

VYAS PANCHANG

ज्योतिष-पंचांग-पूजा पाठ एवं ज्योतिष परामर्श

बालागाम, ता. केशोद, जिला. जूनागढ़, गुजरात, भारत (इन्डिया) पिन: 362220

www.vyaspanchang.com, help@vyaspanchang.com, MO.NO.94087 28736 (11 AM TO 06 PM)

संस्कार भास्कर ॥

संस्कृत

VYAS PANCHANG

प्रस्तावना ।

विज्ञापयामि विविधानवद्यवेदविधिविद्याविशारदविद्वद्भर्यान्-पूर्वं श्रीमन्नारायणानुशासनाद्रहणा परमेष्ठिना समाष्टिव्यष्टिरूपेण यदा सृष्टिः सृष्टा तदाच स्ववर्णमतो वर्णचतुष्टयं व्यष्ट्योत्पादितवानिति प्रसिद्धमेव । यथोक्तं मनुना—

लोकानां तु विवृद्धचर्यं मुखवाहूरूपादतः । ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं च निरवर्तयदिति ॥
तथा च स्वर्कयिदेहं द्विधा निर्माय स्त्रीपुरुषावुत्पाद्य बीजतः सृष्टिक्रममुपाक्रमत । तेषां सर्वेषां पुरुषार्थसाधनार्थं धर्मान् प्रकथ्य तदनुकूलं स बीजोत्पन्नदेहादिशुद्धचर्यं संस्कारानुपिमुखेभ्योस्मिन्नगतिं प्रावर्तयत् । एते च संस्कारा मुख्यतया शिष्यानुशिष्यकथनेन मन्वादिभिः परम्परया भूमौ भूयोभूयः प्रसिद्धिं प्रापिताः ॥ प्रसिद्धमेतत् ॥ उक्ताश्चावश्यं संस्कारा ब्रह्मर्षिणा याज्ञवल्क्येन ऋषिजनेभ्यो यथा-

ब्रह्मक्षत्रियविद्वद्ब्राह्मणस्त्विष्टाद्यास्त्रयो द्विजाः । निपकाद्याः इमशानांतास्तेषां वै मन्त्रतः क्रियाः ॥
 गर्भोधानमृतौ पुंसःसवनं स्यन्दनात्पुरा ॥ पष्टेष्टमे वा सीमन्तो मास्येते जातकर्म च ॥
 अहन्येकादशे नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमः । पष्टेष्टप्राशनं मासि चूडा कार्या यथाकुलम् ॥
 एवमेनः शमं याति बीजगर्भसमुद्भवम् । तूष्णीमिताः क्रियाः स्त्रीणां विवाहस्तु समन्त्रकः ॥
 गर्भोष्टमेऽष्टमे वान्दे ब्राह्मणस्योपनायनमित्यादि—

मुख्यतया सर्वत्र विद्वद्भिरेते पोडश प्रगण्यन्ते । गौतमेन चत्वारिंशत्कथिताः ॥ अङ्गिरास्तु पञ्चविंश-
 तिमगिरत् । एवं वैकल्प्यात्प्रायः स्वस्वगृह्यसूत्रगृहीतानेव संस्कारान्गृह्णन्ति ॥ एवरीत्यैव माध्य-
 न्दिनानां स्वगृह्यानुसारेण गर्भोधानादिविवाहान्ताः पोडशसंस्कारा भवन्ति । उक्तं च—

गर्भोधानमतश्च पुंसवनकं सीमन्तजाताभिधे नामाख्यं सह निष्क्रमेण च तथात्रप्राशनं कर्म च ॥
 चूडाख्यं व्रतबन्धकोप्यथ चतुर्वेदव्रतानां पुरः केशान्तःसविसर्गकः परिणयः स्यात्पोडशी कर्मणाम् ॥ १ ॥
 एते पोडश संस्काराः सर्वेषां द्विजातीनाम् । शूद्राणां तु तूष्णीमेवात्रत्याः केचन संस्काराः संस्करणे

नियुक्ताः ॥ उक्तं च स्मृत्यन्तरे १ शूद्रोऽप्येवंविधः कार्यो विना मन्त्रेण संस्कृतइत्यादि ॥ एतांश्च संस्कारान् धर्मशास्त्रपारावागवगाहनिपुणजनैः स्वस्वशास्त्रानुसारेण स्वस्वमन्त्रैः प्रयुक्ताः प्रयोगरत्नाकरादिग्रन्थतो जानन्ति सज्जना ऋग्वेदिनः । एवमेवायमेकः संस्कारभारस्करसंस्कारप्रयोगग्रन्थो वाजसनेयिनां वरीवर्ति । प्रस्तौमि किञ्चिदत्र- आसीच्चास्तिकविप्रजनशास्त्रप्रश्रयसंस्कारसंस्करणकुशलो धर्मशास्त्रनियुणाग्रगण्यः प्रमाणीकृतार्पग्रन्थगणः पुण्यजनकदनाय जनकनन्दिन्या सौमित्रिणा च सहागतेन दाशरथिना स्नानपानादिना कृतमोदाया गोदाया दक्षिणेकूले कलुषनाशिनि नासिकेतिप्रसिद्धे सिद्धक्षेत्रे ब्रह्मवर्णजे ऋषिरिवान्य ऋषिभट्टो नाम कश्चिन्निश्चयज्ञानी । तेन माध्यंदिनयजुर्वेदशास्त्राध्यायिनां संस्काराणां सुलभतया लभायायं संस्कारभारस्करो नाम ग्रन्थः १६२१ तमे शालिवाहने शक्रे ग्रथितः । यं च केचन कर्तृनाम्ना ऋषिभट्टीत्यपि वन्दति सन्तः । पूर्वमयमत्रत्यैर्द्विपश्चिदग्र्यैर्मयूररत्नमजरामकृष्णाख्यैर्विद्वदाश्रयेण मध्ये निर्णयसिंधुधर्माध्यादिधर्मशास्त्रग्रन्थतः प्रयोगग्रन्थतः प्रमाणान्धुपसंगृह्य संस्कारावश्यसर्ववस्तूनि लक्षणादिना परिभाषाविपयेण च विशिष्य सर्वोपकरणैः पुरस्तकन्यूनता-

मपनीय नूतनश्च संपादितोयं ग्रंथः सम्यक्परिशोधितश्च । आज्ञापितं मुद्रणाय ॥ तदाशिलाग्र-
 न्त्रेणाङ्कित्वा सकलामलगुणैरलंपूर्णेषु गुणिसज्जनगणेषु प्रसिद्धीकृतः ॥ तत्पुस्तकस्य सद्यस्ता अपि प्र-
 तिमा अस्मदप्रतिमग्राहकगणैरर्थोत्थयेण नीत्वात्राभावं प्रापिताः॥एतेन जानन्तु सज्जना एतत्संस्कारभा-
 स्करप्रभाम् । अथ पुनः सोयमेव पूर्वतनमुद्रणसमयस्थिताशुद्धमपास्याच्छं संशोध्य प्रमाणान्तरैरिष्टिष्पणी-
 मिश्व सनाथीकृत्य पुनः शीतकमुद्राभिः पुष्टपत्रेषु मुद्रितोत्र भवतां भवतामग्रे प्रभवति । अस्मिन्ग्रन्थे पो-
 डशसंस्काराः सविधानं सप्रमाणं सम्यक्प्रयुक्ता उपरिस्तना इतिज्ञायतामिव सुजनैः ॥ एतद्ग्रन्थस्य पुनर्मु-
 द्रणादयः सर्वेऽधिकाराऽक्तवि० भट्टरामकृष्णतो गृहीत्वाऽस्माभिः स्वाधीना रक्षिता इति ज्ञेयम् ॥

पुस्तक मिलनेका ठिकाना-

खेमराज श्रीकृष्णदास-

“श्रीवेङ्कटेश्वर” छापाखाना- मुंबई-

अथ संस्कारभास्करग्रंथस्थविषयानुक्रमिकाप्रारंभः।

प्रकरणानि	पत्रं	शृङ्ख	प०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	प०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	प०
मंगलाचरणम्	१	१	२	परिभाषा	"	२	१	करणेचप्रायश्चित्तम्	"	२	५
ग्रंथकारनाम	"	"	६	संकल्पेनविनाकर्मक-				धौतवस्त्रधारणम्	"	"	८
संस्कारसंख्या	"	२	१	रणेदोषः	"	"	२	वाग्यमलोपप्राय०	"	"	९
द्विजाः	२	१	१०	संकल्पप्रकारः	"	"	३	आहृतवस्त्रलक्षणम्	"	"	१०
शूद्रसंस्काराः	"	२	३	स्वशास्त्रोक्तकर्मक-				कंबलपट्टवस्त्रेचनीलि-			
कन्यासंस्काराः	"	"	"	रणेदोषः	"	"	४	रागःशस्तः	४	१	४
संस्काराणांफलानि	"	"	७	अन्यथाकर्मकरणेदोषः	"	"	५	उदकोपस्पर्शकरणानि	"	"	६
विशेषकर्माणि	३	१	७	प्रधानकर्मकरणेतदंग-				अनुक्तंगेअंगम्	"	"	९

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
स्पष्टतरवर्णाच्चारः १५	१५	११	७	कल्पेनकर्मकरणेदोषः १६	१६	२	५	नारदोक्तर्जोदर्शन-			५
पोडशोपचाराः ११	११	११	९	दक्षिणाप्रतिनिधिः ११	११	११	८	शांतिक्रमः १७	१७	११	८
पंचोपचाराः ११	११	२	२	रजतमुद्रादक्षिणादा-			२	शांतिप्रयोगानुक्रमः १९	१९	२	२
राजोपचाराः ११	११	११	३	ननिषेधः ११	११	११	९	मंगलस्नानविधिः २०	२०	१	७
धनिकादीनां दक्षिणा-				सर्वकर्मसुब्राह्मणभो-				वस्त्रपरिधानादि ११	११	२	३
दानेयत्ता ११	११	११	६	जनसंख्या १७	१७	११	१०	शांतिपाठमंत्राः २१	२१	१	८
धनिकादिलक्षणम् ११	११	११	७	सफलानिकर्माणि १७	१७	११	४	कर्मरंभे गणेशादिस्मरणम् २२	२२	२	५
धनिकादीनां मध्येके-				सप्तगोत्राणि ११	११	११	६	प्रधानसंकल्पः २३	२३	२	३
नकियद्द्वयमित्यस्य-				एकौत्तरशतकुलानि ११	११	११	७	कलशादिपूजनम् २४	२४	१	५
निर्णयः १६	१६	१	६	इतिपरिभाषाप्रकरणम् ११	११	११	१०	गणपतिपूजनम् २५	२५	१	४
मुख्यकल्पशक्तौ अनु-				अधिकचक्रं विना कर्माणि ११	११	२	२	स्वस्तिपुण्याहवाचनम् ३१	३१	२	२

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
पुण्याहवाचनांगवरु-				मंडपेसंस्काराः	४६	२	५
णपूजनम्	३१	२	८	मंडपंविनामातृकापूज-			
अथपुण्याहवाचनम्	३३	"	३	नाभावः	"	"	७
अथाभिषेकः	३४	"	२	नांदीश्राद्धकालः	"	"	९
नीराजनम्	४०	"	६	नांदीश्राद्धमध्येद्विती-			
मातृकास्थापनक्रमः	४२	१	३	यनांदीश्राद्धनिषेधः	४७	२	१
मातृकापूजनम्	"	"	"	अथजीवित्पितृकेवृद्धि-			
गृहमध्येअविघ्नकलश-				श्राद्धनिषेधः	"	२	१
मातृशूर्पस्थापनम्	४६	१	६	अथसांकल्पविधिना			
वसोर्धाराकरणम्	"	२	८	नांदीश्राद्धप्रयोगः	४९	१	५
आयुष्यमंत्रजपः	"	"	३	ब्रह्माचार्यऋत्विग्व-			
				आचार्यादीनांप्रार्थना	५३		
				दिग्गणम्	५४		
				पंचगव्यकरणम्	५५		
				भूमिपूजनम्	"	२	
				पंचभूसंस्कारकरणम्	५७	१	
				अग्निस्थापनम्	"	१	
				ऋतुशांतौविशेषः	५८	१	
				मूर्तीनामष्टयुत्तारणम्	"	२	
				प्राणप्रतिष्ठा	५९	२	
				सर्वावाहनम्	६०	१	

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
इंद्रावाहनम्	६०	१	६	ग्रहमंडलदेवतास्था-			६	ग्रहमंडलव्यासः	६३	१	२
इंद्राण्यावाहनम्	"	"	७	पनप्रकारः	६१	२	७	ग्रहादिङ्मुखानि	"	"	७
भुवनेश्वर्यावाहनम्	"	२	३	ग्रहनानि	"	"	८	यजमानाभिमुखे	"	"	
सूर्यादिदेवतापूजनम्	"	"	७	ग्रहवर्णाः	"	"	१०	ग्रहाणांस्थापनम्	"	"	१०
सूर्यप्रार्थनाक्षमापनं च	"	"	८	ग्रहप्रतिमानिर्माण-			८	अधिदेवताप्रत्यधिदे-			
इंद्रप्रार्थनाक्षमापनं च	६१	१	१	धातवः	६२	२	१	वतास्थानानि	"	"	१
इंद्राणीप्रार्थनाक्षमा-				ग्रहप्रतिमानिर्मा-				अधिदेवतानामानि	"	"	२
पनच	"	"	३	णप्रकारः	"	"	४	प्रत्यधिदेवतानामानि	"	"	४
भुवनेश्वरीप्रार्थनाक्षमा	०	"	६	ग्रहदेशाः	"	२	५	गणेशदुर्गादीनांस्थानानि	"	"	५
स्वर्णकदलीस्थापनम्	"	"	९	ग्रहगोत्राणि	"	११	६	इंद्रादिदिक्पालांनां	"	"	६
सूर्यादीनांसूक्तजपः	"	२	५	ग्रहस्थानानि	"	"	१०	स्थानानि	"	"	८

प्रकरणानि	पत्र	शृङ्ख	पं०	प्रकरणानि	पत्र	शृङ्ख	पं०	प्रकरणानि	पत्र	शृङ्ख	पं०
आसादनीयपात्र-				तंदुलशालनप्रकारः	७५	१	८	उपांशुप्रकारः	७६		९
मध्यतरम्	७४	१	७	शालनप्रकारः	"	"	९	अन्वारंभप्रकारः	"	"	१०
आज्यस्थालीलक्षणम्	"	२	१	श्रपणलक्षणम्	"	२	२	सुवधारणप्रकारः	७७	१	१
चरुस्थालीलक्षणम्	"	"	३	पर्यन्तिकरणंतत्कारणंच	"	"	२	सुवहोमेपवत्यागः	"	"	५
संमार्गिकुशलक्षणम्	"	"	४	सुवसंमार्जनप्रकारः	"	"	"	अनेकसुवसाध्य-	"	"	
उष्यमनकुशलक्षणम्	"	"	५	उद्गासनस्थानम्	"	"	"	होमप्रकारः	"	"	
स्रुवलक्षणम्	"	"	६	उत्पुनातिकरणमवेक्षण-	"	"	"	अग्निपूजास्थानम्	"	"	
पविनच्छेदनलक्षणम्	"	"	७	लक्षणंच	७६	१	३	स्विष्टकृदाहुतिनिर्णयः	"	२	२
उत्पन्नोद्दिग्नलक्षणम्	७५	१	१	प्रदक्षिणपर्युक्षणकारणम्	"	"	८	अन्वाधाननिर्णयः	"	"	८
प्रोक्षणेकारणमाह	"	"	३	आधाराज्याहुति-	"	"		कुशकंडिका	"	"	१०
असंचरस्थानम्	"	"	७	प्रकारः	"	२	१	आहुतिदानसमयः	८०	१	१

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
मुख्यहविः	८०	१	७	क्षेत्रपालमहावलि०८५	८५	१	९	तिलपात्रदानम्	९३	१	९
हवनारंभआहुतिसंख्या८१		१	४	दुर्वाह्मिणलक्षणम्	८६	२	९	हेमकदलीदानम्	"	"	९
मृडान्नैरुत्तरपूजनं				पूर्णाहुतिहोमः	८७	१	८	मूर्तिदानम्	"	२	८
लक्षणंच	"	२	१	वसोर्धारामंत्राः	"	२	३	अभिषेकमंत्राः	"	"	३
भूराधानचाहुतयः८२		१	२	वसोर्धारान्नाह्मणम्८९	८९	२	३	अभिषेकेपौराणमंत्राः९६		१	३
दिक्पालानांचलिदानम्		२	९	आयुष्करणम्	९१	२	४	आज्यावलोकनम्	"	२	४
गणेशदुर्गाक्षेत्रपालानांच- लिदानम्	८३	१	२	श्रेयःसंपादनम्	९२	१	४	ब्राह्मणभोजनसंकल्पः९७		१	४
ग्रहाणांचलिदानम्	८४	१	२	आचार्यपूजनम्	"	२	८	आचार्यादीनांदाक्षि- णादानम्	"	१	८
मातृणांचलिदानम्	८५	१	३	स्वर्णदानम्	"	"	१०	देवताविसर्जनम्	"	१	१०
प्रधानदेवतांचलिदानम्		"	५	भूमिदानम्	"	"	४	अग्निविसर्जनम्	"	१	४

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
कर्मभ्रारपणम्	९७	२	६	अतावनृतौचगमने			६
गर्भाधानसंस्कारनिर्ण०	९८	१	२	शुद्धिप्रकारः	९९	२	९
प्रथमत्ताशिष्टाचा-				रजोदर्शनात्प्राक्स्त्री-			
रात्कर्त०	"	"	४	गमनेदोषः	१००	१	१
सर्वतुसाधारणेविशेषः	"	"	९	गर्भाधानेमलमासा-			
रजस्वलाशुद्धिप्रकारः	"	२	३	दिनिर्णयः	"	"	३
गर्भाधानकालः	"	"	५	गर्भाधाननिर्णयः	"	"	४
स्त्रीणांयोगपद्येनअतौ				गर्भाधानप्रयोगानुक्र०	"	"	६
गमन०	"	"	७	गर्भाधानप्रयोगः	"	"	११
अगमनेदोषः	९९	"	८	गर्भाधारणार्थमौषधं	१०२	१	२
गर्भाधानाकरणेप्राय०	"	"	४	पुंसवननिर्णयः	"	१	७

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
शीघ्रप्रसवोपायमंत्रः १११ १	१११	१	१०	वात्सप्रमंत्राः ११४	११४	१	७	जातकर्मकरणनिर्णयः ११७ १	११७	१	५
शीघ्रप्रसवार्थमंत्रितं जलं १	१	१	३	कुमारगातुःस्तनाग्नि- मंत्रणमंत्राः ११५	११५	२	४	बालस्यदुष्टदृष्टिदोषै- क्षाविधिः ॥	॥	१	१०
कुयोगादिशांतिप्राप्तौ स्नाननिर्णयः ११२ १	११२	१	५	कुमारायस्तनप्रदानमंत्रः ॥	॥	१	५	बालरोदनपरिहारार्थमंत्रः ॥	॥	२	७
जातकर्मसंस्कारनिर्णयः २	२	२	१	उदकपूर्णकलशस्था- पमनमं० ॥	॥	१	२	अथपृष्ठीपूजनकारिकाक्रमः ११८ १ ३	११८	१ ३	३
जातकर्मगानादीश्राद्धनि० ॥ १ ॥	१ ॥	१ ॥	२	अग्निस्थापनम् ११६	११६	१	३	पृष्ठीपूजनप्रकारः ॥	॥	२	२
नालच्छेदनेकालावधिः ॥	॥	॥	५	हवनमंत्राः ॥	॥	१	७	पृष्ठीप्रार्थना १२१	१२१	२	४
नालच्छेदनप्रकारः ॥	॥	॥	७	बालग्रहः कुमारमुप- द्रवेतदामं० ॥	॥	२	३	सूतिकागृहेचलिदानमंत्रः १२२ ॥	१२२	१	७
जातकर्मक्रमः प्रयोगश्च ॥	॥	॥	८	ग्रहणेजाता शीघ्रमध्येच				द्वारमातृका ॥	॥	२	९
मेधाजननम् ११३ १	११३	१	९					रात्रिवर्ग (शांतिपाठ)- मंत्रक्रमः ॥	॥	२	७
आयुष्यकरणम् ॥ २	॥ २	२	३								

प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	प०	प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	प०	प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	प०
अथनामकरणसंस्कार- रनिर्णयः १२३	१	१	५	शोनकोपिदत्तकप्रति- ग्रहविधाननिर्णयः १३०	१३०	१	४	यथित्तम् १३४	१३४	२	३
नामकरणप्रयोगः १२४	"	"	८	दत्तकेविशेषः "	"	२	८	संक्षिप्तांतरितसंस्कार- प्रयोगः १३५	१३५	२	२
उपांगुलक्षणम् १२६	१	१	२	कन्यादत्तकग्रहणेविशेषः "	"	२	२	अथांतरितसंस्कारेअव- श्यकर्तव्यानि १३६	१३६	१	५
आयुष्यकरणमंत्राः "	"	"	४	स्त्रीशूद्रयोस्तुविशेषः १३१	१३१	१	४	अथ चूडाकरणसंस्कार- रनिर्णयः "	"	२	४
आंदोलारोहणम् "	२	१	१०	पुत्रप्रतिग्रहप्रयोगः "	"	२	१०	चूडाकरणक्रमःप्रयोगश्च १३७	१३७	२	७
पयःपानम् १२७	१	१	५	कन्याविषयेविशेषः "	"	२	५	स्पृष्टास्पृष्टशुद्धिप्रकारः १४१	१४१	१	६
अथनिष्क्रमणसंस्कारः "	"	"	७	पुत्रदानसंकल्पः १३२	१३२	१	७	कर्णवेधः "	"	१	२
कुमारारामसूर्यदर्शनम् "	२	१	४	कन्यादानसंकल्पः "	"	१	४	कर्णक्षालनप्रकारः १४२	१४२	१	५
भूम्युपवेशनम् १२८	१	१	४	हवनविधिः १३३	१३३	१	४				
अथान्नप्राशनसंस्कारः "	२	२	४	अंतरितसंस्कारेप्रा-			४				

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं
स्त्रीणांजातादिमंस्कारनि०	"	"	ऋतुग्रहणनिर्णयः	"	२	८	८	८	नटचंद्रेअष्टमशुक्रेतिरं-		
वर्धापननिर्णयः	"	२	ज्येष्ठमासनिर्णयः	"	"	१	१	१	शेभास्करचव्रतंशस्तं	१५०	१
वर्धापनप्रयोगः	"	"	जन्मनक्षत्रादिवज्यनिर्ण०	"	"	६	६	६	निरंशास्वरूपम्	"	"
अथाक्षरलेखनारं-			ज्येष्ठमासापवादः	"	"				युगायनध्यायानां		
भनिर्णयः	१४५	२	जन्ममासादीनामपवादः	१४८	२	९	९	९	प्रतिप्रसवः	"	१
अक्षरारंभप्रयोगानुक्रमः	१४६	१	उपनयनेतिथ्यादि	१४९	१	४	४	४	त्रयोदश्यादितिथि-		
अक्षरारंभप्रयोगः	"	२	नेमिचिकानध्यायोपि			६	६	६	वज्यत्वम्	"	१०
अथोपनयनम्	४८	१	कालार्तस्यवदोर्ग्रहण-			१	१	१	तत्रापवादश्च	"	१
उपनयनेकालः	"	१	विचारः	"	२	३	३	३	अनध्यायस्यपूर्वापर-		
उपनयनशब्दार्थः	"	"	प्रायश्चित्तनिमित्तमेखला-			६	६	६	दिनवज्यं०	"	"
ब्राह्मणादीनांयसंतादि-			बंधनेविशेषनिर्णयः	"	"				सोपपदानिषेधोया-		

प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	पं०	प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	पं०
जुपांवि०	"	"	तिक्रमेचनिर्णयः १५२	५	१	४	उपनयनेदिनभाग-	"	"	४
सोपपदातिथयः	"	"	राशिविशेषस्थेगुरौअनि-	८	"	६	व्यवस्था	"	"	४
वारनिर्णयः	"	"	टस्थानस्थेपिनदोषः "	१०	"	८	उपनयनेनिमित्तविशे-	"	"	६
शाम्बाधिवलाभावदोषः १५१ १	"	"	रव्यादिग्रहाणामुच्चस्था० "	७	"	८	पेणनिषेधः	"	"	६
वर्णाधिपतिस्तद्वलंच	"	"	अनिष्टगुरुरेकद्व्यर्च-	१०	"	२	निषेधापवादाः	"	"	९
संकेटचंद्रताराय-	"	"	नाच्छुभः "	"	२	"	चंद्रसूर्यग्रहणेवज्य-	"	"	"
भावेदानम्	"	२	चतुर्थाष्टमादिगुरौनदोषः १५२ २	६	"	४	दिनानि	"	"	१०
गुरुचलालभेनिर्णयः	"	"	उपनयनेनक्षत्राणि "	८	"	९	अकालवृष्ट्यादौ	"	"	"
दुष्टस्थानस्थेगुरौशांत्या-	"	"	वेदविशेषेनक्षत्रविशेषाः १५३ १	"	"	४	कार्यकार्यवि० १५४	"	२	१०
पिनोपनयनाधिकारः "	"	"	उपनयनेयोगाः "	१०	"	९	उपनयनेत्तरंसूतक-	"	"	"
अतिसंकेटवत्सरा-	"	"	उपनयनेकरणानि १५४ १	"	"	३	प्राप्तौवि० १५५	"	२	३

प्रकरणानि	पं०	पृष्ठं	पत्रं	प्रकरणानि	पं०	पृष्ठं	पत्रं
लघुकाव्यः १५५	७	२	"	परिहारोपायः	५	"	सर्वसाधारणसंभाराः ॥
उपनयनाधिकारिणः १५६ १	१	१	"	उपनयनसंभाराः	७	"	उपनयनप्रयोगः ॥
आचार्यादीनां कर्म-			"	अग्निप्रकारः	१	२	उपनयनदिने कृत्यं १६२
निर्णयः "	५	"	"	मेरुलानिर्माणप्रकारः १५३ १	७	२	प्रतिष्ठामंत्राः १६३
अधिकारसिद्धये			"	यज्ञोपवीतनिर्माणप्रकारः १६० ११०	७	१	प्रेषादिकर्म १६५
प्रायश्चित्तम् १५६	१	२	"	दंडप्रकारः	७	२	ब्रह्मचारिणो ब्रतोपदेशः १६८ १
मंडपनिर्माणप्रकारः ॥	४	"	"	उपनयनमात्रासहस्रो-			गायत्र्युपदेशादिकर्म ॥
भेदिनिर्माणप्रकारः ॥	२	"	"	जननिर्णयः १६१	१	२	समिदाधानम् १६९
घटोपनिर्माणप्रकारः १५७	३	२	"	मानृतृप्तो ननातृचमानरि			मुखविगार्जनम् १७०
घटोपनिर्माणप्रकारः १५८ १	२	२	"	रजस्वलायां निर्णयः ॥	७	१	अंगालंघनम् ॥
अग्निप्रदिग्गमनार्थोप-			"	उपनयनक्रमकारिका ॥	२	२	अभिवादनम् ॥

प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	प०	प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	प०	प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	प०
संध्यावंदनाधिकारः	१७१	१	१०	विकलांगाद्युपनयन-				वेदारंभप्रयोगः	१८७	१	३
भिक्षाचरणम्	"	२	१	प्रकारः	१८०	२	५	वेदारंभाहुतयः	"	१	१०
ब्रह्मचारियमनियमाः	१७२	१	६	पुनरुपनयनकारणं				वेदाध्ययनारंभः	१८८	१	१
अथागीर्वादब्राह्मण-				ताद्विधिश्च	१८१	१	१०	अथकेशांतसंस्कारः	१८९	१	२
मंत्राः	"	२	९	अथयजुर्वेदिनांप्रायश्चि-				अथसमावर्तनसंस्कारः	१९१	१	५
ब्रह्मचारिनित्योपासना	१७७	१	३	त्तेःसहपुनरुपनयन-				समावर्तनप्रयोगानु-			
यमलजातपुत्रयोरुपनय-				प्रयोगम्	१८३	१	९	क्रमःप्रयोगश्च	"	२	
नप्रयोगोविशेषः	१७८	२	६	अथब्रह्मचारिव्रतलोपे				स्नानार्थमष्टोदकुंभ-			
अथकर्माधिकारदान	१७९	२	५	प्रायश्चित्तम्	१८५	१	२	स्था०स्ना०	१९४	१	१०
अथयमलजातकन्य-				वेदारंभनिर्णयः	१८६	१	३	आदित्योपस्थानमंत्रः	१९५	१	६
कोद्वाहप्र०	१८०	१	४	वेदारंभयोगानुक्रमः	"	२	१०	दधिप्राशनादिकर्म	१९५	१	१०

पं०	प्रकरणानि	पं०	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पं०	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पं०	पृष्ठं
६	विवाहोपयोगिकन्या- दिप्रकार०	६	॥	६	तत्प्रत्यामाय०	६	॥	६	विवाहोपयोगिकन्या- दिप्रकार०	६	॥
८	कन्यालक्षणपरीक्षा	८	॥	८	स्तन्य० २००	८	॥	८	कन्यालक्षणपरीक्षा	८	॥
१०	कन्यादोषाः २०२	१०	॥	१०	चांदायणप्रकारस्त-	१०	॥	१०	कन्यादोषाः २०२	१०	॥
१०	अथवरगुणाः	१०	॥	१०	तत्प्रत्यामाया०	१०	॥	१०	अथवरगुणाः	१०	॥
१०	अथवरदोषाः	१०	॥	१०	प्रथमादेप्रानापात्य-	१०	॥	१०	अथवरदोषाः	१०	॥
१०	अथसापिंड्यनिर्णयः २०३	१०	॥	१०	कृच्छ्रव्रतसंकल्पः	१०	॥	१०	अथसापिंड्यनिर्णयः २०३	१०	॥
१०	अथदत्तकसापिंड्यनि०	१०	॥	१०	द्वितीयादेअतिकृच्छ्रव्र-	१०	॥	१०	अथदत्तकसापिंड्यनि०	१०	॥
१०	अथगोत्रप्रवरनिर्णयः २०५	१०	॥	१०	तेमंकल्पादि	१०	॥	१०	अथगोत्रप्रवरनिर्णयः २०५	१०	॥
१०	अथदत्तकस्यगोत्रादि २०६	१०	॥	१०	तृतीयादेकृच्छ्रातिकृ-	१०	॥	१०	अथदत्तकस्यगोत्रादि २०६	१०	॥
१०	अथप्रत्युद्वाहादिनिषेधः	१०	॥	१०	अतिकृच्छ्रव्रतमं० २०१	१०	॥	१०	अथप्रत्युद्वाहादिनिषेधः	१०	॥

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
अथसोदरकन्यापुत्रयो- र्विवाहनिर्णयः २०७	१	१	४	एकवत्सरेकन्यापुत्रयो- र्विवाहोपनयननिर्णयः ॥		२	१	निर्णयः ॥		२	१
प्रवेशादेकवर्षेनिर्गमनि० ॥	२	२	४	कन्यापुत्रयोःपरिवेचीत्व			४	मंडनमुंडनविचारः २१२		२	२
एकवत्सरेसमानोदरक- न्ययोःवरयोश्चविवाह- निषेधः २०८	१	१	५	परिवेतृत्वनिर्णयः २१०			४	चत्वारिमुंडनानि ॥		२	२
तत्रविशेषः ॥	१	१	५	प्रवेशनिर्गमनिर्णयः ॥			४	अथगुरुलघुमंगलनि० २१३		२	२
एकवात्सरेयमलजातवि- वाहनिषेधः २०९	१	१	७	नांदीश्राद्धोत्तरनिषिद्ध- कर्मा० ॥			५	समितायन्नप्राशनांतसं- स्कारेगुरुशुक्रास्ता-			३
स्त्रीणामुपनयनस्थानेवि- वाहोक्तनिषेधः ॥	१	१	७	मुंडनद्वयनिर्णयः २११			५	धिमासादिनिर्णयः २१४		१	३
				पुत्रोद्वाहात्कन्याविवा- हनिर्णयः ॥			७	परिवेत्त्रादिनिर्णयः प्राय० ॥		२	३
								अथात्रोदधिपूतयदे-			
								र्विशेषः २१५		२	
								परिवेदनदोषस्यापवादः ॥		२	

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
विवाहेआर्योच्यप्रामो				नोत्पत्तोनिर्णयः २१८		१	९
निर्णयः २१६		२	२	अथकन्यारजोदोषनि०		२	७
मुहूर्तानरालाभेसाम-				अथविवाहहोमकालेक-			
व्यांक्रतायांसूतकिनोऽ-				न्याऋतुमतीचेत्तत्रनि० २१९			८
व्याधिकारोपा० २१७		१	५	अथप्रतिकूलनिर्णयः		२	४
आरंभोचरंरसूतकेप्रामे				अथसंकटेप्रवृत्तिप्रका-			
विशेषः		२	१	रमा० २२०		१	१
संकल्पितान्नभोजननि० २१७		२	२	प्रतिकूलेपिविवाहकर्त-			
अथविवाहेयधूवरजन-				व्ययानि०		१	१०
नीरजोदोषेनिर्णयः		१	१०	संकटेविनायकशांतिः		२	५
नांशेआद्भोचररजोदर्श-				प्रतिकूलदोषेविनायक-			
				शान्तिः			
				वाङ्निश्चयोत्तरंरसूतक-			
				प्राप्तोनिर्णयः २२१		१	२
				त्रिपुरुषांतर्गतेमृतेप्रति-			
				कूलदोषनिर्णयः		११	८
				अथचूडोपनयनोद्वाहना-			
				रंभोत्तरंजननाशोचप्राप्तो			
				कूष्मांडीहोमप्रकारः २२१		२	९
				अथविवाहहोमकालेक-			
				न्याऋतुमतीचेत्तत्रहो-			

प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	पं०	प्रकरणानि	पत्र	पृष्ठ	पं०
मप्रयोगः	२२३	१	६	कन्यादानाधिकारिणः	२३६	१	८
अथश्रीशांतिप्रयोगः	२२४	१	६	विवाहदिनात्प्राक्विवा-			२
अथविनायकशांतिः	२२५	२	१०	हांगकर्मणि०	२३७	१	२
अथविनायकशांतिः	२२५	१	३	अथब्राह्मविवाहांगवा-			१
विनायकशांतिप्रयोगः	२२५	२	८	ग्दानविधिः	"	२	१
अथकन्यावरयोगवर्ष-				तैलहरिद्रारोपणंगोधूम-			६
कवलनि०	२३३	१	९	पूजनंच	२३९	१	६
अथबृहस्पतिशांतिः	२३४	१	६	विवाहदिनात्पूर्वदिनेक-			१
बृहस्पतिशांतिप्रयोगः	"	"	"	र्तव्यमुच्यते	२३९	२	१
अथाष्टौविवाहभेदाः	"	२	६	घटीगमनदिकफलानि	२४०	१	१
कन्याविवाहकालः	२३५	२	९	अथगौरीहरपूजनम्	"	"	१
							४
							५
							६
							७
							८
							९
							१०
							११
							१२
							१३
							१४
							१५
							१६
							१७
							१८
							१९
							२०
							२१
							२२
							२३
							२४
							२५
							२६
							२७
							२८
							२९
							३०
							३१
							३२
							३३
							३४
							३५
							३६
							३७
							३८
							३९
							४०
							४१
							४२
							४३
							४४
							४५
							४६
							४७
							४८
							४९
							५०

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
वरकंठेषुपमालार्पणम्	"	"	८	अंगुलीयकदानमंत्रः	"	"	४	वरप्रार्थनादि	२५५	२	१०
वधूसरयोःप्रत्यक्रुप्रा-	"	"	९	कुंडलदानमंत्रः	"	"	६	अथगणपतिपूजनकं-			
द्गुरोरोपवेशनम्	"	"	१०	वलयदानमंत्रः	"	"	७	कणबंधनादि	२५६	२	१
प्रतिष्ठा मंत्राः	"	"	११	ताम्रपात्रजलपात्रदान-			८	वधूवरयोरग्निसमीपेगम-			
अथचरोवध्वैपस्थाना-				मंत्रः	"	"	९	नादि	२५७	१	२
थंगमागर्प०	"	२	५	कांस्यपात्रदानमंत्रः	२५१	१	१०	दक्षिणतोत्रह्लासनादि			
मांगल्यतंतुबंधनं	२४८	१	७	रोप्यपात्रदानमंत्रः	"	२	१	उपकल्पनीयानिच	२५७	२	६
अथसूत्रवेष्टनमंत्राः	"	२	१	तांब्रुलदानमंत्रः	"	"	२	आधारावाज्यभागौभूरा-			
अथकन्यादानसंकल्पः	२४९	१	३	दीपदानमंत्रः	"	"	४	घटाहुतयश्च	२५८	१	१
कन्यादानेगोदानादि	१५२	१	२	वरायोपदशः	"	"	७	अथराष्ट्रमुद्धोमः	"	"	७
गोदानमंत्रः	"	१	३	अथमुवर्णाभिषेकमंत्रः	२५२	१	७	अथजयाहोमः	२५९	२	४

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं
अथाभ्यातानहोमः	२६०	१
अथाग्निरित्यादिपंचक-		
होमः	२६१	२
अथलाजहोमः	२६२	२
वरेणवधूहस्तग्रहणमंत्रः	२६२	२
अथाशमरोहणम्	२६३	१
अथगाथागानम्	"	"
अथाग्निपरिक्रमणादि	"	२
अथसप्तपदी	२६४	१
सप्ताचलपूजनम्	"	"
अथकन्याप्रतिज्ञामंत्राः	"	२

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं
वधूमूर्धन्यभिषेकादिकर्म	२६५	२
अथार्शोर्वदिमंत्राः	२६७	१
वधूवरयोर्मंत्रपठन-		
कारिकाः	२६८	१
अथविवाहमंत्राधि-		
कारिणः	"	२
अथविवाहहोमोमाहुति-		
त्यागादिकारिकाः	"	"
अभ्रातृककन्योद्वाहे		
निर्णयः	२६९	१
अथग्रामवचनार्थः	"	२

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं
विवाहादारभ्यत्रिरात्र-	६	
वरनियं	६	"
अथऐरण्यप्रदानम्	"	"
अथऐरण्यपूजनम्	८	१
ऐरण्यप्रार्थना	"	२
वरमात्रेऐरण्यदानम्	७	"
वरगोत्रजादीनांवस्त्रा-		
दिभिःपूजनंप्रार्थनाच	७१	१
ऐरण्यविंशपात्रस्थवरगो-		
त्रजादीनांशिरसिधारणं	९	"
कन्यानिवेदनम्	२	२

पं०	४०	५	३	७	७	१०	२
-----	----	---	---	---	---	----	---

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं
सिद्धिप्रस्थितिपूजनमर्थ-		
दानमार्गान	"	२
सायनदानादि	२७१	१
तरुहस्तं कन्यानिवेदनम्	"	"
भगवत्पूजने शिर्षगः	"	२
पूजने शान्तिपतिपूजनादि	२७३	१
भगवत्पूजने चतुर्निवासः	"	२
चतुर्गोष्ठमंक्रमः	"	"
चतुर्गोष्ठमयोगः	२७४	१
भगवत्पूजने चतुर्गोष्ठमयोगः	२७५	२
देवकोत्थापनयोगः	२७६	२
अग्निरागमनम्	२७७	२
विश्वदेवयोगमाहभोजनं	२७८	२

पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं
६	देवकोत्थापनपर्यन्तनिधि- रुमानि		
३	अथमातृविसर्जनान्तरमब्द-	"	"
६	पर्यन्तनिधिमाहअत्रापवा०	"	२
४	कन्यागृहे भोजननिषेधः	"	"
५	अथनरस्यमृतभार्यत्वपरि-		
१	हारोपायकर्मक्रमः	२७९	१
४	अथमयोगः	२७९	२
२	अथैकभार्याविद्यमानत्वे द्विती-		
	यविवाहे अधिवेदनीयकार०	२८०	२
३	अधिवेदनकालप्रतीक्षामाह	"	"
३	विवाहोत्तरे विशेषमाह	"	"
१	अथस्त्रीनिधने द्वितीयप-		

पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं
५	अथकन्याविपययोत्पन्नाचे-		
	द्विधव्ययोगहरकुंभविवाहनिः	"	"
२	अथकुंभविवाहमयोगः	२८१	२
९	अथवालवैधव्यहरविष्णु-		
	मूर्तिदानम्	२८२	२
	अथार्कोविवाहनिर्णयः	२८३	२
६	अत्रशौनकोक्तहोमप्रकारः	२८५	२
२	अथार्कोविवाहमयोगः	२८६	१
	अथार्कोविवाहमहोमः	२८७	२
३	अनादिष्टमायश्चित्तानि	२८८	१
६	अनादिष्टमायश्चित्तमयोगः	२८९	२
७	इति सूक्तारम्भारम्भविषयास्तुक्रमणिका		

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारा
यणाभ्यां नमः ॥ अथ संस्कारभास्करप्रारंभः ॥ ॥ तत्रादौ मंगलाचरणम् ॥ ॥ वात्स
ल्यात्पितरौ कपोलयुगलं स्वस्यागतौ चुंबितुं दृष्ट्वा कुंचितमास्य पद्मममलं संपात्स्मितं स
त्वरम् ॥ अन्योन्यं शिवयोस्ततः सुवदने युक्ते अभूतांतयोरित्थं येन विनोदितौ स भगवा
न्वालोगजास्योवतु ॥ १ ॥ श्रीगणेशं शारदां च लक्ष्मीनारायणं गुरुम् ॥ नवग्रहांश्च दि
क्पालान्नमस्कृत्य पुनः पुनः ॥ २ ॥ यो भूच्छौचोपनामा माबुधमुकुटमणिर्विश्वनाथः प्र
सिद्धस्तज्जोगाधराख्यः क्षितिमुरमहितः सर्ववेदार्थवेत्ता ॥ तत्पुत्रः साधुशीलः शत
पथनिपुणो याज्ञिकैर्वद्यमानः पुण्यात्मा सर्वकाले जयति त्रिभुधः शिष्यसंघार्चिता
ग्निः ॥ ३ ॥ करोति विदुषां प्रीत्यै सर्वसंस्कारभास्करम् ॥ सूत्रं हरिहरं कर्कवा सुदेवी समा
हितः ॥ ४ ॥ आलोक्य सम्यङ् मनसा सरलं सुगमं न वम् ॥ यस्यावलोकनेन वस्फुरंति ह

प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०	प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	पं०
प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	देवकोत्यापनपर्यन्तनिषि-	पत्रं	पृष्ठं	पं०	अथ कन्याविषयोत्पन्नाचे-	पत्रं	पृष्ठं	पं०
प्रकरणानि	पत्रं	पृष्ठं	द्वकर्मणि	"	"	५	द्विधव्ययोगहरकुंभविवाहनिः	"	"	३
नायनदानादि	२७१	१	अधमातृविसर्जनानंतरमन्द-	"	"	२	अथकुंभविवाहप्रयोगः	२८१	२	७
वरहस्तोक्त्यानिवेदनम्	"	"	पर्यन्तनिषेधमाहअत्रापवा०	"	२	९	अथवाल्लेखव्यहरविष्णु-	"	"	६
अग्न्यभूषणनिर्णयः	"	२	कन्यागृहेभोजननिषेधः	"	"	५	मूर्तिदानम्	२८२	२	४
यजुर्मन्त्रेशांगणपतिपूजनादि	२७३	१	अथनरस्यमृतभार्यत्वपरि-	"	"	६	अथार्कीविवाहनिर्णयः	२८३	२	१
अग्न्यभूषणनिवेदनम्	"	२	हारोपायकर्मक्रमः	२७९	१	२	अत्रशौनकोक्तहोमप्रकारः	२८५	२	६
अग्न्यभूषणनिवेदनम्	"	"	अथप्रयोगः	२७९	२	७	अथार्कीविवाहप्रयोगः	२८६	१	७
चतुर्थीकर्मप्रयोगः	२७४	१	अथैकभार्याविद्यमानत्वेद्विती-	"	"	३	अथार्कीविवाहगोमः	२८७	२	८
अथैककोत्यापनमंडपो-	"	"	यविवाहोऽधिषेदनीयकार०	२८०	२	६	अनादिष्टप्रायश्चित्तानि०	२८८	१	९
दासननिर्णयः	२७५	२	अधिषेदनकालमतीक्ष्णमाह॥	"	"	७	अनादिष्टप्रायश्चित्तप्रयोगः	२८९	२	
देवकोत्यापनप्रयोगः	२७६	२	विवाहांतरेविशेषमाह	"	"					
अपट्टिरागमनम्	२७७	२	अथस्त्रीनिधनेद्वितीय-	"	"					
निवेदनेभार्ययासहभोजनं	२७८	१	रिणयकालमाह	२८१	१					

इति संस्कारभास्करग्रंथविषयानुक्रमणिका
समाप्ता ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीलक्ष्मीनारा
यणाभ्यां नमः ॥ अथ संस्कारभास्करप्रारंभः ॥ तत्रादौ मंगलाचरणम् ॥ ॥ वात्स
ल्यात्पितरौ कपोलयुगुलं स्वस्यागतौ चुंबितुं दृष्ट्वा कुंचितमास्य पद्मममलं सेषात्स्मितं स
त्वरम् ॥ अन्योन्यां शिवयोस्ततः सुवदने युक्ते अभूतांतयोरित्थं येन विनोदितौ स भगवा
न्वालोगजास्योवतु ॥ १ ॥ श्रीगणेशं शारदां च लक्ष्मीनारायणं गुरुम् ॥ न वग्रहांश्च दि
क्पालां नमस्कृत्य पुनः पुनः ॥ २ ॥ यो भूच्छौ चोपनामा बुधमुकुटमणिर्विश्वनाथः प्र
सिद्धस्तज्जोगाधराख्यः क्षिति सुरमहितः सर्ववेदार्थवेत्ता ॥ तत्पुत्रः साधुशीलः शत
पथनिपुणो याज्ञिकैर्वंद्यमानः पुण्यात्मा सर्वकाले जयति नृषिबुधः शिष्यसंधान् चित्तां
घ्रिः ॥ ३ ॥ करोति विदुषां प्रीत्यै सर्वसंस्कारभास्करम् ॥ सूत्रं हरिहरं कर्कवा सुदेवी समा
हितः ॥ ४ ॥ आलोक्य सम्यङ् मनसा सरलं सुगमं न वम् ॥ यस्यावलोकनेन वस्कुं रंति ह

दितक्षणात् ॥ ५ ॥ तत्रतावत् ॥ गौतमेनचत्वारिंशत्संस्काराः कथिताः ॥ तेय
 था ॥ ॥ गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंजातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणमन्नप्राशनंचौ
 लोपनयनेचत्वारिवेदव्रतानिकेशांतस्नानेसहधर्मचारिणिसंयोगः पंचमहायज्ञाऽष्ट
 कापार्वणश्राद्धानिश्रावण्याग्रहायणीचैत्रीआश्वयुजीतिसप्तपाकसंस्थाः अग्न्याधे
 यमग्निहोत्रंदर्शपूर्णमासौचातुर्मास्याग्रयणेष्टिर्निरूढपशुः सौत्रामणीतिसप्तहविर्यज्ञ
 संस्थाः अग्निष्टोमअत्यग्निष्टोमउक्थ्यपोडशीवाजपेयोतिरात्रआप्तोर्यामइतिसंस्त
 सोमयज्ञसंस्थाः उपाकर्मोत्सर्जनंपैतृमेधिकंच ॥ ॥ इत्येतेचत्वारिंशत्संस्का
 राः ॥ ॥ अंगिरास्तुपंचविंशतिसंस्कारानुक्तवान् ॥ तेयथा ॥ गर्भाधानंपुंसवनंसी
 मंतो बलिरेवच ॥ जातकर्मनामकर्मनिष्क्रमोन्नाशनंपरम् ॥ चौलकर्मोपनयनंतद्भ्रता

नांचतुष्टयम् ॥ तच्छब्देनप्रसिद्धत्वाद्देदग्रहणेतद्रतानांचतुर्वेदव्रतानामित्यर्थः ॥ स्ना-
नोद्वाहौचाग्रयणमष्टकाश्चयथातथम् ॥ श्रावण्यामाश्वयुज्यांचमार्गशीर्ष्यांचपार्वणं ॥
उत्सर्गश्चाप्युपाकर्ममहायज्ञाश्चनित्यशः ॥ संस्कारानिन्यताह्येतेब्राह्मणस्यविशेषतः
इति ॥ एषांप्रयोगाः ग्रंथविस्तारभयान्नात्रलिखिताः ॥ परिज्ञानार्थकेवलं नामानिलि-
खितानि ॥ अधुनास्वगृह्योक्तागर्भाधानादिविवाहांताः षोडशसंस्काराः मुख्य-
मयाऽस्मिन्ग्रंथेपरिगृहीताः ॥ तेचगौतमेनप्राक्कथिताः ॥ तथाचस्मृत्यंतरे ॥
॥ गर्भाधानमतश्चपुंसवनकंसीमंतजाताभिधेनामाण्यंसहनिष्क्रमेणचतथान्नप्राशनं
कर्मच ॥ चूडाख्यंत्रतबंधकोप्यथचतुर्वेदव्रतानांपुरः केशांतः सविसर्गकः परिणयः
स्यात्षोडशीकर्मणाम् ॥ १ ॥ एतेगर्भाधानादिषोडशसंस्काराः सर्वेषामेव ॥ एतेच
द्विजानामेवसमंत्रकाः ॥ ॥ यथाहयाज्ञवल्क्यः ॥ ब्रह्मक्षत्रियविद्वशूद्रावर्णा

स्त्वाद्यास्त्रयोद्विजाः ॥ निषेकादिस्मशानां तास्तेषां वैमंत्रतः क्रिया इति ॥ अतए
 व षोडशसंस्कारानधिकृत्य तेषां प्रयोगाः समंत्रकाः प्रागदर्शितग्रंथाभिप्रायेणात्र
 लिखिताः ॥ यमः ॥ शूद्रोऽप्येवंविधः कार्यो विना मंत्रेण संस्कृत इति ॥ क
 न्यकार्याश्च गर्भाधानादिचौलांताः अष्टसंस्काराः अमंत्रकाः ॥ विवाहस्तु पुंरुद्युभयसं
 योगे वर्णन्यायेन यथाविधिकार्यः ॥ तथाच स्मृत्यंतरे ॥ स्त्रीणां चौलांतसंस्काराः
 प्रकर्तव्या अमंत्रकाः ॥ पुंस्त्रियोरुभयो गस्तु विवाहः स यथाविधीति ॥ अथ संस्कारा
 णां फलानि स्मृतिसंग्रहे ॥ निषेकाद्विजिकंचै नो गार्भिकंचापमृज्यते ॥ क्षेत्रसंस्कारसि
 धिश्च गर्भाधानफलं स्मृतं ॥ गर्भाद्भवेच्च पुंसूतः पुंस्त्वस्य प्रतिपादनं ॥ निषेकफलवज्ज्ञे
 यं फलं सीमितकर्मणः ॥ गर्भाबुपानजो दोषो जातात्सर्वापि नश्यति ॥ अपिशब्दस्य दो
 षनिषेकः गर्भाधानां स्मशानं प्रेतकर्म इ पुंसूतिः पुंसवनं १ निषेको गर्भाधानं २ जातात् जातकर्म ३ पुष्टानात्

पशब्देनान्वयः ॥ आयुर्वर्चोभिष्टुद्धिश्चसिद्धिर्व्यवहतिस्तथा ॥ व्यवहतिर्व्यवहारस्त
स्यसिद्धिरित्यर्थः ॥ नामकर्मफलं त्वेतत्समुद्दिष्टमनीपिभिः ॥ सूर्यावलोकनादायुरभि
ष्टुद्धिर्भवेदध्रुवा ॥ निष्क्रमादायुःश्रीष्टुद्धिरप्युद्दिष्टमनीपिभिः ॥ अन्नाशनान्मातृगर्भम
लाशीचापिशुध्यति ॥ बलायुर्वर्चोष्टुद्धिश्चचूडाकर्मफलं स्मृतम् ॥ उपनीतेः फलं त्वेत
द्विजतासिद्धिपूर्विका ॥ वेदाधीत्यधिकारस्यसिद्धिर्ऋषिभिरिति ॥ यत्रयत्रनापि
श्रूयतेतत्रतत्रैजिगार्भिकेनोविनाशोपिफलं ज्ञेयम् ॥ अन्येपिकर्णवेधादयः संस्का
राः शास्त्रांतरोक्तास्तत्रतत्रवक्ष्यंते ॥ इति संस्काराः ॥ तथाविशेषावश्यकानि
कर्माणि शिष्टाचारयुतानि चात्रगृहीतानि ॥ तानि यथा ॥ पट्टीपूजनं दोलारोहणं तथा
गोदुग्धपानं शिशोर्भूमिषु स्थितिर्दत्तकप्रतिग्रहः कर्णस्य वेधस्तथा ॥ श्रीवर्धापनमक्ष
रप्रलिखनं कौमारधीष्टुद्धयेकन्यारिष्टहरोघंटः परिणयश्चार्कस्तथा पौरुषे ॥ १ ॥ ए

पांप्रयोगाः षोडशसंस्काराणां मध्ये समयानुसारमग्रेलिखिताः ॥ ॥ तत्रादौपरि
 भाषा ॥ ॥ संकल्पेन विना कर्मकरणे दोषोक्तो भविष्ये ॥ संकल्पेन विना कर्मय
 तिकंचित्कुस्तेनरः ॥ फलंचाप्यल्पकंतस्य धर्मस्यार्धक्षयो भवेत् ॥ १ ॥ संकीर्त्यमा
 सपक्षादोन्निमित्तानितथैव च ॥ इदं कर्म करिष्ये ह मिति संकल्पमाचरेत् ॥ २ ॥ अनु
 लुंध्य स्वशाखोक्तविधिं कर्म समाचरेत् ॥ कर्मान्यथा कृतं ज्ञात्वा तावदेव पुनश्चरेत् ॥
 ॥ ३ ॥ प्रधानस्या क्रियायां तु सांगतं तु नराचरेत् ॥ तदंगाकरणे प्रायाश्चित्तमेव न कर्म
 तत् ॥ ४ ॥ वामनपुराणे ॥ सर्वमंगलमांगल्यं वरेण्यं वरदं शुभम् ॥ नारायणं नम
 स्कृत्य सर्वकर्माणि कारयेत् ॥ १ ॥ ॥ वसिष्ठः ॥ जपहोमोपवासेषु धौतवस्त्रध
 रो भवेत् ॥ अलंकृतः शुचिर्मौनी श्रद्धावान्विजितेन्द्रियः ॥ १ ॥ यदि वा ग्यमलोपः
 स्याज्जपादिपुक्थंचन ॥ व्याहरेद्वैष्णवं मंत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययम् ॥ २ ॥ अहतवस्त्र

लक्षणमुक्तं स्मृतिरतनावलयाम् ॥ ॥ ईषद्धौतनवंश्वेतंसदशयन्नधारितम् ॥ अहतंतद्वि
जानीयात्सर्वकर्मसुपावनम् ॥ १ ॥ ईषद्धौतमरजकादिनासकृद्धौतमिति नागान्हिके
व्याख्यातम् ॥ कश्यपेन त्वन्यथोक्तं ॥ अहतं यंत्रनिमुक्तं वासः प्रोक्तं स्वयं भुवा ॥ शस्तं
तन्मांगलिक्येषु तावत्कालं न सर्वदेति ॥ १ ॥ (कंबलेपट्टवस्त्रे च नीलरागो नदुष्यति
॥ २ ॥) क्षौमे वस्त्रेऽहते पत्नीचेति सूत्रे अनंतयाज्ञिकैरप्येवं व्याख्यातम् ॥ वसिष्ठः
॥ रौद्रपित्रासुरान्मंत्रांस्तथाचैवाभिसारकान् ॥ व्याहृत्यालभ्य चात्मानमपः स्पृष्ट्वा
न्यदाचरेत् ॥ १ ॥ ॥ कात्यायनः ॥ पित्र्यमंत्रानुब्रुवाणे आत्मा लंभो धमेक्षणे ॥
अधोवायुसमुत्सर्गे प्रहासे नृतभापणे ॥ १ ॥ मार्जारमूपकस्पर्शे आकुष्टे क्रोधसंभवे ॥
निमित्तेष्वपुसर्वेषु कर्मकुर्वन्नपः स्पृशेत् ॥ २ ॥ ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ कर्त्रे गानामनुक्तौ

१ आत्मा लंभः हृदया लंभः ।

तुदक्षिणांगं भवेत्सदा ॥ ॥ छंदोगपरिशिष्टे ॥ यत्र दिङ्मोनास्ति जपादिषु कथं
 चन ॥ तिस्रस्तत्र दिशः प्रोक्ता ऐंद्रासौ म्यापरा जिता ॥ १ ॥ तत्रैव ॥ आसीनः प्रवृद्ध
 ध्वो वा नियमो यत्र नेदृशः ॥ तदा सीनेन कर्तव्यं न प्रवृहेण न तिष्ठतेति ॥ १ ॥ पंचाश
 द्विर्भवेद्ब्रह्मा तदर्धेन तु विष्टुरः ॥ दक्षिणावर्तको ब्रह्मावामावर्तस्तु विष्टुरः ॥ १ ॥ वेण्या
 वावर्तुलंकृत्वा वेण्यग्रं ग्रंथिवंधनम् ॥ अनंतर्गर्भकं साग्रं कोशं द्विदलमेव च ॥ २ ॥ प्रादेश
 मात्रं विशेष्यं पवित्रं यत्र कुत्रचित् ॥ पवित्रे दर्भसंख्यामाह मार्कंडेयः ॥ चतुर्भि
 र्दर्भापि जूलैर्ब्राह्मणस्य पवित्रकम् ॥ एकैकं न्यूनमुद्दिष्टं वर्णैर्वर्णैश्च यथाक्रमम् ॥ १ ॥ सर्वेषां
 वा भवेद्द्वारभ्यां पवित्रं ग्रंथितं न वा ॥ चतुर्भिः शांतिके कार्यं पौष्टिकं पंचभिस्तथा ॥ २ ॥
 सप्तपत्राः शुभादर्भास्ति लक्षेत्रसमुद्भवाः ॥ अप्रसूताः स्मृता दर्भाः प्रसूतास्तुकुशाः
 स्मृताः ॥ ३ ॥ समूलाः कुतपाः प्रोक्ताश्चिद्वन्नाग्रास्तृणसंज्ञिताः ॥ दर्भाः कृष्णाजि

नमंत्राब्राह्मणाहविरग्नयः ॥ ४ ॥ अयातयामान्येतानि नियोज्यानि पुनः पुनः ॥ त्वि
तोदर्भाः पथिदर्भायिदर्भायज्ञभूमिषु ॥ ५ ॥ स्तरणासनापिंडेषु षट्कुशान्परिवर्जयेत्
॥ रत्नावल्याम् ॥ द्वयोस्तुपवर्णोर्मध्येपवित्रंधारयेद्बुधः ॥ अनामिकाग्रपूर्वतुनिस
र्गंतुपवित्रकम् ॥ १ ॥ नोच्छिष्टंतत्पवित्रं स्याद्धुक्तोच्छिष्टं विवर्जयेत् ॥ द्व्यंगुलं मूलवल
यंग्रंथिरेकांगुलोभवेत् ॥ २ ॥ चतुरंगुलमग्रं स्यात्पवित्रं स्यात्प्रमाणतः ॥ नागान्हि
के ॥ ॥ अन्यान्यपिपवित्राणि कुशदूर्वा मयानि च ॥ हेमात्मकपवित्रस्य कलानाह
तिपोडशीम् ॥ १ ॥ मापाणां पोडशादूर्ध्वं कुयद्विंशतिपवित्रकम् ॥ तेभ्यः स्वल्पतरं न्यूनं
कुर्वीत कदाचन ॥ २ ॥ हीनकर्मणि चोच्छिष्टे कुशधृतपवित्रकम् ॥ निर्माल्यतेषु संप्रा
प्तिर्निर्हेम्नश्चपवित्रके ॥ ३ ॥ पवित्राभावे सुमंतुः ॥ ॥ समूलाग्रौ विगर्भा तु कुशौ द्रौ द
क्षिणे करे ॥ सव्ये चैव तथा त्रीनैव विभूयात् सर्वकर्मसु ॥ १ ॥ ॥ बौधायनः ॥ ॥ हस्त

गोरुभयोद्गोद्ग्रावासनेपितथैवच ॥ ॥ तथा ॥ ॥ सदोपवीतिनाभाव्यंसदाबद्धशिखेन
 च॥ विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिनतत्कृतम् ॥ १ ॥ अनेनहिदधिखादिरादिवदुपवीति
 त्वस्यबद्धशिखत्वस्यचक्रतुपुरुषोभयार्थत्वमवगम्यते ॥ ॥ हेमाद्रौभरद्वाजः ॥
 दक्षिणंवाहुमुद्धृत्यवामस्कंधेनिवेशितम्॥ यज्ञोपवीतमित्युक्तंदेवकार्येषुशस्यते॥ १ ॥
 कंठावलंबितंचैवब्रह्ममंत्रंयदाभवेत् ॥ तन्निवीतमितिख्यातंशस्तंकर्मणिमानुषे॥ २ ॥
 उत्क्षिप्तवामबाहौतुदक्षिणस्कंधमाश्रितम्॥ प्राचीनावीतमित्युक्तं तत्पित्र्येष्वेवकर्मसु
 इति ॥ ३ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तिलकंकुक्कुमेनैवसदामंगलकर्मणि ॥ कारयित्वासुम
 तिमान्नर्हेवतचंदनंभृदा ॥ १ ॥ ॥ मंत्रेणोकारपूतेनस्वाहांतेनविचक्षणः ॥ स्वा
 हावसानेजुहुयाद्ध्यायन्चैमंत्रदेवतां॥ १ ॥ मंत्रंतियावह्निजायासातुमंत्रस्वरूपिणी ॥
 तदंतेन्यांप्रगंजीनमगान्गगन्ग॥ स्मृता ॥ २ ॥ आदौद्रव्यपरित्यागःपश्चाद्धोमोवि

धीयते ॥ इति देवयाज्ञिकः ॥ ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ शमीपलाशन्यग्रोधप्लक्षवैकंकतोद्भवाः
 ॥ अश्वत्थोडुंवरो विल्वश्चंदनः सरलस्तथा ॥ १ ॥ शालश्च देवदारुश्च खादिरश्चेति या
 ज्ञिकाः ॥ ॥ कर्मप्रदीपे ॥ ॥ नांगुष्ठादधिका कार्या समित्स्थूलतराक्षचित् ॥
 नवियुक्ता त्वचा चैवनसकीटानस्फाटिता ॥ प्रादेशमात्रान्नाधिकानतथा स्याद्विंश
 खिका ॥ नसपर्णा समित्कार्या होमकर्मसु जानता ॥ २ ॥ प्रागग्राः समिधोग्राह्या
 अखर्वानेत्रं फाटिताः ॥ काम्येषु वश्यकर्मादौ विपरीता जिघांसतः ॥ ३ ॥ विशीर्णा
 विफला हस्वावक्रा बहुशिखाः कुशाः ॥ दीर्घाः स्थूला घुणैर्जुष्टाः कर्मसिद्धिर्विनाश
 काः ॥ ४ ॥ होतव्या मधुसर्पिर्भ्या दध्नाक्षीरेण संयुताः ॥ प्रादेशमात्राः समिध अशाखा अ
 पलाशिनीः ॥ ५ ॥ ॥ शंखः ॥ ॥ समित्पुष्पकुशादीनि ब्राह्मणः स्वयमाहरेत् ॥

१ नेत्रं जटामूलं च कथितम् ।

शूद्रानीतैः क्रयक्रीतैः कर्मकुर्वन्व्रजत्यधः ॥ १ ॥ ॥ वायुपुराणे ॥ कंडनपेष
 णंचिवतथैवोल्लिखनंतथा ॥ सकृदेवपितृणांस्याद्देवानांतत्त्रिरुच्यते ॥ कात्याय
 नः ॥ योनर्विपिजुहोत्यग्नौव्यंगारिणिचमानवः ॥ मंदाग्निरामयावीचदरिद्रश्चैवजायते ॥
 तस्मात्समिद्धेहोतव्यनासमिद्धेकथंचन ॥ नवस्त्रवायुनाकुर्यात्पाणिशूर्पस्रुवादिभिः
 ॥ २ ॥ नकुर्यादग्निधमनंकुर्याद्ब्रजजनादिना ॥ मुखेनैवधमेदग्निमुखदेशाद्ब्रजजायत
 ॥ ३ ॥ अंधोबुधः सधूमेतुजुहुयाद्योहुताशने ॥ यजमानोभवेदंधः सपुत्रइतिचश्रुतिः
 ॥ मात्स्ये ॥ ॥ होमादिग्रहपूजायांशतमष्टोत्तरंभवेत् ॥ अष्टाविंशतिरष्टौवा
 यथाशक्तिविधीयते ॥ छंदोगपरिशष्टे ॥ यन्नाम्नातंस्वशाखायांपारक्यमविरोधि
 यत् ॥ विद्भिस्त्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् ॥ १ ॥ वन्हल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्यकर्म
 प्रकीर्तितम् ॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थकृतेसर्वकृतंभवेत् ॥ २ ॥ प्रवृत्तमन्यथाकुर्याद्यदिमो

हात्कथंचन ॥ यतस्तदन्यथाभूतंततएवसमापयेत् ॥ ॥ समासेयदिजानीयान्मयैत
 दन्यथाकृतम् ॥ तावदेवपुनःकुर्यान्नावृत्तिःसर्वकर्मणः ॥ प्रधानस्याक्रियायत्रसांगतत्किं
 यतेपुनः ॥ तदंगस्याक्रियायांतुनावृत्तिर्नचतत्क्रिया ॥ ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ यथोक्तवस्त्वसंप
 सौग्राह्यंतदनुकारयत् ॥ यवानामिवगोधूमात्रीहीणामिवशालयः ॥ १ ॥ आज्यंद्रव्य
 मनादेशेजुहोतिषुविधीयते ॥ मंत्रस्यदेवतायाश्चप्रजापतिरितिस्थितिः ॥ २ ॥ समस्त
 व्याहृतयइतिमदनः ॥ प्रणवादिनमोतंचचतुर्थ्यंतंचसत्तम ॥ देवतायाःस्वकंनाममूल
 मंत्रलदाहृतः ॥ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ दध्यलाभेपयःकार्यमध्वलाभेतथागुडः ॥ घृतप्रति
 निर्धिकुर्यात्पयोवादधिवानृप ॥ १ ॥ ॥ बौधायनः ॥ ॥ आज्यहोमेषुसर्वेषुगव्यमेवघ
 तंभवेत् ॥ तदभावेमहिष्यास्तुआजमाविकमेवच ॥ तदभावेतुतैलंस्यात्तदभावेतुजा

१ अन्यथाभूतंविपर्यस्तम् । २ अनादेशेअविधानेप्राजापत्योमंत्रः । ३ तारळे किंवा सुरासनचिं तेल ।

तिलं॥ तदभावे तु कैसु भंतदभावे तु सार्पपम् ॥ २ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ कनिष्ठो देशिन्यं गु
 ष्ठमूलान्यग्रं करस्य च ॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥ १ ॥ पाण्याहुतिर्द्वा
 दशपर्वपूरिकारसादिना चेतुश्चिपर्वपूरिका ॥ देवेन तीर्थेन च हूयते हविः स्वंगारि
 णि स्वचिपितृस्त्रपावके ॥ आज्यपय आदिद्रव्याणि स्त्रुवेण ॥ समिधो मूलतोद्भूतं गुलं विहाय
 मध्यमानामिकां गुष्टैर्जुहुयात् ॥ चरुं ग्राससमं पाणिनैव जुहुयात् ॥ आज्यं स्त्रुवेणैव जुहुया
 त् ॥ तदभावे याज्ञियवृक्षपर्णेन ॥ द्रव्यभेदेनाहुतिमानं सिद्धांतं शेखरे ॥ कर्षप्रमाणमाज्यं
 स्यान्मधुक्षीरंच तत्समम् ॥ तंडुलानां शुक्तिमात्रं पायसं प्रसूतेः समम् ॥ ४ ॥ कर्षमात्राणि
 भक्ष्याणि लज्जामुष्टिमितामताः ॥ अन्नं ग्राससमं ग्राह्यं शकं ग्रासार्धमात्रकम् ॥ ५ ॥ मू
 लानां तु त्रिभागः स्यात्कंदानामष्टमांशकः ॥ इक्षोः पर्वप्रमाणं स्यादंगुलद्वितयं लता ॥

१ देशिनीतर्जनी ।

॥६॥ प्रादेशमात्राःसमिधोब्रीहिणामंजलेःसमम्॥ तिलसक्तुकणादीनांमृगीमुद्राप्रमा
 णतः ॥ ७ ॥ पत्रपुष्पफलादीनांसमानाहुतिरुच्यते ॥ चंदनश्रीखंडकस्तूरीकुंकुमा
 गरुकर्दमाः॥हॉरिमंथसमाःप्रोक्तागुग्गुलोबदरसिमः ॥ आहुतीनामिदमानंकथितंवेद
 वादिभिः ॥ तिमृभिर्दूर्वाभिरैकाहुतिः ॥ कुशेषुत्रिपत्रैकैकति ॥ मृगीमुद्रालक्षणं ॥मि
 लितानामिकांगुष्ठमध्यमांगुलीर्योजयेत् ॥ शेषांगुलीउच्छ्रितेतिमृगीमुद्रेयमोरिता॥
 ग्राज्ञवल्ययः ॥ ॥ आपर्पेच्छंदश्चैवत्यंविनियोगस्तथैवच ॥ वेदितव्यंप्रयत्नेनब्राह्मणे
 नविशेषतः॥अविदित्वातुयःकुर्याद्याजनाध्ययनंजपम्॥होममंतर्जलादीनितस्यचाल्प
 फलंभवेत् ॥ अत्रापवादः कृष्णभट्टीये ॥ नचस्मरेदपिच्छंदःश्राद्धैवतानिकेमस्ये ॥
 अन्यत्र॥अग्निहोत्रैवश्चदेव विवाहादिविधौतथा॥होमकालेनदृश्यंतेप्रायश्छंदपिदेवं

ताः ॥ शांतिकादिपुकार्यैषुमंत्रपाठजपादिषु ॥ होमैनेवप्रकर्तव्याःकदाचिद्विदेव
 ताः ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ॥ कनककुलिशं नीलपद्मरागंचमौक्तिकम् ॥ एतानिपंचम
 त्वानिरत्नशास्त्रविदोविदुः ॥ १ ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ वज्रमाणिक्यवैडूर्यपुष्परागे
 द्रनीलकम् ॥ पंचरत्नमितिख्यातं नारदेन महर्षिणा ॥ १ ॥ ॥ मदनरत्नस्कांदे ॥
 हरिद्रांकुमंचैवासिंदूरं कज्जलंतथा ॥ कूर्पासंकचतांबूलमांगल्याभरणं शुभम् ॥ पंचग
 व्यं स्मृतिदर्पणे ॥ गायत्र्यादाय गोमूत्रं गंधद्वारेति गोमयम् ॥ आप्यायस्वेति च क्षीरं द
 धिं क्राव्णो तवैदधि ॥ १ ॥ तेजोसिशुक्रमित्त्राज्यं देवस्य त्वाकुशोदकम् ॥ एभिस्तु पंच
 भिर्युक्तं पंचगव्यामिति स्मृतम् ॥ तत्र ताम्रपात्रे पलाशपत्रपुटे वा ताम्राया गोमूत्रमष्टमा
 पप्रमाणम् ॥ इवेत गोः शकृत् षोडशमापम् ॥ पीत गोः क्षीरं द्वादशमापम् ॥ ॥ कृ

१ हारिकः २ कंचुकी ।

प्णगोर्धृतमष्टमापम् ॥ कुशोदकंचतुर्मापम् ॥ अत्रमाषः पंचगुंजात्मकइतिधर्मसिधौ
 ॥ मदनरत्नेकात्याग्रनः ॥ ॥ आज्यंक्षीरंमधुतथामधुरत्रग्रमुच्यते ॥ पयोदधिघृ
 तंचैवमधुशर्करयायुतम् ॥ पंचामृतमिदंप्रोक्तंसर्वदेवप्रसादकम् ॥ ॥ ब्राह्मे ॥ ॥ अ
 इवत्थोदुंबरहृक्षचूतन्यग्रोधपल्लवाः ॥ पंचभंगाइतिप्रोक्ताः सर्वकर्मसुशोभनाः ॥ १ ॥
 अश्वत्थोदुंबरहृक्षचूतन्यग्रोऽतिपाठभेदः ॥ तथाच ॥ हृक्षः ॥ यक्षकर्मउत्तोगारुडे ॥
 कर्पूरमगरुश्चैवकस्तूरीचंदनंतथा ॥ कंकोलंचभवेदेभिः पंचभिर्यक्षकर्मः ॥ तथा ॥
 कर्पूरंचंदनंदर्पकुंकुमंचसमांशकं ॥ सर्वगंधमितिप्रोक्तंसमस्तसुरवल्लभं ॥ १ ॥ कुंकुमं
 केशरम् ॥ ॥ कुण्डमांसीहरिद्रेद्रमुगंशैलेयचंदनं ॥ वचांचंपकमुस्तां चसर्वौषध्योदश

१ पिंपरी पारोसार्पिपळ इतिप्रसिद्धः १२ दर्पकस्तुरी ३ कुण्डकोष्टा ४ मांसीजटामांसी ५ हरिद्रेद्रेआवीहळद
 व हळद ६ दुरामोरेवेल अथवावाल ७ शैलेयांशलाजित ८ चंदनप्रसिद्ध ९ वचावेखंडा १० मुस्ताभद्रमोथ

स्मृताः ॥ १ ॥ भविष्यपुराणे ॥ आपः क्षीरं कुशाग्राणि दध्यक्षत तिलास्तथा ॥ य
 वाः सिद्धार्थकाश्चैव अर्घ्योष्ठांगः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥ तत्रैव ॥ सुवर्णं रजतं ताम्रमार
 कूटं तथैव च ॥ लोहं त्र्यम्बुतथासीसं धातवः सप्तकीर्तिताः ॥ १ ॥ पंचरात्रे ॥ रजांसि पं
 चवर्णा निमंडलार्थं तु कारयेत् ॥ शालितं डुलचूर्णं न शुक्लं वायवसं भवम् ॥ रक्तं कुसुं भसि
 दूरगैरिकादि स मुद्भवम् ॥ हरितालोद्भवं पीतं रजनीसं भवं तु वा ॥ कृष्णं दग्धयवैश्चापि ह
 रितं पीतमिश्रितम् ॥ दशांगधूप उत्तोमदनरत्नं ॥ पङ्कगकुष्ठं द्विगुणो गुडश्च लाक्षा त्रयं पंच
 नखस्य भागः ॥ हरितकीर्त्तं रसं समांशं भागैकमेकं त्रिलवं शिलाजम् ॥ १ ॥ घ
 नस्य च त्वारिपुंरस्य चैकोधूपो दशांगः कथितो मुनीन्द्रैः ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ हेमरा
 जतताम्राश्च मृन्मया लक्षणान्विताः ॥ यात्रोद्वाहप्रतिष्ठासुकुंभाः स्मुरभिपेचने ॥

१ सफेत्तक्षीरीस २ अष्टांग ३ सोनपितळ ४ कथिल ५ सोनगेरू ६ लाख ७ नखला ८ राळ ९ न गरमोथ १० गुगुळ ।

॥ १ ॥ पंचाशांगुलवैपुल्यमुत्सेधः षोडशांगुलः ॥ द्वादशांगुलमूलं स्यान्मुखमष्टांगु
 लं भवेत् ॥ २ ॥ पंचचआशाश्च पंचाशाः ॥ आशादश ॥ पंचाधिकशतमंगुलानिवैपुल्य
 मितिकेचित् ॥ पंचदशतावान्वैपुल्यव्यासइतितुयुक्तम् ॥ धातुजं मृन्मयं वापिकलशं
 यत्प्रतिष्ठितम् ॥ तद्वत्प्रादेशदीर्घचचतुरंगुलमुच्छ्रितम् ॥ सिततंडुलपूर्णनपात्रेणापि हि
 ताननमिति ॥ ॥ पटत्रिंशन्मते ॥ ॥ यवगोधूमधान्यानि तिलाः कंगुश्च मुद्गरकाः ॥
 श्यामाकाश्चणकाश्चैव सप्तधान्यमुदाहृतम् ॥ अश्वस्थानाद्भजस्थानाद्ब्रह्मीकात्सं
 गमाद्भ्रदात् ॥ राजद्भाराम्बगोष्ठाम्बमृदमानीय निक्षिपेत् ॥ द्रव्यमानमाह याज्ञव
 ल्क्यः ॥ ॥ जालसूर्यमरीचिस्थं त्रसरेणुरजः स्मृतं ॥ तैष्टौलिक्षास्तुतास्तिस्त्रोराजसूर्पपं
 उच्यते ॥ १ ॥ गौरस्तुते त्रयः षट्तेयवो मध्यश्च ते त्रयः ॥ कृष्णलाः पंचते माषस्ते सुवर्णस्तु

१ प्रसिद्धः २ राळे ३ सावि ४ वारुळ ५ महानदीसागरसंगमात् ।

पोडश ॥ २ ॥ पलंसुवर्णाश्चत्वारःपंचवापिप्रकीर्तिताः॥द्विकृष्णलेखूप्यमाषोधरणंपो
 डशैवते ॥ ३ ॥ शतमानंतुदशभिर्धरणैःपलमेवतु ॥ निष्कंसुवर्णाश्चत्वारइति ॥ ॥
 ताम्रस्योन्मानं ॥ पलचतुर्थीशेनकर्पणोन्मितःकार्षिकस्ताम्रसंबंधीपणोभवति ॥ कर्ष
 संज्ञानिधंतौतेपोडशाक्षःकर्पोस्त्रीपलंकर्पचतुष्टयमितितेपोडशमाषाअक्षः सएवकर्पइ
 त्यर्थः ॥ कार्पापणसंज्ञश्चनारदेनोक्तः ॥ कार्पापणोदक्षिणस्यादिशिरौप्यःप्रवर्तते॥प
 णीर्निचद्धःपूर्वस्यांपोडशैवपणाःसतु ॥ ॥ लीलावत्याम् ॥ ॥ वराटकानांदशकद्रयं
 यत्साकाकिणीताश्चपणश्चतस्रः॥तेपोडशद्रम्मइहावगम्योद्रम्मैस्तथाषोडशभिश्चानि
 ष्कः॥१॥अशीतिगुंजात्मकःकर्षः ॥ चत्वारःकर्षानिष्कमितिधर्मसिंधौ ॥ ॥ धान्य
 मानंभविष्ये ॥ पलद्रयंतुप्रसृतंद्दिगुणंकुडवंमतं॥ चतुर्भिःकुडवैःप्रस्थःप्रस्थाश्चत्वार
 आढकः॥आढकैस्तैश्चतुर्भिश्चद्रोणस्तुकथितोबुधैः॥कुंभोद्रोणद्रयंशूर्पःखारीद्रोणा

स्तुपोडश ॥ ॥ गोपथे ॥ ॥ पंचकृष्णालकोमापस्तैश्चतुःषष्टिभिः पलम् ॥ पलैर्द्वादश
भिः प्रस्थोमागधेषुप्रकीर्तितः ॥ १ ॥ आढकस्तैश्चतुर्भिश्चद्रोणः स्याच्चतुराढकः ॥
॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ ॥ पलंचकुडवः प्रस्थआढकोद्रोणएवच ॥ धान्यमाने
पुवोद्धव्याः क्रमशोमीचतुर्गुणाः ॥ १ ॥ द्रोणैः षोडशभिः खारीविंशत्याकुंभउच्य
ते ॥ विंशतिरित्यत्रद्रोणैरितिसंबध्यते ॥ ॥ तथाच ॥ ॥ कुंभोद्रोणइति
पक्षाद्विंशतिद्रोणमितः कुंभइतिपक्षांतरम् ॥ पलसहस्रमितः कुंभइतिपक्षांतरम् ॥
॥ वाराहे ॥ ॥ पलद्वयंतुप्रसृतंमुष्टिरैकपलंस्मृतम् ॥ अष्टमुष्टिर्भवेत्किंचित्किंचि
दष्टौतुपुष्कलम् ॥ १ ॥ पुष्कलानिचचत्वारिआढकः परिकीर्तितः ॥ चतुराढको
भवेद्द्रोणइत्येतन्मानलक्षणम् ॥ एतत्पक्षाणांशक्तिकालाद्यपेक्षयाव्यवस्था ॥ स्मार्तिक
मेकमउक्तोधर्मसिधौ ॥ ॥ संकल्पः स्वस्तिवाग्विप्रवरणंभूतानिःसृतिः ॥ पंचगव्यैर्भू

मिशुद्धिर्मुख्यैदेवतपूजनम्॥अग्निप्रतिष्ठासूर्यादिग्रहस्थापनपूजनम्॥देवतान्वाहितिः
पात्रासादनंहविषांकृतिः ॥ यथाक्रमंत्यागहोमावितिपूर्वांगकःक्रमः ॥ पूजास्विष्टं
नवाहुत्योवालिः पूर्णाहुतिस्तथा॥पूर्णपात्रविमोकाद्यग्र्यर्चनंतिऽभिषेचनम्॥ मानस्तो
केतिभूतिश्चदेवपूजाविसर्जने ॥ श्रेयोग्रहोदक्षिणादिदानंकर्मेश्वरार्पणम् ॥ क्रमोयमु
त्तरांगानांप्रायः स्मार्तेष्वितिस्थितिः ॥ ॥ दशप्रणवाउक्ताः शांतिकमलाकरे ॥ आ
दौप्रणवमुच्चार्य व्याहृतीः प्रणवान्विताः ॥ मंत्रादौप्रणवः कार्योमंत्रातिप्रणवः पुनः ॥
ततोव्याहृतिसंयुक्तस्त्वंतेचप्रणवः सदा ॥ ॥ अथवा ॥ आदौप्रणवमुच्चार्यसप्तव्याह
तयस्ततः॥मंत्रादौप्रणवः कार्योमंत्रातिप्रणवःपुनः॥अंतर्विसर्गंककुर्वाच्छ्रुतेस्मार्तेचक
र्मणि ॥ मंत्रादौप्रणवस्तद्ब्रह्मस्वार्मियभापणात् ॥ कर्मविशेषे अग्निनामान्युक्तानि
धर्मसिंधौ ॥ ॥ अग्निस्तुमास्तोनामगर्भाधानेविधीयते॥ पावमानः पुंसवनेसीमंतेमंग

आभिधः ॥ प्रवलोजातसंस्कारेपार्थिवोनामकर्मणि ॥ अन्नाशनेशुचिः प्राक्तिः सम्यः ॥
स्याच्चालकर्मणि ॥ व्रतादेशेसमुद्भवो गोदानादौमूर्यः विवाहियोजकः ॥
आवसथ्योद्विजोनामप्रायश्चित्तेविटः स्मृतः ॥ पाकयज्ञेषुपावकः पतृकेकव्यवाहनः ॥ पूर्णाहु
देव्येहव्यवाहनः ॥ शांतिकेवरदः ॥ पौष्टिकेवलवर्धनः ॥ मृतदाहेकव्यादः ॥ पूर्णाहु
त्यांमृडः ॥ अभिचारेकोधोग्निः ॥ वश्यार्थपावकः ॥ वनदाहेदूपकः ॥ कुक्षौजठरः ॥
वैश्वदेवैरुक्मः ॥ लक्षहोमेवान्हिः ॥ कोटिहोमेहुताशनः ॥ समुद्रेवाडवः ॥ अग्निहोत्रे
गार्हपत्योदक्षिणाग्निराहवनीयश्चेतित्रयः ॥ ज्ञात्वैवमग्निनामानिसर्वकर्माणि कारये
त् ॥ ॥ कर्मदेवतानामन्याहवौधायनः ॥ पुण्यांहवाचयिष्यन्नामगृह्णीयादसौ
प्रीयतामिति विवाहस्याग्निरौपासनस्याग्निमूर्यप्रजापतयः ॥ स्थालोपाकस्याग्निगर्भा
गर्भाधानस्य च ब्रह्मा ॥ पुंसवनस्य प्रजापतिः ॥ असावित्यस्य स्थाने प्रजापतिर्देवतेत्यर्थः

॥तथाचसंग्रहे ॥ स्वास्तिवाचनमंत्रेतुकर्मैकमैयथातथं। पृथक्पृथक्प्रकुर्वति देवतानां स
 मर्पणम् ॥ औपासनाग्निः सूर्यश्च विवाहे च प्रजापतिः ॥ स्थालीपाके ग्निर्गर्भश्च आधानब्रह्म
 णस्तथा ॥ प्रजापतिः पुंसवने धाता सीमन्तकेऽप्यथ ॥ सविता जातकर्मेषु नामकर्म प्रजाप
 तिः ॥ निष्क्रमेन्न प्राशने च सविता पारिकीर्तितः ॥ चोलैतथैव केशांति प्रजापतिरिति
 स्मृतः ॥ इन्द्रस्तथोपनयने व्रततुर्ये अपापकः ॥ श्रद्धामेधे विमर्गे च सुश्रवाः पारिकीर्तितः
 उपाकर्म तु सविता विवाहेषु प्रजापतिरिति ॥ सोमयागगर्भाधानसीमन्तोन्नयनाधानादि
 कर्मणि गभूते वृद्धि श्राद्धेऽक्रतुदक्षसंज्ञकाः विद्देवा अन्यत्र सत्यवसुसंज्ञकाः ॥ आप
 स्तंबः ॥ ॥ त्रिमात्रस्तु प्रयोक्तव्यः कर्मणि रंभे पुसर्वशः ॥ त्रिमात्रस्तु प्रणवः ॥ मार्क
 डेयः ॥ ॥ इक्षुरापः पयो मूलं तांबूलं फलमौषधं ॥ भक्षयित्वा पिकर्तव्याः स्नानदानादि
 काः क्रियाः ॥ स्नानमप्यधिकारिता वच्छेदकम् ॥ तदुक्तं हेमाद्रौ प्रचेतसा ॥ स्नातो

धिकारी भवति देवैः पित्र्यै च कर्मणि ॥ पवित्राङ्गस्तथा जाप्ये दाने च विधिचोदिते ॥
आग्नेये ॥ स्नानानामपि सर्वेषां वारुणेन च मानवः ॥ कर्तुं महतिकर्मणि विधिवत्सर्वदा
द्विजः ॥ संध्यावंदनं विना कर्म न कर्तव्यमित्युक्तं तत्रैव ॥ संध्याहीनोऽशुचिर्नित्य
मनहः सर्वकर्मसु ॥ यदन्यत्कुरुते कर्म न तस्य फलमश्नुते ॥ ॥ वाराहे ॥ ॥ सुस्ना
तः सम्यगान्तांतःकृतं संध्यादिकक्रियः ॥ कामक्रोधविहीनश्च पाखंडस्पर्शवर्जितः ॥
जितेंद्रियः सत्यवादी सर्वकर्मसु शस्यते ॥ ॥ कर्मार्गस्नाने विशेषो मार्कण्डेयपुराणे ॥
शिरःस्नानं प्रकुर्वीत देवां पित्र्यमथापि वा ॥ प्राङ्मुखो दङ्मुखो वापि श्मश्रुकर्मचकार
येत् ॥ तत्रादौ श्मश्रुकर्म ततः शिरःस्नानम् ॥ अन्यथाऽशुचिर्वापत्यापुनः स्नानापत्तेः ॥
तच्च स्नानं मंगलकृत्यादौ तिलामलकादिनोदृत्याभ्यंगस्नानपूर्वकं कार्यम् ॥ तदुक्तं पर
॥ सर्वौषधी गंधचूर्णैश्चैः कृष्णति

वाधौतवासःप्रसारयेत् ॥ पश्चिमाग्रदक्षिणाग्रंपुनःप्रक्षालनाच्छुचीति॥मार्कण्डेयः ॥ ॥
अन्यदेवभवेद्वासःशयनीयेनराधिप ॥ अन्यदेवचदेवानामर्चायामन्यदेवहि ॥ ॥
अन्यच्चलोकयात्रायामन्यदीश्वरदर्शने ॥ योगीयाज्ञवल्क्यः ॥ अभावेधौतवस्त्र
स्यशाणक्षौमादिकानिच ॥ कुतपयोगपट्टंवाविवासायेनैवभवेत् ॥ कुतपोनेपालकंब
लः ॥ ॥ भविष्ये ॥ ॥ नीलरक्तेनवस्त्रेणयत्कर्मकुरुतेद्विजः ॥ स्नानंदानंतपोहोमः
स्वाध्यायःपितृतर्पणम् ॥ वृथातस्यमहायज्ञानीलरक्तस्यधारणात् ॥ व्याघ्रपादः ॥
नैकवस्त्रोद्विजःकुर्याद्भोजनंचसुरार्चनम् ॥ तत्सर्वमसुरेन्द्राणांब्रह्माभागमकल्पयत् ॥
विष्णुपुराणे ॥ ॥ होमदेवार्चनाद्यासुक्रियास्वाचमनेतथा ॥ नैकवस्त्रःप्रवर्तेतद्विजवा
चनिकेतथा ॥ द्विजवाचनेस्वस्तिवाचने ॥ ॥ शातातपः ॥ ॥ सव्यादंसात्परिभ्रष्टं
कटिदेशेधृतांवरम् ॥ एकवस्त्रंतुतद्विद्यादैवोपित्र्येविवर्जयेत् ॥ ॥ संग्रहे ॥ ॥ वामेष्टे

तथानाभाकच्छत्रयमुदाहृतम् ॥ त्रिभिःकच्छैःपरिज्ञेयोविप्रोयःसशुचिर्भवेत् ॥ आ
 दौकच्छस्ततोनीवीनाभिमध्येचवाससी ॥ नीवीदक्षिणतःस्थाप्याएतत्रिकच्छलक्ष
 णम् ॥ शयनंचार्द्रपादेनशुष्कपादेनभोजनम् ॥ नोत्तरीयमधःकुर्याद्रात्रिवासस्तथादि
 ने ॥ ॥ कटिवेष्ट्यंतुयद्वस्त्रपुरीपोयेनवाकृतः ॥ मूत्रमैथुनकृद्वस्त्रंधर्मकार्येविवर्जयेत् ॥
 दानहेमाद्रौगौतमः ॥ ॥ स्नानेदानेजपेहोमेदैवेपित्र्येचकर्मणि ॥ बध्नायान्नासुरी
 कक्षांशेपकालेयथारुचि ॥ ॥ तत्रैवयाज्ञवल्क्यः ॥ ॥ परिधानाद्बहिःकक्षानिवद्धाचा
 सुरीमता ॥ धर्मकर्मणिविद्वद्भिर्वर्जनीयाप्रयत्नतः ॥ ॥ विश्वामित्रः ॥ यज्ञोपवी
 तेद्वेधार्यैश्चौतेस्मातेचकर्मणि ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थेवस्त्राभावेतदिष्यते ॥ उत्तरीयव
 स्त्राभावे ॥ पारस्करगृह्ये ॥ एकंचेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेणप्रच्छादयतीति ॥ ॥ शिखाबंधश्चो
 कश्चतुर्विंशतिमते ॥ ॥ मध्येतुवह्वृचाश्चैवनिबध्नायुःशिखांततः ॥ मध्यंदिनाश्चये

विप्राः पार्श्वदक्षिणतः क्रमात् ॥ वामपार्श्वेतुवध्रीयैर्विप्राः सामगायनाः ॥ ॥ संग्र
हे ॥ ॥ खल्वाटत्वादिदोषेण विशिखश्चन्नरो भवेत् ॥ कौशीतदाधारयीतब्रह्मग्रंथि
युतां शिखाम् ॥ १ ॥ मार्कण्डेयः ॥ ॥ कुशपाणिः सदातिष्ठेद्ब्राह्मणोदंभवर्जितः ॥ स
नित्यं हंति पापानि तूलराशिमिवानलः ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ पेपणादिकयंत्रेषु श
ब्दोयावत्प्रवर्तते ॥ पतितांत्यजचांडालादीनां यावच्च शब्दकः ॥ तावत्कर्मनकर्तव्यं
तथासंध्याद्वयेऽपि च ॥ उपांशुलक्षणं बृहद्वाज्ञवल्क्यः ॥ विनाशब्दं जपोऽयस्तु
चलज्जिह्वा द्विजच्छदः ॥ उपांशुतं जपंप्राहुर्मनसामानसं बुधाः ॥ स्पष्टतरवर्णोच्चार
स्तु ॥ वर्णः स्पष्टतरोच्चार्यो नासाश्चासावर्धीति वा ॥ सुखश्चासावधिः शृण्वन्नभिपेका
र्चनेन पुचेति ॥ आचारमयूखे ॥ ॥ कर्मप्रदीपे ॥ ॥ आवाहनासनं पाद्यमर्घमाचम
नीयकम् ॥ स्नानं वस्त्रोपवीतं च गंधमाल्यान्यनुक्रमात् ॥ १ ॥ धूपं दीपं च नैवेद्यं तांबूलं

चप्रदक्षिणा ॥ पुष्पांजलिरितिप्रोक्ताउपचारास्तुषोडश ॥ २ ॥ फलेनसुफलावासिः
 सांगतादक्षिणार्पणम् ॥ ॥ पंचोपचारास्तु ॥ ॥ गंधपुष्पेधूपदीपौनैवेद्यइतिपंचकम् ॥
 पंचोपचारमाख्यातंपूजनेतत्त्वविद्वधैः ॥ १ ॥ ॥ राजोपचारास्तु ॥ ॥ ततः पंचामृता
 भ्यंगमंगस्योद्भूतंनंतथा ॥ मधुपर्कं परिमलद्रव्याणिविविधानिच ॥ १ ॥ पादुकांदोल
 नादर्शव्यजनंछत्रचामरे ॥ वाद्यातिक्थंनृत्यगीतशय्याराजोपचारकाः ॥ २ ॥ अ
 थधनिकादिप्रदेयदक्षिणार्थद्रव्येयत्ताव्यवस्थामाह ॥ तत्रादौधनिकादिलक्षणम् ॥
 ॥ वाराहे ॥ ॥ वर्धयित्वाधनंयस्तुतस्माद्रासमपोहयः ॥ नखादेत्संग्रहपरोधनि
 कः सउदाहृतः ॥ १ ॥ पोपणियिकुटुंबस्यनिर्वाहोयावताभवेत् ॥ तावदेवसुखंयस्तुल
 भतेप्रतिवार्पिकम् ॥ ऋणंयस्यतुनास्त्येवसममध्यमउदाहृतः ॥ २ ॥ धनंपूर्वापरंयस्यवर्तते
 बहुसंख्यया ॥ अधिकस्यार्जकोयः स्यात्समूहाधनउच्यते ॥ सदाचाररतोविप्रोधना

जनपराङ्मुखः ॥ कुटुंबयत्नमतिकः सदरिद्रैर्द्रइतिस्मृतः ॥ यस्यस्यादशनाभावः सदा
चाररतस्यहि ॥ महादरिद्रः सभवेद्रासोधान्यविवर्जितः ॥ वर्धयित्वाधनं यस्तुग्रासं वा
पिकमर्जयेत् ॥ सवैधन्यइतिप्रोक्तश्चैकवर्षेणयः पुमान् ॥ वर्षद्वयमितंग्रासं सहिधन्य
तरः स्मृतः ॥ अधिकस्यार्जकोयः स्यात्सधन्यतमर्इरितः ॥ धनेनैव विनायस्तुग्रासं
वार्पिकमार्जयेत् ॥ सवैधीरइतिप्रोक्तस्तारतम्यंचपूर्ववतइति ॥ अथैतेषु मध्यैकेन कि
यद्वयमित्याकांक्षायां वारहे लक्षनमस्कारहोमं प्रकृत्य ॥ व्याहतीनां सहस्र
स्यहोमेशु ञ्कं द्विजेर्पयेत् ॥ माषमात्रं सुवर्णं तु लक्षहोमं शतं यवा इत्युक्तम् ॥ धनिको द्वि
गुणं दद्याच्चिगुणं तु महाधनः ॥ यवार्धं तु दरिद्रेण दातव्यं पुण्यलब्धये ॥ दद्यान्महादरि
द्रस्तु तदर्धं शुल्कं भवचेति ॥ मध्यमादिभिस्तु धनिकाद्यपेक्षया किंचिद्भूतदरिद्राद्यपे
क्षया किंचिदधिकं देयमित्यर्थोत्तारतम्येन कल्पनीयम् ॥ धीरेणापि दरिद्रतोऽपि न्यूनं स

मंवालाभानुसारेणकल्पनीयम्॥एतच्चसुवर्णादिद्रव्यविषयमेवनतुगवादिविषयम्॥सु-
वर्णप्रकृत्येवद्वेगुण्यादेरुक्तत्वात् ॥ एतत्सर्वनित्यकर्मविषयमनुक्तपरिमाणविषयकं
चज्ञेयम् ॥ काम्येउक्तपरिमाणेचकर्मणितुयथावदेवदेयम्॥धनिकादिस्तुदारिद्र्यमि-
तिप्रख्यापयन्यथावन्नददातिसकर्मफलंनैवाप्नोति ॥ तथाचमनुः ॥ प्रभुः प्रथमक-
ल्पस्ययोनिकल्पेनवर्तते॥सनाप्नोतिफलतस्यपरत्रेति श्रुतिःस्मृतिरिति॥पुराणांतरेपि
वित्तशाब्जंनरोयस्तुधनेसतिकरोतिहि ॥ सनाप्नोतिफलतत्रचौरएवप्रकर्तितइति ॥
एवंस्वलपकालसाध्यबहुकालसाध्यकर्मसुश्रमाद्यनुरोधेनद्रव्येयत्ताकल्पनीया ॥भा-
रते ॥ वेदोपनिषदेचैवसर्वकर्मसुदक्षिणा॥सर्वत्रैवतुचोद्दिष्टाभूमिर्गोथकांचनम् ॥
त्रैजवापः ॥ शिवनेत्रोद्भवयस्मात्तस्मात्तापितृवल्लभम् ॥ अमंगलतद्यत्नेनदेवकार्ये
विवर्जयेत् ॥ सर्वकर्मसुब्राह्मणभोजनसंख्यामाहगदाधरः ॥ गर्भाधानादिसंस्कारेन्ना

ह्यणान्भोजयेद्दश ॥ शतंविवाहसंस्कारेपंचाशन्मेखलाविधौ ॥ आवसथ्येत्रयस्त्रिंश
च्छ्रौताधानेशतात्परम् । अष्टकंभोजयेद्भक्त्यातत्तत्संस्कारसिद्धये ॥ आग्रयणेप्रायश्चि
त्तेत्राह्मणान्दशपंचचेति ॥ कृतंकर्मईश्वरार्पणंकार्यमित्युक्तंबृहन्नारदीये ॥ विष्णव
र्पितानिकर्माणिसफलानिभवंतिहि ॥ अनर्पितानिकर्माणिभस्मनीवहुतंहविः ॥ नि
त्यनैमित्तिकं काम्यं यच्चान्यन्मोक्षसाधनम् ॥ विष्णोःसमर्पितं सर्वसालिकं फलदं भवे
त् ॥ ॥ सप्तगोत्राणियथा ॥ ॥ पितुर्मृतुश्चभार्यायाभगिन्यादुहितुस्तथा ॥ पितृष्व
सुमातृष्वन्नोर्गोत्राणांसप्तकंस्मृतमिति ॥ एकोत्तरशतकुलानियथा ॥ चतुर्विंशति
विंशच्चषोडशद्वादशानिह ॥ रुद्रादशवसुश्चैवकुलमेकोत्तरंशतमिति ॥ आस्यनासा
क्षिकर्णौचिनाभिहृत्कंभुजौस्पृशेत् ॥ एवमाचमनंकृत्वासाक्षान्नारायणोभवेत् ॥ इ
तिपरिभाषाप्रकरणम् ॥ अथगर्भाधानम् ॥ तत्रप्रथमरजोदर्शनेत्रयोदशदोषाःज्योतिः

शास्त्रे उक्तान्संकल्पे वक्ष्यामः तत्र दोषाणां निवर्हणार्थं नारदोक्तविधिना शांतिं कृत्वा
 गर्भाधानं कार्यं ॥ शांतिकर्मण्यग्निचक्रं चावश्यं तथापि अग्निचक्रं विना कर्माणि निरूता
 नि ॥ ज्योतिर्निबंधे ॥ दुर्गाहोमविधौ विवाहसमये सीमंतपुत्रोत्सवे गर्भाधानविधौ च वा
 स्तुसमये विष्णोः प्रतिष्ठादिषु ॥ मौजीवंधनवैश्वदेवकरणसंस्कारनैमित्तिके होमोनि
 त्यभवेन्न दोषकथितं चक्रं च वहेरपीति ॥ नारदो ये वासिष्ठे च वाराहे च विशेषतः ॥ कात्या
 यनोक्तग्रंथे स्युस्त्रयः शांतिर्यजुः स्मृता ॥ तस्मात्कार्तयैस्तु उक्तशांतित्रयेन्यतमा विधे
 या ॥ अथ नारदोक्तगर्भाधानादारजोदर्शनशांतिः ॥ निद्यक्षतिथिवारेषु यदि
 पुष्पं प्रदृश्यते ॥ अशुभं चेद्रजः स्त्रीणां निद्यस्थानं च वाससी ॥ १ ॥ तत्र शांतिं प्रकुर्वीत
 ग्रहयज्ञपुरःसरम् ॥ सुमुहूर्तं तु संप्राप्ते कुर्याच्छांतिं यथाविधि ॥ २ ॥ विधानं तत्र कर्त
 व्यमरिष्टघ्नं विशेषतः ॥ इदं पत्योः प्रातरे वस्यान्मंगलस्नानमुत्तमम् ॥ ३ ॥ पंचमो दिवसे स्ना

तवाद्वाभ्यामप्यत्रमंगलैः ॥ तिलतैलेनशुद्धेनशुभकल्केनवापुनः ॥ ४ ॥ उष्णैश्चवारिभिः
श्रेष्ठैः पंचपल्लवसंयुतैः ॥ आह्निकंविधिवत्कृत्वाविधानंनूनमाचरेत् ॥ ५ ॥ शुभाचारस
मायुक्तः श्रद्धयापरयायुतः ॥ तिथिश्रवणकंकुर्याच्छातिसंकल्पपूर्वकम् ॥ ६ ॥ पुण्याहं
वाचयेत्पश्चाद्वाह्मणवैदपारंगैः ॥ कृत्वाभ्युदयिकंश्राद्धमाचार्यवरयेत्ततः ॥ ७ ॥ स्थं
डिलंचततः कृत्वाअग्निंस्थथापयेत्ततः ॥ ईशान्यांचतुरः कुंभान्स्थापयेद्भारिपूरितान्
॥ ८ ॥ पंचपल्लवसंयुक्तान्सर्वाषधिसमान्वितान् ॥ पंचरत्नसमायुक्तान्पंक्तिरूपेणसाधये
त् ॥ ९ ॥ कुंभोपरिन्यसेत्पात्रंशालितंदुलपूरितं ॥ पात्रोपरिन्यसेद्ब्रह्मंप्रतिकुंभंपृथक्पृथक्
॥ १० ॥ सूर्यचविन्यसेदाद्येद्रद्राण्याततःपरं ॥ चतुर्थेविन्यसेद्ब्रह्मान्प्रतिमांभुवनेश्वरी
॥ ११ ॥ ततोग्रहांश्चसंपूज्ययथाविधिविधानतः ॥ सूर्यकुंभंतुसंस्पृष्ट्वासूर्यसूक्तंजपेद्विजः
॥ १२ ॥ रुद्रैकादशिनींचापिजपेत्तत्रसमाहितः ॥ प्रधानंपायसंप्रोक्तंसधृतंचसशर्करम् ॥

॥१३॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु शतमष्टोत्तरं तु वा ॥ प्रत्येकदेवतानां च जुहुयात्तिलसर्पिषा ॥ १४ ॥
 आकृष्णेनेति सूत्र्यं च इन्द्रं चातारमिन्द्रतः ॥ इन्द्राणीं तु तथा दित्यैरास्तेति च सुमंत्रतः ॥ १५ ॥
 ईश्वरीभुवनस्याथ यजुषां श्रीश्च तेति च ॥ ग्रहहोमंततः कृत्वा यथा विध्युक्तद्रव्यया ॥
 ॥ १६ ॥ वंशपात्रं समानीय रक्तवस्त्रं समन्वितम् ॥ तत्र राशिं प्रकुर्वीत तं तु दुलानां नृपोत्तम
 ॥ १७ ॥ तत्रोपरि न्यसेद्धमीं कदलीं सूत्र्यं देवतां ॥ वह्नेरुत्तरतो विद्धान्कदलीं स्थापयच्छुभां
 ॥ हेम्नः पंचपलाढ्यां वा पलस्यापि सुलक्षणां ॥ पलाद्धनतद्वेदनतद्वेदनचवापुनः ॥ १९ ॥
 सुस्तं भाढ्यां सुपत्रांच कदलेन विराजिताम् ॥ तं दुलानां प्रमाणं तु ॥ अष्टमुष्टिभवेति क
 च्छिर्तिकचिदष्टौ च पुष्कलम् ॥ पुष्कलानि च चत्वारि आढकः परिकीर्तितः ॥ चतुर्भिराढकै
 र्दोणोग्राह्यो द्रोणैकं तं दुलाः ॥ दद्यात्तां विप्रवर्याय सवस्त्रांच सदक्षिणाम् ॥ अलंकृताय वि
 दुषे श्रीत्रियाय कटुं विने ॥ दानमंत्रस्तु ॥ सुपत्रे सुभगे देवि रंभे मास्करवल्लभे ॥ रक्षमां

रजसोदोषादुष्टस्यास्याविगहितात् ॥ दानेनानेनदेवेशः सविताविश्वतोमुखः ॥
प्रीतोभवतुमेसद्योदोपंहरतुदुष्करम् ॥ ततोभिपेचनंकार्यं दंपत्योश्चविशेषतः ॥ उच्चा
र्ग्वारुणान्मन्त्राअलेनपंचपल्लवैः ॥ उद्धृत्योद्धृत्यतंसिचेत्पुण्यमंत्रैर्यथाविधि ॥ आ
र्ग्वारुणान्मन्त्राअलेनपंचपल्लवैः ॥ भगव्रणेतीदमापःसमुद्रायपुनन्तुमा ॥ आ
आपोहिष्ठात्रिभिर्मंत्रैःपंचद्रैःपंचवारुणैः ॥ देवस्यत्वात्रिभित्यादिअभिपिच्यपुनःपुनः ॥ क
प्यायपंचनद्येतिशिरोमेतिचतसृभिः ॥ देवस्यत्वात्रिभित्यादिअभिपिच्यपुनःपुनः ॥ क
शक्रादिदेवताःसर्वान्ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ दंपत्योःपरिधानार्थमहतेवाससीपुरा ॥ क
मैर्णातेविसृज्यान्यद्वासश्चपरिधायते ॥ आचार्यायततोदद्यात्स्वर्णगोभूतिलांस्ततः ॥
ब्राह्मणेभ्यस्तथान्येभ्योदक्षिणाश्चविशेषतः ॥ सदक्षिणमनङ्गाहंप्रदद्याद्दृजपिने ॥
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छर्कराघृतपायसैः ॥ यस्मिन्वाससिदृष्टं चरजोदुष्टभयावहम् ॥
तद्दामोयत्नतस्त्याज्यंततःशांतिकरंहितत् ॥ एवंयःकुरुतेशांतिनारदोक्तप्रमाणतः ॥

तदनिष्ठुतुसकलंसद्यएवविनश्यति ॥ इति नारदोत्तरजोदर्शनशांतिक्रमः ॥ अथ
 शांतिप्रयोगानुक्रमः ॥ ॥ शांतिक्रमंप्रवक्ष्यामिनारदेनयथोदितम् ॥ गणेशपूजयेदादौ
 स्वास्तिपुण्याहवाचनम् ॥ १ ॥ मातृणां पूजनं कार्यं नादौ श्राद्धमतः परम् ॥ आचार्यवरयि
 त्वाथ ब्रह्माणं गणपत्यकम् ॥ २ ॥ सादस्यमृत्विजश्चैव जापकान्वरयेत्ततः ॥ दिग्प्रक्षणं त
 तः कार्यं पंचगव्यं यथाविधि ॥ ३ ॥ भूमिं संपूज्या विधिवत्तत्र संस्कारपंचकम् ॥ स्थंडि
 लेभिः प्रतिष्ठाप्य कलशान् स्थापयेत् क्रमात् ॥ ४ ॥ मूर्त्यं श्युत्तारणं प्राणप्रतिष्ठा स्थापना
 र्चनम् ॥ ग्रहादीन् स्थापयित्वाथ स्थापयेद्द्रुक्कुंभकम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मासनं ततो दत्त्वा कारयेत्कु
 शंकडिकाम् ॥ लिंगोक्तैर्नाममंत्रैर्वा यथाविध्युक्तद्रव्यतः ॥ ६ ॥ देवताग्रहहोमं च यथा
 संख्यापुरःसरम् ॥ पूजास्विष्टं नवाहुत्यां बलिपूर्णाहुतिं तथा ॥ ७ ॥ स्रुवाश्चादिविमोकां
 तंहोमशेषं समापयेत् ॥ श्रेयः संपाद्य दानं च अभिषेको विसर्जनम् ॥ ८ ॥ विप्राशिषः प्र

गृहीयात्तान्मिष्टान्नेनभोजयेत् ॥ इति शांतिप्रयोगानुक्रमः ॥ नान्वाधानमृषि
इच्छंदोयजुपांगृह्यकर्मणि ॥ श्रौतेकर्मणिकेषांचिदन्वाधानादिकारयोदितिवचनात् ॥
ऋषिइच्छदअन्वाधानंगर्भाधानातिरिक्तसंस्कारेऽस्मिन्त्रथेनांगीकृतम् ॥ तत्रादौस
र्वकर्मसाधारणांगानंगणेशपूजादीनांस्वस्तिवाचनांतानांप्रयोगः ॥ सचशिष्टप्रभु
राचारानुसारिणोच्यते ॥ महत्सुकर्मसुपूर्वेद्युः स्वल्पेषुतस्मिन्नहनिपूर्वाह्निर्णेज
नांतपंचमहायज्ञांतकृतानित्यक्रियेणसप्तर्षीकेनसंस्कारयणयजमानेनप्राङ्मुखेनो
दङ्मुखेनवाशुद्धपीठेउपवेशनम् ॥ पादौहस्तौचप्रक्षाल्याद्विराचम्यत्रिः प्राणा
नायम्यदेशकालौसंकीर्त्यकरिष्यमाणामुक्कर्मोगतयामंगलस्नानमहंकरिष्येइति
संकल्पः ॥ ततोयथाचारमंगलवाद्यधोपपुरःसरंपुत्रवृद्धसुवासिनीभिर्हस्तैःसु
गंधितैलेनाभ्यंजनंतिलामलकादीनांसर्वापध्यादिसुगंधचूर्णेनोद्भूतनमुष्णोदकेनस्ना

नमिदमेवमंगलस्नानमित्यभिधीयते ॥ ॥ संग्रहे ॥ ॥ सौगंध्यतिलतैलेनकुर्वाद्गोस
 मंजनं ॥ तिलामलकसंयुक्तैःसुगंध्योपधिचूर्णकैः ॥ अंगोद्व्रत्यौष्णोदकेनस्नानंतन्म
 गलंस्मृतमिति ॥ ॥ शुष्कवस्त्रपरिधानपुरःसरंपतिपुत्रवद्बहुसुवासिनीभिर्मंगलति
 लकयुतंनिराजनंचप्रकुर्वीत ॥ तथाचयजमानः पत्न्यासंस्कार्येणचयथायोग्यालंकृ
 तः द्विराचमनं॥ततोयजमानः नवंश्चेतंसदशंस्ववर्णेनसकृद्धौतंप्रागुदग्दशंब्राह्मणप्रसारि
 तंनान्यधारितमहतंवसनंतन्नाभिपृष्ठकट्येवंवद्धत्रिकच्छंपरिधास्यैइत्यनेनमंत्रेणप
 रिधाययशसामेत्यनेनमंत्रेणोत्तरीयम्॥अहतेवाक्षौमवस्त्रेऽवेतपीतरक्तंरंजितेवानीली
 रंजितंविनापत्न्यात्वमंत्रंपरिधाय ॥ प्रतिवस्त्रेस्मार्तंविधिनाद्विराचमनं॥पत्न्यास्तुय
 थोक्तम् ॥ ततोवारणादियज्ञियदारुनिर्मितेसोत्तरच्छदेऽशुद्धपीठेशुभासनेयज्ञोपवीति
 नादक्षिणपार्श्वेवद्धशिखाऽभिन्नकेशेनयजमानेनप्राङ्मुखेनोदङ्मुखेनवाउपवेशनं ॥

तद्वक्षिणतः पत्न्या च तद्वक्षिणतः संस्कार्येण च ॥ वारणादिपदेन सीसवटं भुरणीकाष्ठपी
ठं ॥ सोत्तरच्छदेन उपर्यग्रइति ॥ ॥ सव्ये द्वित्रिकुशदलोपग्रहः ॥ दक्षिणे चतुःकुशद
लोपग्रहः ॥ सच अनामिक्यां मध्यपर्वणि ॥ एवं करद्वये कुशोपग्रहः ॥ अथवापं
च चतुःकुशदलग्रंथियुत करद्वये पवित्रोपग्रहः ॥ वर्णे वर्णे एकैकन्यूनमिति केचित् ॥
पौडशमापमारभ्योर्ध्वं च यथाशक्ति हेमात्मकपवित्रं चातिप्रशस्तम् ॥ ॥ धृतकुंकुम
केशरान्यतममंगलतिलकं स्मार्तविधिना द्विराचम्य प्राणानायम्य शांतिपाठं पठित्वा
त्रिमात्रं प्रणवमुच्चार्य लक्ष्मीनारायणादिदेवान् प्रणमेत् ॥ ॥
अथ शांतिपाठमंत्राः ॥ ॐ आनो भद्रां क्रतवो यन्तु विश्वतो दधामोऽअपरितास
ऽउद्भिदः ॥ देवानो यथासदुमिद्बुधेऽअसन्नप्रागुवोरक्षितारो दिवे दिवे ॥ १ ॥ देवानां

म्भद्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानां रातिरभिनोनिवर्तताम् ॥ देवानां सुख्यमुपसेदिमा
 द्यन्देवान्ऽआयुःप्रतिरन्तुजीवसे ॥ २ ॥ तान्पूर्वयानिविदाहूमहेवयम्भगम्भिन्त्र
 मदितिन्दक्षमस्त्रिधम् ॥ अर्यमणम्भरुणः सोममश्विनासरस्वतीनः सुभगामर्यस्क
 रत् ॥ ३ ॥ तन्नोवातोमयोभुवातुभेपुजन्तन्मातापृथिवीतत्पिताद्यौः ॥ तद्ग्रावाणं
 सोमसुतोमयोभुवस्तदाश्विनाशृणुतन्धिष्ण्यायुवम् ॥ ४ ॥ तमीशानञ्जगतस्तस्थुष
 स्पतिन्धियन्जिन्वमवसेहूमहेवयम् । पूपानोयथावेदसामसंहुधेरक्षितापायुरदब्धः
 स्वस्तये ॥ ५ ॥ स्वस्तिनऽइन्द्रोवृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूपाविश्वेवेदाः ॥ स्वस्तिनस्ताद्व्यौ
 ऽअरिष्टनेमिः स्वस्तिनोवृहस्पतिर्दधातु ॥ ६ ॥ पृपदश्वामस्तुष्टिश्रिमातरः शुभंय्या

वानो विदथे पुजगमयः ॥ अग्निजिह्वामनवः सूरचक्षसो विश्वेनो देवाऽ अवसागं मन्त्रिह
॥ ७ ॥ भद्रङ्कणैर्मिशृणुयाम देवा भद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा
संस्तुतुभिर्ह्यशेम देवाहितुं यदायुः ॥ ८ ॥ शतमिन्नुशुरदोऽअन्ति देवाय त्रानश्चक्रा
जरसन्तनूनाम् ॥ पुत्रा सो यत्र पितरो भवन्ति मानो मध्या रौरि षतायुर्गन्तोः ॥ ९ ॥
अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता सपिता सपुत्रः ॥ विश्वे देवाऽअदितिः पञ्चज
नाऽअदितिर्जातमदितिर्जनि त्वम् ॥ १० ॥ तम्पत्नो भिरनुगच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभि
स्तवा हिरण्यैः ॥ नार्कङ्गुभ्यानां सुकृतस्य लोके तृतीयैः पुष्टेऽअधिरोचने दिवः ॥ ११ ॥
आयुष्यम्बम्बस्यैरायैस्पोषं मौद्गिदम् ॥ इदं हिरण्यं बर्चस्वज्जत्राया विशतादिमाम् ॥

द्वौःशान्तिरन्तरिक्षुःशान्तिःपृथिवीशान्तिरापःशान्तिरोषधयःशान्तिः ॥ वनस्प
 तयःशान्तिर्विश्वेदेवाःशान्तिर्ब्रह्मशान्तिःसर्व्वर्द्धशान्तिःशान्तिरेवशान्तिःसामाशा
 न्तिरेधि ॥ १ ॥ यतोयतःसुमीहसेततोऽनोऽभयङ्कुरु ॥ शन्नःकुरुप्रजाभ्योभयघ्नःप
 शुभ्यः ॥ २ ॥ सुशान्तिर्भवतु ॥ ॥ ॥

ॐ श्रीमन्महागणाधिपतयेनमः ॥ ॐ लक्ष्मीनारायणाभ्यांनमः ॥ ॐ उमामहेश्वरा
 भ्यांनमः ॐ वाणीहिरण्यगर्भाभ्यांनमः ॥ ॐ शचीपुरंदराभ्यांनमः ॥ ॐ मातापितृचर
 णकमलेभ्योनमः ॥ ॐ कुलदेवताभ्योनमः ॥ ॐ इष्टदेवताभ्योनमः ॥ ॐ ग्रामदेवताभ्यो
 नमः ॥ ॐ स्थानदेवताभ्योनमः ॥ ॐ वास्तुदेवताभ्योनमः ॥ ॐ सर्व्वेभ्योदेवेभ्यः सर्व्वे
 भ्योत्राह्मणेभ्योनमो नमः ॥ ॐ पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ॥ सुमुखश्चैकदंतश्चकपिलो

गजकर्णकः॥लंबोदरश्चविकटोविघ्ननाशोगणाधिपः॥ १ ॥धूम्रकेतुर्गेणाध्यक्षाभालम्ब
द्रोगजाननः॥ द्वादशैतानिनामानियःपठेच्छृणुयादपि॥ २ ॥ विद्यारंभेविवाहचप्रवे
शनिर्गमेतथा॥ संग्रामेसंकटेचैवविघ्नस्तस्यनजायते॥ ३ ॥ शुक्लांबरधरंदेवंशशिव
र्णचतुर्भुजम्॥ प्रसन्नवदनंध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये॥ ४ ॥ अभीप्सितार्थसिद्धयर्थपूजि
तोयःसुरासुरैः॥ सर्वविघ्नहरस्तस्मैगणाधिपतयेनमः॥ ५ ॥ सर्वमंगलमंगल्येशिवे
सर्वार्थसाधिके॥ शरण्येऽयं वकेगौरिनारायणिनमोस्तुते॥ ६ ॥ सर्वदासर्वकार्येषुना
स्तितेपाममंगलम्॥ येषांहृदिस्थोभगवान्मंगलायतनंहरिः॥ ७ ॥ लाभस्तेषांजयस्ते
पांकुतस्तेषांपराजयः॥ येषामिदीवरश्यामोहृदयस्थोजनार्दनः॥ ८ ॥ विनायकंगु
रुमानुब्रह्मविष्णुमहेश्वरान्॥ सरस्वतींप्रणौग्यादौसर्वकार्यार्थसिद्धये॥ ९ ॥ सर्वेष्व
रब्धकार्येषुत्रयस्त्रिभुवनेश्वराः॥ देवादिशंतुनःसिद्धिब्रह्मशानजनार्दनाः॥ १० ॥

विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ॥ श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य ब्रह्म
 णो द्वितीयपराधी विष्णुपदे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलि
 युगे प्रथमचरणे भरतवर्षे भरतखण्डे जंबूद्वीपे दंडकारण्ये देशे गोदावर्याः पश्चिमे तारे पर
 शुरामक्षेत्रे वौद्धावतारे शालिवाहनशके अमुकनामसंवत्सरे अमुकायने अमुकऋतौ अ
 मुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकराशिस्थिते चंद्रे अ
 मुकराशिस्थिते श्रीसूर्ये अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु यथा यथं राशिस्थान
 स्थितेषु सत्सु एवं गुणविशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः श्रुतिस्मृतिपुरा
 णोक्तफलावाप्तये अस्मिन् पुण्याहे अस्याः मम भार्यायाः प्रथमरजोदर्शनसमये मास
 तिथिवारनक्षत्रयोगकरणलभहोरावस्त्वदर्शनस्थानदिनभागवर्णानां मध्ये यदि रुद्धफ
 लं तत्तदोपपारिहारार्थं पुत्रपौत्रादिसंततिप्राप्त्यर्थं तथा च मम कुलत्रेण सह जनमराशेः स

काशान्नामराशेः सकाशाद्येकेचिद्विरुद्धस्थानस्थितक्रूरग्रहास्तैः सूचितं मूचयिष्यमा
 णं च यत्सर्वारिष्टं तद्विनाशार्थं सर्वदा तृतीयैकादशशुभस्थानस्थितशुभफलप्राप्त्यर्थं
 णपतिदुर्गाक्षेत्राधिपत्यादित्यादिनवग्रहाधिदेवताप्रत्याधिदेवतादि सांगोपांगेन तथा च अस्याः म
 द्राणीभुवनेश्वरी देवता प्रीत्यर्थं नारदोक्तं रजोदर्शनशान्तिं सांगोपांगेन तथा च अस्याः म
 मभार्यायाः क्षेत्रगर्भयोः संस्कारार्थं प्रतिगर्भं समुद्भवै नो निबहणद्वारा श्रीपरमेश्वर
 प्रीत्यर्थं गर्भाधानाख्यं कर्म एकतंत्रेणाहं करिष्ये । इति संकल्पः । तदंगत्वेन गुणपतिपूज
 नं स्वीति पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं मायुष्यमंत्रजपं नादीश्राद्धं ब्रह्माचार्यऋत्विग्वर
 णां दिग्रक्षुणं पंचगव्यकरणं भूमिपूजनं मित्रस्थापनं कलशस्थापनं अश्रुतारणप्राणप्र
 तिष्ठापूर्वकं देवतास्थापनं कदलीस्थापनं नवग्रहस्थापनं चाहं करिष्ये ॥ तत्रादौ कर्मार्थं ज

लपूरितकलशार्चनम् ॥ ॐ तत्त्वायामित्रह्मणुवन्दमानस्तदाशास्तेयजमानो हुविभिः ॥
 अर्हेडमानोधरुणेहवोध्युरुशसुमानुऽआयुः प्रमौपीः ॥ १ ॥ कलशेवरुणायनमः
 गंधाक्षतपुष्पैः संपूज्य ॥ ततोदक्षिणहस्तेन कलशमालभ्याभिमंत्रयेत् ॥ कलशस्य मु
 खे विष्णुः कंठेरुद्रः समाश्रितः ॥ मूले तस्य स्थितो ब्रह्मामध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ १ ॥
 कुक्षौ तु सागराः सर्वे सप्तद्वीपा वसुंधरा ॥ ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदोऽह्यथर्वणः ॥ २ ॥
 अंगैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः ॥ इत्याभिमंत्र्य ॥ ततो गंगाद्यावाहनम् ॥ गं
 गे च यमुने चैव गोदा वारिसरस्वति ॥ नर्मदे सिंधुकावेरि जले स्मिन्सन्निधिकुरु ॥ १ ॥ अ
 स्मिन्कलशे सर्वाणि तीर्थान्यावाहयामि ॥ पूजयामि ॥ नमस्करोमि ॥ कलशोदके
 न पूजा संभारान्संप्रोक्ष्य ॥ तत्र मंत्रः ॥ ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थान्गतोऽपि वा ॥

तुःस्मरेत्पुंडरीकाक्षं सवाह्याभ्यंतरे शुचिः ॥ १ ॥ इति मंत्रेण प्रोक्षयेत् ॥ दीपपूजनम् ॥
भौदीपत्वं ब्रह्मरूप अंधकारनिवारक ॥ इमां मया कृतां पूजां गृहं स्तेजः प्रवर्धय ॥ १ ॥
दीपाय नमः गंधाक्षतपुष्पैः संपूज्य ॥ ॥ ॥

अथ गणपतिपूजनम् ॥ ॥ ततो ध्यानम् ॥ ॥ इवेतां गंधैव तव स्त्रंसितकुसुमगणैः पूजितं
इधे तगंधैः क्षीराब्धौ रत्नदीपैः सुरतरुविमलै रत्नसिंहासनस्थम् ॥ दोभिः पाशां कुशेषु अभ
यधृतिविशदचंद्रमौलिं त्रिनेत्रं ध्यायेच्छां त्यर्थमांशगणपतिममलं श्रीसमेतं प्रसन्नम् १
ॐ भूर्भुवःस्वः सिद्धिबुद्धिसहितमहागणपतये नमः ध्यायामि हे हे रं व त्वमेह्यो हि अंबिका

१ यद्यपि गणपतिपूजनं गदाधरादिभिर्नोक्तं तथापि आदौ विनायकः पूज्यो अंतैस्तु कुलदेवतेति संस्कार
मयूखादौ गृह्यपरिशिष्टवचनात् ॥ गणेशं पूजयेत्पूर्वं निर्विघ्नार्थं स्वकर्मणेति परशुरामकारिकोक्तेः अविघ्नेशं च
समर्चयेत्ति चूडामणिकारवृत्ताच्च कार्यमेव ।

त्र्यं वकात्मज ॥ सिद्धिबुद्धिपते त्र्यक्षलक्षलाभपितुः पितः ॥ १ ॥ नागास्य नागहारत्व
 गणराजचतुर्भुज ॥ भूपितः स्वायुधैर्दिव्यैः पाशं कुशं परश्वधैः ॥ २ ॥ आवाहयामि
 पूजार्थं रक्षार्थं च मम कर्तौ ॥ इहागत्य गृहाण त्वं पूजां क्रतुं च रक्ष मे ॥ ३ ॥ ॐ गणानां
 नत्वा गुणपतिं त्रिं हवामहे प्रियाणां नत्वा प्रियपतिं त्रिं हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिं त्रिं हवा
 महे वसो मम ॥ आहं मज्जानि गर्भधमा त्वमंजासि गर्भधम् ॥ १ ॥ ॐ भू० सिद्धिबुद्धि
 सां हितमहागणपतये नमः गणपतिमावाहयामि ॥ ॥ रम्यं सुशोभनं दिव्यं सर्वसौख्य
 करं शुभम् ॥ आसनं च मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥ २ ॥ ॐ वर्ष्मोस्मि स समानानामुद्यतामि
 वभूर्यः ॥ इमन्तमभितिष्ठामि यो माकश्चाभिधासति ॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० आसनं
 मर्पयामि ॥ उष्णोदकं निर्मलं च सर्वसौगंध्यं संयुतम् ॥ पादप्रक्षालनार्थाय दत्तं ते प्रति

रुह्यताम् ॥३॥

त्रिपादस्यामृतं

ॐ इन्द्रियमहिमातो ज्यायौश्च पुरुषः ॥ पादौ स्याद्वत्वाभुता ॥ १ ॥
ॐ भू० सि० म० ग० पाद्यं स० ॥ ताम्रपात्रे स्थितं तोयं
गंधपुष्पफलान्वितम् ॥ सहिरण्यददाम्यर्घ्यं गृहाण परमेश्वर ॥ ४ ॥ ॐ धामन्ते विंश
म्भुवनमाधि श्रितमुन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि ॥ अपामनी केसमिथेयऽआभृतस्तमश्वा
ममधुमन्तन्तऽज्जमिम् ॥ ४ ॥ ॐ भू० सि० म० अर्घ्यं स० ॥ सर्वतीर्थसमायुक्तं सुगंधि
निर्मलं जलम् ॥ आचम्यार्थं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥ ५ ॥ ॐ इन्द्रमग्ने वरुण शुधीहव
मद्याचं मृडय ॥ त्वामेव स्युराचके ॥ ५ ॥ ॐ भू० सि० म० आचमनं स० ॥ पंचामृत
स्नानं ॥ कामधेनु समुद्रभूतं सर्वेषां जीवनं परम् ॥ पावनं यज्ञहेतुश्च पयः स्नानार्थं मर्पितम् ॥

॥ १ ॥ ॐ पर्यंष्ट्रिव्याम्पयऽओपधीषुपयोदिव्यन्तरिक्षेपर्योधाः ॥ पर्यंस्वतीऽप्र
 दिशःसन्तुमहयम् ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० पयःस्नानंस० ॥ पयःस्नानंतिशुद्धोदक
 स्नानंस० ॥ पयसस्तुसमुद्रभूतमधुराम्लंशशिप्रभम् ॥ दध्यानीलिमयादेवस्नानार्थप्र
 तिगृह्यताम् ॥ २ ॥ ॐ दुधिकाव्णोऽअकारिपञ्चिणोरश्चस्यवाजिनः ॥ सुरभिर्नोमु
 खाकरुत्प्रणऽआर्यूठपितारिपत् ॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० दधिस्नानंस० ॥ नवनीतसमु
 त्पन्नंसर्वसंतोपकारकम् ॥ घृतंतुभ्यंप्रदास्यामिस्नानार्थप्रतिगृह्यताम् ॥ ३ ॥ ॐ
 घृणमिमिक्षेघृतमंस्ययानिर्घृतोश्रुतोघृतम्वंस्यधामं ॥ अनुष्वधमावंहमादयस्वस्वा
 कृतैवृषभव्वक्षिहव्यम् ॥ ३ ॥ भू० सि० म० घृतस्नानंस० ॥ घृतस्नानंतिशु० ॥

रुपुष्पसमुद्भूतं सुस्वादुमधुरं मधु ॥ तेजःपुष्टिकरं दिव्यं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ
मधुवाताऽऽक्रुताय ते मधुक्षरान्ति सिन्धवं ॥ माध्वीन्नाऽसुन्वोषधीः ॥ १ ॥ मधुनक्तं मु
तोपसो मधुमत्पाथिवं तु रजः ॥ मधुद्यौरस्तुनः पिता ॥ २ ॥ मधुमात्रो बनुस्पतिर्म
धुमौ रऽअस्तु मूर्यः ॥ माध्वीगर्गवो भवन्तु नः ॥ ३ ॥ ॐ भू० सि० म० मधुस्ना
नं स० ॥ इक्षुसारसमुद्भूता शर्करा पुष्टिकारिका ॥ मलापहारिका दिव्या स्नानार्थं प्र
तिगृह्यताम् ॥ ५ ॥ ॐ अपारसमुद्भूतं सुदुग्धं सुसुठं सुयुग्मं सन्तं सुमाहितम् ॥ अया रसस्य योरस
स्तैर्वा गुणहाम्युत्तमं पयामर्गहीतो सीन्द्राय त्वजुष्टं गुणहाम्युपतेयो निरिन्द्राय त्वा
युष्टं तमम् ॥ ५ ॥ ॐ भू० सि० म० शर्करा स्नानं स० ॥ नानासुगंधद्रव्यं च चंदनं रज
नीयुतम् ॥ उद्धर्तनं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ गुन्धुर्बस्त्वा विद्वा बभूवुः परिद

धातुविश्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरस्यग्निरिडड्डितः ॥ १ ॥ ॐ अहिरिवभोगैः
 पर्यतिवाहुञ्ज्यायोहीतम्परिवाधमानः ॥ हस्तुघ्नोविश्वानिबिद्वान्पुमान्पुमार्ठिसु
 म्परिपातुविश्वतः ॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० उद्धर्तनस्नानंसम० ॥ उद्धर्तनस्नानांतिशु
 द्धोदकस्नानंस० ॥ ततोनाममंत्रेणगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यतांबूलदक्षिणांतंपंचामृत
 स्नानांगपूजनमितिशिष्टाः ॥ कावेरीनर्मदावेणीतुंगभद्रासरस्वती ॥ गंगाचयमुना
 तोयंमयास्नानार्थमर्पितम् ॥ १ ॥ ॐ आपोहिष्टामयोभुवस्तानऽऽर्यैर्दधातन ॥ म
 हेरणायचक्षसे ॥ १ ॥ योर्वहंशिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः ॥ उशुतीरिवमातरं
 ॥ तस्माऽअरङ्गमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ ॥ आपौजनयथाचनः ॥ ३ ॥ ॐ

ॐ सि० म० शुद्धोदकस्नानमभिषेकंचस० ॥ शांतिः शांतिः शांतिः ॥ सुशांतिर्भवतु ॥
ॐ भू० सि० म० स्नानातिआचमनंस० ॥ १ ॥ सर्वभूपादिमेसौम्येलोकलज्जानिवारणे ॥
ॐ भू० सि० म० स्नानातिआचमनंस० ॥ १ ॥ ॐ युवासुवाक्ताः परिवीतऽआगात्सऽ
मयोपपादिते तु भ्यंवाससीप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ उन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तः
उश्रेयान्भवतिजायमानः ॥ तन्धीरासः कवयऽउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तः
॥ २ ॥ ॐ भू० सि० म० वस्त्रंस० ॥ नवभिस्तंतुभिर्भुक्तं त्रिगुणं देवतामयम् ॥ उपवीतं म
यादत्तं गृहाण परमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ यज्ञोपवीतम् परमम्पवित्रम्प्रजापतेर्यत्सहजम्पुरस्ता
त् ॥ आयुष्यमग्न्यप्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतम्बलमस्तु तेजः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म०
यज्ञोपवीतंस० ॥ आचमनम् ॥ श्रीखंडचंदनं दिव्यं केशरादिसमन्वितम् ॥ विलेपनं सुर
श्रेष्ठचंदनप्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ त्वाङ्गन्धुर्व्याऽअखनस्त्वामिन्दुस्त्वाम्बृहस्पतिः ॥

त्वामोपधेसोमोराजाञ्जिद्रान्यश्मदिमुच्यत ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० चंदनं स० ॥ अ
 क्षताश्चसुरश्रेष्ठकुंभमाक्ताः सुशोभिताः ॥ मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणपरमेश्वर ॥
 ॥ १ ॥ ॐ अक्षन्नमोमदन्तुह्यवपिप्रियाऽअधूपत ॥ अस्तोपतस्वभानवोविविप्रानविष्ट-
 ग्रामतीयोजान्चिन्द्रतेहरि ॥ ॐ भू० सि० म० अक्षतान्स० ॥ सुमाल्यानि सुगंधीनि
 मालत्यादीनिर्वेप्रभो ॥ मयाहृतानि पूजार्थपुष्पाणि प्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ ओप
 धीप्रतिमोदध्वम्पुष्पवतीः प्रसूचरीः ॥ अर्थाऽइवसुजित्वरिर्वीरुधः पारयिष्णवः ॥
 ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० पुष्पाणिस० ॥ दूर्वाकुरान्सुहरितानमृतान्मंगलप्रदान् ॥
 आनीतांस्तव पूजार्थगृहाण गणनायक ॥ १ ॥ ॐ काण्डात्काण्डात्परोहन्तीपरुपः
 परुपस्परि ॥ पुवानोर्द्वेप्रतनुसुहस्रेणशतेनच ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० दूर्वाकुरान्स०

ॐ ह्रीं द्राकुं कुमंचै वासि दूरादिसमन्वितम् ॥ सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं गृहाण परमेस्वर ॥ १ ॥
ॐ कुं गंधौ पाधि चूर्णचनानापरिमलानि च ॥ नानासुगंधतैलानि अतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ २ ॥
ॐ अहिरिवभोगैः पथ्यैति बाहुज्यायां हिति मपरिबाधमानः ॥ हस्तद्वौ बिम्बावयुनानि
ॐ विद्वान्पुमान्पुमांस्तु मपरिपातु बिम्बवतः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० नानापरिमलद्रव्या
णिसमर्पयामि ॥ वनस्पन्निरसोद्भूतोगंधाढ्योगंध उत्तमः ॥ आग्नेयः सर्वदेवानां धूपो
यं प्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ धूरसिधूबुधूबन्तन्धूवतव्योस्मान्धूवतितन्धूवयम्बयन्धूवो
मः ॥ देवानां मसि बह्वितमर्तुः सस्निहतमुष्पिप्रतमञ्जुष्टतमन्देव हूतम् ॥ १ ॥ ॐ भू०
सि० म० धूपं स० ॥ साज्यं च वति संयुक्तं वह्निना योजितं मया ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्य
क्यतिमिरापह ॥ १ ॥ ॐ अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा मुख्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः

स्वाहा ॥ अग्निर्वच्चो ज्योतिर्वच्चो ज्योतिर्वच्चो स्वाहा ॥ ज्योतिःसूर्यः
 सूर्यो ज्योतिः स्वाहा ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० दीपं समर्पयामि ॥ शर्कराघृतसंयुक्तं म
 धुरं स्वादुचोत्तमम् ॥ उपहारसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ ये देवासो दिव्येका
 दशस्थपृथिव्या मध्येकादशस्थ ॥ अप्सु क्षितौ महि नैकादशस्थ ते देवासो यज्ञमिम
 ऋजुं पध्वम् ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० नैवेद्यं स० ॥ ॐ भू० मध्ये पानीयं स० ॥ ॐ भू० उत्तरा
 पोशनं स० ॥ ॐ भू० हस्तप्रक्षालनं समर्पयामि ॥ ॐ भू० सि० म० मुखप्रक्षालनं स० ॥
 ॐ भू० चंदनेन करोद्भर्तनं स० ॥ इदं फलं मया देवस्थापितं पुरतस्तवा ॥ तेन मे सफलावा
 ॐ भू० भवेज्जन्म निजन्म नि ॥ १ ॥ ॐ याः फलिनीर्याऽअं फलाऽअं पुष्पायाश्च पुष्पिणीः ॥
 ॐ हस्पतिं प्रसूतास्तानो मुञ्चन्त्वर्हसः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० फलं स० ॥ पूर्गीफ

लंमहद्विव्यनागवह्निदलेयुतम् ॥ एलादिचूर्णसंयुक्तं तान्बूलं प्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥ ॐ यत्पु
रुपेणहविषादिवायुज्ञमर्तन्वत ॥ वसुन्तोस्यासीदाज्यं ग्रीष्मऽद्भ्यश्च शरद्धुविः ॥ १ ॥
ॐ भू० सि० म० तां बूलं स० ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमवीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्य
फलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ १ ॥ ॐ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिर
कंऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन् द्यामुते माङ्गस्मै देवाय हुविषां विधेम ॥ १ ॥ ॐ भू०
सि० म० दक्षिणां स० ॥ कदलीगर्भं संभूतकर्पूरं च प्रदीपितम् ॥ आरात्तिकमहं कुर्वे पश्य
मेवरदोभव ॥ १ ॥ ॐ इदं हविः प्रजननं ममेऽस्तु दशवर्षं सवर्गणं स्वस्तये आत्म
सनि प्रजासनि पशुसनि लोकासन्य भयसनि ॥ अग्निः प्रजाम्बहुलां मे करोतु वन्नमप्यो

रतोऽऽस्मासुधत्त ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० कर्पूरनीराजनंस० ॥ नानासुगंधपुष्पा
 णियथाकालोद्भवानिच ॥ पुष्पांजलिर्मयादत्तो गृहाण परमेश्वर ॥ १ ॥ ॐ यज्ञेन य
 ज्ञमयं जन्तु देवास्ता नि धर्म्मणि प्रथुमान्यासन् ॥ ते हुना कर्म्महिमानं सचन्त यत्र पू
 णं सुवायाः सन्ति देवाः ॥ १ ॥ ॐ भू० सि० म० पुष्पांजलिसं० ॥ यानिकानि च पापानि
 ज्ञाता ज्ञातकृतानिच ॥ तानि सर्वाणि नश्यन्ति प्रदक्षिणपदपदे ॥ १ ॥ ओं सुप्तास्यां सन्प
 दुधयस्त्रिः सुप्तसमिधः कृताः ॥ देवाय द्युजन्तं श्वानाऽअर्बुन्पुरुषं पशुम् ॥ १ ॥ ओं
 भू० सि० म० प्रदक्षिणांसं० ॥ अथ विशेषार्घः ॥ रक्षरक्षणाध्यक्षरक्षत्रैलोक्यरक्षक ॥
 भक्तानां भयं कर्ता त्राता भव भवार्णवात् ॥ १ ॥ द्वैमातुरकृपासिधो पाणमातुराग्रज

प्रभो ॥ वरदत्वंवरं देहि वांछितं वांछितार्थं ॥ २ ॥ अनेन सफलाद्यर्थेण फलदोस्तु स
द्दामम ॥ ॐ भू० सि० म० विशेषार्घसं० ॥ ॥ प्रार्थना ॥ ॥ विघ्नेश्वराय वरदाय
सुरप्रियाय लंबोदराय सकलाय जगद्धिताय ॥ नागाननाय श्रुतिग्रन्थविभूषिताय गौ
रीसुताय गणनाथ नमो नमस्ते ॥ १ ॥ भक्तार्तिनाशन परायणेश्वराय सर्वेश्वराय शुभ
दाय सुरेश्वराय ॥ विद्याधराय विकटाय च वामनाय भक्तप्रसन्नवरदाय नमो नमस्ते २ ॥
नमस्ते ब्रह्मरूपाय विष्णुरूपाय ते नमः ॥ नमस्ते रुद्ररूपाय करिरूपाय ते नमः ॥ ३ ॥
विश्वरूपस्वरूपाय नमस्ते ब्रह्मचारिणे ॥ भक्तप्रियाय देवाय नमस्तुभ्यं विनायक ॥ ४ ॥
लंबोदर नमस्तुभ्यं सततं मोदकप्रिय ॥ निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥ ५ ॥
त्वां विघ्नशत्रुदलनेति च सुंदरेति भक्तप्रियेति सुखदेति वरप्रदेति ॥ विद्याप्रदेत्यवहरेति च
येस्तु वंति तेभ्यो गणेश वरदो भवानित्यमेव ॥ अनया पूजया सिद्धिबुद्धि सहित महागण

पतिःसांगःसपरिवारःप्रीयताम् ॥ इतिश्रीऋषिभट्टविरचितेसंस्कारभास्करेगण
 पतिपूजनं समाप्तम् ॥ अथस्वस्तिपुण्याहवाचनम् ॥ पुण्याहवाचनविधिबुद्ध्यामोऽथय
 थाविधि ॥ प्रयोक्तुःकर्मणामादावतेचोदयसिद्धये ॥ तच्चप्रयोगांतर्गतमितिकेचित्
 ॥ अत्रच ॥ बह्वल्पवास्वगृह्योक्तंयस्यकर्मप्रकीर्तितम् ॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थकृतसर्वकृतं
 भवेदिति ॥ पुण्याहवाचनमृद्धौपूतौच ॥ कात्यायनः ॥ ऋद्धिश्चैवतुसंस्काराविवाहांताः
 प्रकीर्तिताः ॥ प्रतिष्ठोद्यापनादीनिपूर्वकर्मयथोदितमिति ॥ तच्चकारिकायाम् ॥ स्वस्ति
 वाचनमत्रेष्टं गृह्यकर्मादिकेषुच ॥ आचार्येणापिशस्त्रिस्मिन्मंगलार्थमुदीर्यते ॥ १ ॥
 क्रमेणकलशंस्थाप्यपूर्णपात्रांतसर्वशः ॥ वरुणंतत्रसंपूज्यगंगाद्यावाहनादिकम् ॥ २ ॥
 अर्चिताब्राह्मणाःसम्यग्गंधतांबूलदक्षिणाः ॥ तिष्ठेयुर्ब्राह्मणायुग्मावक्तारोदर्भपाण
 यः ॥ ३ ॥ तिष्ठेद्वाचयितातेपांदक्षिणस्थउदङ्मुखः ॥ अवनीगतजानुभ्यांततोमुकु

लपद्भवत् ॥ ४ ॥ अंजलिंशिरस्याधायप्रणमोत्त्रिः पुनःपुनः ॥ हस्तेकलशमुद्धृत्यनमे
स्त्रीणिपदानिच ॥ ५ ॥ अथवाचयितुंबाहुंदक्षिणांगसमाश्रितः॥ मनइत्यादिरूपेण
एकग्रामितिचादिशेत् ॥ ६ ॥ मनसः स्मइतिब्रूयुस्तेसमाहितपूर्वकाः ॥ प्रसीदत्विति
कर्तारः प्रसन्नाःस्मइतिद्विजाः ॥ ७ ॥ शांतिरस्त्वितिबिघ्नांताःशब्दाःपंचदशैवतु ॥ अ
स्तुवाक्यंद्विजमुखाच्छ्रावयित्वातथापरैः ॥ ८ ॥ षड्वाक्यानिअस्त्वितिचइतरैरेकविं
शतिः ॥ प्रीयतांवाक्यपाठितैरुदकस्यानिपेचनम् ॥ ९ ॥ ततः षड्वाक्यपाठितैर्बहिरापोनि
पेचनम् ॥ अतेदशशुभंवाक्यंनिकामेतितातो जपः ॥ १० ॥ शुक्रादयोग्रहाश्चैकंभगवां
स्यभिपेचनम् ॥ उदकस्यप्रकुर्वीतपुण्याहंवाचयेत्ततः ॥ ११ ॥ पुण्याहादित्रिरभ्यास
मंत्रमध्योर्ध्वनिःस्वनैः ॥ पुण्यंकल्याणमृद्धिश्चस्वस्तिःश्रीत्यादिपंचकम् ॥ १२ ॥ प्र
णवाद्यंत्रिराचष्टेभवत्पूर्वभवान्तिवति ॥ प्रत्युक्तविषयेप्रपञ्चिवारंस्वस्तिरित्यतः ॥ १३ ॥

वारुणैः पावमाना यैरभिषिच्य स पतिनकम् ॥ नीराजनंततः कुर्यादंते कर्मेश्वरार्पणमिति ॥ १४ ॥ ॥ अथ पुण्याहवाचने आदौ अपांपतिकलशपूजने अत्रणः शुद्धकलशोग्राह्यः ॥ शलक्षणं परिभाषायामुक्तम् ॥ अथ पुण्याहवाचनप्रयोगः ॥ ॥ महीद्यौरिति मू ष्टद्वा ॥ ओं महीद्यौः पृथिवीर्वाचनऽदुमं रुज्जग्मि मिक्षताम् ॥ पिप्पुतान्नोभरि मभिः ॥ ओपधयः समितियवान्क्षित्वा ॥ ॐ ओषधयः समवदन्तु सोमै न सह राज्ञा ॥ यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तर्जं जन्पारयामसि ॥ १ ॥ आजिघ्रतिकलशं स्थापयेत् ॥ ओं आजिघ्रिकलशं मम हात्वा विवशुन्ति वन्दे ॥ पुनर्हुज्ज्जानि वर्तस्व सानः सहस्रं धुक्ष्वोरुधां शुपयस्व तीपुनर्मर्मां विवशताद्रुयिः ॥ १ ॥ वरुणस्योत्तं भनैमिति जलं पूरयेत् ॥ ओं ववरुं १ दीप-भूमिपूजनमुक्तं परशुरामकारिकायाम् ॥

णस्योत्तमर्भनमसिबुरुणस्यस्कंभसज्जनीस्थोवरुणस्यऽऽकृतसदंन्यसिवरुणस्यऽऽकृत
 सदनेसासीद ॥ १ ॥ त्वांगंधर्वाइतिगंधप्रक्षिपेत् ॥ ॐ त्वाङ्गंधर्वाऽअखनं ॥ १ ॥
 याओषधीरितिसर्वौषधीः ॥ ॐ याऽओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा ॥ मनैनुवुभ्रु
 णामहर्तशुतन्धामानिसुप्तर्च ॥ १ ॥ कांडात्कांडादितिदूर्वाः ॥ ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररो
 हन्ती ॥ १ ॥ अश्वत्थेवेतिपंचपल्लवान् ॥ ॐ अश्वत्थेवोनिषदंनम्पुण्येवोवसुतिष्कु
 ता ॥ गोभायुइतिकलासथयत्सुनर्वथुपूर्वम् ॥ १ ॥ स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः ॥ ॐ
 स्योनापृथिविनोभवान्नक्षुरानिवेशनी ॥ यच्छानुः शर्मसुप्प्रथाः ॥ १ ॥ याःफलिन
 रितिफलम् ॥ ॐ याःफलिनोर्याऽअफला ॥ १ ॥ परिवाजपतिरितिपंचरत्नानि ॥ ॐ

परिवाजपतिः कविरुग्निहोव्याह्न्यक्रमीत् ॥ दधद्रत्नानिदुःशुभे ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भेति
 हिरण्यम् ॥ ॐ हिरण्यगर्भः समं ॥ १ ॥ युवासुवासाइतिरक्तसूत्रेणवेष्टयेत् ॥ ॐ युवा
 सुवासाः परैः ॥ पूर्णादवीतिपूर्णपात्रमुपरिन्यसेत् ॥ ॐ पूर्णाद्विपरिपतसुपूर्णापुन
 रापत ॥ ब्रूनेविक्रीणावहुऽइषभूर्यठशतक्रतो ॥ १ ॥ तत्वायामीविवरुणमावाह्य ॥
 ॐ तत्त्वायामिब्रह्मणाब्रह्मन्दमानस्तदाशास्तेघर्जमानोहविभिः ॥ अहोडमानोब्रह्मणेह
 बोध्युरुश्वः सुमानऽआयुः प्रमोपीः ॥ १ ॥ वरुणं सांगं सपरिवारमावाहयामि ॥ ॐ
 भूर्भुवः स्वः अपां पतिव रुणाय नम इति मन्त्रेण षोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ ॥ ततो गंगा
 द्यावाहनम् ॥ ॥ सर्वे समुद्राः सरितस्ततीर्यानि जलदानदाः ॥ आयांतु मम शांत्यर्थं दुरित

क्षयकारकाः ॥ १ ॥ ॥ ततःकलशाभिर्मंत्रणम् ॥ ॥ कलशस्यमुखेविष्णुःकठरुद्रःस
 माश्रितः ॥ मूलतस्यस्थितोब्रह्मामध्येमातृगणाःस्मृताः ॥ १ ॥ कुक्षौतुसागराःसप्त
 सप्तद्वीपावसुंधरा ॥ ऋग्वेदोथयजुर्वेदः सामवेदोह्यथर्वणः ॥ अंगैश्चसंहिताः सर्वेक
 लशंतुसमाश्रिताः ॥ २ ॥ प्रार्थना ॥ ॥ देवदानवसंवादेमथ्यमानिमहोदधौ ॥ उ
 त्पन्नोसितदाकुंभविधृतोविष्णुनास्वयम् ॥ १ ॥ त्वत्तोयिसर्वतीर्थानि देवाःसर्वैर्वायिस्थि
 ताः ॥ त्वयितिष्ठतिभूतानित्वयिप्राणाःप्रतिष्ठिताः ॥ २ ॥ शिवःस्वयंत्वमेवासिवि
 ण्णुस्त्वंचप्रजापतिः ॥ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवाःसपैतृकाः ॥ ३ ॥ त्वयितिष्ठति
 सर्वोपियतःकामफलप्रदाः ॥ त्वत्प्रसादादिमंयज्ञंकर्तुमीहेजलोद्भव ॥ ४ ॥ सान्निध्यं
 कुरुमेदेवप्रसन्नोभवसर्वदा ॥ ५ ॥ नमोनमस्तेस्फटिकप्रभायसुश्रुवेतहारायसुमं

१ स्पृशन्त्वनामिकाग्रेणक्वचिदालोकयन्नपि ॥ अनुमंत्रणं सर्वत्र सदैव मनुमंत्रयेदिति देवयाज्ञिकः ॥

गलाय ॥ सुपाशहस्तायज्ञपासनायजलाधिनाथायनमोनमस्ते ॥ १ ॥ पाशपाणेन
 मस्तुभ्यंपद्मिनीजीवनायक ॥ पुण्याहवाचनंयावत्तावत्त्वंसन्निधौभव ॥ १ ॥ इ
 तिप्रार्थना ॥ ॥ अथपुण्याहवाचनम् ॥ ॥ अवनिकृतजानुमंडलःकमलमुकुलसदृश
 वंजलिशिरस्याधायानंतरंदक्षिणेनपाणिना स्वर्णपूर्णकंलशंधारयित्वा दीर्घानागान
 द्योगिरयस्त्राणिविष्णुपदानिच ॥ ॐ त्रीणिपदाव्विचक्रमेव्विष्णुर्गोपाऽअदीर्घ्यः॥अ
 तोधर्माणिधारयन् ॥ १ ॥ तेनायुष्प्रमाणेनपुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरंस्त्वितिभवंतोद्ववं
 तुइतियजमानः ॥ पुण्यंपुण्याहंदीर्घमायुरास्त्वितिद्विजाः॥ ॥ एवंसर्वत्रयजमानवच
 १ कलशधारणं आचार्यकर्तृकंधारयित्वेत्युक्तत्वात् ॥ आचार्यउदकुंभंतंधारयेत्तदनंतरमितिपरशुरा

नोत्तरं ब्राह्मणाः प्रतिवचनं दद्द्युः ॥ ब्राह्मणानां हस्ते सुप्रोक्षितमस्तु ॥ शिवा आपः स तु ॥
 ॐ संतु शिवा आपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तु सौमनस्यम् ॥ अक्षतं चारिष्टं चास्तु ॥
 अस्त्वक्षतमरिष्टं च ॥ गंधाः पांतु सौमंगल्यं चारित्वतिभवं तोष्टु वंतु ॥ ॐ गंधाः पांतु सौ
 अस्त्वक्षतमरिष्टं च ॥ अक्षताः पांतु आयुष्यमस्त्विति ॥ ॐ अक्षताः पांतु आ
 मंगल्यं चास्तु ॥ एवं सर्वत्र ॥ अक्षताः पांतु आयुष्यमस्त्विति ॥ ॐ पुष्पाणि पांतु सौश्रियमस्तु ॥ तांबू
 गुप्यमस्तु ॥ पुष्पाणि पांतु सौश्रियमस्त्विति ॥ ॐ तांबूलानि पांतु ऐश्वर्यमस्तु ॥ दक्षिणाः पांतु बह्वधन
 लानि पांतु ऐश्वर्यमस्त्विति ॥ ॐ तांबूलानि पांतु ऐश्वर्यमस्तु ॥ पुनरत्राः पांतु स्वर्चि तमस्त्विति ॥ पुनरत्राः पां
 तु स्वर्चि तमस्तु ॥ ॐ दक्षिणाः पांतु बह्वधनमस्तु ॥ पुनरत्राः पांतु स्वर्चि तमस्तु ॥ पुनरत्राः पांतु
 तु स्वर्चि तमस्तु ॥ यजमान आचार्यादीन् प्रणम्य श्रीर्यशो विद्याविनयो वित्तं बह्वपुत्रं चायुष्यं चा
 व्यं चारित्वतिभवं तोष्टु वंतु इति वदेत् ॥ ते च श्रीर्यशो विद्याविनयो वित्तं बह्वपुत्रं चायुष्यं चा
 १ शिवा आपः सन्ति त्वत्यादि श्लोकामंत्राश्च दर्पणे उक्तास्तथा पीदानीं तनानामपाठदर्शनान्नात्र लिखिताः ॥

स्तु इत्युक्तवादीर्धमायुःश्रेयःशान्तिःपुष्टिस्तुष्टिश्चात्वितीयजमानंमूढन्यभिषिंचेयुः ॥
 यंकृत्वासर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाःशुभाःशोभनाःप्रवर्ततेतमहमौकारमादिंकृ
 त्वाऋग्यजुःसामाशीर्वचनंवह्वृषिमतंसमनुज्ञातंभवद्भिरनुज्ञातः पुण्यंपुण्याहंवाच
 यिष्ये ॥ ॐ वाच्यताम् ॥ ॥ब्राह्मणानांहस्तेष्वक्षतान्दद्यात्तेचाशिषोदद्युः॥ ॐ
 भद्रङ्कणंभिःशृणुयामदेवामिद्रम्पश्यैमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाचंसस्तनूभि
 र्यैशेमहिदेवहितंयदायुः ॥ १ ॥ देवानाम्भद्रासुमतिःऋजूयतान्देवानांरातिरुभिनो
 निर्वर्तताम् ॥ देवानां सुख्यमुपसेदिमायब्रूयन्देवानऽआयुःप्रतिरन्तुजीवसे ॥ २ ॥ न
 द्रक्ष्यांसि न पिशाचास्तरन्ति देवानामोर्जःप्रथमजं ह्येतत् ॥ यो विभर्ति दाक्षायुण

१ प्रत्यंचमध्यंतामिति द्विजावदेयुः इति प्रयोगरत्ने गदाधरे च ॥

ऊहिरण्युर्दसदुवेपुक्कणुतेदुर्धमायुःसमनुष्येपुक्कणुतेदुर्धमायुः ॥ ३॥ दीर्घायुस्तऽओ
 धेखनितायस्मैचत्वाखनाम्यहम् ॥ अथोत्वन्दुर्धायुर्भूत्वाशुतर्वलशुन्विरोहतात् ॥
 ॥ १॥ द्रविणोदाद्रविणसस्तुरस्यद्रविणोदाःसनरस्याप्रियःसत् ॥ द्रविणोदाधीरवती
 मिशन्नोद्रविणोदारासतेर्धमायुः ॥ १ ॥ सवितापश्चात्तात्सावितापुरस्तात्सवितोत्त
 रात्तात्सविताधरात्तात् ॥ सवितानःसुवतुसर्वतातिसवितानोरारासतान्दीर्धमायुः ॥ २॥
 नवोनवोभवतिजायमानोह्वाकेतुरुपसामेत्यग्रम् ॥ भागन्देवभ्योविदधात्यायन्प्रचंद्र
 मास्तिरतेर्धमायुः ॥ १३॥ उच्चादिविदक्षिणावन्तोऽअस्थुर्येऽअश्वदाःसहतेसूर्येण ॥
 हिरण्यदाऽअमृतत्वंभजन्तेवासोदाः सोमप्रतिरन्तआयुः ॥ ॥ इत्यांशीर्वाद् ॥ ॥ ब्र
 तजपनियमतपःस्वाध्यायक्रतुदयादमदानविशिष्टानांसर्वपांब्राह्मणानांमनःसमाधी

स्तुइत्युत्तवादीर्घमायुःश्रेयःशान्तिःपुष्टिस्तुष्टिश्चात्वितियजमानंमूढन्यभिपिंचेयुः ॥
 यंकृत्वासर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाःशुभाःशोभनाःप्रवर्ततेतमहर्माकारमादिकृ
 त्वाऋग्यजुःसामांशीर्वचनंवह्विपिमतंसमनुज्ञातंभवद्भिरनुज्ञातः पुण्यंपुण्याहंवाच
 यिष्ये ॥ ॐ वाच्यताम् ॥ ॥ब्राह्मणानांहस्तेष्वक्षतान्दद्यात्तेचाशिपोदद्युः॥ ॥ ॐ
 भद्रंङ्क्ष्णोभिःशृणुयामदेवामुद्रम्पर्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाग्ंस्तुनूभि
 र्यशेमहिदेवाहितुंयदायुः ॥ १ ॥ देवानाम्भद्रास्तुमतिऋजूयतान्देवानांरुतिरभिर्नो
 निर्वर्तताम् ॥ देवानांरुसख्यमुपसेदिमायव्यन्देवानऽआयुःप्रतिरन्तुजीवसे ॥ २ ॥ न
 शुद्रक्षांसिर्नपिशुचास्तरन्तिदेवानामोर्जःप्रथमजं ह्येतत् ॥ योविभर्तिदाक्षायुण

१ प्रत्यचंमध्यंतामितिद्विजावदेयः इतिप्रयोगरत्नेगदाधरेच ॥

तिहतमस्तु ॥ ॐ गच्छेयस्तदस्तु ॥ ॐ उत्तरेकर्मघ्नमस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तर
महरहरभिवृद्धिरस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः संपद्यताम् ॥ ॐ ति
थिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नसंपदस्तु ॥ ६ ॥ उदकसेकः ॥ ॐ तिथिकरणमुहूर्तन
क्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताः प्रीयताम् ॥ ॐ तिथिकरणेसमुहूर्तेसनक्षत्रेसग्रहेसाधिदेवतप्री
येताम् ॥ ॐ दुर्गापांचल्यौ प्रीयेताम् ॥ ॐ अग्निपुरोगाविश्वेदेवाः प्रीयताम् ॥ ॐ इंद्रपुरो
गामरुद्रणाः प्रीयताम् ॥ ॐ माहेश्वरीपुरोगाउमामातरः प्रीयतां ॥ ॐ अरुंधतीपुरोगाए
कपत्न्यः प्रीयतां ॥ ॐ विष्णुपुरोगाः सर्वदेवाः प्रीयताम् ॥ ॐ ब्रह्मपुरोगाः सर्ववेदाः प्रीयं
तां ॥ ॐ ब्रह्मचब्राह्मणाश्च प्रीयतां ॥ ॐ श्रीसरस्वत्यौ प्रीयतां ॥ ॐ श्रद्धामेधे प्रीयेतां ॥
ॐ भगवती कात्यायनी प्रीयतां ॥ ॐ भगवती माहेश्वरी प्रीयतां ॥ ॐ भगवती ऋद्धि
करी प्रीयतां ॥ ॐ भगवती सिद्धिकरी प्रीयतां ॥ ॐ भगवती पुष्टिकरी प्रीयताम् ॥ ॐ भ

इति ॥ इतियजमानः ॥ समाहितमनसः स्मः ॥ इति द्विजाः ॥ प्रसीदंतु भवंतः ॥ इति
 इति ॥ इतियजमानः ॥ समाहितमनसः स्मः ॥ इति द्विजाः ॥ प्रसीदंतु भवंतः ॥ इति
 यजमानो ब्रूयात् ॥ प्रसन्नाः स्म इति द्विजा ब्रूयुः ॥ ततो यजमानो ब्रूयात् ॥ ॥ ॥
 ॐ शांतिरस्तु ॥ अस्ति त्विति द्विजाः प्रतिवचनं सर्वत्र दद्युः ॥ ॐ पुष्टिरस्तु ॥ ॐ तुष्टिर
 स्तु ॥ ॐ दृष्टिरस्तु ॥ ॐ अविघ्नमस्तु ॥ ॐ आयुष्यमस्तु ॥ ॐ आरोग्यमस्तु ॥
 ॐ शिवं कर्मास्तु ॥ ॐ कर्मसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ वेदसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ शास्त्रसमृ
 द्धिरस्तु ॥ ॐ धनधान्यसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ पुत्रपौत्रसमृद्धिरस्तु ॥ ॐ इष्टसंपद
 स्तु ॥ ॐ अरिष्टे निरसनमस्तु ॥ १५ ॥ ॐ यत्पापं रोगमशुभमकल्याणं तद्दूरे प्र

१ यद्यपि शौनकेन शांतिरस्ति त्वत्यादीनि पंचदशवचनान्युक्तानि तथापि प्रयोगरत्नादावधिकान्यपि ह
 ध्येत तदनुसारेण त्रिलिखितानि ॥ २ ॥ अस्ति त्विति समये पात्रमध्ये जलमोचनं कार्यमित्युक्तं प्रयोगचूडामणौ
 त्रिमुच्यते ॥ ३ ॥ अरिष्टाद्युनिरसनं द्विवारं पाश्चिमेत्युक्तं प्रयोगचूडामणौ ॥

तिहतमस्तु ॥ ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ ॐ उत्तरेकर्मघ्नमस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तर
महरहरभिर्द्वद्विरस्तु ॥ ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः संपद्यन्ताम् ॥ ॐ ति
थिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नसंपदस्तु ॥ ६ ॥ उदकसेकः ॥ ॐ तिथिकरणमुहूर्तन
क्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ तिथिकरणे समुहूर्तसमक्षत्रे समग्रहे साधिदेवते प्री
येताम् ॥ ॐ दुर्गापांचल्यौ प्रीयेताम् ॥ ॐ अग्निपुरोगा विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ इंद्रपुरो
गामरुद्राः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ माहेश्वरीपुरोगा उमामातरः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ अरुंधतीपुरोगा ए
कपत्न्यः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ विष्णुपुरोगाः सर्वदेवाः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ ब्रह्मपुरोगाः सर्ववेदाः प्रीयं
ताम् ॥ ॐ ब्रह्मचब्राह्मणाश्च प्रीयन्ताम् ॥ ॐ श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेताम् ॥ ॐ श्रद्धामेधे प्रीयेताम् ॥
ॐ भगवती कात्यायनी प्रीयताम् ॥ ॐ भगवती माहेश्वरी प्रीयताम् ॥ ॐ भगवती ऋद्धि
करी प्रीयताम् ॥ ॐ भगवती सिद्धिकरी प्रीयताम् ॥ ॐ भगवती पुष्टिकरी प्रीयताम् ॥ ॐ भ

गवतीतुष्टिकरीप्रीयतां ॥ ॐ भगंवतौविघ्नविनायकौप्रीयेताम् ॥ ॐ सर्वाःकुलदेवताःप्री
यंताम् ॥ ॐ सर्वाग्रामदेवताःप्रीयंताम् ॥ २१ ॥ ॐ हताश्वब्रह्माद्विषः ॥ हताश्वपरिपंथि
नः ॥ ॐ हताश्वविघ्नकर्तारःशत्रवःपराभवंयातु ॥ ॐ शाम्यंतुघोराणि ॥ ॐ शाम्यंतु
पापानि ॥ ॐ शाम्यंत्वीतयः ॥ ६ ॥ ॐ शुभानिवर्द्धतां ॥ ओं शिवाआपः संतु ॥ ओ
शिवाऋतवः संतु ॥ ॐ शिवाओपधयः संतु ॥ ॐ शिवानद्यः संतु ॥ ॐ शिवागिरयः संतु
॥ ॐ शिवाअतिथयः संतु ॥ ॐ शिवाअग्रयः संतु ॥ ॐ शिवाआहुतयः संतु ॥ ॐ अ
होरात्रेशिवेस्यातां ॥ ॐ निकुमनिकामेनःपुष्पन्योवर्षंतुफलंवत्त्योनुऽओषधयःपच्य
न्ताज्योगक्षेमोनेकल्पताम् ॥ १ ॥ ॐ निकुमनिकामेनःपुष्पन्योवर्षंतुतिनिकामेनि

१ हताश्वब्रह्माद्विषेत्यादीनांशाम्यंतिवत्यंतानांपूर्वस्यांजलप्रक्षेपलक्तः प्रयोगचूडामणौ ॥

कामैवैतत्रपञ्जन्योच्चैर्पतित्रैतेनयज्ञेनयजन्तेफलवत्योनऽओषधयुःपच्यन्तामितिफ
 लवत्योवैतत्रौषधयुःपच्यन्तेयुत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेयोगक्षेमोनेकल्पतामितियोगक्षे
 मोवैतत्रकल्पतेयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेतस्माद्युत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेकल्पतःप्रजानांयोगक्षे
 मो भवति ॥ १ ॥ ॐ शुक्रांगारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिताआदि
 त्यपुरोगाःसर्वेग्रहाः प्रीयतां ॥ ॐ भगवान्नारायणःप्रीयतां ॐ भगवान्पर्जन्यः प्रीय
 तां॥ॐभगवान्स्वामीमहासेनःप्रीयतां ॥ ॐपुण्याहकालान्वाचयिष्ये॥इतियजमानः
 ॥ ॐ वाच्यतां ॥ इतिप्रतिवचनं ॥ ब्राह्म्यंपुण्यंमहद्यच्चसृष्ट्युत्पादनकारकं॥वेदवृक्षो
 भ्रूवांनित्यंतत्पुण्याहंब्रुवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणामह्यंसकुटुंबिनेमहाजनान्नमस्कुर्वाणा

१ अत्रगदाधरप्रयोगरत्नादौउदगतेषुशकुनेत्यादयोमंत्राउक्तास्तथापिप्रयोगदर्पणानुसारेणात्रलिखिताः ॥

॥३८॥

य आशीर्वचनमपेक्षमाणायमयाक्रियमाणस्यसग्रहमखरजोदर्शनशान्तिपूर्वकगर्भा
 धानाख्यस्यकर्मणःपुण्याहंभवंतोब्रुवन्तु॥ ओं पुण्याहं॥ एवंवचनंप्रातिवचनंचात्रिःपठि
 त्वा ॥ ॥ अथवाममपुत्रस्यवाकन्यायाश्चअमुकसंस्काराख्यस्यकर्मणः ॥ अथवापु
 त्रस्यवाकन्यायाश्चश्वःकरिष्यमाणविवाहांगभूतस्यअद्यैदवतप्रतिष्ठाग्रहशांत्याख्य
 स्यकर्मणः ॥ एवंयथोक्तकर्मण्यूहः ॥ ॐ पुनंतुमादेवजनाःपुनन्तुमनसाधियंः॥
 पुनन्तुविश्वाभूतानिजातवेदःपुनोहिमा ॥ १॥ ओं सयुःकामयेतमहत्प्राप्नुयामित्युद
 गयन्ऽआपूर्यमाणपक्षपुण्योहेद्रादशाहमुपसद्भतीभूत्वौदुम्बरेकः सेचमसेवासवोषध
 मफलानीतिसम्भृत्यपरिसमुह्यपरिलिप्याग्निमुपसमाधायानृताज्युठःसंस्कृत्यपुठंसा
 नक्षत्रेणमुन्थठःसन्नीयुजुहोति ॥ १ ॥ पृथिव्यामुद्धृतायांतुयत्कल्याणंपुराकृतं ॥ ऋ

पिभिः सिद्धगंधर्वैस्तत्कल्याणं ब्रुवंतुनः ॥ १ ॥ भो ब्राह्मणाः मया ० कर्मणः कल्याणम
वंतो ब्रुवंतु ॥ ॐ कल्याणं ॥ ३ ॥ ॐ यथेमां वाचं ङ्कल्ल्याणीमावदानि जनैर्भ्यः ॥ ब्रह्म
राजन्याभ्यां शूद्राय चार्याय च स्वायचार्याय च ॥ प्रियो देवानां दक्षिणायै दातु रिरुह
भूया समयम्मेकामः समृध्यतामुपमादोनमतु ॥ १ ॥ अथाध्वर्योऽप्रतिगरो रारात्सुरि मे
यजमाना भद्रमेभ्यो यजमानेभ्यो भूदितिकल्याणमेवैतुन्मानुष्यैवाचो ब्रुवति ॥ १ ॥
सागरस्य यथा वृद्धिर्महा लक्ष्म्यादिभिः कृता ॥ संपूर्णा सुप्रभावा च तांच ऋद्धिं ब्रुवंतुनः ॥
॥ १ ॥ भो ब्राह्मणाः मया क्रिय ० कर्मणः ऋद्धिर्भवतो ब्रुवंतु ॥ ॐ ऋध्यतां ॥ ३ ॥ ॐ सुत्रस्य
ऋद्धिरस्य गर्गं ज्योतिरुमृताऽअभूम ॥ दिवं मृत्पृथिव्याऽअध्या रूहामा विदाम देवान्स्व
ज्योतिः ॥ १ ॥ ॐ ऽत उत्तरस्य हविर्विधानस्य जुधन्यायाङ्कुर्वर्याऽसामाभिगायन्ति

सत्रस्यऽऽक्रुद्धिरितिऽक्रुद्धिर्मेवैतदभ्युत्तिष्ठंत्युत्तरवेदेवोत्तरायाऽंश्राणावितरंतुक्रतुतरं॥
 स्वास्तस्तुयाविनाशाख्यापुण्यकल्याणवृद्धिदा ॥ विनायकप्रियानित्यंतांचस्व
 स्तिन्नृवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणाःकर्मणेस्वास्तिभ० ॥ ॐ स्वास्ति ॥ ३ ॥ ॐ स्वास्तिनु
 इंद्रौवृद्धश्रंवाःस्वास्तिनःपुषाविश्वैवदा॥स्वास्तिनस्तार्क्ष्योऽआरिष्टनोमिःस्वास्तिनोबृह
 स्पतिर्दधातु ॥ १ ॥ गातुव्यज्ञायगातुरुयज्ञपतयऽइतिगातुर्लह्येषयज्ञायेच्छतिगांतु
 व्यज्ञपतयेयोयज्ञस्यसर्गस्थान्देवास्वास्तिरस्तुनःस्वास्तिर्मानुषेभ्यऽइतिस्वास्तिनोदे-
 वत्रास्तुस्वास्तिर्मानुष्यत्रेत्यैवतदाहोर्ध्वजिगातुभेषजमित्यूध्वोर्नोयंयज्ञोदेवलोकन्य
 जातिवृत्यैवतदाहशुन्नोऽअस्तुद्विपदेशश्चतुष्पदऽइत्येतावद्भुऽइदं सर्वञ्चावाद्भिपाञ्चैवच

तुष्पाच्चतुस्माऽएवैतद्यज्ञस्यसर्गस्थान्गत्वाशुं करोतितुस्मादाहशुन्नोऽअस्तुद्विपदेशश्च-
तुष्पदे ॥ १ ॥ समुद्रमथनाज्जाताजगदानंदकारिका ॥ हरिप्रियाचमांगल्यातां
श्रियंचञ्चवंतुनः ॥ १ ॥ भोब्राह्मणामयाकृतस्यकर्मणःश्रीरस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु ॥ अस्तु
श्रीः ॥ ३ ॥ ॐ श्रीश्चैतेलक्ष्मीश्चपत्न्यावहोरुत्रेपाश्वेनक्षत्राणिह्रुपमश्चिनौव्यात्तम् ॥
इष्णान्निषाणामुम्मंऽइषाणसर्वलोकम्मंऽइषाण ॥ ४ ॥ तेनोहततर्ज्जदुक्षःपार्वत
स्तुऽइमेप्येतुर्हिदाक्षायणुराज्यमिवैवप्राप्नोति यऽएवंविद्भुनेतेनयज्ञे
नयजन्तेतुस्माद्भुऽएतेनयजेतसवाऽएकैकऽएवानूचीनाहंपुरोडाशोभवत्येतेनोहा-
स्यासपत्नानुपबाधाश्रीर्भवति ॥ ५ ॥ ॥ अस्मिन्पुण्याहवाचनेन्यूनानातिरिक्तोयो

विधिः स उपविष्ट ब्राह्मणानां वचनात् श्रीमहागणपतिप्रसादाच्च सर्वः परिपूर्णोऽस्तु ॥
 ॐ अस्तु परिपूर्णः ॥ ॥ अथाभिषेकः ॥ ॥ अभिषेके पत्नी वामतः ॥ एकस्मिन्क
 लशेवरुणादकं गृह्णात्वाऽविधुराश्च त्वारो ब्राह्मणादूर्वाग्रपल्लवयजमानमभिषिच्युः ॥
 ॥ तत्र मंत्राः ॥ ॐ पर्यः पृथिव्यां ॥ १ ॥ पञ्च नद्यः ॥ २ ॥ वरुणस्योत्तं
 ॥ ३ ॥ पुनर्तुमा ॥ ४ ॥ देवस्य त्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पुष्पाहस्ताभ्याम् ॥
 सरस्वत्यै वाचो यन्तु रुयं त्रिये दधामि बृहस्पते द्वासाम्राज्येनाभिषिञ्चाम्यसौ ॥ ६ ॥
 देवस्य त्वा ॥ सरस्वत्यै वाचो यन्तु रुयं त्रिणाग्रेऽसाम्राज्येनाभिषिञ्चामि ॥ ७ ॥ देव
 स्य त्वा ॥ अश्विनोर्भरपज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि सरस्वत्यै भरपज्येन वी
 र्याया ब्राह्म्याभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेण वलायाश्च त्रियै यशसेभिषिञ्चामि ॥ ८ ॥ विद्वा

निदेवसवितर्हुरितानिपरासुव ॥ यद्भद्रंतन्नऽआसुव ॥ ९ ॥ धामच्छदुन्निरिन्द्रोब्रह्मा
देवोबृहस्पतिः ॥ सचैतसोविश्वेदेवायज्ञमप्रावन्तुनक्षुभे ॥ १० ॥ त्वंष्यविष्टदाशुषो
नैःपाहिशृणुधीगिरः ॥ रक्षांतोकमुतक्तमना ॥ ११ ॥ अन्नंपतेन्नस्यनोधेहयनमीवस्य
शुष्मिणः ॥ प्रप्रदातारन्तारिपुऽऊर्यन्नाधेहिद्विपदशंचतुष्पदे ॥ १२ ॥ ॐपालाशंभ
वति ॥ तेनब्राह्मणोभिषिंचतिब्रह्मवैपलाशोब्रह्मणैवैनमेतदभिषिंचति ॥ १ ॥ औडु
वरंभवति ॥ तेनस्वोभिषिंचत्यन्नंवाऽउडुवरउर्वस्वयावद्वैपुरुषस्यस्वंभवतिनैवताव
दशनायतितेनोर्कस्वंतस्मादौडुवरंणस्वोभिषिंचति ॥ २ ॥ नैर्यग्नोधपादंभवति ॥ ते
नमित्रोरानुन्योभिषिंचतिपाद्भैर्यग्नोधःप्रतिष्ठितोमित्रेणवैरानुन्यः प्रतिष्ठितस्तु

स्मन्निष्ठग्रोधपादेनमित्रोराजन्योभिर्पिचति ॥ ३ ॥ आश्वत्थंभवति ॥ तेनवैश्यो
 भिर्पिचतिसयदेवादोश्वत्थेतिष्ठतऽङ्गोमरुतऽउपामंत्रयतेतस्मादाश्वत्थेनवैश्योऽ
 भिर्पिचति ॥ ४ ॥ यद्वेवकुल्पाञ्जुहोति ॥ प्राणवैकुल्पाऽअमृतमुवैप्राणाऽअमृतैने
 वैनमेतदभिर्पिचति ॥ ५ ॥ सुवैषांवाऽएषवैदानार्ठरसोयत्सामसुवैषामैवनमेतद्बुदां
 नार्ठरसेनाभिर्पिचति ॥ ६ ॥ ॐ द्यौःशांतिरन्तः ॥ ७ ॥ यतोयतःसुमीहसे ॥ ८ ॥
 अमृताभिषेकोस्तु ॥ ॥ शांतिःशांतिःशांतिः ॥ सुशांतिर्भवतु ॥ ॥ ततःपुत्रवतोभि
 र्वृद्धसुवासिनीभिर्नोराजनंकार्यम् ॥ ॐ अनाद्यष्टापुरस्तादुग्रेराधिपत्यऽआयुर्ममैदां
 पुत्रवतीदक्षिणतऽङ्गुस्त्र्याधिपत्येप्रजाम्मैदाःसुखदापुश्चाद्वेवस्यसवितुराधिपत्येच

क्षुम्मेदुऽआश्रुतिरुत्तरतोधातुराधिपत्येरायस्पोषम्मेदोः ॥ विद्यतिरुपारैष्टुद्धुस्प
 तेराधिपत्येऽओजोमेदुविश्वान्योमानाष्टुभ्यस्पाहिमनोरश्वासि ॥ १ ॥ इतिमंत्रे
 ण ॥ ॥ अनेनपुण्याहवाचनेनश्रीप्रजापतिःप्रीयतां ॥ अथमातृकापूजनं ॥ ॥ त
 त्रायंक्रमः ॥ अविघ्नोमंडपश्चैवमातृणांपूजनंसकृत् ॥ वैश्वदेवंवसोद्वारानांदीश्राद्ध
 मतःपरम् ॥ १ ॥ अविघ्नपूजनात्पूर्ववैश्वदेवंविधायच ॥ ततो गोधूमादिधान्यपूरि
 तेहरिद्रादिरंजितेमृन्मयेअविघ्नोऽख्यकलशे मोदादिपङ्क्तिनायकमातृणांप्रतिमाःकुंकु-
 मेनलिखित्वावाहयत् ॥ तद्यथा ॥ मोदश्चवप्रमोदश्चसुखोदुर्मुखस्तथा ॥ अविघ्नो
 विघ्नकर्तृचपडेतैविघ्ननायकाः ॥ १ ॥ ॐ मोदायनमःमोदमावाहयामि ॥ १ ॥

दीप १ प्रयोगरत्नेनांदिन्यादिस्थापनोत्तरमविघ्नपूजनंतत्रैवोक्तं ॥

ॐ प्रमोदाय० प्रमोदं० ॥२॥ ॐ सुमुखाय० सुमुखं० ॥३॥ ॐ दुर्मुखाय० दुर्मुखं० ॥४॥
 ॐ अविघ्नाय० अविघ्नं० ॥५॥ ॐ विघ्नकर्त्रे० विघ्नकर्तारं० ॥६॥ मनोज्ञतिरिति प्रतिष्ठा
 व्यपोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः मोदादिषड्विनायकाः सुप्रतिष्ठावरदा भवं
 तु ॥ ॐ मोदादिषड्विनायकेभ्यो नम इति नाममंत्रेण आवाहनादिपुष्पांजलिपर्यंतं पूज
 नं कार्यं ॥ अनया पूजया मोदादिषड्विनायकाः प्रीयतां ॥ ततः स्तंभरापणादिकटावरण
 द्वारफलकान्तं संपादितमंडपमंडपमातृकाः स्थापयेदित्येके ॥ ततः आचार्यहस्ते सु
 प्रोक्षितादिकं कार्यम् ॥ अत्राः पांतु सुप्रोक्षितमस्तिवति भवं तोष्टु वंतु ॥ ॐ अत्राः पांतु सुप्रो
 क्षितमस्तु ॥ गंधाः पांतु सौमंगल्यं चास्तिवति भ० ॥ ॐ गंधाः पांतु सौमंगल्यं चास्तु ॥
 ॐ अक्षताः पांतु आयुष्यमस्तिवति भ० ॥ ॐ अक्षताः पांतु आयुष्यमस्तु ॥ ॐ पुष्पाणि
 पांतु सौश्रियमस्तिवति भ० ॥ ॐ पुष्पाणि पांतु सौश्रियमस्तु ॥ ॐ तांबूलानि पांतु ऐश्वर्य

मस्त्वितिभ०॥ॐतांबूलानिपांतुऐश्वर्यमस्तु॥दक्षिणाःपांतुबहुधनमस्त्वितिभ०॥ॐ
दक्षिणाःपांतुबहुधनमस्तु ॥ अपूपाःपांतुबह्वन्नंचास्त्वितिभ० ॥ ॐअपूपाःपांतुबह्व
न्नंचास्तु ॥ शाखादूर्वाःपांतुवृद्धिरस्त्वितिभ० ॥ ॐशाखादूर्वाःपांतुशाखापल्लवानां
वृद्धिश्चास्तु ॥ ततआचार्येणदूर्वाशम्याम्रादिप्रशस्तवृक्षपत्राणांरक्तसूत्रेणपंचधावे
ष्टनंकार्यम्॥ आसांमंडपमातृसंज्ञाताश्चमंडपमातृर्मंडपेवावंशपात्रेस्थापयित्वा ॥ व
सोः पवित्रमितिमंत्रेण यजमानपत्न्याशाखासुतैलारोपणंकार्यम् ॥ ॐवसोःपवित्रम
सिशुतधारंबसोःपवित्रमसिसुहस्रंधारम् ॥ देवस्त्वासवितापुनानुवसोःपवित्रेणशुत
धारिणसुप्त्राकामंधुक्षः ॥ १ ॥ अहिरिवभोगैरितिशाखामुहरिद्राकुंकुमादिसुगंधिद्र
व्येणोद्वर्तनं ॥ ॐ अहिरिवभोगैः ॥१॥ निकामेनिकामेद्वतिउष्णोदकेनशाखास्नप

नम् ॥ ॐ निकामेनिकामेनः ० ॥ १ ॥ दधिक्राव्णेतिशाखासुदध्यक्षतावंदनम् ॥ ॐ
 दुधिक्राव्णोअ० ॥ १ ॥ याओषधीरितियजमानहस्तेशाखाग्रहणं ॥ ॐयाओषधीः
 ॥ १ ॥ ततोयजमानपत्न्याहस्तेशस्त्रगर्भापंचमीशाखांगृहीत्वाकांडात्कांडादितिकं
 डनंकार्यं ॥ ॐ कांडात्कांडात्प्ररोहन्ती० ॥ १ ॥ ततआग्नेयादिचतुष्टुमंडपकोणस्तं
 भेषुकमेणचतस्रोमध्येएकाएवंस्थिरोभवेतिस्थिरीकरणम् ॥ अथवावंशपात्रमध्येचतु
 र्पुकोणेपुचतस्रोमध्येएकाएवंस्थिरीकरणसंप्रदायः ॥ ॐ स्थिरोभवेवौ ङऽआशुर्भ
 व्वाज्यर्वन् ॥ पृथुर्भवसुखदुस्त्वमग्नेःपुरीषवाहणः ॥ १ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ नंदिनीन

टीप १ प्रयोगरत्नेशस्त्रगर्भाभिगवत्यासहपणांस्थापनंपूजनोत्तरतैलाभ्यंगाक्ष्यंक्तंशूर्पमातृकास्था
 पनंदाक्षिणात्याचारः ॥ प्रयोगरत्नादौतुशूर्पगृहोत्वा अविघ्नवोपेणसहजलादिसमीपेगत्वाजलादिमातृका
 वाहनाक्ष्यंक्तं तथाप्याचारात्च्छूर्पएवसर्वासांस्थापनमुक्तम् ॥

लिनीमैत्राउमाचपशुवर्द्धिनी ॥ आग्नेयादिक्रमेणैवशाखास्तंभेप्रतिष्ठिताः ॥ १ ॥ ॐ नंदि
न्यैनमः नंदिनीमा ॥ ७ ॥ ॐ नलिन्यैनमः नलिनीमा ॥ ८ ॥ ॐ मैत्रायैनमः मैत्रामा ॥
॥ ९ ॥ ॐ उमायैनमः उमामा ॥ १० ॥ ॐ पशुवर्धिन्यै ॥ पशुवर्धिनीमा ॥ ११ ॥ मनो
ज्वातिरितिप्रतिष्ठाप्यसर्वासांतंत्रेणषोडशोपचारैः पूजनम् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः नंदिन्यादिमं
डपमातृभ्योनमः आवाहनादिषोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ अनयापूजयानंदिन्यादिमं
डपमातरः प्रीयंताम् ॥ ततोर्गौर्यादिमातरोवंशपात्रेपीतपटंप्रसार्यतदुपरिकुंकुमादि
नालिखित्वावाक्षतपुंजेषु पूगीफलेषु निवेश्याः ॥ तत्रायंक्रमः ॥ गौरीपद्माशचीमे
धासावित्रीविजयाजया ॥ देवसेनास्वधास्वाहामातरोलोकमातरः ॥ १ ॥ हृष्टिः पु
ष्टिस्तथातुष्टिरात्मनः कुलदेवता ॥ गणेशेनाधिकाह्येतावृद्धौ पूज्याश्चतुर्दश ॥ १ ॥
अत्रचतुर्दशपदसमाहारान्मातरोलोकमातर इतिसर्वासां विशेषणम् ॥ ॐ गणेशाय न

मः गणेशमावाहयामि ॥ ॐ गौर्यैनमःगौरिमा० ॥ १२ ॥ ॐ पद्मायैनमःपद्मा
 मा० ॥ १३ ॥ ॐ शच्यैनमःशचीमा० ॥ १४ ॥ ॐ मेधायैनमःमेधामा० ॥ १५ ॥
 ॥ ॐ सावित्र्यैनमःसावित्रीमा० ॥ १६ ॥ विजयायैन० विजया० ॥ १७ ॥ ॐ जयायै० ज
 यामा० ॥ १८ ॥ ॐ देवसेनायै० देवसेना० ॥ १९ ॥ ॐ स्वधायै० स्वधामा० ॥ २० ॥ ॐ
 स्वाहायै० स्वाहा० ॥ २१ ॥ ॐ हृष्ट्यै० पुष्टि० ॥ २२ ॥ ॐ पुष्ट्यै० पुष्टि० ॥ २३ ॥ ॐ तुष्ट्यैन
 मःतुष्टि० ॥ २४ ॥ ॐ कुलदेवतायै० कुलदेवता० ॥ २५ ॥ इत्यावाह्य ॥ अथजलमात
 रः ॥ मत्सीकूर्मीचवाराहीमांडूकमकरतथा ॥ ग्राहकीक्रौंचकीचैवसप्तताजलमात
 रः ॥ १ ॥ कांस्येवाताम्रपात्रेवाप्रभूतजलपूरणम् ॥ तत्रमत्स्यादीरावाह्यपूजयेज्जल
 मातृकाः ॥ २ ॥ ॐ मत्स्यैनमःमत्सीमावाह० ॥ २६ ॥ ॐ कूर्म्यै० कूर्मीमा० ॥ २७ ॥
 ॐ वाराह्यै० वाराही० ॥ २८ ॥ ॐ मांडूक्यैनमः ॥ मांडूकी० ॥ २९ ॥ ॐ मकर्यै० म

करी० ॥ ३० ॥ ग्राहक्यै० ग्राहका० ॥ ३१ ॥ ॐ क्राँचक्यै नमः क्राँचकी० ॥ ३२ ॥
इत्यावाह्य ॥ ॥ अथस्थलमातरः ॥ ॥ ब्राह्मीमाहेश्वरीचैव कौमारीवैष्णवतिथा ॥
वाराहीचतथैद्राणीचामुंडासप्तमातरः ॥ १ ॥ ॐ ब्राह्म्यै न० ब्राह्मी० ॥ ३३ ॥ ॐ मा
हेश्वर्यै न० माहेश्वरी० ॥ ३४ ॥ ॐ कौमार्यै न० कौमारी० ॥ ३५ ॥ ॐ वैष्णव्यै न० वै
ष्णवी० ॥ ३६ ॥ ॐ वाराह्यै न० वाराही० ॥ ३७ ॥ ॐ इंद्राण्यै नमः इंद्राणी० ॥ ३८ ॥ ॐ
चामुंडायै न० चामुंडा० ॥ ३९ ॥ इत्यावाह्य ॥ एतागार्यादिवच्छूर्पे ॥ ॥ अथद्वारमा
तरः ॥ जयंतीमंगलाचैवपिंगलादक्षिणेगृहात् ॥ आनंदवार्धिनोवामेमहाकालीचनि
र्गमे ॥ १ ॥ गृहस्यदक्षिणेभागेतिस्त्रोलेख्यास्तुमातरः ॥ वामभागेतथाद्वेचजयंत्या
दिक्रमेणतु ॥ २ ॥ ॐ जयंत्यै न० जयंती० ॥ ४० ॥ ॐ मंगलायै न० मंगला० ॥ ४१ ॥
ॐ पिंगलायै न० पिंगला० ॥ ४२ ॥ इतिद्वारदक्षिणे ॥ ॐ आनंदवार्धिन्यै न० आनंदवार्धि

नी०॥४३॥ ॐ महाकाल्यैनमः महाका० ४४ ॥ इति वामे ॥ इत्यावाह्यसंपूज्य ॥ ततो
 गौर्यादिवत्तुर्गृहमातरः स्थाप्याः ॥ ॥ कीर्तिलक्ष्मीधृतिर्मैधापुष्टिः श्रद्धाक्रियाम
 तिः ॥ बुद्धिलज्जावपुःशान्तिस्तुष्टिः कान्तिस्तुमातरः ॥ १ ॥ ॐ कीर्त्यैनमः कीर्ति० ॥
 ॥ ४५ ॥ ॐ लक्ष्म्यै० लक्ष्मी० ॥ ४६ ॥ धृत्यैनमः धृति० ॥ ४७ ॥ ॐ मेधायैनमः मे
 धा० ॥ ४८ ॥ ॐ पुष्ट्यैन० पुष्टि० ॥ ४९ ॥ ॐ श्रद्धायैन० श्रद्धाम् ॥ ५० ॥ ॐ क्रिया
 यै० क्रिया० ॥ ५१ ॥ ॐ मत्यैन० मति० ॥ ५२ ॐ बुद्ध्यै० बुद्धि० ॥ ५३ ॥ लज्जा
 वपुपैनमः लज्जावपुषमावाहयामि ॥ ५४ ॥ ॐ शान्त्यैनमः शान्ति० ॥ ५५ ॥ ॐ तुष्ट्यै० तुष्टि०
 ॥ ५६ ॥ ॐ कान्त्यै० कान्ति० ॥ ५७ ॥ इत्यावाह्य ॥ अथ घृतमातरः ॥ एताः कुडचैशूर्पेवा
 कुंकुमात्तेन घृतेन दक्षिणोत्तराः पूर्वाभिमुखालेख्याः ॥ श्रीलक्ष्मीधृतिर्मैधापुष्टिः श्रद्धा
 सरस्वती ॥ मांगल्ये प्रपूज्यते सप्तैता घृतमातरः ॥ १ ॥ ॐ श्रम्यैनमः श्रिय० ॥ ५८ ॥

ॐ लक्ष्म्यैन० लक्ष्मी० ॥ ५९ ॥ ओं धृत्यै० धृतिमा० ॥ ६० ॥ मेधायैनमः मेधा० ॥
ॐ ॥ ६१ ॥ ॐ पुष्ट्यै० पुष्टि० ॥ ६२ ॥ ॐ श्रद्धायै श्रद्धामा० ॥ ६३ ॥ ॐ सरस्वत्यै० स
रस्वतीमा० ॥ ६४ ॥ इत्यावाह्य ॥ एवं षड्विनायकादिघृतमातृकांतंचतुषष्टिमातृणां स्था
पनम् ॥ मनोज्ञतिरिति मंत्रेण प्रतिष्ठाप्य ॥ समंख्ये दुर्व्याधिया इति मंत्रेण सर्वाः षोडशोप
चारैः संपूजयेत् ॥ ॐ समंख्ये दुर्व्याधिया सन्दक्षिणयोरुचक्षसा ॥ मामुऽआयुः प्रमोषा
मोऽअहन्तवर्षारं विदेयुतवदेव सुन्दर्शी ॥ १ ॥ ततो यजमानः स्थापितमातृकं शूर्पस्वयंगृ
हीत्वा पत्न्या चाविघ्नकलशं ग्राहयित्वा पत्न्यग्रतः सन्मंडपतो गृहमध्ये देवस्याग्रे तत्सर्वं
स्थापयेत् ॥ तद्ग्रामपार्श्वे दीपं निदध्यात् ॥ ततः कुड्ये आवाहितघृतमातृणामुपरि नाग
वल्लीदलेन गुडयुक्तेन केवलनवाघृतेनाभितो धारां ब्रूयोः पवित्रमिति मंत्रेण पातयेत् ॥ सा

चप्रत्यगादिःप्राक्संस्थादक्षिणादिरुदक्संस्थावा ॐ वसोःपुवित्रम् ० ॥ कुड्यलग्नावसो
 धीराःसप्तधाराघृतेनतु ॥ कारयेत्पंचधारवानातिन्यूनाः कदाचन ॥१॥ अथायुष्यमं
 न्नजपः ॥ ॐ आयुष्यंवच्चस्यर्धरायस्पोपमौद्भिदम् ॥ इदं हिरण्यं वच्चैस्वयैत्राया
 विशताडुमान् ॥ १ ॥ नतुद्रक्षा ० ॥ २ ॥ यदावधं ० ॥ केचित्भद्रं करणेत्यादिविरो
 हतादित्यंतमृक्चतुष्टयं पठति ॥ ॥ इत्यायुष्यमं न्नजपः ॥ अत्र मंडपपूजनं शिष्टाच्चा
 रतएव ॥ मंडपस्तु विवाहे चूडाकरणे उपनयने केशांतीसीमंतोन्नयने चैव कार्य इत्युक्तम् ॥
 यत्र मंडपो नास्ति तत्राविघ्नमंडपजलस्थलद्वारमातृकादीनां चाभावः ॥ तत्र गौर्या
 दिचतुर्दशमातृणां स्थापनमुक्तम् ॥ इति संस्कारभारूकरे मातृकापूजनं समाप्तम् ॥ ॥
 अथ नां दीश्राद्धम् ॥ तत्र कालः ॥ मातृश्राद्धं तु पूर्वाह्ने मध्याह्ने प्रतुंकं तथा ॥ ततो

मातामहानांचवृद्धौश्राद्धत्रयंस्मृतमिति हेमाद्र्यादिनिबंधोक्तं॥ तथा॥अलाभेभिन्न
कालानां दीश्राद्धत्रयंबुधः॥ पूर्वद्युवप्रकुर्वीतपूर्वाह्निमातृपूर्वकमिति वृद्धमनुवचनम्
॥ तच्चकात्यायनेनपृथङ्मातृपार्वणौहपूर्वकनवद्वतनांदीश्राद्धकरणीनिषिद्धम्॥ य
था॥ आयुष्याणिचशांत्यर्थं जप्त्वातत्रसमाहितः॥ षड्भ्यःपितृभ्यस्तदनुश्राद्धदा
नमुपक्रमेत्॥ १॥ ॥ सूत्रेविशेषोपदेशाभावः॥ तत्रतुनांदीमुखाःपितरःपिता
महाःप्रपितामहाःसपत्नीकाःमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाःसपत्नीकाइति
षड्भ्यःपितृभ्यःपार्वणद्वयंस्पष्टम्॥ तच्चसांकल्पिकविधिना॥ सांकल्पिकेचसमंत्र
कावाहनाघातौकरणापिंडदानविकिराक्षय्यस्वधावाचनप्रश्नेत्येतत्सप्तकंवर्ज्यम्॥ सां
कल्पे॥ शुभायप्रथमांतेन वृद्धौसंकल्पमाचरेत्॥ नपठ्यायादिवाकुर्यान्महादोषोऽ
भिजायते॥ अनस्मद्वृद्धिशब्दानामरूपाणामगोत्रिणाम्॥ अनाम्नामतिलैश्चैवनांदी

श्राद्धं च सम्यतः ॥ इति संग्रहे ॥ कृतेनादीमुखे मध्येन कुर्याद्वितीयं पुनः ॥ राजाभिषेके
 कुर्वीत तथैव पुत्रजन्मनीति ॥ कृतेभ्युदयश्राद्धे तन्मातृकोत्थापनं विना ॥ न द्वितीयं ना
 दीमुखं प्रकुर्यात् पुत्रजन्मनि ॥ तथैवाभ्युदयं कार्यं राज्ञः पट्टाभिषेचने ॥ अन्यथा कु
 रुते मोहादपमृत्युकरं परम् ॥ पुत्रजन्मनिराजाभिषेके च द्वितीयं नादीश्राद्धं कुर्यात् ॥ अ
 न्यथान ॥ मंडपोद्भासनात् पूर्वनादीश्राद्धं कृते पुनः ॥ यैकुर्वन्ति न रामो हादपमृत्युं व्रजं
 तिते ॥ इति शास्त्रार्थप्रदीपे ॥ एतन्निषेधस्त्रिपुरसपिंडपर्यंतमिति पुरुषार्थचिन्तामणौ
 ॥ पुत्रजन्मनि मिते तु तत्काले निशिवादिवा ॥ भुक्तो व्रतोपवासी वा वृद्धिश्राद्धं तु कारये
 त् ॥ इति रेणुकारिकायाम् ॥ ॥ नादीश्राद्धं त्रिपार्वणमित्याशये नामान्नादिपार्वणप्र
 योगः शाखांतरत्वान्नात्र लिखितः ॥ ॥ अथ वृद्धिश्राद्धं कर्तुं जीवत्पितृकत्वे निर्णयः ॥
 जीवेत्तु यदि वर्गद्विस्तं वर्गं तु परित्यजेदिति न्यायेन जीवत्पितृकः स्वापत्यसंस्कारे पुमा

तृमातामहर्पावर्णयुतं नांदीश्राद्धं कुर्यात् ॥ मातरि जीवत्यां मातामहर्पावर्णमेकमेव ॥
मातामहे जीवति मातृपार्वणमेकमेव ॥ केवलमातृपार्वणे विद्देवानकार्याः ॥ वर्ग
त्रयाद्येषु मातृपितृमातामहेषु जीवत्सु नांदीश्राद्धलोप एव सुतसंस्कारे पूचितः ॥ द्विती
यविवाहाधानपुत्रोऽपि सोमयागादिपुस्वसंस्कारकर्मसु येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्या
त्स्वयं सुतः ॥ तथा च मृतमातृमातामहकोपि जीवति पितृकः स्वसंस्कारे पितुर्मातृपिता
महीप्रपितामहः ॥ पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः ॥ पितुर्मातामहप्रमातामहवृद्ध
प्रमातामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः इत्येवंपार्वणत्रयमुद्दिश्य श्राद्धं कुर्यात् ॥ न तु
स्वमातृमातामहपार्वणोद्देशः ॥ पितरि पितामहे च जीवति स्वसंस्कारे पितामहस्य
मातृपितामहीप्रपितामह इत्याद्युद्देशः ॥ एवं प्रपितामहेऽपि योज्यम् ॥ पितुर्मात्रादिर्जी
वने तत्पार्वणलोप एव ॥ तथा च येभ्य एव पिता दद्यादिति पक्षस्य वर्गाद्यर्जीवने तत्पार्व

णलोपइतिद्वारलोपपक्षस्यचस्वसंस्कारस्वापत्यसंस्कारभेदेनव्यवस्थ्यासिद्धांतितेति
 ज्ञेयम् ॥ ॥ केचित्तुपक्षद्वयस्यैच्छकोविकल्पोनतुव्यवस्थितइत्याहुः ॥ एवंमृतपितृ
 कस्यजीवन्मातृमातामहस्यपितुः पार्वणैर्नैवनांदीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया ॥ समावर्तनस्यमा
 णवककर्तृकत्वेपितदंगभूतनांदीश्राद्धेपितुस्तदभाविज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकारइतिकेचि
 त् ॥ तत्रापितापुत्रसमावर्तनेस्वापितृभ्योनांदीश्राद्धंकुर्यात् ॥ पिताजीवत्पितृकश्चेत्सुत
 संस्कारत्वात्द्वारलोपपक्षोयुक्तइतिभाति ॥ माणवकपितुः प्रवासादिनाअसन्निधाने
 भ्रात्रादिर्माणवकस्यपितुर्मृतुपितामहीप्रपितामहइत्याद्युच्चार्य श्राद्धंकुर्यात् ॥ मृत
 पितृकमाणवकसमावर्तनेपितृव्यभ्रात्रादिरस्यमाणवकस्यमातृपितामहीप्रपिताम
 हइत्याद्युच्चारयेत् ॥ भ्रात्रादेरभावेस्वयमेवस्वपितृभ्योदद्यात् ॥ एवंजीवत्पितृकोपि
 पितुरसन्निधानेभ्रात्रादेरभावेचपितुः पितृभ्यः स्वयमेवनांदीमुखंकुर्यात् ॥ उपनय

नेनकर्माधिकारस्य जातत्वात् ॥ एवंविवाहोपि द्रष्टव्यम् ॥ मृतापितृकस्य चौलोपनय
नादिकंपितृव्यमातुलादिः कुर्वन् अस्य संस्कार्यस्य पितृपितामहप्रपितामहेत्याहु
ञ्चार्यश्राद्धं कुर्यात् ॥ जीवतः पितुरसन्निधानेन कुर्वन्मातुलादिरस्य संस्कार्यस्य पितु
र्जनकादीनुद्दिश्यैव कुर्यान्न तु संस्कार्यस्य मृतानापि मात्रादीनिति संक्षेपः ॥ अ
थ सांकल्पिकविधिना नां दीश्राद्धप्रयोः ॥ नां दीमुखाः सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वे
देवाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥ गोत्राः
पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीकाः नां दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं पादा
वनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥ ॥ द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाताम
हाः सपत्नीकाः नां दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं ० अद्य पूर्वोच्चारितं ० शांति
पूर्वकगर्भाधानांगत्वेन सांकल्पिकेन विधिना ब्राह्मणयुग्मभोजनपर्याप्तिना निष्कुर्या

णलोपइतिद्वारलोपपक्षस्यचस्वसंस्कारस्वापत्यसंस्कारभेदेनव्यवस्थामिद्धांतितेति
 ज्ञेयम् ॥ ॥ केचित्तुपक्षद्वयस्यैच्छिकोविकल्पोनतुव्यवस्थितइत्याहुः ॥ एवंमृतापितृ
 कस्यजीवन्मातृमातामहस्यपितुः पार्ष्णेनैवनादीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया ॥ समावर्तनस्यमा
 णवककर्तृकत्वपितदंगभूतनादीश्राद्धेपितुस्तदभावेज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकारइतिकेचि
 त् ॥ तत्रापितापुत्रसमावर्तनेस्वपितृभ्योनादीश्राद्धंकुर्यात् ॥ पिताजीवत्पितृकश्चेत्सुत
 संस्कारत्वात्द्वारलोपपक्षोक्तइतिभाति ॥ माणवकपितुः प्रवासादिनाअसन्निधाने
 भ्रात्रादिर्माणवकस्यपितुर्मातृपितामहीप्रपितामहइत्याद्युच्चार्य श्राद्धंकुर्यात् ॥ मृत
 पितृकमाणवकसमावर्तनेपितृव्यभ्रात्रादिरस्यमाणवकस्यमातृपितामहीप्रापिताम
 हइत्याद्युच्चारयेत् ॥ भ्रात्रादेरभावेस्वयमेवस्वपितृभ्योदद्यात् ॥ एवंजीवत्पितृकोपि
 पितुरसन्निधानेभ्रात्रादेरभावेचपितुः पितृभ्यः स्वयमेवनादीमुखंकुर्यात् ॥ उपनय

व्यदानम् । सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो नानादीमुखेभ्यः ब्राह्मणयुग्मभोजनपर्या
 समन्नं तन्निष्क्रयीभूतां किंचिद्विरण्यं दत्तममृतरूपेण स्वाहासंपद्यतां वृद्धिः ॥ गोत्रेभ्यः
 पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नानादीमुखेभ्यः ब्राह्मणयु० ॥ ॥ द्वितीयगोत्रे
 भ्यो मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नानादीमुखेभ्यः ब्राह्म० ॥ सक्षी
 रमुदकदानम् ॥ नानादीमुखाः सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वे देवाः प्रीयंतां ॥ गोत्राः पितृपितामहप्र
 पितामहाः सपत्नीकाः नानादीमुखाः प्रीयंताम् ॥ द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्र
 मातामहाः सपत्नीकाः नानादीमुखाः प्रीयंताम् ॥ ॥ आशिषोग्रहणम् ॥ गोत्रं नो वद्धंतां
 वर्द्धंतां वो गोत्रम् ॥ दातारो नो भिवर्धंताम् ॥ अभिवर्धंतां वो दातारः ॥ वेदाश्च नो भिवर्ध
 तां ॥ वर्द्धंतां वो वेदाः ॥ संततिर्नो भिवर्द्धताम् ॥ वर्धंतां वः संततिः ॥ श्रद्धाचनो मा व्यग

१ प्रीयंतामित्यत्र यवक्षीरजलानि दद्यादिति प्रयोगरत्नगदाधरो ॥

भूतयथाशक्तिहिरण्येननांदीश्राद्धंकरिष्ये ॥ ॥ आसनदानम् ॥ ॥ सत्यवसु-
 कानांविश्वेपादेवानां नांदीमुखानाम् ॐ भूर्भु० इदमासनम् ॥ सुखासनम् ॥ नांदीश्राद्धे
 क्षणौक्तीयेताम् ॥ ॐ तथा ॥ प्राप्नुवतां भवतां ॥ प्राप्नुवावः ॥ गोत्राणां पितृपितामह
 हप्रपितामहानां सपत्नीकानां नांदीमुखानाम् ॐ भू० इदमास० ॥ ॥ द्वितीयगोत्राणां
 मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानां सपत्नीकानां नांदीमुखानां ॐ भूभुवः०
 इदमासनम् ॥ ततो गंधादिदानम् ॥ सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो नांदीमु-
 खेभ्यः इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥ ॥ गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहे
 भ्यः सपत्नीकेभ्यो नांदीमुखेभ्यः इदं गंधा० ॥ ॥ द्वितीयगोत्रेभ्यो मातामहप्रमाता
 महवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नांदीमुखेभ्यः अर्मी गंधाः० ॥ भोजनं निष्क्रयद्र

॥ नांदीश्राद्धे ब्रह्माभावे भामम् आमाभायो हिरण्यं हिरण्याभावो वेद्युमद्राक्षणभोजनपर्यो तावन्निष्क्रयं भूतयथाशक्तिं किंचिद्भूतयथाशक्तिं विधत्ते ॥

प्रसुवोनगम्यादेमेधावांप्रथिवीविश्वरूपे ॥ आर्मांगंतांपितरामुतराचामासोमोऽअ
 मृतुलेनंगम्यात् ॥ १ ॥ अस्मिन्नादीश्राद्धेन्यूनातिरिक्तोयोविधिःसुउपविष्टब्राह्मणानां
 वचनान्नादीमुखप्रसादात्सर्वःपरिपूर्णस्तु ॥ अस्तुपरिपूर्णः ॥ इतिसंस्कारभारस्क
 रेनादीश्राद्धम् ॥ अथब्रह्माचार्यऋत्विग्वरणम् ॥ आचार्यस्तुयथास्वर्गेशक्रादीनांबृहस्प
 तिः ॥ तथात्वंममयज्ञेस्मिन्नाचार्योभवसुव्रत ॥ १ ॥ ॐ बृहस्पतेऽअतियदुर्योअहो
 ह्युमाहुिभातिकर्तुमज्जनैषु ॥ यद्दीदयच्छवंसऋतप्रजातुतदुस्मासुद्रविणेन्धेहिचित्र

१ दीप-आमश्राद्धेहिरण्यश्राद्धेचआमावाजंविसर्जयेदितिग्रहयज्ञकल्पल्ल्याम् ।

मत् ॥ माव्यगमद्वःश्रद्धा ॥ बहुदेयंचनोस्तु ॥ अस्तुवोबहुदेयम् ॥ अन्नंचनोबहुभवे
 त् ॥ भवतुवोबह्वन्नम् ॥ अतिथीश्चलभामहै॥ लभंतां वोतिथयः ॥ याचितारश्चनः सं
 तु ॥ संतुवोयाचितारः ॥ एताआशिपः सत्याः संतु ॥ संवेताः सत्याआशिपः ॥ द
 क्षिणादानम् ॥ सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो नादीमुखेभ्यः कृतस्य नादीश्राद्ध
 स्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थद्राक्षामलकयवमूलनिष्कयीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥ य
 वमूलमार्द्रकं ॥ गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नादीमुखेभ्यः कृत
 स्य ॥ द्वितीयगोत्रेभ्यो मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नादीमु
 खेभ्यः कृतस्य ॥ ॥ ततोनादीश्राद्धं संपन्नम् ॥ बाजेवाजेति विसृज्य ॥ ॐ
 बाजेवाजिवतबाजिनो नोधेनपुत्रिप्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ॥ अस्यमध्वः पिवतमादयध्व

होतां मुत्सिवां हिं प ॥ १ ॥ अस्मिन्न रजो ॥ बृहन्नेत्रोत्थर्ववेदोनुष्टुभोरुद्रदैवतः ॥ वै
खानसकुलोत्पन्नोऋत्विक्कृत्वं ॥ १ ॥ ॐ शन्नो दिव्योरभिष्टुऽआपो भवन्तु पीतये ॥ शं
र्योरुभिस्त्रवंतु नः ॥ १ ॥ अस्मिन्न रजो ॥ वृत्तोस्मि ॥ भगवन्मूर्ति सर्वज्ञ सर्वध
र्मभृतांवर ॥ विततेममयज्ञेस्मिअपार्थत्वा महं वृणे ॥ १ ॥ अस्मिन्न रजो ॥ रुद्रजपार्थ
त्वामहं ॥ वृत्तोस्मि ॥ ऋत्विजो गंधादिभिः संपूजयेत् ॥ यजमानं लिजः परस्परं यज्ञ
कंकणं वधीयुः ॥ ॐ व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दीक्षिणाम् ॥ दीक्षिणा श्रद्धामाप्नोति
तिश्रद्धया सुत्यमाप्यते ॥ १ ॥ एतावद्गुप्यं यज्ञस्य यद्वै ब्रह्मणा कुतम् ॥ तदेतत्सर्वमाप्नोति
यज्ञे सौत्रामणी सुते ॥ १ ॥ अथ प्रार्थना ॥ ब्राह्मणाः संतु मे शस्ताः पापात्पांतु स माहिताः ॥

त्रिगोत्रस्तुविप्रेन्द्रऋत्विक्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐ अग्निमीळिपुरोहितंयज्ञस्यदेवमृत्वि
 जं ॥ होतारंरत्नुधातमम् ॥ १ ॥ अस्मिन्नरजोदर्शनशान्त्याख्येकर्मणिऋत्विक्त्वेनत्वा
 महंवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ कातराक्षोयजुर्वेदस्त्रैष्टुभोब्रह्मदैवतः ॥ भारद्वाजस्तुविप्रेन्द्रऋत्वि
 क्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐ इपेतुर्वोर्जेत्वाद्ययवस्थदेवोर्वः सविताप्राप्पयतु श्रेष्ठतमायुक्
 मर्मणऽआप्यायध्वमन्ध्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावर्तारनमीवाऽअयक्ष्मामावस्तेनऽई
 शतुमाघशर्ठःसौध्रुवाऽअस्मिन्नोपतौस्यातवव्हायर्जमानस्यपुशून्पाहि ॥ १ ॥ अस्मि
 न्नरजोवृणे ॥ वृतोस्मि ॥ सामवेदस्तुपिंगाक्षोजागतः शक्रदैवतः ॥ काश्यपेयस्तु
 विप्रेन्द्रऋत्विक्त्वंमेमखेभव ॥ १ ॥ ॐ अग्नआर्याहिवीतयेगृणानोहव्युदातये ॥ नि

वंतु भवंतामपि ॥ १० ॥ इतिसंप्राथम्यतान्द्रयाद्यथावात्क्रियतांविधिः ॥ ऋत्विजश्च य
 थापूर्वशक्नादीनामखेभवन् ॥ ११ ॥ ग्र्यंतथामेभवतः ऋत्विजो द्विजसत्तमाः ॥ अ
 स्ययागस्यनिष्पत्तौ भवतोभ्यर्चितामया ॥ १२ ॥ सुप्रसन्नैः प्रकर्तव्यं शांतिकं विधि
 पूर्वकम् ॥ इतिसंस्कारभास्करे ब्रह्माचार्यं ऋत्विगवरणम् ॥ अथादिग्रक्षणम् ॥ तत आच
 म्यप्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा ॥ अस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्ये कर्मणि
 यजमानेन वृतोहमाचार्यकर्मकरिण्ये ॥ तदंगशरीरशुद्धयर्थं पुरुषसूक्तजपं करिष्ये इ
 ति पुरुषसूक्तं षोडशर्चजपेत् ॥ ॥ तत आचार्यो वामहस्ते गौरसर्पपान्त्रलाजमिश्रितान्
 गृहीत्वादिग्रक्षणं कुर्यात् ॥ तत्र मंत्राः ॥ रुक्षो हणं भवलगुहर्न भवैष्णवी मिदमुहन्तं भवलगु

टीप १ भूतशुद्ध्याद्युक्तं रुद्रपद्धत्यादौ ॥ पुरुषसूक्तन्यासाः कचिदुक्ताः ॥

देवानांचैवदातारःपातारःसर्वदेहिनाम् ॥ १॥जपयज्ञैस्तथाहोमैर्दानैश्चविविधैःपुनः ॥
 देवानांचिऋषीणांचतृत्यर्थयाजकाःकृताः ॥ २॥ येषांदेहस्थितावेदाःपावयंतिजगत्त्र
 यम् ॥ रक्षंतुसततंतेमांजपयज्ञैर्व्यवस्थिताः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणाजंगमंतीर्थत्रिषुलोकेषु
 विश्रुतम् ॥ तेषांवाक्योदकेनैवशुद्ध्यंतिमलिनाजनाः ॥ ४ ॥ पावनाःसर्ववर्णानांब्रा
 ह्मणा ब्रह्मरूपिणः ॥ सर्वकर्मरतानित्यं वेदशास्त्रार्थकोविदाः ॥ ५ ॥ श्रोत्रियाःसत्य
 वाचश्चग्रहध्यानरताःसदा ॥ यद्वाक्यामृतसंसिक्ता ऋद्धिंयांतिनरद्रुमाः ॥ ६ ॥ अं
 गीकुर्वंतुकर्मतत्कल्पद्रुमसमाशिपः ॥ यथोक्तनियमैर्युक्तमंत्रार्थैस्थिरबुद्धयः ॥ ७ ॥
 यत्कृपालोचनात्सर्वाऋद्धयोवृद्धिमाप्नुयुः ॥ अस्मिन्होममयापूज्याःसंतुमेनियमा
 न्विताः ॥ ८ ॥ अक्रोधनाःशौचपराःसततंब्रह्मचारिणः ॥ ग्रहध्यानरतानित्यंप्रस
 न्नमनसःसदा ॥ ९ ॥ अदुष्टभाषणाःसंतुमासंतुपरनिंदकाः ॥ ममापिनियमाह्येतेभ

ध्वनभसंमारुतङ्गच्छतम् ॥ ३ ॥ रुक्षोहाविश्वचर्षणिरुभियोनिमयौहते ॥ द्रोणैसुध
स्थुमासदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पतुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः ॥ येभूताविघ्नकर्तारस्ते
नश्यंतुशिवाज्ञया ॥ १ ॥ अपक्रामन्तुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशम् ॥ सर्वेषामविरोधे
नशांतिकर्मसमारभे ॥ २ ॥ यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वतः ॥ स्थानंत्यक्त्वातुत
त्सर्वयत्रस्थंतत्रगच्छतु ॥ ३ ॥ भूतप्रेतपिशाचाद्या अपक्रामंतुराक्षसाः ॥ स्थानादस्माद्र
जंत्वन्यत्स्वीकरोमिभुवंत्वमां ॥ ४ ॥ भूतानिराक्षसावापियत्रतिष्ठतिकेचन ॥ तेसर्वेप्यप
गच्छंतुशांतिकंतुकरोम्यहम् ॥ ५ ॥ इतिमंत्रैरीशानादिसर्वदिक्षुविकिरेत् ॥ उदकोपस्प
र्शः ॥ ततः पंचगव्यप्रकरणम् ॥ तद्यथा ॥ गायत्र्यागोमूत्रम् ॥ ॐ तत्सवितु ॥ १ ॥ गंध
द्वारामितिगोमयम् ॥ ॐ गंधद्रारंगुणधर्पांनित्यपुष्टांकरीपिणीम् ॥ ईश्वरींसर्वभूता

मुत्तिकरामियम्मनेनिष्ठयोयसमात्योनिचखानेदमहन्तम्बलगमुत्तिकरामियम्मनेसमा-
 नोयमसमानोनिचखानेदमहन्तम्बलगमुत्तिकरामियम्मनेसर्वन्धुर्यमसर्वन्धुनिचखा-
 नुदमहन्तम्बलगमुत्तिकरामियम्मसजातोयमसज्जातोनिचखानोत्कुत्त्याङ्किरामि॥१॥
 रुक्षोहणोवोच्चलगुहनुप्रोक्षाभिषेणुवात्रक्षोहणोवोच्चलगुहनोवनयामिषेणुवात्रक्षोह-
 णोवोच्चलगुहनोर्वस्तुणामिषेणुवात्रक्षोहणोवोच्चलगुहनाऽउपदधामिषेणुवोर्वक्षोह-
 णोवोच्चलगुहनोपरूहामिषेणुवोर्वक्षोहणवमसिषेणुवास्थ ॥ २ ॥ रक्षसाम्भागोसिनिरे-
 स्तुर्त्तरक्षऽदुदमहर्त्तरक्षोभितिष्ठामीदमहर्त्तरक्षोर्ववाधऽदुदमहर्त्तरक्षोधमन्तमानयामि।
 घृतेनद्यावापृथिवीप्रोणुवाथौवायोवेस्तोकानामग्निराज्यस्यवेत्तुस्वाहास्वाहाकृतेऽङ्क

ध्वर्नभसंमारुतङ्गच्छतम् ॥ ३ ॥ रुक्षोहाविश्वचर्षणिरुभियोनिमयोहते ॥ द्रोणसुध
स्थुमासंदत् ॥ ४ ॥ अपसर्पतुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः ॥ येभूताविघ्नकर्तारस्ते
नश्यंतुशिवाज्ञया ॥ १ ॥ अपक्रामन्तुभूतानिपिशाचाःसर्वतोदिशम्॥सर्वेषामविरोधे
नशांतिकर्मसमारभे॥२॥यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वतः ॥ स्थानंत्यक्त्वातुत
तसर्वयत्रस्थंतत्रगच्छतु॥३॥भूतप्रेतपिशाचाद्या अपक्रामंतुराक्षसाः ॥ स्थानादस्माद्र
जंतवन्यत्स्वीकरोमिभुवंत्वमां॥४॥भूतानिराक्षसावापियत्रतिष्ठंतिकेचन ॥तिसर्वेप्यप
गच्छंतुशांतिकंतुकरोम्यहम्॥ ५ ॥इतिमंत्रैरीशानादिसर्वादिक्षुविकिरत॥उदकोपस्प
र्शः॥ततः पंचगव्यप्रकरणम् ॥ तद्यथा ॥ गायत्र्यागोमूत्रम् ॥ ॐतत्सवितु ॥१॥गंध
द्वारामितिगोमयम् ॥ ॐगंधद्वारांदुराधर्षीनित्यपुष्टांकरीपिणीम् ॥ ईश्वरींसर्वभूता

नांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ २ ॥ आप्यायस्वेतिक्षीरम् ॥ ॐ आप्यायस्वसमेतुतेविश्व
 तैःसोमवृण्यम् ॥ भवावाजंस्यसद्गुथे ॥ ३ ॥ दधिक्राव्णेतिदधि ॥ ॐ दधिक्राव्णो
 ॥ ४ ॥ तेजोसीत्याज्यं ॐ तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसिधामनामासिप्रियन्देवानामना
 धृष्टन्देवयज्जनमसि ॥ ५ ॥ देवस्यत्वेतिकुशोदकम् ॥ ॐ देवस्यत्वासवितुः ॥ ६ ॥ ॐ
 इतिप्रणवेनयज्ञकाष्टेनालोढ्य आपोहिष्ठेतित्रिभिर्मन्त्रैः कर्मभूमियज्ञसंभारांश्चप्रोक्ष
 येत् ॥ ॥ ततोयजमानहस्तप्रमाणंचतुरस्रंचतुरंगुलान्नतस्थं डिलं विरच्य तत्रभूमि
 पूजनम् ॥ ॐ भूरसिभूमिरस्यदितरसि बिभ्रवधाया बिभ्रवस्य भुवनस्य धन्वी ॥ पृथिवी
 न्यच्छ पृथिवी नृदृढं ह पृथिवी म्माहिर्दृसी ॥ ॐ भू ॥ पृथिवी कूर्मानंतदेवताभ्योनमः

इतिमंत्रेणपोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ अत्रविचारः ॥ समंततश्चसिद्धार्थान्क्षिपेद्र
क्षोघ्नमंत्रतः ॥ सर्वतः पंचगव्येनप्रोक्षयेद्यागमंडपम् ॥ आपोहिष्ठातृचनैव ततः स्व
स्त्ययनं जपेदितिशांतिसारैः ॥ एतेसंस्काराः भूशुद्धयर्थमितिग्रहयज्ञकल्पवल्ग्यां ॥
धृत्वांगुष्ठकनिष्ठाभ्यामूलैः साग्रैः कुशत्रयम् ॥ तदग्रेस्तस्यरजसांपूर्वस्यामपसपणम् ।
कुमिकीटपतंगाद्याविचरंतिमहीतले ॥ तेषांसंरक्षणार्थायपरिसमूहनमुच्यतइतिकु
शकंडिकायाम् ॥ रुग्णावृद्धाप्रसूताचवंध्यासांधिन्यमेध्यमुक् ॥ मृतवत्साचनैतासां
ग्राह्यंमूत्रंशकृत्पयइतिकल्पवल्ग्याम् ॥ पुराण्ड्रेणवज्रेण हतोवृत्रोमहासुरः ॥ व्यापि
तामेदसापृथ्वीतदर्थमुपलेपनमिति कुशकंडिकायाम् ॥ रेखात्रयमुदकसंस्थं प्रागग्रंस्थं
डिलावधि ॥ अथैवतत्प्रकुर्वीतद्वादशांगुलमायतमितिकल्पवल्ग्याम् ॥ उल्लेखनं
ततः कुर्यादस्थिकंटकमेवच ॥ तेषामुद्धरणार्थायउल्लेखः कथितोबुधैः ॥ अंगुष्ठो

पकनिष्ठाभ्यामग्निकार्यतथोत्करम् ॥ रेखाभ्यः समुपादायारत्निमात्रेनिधापयेदिति
 कल्पवल्ल्याम् ॥ येभ्रमंतिपिशाचाद्याअंतरिक्षनिवासिनः ॥ तेषांप्रहरणार्थायसमुद्रः
 कथितोबुधैः ॥ इतिकुशकंडिकायाम् ॥ ॥ अवोक्षणंतुकर्तव्यमुत्तानेनैवमुष्टिना ॥
 तद्ब्रह्मक्षुणं चैवकर्तव्यंन्युब्जमुष्टिना ॥ इतिकल्पवल्ल्यां ॥ आपोदेवगणाः सर्वे आपः
 पितृगणाः स्मृताः ॥ सर्वतदापआदाय अभ्युक्ष्येति पुनः ॥ संपुटेनाग्निमा
 नीयस्थाप्याग्नेर्दिशि कुंडतः ॥ आमक्रव्यमुज्जैतस्मात्त्यक्त्वा कुंडे विनिक्षिपेत् ॥ श
 रावेभिन्नपात्रे वा कपाले चोल्मुके तथा ॥ नाग्नेः प्रणयनं कार्यं व्याधिशोकभयावहम् ॥
 कपालं स्वर्परम् ॥ उल्मुकं ज्वलदग्नेरेकदेशः ॥ कुलालचक्रवटितं मृन्मयं पात्रमा
 सुरम् ॥ तदेव हस्तघटितं स्थाल्यादिदैविकं स्मृतमितिकल्पवल्ल्यां ॥ आर्नतिपात्रयोरै
 व क्त्वावनंतक्षणे भवेत् ॥ नोचेत्कर्तुर्मनस्तापः स्यात्संतापस्तयोरपि ॥ इतिकल्पव

ल्ल्याम् ॥ ॥ ततः कृतांजलिः स्वस्तिनइतिमंत्रपठेत् देवाआयांतु॥यातुधाना अ
पयांतु ॥ विष्णोदेवयजनंरक्षस्व ॥ ॥ तत्रस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वा ॥ मूल
धृतैः ईशानीमारभ्यभ्रामितैः प्रतीचीमारभ्यप्राक्संस्थैः निःसारितैः त्रिभिर्दक्षैः
त्रिःपरिसमुह्य ॥ गोमयेनोपलिप्यखादिरकीलेनोल्लिख्य ॥ प्रतीचीमारभ्यप्रा
गंतत्रिरुध्वरेषाकरण्याभ्यतउदक्संस्थाप्रादेशपरिमिता ॥ अनामिकांगुष्ठेनोल्लि
खितपांसूनामृदमृद्धयोर्ध्वप्राक्षिप्य ॥ उदकेनाभ्युक्ष्यन्युब्जपाणिना ॥ कांस्यपात्रे
अग्निमुपसमाधाय ॥ आनीतमग्निंस्थंडिलस्याग्नेय्यानिधाय ॥ ॐ हुंफट्इतिमंत्रेण
क्रव्यादांशैर्नैर्ऋत्यांदिशिपरित्यज्य ॥ ततोऽग्निदूतमितिमंत्रेणात्माभिमुखमग्निं संस्था
पयेत् ॥ ॐ अग्निन्दुतंपुरोर्दधेहव्यवाहुमुपंभुवे ॥ देवोऽऽसादयादिह ॥ १ ॥ अ

गन्यानीतपात्रेसाक्षतोदकंनिषिच्य ॥ अग्निमुखंकृत्वाध्यायेत् ॥ ॐचुत्वाग्निशृंगान्त्र
 योऽअस्यपादुद्देशीर्षसप्तहस्तांसोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोष्ट्रुषभोरैरवीतिमुहोदेवोमर्त्या
 २ऽआविवेश ॥ १ ॥ सप्तहस्तश्चतुःशृंगः सप्तजिह्वोद्विशीर्षकः ॥ त्रिपात्प्रसन्न
 वदनः सुखासीनः शुचिस्मितः ॥ १ ॥ स्वाहांतुदक्षिणेपार्श्वेदेवीवामेस्वधांतथा ॥
 विभ्रद्दक्षिणहस्तैस्तुशक्तिमन्नंशुचं श्रुवम् ॥ २ ॥ तौमरंव्यजनं वामेधृतपात्रंचधारयन् ॥
 आत्माभिमुखमासीनएवंरूपोद्भुताशनः ॥ ५ ॥ अग्नैवैश्वानरशांडिल्यगोत्रशांडिल्या
 सितदेवलेतित्रिप्रवरान्वितभूमिर्मातावरुणःपितामिषध्वजप्राङ्मुखममसम्मुखोभव
 ॥ शांतिकेवरदनमाग्निप्रतिष्ठाप्यॐअग्निपुरुषायनमः इतिमंत्रेणवायव्यकोणेबहिः
 अग्निपोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ अग्निप्रज्वलितंवदे जातवेदंद्भुताशनम् ॥

हिरण्यवर्णमनलंसमृद्धं विश्वतोमुखम् ॥ इत्याग्निप्रतिष्ठाप्य ॥ अथ ऋतुशांतां वि
शेषः ॥ तत ईशान्यां गाम्यमारभ्य उदकसंस्थं पंक्तिरूपेण कलशचतुष्टयस्य महीद्व्या
रित्यादिक्रमेण स्थापनम् ॥ तथा च नारदसंहितायाम् ॥ ईशान्यां चतुरः कुम्भान् स्थापये
द्विधिपूर्वकम् ॥ गाम्यमारभ्योदकसंस्थान् पूर्णपात्रसमान्वितान् ॥ १ ॥ सूर्यचतत्रवि
न्यस्य इंद्राणोच्चपुरंदरम् ॥ चतुर्थं विन्यसेद्विद्वान् प्रतिमां भुवनेश्वरीम् ॥ २ ॥ इति ॥
॥ ततो महीद्वारं भूमिं स्पृष्ट्वा ॥ ओषधयः समित्य वान्निक्षत्वा ॥ आजिघ्र
मितिकलशं स्थापयेत् ॥ वरुणस्योत्तमभनमिति जलं पूरयेत् ॥ त्वांगंधर्वा इति गंधं प्र
क्षिपेत् ॥ या ओषधीरिति सर्वापधीः ॥ कांडात्कांडादिति दूर्वाः ॥ अश्वत्थे व इति पं
चपल्लवान् ॥ स्योनाष्टथिवीति सप्तमृदः ॥ आपो हिष्टेति पंचगव्यम् ॥ याः फलिनी
रिति फलं ॥ परिवाजपतिरिति पंचरत्नानि ॥ हिरण्यगर्भेति हिरण्यम् ॥ युवासुवासा

इतिरक्तसूत्रेणावेष्टय ॥ पूर्णाद्रवीतिपूर्णपात्रनिधाय ॥ तत्वायामीतिवरुणमावाह्यपं
 चोपचारैः संपूज्यसर्वसमुद्रादितिगंगाद्यावाहयेत् ॥ ततः सुवर्णमयचतुर्भूतीनां क
 दलीसहितानामग्न्युत्तारणपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ततः साचार्योयजमानः दे
 शकालीस्मृत्वाआसांस्वर्णमयसूर्यइंद्रइंद्राणी भुवनेश्वरीकदलीभूतीनांधनादिदोषप
 रिहारार्थमग्न्युत्तारणपूर्वकं प्राणप्रतिष्ठांकरिष्ये ॥ मूर्तिधृतेनाभ्यज्यउपरि जलधारां
 कुर्यात् ॥ अग्न्युत्तारणमंत्राः ॥ ॐसमुद्रस्यत्वावकुयान्निपरिव्ययामसि ॥ पावकोऽ
 अस्मभ्यर्चंशिवोभव ॥ १ ॥ हिमस्यत्वाजुरायुणान्निपरिव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म
 भ्यर्चंशिवोभव ॥ २ ॥ उपज्मन्नुपवेतुसेवतरनुदीर्घा ॥ अग्नेपित्तमुपामसिमण्डूकी
 ताभिरागहिसेमन्नोयज्ञम्पावकवर्णंठं शिवंकृधि ॥ ३ ॥ अपामिददन्ययनंठं समुद्रु

स्यनिवेशनम् ॥ अन्यास्तैऽअस्मत्तपन्तुहेतयः पावकोऽअस्मभ्यर्कशिबो भव ॥ ४ ॥
अग्नेपावकरोचिपामन्द्रयादिवजिन्हया ॥ आदेवान्वक्षियक्षिच ॥ ५ ॥ सनः पावक
दीदिवोग्रैर्देवाँ २ इहावह ॥ उपयज्ञर्कहविश्चनः ॥ ६ ॥ पावकयायश्चितयन्त्याकु
पाक्षामनरुचऽउपसोनभानुना ॥ तूर्बन्नयामन्नेतेशस्यनूरणऽआयोघृणेनततृषाणो
ऽअजरः ॥ ७ ॥ नमस्तेहरः सेशोचिपेनमस्तेऽअस्त्वर्चिषे ॥ अन्यास्तैऽअस्नत्तपंतुहे
तयः पावकोऽअस्मभ्यर्कशिबो भव ॥ ८ ॥ नृषदेवेङ्गसुपदेवेङ्गहिषदेवेङ्गनसदेवेस्ववि
देवेद् ॥ ९ ॥ येदेवादेवानां यज्ञियानां संवत्सरीणुमुपभागमसते ॥ अहुतादौहवि
षोयज्ञेऽअस्मिन्त्स्वयंपिवन्तुमधुनोघृतस्य ॥ ११ ॥ येदेवादेवेष्वधिदेवत्वमायुन्येव

ह्येणः पुरऽएतारोऽअस्य ॥ येवभ्योनऽऋतेपवतेधामकिञ्चननतेदिवोनष्टुथिव्याऽअ
 धिस्नुषु ॥ १२ ॥ प्राणदाऽअपानदाव्यानुदावच्चोदावारिवोदाः ॥ अन्यास्तैऽअस्मत्तपन्तु
 हेतयः पावकोऽअस्मभ्यर्कशिबोभव ॥ १३ ॥ ततःप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ॥ ॐ
 ओं ह्रीं क्रोयं रं लं वं शं पं संहं क्षं हंसः सोहम् ॥ आसां सूय
 तीनां प्राणा इह प्राणाः पुनः ॐ आं ह्रीं क्रोयं रं लं वं शं पं संहं क्षं हंसः सोहम् ॥ आसां सूय
 इंद्रं मूर्तीनां जीवा इह स्थिताः ॥ पुनः ॐ आं ह्रीं क्रोयं रं लं वं शं पं संहं क्षं हंसः सोहं ॥
 आसां सूय इंद्रं मूर्तीनां सर्वद्रियाणि वाङ्मनस्त्वक्चक्षुः श्रोत्रजिह्वा घ्राणपाणिपादपा
 यूपस्थानि इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठतु स्वाहा ॥ ॐ मनोज्ञं तिज्जुषतां ॥ एषैव प्र
 ति० ॥ २ ॥ इति प्रतिष्ठाप्य ॥ वृत्रस्यासीति नेत्रोन्मीलनम् ॥ ॐ वृत्रस्यासि कुनीनं कश्चक्षु

र्वाऽऽसिचक्षुः ममैर्देहि ॥ गंधादिपंचोपचारान्दत्वासंस्कारासिद्धयेषोडशप्रणवमस्त
कुर्यात् ॥ ॐ अनेन आसां सूर्यादिदेवतामूर्तीनां गंधादीषोडशसंस्कारान्संपा
दयार्मातिवदेत् ॥ इति प्राणप्रतिष्ठा ॥ अथ सूर्याद्यावाहनम् ॥ ॥ एहो हि पद्मासनप
द्मपाणे सुरक्तसिंदूरसमानवर्ण ॥ सप्ताश्वरक्तांबरसूर्यशीघ्रगृहाण पूजां भगवन्नमस्ते
ॐ आकुप्ते नुरजसावर्त १ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सूर्यं द्रुहा गच्छ द्रुहतिष्ठ ॥ ॐ सूर्याय न
मः सूर्यमावाहयामि ॥ अथेंद्रध्यानम् ॥ एहो हि नानाभरणप्रियेंद्रप्राचीपतेव
ज्रधरामरेश ॥ ऐरावताखटशचीसखात्रगृहाण पूजां भगवन्नमस्ते ॥ २ ॥ ॐ त्रातारुमि
द्रं म ॥ २ ॥ ॐ भू ० इंद्र इहा ० ॥ अथेंद्राणीध्यानम् ॥ एहो हि देवीश्वरिहमवर्णे वि
शालपंकैरुहलोलनेत्रे ॥ अंभोजहस्ते शचि दिव्यरूपे गृहाण पूजां मम यज्ञासिद्धये ॥ ३ ॥

ॐ इन्द्रदेवीतिमंत्रेण ॥ ॐ इन्द्रदेवीविंशोमस्तोनुवत्मानोभिवुन्यथेन्द्रदेवीविंशो
 मस्तोनुवत्मानोभवन् ॥ एवमिमं यजमानन्देवीश्चविंशोमानुपीश्वानुवत्मानोभिव
 न्तु ॥ ३ ॥ ॐ भू० इन्द्राणिइ० ॥ अथभुवनेश्वरीध्यानम् ॥ एहोहिदुर्गदुरितौघनाशि
 निप्रचंडैतग्रीधविनाशकारिणि ॥ उमेमेहशार्धशरीरधारिणिस्थिराभवत्वंमम
 यज्ञकर्मणि ॥ ४ ॥ ॐ श्रीश्चतेलु० ॥ ४ ॥ ॐ भू० भुवनेश्वरिइहा० भुवनेश्व० भुवने
 श्वरीमावाहयामि ॥ ॥ ततआकृष्णेत्यादिचतुर्मेत्रेणामंत्रैर्वासर्वाएकतंत्रेणषोड
 शोपचारैः संपूज्यप्रार्थयेत् ॥ सूर्यप्रार्थना ॥ नमोनमस्तेसुरसेवितायसहस्रनेत्रायसु
 मंडलाय ॥ सिद्धरवर्णीयसुपंकजायसुवर्णवज्राभरणायतुभ्यम् ॥ १ ॥ क्षमापेनम् ॥ स
 त्ससिसमारुढपद्महस्तसुमंगल ॥ क्षमांकुरुदयालोत्वंग्रहराजनमोस्तुते ॥ १५ ॥

॥ अथेंद्रप्रार्थना ॥ पुरंदरनमस्तेस्तुवज्रहस्तनमोस्तुते ॥
 हनमोस्तुते ॥ १ ॥ क्षमापनम् ॥ देवराजगजा
 होवा तार्थप्रदोभव ॥ २ ॥ अथें
 नाम् ॥ सुरराजप्रिये
 कमलायतलोचने । सुर
 प्रार्थना ॥ स्तु

॥ चतु ॥
 ॥ ३ ॥ पीतमाल्यांबरधरः कार्गसमद्युतिः ॥ खड्गचर्म
 धोवरदोबुधः ॥ ४ ॥ देवदैत्यगुरुतद्रूपीतश्चेतौचतुर्भुजौ ॥ दंडिनौ
 ॥ ५ ॥ इंद्रनीलद्युतिः शूलीवरदोगृध्रवाहनः ॥ बाण
 ॥ ६ ॥ करालवदनः खड्गचर्मशूलीवरप्रदः ॥ नी

तंदुलानाढकोपरि ॥ कदल्यैइतिमंत्रेणपूजयित्वाप्रणम्यच ॥ दद्यातांद्विजवर्याय स
 र्वदोपापनुत्तये ॥ २ ॥ ततोऽग्रेरुत्तरतःप्रसारितरक्तवस्त्रेवंशपात्रेआढकपरिमिततंदुल
 रांशिकृत्वा तदुपरिहैमीकदलीसंस्थाप्य ॥ श्रीसूर्यदेवतायैकदल्यैनमइतिमंत्रेणषोड
 शोपचारैःसंपूजयेत् ॥ दानसमयेअस्यादानंकार्यमिति ॥ ततोऽजपार्थकृतवरणो
 ब्राह्मणःसूर्याद्यावाहितमूर्तिसमीपेउपविश्यकलशंस्पृष्ट्वाविभ्राडित्यनुवाकंजप्त्वाअ
 प्रतिरथं श्रीसूक्तमृद्ध्राणीभुवनेश्वरीकलशद्वयेद्विवारमथवारुद्रकादशनीजपेत्॥इत्थं
 नारदोक्तऋतुशांतिविशेषः ॥ अथग्रहमंडलदेवतास्थापनम् ॥ उक्तप्रकारेणग्रहपीठं
 विरचयेत् ॥ शास्त्रार्थः ॥ ग्रहनामानि ॥ स्कांदे ॥ जन्मभूर्गोत्रमग्निश्चवर्णस्या
 नमुखानिच॥योऽज्ञात्वाकुरुतेशांतिग्रहास्तेनावमानिताः ॥ १ ॥ रविःसोमोमहापुत्रो
 बुधोजीवोथभार्गवः ॥ शनैश्चरोराहुकेतूनवखेटाः प्रकीर्तिताः॥१॥वर्णाः ॥ रविभौमो

रक्तवर्णोऽश्वतश्चंद्रस्तुभार्गवः ॥ बुधजीवौपीतवर्णौ कृष्णौमंदविधुंतुदौ ॥ धूम्रवर्णाः
केतवश्चग्रहवर्णाः प्रकीर्तिताः ॥ प्रतिमाः ॥ रविभौमाताम्रमयाराजतौ सामभार्ग
वौ ॥ बुधजीवौस्वर्णमयौलोहौमंदविधुंतुदौ ॥ केतुःकांस्योथवासीसःप्रतिमाधातवः
स्मृताः ॥ मात्स्ये ॥ पद्मासनःपद्मकरःपद्मगर्भसमद्युतिः ॥ सप्ताश्वरथसंस्थश्च
द्विभुजःस्यात्सदारविः ॥ १ ॥ श्वेतःश्वेतांबरधरोदशाश्वःश्वेतवाहनः॥गदापाणिद्वि
बाहुश्चकर्तव्योवरदःशशी ॥ २ ॥ रक्तमाल्यांबरधरःशक्तिशूलगदाधरः ॥ चतुर्मुखो
मेपगमोवरदःस्याद्धरासुतः ॥ ३ ॥ पीतमाल्यांबरधरःकर्णिकारसमद्युतिः॥खड्गचर्म
गदापाणिःसिंहस्थोवरदोबुधः ॥ ४ ॥ देवदैत्यगुरुतद्भ्रतपीतश्वेतौचतुर्भुजौ॥ दंडिनौ
वरदौकाव्यौसाक्षसूत्रकमंडलू ॥ ५ ॥ इंद्रनीलद्युतिःशूलीवरदोगृध्रवाहनः ॥ बाण
वाणासनधरःकर्तव्योर्कसुतःसदा ॥ ६ ॥ करालवदनःखड्गचर्मशूलीवरप्रदः ॥ नी

लसिंहासनस्थश्च राहुश्चात्रप्रशस्यते ॥ ७ ॥ धूम्राद्विवाहवःसर्वेगदिताविकृताननाः॥
 गृध्रासनगतानित्यंकेतवःस्युर्वरप्रदाः ॥ ८ ॥ सर्वैकिरीटिनःकार्याग्रहालोकहिताव
 हाः ॥ स्वांगुलेनोच्छ्रिताःसर्वैशतमष्टोत्तरावधि ॥ ९ ॥ देशाः ॥ उत्पन्नोर्कःकलिंगेषु
 यमुनायांचचंद्रमाः ॥ अंगारकस्त्ववंत्यांचमगधायांहिमांशुजः॥१॥संधवेषुगुरुर्जा
 तःशुक्रोभोजकटेतथा ॥शनैश्चरस्तुसौराष्ट्रराहुर्वराठिनापुरे ॥अंतर्वेद्यांतथाकेतुरित्ये
 ताग्रहभूमयः ॥ गोत्राणि ॥ आदित्यःकाश्यपेयस्तुआत्रेयश्चंद्रमाभवेत् ॥ भारद्वा
 जोभवेद्भौमस्तथात्रेयश्चसोमजः॥गुरुश्चैवांगिरेगोत्रःशुक्रोवैभार्गवस्तथा ॥ शनिःका
 श्यपएवाथराहुःपैठिनसःस्मृतः ॥ केतवोजैमिनीयाश्चग्रहगोत्राणिकीर्तयेत् ॥ सका
 रेणतुवक्तव्यं गोत्रंसर्वत्रधीमता ॥ सकारःकुतुपोज्ञेयस्तस्माद्यत्नेनतंवदेत् ॥ ॥ स्था
 नानिस्कांदि ॥ वृत्तमंडलमादित्येचतुरस्त्रनिशाकरे ॥ महीपुत्रेत्रिकोणंतुबुधैवैवाणस

त्रिभम् ॥ गुरोतुपट्टिशाकारं पंचकोणं तु भार्गवे ॥ धनुर्निर्भंशनौ ज्ञेयं शूर्पाकारं तुराहवं ॥ क
तवेतुध्वजाकारं मंडलानि प्रकल्पयेत् ॥ मंडलव्यासश्च ग्रहरत्नावल्याम् ॥ मंडलव्या
सः कथितः सूर्यस्य द्वादशांगुलः ॥ चतुरंगुलः सोमस्य त्र्यंगुलोलोहितस्य च ॥ चतुरंगु
लः सोम्यस्य गुरोश्चैव पण्डंगुलः ॥ नवांगुलस्तु शुक्रस्य अर्कपुत्रस्य द्व्यंगुलः ॥ द्वादशांगु
लोराहोश्च केतोश्चैव पण्डंगुल इति ॥ मध्ये तु भास्करं विद्याच्छशिनं पूर्वदक्षिणे ॥ दक्षिणे
लोहितं विद्याद्धधं पूर्वोत्तरे पिच ॥ उत्तरे तु गुरुं विद्याद्भार्गवं पूर्वतो न्यसेत् ॥ शनिं पाश्चिमतः
स्थाप्य नैर्ऋत्ये राहुमेव च ॥ केतुं वायव्यकोणे च ग्रहस्थानानि कीर्तयेत् ॥ दिङ्मुखानि प्र
तिष्ठाकल्पे ॥ शुक्राकारं प्राङ्मुखं ज्ञेयौ गुरुसौम्यावुदङ्मुखौ ॥ प्रत्यङ्मुखौ सोमशनीशे
पादक्षिणतो मुखः ॥ एतादृदिङ्मुखाः खेटाः स्वस्वलोके निवासिनः ॥ यजमानात्माभिमुखः
खाः सर्वे संस्थापयन्ति च ॥ पूज्यपूजकयोर्मध्ये यत्र प्राचीं प्रकल्पयेत् ॥ तत्र सम्मुखः स

स्थाप्यइतिन्यायोयथातथामिति ॥ मदनरत्नसंग्रहे ॥ ॥ ग्रहस्यदक्षिणेभागेस्थापये
 दधिदेवताः ॥ ग्रहस्यवामपार्श्वेस्तथाप्याः प्रत्याधिदेवताः ॥ अधिदेवतानामानि ॥
 ईश्वरंचतुर्माचैवस्कंदविष्णुंतथैवच ॥ ब्रह्माणमिंद्रंतुयमंकालंचैवतुअष्टमम् ॥ चित्रगुप्तं
 तुनवमंकीर्तिताअधिदेवताः ॥ ॥ प्रत्याधिदेवतानामानि ॥ अग्निश्चैवतथाआपःपृथि
 वीविष्णुरेवच ॥ इंद्रश्चैवतथेंद्राणीप्रजापतिस्तथैवच ॥ सर्पश्चैवतुब्रह्माचएताःप्रत्य
 धिदेवताः ॥ ॥ संग्रहे ॥ राहुमंददिनेशानामुत्तरस्यांयथाक्रमम् ॥ गणेशदुर्गावायुश्च
 राहुकेत्वोश्चदक्षिणे ॥ आकाशमश्विनौदेवास्थापयित्वाक्रमेणतु ॥ वास्तोष्पतिंक्षेत्रपा
 लंस्थाप्यगुरुतरपुच ॥ एताःसदैवसंस्थाप्याःकर्मसाह्चर्यदेवताः ॥ इंद्राग्निमनैर्ऋ
 त्यावरुणोवायुरेवच ॥ कुबेरेशानावित्यष्टौप्रागादिमदिशाधिपाः ॥ ब्रह्माणंचततः
 स्थाप्यपूर्वेशान्योस्तुमध्यमे ॥ प्रतीचीनैर्ऋतिर्मध्येअनंतस्थापयेदिति ॥ यथावर्णं

प्रदेयानिवासांसिकुसुमानिच ॥ नवग्रहेभ्योदेयानिसुगंधसहितान्यपि ॥ गंधाः ॥
आदित्यभूमिपुत्रार्थदापयेद्रक्तचंदनम् ॥ चंदनंसितवर्णचप्रदद्यात्सोमभार्गवे ॥ कुं
कुमेनचसंयुक्तं चंदनं जीवसौम्ययोः ॥ अगुरोश्चंदनं दद्याद्राहुकेतवर्कजेषुच ॥ धूपः ॥
रवेः कुंदरुकं धूपं शशिनस्तु घृताक्षताः ॥ भौमे सज्जरसंचव अगस्त्यस्मबुधेस्मृतम् ॥ सिल्ह
कंगुरवे दद्याच्छुके विल्वागरंतथा ॥ गुग्गुलुं मंदचारैस्तुलाक्षारहोश्च केतवे ॥ नैवेद्यं ॥
गुडौदनं रवे दद्यात्सोमाय घृतपायसम् ॥ लोहिताय मसूरान्नं बुधाय क्षीरपाष्टिकं ॥ दध्यौ
दनं गुरोर्दद्याच्छुक्राय च घृतौदनम् ॥ मिश्रितं तिलमाषान्नं निवेद्य च शनैश्चरं ॥ राहोर्मा
षादनं दद्यात्कृतोश्चित्रौदनंतथा ॥ हविर्द्रव्यम् ॥ तिलाज्यचरुभिर्द्रव्यं समिधांचय
थातथम् ॥ ग्रहादीनांच सर्वपांहविर्द्रव्यमुदीरितम् ॥ ॥ समिधस्तु ॥ अर्कः पलाशख
दिरावपा मार्गोथपिप्पलः ॥ औदुंबरः शमीदूर्वाः कुशाश्च समिधः क्रमादिति ॥ ॥ हे

माद्रौभविष्योत्तरेसंग्रहेच ॥ एककस्यावाहनादिपुष्पांजल्यंतपूजनम् ॥ समाप्यचत
 तोन्यस्यइतिकण्डोनुकीर्तितः ॥ सर्वेषामेकतंत्रेणरव्यादीनांयथाविधि ॥ पूजनंतुप्र
 कर्तव्यंपदार्थोनुप्रकीर्तितः ॥ गणाधिपतयेदेयात्प्रथमांतुवराहुतिम् ॥ अन्यथाविफ
 लंविप्रभवतीहनसंशयः ॥ आधारवाज्यभागौतुआज्येनैवयथाक्रमम् ॥ एकैकस्याहु
 तिंहुत्वाअन्यहोमंस्ततःपरम् ॥ केवलंग्रहयज्ञश्चसर्वशांत्यादिकेषुच ॥ प्रथमोयुतहोमश्च
 द्वितीयोलक्षहोमकः ॥ तृतीयःकोटिहोमःस्यात्त्रिविधोग्रहयज्ञकः ॥ अष्टोत्तरसहस्रं
 तुशतमष्टाधिकंतथा ॥ अष्टाविंशतिसंख्याकैरैककस्यतुहोमयेत् ॥ कोटिलक्षायुत
 मखेरव्यादीनांयथाक्रमम् ॥ प्रणवादिश्चतल्लिंगःस्वाहाकारांतएवच ॥ जुहुयात्सर्वदेवा
 नंविद्यांयेचोपकल्पिताः ॥ ॥ नृसिंहपुराणे ॥ ततोव्याहृतिभिःपश्चाज्जुहुयाच्चति

लादिकम् ॥ यावत्प्रपूर्यते संख्यालक्षणाकोटिरेव वा ॥ वाशब्देन अयुतमपि गृह्याया
 त् ॥ तिलाः कृष्णा घृताभ्यक्ताः किञ्चिद्ववसमन्विताः ॥ होमेव्याहृतिभिश्चैव सर्वस्तत्र वि
 धीयते इति शांतिरत्ने ॥ संग्रहे ॥ कोटावधिप्रत्यधेश्वशतमष्टाधिकाहुतिः ॥ विना
 यकादिदिक्पालान्ताष्टाविंशतिसंख्यया ॥ १ ॥ लक्षे अष्टाविंशतिश्च अधिप्रत्यधिके
 पुच ॥ विनायकादिदिक्पालान्ताष्टाष्टसंख्ययाहुतिः ॥ २ ॥ अयुतेष्टाष्टसंख्यया कैर
 धिप्रत्यधिके पुच ॥ विनायकादिदिक्पालान्तां हुत्वा चतुश्चतुः ॥ ३ ॥ केवले अधिप्रत्य
 धिहुत्वा चैव चतुश्चतुः ॥ विनायकादिदिक्पालाद्रेद्रे संख्यया हुतीर्हुनेदिति ॥ ४ ॥ शौन
 कः ॥ अंते पूर्णाहुतिं हुत्वा समुद्राद्वर्त्मसूक्ततः ॥ सततामाज्यधारान्तां पूर्णाहुतिमथान्चेत्
 मात्स्येऽग्निपुराणे च ॥ मूर्धानं दिवमंत्रेणावशेषघृतधारया ॥ दद्यादुत्थाय पूर्णवैनो
 पविश्य कदाचन ॥ इति कार्तीयानां चावश्यं शांतिमयूखे ॥ शुक्रज्योत्यनुवाकेन धृतेना

च्छिन्नधारया ॥ होमाते सर्वकल्याणी देया पूर्णा हुतिः स देति ग्रहयज्ञकल्पवल्याम् ॥ पू
 र्णा हुतिरन्याज्येन स्थाल्याज्येन कदाचनेति ग्रहयज्ञकल्पवल्याम् ॥ कारिकायां ॥ अ
 न्यदाज्यं समानीयाधि श्रितेऽस्तु कृस्तुवावुभौ ॥ तौ प्रतप्य च संमार्गकुशैः समृज्या सिंचयेत् ॥
 पुनः प्रतप्य याम्यायां निदध्यात्स्तु कृस्तुवौ चतौ ॥ आज्यमुद्रास्य चोत्पूयावेक्ष्यापद्रव्य
 निष्कृतिः ॥ चतुर्गृहीतमाज्यं तद्गृहीत्वाऽनुचिमध्यतः ॥ वस्त्रतांबूलपूगादिफलपुष्पसम
 न्वितां ॥ अधोमुखस्तु वच्छन्नांगं धाक्षतैरलंकृताम् ॥ पूर्वदक्षिणहस्तेन पश्चाद्ग्रामेन पाणि
 ना ॥ अग्रमध्यममध्यस्थं मूलमध्यममध्यतः ॥ पाणिद्वयेन हतव्यं पाणिरेको निर
 र्थकः ॥ गृहीत्वाथस्तुवंकतौ शिखसन्निभमुद्रया ॥ वामस्तनं तमानोयनाभिर्मूलात्स्तुचं
 ततः ॥ सप्ततैत्यनुवाकं ते मखेऽस्तु कान्विशेषतः ॥ श्रावयेत्सूक्तमाग्नेयं वैष्णवं रौद्रमं द
 वम् ॥ महावैश्वानरं चापि चमकानिततः पठेत् ॥ समास्त्विति नवचर्ममाग्नेयं सूक्तम् ॥ वि

एणोनुकंवीर्याणिइतिपडचवैष्णवंसूक्तम् ॥ नमस्तेइतिपोडशचरैर्द्रिसूक्तं ॥ आप्यायस्व
तिपडचर्मदवम् ॥ महावैश्वानरम् ॥ चमकंवाजश्चेत्यारभ्यसप्तविंशतिंऋचाभितिका
शीदीक्षितपद्धतौ ॥ ऐशान्यामाहरेद्भस्मस्रुचावाथस्रुवेणवा ॥ अंकनंकारयेत्तेनशि
रःकंठांसकेषुचेतिशांतिकमलाकरे ॥ ततोग्रहपीठमध्यसूर्यमंडलस्याग्रेउदक्संस्थपं
क्तिरूपेणगणपतिदुर्गाक्षेत्रपालंचावाह्य ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ गुणानान्त्वा० ॥ १ ॥
ॐ गणपतेइहागच्छइहतिष्ठ ॐ गणपतयेनमः गणपतिमावाहयामि ॥ ॐ अम्बेअम्बि
केम्बालिकेनमानयतिकश्चुन ॥ सप्तस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ २ ॥
ॐ भूर्भुवः ॐ दुर्गेइ० दुर्गायै० दुर्गामा० ॥ ॐ नृहिस्पशुमविदन्नन्यमुस्माद्भैश्वानुरात्पुरेऽ
एतारमुग्नेः ॥ एमेनमवृधन्नमृताऽअमर्त्यम्भैश्वानुरक्षेत्रजित्यायदेवाः ॥ ३ ॥ ॐ

भूर्भुवःस्वःक्षेत्राधिपतेइहागच्छेइहतिष्ठक्षेत्राधिपतयेनमःक्षेत्राधिपतिमा० ॥
 तत्रपीठमध्ये वर्तुलेद्वादशांगुलेमंडलेप्राङ्मुखंसूर्यरक्तपुष्पाक्षतैरावाह्य ॥ ॐआहु
 णेनरजसाधर्तमानोनिवेश्यन्नमृतुम्मत्यैच ॥ हिरण्ययेनसवितारथेनादुवोयातिमु
 वंनानिपश्यन् ॥ १ ॥ ॐभूर्०कलिंगदेशोद्भवकाश्यपसंगोत्ररक्तवर्णभोःसूर्यइहाग
 च्छेइहतिष्ठॐसूर्यायनमःसूर्यमावाहयामि ॥ ततआग्नेय्यादिशिचतुरस्रेचतुर्विंश
 त्यंगुलेमंडलेप्रत्यङ्मुखंसोमंशुक्लपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐ इमन्दैवाऽअसपुत्नठंमुवध्व
 म्महतेक्षेत्रार्थमहतेज्यैष्ठ्यायमहतेजानंराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियायै ॥ इमममुष्यपुत्रम

१ प्रणवन्तादितः कुर्याद्भूभुवःस्वस्ततःपरम् ॥ चतुर्थ्यानामसंयुक्तंनमस्कारांतयोजितम्॥एवंमंत्रः
 समाख्यातोऽग्रहपूजाविधायकः॥ अनेनावाहनंकुर्यादनैवाविसर्जनमितिज्ञातिमयूखे ॥

मुज्यैपुत्रमस्यैविशऽपुषवौमीराजासोमोस्माकं ब्राह्मणानां राजा ॥ २ ॥ ॐ भू०
यमुनातीरोद्भवअत्रियसगोत्रशुक्लवर्णभौमोमोमइहागच्छइ० ॥ ततोदक्षिणस्यांदिशि
त्रिकोणेत्र्यंशुलेमंडले दक्षिणाभिमुखंभौमंरक्तपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐ अग्निर्मुग्धादिवः
कुक्षुत्पतिःपृथिव्याऽअयम् ॥ अपांरतांरसिजिन्वति ॥ ३ ॥ ॐ भू० अवन्तिदे
शोद्भवभारद्वाजसगोत्ररक्तवर्णभौमइहा० ततश्चर्दशान्यांदिशिबाणाकारेचतुरंगु
लेमंडलेउदङ्मुखंबुधंपीतपुष्पाक्षतैःसह ॥ ॐ उदङ्मुखास्वाग्नेप्रतिजागृहित्वमिष्टापूते
सर्तुःसृजेथामयञ्च ॥ अस्मिन्सुधस्तेऽअध्युत्तरस्मिन्विश्वेदेवायजमानश्चसीदत ॥
॥ ४ ॥ ॐ भू० मगधदेशोद्भवअत्रियसगोत्रपीतवर्णभोबुधइ० ॥ ततःउत्तरस्यांदिशि

लेवदीर्घचतुरस्रेपट्टाकारेपडंगुलेमंडलेवृहस्पतिपीतपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ वृहस्पतेऽअ
 त्रियद्वयोऽअर्हाद्युमद्भिमात्रिकृतुमुज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छर्वसः ऋतप्रजाततदस्मासु
 द्रविणन्धेहिचित्तम् ॥ ५ ॥ ॐ भू० सिंधुदेशोद्भवआंगिरसगोत्रपीतवर्णभोवृहस्पते
 इ० ॥ ततः पूर्वस्यां दिशि पंचकोणेन वांगुले मंडले प्राङ्मुखं शुक्रं ॥ सह ॥ ॐ
 अन्नात्परिश्रुतोरसुम्ब्रह्मणा व्यपिवत्क्षत्रम्पयुः सोमं मृजार्पतिः ॥ ऋतेन सुत्यमिन्द्र
 यम्बिषानर्त्तं शुक्रमन्थसुः स इन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयो मृतम्मधु ॥ ६ ॥ ॐ भू० भोजक
 टदेशोद्भवभार्गवसगोत्रशुक्लवर्णभोः शुक्र इ० ॥ ततः पश्चिमायां दिशि धनुराकारे द्वयंगु
 ले मंडले प्रत्यङ्मुखं शनिं कृष्णपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ शनोर्दिवीरुभिर्हृद्यऽआपो भवन्तु पी

तयै ॥ शंख्योऽभिस्रवन्तुनः ॥ ७ ॥ ॐ भू० सौराष्ट्रदेशोद्भवकाश्यपसगोत्रकृष्णवर्ण
भोशनैश्चरइ० ॥ ततोनैर्ऋत्यांदिशिऋषीकारेद्वादशांगुलेम० दक्षिणाभिमुखं राहुंकु
ष्णपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ कयांनाश्चित्रऽआभुवदूतीसुदार्धुःसखा ॥ कयाशाचिष्ट
यावृता ॥ ८ ॥ ॐ भू० राठिनापुरोद्भवपैठिनसगोत्रकृष्णवर्णभोराहोइ० ॥ ततोवा
ग्यांदिशिध्वजाकारेपङ्गुलेमङ्गलेदक्षिणाभिमुखं केतुधूम्रपुष्पाक्षतैः सह ॥ ॐ केतुं
कुण्वन्नेकेतुपेशोमर्याऽअपेशै ॥ समुषाद्भिरजायथाः ॥ ९ ॥ ॐ भू० अंतर्वेदिस
मुद्भवजैमिनिसगोत्रधूम्रवर्णभोकेतोइ० ॥ ततोधिदेवतास्थापनं ग्रहदक्षिणपार्श्वे ॥
ॐ अयं कयजामहे सुगन्धिं मुष्टिं वह्नये नमः ॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्मुक्त्योर्मुक्षीय

मामृतात् ॥ १ ॥ मूर्त्यदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ भू० ईश्वरदहागच्छइहतिष्ठईश्वराग्रनमः इ
 श्वरमागह्यामि ॥ पृथग्मेव ॥ ॐ श्रीश्रुतेतुदमी० ॥ २ ॥ सोमदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ
 भू० उमेड० उमाग्रे० उमामा० ॥ ॐ यदकन्दप्रथमआर्यमानऽउद्यन्तसमुद्रादुत
 नापुरीषान् ॥ इयं नस्यपुत्राहिरुणस्यबाहुऽउपस्तुत्यग्महिंयातन्तेऽअर्धन् ॥ ३ ॥ भो
 मन्मथिगपार्श्वे ॥ ॐ भू० स्कन्ददहा० स्कन्दाग्र० स्कन्दमा० ॥ ॐ विष्णोरुराटमसि
 विष्णोः श्रृङ्गेस्योविष्णोः सूर्यमिविष्णोः त्र्युयोसि ॥ वैष्णवमसि विष्णवित्वा ॥ ४ ॥
 शुभदक्षिणपार्श्वे ॥ ॐ भू० विष्णोदहागच्छइहतिष्ठविष्णवे० ॥ ॐ आब्रह्मन्ब्राह्मणोत्र
 क्षीमन्मेमोजायतामगुह्येराजन्त्यश्वरुडपुच्छ्योतिव्याधर्महार्यो जायतान्दोगर्धधीनु

वीढानुदानशुःसत्तिःपुरन्धिर्योपाजिष्णूरथेष्टाः ॥ सुभेयोर्युवास्ययजमानस्यवीरो
 जाग्रतान्निकामेनिकामेनःपुन्यैवर्षतुफलंवत्योनऽओषधयःपच्यन्तायोगक्षेमो
 नः कल्पताम् ॥ ५ ॥ गुरुदक्षिणपादर्वेऽँभू० ब्रह्मणन३० ब्रह्मणेन० ब्रह्माणमा० ॥ ॐमु
 योषाऽइन्द्रसर्गणोमरुद्भिःसोमंमिषववृत्रहाशूरविद्वान् ॥ जहिशत्रूँरपमृधौनुदस्वा
 थाभयङ्कृणुहिबिभ्रवतोनः ॥ ६ ॥ शुक्रदक्षिणपादर्वे ॥ ॐभू० इन्द्रइहा० इन्द्राय० इन्द्र
 मा० ॥ ॐ यमायुत्वांगिरस्वतेपितुमतेस्वाहा ॥ स्वाहाघुर्मायुस्वाहाघुर्मर्मःपित्रे ॥ ७ ॥
 शनिदक्षिणपादर्वेऽँयमइ० इहति० यमाय० यममा० ॥ ॐकार्षिणिसिसमुद्रस्यत्वाक्षि
 त्याऽउन्नयामि ॥ समापौऽअद्विरंगमतसमोषधीभिरोषधीः ॥ ८ ॥ राहुदक्षिणपा

इर्वे ॥ ॐ भू० कालइ० इहति० का० कालमा० ॥ ॐ चित्रावसोऽस्वस्ति ते पारमशीय ॥
 केतुदक्षि० ॥ ॐ भू० चि० इ० इ० चि० चित्रगुप्तमा० तत्प्रत्यधिदे० स्थाप० ग्रहवामपा
 इर्वे ॐ अग्निद्रुतं पुरेर्दधे हव्यवाहुमुपब्रुवे ॥ देवाऽआसां दयादिह ॥ सु० वामपा० भू० अ०
 अग्नि अ० अग्नि ॥ ॐ आपोहि० ॥ २ ॥ सोमवामपा० ॐ भू० आ० इ० इ० अद्भ्यो० आ०
 आ० ॥ ॐ स्योनाष्टं ॥ ३ ॥ भौमवामपा इर्वे ॥ ॐ भू० पृथिवी इ० इ० पृ० पृ० पृथि
 वीमावाहयामि ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमेत्रे धानिर्दधे पदम् ॥ समूढमस्य पां० सुरेस्वाहा ॥
 ॥ ४ ॥ बुधवामपा इर्वे ॐ विष्णो इहागच्छ इ० वि० विष्णुमा० ॐ त्रातारुमिन्द्रं मविता
 रुमिन्द्रुर्दधे हवे सुहवुर्दशुरमिन्द्रम् ॥ ब्रह्म्यामिशुक्रम्पुरुहुतमिन्द्रं ० स्वस्ति नो मघवां धा

त्विन्द्रं॥५॥ गुरुवामपादर्वे ॥ ॐ भू० इन्द्रइहा० इ० इ० इन्द्रं० ॐ अदित्यै रास्नासीन्द्रा
प्याऽऽणीर्षः पूषासिधुर्मर्मायदीष्व ॥ ६ ॥ शुक्रवामपादर्वे ॐ भू० इन्द्राणिइहा० इ० इ०
इन्द्राणीमा० ॥ ॐ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वाखुपाणिपु रितावभूव ॥ यत्कर्मा मास्ते
जुहुमस्तन्नोऽअस्तु वयर्ऽस्यामपतं योरयीणाम् ॥ ७ ॥ शनिवामपादर्वे ॥ ॐ भू० प्रजा
पतेइहा० इ० प्र० प्रजापतिमा० ॥ ॐ नमोस्तु सुर्षेभ्यो ये केचं पृथिवीमनु ॥ येऽअनुत
रिक्षेयेदिवितेभ्यः सुर्षेभ्यो नमः ॥ ८ ॥ राहुवामपादर्वे ॐ भू० सर्पाइ० इ० सर्पेभ्यो०
सर्पाना० ॥ ॐ ब्रह्मयज्ञानमप्रथमम्पु रस्तुद्विशीमृतः सुरुचो विनर्वावः ॥ स बुध्न्या
ऽऽपमाऽअस्य विष्टाः सुतश्च यो निमसंतश्च विवः ॥ ९ ॥ केतुवामपादर्वे ॥ ॐ भू०

ब्रह्मन् इ० ब्रह्मणेन० ब्रह्माणमा० ॥ ततो विनायकादिपंचदेवताः वास्तोष्पतिक्षेत्र
 पालंचावाहयेत् ॥ ॐ गुणानान्त्वा० ॥ १ ॥ राहोरुत्तरतः ॐ भू० गणपते इ
 हा० ग० इ० गणपतिमा० ॥ ॐ अम्बे अम्बिके० ॥ २ ॥ शनैरुत्तरतः ॐ भू० दुर्गे०
 इ० इह० दुर्गा० दुर्गा० ॥ ॐ आनौ निगुद्विश्रुतिर्नामिरध्वरुमहुस्त्रिणौ भिरुपया
 हियज्ञम् ॥ वायौऽअस्मिन्स्वर्चनेमादयस्वयूयम्पातस्वस्तिभिः सदान् ॥ ३ ॥ रवेरुत्तर
 तः ॐ भू० वायो इहा० वायवेन० वायुमा० ॥ ॐ घृतङ्घृतपावान्पिबतवसां म्वसापा
 वान्पिबन्तर्निक्षस्यहुर्विरसिस्वाहा ॥ दिशः प्रदिशऽआदिशो विदिशऽउद्दिशो दि

१ विनायकाद्याः पंच उत्तरे स्थाप्या इति सांप्रदायिकेतिज्ञातिमयूखे ॥

गम्यः स्वाहा ॥ ४ ॥ राहोर्दक्षिणे ॐ भू० आकाशइहा० इ० आका० आकाशमा० ॥
 ॐ यावाङ्क्षुमधुमुत्यरिवनामुनृतावती ॥ तर्ग्यायिम्मिमिक्षताम् ॥ ५ ॥ कतोर्दक्षिणे ॥
 ॐ भू० अरिवनौ इ० इ० अरिवभ्यां० अरिवनावा० ॥ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्य
 स्मान्स्वावेशोऽनमीवोभवानः ॥ यत्वेमहेप्रतितन्नोजुषस्वशन्नोभवद्विपदेशञ्चतुष्प
 दे ॥ १ ॥ उत्तरे ॐ भू० वास्तोष्पते इ० इ० वा० वास्तोष्पतिमा० ॥ ॐ नुहिस्पशुम
 विदं ॥ २ ॥ उत्तरे ॐ भू० क्षेत्राधिपते इ० इ० क्षेत्राधिपतिमा० ॥ इति क्रतुसा
 ह्ण्यदेवताः ॥ अथ प्रागादितः पीठसमंतादिक्पालानावाहयेत् ॥ त्रुतारुमिन्द्रं ॥
 ॥ १ ॥ पूर्वे ॐ भू० इन्द्र इ० इ० इन्द्रमा० ॥ ॐ त्वन्नोऽअमुतवदेवपुयुभिर्ममधोनोरक्ष

१ मंगलोत्तरे क्षेत्रपालस्थापनमिति शान्तिकमलाकरे ॥ क्षेत्रस्य पतिना क्षेत्रपालं स्थाप्य भुजोत्तरे ॥ भुजो मंगलः ॥

तुन्यश्चन्द्र ॥ त्रातातोकस्यतनयेगवामस्यनिर्मेष्ठरक्षमाणस्तवव्रते ॥ २ ॥ आग्ने
 द्याम् ॐ भू० अग्नेइ०इ० अग्निमा० ॐ ग्रमायुत्वांगिर० ॥ ६ ॥ दक्षिणे ॐ भू० यम
 इ०इ० य० यममा० ॥ ॐ असुन्वन्तमयंजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विहितस्कं
 रस्य ॥ अन्यमस्मदिच्छसातंइत्यानमोदेविनिर्ऋतेतुभ्यमस्तु ॥ ४ ॥ नैऋत्याम् ॐ
 भू० निर्ऋतेइ० इ० नि० निर्ऋतिमा० ॥ ॐ तत्त्वायामि ॥ ५ ॥ पश्चिमे ॐ भू० वरुणइ०
 इ० व० वरुणमा० ॥ ॐ आनोनिगृद्धिशतिर्नाभिरध्वरुठंसहस्रि० ॥ ६ ॥ वायव्याम्
 ॐ भू० वायोइहा०इ०वा०वायुमा० ॥ ॐ वर्युठंसोमव्रतेतवमनस्तनूपुविभ्रतः ॥ ८ ॥ प्र
 जार्वन्तःसचेमहि ॥ ७ ॥ उत्तरेसोमइहा०सो० सोममा० ॥ ॐ तमीशानुअर्गतस्तु

स्थुपस्पतिन्धियञ्जिन्वमवसेहूमहेवुयम् ॥ पुषानोयथावेदसुमसद्बुधेरक्षितापायुरद
 वधस्वस्तये ॥ ८ ॥ ईशान्याम् ॐ भू० ईश्वर इ० इ० इ० तावावा० ॥ ॐ अस्मेरुद्रमिह
 नापर्वतासोवृत्रहत्येभरहूतौसुजोपां ॥ यः शठं स तेस्तुवते धारिपुत्र इन्द्रं ज्येष्ठाऽ
 स्मोरे अवन्तु देवाः ॥ ९ ॥ पूर्वशानयोर्मध्ये ऊर्ध्वायां ॐ भू० ब्रह्मन् इहाग० इ० ब्र० ब्र
 ह्माणसा० ॥ ॐ स्योनाष्टाधिविनो० ॥ १० ॥ निर्ऋतिपश्चिमयोर्मध्ये अधः स्थायां ॐ
 भू० अनंत इहागच्छ इ० अनंताय० अनंतमा० ॥ इति क्रतुसंरक्षक दिक्पाल देवताः ॥
 ॐ मनोजुतिर्जु० ॥ एष वै प्रतिष्ठेति ऋग्यामादित्यादिग्रहमंडल देवताभ्यो नमः सुप्रति

१ अत्रावसरे दर्पणे यच्छेपादि देवतास्थापनमुक्तं तत्तु शिष्टैरनादृतत्वात्त्रात्रालिखितम् ।

ष्ठितावरदाभवत ॥ पूजामंत्रस्तु ॥ ॐ ग्रहांऽऊर्याहुतयोऽव्यतोऽविप्रायंमतिम् ॥ तेषां
 विशिष्टिप्रयाणाम्बोहमिषमूर्युठं समग्रभसुपयामगृहीतोऽसिन्द्रायत्वायुष्टं गृणहाम्ये
 षतेयोनिरिन्द्रायत्वाजुष्टं तमम् ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः आदित्यादिनवग्रहमंडलदेवता
 भ्योनमः इति मंत्रेण षोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ आदिदेवनमस्तुभ्यं सप्तसप्तदि
 वाकर ॥ आयुरारोग्यं मे देहि कुरु शांतिं शुभप्रदाम् ॥ १ ॥ रोहिणीशसुधामूर्ते सुधारूप
 सुधाशन ॥ सोमसौम्यो भवास्माकं सर्वा रिष्टं निवारय ॥ २ ॥ कुजकुप्रभवोऽपिलंभं
 गलः परिगद्यसे ॥ अमंगलं निहत्याशु सर्वदायच्छमंगलम् ॥ ३ ॥ बुधत्वं बुद्धिजननो
 बोध्यवान्सर्वदानृणाम् ॥ नत्वावबोधं कुरु स्ते सोमपुत्र नमोस्तुते ॥ ४ ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञ
 ज्ञानविज्ञानपारग ॥ विबुधातिहरो नित्यं देवाचार्य नमोस्तुते ॥ ५ ॥ मार्गवो भर्गजन

नशुचिःश्रुतिविशारद ॥ हत्वाग्रहकृतान्दोषानायुरारोग्यदेहिमे ॥ ६ ॥ कोणनीला
 जनप्रख्यंमदचेष्टाप्रसारिणम् ॥ छायामार्तदसंभृतंतनमामिश्रैश्चरम् ॥ ७ ॥ महाशि
 रामहावक्रोदीर्घदंष्ट्रोमहाबलः ॥ मुंडकायोर्ध्वकेशीचपीडांहरतुमेतमः ॥ ८ ॥ अधः
 स्थाधीर्गभोःकेतोपलधूमसमप्रभ ॥ रौद्ररूपनमस्तुभ्यंममपीडांनिराकुरु ॥ ९ ॥
 अनयापूजयादित्यादिग्रहमंडलदेवताःप्रीयंताम् ॥ इतिग्रहस्थापनम् ॥ ततई
 शान्यांग्रहसंबंधिरुद्रकलशस्थापनम् ॥ महीद्यौरितिक्रमेणपूर्णपात्रनिधानंतंकृत्वात
 त्वायामीत्यावाह्य ॥ ॐ असंख्यातासुहृन्नाणि ये रुद्राऽअधिभूम्यांम् ॥ तेषां सहस्रयो
 जनेषु धन्वानितन्मसि ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्यसर्वसमुद्राःसरितइतिगं

१ अयंरुद्रकलशःयजमानस्यस्नानार्थमिति कमलाकरैः ॥

गाद्यावाहयेत् ॥ तत्र कलशे सांगरुद्रजपः ॥ अनेन कलशो देकेन अभिषेकसमये पत्न्या सह
 हयजमानमभिषिचेत् ॥ अथ कुशकंडिका ॥ एतस्या व्याख्या ग्रहरत्नावली कुशकंडिका
 भाष्यानुसारेण लिखिता यथा ॥ अग्नेर्दक्षिणतः स्थापिते वारुणादिपीठे उदगग्रांस्त्य
 धिकान् कुशानां स्तीर्याग्नेरुत्तरतः कुशासनं ब्रह्माणं पूर्वाभिमुखमासीनं यजमानः स्वयमु
 दङ्मुखमासीनो ब्रह्मणो दक्षिणं हस्तं गृहीत्वा भो ब्रह्मन् त्रासनेन उपविशेति ब्रूयात् ॥ उ
 पविशामीति तेन पीठे दक्षिणपादे नाग्नेः पूर्वेण गत्वा स्वासनादं गुष्ठानामिकाभ्यां किंचि
 त्चूणमादाय दक्षिणापरस्यां निरस्याग्र्यभिमुख उपविशेतीति ग्रहयज्ञकल्पवल्क्याम् ॥
 अग्नेरुत्तरतः प्रागग्नेः कुशैरासनं द्रयंकल्पयित्वा एकमग्रे रुत्तरतः द्वितीयं तत्पश्चिमे ॥ वा
 यव्याश्रितं वारुणं द्वादशांगुलदीर्घं चतुरंगुलविस्तृतं चतुरंगुलस्वातम् ॥ यथा ॥ वारुणं पा
 णिमात्रं च द्वादशांगुलविस्तृतम् ॥ पद्मपत्राकृतिर्वापि प्रोक्षणीपात्रसंस्थिति रितिकल्पव

लल्याम् ॥ चमसंदक्षिणहस्तेनगृहीत्वासव्येपाणौप्रागग्रानधायतिष्ठन्दक्षिणहस्ताञ्छ्रु
तपात्रजलेनात्माभिमुखं पूरयित्वापश्चिमासनेनिधायदक्षिणयानामिकयाजलमाल
भ्याग्नैरुत्तरतःप्राक्कल्पितेप्रोक्षण्यासनदुदक्प्रणीतासनेस्थापयेत् ॥ यथा ॥ प्रणीता
उत्तरेस्थाप्यावितस्त्यन्तरतोऽग्नितः ॥ इतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ चमसंवारुणंप्रणीता
पात्रंप्रागग्रमुत्तानंवारुणोदकेनसंपूर्य ॥ दर्भमुष्टिमादायप्रदक्षिणंप्रागादिवहिर्भिःकु
डपरिमाणैःपरिस्तरणंनिधेयमिति कल्पवल्ल्याम् ॥ बर्हिर्दर्भमुष्टिः ॥ तच्चप्रागुदगग्रैः ॥
दक्षिणतःप्रागग्रैः ॥ प्रत्यगुदगग्रैः ॥ उत्तरतःप्रागग्रैः ॥ आसादनंतुपात्राणांप्रादेशां
तरकेबुधः ॥ अंगुलद्वयमानेनद्वंद्वं द्वांतरेन्यसेत् ॥ प्रागग्रोदग्विलंतत्स्यादुत्तरासाद
नेऽग्नितः ॥ पात्रजातंप्राग्विलंतदुदगग्रंतुपश्चिमेइतिकारिकाकारः ॥ उत्तरतश्चदुदक्सं
स्थमसंभवेप्राक्संस्थंपश्चिमसंस्थमदकुसंस्थमपीतिदेवयाज्ञिकः ॥ अनंतर्गभिर्गंसात्र

कौशाद्विदलमेवच ॥ प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रयत्रकुत्रचित् ॥ आज्यस्थालोकांस्य
 मयीयद्वाताम्रमयीतथा ॥ प्रादेशमात्रदीर्घासागृहीतव्याऽव्रणाशुभा ॥ दृढाप्रादेश
 मान्यधूर्वतिर्यङ्नातिदृहन्मुखी ॥ मृन्मय्यौदुंबरिवापिचरुस्थालिप्रशस्यतइतिरत्नमा
 लायाम् ॥ सुवसंमार्जनार्थायपंचवाथत्रयोपिवा ॥ प्रादेशमात्रान्गृह्णीयात्संमार्ग
 कुशसंज्ञकान् ॥ १ ॥ उपयमनकुशाःसप्तपंचवाथत्रयोपिवेतिग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥
 समिल्लक्षणंपरिभापायामुक्तम् ॥ अथसुवल्क्षणम् ॥ खादिरादिःसुवःकार्योहस्तमात्रप्र
 माणतः ॥ अंगुष्ठपर्वस्वातंतत्त्रिभागंदीर्घपुष्करम् ॥ १ ॥ षट्त्रिंशांगुलांसुचंकारये
 त्खादिरादिभिः ॥ कर्दमेगोपदाकारंपुष्करंतद्देवहि ॥ १ ॥ पुष्कराग्रंषडंशंतुखा
 तंद्रचंगुलविस्तृतम् ॥ अंगुष्ठैकंस्थूलतरंदंडेतस्यचकंकणमित्यासादन्यां ॥ २ ॥ पूर्णपात्र
 लक्षणंपरिभापायामुक्तम् ॥ एवमासादनंकृत्वापवित्रच्छेदनैःकुशैः ॥ अंगुष्ठांगुलिपर्व

भ्यां चिच्छद्यात्प्रादेशसंमितामितिकल्पवल्ल्याम् ॥ अंगुलारनामिकाग्रपर्व ॥ प्रादेशमात्र
मुत्सायौत्पवनं तु विधीयते ॥ उद्दिगनंतुकर्तव्यमूर्ध्वमूर्ध्वप्रमाणतद्गतिकल्पवल्ल्याम् ॥
प्रोक्षणेकारणमाहश्रुतिः अथ पात्राणि प्रोक्षतीत्युपक्रम्य तदेव पात्रमत्राशुद्धस्तक्षान्योमे
ध्यः कश्चित्पराहंतीति तदेवैतेषामद्भिरेमेध्यं करोतीति ॥ तक्षावर्धकिः ॥ तद्व्यतिरि
क्तोन्योवृषलादिः ससर्वाप्यमेध्यत्वादशुद्धः ॥ तस्य स्पर्शकृतं यदेपां पात्राणां दोषजातं
तदनेन प्रोक्षणेन निवर्तयतीति ग्रहयज्ञकल्पवल्ल्याम् ॥ पात्राणि क्रमशः प्रोक्ष्य निदंभ्या
त्तामसंचरे ॥ असंचरः प्रणीताभ्योरंतरेण प्रकीर्तितः ॥ स्वालंभान्निर्वेपदापमाज्यस्था
ल्यां यथाहृतः ॥ इतिकारिकायाम् ॥ प्रणीतमुदकं कृत्वा स्थाल्यां त्रिःशालितान्क्षिपे
त् ॥ तंडुलाननुमानेन चरुः पूर्णो यथा भवेत् ॥ दैवे त्रिःशालिताज्ञेयास्तंडुलाः पतृके सकृ
त् ॥ पात्रप्रोक्षणकाले तु चैते पात्रप्रोक्षणं भवेदितिकल्पवल्ल्याम् ॥ तत्राज्यं ब्रह्माधि श्रय

ति॥ तदुत्तरत आचार्यश्चरुमधि श्रयतीति युगपत् ॥ इतिकल्पवल्ल्याम् ॥ कात्यायनसू
त्रे अगरोत्तरमुत्तरर्द्धवीर्ये ॥ श्रपणलक्षणं कारिकायाम् ॥ अन्वर्थः श्रपितः स्विन्नो ह्य
दग्धो कठिनश्शुभः ॥ नचातिशिथिलः पच्यो न च रुश्चारसस्तथेति कारिकायाम् ॥ इ
योः पर्याग्निकरणं कर्तव्यं ज्वलदग्निना ॥ पर्याग्निकरणे कारणमाह श्रुतिः ॥ तंपर्याग्निक
रोत्यच्छिद्रमेव न मेतदग्निना परिगृह्णाति नाष्टारक्षार्ठस्य भिमुषेयुरग्निर्हि रक्षसामपहंते
तिकल्पवल्ल्याम् ॥ ततः ॥ स्तुवं संमार्जयेत्प्रांचमतः संमार्जनैः कुशैः ॥ मूलतः पुष्करं या
वत्कुशमूलैस्तथाग्रतः ॥ अग्रावभ्युक्ष्य च पुनः प्रतप्य निदधाति तम् ॥ अधोमुखं तापयि
त्वा संमृज्योर्ध्वमुखं ततः ॥ अभ्युक्षणं तु प्रणीतोदकेन विशेषवचनाभावात्प्रणितानां स
र्वार्थत्वाच्च ॥ पुनः प्रतपनं पूर्ववत् ॥ निधानं समीपे ॥ सम्मार्गकुशानामपासनमुत्तर
तः ॥ शाखांतरे ग्राप्राशनं विहितम् ॥ आहवनीये प्राशनमेकैक इति कात्यायनः ॥ अनुद्रा

सितानां पूर्वोद्भासितानामपरेण उत्तरत उपचारो हि यज्ञ इति वचनादग्नेरुत्तरत उद्भास
नम् ॥ उद्भास्य प्रोक्षणीपश्चाद्भाग उत्तरतोऽग्नेः स्थापनं ॥ इति कल्पवल्क्याम् ॥ तदुद्भासित
माज्यं पावित्र्याभ्यामुत्पूय तदेवावेक्ष्य ॥ अवेक्षणमपद्रव्यनिरसनार्थमिति कल्पवल्क्या
आज्यस्थालीताभ्यां प्रोक्षणीरुत्पुनातीति श्रुतेः ॥ उत्पुनाति करणे पवित्रमुक्त्वा म
हस्ते धृत्वा तन्मूलं दक्षिणहस्ते धृत्वा पवित्रकुशमध्यत उत्पुनाति ॥ उपग्रहार्थं दक्षिणह
स्तेन सव्ये कुर्यात् ॥ रक्षसां तर्जनाय वज्रो वा आपो हि कुशाः एवं परं परया कुशेषु वज्र
त्वादिति कल्पवल्क्याम् ॥ कारिकायाम् अधोमुख ऊर्ध्वपादः प्राङ्मुखो हव्यवाहनः ॥
तिष्ठत्येव स्वभावेन आहुतिः कुत्र दीयते ॥ स पवित्रां बुहस्तेन वह्नेः कुर्यात्प्रदक्षिणाम् ॥
हव्यवाद्समिलं दृष्ट्वा विभैति संमुखो भवेत् ॥ तिष्ठतीवहास्थानीति श्रुतेः अस्थिस्थाना
पन्नत्वात्समिधौ तिष्ठाय धानमिति देवयाज्ञिकः ॥ कारिकायाम् ॥ अन्वारं भेकृते होमे

ब्रह्मणादक्षिणेकरे ॥ बहुकाष्ठैः समिधीयादच्चिष्मंतं क्रियाक्षमम् ॥ स्रुवेणाज्यंगृहीत्वा
 ग्रेः प्रत्यगुत्तरदेशतः ॥ आरभ्यदिशमाग्रेयमाज्यधारामृजुं हरेत् ॥ मनसा संस्मरे
 त्स्वाहायुक्तं चैव प्रजापातिम् ॥ नैऋतिं दिशमाश्रित्य ऐशानी पूर्ववत्क्षिपेत् ॥ तत्रैद्राय
 पदं स्वाहायुक्तं चोपांशुक्तं भवेत् ॥ स्वाहेत्याधारयेदतावाधाराविति भाषितौ ॥ प्रा
 च्यौ वा जुहुयादितावृजू संततमेव च ॥ जुहुयादग्नये स्वाहा सोमायेति तथा पराम् ॥ प्रथ
 मे शानकोणाग्रे द्वितीयाग्रे यकोणगा ॥ सुसमिद्धे थवावन्हौ होतव्ये चोत्तराहुती ॥
 ननु उत्तरत उपचारो यज्ञ इति शास्त्रम् ॥ कथमेत आहुती दक्षिणसंस्थं हूयेत इति चित्स
 त्यम् ॥ आत्माभिर्मुखस्य आग्नेर्दक्षिणवामाभिर्प्रायेणेत्यदोषः ॥ प्राजापत्याहुतौ
 उपांशुत्वकारणं हविर्यज्ञकाडिद्रष्टव्यम् ॥ उपांशुलक्षणं हौत्रसूत्रे ॥ यस्मिन्मंत्राद्
 योनविज्ञायते न व्यजनं केवलमेवोष्ठचालनं श्वासोवातदुपाठं शुरिति ॥ भूरादिनवसु

स्विष्टकृतेचाद्यचतुष्टये ॥ अन्वारंभो भवेत्तेषु सान्वारंभः कुशेन वै ॥ ह्रुवधारणार्थं कारिका ॥ अग्रे धृतवार्थनाशाय मध्यमं चैव मृतप्रजा ॥ मूले च म्रियज्ञे होता ह्रुवं स्थानं कथं भवेत् ॥ अग्रमध्याच्चयन्मध्यं मूलमध्याच्चमध्यतः ॥ ह्रुवधारयते विद्वान्ज्ञातं व्यञ्च सदा बुधैः ॥ तर्जनीं च वहिः कृत्वा कनिष्ठां च वहिस्तथा ॥ मध्यमानामिकां गुष्ठैः ह्रुवं धारयता द्विजः ॥ ह्रुवहोमे सदा त्यागः प्रोक्षणीपात्रमध्यतः ॥ पाणिहोमे त्यागो न ॥ ॥ इतिकुशकंडिकाभाष्यकारादयः ॥ ॥ अनेक ह्रुवसाध्यहोमे अनेक ह्रुवासादनं तेषां प्रोक्षणं च तिसिंधुः सर्वत्र त्यागादादौ द्रव्यप्रक्षेप इति गदाधरादयः ॥ उपविशतीवमाज्ये ति श्रुतेः उपविश्यैव आहुतिं जुहुयात् ॥ आज्याहुते राज्यस्थानीयत्वेनोक्तत्वादिति देव्याज्ञिकः ॥ अग्निपूजावहिः प्रोक्तं ति वचनाद्वा हिरेव सर्वपूजनमितिकेचिदाहुः ॥ तत्र विशेषो विष्णुधर्मोत्तरे ॥ मध्येऽपि गंधपुष्पादीन्दद्याद्ग्रेन संशयः ॥ बहिर्नैवेद्यमात्रं

तुदातव्यमिति निश्चय इति शांतिमयूखे ॥ ॥ आज्येन व्याहृतीर्हुत्वा भूर्भुवःस्वारितिक्र
मात् ॥ पंचवारुणकंतद्वदंतैचैव प्रजापतिमितीकारिकायाम् ॥ प्राङ्महाव्याहृतिभिः स्वि
ष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविरिति सूत्रम् ॥ ॥ अस्म्यर्थः ॥ ॥ यत्र होमे आज्यादन्यद्धविः स्या
त् ॥ अत्र हविः शब्देन च स्तरेव हविः ॥ यत्र चरुः स्यात्तत्र महाव्याहृतिभिः प्राक्स्विष्टकृ
द्धवति ॥ अन्यत्रांतिर्पीति भाष्यकारः ॥ स्विष्टकृद्धोमः सर्वहोमद्रव्यैः कार्यः ॥ लक्ष
होमादौ च रुशेषस्य धार्यत्वोक्तिरिति शांतिकमलाकरः ॥ तत आचार्यो ग्निसमीप उपवि
श्यान्वा दध्यात् ॥ अथान्वाधानम् ॥ यजुषामन्वाधानं गोभिलहरिहरगदाधरादि
भिर्नोक्तत्वात् स्मार्ते कर्मणि नान्वाधानंतथापि प्रयोगरत्नस्मार्तो ह्यासस्मार्तगंगाधर्यादौ
अन्वाधानोक्तिः प्रचुरतरशिष्टाचारप्राप्तत्वाच्चाप्युच्यते ॥ ॥ देशकालौ ॥ अस्मि

न्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये ॥ आस्म
 न्नन्वाहितेऽग्नौपूर्वेणब्रह्मणोगमनम् ॥ उत्तरतःपात्रासादनम् ॥ द्वेपवित्रे ॥ कांस्यमयी
 ताम्रमयीवाआज्यस्थाली ॥ ताम्रमयीचरुस्थाली ॥ पालाशयःसमिधः ॥ प्राच्यांवा
 धारौ ॥ समिद्धतमेआज्यभागौ ॥ पूर्णपात्रंदाक्षिणावा ॥ एतान्वैकल्पिकान्पदार्थो
 नहंकरिष्ये ॥ अथदेवताभिध्यानम् ॥ तत्रप्रजापतिमिन्द्रमग्निंसोममेताःआज्येनप्रत्येक
 मेकैकयाहुत्या ॥ अत्रप्रधानम् ॥ आदित्यादिनवग्रहानर्कादियथा लाभसमिच्चरु
 तिलाज्यद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येणअष्टाष्टसंख्याकाभिराहुतिभिः ॥ अधिदेवताप्रत्य
 धिदेवताश्चतैरेवद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येणचतुश्चतुःसंख्याकाभिराहुतिभिः ॥ विनायका

१ दर्पणेनमुख्यदेवतान्वाधानोत्तरग्रहान्वाधानमुक्तं कमलाकरादिनिर्बंधुग्रहान्वाधानोत्तरं मुख्यदेव
 तान्वाधानमुक्तं तदनुसारेणात्र ॥ व्याहृतिहोमः सर्वत्रोक्तः ॥

दिपंचदेवताः क्षेत्रपालवास्तोष्पतिमिद्रादिदशलोकपालाश्चतैरेवद्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्र-
व्येण द्वाभ्यां द्वाभ्यामाहुतिभ्यां यक्ष्ये ॥ पुनरत्र प्रधानं सूयमिद्रमिद्राणीभुवनेश्वरीशर्क-
राघृतसंमिश्रपायसतिलाज्यद्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्येण अष्टाविंशत्यष्टाविंशति संख्या
काभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥ न्यूनातिरिक्तार्थघृताक्ततिलद्रव्येण समस्तव्याहृतिभिरष्टाविं-
शति संख्याकाभिराहुतिभिर्यक्ष्ये ॥ शेषेण स्विष्टकृतम् ॥ अग्निवायुसूर्यमग्नीवरुणौ
अग्नीवरुणौ अग्निवरुणंसवितारं विष्णुं विश्वान् देवान् मरुतः स्वकान् वरुणमादित्यं मदि-
ति प्रजापतिमेता अंगप्रधानार्था देवता आज्येन अस्मिन्सग्रहमखरजो दर्शनशांत्या
ख्येकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनास्तरणं तत्र ब्रह्मोपवेशनम् ॥ उत्तरतः प्रणी-
तासनम् ॥ वायव्यां द्वितीयमासनम् ॥ ततो वामकरेण प्रणीताः संगृह्य दक्षिण करेण जलं
प्रपूर्य भूमौ वायव्यासने निधायालभ्योत्तरतो ग्रेसने स्थापनम् ॥ बर्हिषा प्रदक्षिणमग्निं

परिस्तीर्यवाइशानादिपूर्वाग्रैस्त्रिभिस्त्रिभिर्दभैःपरिस्तरणं ॥ तच्चप्रागुदगग्रैःदक्षिणतः
प्रागग्रैः ॥ प्रत्यगुदगग्रैः॥उत्तरतःप्रागग्रैः॥अर्थवत्पात्रासादनम्॥पवित्रच्छेदनादभा
स्त्रयः ॥ पवित्रेद्वे ॥ प्रोक्षणीपात्रम् ॥ आज्यस्थाली ॥चरुस्थाली ॥संमार्गकुशाःपंच॥
उपग्रमनकुशाःसप्त ॥ समिधस्तिस्त्रः ॥ स्रुवः ॥ आज्यम् ॥तंडुलाः ॥पूर्णपात्रेदक्षिणा
वरोवा ॥ पवित्रच्छेदनैःपवित्रकरणम्॥द्वयोःपवित्रयोरुपरिपवित्रत्रयंनिधाय ॥ द्व
योर्मूलैर्नद्वौकुशौप्रदक्षिणीकृत्यत्रयाणांमूलाग्रेएकीकृत्यअनामिकांगुष्ठेनद्वयोरग्रंछे
दयेत् ॥ द्वयोर्मूलंत्राणिचोत्तरतःक्षिपेत् ॥ प्रोक्षणीपात्रेप्रणीतोदकमासिच्यपात्रांतरे
णचतुर्वारम्॥वामकरेपवित्राग्रंदक्षिणेमूलंधृतवामध्यतःपवित्राभ्यामुत्पवनंप्रोक्षणीपा
त्रजलस्येति ॥ प्रोक्षणीनांसव्यहस्तैकरणम्॥ दक्षिणहस्तमुत्तानंकृत्वामध्यमानामि
कांगुल्योर्मध्यपर्वभ्यामपामुद्दिगनम्॥प्रणीतोदकेनप्रोक्षणीनांप्रोक्षणम् ॥ प्रोक्षण्युद

केन आज्यस्थाल्याः प्रोक्षणम् ॥ चरुस्थाल्याः प्रोक्षणम् ॥ संमार्गकुशानां प्रोक्षणम् ॥ उप
यमनकुशानां प्रोक्षणम् ॥ समिधां प्रोक्षणम् ॥ सुवस्य प्रोक्षणम् ॥ आज्यस्य प्रोक्षणम् ॥ तंडु
लानां प्रोक्षणम् ॥ पूर्णपात्रस्य प्रोक्षणम् ॥ प्रणीताग्न्योर्मध्ये असंचरे प्रोक्षणीनिधानम् ॥ आ
ज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वापः ॥ सपवित्रकेचरुपात्रे प्रणीतोदकमासिच्यक्षालिततंडुल
प्रक्षेपः ॥ ब्रह्मणोदक्षिणत आज्याधिश्रयणम् ॥ आचार्यस्य चरोरधिश्रयणमाज्यस्यो
त्तरतः ॥ ज्वलतोल्मुकेन पर्याग्निकरणम् ॥ सुवस्य प्रतपनम् ॥ संमार्गकुशैः सुवस्य सं
मार्जनम् ॥ अग्रैरग्रं मूलैर्मूलम् ॥ प्रणीतोदकेनाभ्युक्षणम् ॥ पुनः प्रतपनं देशे निधानं ॥ आ
ज्योद्वासनम् ॥ चरोरुद्वासनम् ॥ प्रत्युत्पवनवत्पवित्रेणाज्योत्पवनम् ॥ अवैक्षणम् ॥ अ
पद्रव्यनिरसनम् ॥ प्रोक्षण्याः प्रत्युत्पवनम् ॥ उपयमनकुशानादाय ॥ तिष्ठत्समिधोभ्या
धाय ॥ प्रोक्षण्युदकशेषेण सपवित्रहस्तेनाग्नेरीशानकोणादारभ्य प्रदक्षिणवत्पर्युक्ष

णम् ॥ पवित्रयोः प्रणीतासुनिधानम् ॥ दक्षिणं जन्वाच्य जुहोति ॥ तत्राधारावाज्यमा
गौचत्रह्मन्वारब्धस्तुवेण जुहुयात् ॥ मृगीमुद्रया धृतस्तुवेणाज्यमादाय प्रजापतिमन
साध्यात्वा स्वाहाकारमुच्चैः इदं प्रजापतये उपांशुनममेत्युच्चैरुच्चारयेत् ॥ अग्रे रुत्तरमा
गे ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ इदं प्रजापतये नमम ॥ अग्रेर्दक्षिणभागे ॥ ॐ इंद्राय स्वा
हा ॥ इदमिन्द्राय नमम ॥ इत्याधारौ ॥ मध्ये समिद्धतमे वाज्यभागौ ॥ ॐ अग्नये
स्वाहा ॥ इदमग्नये नमम ॥ ॐ सोमाय स्वाहा ॥ इदं सोमाय नमम ॥ ततो यजमाने
नद्रव्यत्यागः कार्यः ॥ यथा कालं प्रत्याहुति त्यागस्य कर्तुं मशक्यत्वात् सर्वमेव हविर्जाति
देवताश्च मनसा ध्यात्वा इदं यथा देवतमस्तु नममेति एवं रूपं त्यागमुच्चारयेद्यजमानः ॥
तत्र च ॥ मंत्रिणोऽकारपूतेन स्वाहातिन विचक्षणः ॥ स्वाहावसाने जुहुयाद्ध्यायन्वैमंत्र
देवताम् ॥ १ ॥ योनौ चिपि जुहोत्यग्नौ व्यंगारिणि च मानवः ॥ मंदाग्निरामयावी च दरि

द्रश्चैवजायते ॥ २ ॥ परिणामोवदानस्य ग्राजैश्चर्यग्निपुष्टये ॥ तस्मात्समिद्धे होतव्यं
 नासमिद्धे कथंचन ॥ ३ ॥ अर्कः पलाशस्वादिरावपामार्गोऽथ पिप्पलः ॥ औदुम्बरशमी
 दूर्वाकुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ ४ ॥ तिलाज्यचरुपक्वं च हविर्मुख्यं प्रकीर्तितमिति ॥
 इदं संपादितं समिच्चरुतिलाज्यादिह विद्रव्यं ग्रायाय क्षमाणदेवता तस्यैतस्यै देवतायै न
 मम ॥ ॥ यथा देवतमस्तु ॥ तत आदित्यादि नवग्रहान्क्रमेण पूर्वोक्ता कार्कादिसमिच्च
 रुतिलाज्यद्रव्यैरष्टाष्टसंख्यया हुत्वा ॥ पूर्वोक्तग्रहो मद्रव्येण अधिप्रत्यधिदेवताश्च
 तुश्चतुःसंख्यया हुत्वा ॥ यस्य ग्रहस्य यासमित्सा तस्याधिदेवतायाः प्रत्यधिदेवताया
 श्रयोऽज्या ॥ विनायकादिदिक्पालांतक्रतुसाङ्ख्यं क्रतुसंरक्षदेवताः पलाशोदुम्बरान्य

१ गणाधिपतये देया प्रथमा तु वराहुतिः ॥ अन्यथा विफलं विप्रभवती हिनसंशयः ॥ इतिकमलाकरे ॥

तमसमिच्चरुतिलाज्यद्रव्येणद्विद्विसंख्ययाजुहोति ॥ समित्सरलासत्वचाकानिष्टि
काग्रवत्स्थूला द्वादशांगुलदीर्घाग्राह्या ॥ अत्रातिसृभिर्दूर्वाभिरेकाहुतिस्तथैवत्रिपत्र
कुशैरेकाहुतिः ॥ द्रवद्रव्यस्रुवैणैवपाणिनाकठिनंहविरिति ॥ प्रधानं पायसं प्रोक्तं स घृ
तं च स शर्करम् ॥ अष्टोत्तरशतं चैव जुहुयात्तिलसर्पिषा ॥ इति ऋतुशांतौ नारदसं
हितायाम् ॥ ततः सूयद्रद्राणीभुवनेश्वरीणांप्रीत्यर्थं तिलपायसाज्यद्रव्येण प्रत्ये
कमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्यया वा जुहुयात् ॥ ततः समस्तव्याहृतिभिस्तिला
ज्यद्रव्येणाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्यया वा जुहुयात् ॥ एवं होमं समाप्याग्नेः
स्थापितदेवतानां चोत्तरपूजनं कार्यम् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ पूजास्विष्टं न वाहुत्योबलिः पू
र्णाहुतिस्तथा ॥ संस्रवादिविमोकांतं होमशेषसमापनम् ॥ श्रेयः संपाद्यदानं च अभि

पेकोविसर्जनमिति ॥ अद्यपू० कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थस्थापितदेवतानामृडा
 ग्रेश्चोत्तरपूजनंकरिष्ये॥मृडाग्नस्तु॥ पूर्वप्रज्वलितोह्यग्निर्विद्रव्यबुभुक्षितः॥तृप्तानि
 धूमनिज्वालोमृडाग्निः परिकीर्तितइतिग्रहरत्नावल्याम् ॥ ॐ अग्नेनयमुपथारायेऽअ
 स्मान्विश्वानिदेवव्युनानि विद्वान् ॥ युयोध्यस्मज्जुहुरुणमेनोभूयिष्ठान्तेनमंडक्ति
 विधेम ॥ १ ॥ ॐ मृडाग्नयेनमः गंधादिपंचोपचारैःसंपूज्यस्थापितदेवतानामुत्त
 रपूजनम्ॐविश्वानिदेवसवितरितिमंत्रेण ॥ ॐ भू० सूर्यादिस्थापितदेवताभ्योनमः
 गंधादिपंचोपचारैः संपूज्य ॥ अनयापूजयामृडाग्निःस्थापितदेवताश्चप्रीयंताम् ॥ ॥

१ अग्निपूजावहिःप्रोक्तित्वचनात्वाहिरवसर्वपूजनमितिकेचिदाहुः ॥ तत्राविशेषोविष्णुधर्मोत्तरे ॥ मध्ये
 पिगंधपुष्पादिदद्यादग्नेर्नसंशयः ॥ वह्निर्नैवेद्यमात्रंतुदातव्यइतिनिश्चयः॥इतिशांतिमयूखे ॥

ततोऽहुतशेषहविर्द्रव्यगृहीत्वा ब्रह्मान्वारब्धः स्विष्टकृद्धो मं कुर्यात् ॥ ॐ अग्नये स्वि
पृकृते स्वाहा ॥ इदमग्नये स्विष्टकृते नमः ॥ ततो भूराद्या नवाहुतयः ॥ ॐ भूः स्वा
हा ॥ १ ॥ इदमग्नये नमः ॥ ॐ भुवः स्वाहा ॥ २ ॥ इदं वायवे नमः ॥ ॐ स्वः स्वा
हा ॥ ३ ॥ इदं सूर्याय नमः ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने बरुणस्य बिभ्रान् देवस्य हेडोऽअवयासि सी
ता ॥ यजिष्ठो बान्हितमुं शोशुचानो बिभ्रद्विपांश्च सिप्रमुं मुग्ध्युस्मत् स्वाहा ॥ ४ ॥
इदमग्नीवरुणाभ्यां ॥ ॐ स त्वन्नोऽअग्ने बरुणो भवोतीति दिष्टोऽअस्याऽउषसो व्युष्टौ ॥

१ प्राङ्महाव्याहृतिभिः स्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धवि रिति सूत्रम् ॥ अस्यार्थः ॥ यत्र होमे आज्यादन्यद्धविः
स्यात् ॥ अत्र हविः शब्देन चरु रेव हविः ॥ यत्र चरुः स्यात्तत्र महाव्याहृतिभिः प्राक् स्विष्टकृद्धवति अन्यत्राति
भाष्यकाराः ॥ स्विष्टकृद्धोमः सर्वद्रव्यैः कार्यः ॥ लक्षहोमादौ चरुशेषस्य धार्यत्वोक्तिरिति शांतिकमलाकरः ॥

अवयवध्वनोच्चरुण्डंरराणोव्वाहिमृडीकठंसुहवोनऽएधिस्वाहा ॥ ५ ॥ इदमग्नीवरुणा
 भ्यां० ॐ अयाश्चाग्रेस्यनभिः शिस्तपाश्चसत्यमित्वमयाऽअसि ॥ अयानोयज्ञं बहारास्य
 यानोधेहिभेपजठंस्वाहा ॥ ६ ॥ इदमग्नये अयसेन० ॥ ॐ येतेशतंवरुणये सहस्रं यज्ञि
 याः पाशावितता महान्तः ॥ तेभिर्नोऽअद्य सवितो ताविष्णुर्विश्वे मुञ्चंतु मरुतः स्वर्क्षाः स्वा
 हा ॥ ७ ॥ इदंवरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्कैभ्यश्च नमः ॥
 ॐ उदुत्तमं बरुणपाशं मस्मदवाधुमं धिमं द्धयमं श्रथाय ॥ अथावायुर्मादित्यव्रतेत
 वानां गमोऽअदितये स्यामस्वाहा ॥ ८ ॥ इदंवरुणाय दित्याया दितये च न० ॥ ॐ
 प्रजापतये स्वाहा ॥ ९ ॥ इदं प्रजापतये नमः ॥ इति नवाहुतयः ॥ ततो बलिदानम् ॥
 तच्चैवम् ॥ अग्न्याय तनस्य समंताद्दिक्षु विदिक्षु च दशदिक्पालानां माषभक्तवल्लभो

देयाः ॥ अद्यपू० कृतस्य कर्मणः सांगता सिद्धयर्थं दिक्पालपूर्वकमादित्यादिग्रह
 मंडलादिस्थापितदेवताभ्यो बलिदानं करिष्ये ॥ ॐ त्रातारुमिंद्र० ॥ १ ॥ प्राच्यां
 दिशि इन्द्रं सांगं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकमेभिर्गंधाद्युपचारैस्त्वामहं पूजयामि ॥ इन्द्रा
 यसांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकाय इमं सदीपमापमक्तबलिसमर्पयामि ॥
 भो इन्द्रदिशं रक्ष बलिभक्षममसकुटुंबस्याभ्युदयं कुरु ॥ आयुः कर्ता क्षेमकर्ता शांतिकर्ता
 पुष्टिकर्ता तुष्टिकर्ता निर्विघ्नकर्ता वरदो भव ॥ अनेन बलिदानेन इन्द्रः प्रीयतां ॥ एवं सर्व
 त्रोहः ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्रेतव देव० ॥ २ ॥ आग्नेय्यादिशि अग्निं सांगं० एभिर्गंधा० अ
 ग्र्ये सांगाय सप० भो अग्नेदिशं० आयुः कर्ता० अनेन बलि० अग्निः प्रीयतां ॥ ॐ यमाय
 त्वांगि० दक्षिणस्यां दिशियमं सांगं० एभिर्गंधा० यमायं सां० भोग्यमदिशं० आ

१ दर्पणे अहो इन्द्रगजेन्द्रस्येत्यादि श्लोका उक्ताः इदानीं तनानामपाठदर्शनान्नात्र लिखिताः ॥

युःकर्त्ता० अनेनवलिदा० यमःप्रीयताम्॥ ॐ असुन्वन्तुमयजमानमिच्छ० ॥ ४ ॥
 नैऋत्यादिशिनिर्ऋतिसां० एभिर्गंधा० निर्ऋतयेसां० ॥ भोनिर्ऋतेदि० अनेनवलि०
 निर्ऋतिःप्री० ॥ ॐ तत्त्वायामि० ॥ ५ ॥ पश्चिमायांदिशिवरुणसां० एभिर्गंधा० व
 रुणायसां० भोवरुणदिशं० आयुःकर्त्ता० अनेनवलि० वरुणःप्री० ॥ ॐ आनोनि
 यु० ॥ ६ ॥ वायव्यांदिशिवायुसां० एभिर्गंधा० वायवेसां० भोवायोदिशं० अ
 नेनवलिदा० वायुःप्री० ॥ ॐ वुयर्ऋसौमत्र० ॥ ७ ॥ उदीच्यांदिशिसोमसां० एभि
 र्गंधा० सोमायसां० भोःसोमदिशं० अनेनवलि० सोमःप्री० ॥ ॐ तमीशानुं० ॥
 ॥ ८ ॥ ईशान्यांदिशिईश्वरसां० एभिर्गंधा० ॥ ईश्वरायसां० भोईश्वरदिशं० ॥ अ
 नेनवलिदानेनईश्वरःप्री० ॥ पूर्वशानयोर्मध्येऊर्ध्वायांदिशिव्रह्माणं० ॐ अम्मेरुद्रा०

॥ ९ ॥ पूर्वशानयोर्मध्येऽध्वार्यादिशिब्रह्माणंसांगं० एभिर्गंधा० ब्रह्मणेसां० भोब्रह्मन्
दि० आयुःक० अनेनबलि० ब्रह्माप्री० ॥ ॐ स्योनाष्टि० ॥ १० ॥ निर्ऋतिपाश्चि
मयोर्मध्येअधःस्थायादिशि अनंतंसांगं० एभिर्गंधा० अनंतायसां० भोअनंतदि
शं० आयुःकर्ता० अनेनब० अनंतः प्री० ॥ ॥ ततआवाहनमंत्रेणगणेशदुर्गाक्षे
त्रपालबलिदानम् ॥ ततोग्रहवेदीसमीपेग्रहाणांबलिः ॥ ॐ आकृष्णेन० ॥ १ ॥ सूर्याय
सांगायसर्पारायसायुधायसशक्तिकार्यईश्वराग्निरूपाधिप्रत्यधिदेवतासहिताय
इमंसदीपमापभक्तबलिंस० ॥ भोःसूर्यइमंबलिंगृहाणममसकुटुंबस्याभ्युदयंकुरु ॥
आयुःकर्त्ता क्षेमकर्त्ताशांतिकर्त्तापुष्टिकर्त्तातुष्टिकर्त्तानिर्विघ्नकर्त्तावरदोभवअनेनबलि
दानेनसूर्यः प्री० १ ॥ ॐ इमन्देवा० ॥ २ ॥ सोमायसां० उमांबुरूपपाधिप्रत्यधि

देवतासं० इमं० ॥ भोःसोमइमंव० ॥ ॐ अग्निर्मुदा० ॥ ३ ॥ भौमायसां० स्कंदभू
 मिरूपाधिप्रत्याधिदेवतासं० भोभौमइमंवलिगृ० ॥ ॐ उद्दुध्यस्वा० ॥ ४ ॥ बुधा
 यसांगाय० नारायणविष्णुरूपाधिप्रत्याधिदेवतासं० इमंमाषभ० भोबुधइमं० अ
 नेनवलि० बुधः प्री० ॥ ॐ बृहस्पते० ॥ ५ ॥ बृहस्पतयेसां० ब्रह्मद्रूपाधिप्रत्य
 धिदेवतासहिताय० ॥ भोबृहस्पतेइमं० अनेनवलि० बृहस्पतिः प्री० ॥ ॐ अन्नो
 त्परिस्तु० ॥ ६ ॥ शुक्रायसां० इंद्रद्राणीरूपाधिप्रत्याधिदेव० ॥ भोःशुक्रइमंवलि० अ
 नेनवलिदा० शुक्रः प्री० ॥ ॐ शन्नोदिवी० ॥ ७ ॥ शनैश्चरायसां० यमप्रजापतिरू
 पाधिप्रत्याधिदे० भोःशनैश्चरइमं० अनेनवलि० शनैश्चरः प्री० ॥ ॐ कर्यानाश्चि० ॥
 ॥ ८ ॥ राहवेसां० कालसर्परूपाधिप्रत्याधिदे० भोरा० इमंवलि० अनेन० राहुः प्री० ॥

ॐ केतुकुण्वन्नं ॥ ९ ॥ केतवेसां चित्रगुप्तब्रह्मरूपाधिप्रत्याधिदेव भोः के-
इमंवलं अने केतुः प्री ॥ ततः क्रतुसाहुण्यदेवताभ्योबलिः ॥ ॐ गुणानां त्वा-
॥ १ ॥ गणपतयेसां सशक्तिकायइ भोगण इमं व आयुः अनेन ॥ ॐ अ-
म्बेअंवि के ॥ २ ॥ दुर्गायैसांगां सशक्तिका भोर्दुर्गेइ आयुः कर्त्री अनेन व-
ॐ आर्नेनि ॥ ३ ॥ वायवेसां इमं भोवायोइमं ॥ ॐ घृतं घृतं ॥ ४ ॥
आकाशायसां भोआकाशइमं ॥ ॐ यावाङ्कशा ॥ ५ ॥ अश्विभ्यां सा इमं स-
भोअश्विनौ अनेन व ॥ ॐ वास्तोष्पते ॥ १ ॥ वास्तोष्प सां इमं स भो-
वास्तो इमं वलिं अनेन व ॥ ॐ नहिस्पशु ॥ २ ॥ क्षेत्राधिपतयेसा इमं स-
भोः क्षेत्राधिपते इमं वलिं अथ दिक्पालेभ्य एकतंत्रैणैकमेव वलिं दद्यात् ॥ ॐ प्रा

च्यैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहादक्षिणायैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहाप्रतार्च्यैदिशे
 स्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहोर्वाच्यैदिशेस्वाहोर्वाच्यैदिशेस्वाहोर्वाच्यैदिशेस्वाहोर्वाच्यै
 दिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहा ॥ १ ॥ इंद्रादिदशदिक्पालेभ्य इमं
 सदीपमापभक्तवर्लिसं भोभो इंद्रादिदशदिक्पालाः दिशंरक्षत बालिं० आयुःकर्त्ता
 रःक्षेम० अनेनबलि० इंद्रादिदशदिक्पालाःप्री० एवंसर्वेभ्योग्रहेभ्यएकतंत्रैणक
 मेवबलिंदद्यात् ॥ ॐग्रहांऽर्ज्ज्वा० तमम् ॥ १ ॥ आदित्यादिनवग्रहदेवताभ्यः अ
 धिप्रत्याधिदेवताविनायकादिवास्तोष्पतिक्षेत्रपालदेव० स०प्रीयंताम् ॥ ॥ एवंमा
 तृणामेकमेवबलिंदद्यात् ॥ ॐ समंख्येदेव्या० ॥ १ ॥ गौर्यादिमातृभ्य इमंसदीपमा
 पभक्तवलिं० भोभोगौर्यादिमातर इमं बलिं गृणहीत आयुःकर्त्त्यःक्षेम० अनेनबलि० गौ

यादिमातरः प्रीयताम् ॥ ॥ प्रधानदेवताभ्य एकतंत्रेणैकमेवबालिंदद्यात् ॥ ॐ आ
कुण्णे ॥ १ ॥ त्रातारुमिंद्रं ॥ २ ॥ आदित्यैरां ॥ ३ ॥ श्रीश्चैतलं ॥ ४ ॥ सू
र्येन्द्रेन्द्राणीभुवनेश्वरीदेवताभ्य इमंसर्दापमापभक्तबालिसं ॥ भोभोःसूर्येन्द्रइन्द्राणी
भुवनेश्वरीदेवताइमंबालिगृणहीत ममसकुटुंबं आयुःकर्त्र्यःक्षेमं अनेनबालिं सूर्यइ
न्द्रइन्द्राणीभुवनेश्वरीदे० प्रीयन्तां ॥ अथक्षेत्रपालमहाबालिः ॥ एकस्मिन्वंशपात्रेकुशाना
स्तीग्रतदुपरिआहारचतुर्गुणांद्विगुणं वामापभक्तदध्योदनं जलपात्रंचनिधायहारिद्राकुं
कुमादिपताकायुतंकृत्वा ॥ अद्यपू० सकलारिष्टशान्तिपूर्वकंप्रारिप्सितस्यकर्मणः
सांगतासिद्धयर्थक्षेत्रपालपूजनबालिदानंचकरिष्ये ॥ ॐ नृहिरुपशु ॥ १ ॥ इ
तिमंत्रेणक्षेत्रपालायनमःषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ ॐ नमःक्षेत्रपाल
स्त्वंभूतप्रेतगणैःसह ॥ पूजांबालिगृहाणेमंसौम्योभवतुसर्वदा ॥ आयुरारोग्यंमेदे

हिनिर्विघ्नं कुरु सर्वदा ॥ १ ॥ ॐ नमो भगवन्क्षेत्रपालचित्रतुरंगवाहनसर्वभूतप्रेत
 पिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवृतदध्योदनप्रियसकलशक्तिसहितइमां पूजां
 गृहाण अनया पूजया क्षेत्रपालः प्रीयताम् ॥ ततो बलिदानम् ॥ क्षेत्रपालाय सांगाय भू
 तप्रेतपिशाचशाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवारयुताय सायुधाय सशक्तिकाय सवाह
 नाय इमं सदीपमाषभक्तबलिं समर्पयामि ॥ भो भोः क्षेत्रपाल सर्वतो दिशं रक्ष बलिं भ
 क्षममसकुटुंबवस्याभ्युदयं कुरु आयुः कर्ता क्षेमकर्ता शांतिकर्ता पुष्टिकर्ता निर्वि
 घ्नकर्ता वरदो भव ॥ अनेन बलिदानेन क्षेत्रपालः प्रीयताम् ॥ अनेन वेक्ष्यमाणेन दुर्ब्राह्मणेन
 बलिनीत्वा चतुष्पथे निक्षेपयेत् ॥ ॥ यस्य वेदश्च वेदी च विच्छिद्येते तत्रिपूरुषम् ॥ सर्वैरु
 ब्राह्मणोज्ञेयः सर्वकर्मसु निन्दित इति स्मृतौ ॥ ततो यजमानस्तस्य पृष्टतो द्वारपर्यंतं गत्वा

जलंक्षिपेद्विकारेतिमन्त्रेण ॥ॐ हिकुरायस्वाहुर्हिंकृतायस्वाहुर्नन्दतेस्वाहाविक्रन्द
यस्वाहुप्रोथतेस्वाहाप्रप्रोथायस्वाहगन्धायस्वाहाग्रातायस्वाहुनिविष्टायस्वाहाप
विष्टायस्वाहुसन्दितायस्वाहुवल्लगतेस्वाहासीनायस्वाहाशयानायस्वाहुस्वपते
स्वाहुजाग्रतेस्वाहुकूर्जतेस्वाहुप्रबुद्धायस्वाहाविजृम्भमाणायस्वाहुविक्षिप्तायस्वा
हुसर्ठहानायस्वाहोपस्थितायस्वाहायनायस्वाहुप्रायणायस्वाहा ॥ १ ॥ यज
मानः पाणिपादंप्रक्षाल्याचम्यपूर्णह्रतिहोमंकुर्यात् ॥ अद्यपू० कृतस्यकर्मणः
सांगतासिद्धयर्थवसोद्धारसमन्वितंपूर्णह्रतिहोमंकरिष्ये ॥ ततःपात्रांतरेस्तुवेणचतु
गृहीतमाज्यंद्वादशवारंगृहीत्वापात्रोपरिसमिधंधृत्वावस्त्रफलतांबूलचंदनमाल्यादि
भिरलंकृत्यगृहीत्वापात्रंस्तुगुपरिनिधायधृतवोभयपाणिभ्यांयजमानस्तिष्ठेत् ॥

तत्रमंत्राः ॥ ॐ समुद्राहुर्मिमधुमाऽऽउदारुदुपांशुनासममृतत्वमानदू ॥
 घृतस्यनामगुह्यन्यदास्तिजिह्वादेवानाममृतस्यनाभिः ॥ १ ॥ वयन्नामुप्प्रब्रवामाधु
 तस्यास्मिन्यज्ञेधारयामानमौभिः ॥ उपब्रह्माशृणवत्सुस्यमानुञ्चतुःशृंगोवमीद्रोर
 ऽपुतत् ॥ २ ॥ चत्वारिशृंगत्रयोऽअस्यपादाद्वेशीर्षसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबु
 द्धोऽपभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यो ३ ॥ त्रिधाहितम्पाणिभिर्गुह्यमा
 नंगविदेवासौघृतमन्वविन्दन् ॥ इन्द्रऽएककुंभसूर्यऽएकन्यजानवेनादेकं ७ ॥ स्वधयानि
 ष्ठतक्षुः ॥ ४ ॥ एताऽअर्पन्तिहवात्समुद्राच्छतर्वाजिरिपुणानावुचक्षे ॥ घृतस्यधारा
 ऽअभिचोक्शोमिहिरुण्ययैवितुसोमध्यऽआसाम् ॥ ५ ॥ सम्यक्स्रवन्तिसुरितोन

धेनाऽअन्तर्हृदामनसापुयमानाः ॥ एतेऽअर्पन्त्युर्मयोधृतस्यमृगाऽइवाक्षिपणोरीष
माणाः ॥ ६ ॥ सिन्धोरिवप्रातर्ध्वनेशूधुनासोबातंप्रमियः पतयन्तिजिह्वाः ॥ घृत
स्यधाराऽअरुषोनवाजीकाष्ठाभिन्दद्वुर्मिमिःपिन्वमानः ॥ ७ ॥ अभिप्रवन्तुसमं
नेवयोपाः कल्याण्यः स्मयमानासोऽअग्निम् ॥ घृतस्यधाराः समिधोनसन्तताजु
पाणोर्हृर्यतिजातवैदाः ॥ ८ ॥ कन्याऽइवबहुतुमेतवाऽऽअर्यञ्जानाऽअभिचांकशी
मि ॥ यत्रसोमः सुयतेयत्रयज्ञोघृतस्यधाराऽअभितर्पवन्ते ॥ ९ ॥ अभ्यर्पतमुष्टुति
ङ्गव्यमाजिमुस्मासुभद्राद्रविणानिधत्त ॥ इमंयज्ञन्नयतदेवतानोघृतस्यधारामधु
मत्पवन्ते ॥ १० ॥ धामन्तेविश्वम्भुवंनुमधिःश्रितमुन्तःसमुद्रेहद्वन्तरागुणि ॥ अ

पामर्नीकेसमिथेयऽआभृतस्तर्मस्यामुमधुमंतंतऽअर्मिमम् ॥ ११ ॥ पुनस्त्वादित्या
 रुद्रावसवःसमिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणैविसुनीथयज्ञैः ॥ घृतेनत्वन्तुन्यैवैर्धयस्वसुत्याः सं
 न्तुयजमानस्युकामाः ॥ १२ ॥ सुप्ततैऽअग्रेसमिधःसुप्ताजिह्वाःसुप्तऽऋषयःसुप्तधामं
 प्रियाणि ॥ सुप्तहोत्राःसुप्तधात्वायजन्तिसुप्तयोनीराष्ट्रणस्वघृतेनस्वाहा ॥ १३ ॥
 पूर्णाद्विपरापतु० ॥ १४ ॥ अथप्रातरहुतेप्राहुतेवायदरथाःकामयेतसोऽस्याऽअनि
 रसितायैकुम्भ्यैदव्योपहन्तिपूर्णाद्विपरापतसुपूर्णापुनरापत ॥ वस्त्रेविक्रीणावहाऽ
 इपमूर्यैःशतक्रतोस्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नयेवैश्वानरायवसुरुद्रादित्येभ्यःशतक्रतवेस
 स्रवतेअग्नयेअद्भ्यश्चनमम ॥ ॥ ततोवसोर्द्वारांजुह्यात् ॥ ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ

सप्ततं अग्रे सुमिर्धः० ॥ १ ॥ शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सुत्यज्योतिश्च ज्योतिष्मोश्च ॥
शुक्रश्च ऋतयाश्चात्यर्थः हाः ॥ २ ॥ ईदृङ्गान्यादृङ्सदृङ्प्रतिसदृङ् ॥ मितश्च सारिम
तश्च सभराः ॥ ३ ॥ ऋलश्च सुत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च ॥ धूर्त्ताच्च विधुर्त्ताच्च विधारयः ॥
॥ ४ ॥ ऋतजिह्वसत्यजिह्वसेन जिह्वसुषेणश्च ॥ अन्ति मित्रश्च दूरैऽअमित्रश्च गणः ॥
॥ ५ ॥ ईदृक्षांस एतादृक्षांस उष्णः सदृक्षांसः प्रतिसदृक्षांस एबन ॥ मितार्सेश्च स
भिर्मिता सो नोऽअद्य स भं र सो मरुतो यज्ञेऽअस्मिन् ॥ ६ ॥ स्वर्तवाँश्च प्रधासीच सान्तपु
नश्च गृहमेधीच ॥ क्रीडीच शूकीचौक्येपि ॥ ७ ॥ इन्द्रन्दैवी विशो मरुतो नुवत्मानो भ
वन्यथेन्द्रन्दैवी विशो मरुतो नुवत्मानो भवन् ॥ एवं मिमन्य जनमानन्दैवौश्च विशो मानु

पीश्वानुवर्त्मानोभवंतु ॥ ८ ॥ इमं स्तनमूर्जस्वन्तन्धयापाम्प्रपीनमग्नेसरिसस्य
 मध्ये ॥ उत्सृष्टुपस्वमधुमन्तमर्बन्तसमुद्रियुठंसदंनुमाविशस्व ॥ ९ ॥ घृतमिममि
 क्षेघृतमस्यु० ॥ १० ॥ ॥ ब्राह्मणं ॥ अथातोवसोर्धाराञ्जुहोति ॥ अत्रैषसुवो
 ग्निःसंस्कृतःसुऽएपोत्रवसुस्तुतस्मैदेवाऽएतान्धाराम्प्रागृणहस्तुथैनमंप्रीणंस्तद्यदेतस्मै
 वसवऽएतान्धाराम्प्रागृणहस्तस्मादेनाम्बुसोद्धारित्याचक्षतेतुयेवास्माऽअयमेतान्धा
 राम्प्रगृह्णातितुथैनंप्रीणाति ॥ १ ॥ ग्रहवैताम्बुसोर्धाराञ्जुहोति ॥ अभिषेकुऽएवा
 स्यैपुऽएतद्वाऽएनन्देवाः ॥ सर्वकुत्स्नुठंसंस्कृत्याथैनमेतैःकामैरभिषिञ्चत्येतयावसो
 द्धारियातथैनमयमेतत्सर्वकुत्स्नुठंसंस्कृत्याथैनमेतैः कामैरभिषिञ्चत्येतयावसोद्धारो

रयाज्येन पञ्चगृहीतेनौदुम्बयास्तुचातस्योक्तोबन्धुः ॥ २ ॥ वैश्वानरं हृत्वा ॥ शि
रोवैश्वानरः शीर्ष्णोवाऽअन्नमद्यतेथोशीर्षतोवाऽअभिषिञ्च्यमानाभिषिञ्च्यतेमा
स्तान्दुल्लाप्राणवैमारुताः प्राणैरुवाऽअन्नमद्यतेथोप्राणेषुवाऽअभिषिञ्च्यमानोभि
स्तान्दुल्लाप्राणवैमारुताः अरण्येनूच्योवाचोवाऽअन्नमद्यते
पिञ्च्यते ॥ ३ ॥ तद्वाऽअरण्येनूच्योवाग्वाऽ
थोवाचावाऽअभिषिञ्च्यमानोभिषिञ्च्यतेतुतेदतत्सुर्वम्बुसुर्वेवह्यतेक्रामाःसप्रावसु
मयीधारायथाक्षोरसवासिपिषौवैवमारम्भायैवेयमाज्याहुतिर्हूयतेतद्यदेषामसुमयी
धारातस्मादेनाम्बुसोद्धरित्याचक्षते ॥ ४ ॥ सुऽआहाऽइदञ्चमऽइदञ्चमऽइत्यने
नचत्वाप्राणाम्यनेनचानेनचत्वाभिषिञ्चाभ्यनेनचत्वेतदथोऽइदञ्चमेदेहीदञ्चम

इति सायुदेवपाधाराग्निमप्राप्नुयादथैतद्यजुःप्रतिपद्यते ॥ ५ ॥ एतद्ब्रह्म एनन्देवाः ॥
 एतन्नानेन प्रीत्यैतैः कामैरभिपिञ्चत्येतयावसोद्धारियाथैनमेतान्कामानयाचन्तते
 भ्यः इष्टः प्रीतोभिषिक्तः एतान्कामान्प्रयच्छन्तथैवैनमेतदेतन्नानेन प्रीत्यैतैः कामैर
 अभिपिञ्चत्येतयावसोद्धारियाथैनमेतान्कामान्याचक्षते तस्माद् इष्टः प्रीतोभिषिक्तः एता
 न्कामान्प्रयतिद्वौ द्वौ कामौ संयुनक्त्यव्यवच्छेदाथयथाव्योमाकसौ स यजुन्देवन्यज्ञे
 न कल्पतामिति ॥ ६ ॥ एतद्ब्रह्मेदेवाऽअब्रुवन् ॥ केनेमान्कामान्प्रतिगृहिष्यामऽइत्या
 त्मनेनैवेत्यब्रुवन्यज्ञौ वैदेवोनामात्मा यज्ञऽऽएव यजमानस्य स यदाहयेन कल्पतामि
 त्यात्मानौ मे कल्पतामित्यैव तदाह ॥ ७ ॥ द्वादशमुकल्पयति ॥ द्वादशमासाः संव

त्सरःसंवत्सरोग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्यमात्रातावतैवेनमेतदुन्नेनप्रीणात्पुथातावतवन
मेतदुन्नेनाभिषिञ्चतिचतुर्दशसुकल्पयत्यष्टासुकल्पयति दशसुकल्पयतित्रयोदश
सुकल्पयति ॥ ८ ॥ अथार्धेन्द्राणिजुहोति ॥ सर्वमेतद्युद्धेन्द्राणिसुवर्णैवेनमेतत्प्री
णात्पुथोसुवर्णैवेनमेतदभिषिञ्चति ॥ ९ ॥ अथग्रहाञ्जुहोति॥यज्ञावैग्रहायज्ञैर्नैवेनमे
तदुन्नेनप्रीणात्पुथोयज्ञैर्नैवेनमेतदुन्नेनाभिषिञ्चति ॥ १० ॥ अथैतान्यक्रतूञ्जुहोति
॥ अग्निश्चमेघर्मश्चमऽइत्येतैरेवैनमतद्यज्ञक्रतुभिःप्रीणात्पुथोऽएतैरेवैनमतद्यज्ञक्रतु
भिरभिषिञ्चति॥ ११॥ अथाग्न्युपस्तोमान्जुहोति ॥ सहैषयज्ञऽउवाचनम्रतायावैविमे
मीतिकृतेनम्रतेत्यभितपुवमापरिस्तृणीयुरितितस्मादेतदग्निमभितुःपरिस्तृणन्ति

तृष्णायावैविभेमीतिकृतेतुसिरितिब्राह्मणस्यैवतृप्तुमनुतृप्येयामितितस्मात्सर्कस्थि
 तेयज्ञेब्राह्मणन्तर्पणीतवैब्रूयाद्यज्ञमेवैतत्तर्पयति॥१२॥यत्कर्मणात्यरीरिचन्यद्भान्य
 नंमिहाकरम्॥अग्निर्ऋत्स्विष्टकृद्भिर्द्वाग्निस्वष्टुर्ऋतुस्तुस्वाहा ॥ १३ ॥ ततस्त्वयायु
 पकरणम्॥श्रद्धांमेधांयशःप्रज्ञांविद्यांपुष्टिंश्रियंबलम् ॥ तेजआयुष्यमारोग्यंदेहिमेह
 व्यवाहन ॥ १ ॥ ॐ न्यायुपञ्चमदग्नेःकुश्यपस्यन्यायुषम् ॥यद्वेवेषुन्यायुषन्तन्नोऽ
 अस्तुन्यायुषम् ॥ भस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणेऽर्धेसहदिचन्यायुषमितिप्रतिमंत्रः॥
 ततःसंस्रवप्राशनम्॥पवित्राभ्यांमार्जनम्॥अग्नौपवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणेपूर्णपात्रदा
 नंप्रणीतोदकेन॥ कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थंब्रह्मन्इदंपूर्णपात्रंसदक्षिणांकंतुभ्य

महंसंप्रददे ॥ प्रतिगृह्यतामिति यजमानो ब्रूयात् ॥ देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति ॥ प्रणी
ताविमोक्तः ॥ आपः शिवेति विमोक्तो दकं यजमानः स्वमूर्धानमभिषिञ्चति ॥ ॐ आ
पः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमास्तास्ते कृण्वन्तु भेषजम् ॥ १ ॥ ततः श्रेयः संपा
दनम् ॥ तच्चैवम् ॥ आचार्यादयो वरणक्रमेण स्वस्वश्रेयोदानं कुर्युः ॥ अद्येत्यादि ० कृ
तस्य सग्रहमखरजो दर्शनशांत्याख्यस्य कर्मणो यजमानाय श्रेयोदानं करिष्ये ॥ तत्रा
दौवचः प्रतिवचनम् ॥ शिवा आपः संतु ॥ संतु शिवा आपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥
अस्तु सौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ यजमानहस्ते गंधा
दिदानम् ॥ गंधाः पांतु सौमंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताः पांतु आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पाणि पांतु
सौश्रियमस्तु यत्पापं रागमशुभमकल्याणं तद्दूरे प्रतिहतमस्तु ॥ यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥ भ
वन्नियोगेन मया अस्मिन्नारदोक्तसग्रहमखरजो दर्शनशांत्याख्ये कर्मणि यत्कृतमाचा

र्यत्वंतदुत्पन्नंश्रेयःतत्तदमुनासाक्षतेनसजलेनपूगीफलेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ प्रतिगृह्य
 तांप्रतिगृण्णामि ॥ तेनश्रेयसात्वंश्रेयोवान्भव ॥ भवामीतितेनवाच्यम् ॥ एवमेवब्रह्मा
 दयऋषिर्वाजापकादयश्च ॥ यद्वाब्रह्मादयऋषिर्वाजापकाश्चआचार्यद्वाराश्रेयो
 दानंकुर्युः ॥ तद्यथा ॥ भवन्नियोगेनमयाआस्मिन्सग्रहमखरजोदर्शनशांत्याख्येक
 र्माण्यत्कृतंमाचार्यंत्वंतथाचएभिर्ब्राह्मणैःसहयत्कृतंब्रह्मत्वंगाणपत्यं सादस्यं त
 थाचयःकृतोहोमःयःकृतोजपःआचार्यत्वात्ब्रह्मत्वात्गाणपत्यात् सादस्यात् होमा
 त्जपात्तदुत्पन्नंश्रेयःतत्तदमुनासाक्षतेनसजलेनपूगीफलेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ते
 नश्रेयसात्वंश्रेयोवान्भव ॥ भवामीतितेनवाच्यं ॥ ततआचार्यादीनांगंधवस्त्रालंकारादि
 भिर्यथाविभवंपूजनंकार्यम् ॥ दानानिच ॥ स्वर्णगोभूतिलान्दद्यात्सर्वदोषापनुत्तयेइ
 ति ॥ ॥ तत्रस्वर्णदानमंत्रः ॥ हिरण्यगर्भसंभूतंसौवर्णपीततैजसम् ॥ तस्यदानेनदेवे

शसर्वदोषान्निवारय ॥ १ ॥ इदयथाशक्तस्वर्णवातन्निष्क० अमुकशर्म० नममात ॥
गोदानमंत्रः ॥ यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याधौघनाशिनी ॥ विश्वरूपधरादेवप्रीयताम
नयागवा ॥ इमांगावागोनिष्कयीभूतरजतमुद्राद्रव्यंरजोदर्शनशांतिसांगतासिद्धय
र्थमाचार्यायितुभ्यमहंसंप्रददे ॥ नममेति ॥ भूमिदानमंत्रः ॥ सर्वभूताश्रयाभूमिर्वरा
हेणसमुद्धृता ॥ अनंतसस्यफलदाअतःशांतिप्रयच्छमे ॥ इदंभूमिदानंवातन्निष्कयीभू
तंयथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यंरजोद० सिद्धयर्थममुकशर्मणेन्ना० संप्रददे ॥ नममेति ॥
तिलपात्रदानमंत्रः ॥ तिलाःकाश्यपसंभूतास्तिलाःपापहराःस्मृताः ॥ तिलपात्रप्रदाने
नसर्वदोषोविनश्यतु ॥ इदंतिलपात्रंवातन्निष्क० अमुक० नममेति ॥ ॥ ततोहम
कदलीदानम् ॥ तत्रमंत्रः ॥ सुपत्रेसुभगेदेविरंभेभास्करवल्लभे ॥ रक्षमांरजसोदोषा
हुष्टस्यास्यविगर्हितात् ॥ १ ॥ दानेनानेनमेदेवःसविताविश्वतोमुखः ॥ प्रीतोभवतु

मेसद्योदोपंहरतुदुष्करम् ॥ अनेनस्वर्णकदलीदानेनश्रीसूर्यःप्रीयताम् ॥ आचार्यत्वंम
 हाभागसर्वदोषविनाशन ॥ दानस्यास्यप्रभाविणरजोदोषाच्चपाहिमाम् ॥ अथमूर्ति
 दानम् ॥ देवदेवजगन्नाथजगतांकारणाव्यय ॥ मनोहरनमस्तुभ्यंभास्करःप्रीयतामि
 ति ॥ इमाःसूर्यादिचतस्रोमूर्तयःसकलशाःसवस्त्राआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ॥
 ततोग्रहकलशदेवताकलशानामुदकमेतस्मिन्पात्रेएकीकृत्यदूर्वापंचपल्लवरुदङ्मुख
 आचार्यस्तिष्ठन्चत्वारऋत्विजश्चसपत्नीकंयजमानंप्राङ्मुखमुपविष्टमभिषिंचेयुः ॥
 ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ आपोहिष्टा० ॥ १ ॥ योर्वहंशिव० ॥ २ ॥ तस्माऽअरं० ॥
 ॥ ३ ॥ आपोऽअस्मान्मातरंऽशुन्धयन्तुघृतेननोधृतुज्वलन्तु ॥ विश्वरुहिरिप्रम्प्र
 वहन्तुदेवीरुदिदाभ्युऽशुचिरापुतऽपमि ॥ ४ ॥ इदमापुऽप्रवहताबुध्यञ्चमलञ्चयत् ॥

यच्चाभिदुद्रोहान्नतन्यच्चशेषेऽअंभीरुणम् ॥ आपौमातस्मादेनसुःपर्वमानश्चमुञ्चतु ॥
॥ ५ ॥ स्तोकानामिन्दुन्प्रतिशूरुऽइन्द्रोवृपायमानोवृषभस्तुराषाद् ॥ धृतप्लुषामनसा
मोदमानाः स्वाहादिवाऽअमृतामादयन्ताम् ॥ ६ ॥ आयात्विन्द्रोवसुऽउपनऽइहस्तु
तःसंधमादस्तुसुरः ॥ बावृधानस्तविषीर्यस्यपूर्वाद्यौनक्षत्रमभिभूतिपुण्यात् ॥ ७ ॥
आनऽइन्द्रोदूरादानंऽआसादभिष्टकृदवसेयासदुग्रः ॥ ओजिष्ठेभिनुपतिवज्रबाहुः सु
द्वेसुमत्सुतुर्वाणिऽपुतन्यून ॥ ८ ॥ आनऽइन्द्रोहरिभिर्युतात्वच्छावाचीनोवसेराधसेच ॥
तिष्ठात्तिवज्रीमधवाविरुप्सीमन्यज्ञमनुनोवाजंसातौ ॥ ९ ॥ त्रातारुमिन्द्रः ॥ १० ॥
इमम्मेवरुणश्रुधीहवमद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ ११ ॥ तत्वायामि ॥ १२ ॥

त्वन्नोऽअग्ने० ॥ १३ ॥ सत्वन्नोऽअग्ने० ॥ १४ ॥ उदुत्तमम्वरुण० ॥ १५ ॥ वरुणस्योत्तम्भ०
 ॥ १६ ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरुदिवना ॥ प्रातर्भर्गम्पुष
 णम्ब्रह्मणस्पतिम्प्रातः सोममुतरुद्रं हवामहे ॥ १७ ॥ भगप्रणेतर्भगसत्यराधो भर्गुमान्धि
 यमुदवाददन्नः ॥ भगप्रनोजनयुगो गिरद्वैर्भगप्रनृभिर्द्वैवन्तः स्याम ॥ १८ ॥ समुद्राय
 त्वावातायस्वाहा सरिताय त्वावातायस्वाहा ॥ अनाधृष्याय त्वावातायस्वाहा प्रतिध्रु
 प्याय त्वावातायस्वाहा ॥ अवस्यैव त्वावातायस्वाहा शिमिदाय त्वावातायस्वाहा ॥
 आप्यायस्व० ॥ २० ॥ पुञ्चनद्यः सरस्वती मर्पियतिसस्रोतसः ॥ सरस्वती तु पर्पञ्चधा सो
 देशे भवत्सुरित् ॥ २१ ॥ पुनंतुमादेव जुनाः ॥ २२ ॥ पुर्वैत्रणपुनीहिमाशुक्रणदे

वृदीर्घत् ॥ अग्नेक्रत्वाक्रतुरनु ॥ २३ ॥ यत्तेपवित्रमर्चिष्यग्नेचितंतमन्तरा ॥ ब्रह्मते
नपुनातुमा ॥ २४ ॥ पर्वमानः सोऽअद्यनःपवित्रेणविचर्षणिः ॥ यःपोतासपुनातु
मा ॥ २५ ॥ उभाभ्यान्देवसवितःपवित्रेणसुवेनच ॥ माम्पुनीहिबिद्वत्तः ॥ २६ ॥
ब्रुवदेवीपुनतीदिव्यागाद्यस्यामिमाब्रुवह्यस्तन्वोधीतपृष्ठाः ॥ तयामदन्तःसधुमादे
पुब्रयऽस्यामपतयोरयीणाम् ॥ २७ ॥ चित्पत्तिर्मापुनातुवाक्पतिर्मापुनातुदेवोमांस
वितापुनात्वच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्रतेपवित्रपूतस्ययत्का
मःपुनेतच्छकैक्यम् ॥ २८ ॥ शिरोमिश्रायशोमुखान्त्वपिः केशोश्चर्मश्रूणि ॥ राजमि
प्राणोऽअमृतं सुम्राद्रचक्षुर्विराट्श्रोत्रम् ॥ २९ ॥ जिह्वामेभद्रवाङ्महोमनोमन्युःस्वरा

इभामह॥मोदाःप्रमोदाऽअङ्गुरेङ्गानिमित्रम्मेसहः॥३०॥बाहूमेबलमिन्द्रियठहस्तौ
 मेकम्मधीर्यम् ॥ आत्माक्षत्रसुरोमम ॥ ३१ ॥ पृष्टिर्मेराष्टमुदरमठसौग्रीवाश्चश्रो
 णी ॥ ऊरूऽअरुत्नीजानुनीवीशोमेङ्गानिसुर्वतः ॥ ३२ ॥ नाभिर्मैचित्तंविज्ञानम्पा
 युम्मैपचितिर्भसत् ॥ आनन्दनुन्दावाण्डौमेभगुःसौभाग्यम्पसः ॥ जङ्घाभ्याम्पु
 ङ्गयान्धम्मौस्मिद्विशिराजाप्रातिष्ठितः ॥ ३३ ॥ पर्यःपृथि०॥३४॥ देवस्य० सरस्व०
 यन्त्रिये०म्यसौ ॥ ३५ ॥ देवस्य० सरस्व० यन्त्रेणाग्नेःचामि ॥ ३६ ॥ देवस्य०अ
 श्विनौभि० ॥ ३७ ॥ विश्वानिदेव० ॥ ३८ ॥ धामच्छदुग्नि० ॥ ३९ ॥ त्वय्यविष्ट०॥
 ॥ ४० ॥ अन्नपुते० ॥ ४१ ॥ पालाशाम्भु० ॥ ४२ ॥ औदुम्बरं० ॥ ४३ ॥नैय्यग्री

धपादं० ॥ ४४ ॥ आश्वत्थं० ॥ ४५ ॥ यद्देवकुलपाञ्जुहो० ॥ ४६ ॥ द्यौःशांतिरुन्त
रि० ॥ ४७ ॥ यतोयतंसु० ॥ ४८ ॥ अथपुराणोक्तमंत्राः ॥ ॥ सुरास्त्वामभिषिं
चंतुब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ वासुदेवोजगन्नाथस्तथासंकर्षणोविभुः ॥ १ ॥ प्रद्युम्नश्चा
निरुद्धश्चभवन्तुविजयायते ॥ आखंडलोग्निर्भगवान्यमोवैनैर्ऋतस्तथा ॥ २ ॥ रुक्मः
पवनश्चैवधनाय्यक्षस्तथाशिवः ॥ ब्रह्मणासंहिताःसर्वोदिकपालाः पांतुतेसदा ॥ ३ ॥
कीर्तिलक्ष्मीधृतिर्मधापुष्टिः श्रद्धाक्रियामतिः ॥ बुद्धिलज्जावपुः शांतिस्तुष्टिः कान्तिस्तु
मातरः ॥ ४ ॥ एतास्त्वामभिषिंचंतुदेवपत्न्यः समागताः ॥ आदित्यश्चंद्रमाभौम
बुधजीवसितार्कजाः ॥ ५ ॥ ग्रहास्त्वामभिषिंचंतुराहुःकेतुश्चतार्पिताः ॥ देवदानवगंध
र्वीयक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ६ ॥ ऋपयोमानवागार्षोदेवमातरएवच ॥ देवपत्न्याहुमानागा

दैत्याश्चाप्सरसांगणाः ॥ ७ ॥ अस्त्राणिसर्वशस्त्राणिराजानोवाहनानिच ॥ औषधा
 निचरत्नानिकालस्यावयवाश्चये ॥ ८ ॥ सारितःसागराःशैलास्तीर्थानिजलदानदाः ॥
 एतेत्वामभिपिचंतुसर्वकामार्थसिद्धये ॥ ९ ॥ सर्वेषांवा० ॥ ४९ ॥ अमृताभिषेको
 स्तु ॥ एवमभिषेकानंतरं सर्वोपधारिनुलिप्यशुद्धोदकेनस्नात्वाउभयोःस्नानवस्त्रत्या
 गः ॥ वस्त्राण्याचार्यायदद्यात् ॥ शुक्लमाल्यांवरधरोद्धतमंगलतिलकः सपत्नीको
 यजमानःस्वासनेउपविश्याचम्याज्यावलोकनंकुर्यात् ॥ ॐ रूपेणवोरूपमुभ्यागां
 न्तुथोवोविश्ववैदुविभजतु ॥ ऋतस्यपुथाप्रेतंचन्द्रदक्षिणोविस्वःपश्यव्यन्त
 रिक्षुन्यतस्वसदुस्यैः ॥ १ ॥ रूपंरूपमप्रतिरूपोवुभूवतदस्यरूपंप्रतिचक्षणा

१ टीप-ज्ञानवस्त्रमाचार्यायदद्यादितिमदनरत्ने ॥

य ॥ इन्द्रोमायामिः पुरुषः पः एते युक्ता ह्यस्य हरयः शुतादशोत्ययै हरयो यवै दश च सु
हस्राणि बहूनि च नन्ता तदेतद्ब्रह्म पूर्वमनुमबाह्वजुमनुः सर्वानुशासनम् ॥ १ ॥ इदमाज्य
पात्रमाचार्याय तुभ्यमहं संप्रददे ॥ ततो ब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ कृतस्य कर्मणः
सांगता सिद्धयर्थमाचार्याय दक्षिणां दद्यात् ॥ ऋत्विगादिभ्यो यथाशक्ति दक्षिणां
दत्वा अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति भूयसीं दक्षिणां दातुमहमुत्सृजेदिति दत्वा ॥ ते
पामाशिपो गृण्हीयात् ॥ ततो देवतामिविसर्जनम् ॥ यातुग्रहग्रणाः सर्वैस्वशक्त्या पू
जिता मया ॥ इष्टकामप्रसिद्धयर्थं पुनरागमनाय च ॥ १ ॥ ॐ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्प
ते देवयन्तस्त्वेमहे ॥ उपप्रयन्तु मस्तु सुदानं वऽइन्द्रं प्राशूभवांसचा ॥ १ ॥ आवाहि
तदेवताः स्वस्थाने गच्छत ॥ गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेस्वर ॥ यत्र ब्रह्मादयो दे

वास्तत्रगच्छहुताशन ॥ १ ॥ ॐ यज्ञयज्ञगच्छयज्ञपतिगच्छस्वांयोनिगच्छस्वाहा
 एपतैयज्ञोर्यज्ञपतेसुहसूक्तवाकुलसर्व्वीरुस्तब्जुषस्वस्वाहा ॥ १ ॥ यज्ञनारायण
 स्वस्थानेगच्छ ॥ मयाअमुकमासपक्षतिथ्यादियथाकालेयथादेशेयथाशक्तिद्रव्या
 दिकेनयत्कृतंनारदोत्तरजोदर्शनशांत्याख्यंकर्मतत्कालहीनंभक्तिहीनंश्रद्धाहीनंब्रा
 ह्मणानांविचनात् श्रीसूर्याद्यावाहितदेवताप्रसादात्सर्वपरिपूर्णमस्त्वितिभवंतब्रुवंतु
 ॥ अस्तुपरिपूर्णमितिब्राह्मणाब्रूयुः ॥ प्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत् ॥ स्मर
 णादेवतद्विष्णोःसंपूर्णस्यादितिश्रुतिः ॥ १ ॥ यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपोयज्ञाकि
 यादिषु ॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातिसध्यावंन्देतमच्युतम् ॥ २ ॥ ॐविष्णवेनमोविष्णवेनमो
 विष्णवेनमः ॥ ३ ॥ एवंयःकुरुतेशांतिनारदोक्तप्रमाणतः ॥ तदनिष्टुसकलंसद्यए

वविनश्यतीति ॥ इतिसंस्कारभास्करेसग्रहमखनारदोत्तरजोदर्शनशीतिप्रयोगः॥
॥ अथ गर्भाधानसंस्कारनिर्णयः ॥ गर्भाधानसीमंतोन्नयनेतुस्त्रीसंस्कार
रत्वात्प्रतिगर्भनावर्तते ॥ किंतुप्रथमगर्भैवकार्ये ॥ इतिधर्मसिंधौ ॥ तत्रप्रथमर
जोदर्शनेत्रयोदशदोषाः तेषांफलानिचज्योतिःशास्त्रेउक्तानि ॥ अथप्रथमर्तोशिष्टा
चारात्कर्तव्यमाहसंस्कारकौस्तुभैकद्वयपः ॥ प्रथमर्तोतुपुष्पिण्याःपतिपुत्रवती
स्त्रियः ॥ अक्षतैरासनंकुयुस्तास्मिस्तामुपवेशयेत् ॥ हरिद्रापुष्पगंधादीन्दद्यात्तांबू
लकंस्रजम् ॥ आशिषोवाचयेयुस्ताः पतिपुत्रवतीभव॥दीपैर्निराजनंकुर्युःसदीपेवास
येद्गृहे ॥ ताःसर्वाःपूजयेत्पश्चाद्गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ लवणापूपमुद्गादिदद्यात्ताभ्यः
स्वशक्तितइति ॥ ॥ सर्वर्तुसाधारणविशेषमाह वसिष्ठः ॥ ॥ त्रिरात्रंरज
स्वलाऽऽशुचिर्भवति ॥ साज्यान्नंभुंजीयान्नाप्सुस्नायादधःशर्यातनदिवास्वप्यान्ना

ग्निस्पृशेन्नरज्ज्वादिस्पृशेन्नदंतान्धावयेन्नपुष्पाद्यलंकरणंनग्रहान्निरीक्षेतनाश्लीलंकिं
 चिदाचरेन्ननूतनजीर्णखर्परेणजलंपिवेन्नांजलिनापिवेन्नलोहेनायसेन ॥ ताम्रेणविज्ञा
 यतआहारेगोरसंवर्जयेदिति ॥ अथरजस्वलाशुद्धिप्रकारः ॥ स्मृत्यर्थ
 सारे ॥ रजस्वलापष्टिमृत्तिकाभिःशौचंकृत्वामलंप्रक्षाल्यदंतधावनपूर्वकम् संगवेसं
 शिराःस्नायादिति ॥ अथगर्भाधानकालः ॥ पारस्करः ॥ तामुदुह्ययथतुप्रवे
 शनम् ॥ तांवधूंपूर्वोक्तविधिनाउदुह्याविवाहयित्वायथतुऋतावृतौप्रवेशनमभिगमनंकु
 र्यादित्यर्थः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ षोडशर्तुनिशाःस्त्रीणांतस्मिन्युगमासुसंविशेत् ॥ ब्र
 ह्मचार्येवपर्वाण्याद्याश्चतस्रश्चवर्जयेत् ॥ स्त्रीणांगर्भधारणयोग्यावस्थोपलक्षितः का
 लऋतुः ॥ सचरजोदर्शनदिवसादारभ्यषोडशाहोरात्रम् ॥ तस्मिन्नृतौयुगमासुसमासु
 रात्रिषु ॥ रात्रिग्रहणादिवसप्रातिषेधः ॥ संविशेद्गच्छेत् ॥ पुत्रार्थम् ॥ युग्मास्वतिव

हुवचनंसमुच्चयार्थमतश्चैकस्मिन्नापि ऋतौ अप्रतिषिद्धासु युग्मासु सर्वासुरात्रिषु गच्छेत् ॥
एवं गच्छन् ब्रह्मचार्यैव भवति ॥ अतो यत्र ब्रह्मचर्यं श्राद्धादिषु चोदितं तत्र गच्छतो
पिन ब्रह्मचर्यं स्स्वलनदोषोऽस्ति ॥ किंच पर्वण्याद्याश्च तस्मै श्रवणं यत्पर्वणीति बहुवच
नावगमादष्टमी च तु दर्श्याग्रहणम् ॥ अत्र सर्वासु युग्मासुरात्रिषु गमनमावश्यकम् ॥ त
च्चैकस्यां रात्रौ स कृदवकार्यम् ॥ इदं च तौ गमनमन्यकाले प्रतिबंधादिना श्राद्धिका
दर्श्यादावपिन कार्यं ॥ यत्तु हेमाद्रौ चरहस्ये ॥ दिवा जन्मदिनैश्च वनकुर्यान्मैथुनं व्रती ॥
श्राद्धं दत्वा च भुक्त्वा च श्रेयोर्थान् च पर्वस्विति तदनुविषयम् ॥ तथा गृह्यपरिशिष्टे ॥ य
दि दिवा मैथुनं व्रजेत् स्त्री बालपर्वार्याऽअल्पायुषश्च प्रसूयन्ते तस्मादेतद्ब्रजयेदिति ॥
स्त्रीणां यौगपद्येतु ऋतौ गमनक्रममाह ॥ यौगपद्येतु तीर्थानां विप्रादिकमतो ब्रजेत् ॥
रक्षणार्थमपुत्राणां ग्रहणं क्रमशोऽपि वेति ॥ तीर्थमृतुः ॥ विप्रादिवर्णक्रमेण पात्रविवा

हक्रमश्चेति ॥ ॥ अगमनेदोपमाह ॥ पराशरः ॥ ऋतुस्नातांतुयोभार्यासन्निधौनो
 पगच्छति ॥ घोरार्याब्रह्महत्यायांयुज्यतेनात्रसंशयइति ॥ अस्यापवादमाहमदन
 रत्नेव्यासः ॥ व्याधितोबंधनस्थोवाप्रवासेष्वथपर्वसु ॥ ऋतुकालेपिनारीणांब्रह्मह
 त्यांप्रमुच्यतइति ॥ गर्भाधानाकरणेप्रायश्चित्तमाह ॥ पारिजाते आश्वलायनः ॥ ग
 र्भाधानस्याकरणात्तस्यांजातस्तुदुष्यति ॥ अकृत्वागांद्भिजेदत्वाकुर्यात्पुंसवनंपतिः ॥
 अकृत्वेत्यनंतरमपिशब्दोअध्याहारार्थः ॥ प्रायश्चित्तेकृतेपश्चादतीतमपिकर्मवै ॥ क्वा
 र्थमित्येकआचार्योनेत्यन्येतुविपश्चितइतिवचनसंवादात् ॥ गांद्भिजायदत्वाअकृत्वा
 गर्भाधानंपतिः पुंसवनंकुर्यादितिउत्तरार्थार्थः ॥ इतिसंस्काररत्नमालायाम् ॥ ऋतौग
 मनेपराशरः ॥ ऋतौतुगर्भंशंकित्वात्स्नानंमैथुनिनः स्मृतम् ॥ अनृतौतुयदागच्छे
 च्छौचंभूत्रपुरीपवत् ॥ स्त्रियास्तुनस्नानम् ॥ उभावप्यशुचीस्यातांदंपतीशयनंगतौ ॥

शयनादुत्थितानारीशुचिः स्यादशुचिः पुमानिति वृद्धशतातपोक्तेः ॥ प्रथमतो पूव
स्त्रीगमनं कार्यमित्याहा इवलायनः ॥ प्राग्रजो दर्शनात्पत्नीनयाद्गत्वा पतत्यधः ॥ व्य
र्थो कारेण शुक्रस्य ब्रह्महत्या मवाप्नुयादिति ॥ आद्यतोगर्भाधानं च मलमासशुक्रा
स्तादावपि कार्यम् ॥ उत्सवेषु च सर्वेषु सीमंते ऋतुजन्मसु ॥ सुरासुरगुरौश्च वमौ ढ्यदो
षो न विद्यते इति निबन्धे भृगूक्तेः ॥ दिनशुद्धिस्तु ज्योतिःशास्त्रे उक्ता ॥ अथ गर्भाधा
नप्रयोगः ॥ तच्च ऋतुदर्शनमारभ्य आद्यरात्रिचतुष्कं पर्वोदिनिषिद्धदिनानि च वर्ज
यित्वा ॥ आद्यतुनियते च गुरुशुक्रास्तमलमासादिदोषो नास्ति ॥ तच्च ज्योतिःशास्त्रो
क्तशुभेदिने शुभकाले कार्यम् ॥ तत्र युग्मासुरात्रिषु पुत्रः अयुग्मासु कन्या जायते इति ॥ त
त्रायंक्रमः ॥ गर्भाख्ये मातृनादीं यजति विधुबलं प्रातः सुस्नापयेत्तांदोषे शांतिं प्रकुर्या
द्भसनसुफलधान्यापिणं सूयं वीक्ष्य ॥ यत्तद्रात्रौ स्वभार्यारमयति कुशलो बाह्यरत्यासु

ताह्येगत्वातानागरेणप्रतिकुसुमसुरोलंभनंस्यात्तुयत्ते ॥ १ ॥ अथर्तुमतीस्त्रीनूतनवस्त्रं
 कंचुकींचपरिधायमाल्याभरणैरलंकृत्यशुभासनेप्राङ्मुखमुपविशेत् ॥ ततः पतिपु
 त्राद्यविच्छिन्नसंतत्यन्विताभिः कुलवृद्धसुमंगलस्त्रीभिर्गोधूमैर्नारिकेलादिनानाफलै
 स्तत्पल्लवैश्चप्रक्षेपणंवृद्धाचारंयाःफलिनैरितिमंत्रेणकारयेत् ॥ आचम्यप्राणानाय
 म्यदेशकालौसंकीर्त्यअस्याः ममभार्यायाःप्रथमगर्भातिशयद्वाराअस्यांजनिष्यमा
 णसर्वगर्भाणांवीजगर्भसमुद्भवोननिवर्हणार्थगर्भाधानाख्यसंस्कारकर्माहंकरिष्ये इ
 तिकर्तानिशिकर्मणोमंत्राभिज्ञानेसतिसूर्यावलोकनोत्तरंविप्राशिषोगृहीत्वामातृविस
 र्जनादिकंसंपादरात्राविभिगमनादिकंकुर्यात्॥अथमंत्राणामज्ञानेविशेषः ॥अस्याःम
 मभार्यायावी०निवर्हणार्थगर्भाधानसंस्कारनिशिकर्मणांदिवापकृष्यमाणसद्योमंत्र
 जपपूर्वकगर्भाधानाख्यकर्माहंकरिष्येइतिसूर्यावलोकनोत्तरंसर्वान्मंत्रान्पठित्वामातृ

गणं विसर्जयेदित्येकः पक्षः । तदंगविहितंगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापू
जनं नादीश्राद्धं च करिष्ये इति कृत्वा ॥ आदित्यंगभूमित्यादित्यमवेक्षते ॥ ॐ आदित्यङ्ग
वर्भम्पयं सासमङ्घ्रिसुहस्रस्य प्रतिमाम्बिश्चरूपम् ॥ परिदृष्ट्वा हरं सुमाभिमन्त्रं स्थां शु
तायुं पङ्कजुहिचोयमानां ॥ १ ॥ अनेन मन्त्रेण दंपतिभ्यां सूर्यावलोकनं नमस्कारश्च ॥ त
तः सायंकालीनं नित्यकर्म कृत्वा भौशुक्लां वरधारणानुलेपनमाल्याभरणालंकृतौ सदी
पेशयनागारे सुखशय्याप्रसारितशुभमंचकमारुह्य सुमुहूर्तौ स्त्रियमुत्तानां प्राविच्छः श
यितां कृत्वा भर्ता तस्यानाभिदेशे हस्तं दत्वा भिमृश्य जपेत् ॥ ॐ पूषा भगठं सविता मे
ददातु रुद्रः कल्पयतु ललामग्निष्णुर्योनिङ्कल्पयतु त्वष्टारूपाणि पिठं शतु ॥ आसिञ्च
तु प्रजापतिर्धाता गर्भं न्दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालिंगं गर्भं धेहि पृथुष्टुके ॥ गर्भं ते अ

श्विनैर्दिवावाधत्तां पुष्करस्रजौ ॥ तेजोवैश्वानरोदद्यादथ ब्रह्मानुमंत्रयते ॥ ब्रह्मागर्भं
 न्दधातुते ॥ अथाभिगमनम् ॥ ॐ गायत्रेण त्वाच्छन्दसामन्थामित्रैष्टुभेन त्वाच्छन्दं
 सामन्थामिजागतेन त्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ १ ॥ रेतोमूत्रं विजहाति योनिं प्रविश
 दिन्द्रियम् ॥ गर्भोजरायुणा वृतऽउल्बं अहाति जन्मना ॥ ऋतनं सत्यमिन्द्रियं विपा
 नं ठं शुक्रमन्धसुहृद्रस्येन्द्रियमिदम् पयोमृतम् मधु ॥ १ ॥ अभिगमनोत्तरं तस्याः दक्षि
 णस्कंधस्योपरि हस्तं नीत्वा तेन हृदयमालभते ॥ ॐ यत्ते सुशीमे हृदयं दिवि चन्द्रमासि
 श्रितम् ॥ वेदाहन्तन्मान्ताद्दिद्यात्पश्येम शरदः शतं अविमशरदः शतं ठं शृणुयाम शर
 दः शतम् ॥ १ ॥ कृतस्य कर्मणः सांगता सिद्धयर्थं यथा शक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ तेन
 श्रीकर्मगदेवताः प्रीयन्ताम् ॥ ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्वा तेषामाशिषो गृहीत्वा ॥ यां तमात

गणाः सर्वे इति मातृणां विसर्जनं कार्यम् ॥ इति संस्कारभास्करे गर्भाधानसंस्कारः ॥ ॥
 सायदि गर्भे न दधीत तदौषधं पतिः कुर्यात् ॥ ऋतुस्नातायां चतुर्थे हनिवापोऽशरात्रिमध्ये
 कस्मिंश्चिद्युग्मे न्हिपुष्य नक्षत्रादिना च ययायुज्येत तदन्हि ऋतुमतीमुपोष्य तद्रात्रौ
 सिर्द्ध्याः श्वेतं पुष्पाञ्जल्यमूलाप्योदपेपं पिप्पलादक्षिणस्यां नासिकायामासिंचति
 भर्ता ॥ ॥ तत्र मंत्रः ॥ ॐ इयमोषधीत्रायमाणा सहमाना सरस्वती ॥ अस्या
 अहं हृत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभम् ॥ १ ॥ इति संस्कारभास्करे गर्भधारणार्थमौ
 पधम् ॥ अथ पुंसवनं कर्मणो निर्णयः क्रमश्चोच्यते ॥ पुंसवनं तु गर्भसंस्कारत्वात् प्रतिगर्भे
 कार्यमिति धर्मसिन्धौ ॥ पुंसवनं संस्कारे गुरुशुक्रास्तमलमासादिदोषेनास्तीति संस्का
 ररत्नमालायाम् ॥ ॥ प्रयोगपारिजाते जातूकर्ण्यः ॥ ॥ द्वितीये वातृतीये वामासिपुंस

१ भूयस्विगणी श्वेतपुष्पा ॥

वनं भवेत् ॥ व्यक्तेर्गर्भे भवेत्कार्यं सीमं तेन सहाथवेति ॥ तत्र गर्भाधानप्रभृतिमासे द्वितीये
तृतीये वायस्मिन्नहनि पुनक्षत्रेण चंद्रमायुज्येत तस्मिन्नहनि गर्भाभिणी सुपवास्थरात्रान्य
ग्रीधावरोहाञ्छुंगंश्चोदकेन पिद्वानासिकायां दक्षिणपुटे आसंचति भर्ता ॥ हिरण्यग
र्भोद्भवः सम्भृत इत्येताभ्यामृग्भ्याम् ॥ न्यग्रोधो वटवृक्षः तस्य अवरोहाः अतिलंबमवा
चीनं जायमाना अंकुराः तस्य शाखायाः शुंगंश्च तदंकुरानुदकेन पिद्वेत्येकः पक्षः । कु
शंकटकर्कसो मार्दंशुचैके ॥ एकपामाचार्याणां मते न्यग्रोधावरोहांकुरेषु पिप्यमाणेषु कु
शंकटकंकुशमूलंकुरं सोमांशुं सोमलताखंडं च तन्मध्ये पेषणेन वस्त्रगालितं कार्यं ॥ सोम
लताभावे गुडूचीलता ब्राह्मी वा ग्राह्या ॥ एतत्पक्षे द्रव्यचतुष्टयपेषणं कार्यमिति ॥ तत्रायं क्र
मः ॥ पुंसारुये मातृनां दीन्यजति पुरुषभेस्य दनात् प्राग्दिमासे त्रिमासे वाप्युपोष्यानिशि
सुवटभवानंकुरान् पिप्यवाभिः ॥ सोमांशुकौशकं टान्दिक्षपति च वसने गालितं दक्षिणासा

रंध्रेक्षिप्तवासमंत्रं सजलमभिमृशेदं कमध्ये शरावम् ॥ १ ॥ अथ प्रयोगः ॥ ॥ आचम्य
प्राणानायम्य देशकालकीर्तनातिअस्याः मम भार्यायाः उत्पत्स्यमानगर्भस्य वैजिक
गाभिकदोषपरिहारार्थं पुंरूपताज्ञानोदयप्रतिरोधपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
पुंसवनं करिष्ये ॥ तत्र निविघ्नार्थं गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं वसोद्धारा आयुष्य
मंत्रजपनादींश्चाद्धं च करिष्ये इति कृत्वा अत्र पुण्याहवाचनं ति प्रजापतिः प्रीयतामिति व
देत् ॥ तास्तांगभिर्णास्नापयित्वाऽहते वाससीपरिधाद्योपवास्य ॥ ततः तारात्रौ न्यग्रोधा
वराहांकुरांश्च कुशकंटकसोमलताखंडचोदकेनापि द्वा पेषितोदकं वस्त्रगालितं कृत्वा ग
भिर्णादक्षिणनासिकायामासिचतिभर्ता ॥ तत्र मंत्रौ ॥ ॐ हिरण्यगर्भः ० ॥ १ ॥ अ
द्भ्यः सम्भृतः पृथिव्यै रसाच्चिद्विद्वर्कर्मणः समवर्तताग्रे ॥ तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमिति
तन्मर्त्यस्य देवत्वमाजानुमग्रे ॥ २ ॥ कूर्मपित्तचोपस्थे कृत्वेति उदकपूर्णशरावमं केनि

धायेति ॥ सयदिकामयेतवीर्यवान्त्स्याद्भर्तस्तदातस्याःस्त्रियाअंकेउदकपूर्णंशराव
 निधायभर्तागर्भिण्याउदरंअनामिकाग्रेणस्पृशन्नगर्भमभिमन्त्रयते ॥ ॐसुपुर्णोसिग
 रुत्सोस्त्रिष्टुत्तेशिरोगायुत्रञ्चक्षुर्वृहद्रथंतुरेपुक्षौ ॥ स्तोमंआत्माच्छन्दुं७स्यङ्गानि
 यजूं७पिनामं ॥ सामतेतुनूर्ध्वामदेव्यंयज्ञायुश्चिन्मपुच्छन्धिषण्यांशुफाः ॥ सुपुर्णो
 सिगरुत्सोस्त्रिष्टुच्छस्वंपत ॥१॥ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ कृतस्यकर्म० स्मृत्युक्तान्द
 शसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वातेभ्यआशिषोगृहीत्वा ॥
 यांतुमातृगणाःसर्वेइतिमातृणांविसर्जनंकुर्यात् ॥ ॥ इतिसंस्कारभारस्करेपुंसवनसं
 स्कारप्रयोगः ॥ अथगर्भिणीधर्माः पाद्वे॥गर्भिण्यधिकारेअदितिंप्रतिकश्यपः ॥ ना
 वस्करेपूपविशेन्मुसलोळूखलादिषु॥अवस्करेषुमार्जन्यादिषु ॥ नोपस्करेतिपाठांतरे

उपस्करशब्देनशूर्पादिज्ञेयम् ॥ जलंचनावगाहेतश्चून्यागारंविवर्जयेत् ॥ बल्मीकेना
धितिष्ठेतनचोद्विग्रमनाभवेत् ॥ विलिखेन्नखैर्भूमिनांगारेणनभस्मना ॥ नशयालुःसदा
तिष्ठेद्भयायामंचविवर्जयेत् ॥ नतुषांगारभस्मास्थिकपालेषुसमाविशेत् ॥ वर्जयेत्कल
हंगेहगात्रभंगंतथैवच ॥ नमुक्तकेशातिष्ठेतनाशुचिःस्यात्कदाचन ॥ नशयीतोत्तरशिरा
नचैवाधःशिराः क्वचित् ॥ नवस्त्रहीनानोच्छिष्टानचार्द्रचरणातथा ॥ नामंगल्या
वदेद्भ्राणानचहास्याधिकाभवेत् ॥ कुर्याच्छुश्रूषयानित्यंपूजामांगल्यतत्परा ॥ ति
ष्ठेत्प्रसन्नवदनासदाभर्तुर्हितरतेति ॥ ॥ भविष्ये ॥ ॥ संध्यायानैवभोक्तव्यंगर्भिण्या
वरवर्णिनि ॥ स्थातव्यंनचंगंतव्यंवृक्षमूलेचसर्वदा ॥ नदुर्मुखीसदातिष्ठेत्स्वहाछा
यांविवर्जयेत् ॥ सर्वौषधीभिः कोष्णेनवारिणास्नानमाचरेत् ॥ इषडुष्णंकोणाम् ॥ कु
भूतरक्षासुषाचवास्तुपूजनतत्परा ॥ दानशीलातृतीयायांपार्वत्यानक्तमाचरेत् ॥ ग

भिणीकुंजराश्चादिशैलहर्म्यादिरोहणम् ॥ व्यायामशीघ्रगमनंशकटारोहणंत्यजेत् ॥
 शोकंरक्तविमोक्षं चसाहसंकुक्कुटासनम् ॥ व्यवायं च दिवास्वापं रात्रौ जागरणंत्यजेत् ॥
 अतिरूक्षंतु नाश्नीयादत्यम्लमतिभोजनम् ॥ अत्युष्णमतिशीतं च गुर्वहारं विवर्जयेत् ॥
 इतिवृत्ताभवेन्नारीविशेषेण तु गर्भिणी ॥ यश्च तस्यां भवेत्पुत्रः स्थिरायुर्वृद्धि संयुतः ॥ अन्य
 था गर्भपतनमवाप्नोति न संशय इति ॥ मार्कण्डेयोपि ॥ वृक्षं मर्हन् च नाक्रामेन्न प्राकारं पयो
 निधिम् ॥ परिखां च न चाक्रामेदवलागर्भधारिणी ॥ गर्भरक्षा सदा कार्या नित्यं शौचं नि
 पेवणात् ॥ प्रशस्तमंत्रलिखनाच्छस्तमाल्यानुलेपनेति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ भूम्यां चै
 वोच्चनीचायामारोहश्चावरोहणम् ॥ नदीप्रतरणं चैव शकटारोहणंतथा ॥ उग्रौषधंतथा
 क्षारं मैथुनं भारवाहनम् ॥ कृते पुंसवने चैव गर्भिणी परिवर्जयेत् ॥ गर्भग्रहणं च श्रमा-
 दिलिगैर्वेदितव्यं ॥ गृहीतगर्भायाः सद्यः श्रमो ग्लानिश्च जायते ॥ पिपासा आयासः सक्थि

स्यंदनं शुक्रशोणितयोरनुसंबंधो योन्याः स्फुरणं चेत्यादि ॥ अन्यच्च प्रयोगार्णवे स्मृत्यं
तरे ॥ दानं पद्मगन्धभिः क्षायाः परिवेषणमेव च ॥ पचनं न च कर्तव्यं गभिण्याः सर्वथैव त्वि
ति ॥ इति संक्षेपेण गभिणीधर्माः ॥ अथ गभिणीपतिधर्माः ॥ गभिणीवांछितं
द्रव्यं तस्यैदद्याद्यथोचितम् ॥ सूते चिरायुषं पुत्रमन्यथादोषमर्हतीति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥
दोहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ॥ वैष्ण्व्यं मरणं वापि तस्मात्कार्यं प्रियं स्त्रिया इ
ति ॥ दोहदं गभिणीप्रियम् ॥ स्मृतिचिंतामणौ ॥ पुंसो भार्या गभिणी यस्य चेत्स्यात्सु
नोश्चौलं क्षौरकर्म त्मनश्च ॥ गेहारं भस्त्रं भस्त्रं च वाधिस्नानं नैव कुर्वन् चित्स्यात्त्रामि
ति ॥ ॥ दक्षः ॥ ॥ ऋतुद्वये व्यतीति तु न कुर्यान्मौजिबंधनम् ॥ अग्न्याधानं गयाश्राद्धं
वपनं च विवर्जयेदिति ॥ कालविधाने ॥ क्षौरं शवानुगमनं न खकृतं न च युद्धं च वास्तुक
रणं त्वतिदूरयानम् ॥ उद्गाहमौपनयनं जलधर्वगहमायुः क्षयो भवति गभिणिकापती

नाम् ॥ वगाह इत्यत्र अवेत्युपसर्गावयवाकारस्य भागुरिमेतेन लोपः ॥ ॥ क्षौरं वपनम् ॥
 तच्चात्र कर्तनस्याप्युपलक्षणम् ॥ नोदन्वतोभिसिस्नायान्नचश्मश्नादिकर्तयेत् ॥ अंतर्व
 त्त्याः पतिः कुर्वन्नप्रजाभवति ध्रुवमिति क्रतुस्मरणात् ॥ यत्तु ॥ वपनस्य निषेधोपिकर्त
 नैव विधीयते इति स्मृत्यंतरवचनम् ॥ तद्गर्भिणीपतिभिन्नानां जीवति पतृकादीनां योवप
 ननिषेधस्तत्र कर्तनविधानपरम् ॥ ॥ संग्रहे ॥ दहनं पवनं चैव पर्वतारोहणं तथा ॥ ना
 वआरोहणं चैव वर्जयेद्गर्भिणीपतिरिति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ॥ गर्भिण्यामपि भार्यायां
 विवाहेऽप्यथवा व्रते ॥ सपितापिवपेत्केशान्गौतम्यां सिंहगेशुराविति ॥ विवाहे इत्यत्र
 निवृत्तेऽपीति शेषः ॥ एवं व्रते इत्यत्र ॥ गौतम्यामिति गौतम्यसन्निहितदेशनिवृत्त्यर्थम् ॥
 सिंहगेशुराविति तीर्थयात्रांतरोपलक्षणम् ॥ विवाहेऽत्र तबंधे च गर्भिणीपतिरेव च ॥ मुंड
 नं सर्वतार्थिषु कुर्यादिवा विचार्यन्निति स्मृतिदर्पणधृतसंग्रहवचनसंवादात् ॥ ॥

स्मृत्यंतरे ॥ ॥ सिंधुस्नानंहुमच्छेदवपनंप्रेतवाहनम् ॥ विदेशगमनंचैवनकुर्याद्भूमि
णीपतिरिति ॥ प्रेतवाहनमित्यनेनप्रेतविधानमप्युपलक्ष्यते ॥ ज्योतिर्निबंधगालवः ॥
प्रव्यक्तगर्भापतिरब्धियानंमृतस्यवाहंधुरकर्मसंगम् ॥ तथैवग्रत्नेनगयादितीर्थयागा
दिकंवास्तुविधिनकुर्यादिति ॥ आदिशब्देनत्रतोद्यापनादि ॥ शुद्धिदर्पणदक्षः ॥ मुं
डनंपिंडदानंचप्रेतकर्मतथैवच ॥ नजीवात्पितृकःकुर्याद्भूमिणीपतिरेवचेति ॥ पिंड
दानशब्देनश्राद्धमुपलक्ष्यते इतिकेचित् ॥ वपनंप्रेतविधानापवादस्तत्रैव ॥ क्षौरं
नैमित्तिकंकुर्यान्निषेधसत्यपिश्रुवम् ॥ पित्रोःप्रेतविधानंचगर्भिणीपतिरेवचेति ॥ एतेच
नियमाःसप्तममासादूर्ध्वंभवन्ति ॥ वपनंमैथुनंतीर्थवर्जयेद्भूमिणीपतिः ॥ श्राद्धंचस
प्तमान्मासादूर्ध्वनैवसमाचरेदित्यादि आश्वलायनोक्तेः ॥ अत्रकेचित्सप्तममासोत्त
रंग्योवपनादिनिषेधः सदोषातिशयार्थः ॥ तेनतत्पूर्वमपिशक्तौसत्यावपनादिनिषेध

नारपालनमस्त्येवेत्याहुः ॥ ऊर्ध्वनैवसमाचरेदितिवचनात्सप्तममासात्पूर्वकदाचिद्
 पनादिकरणमस्तीतिगम्यते ॥ दक्षः ॥ मासपङ्केव्यतीतितुनकुर्यान्मौजिवंधनम् ॥ अ
 ग्याधानंगयाश्राद्धवपनंचविवर्जयेदिति ॥ ॥ संस्कारदर्पणसत्यव्रतः ॥ ॥ ऋतुत्र
 येव्यतीतितुनकुर्यान्मौजिवंधनम् ॥ अग्याधानंगयाश्राद्धवपनंचविवर्जयेदिति ॥ संक
 टवशेनशक्ताशक्तपरतयावाव्यवस्थायथायथवोद्ध्या ॥ तीर्थतीर्थयात्रा ॥ श्राद्धश्रा
 द्धभोजनमितिकेचित् ॥ पित्रोः क्षयाहश्राद्धादिकंतुसप्तममासादूर्ध्वमपिभवति ॥
 पित्रोःक्षयाहंदर्शचगयाश्राद्धमहालयम् ॥ ग्रहणान्वष्टकाश्राद्धेकुर्याद्भिर्भवतीपतिरि
 तिसत्यव्रतोक्तेः ॥ एतच्चनित्यानांयुगादिश्राद्धानामुपलक्षणम् ॥ पिंडयज्ञोपिभवत्ये
 व ॥ नित्यत्वात् ॥ मुंडनंपिंडदानंचेत्युदाहृतदक्षवाक्ये ॥ पिंडदानशब्देन श्रा
 द्धमुपलक्ष्यतइतिश्राद्धस्यैवनिषेधप्राप्तौपित्रोःक्षयाहमितिसत्यव्रतवाक्येननित्यश्रा

द्धानांप्रतिप्रसवःक्रियते ॥ पिंडदानशब्देनपिंडदानमेवनिषिध्यतइतिमातापित्रोः
क्षयाहादिश्राद्धेष्वपिपिंडदानानिषेधः ॥ तच्चानिर्वपणंकार्यंतस्यामपिनृसत्तमेति ॥
अन्वष्टक्यविषयएवगर्भिणीपतित्वप्रशुक्तोयःपिंडदाननिषेधःप्राप्तःसनास्तिइतिनिबं
धकारलेखनादान्वष्टक्यव्यतिरिक्तसांवत्सरिकादिस्थलेकथंपिंडदानप्राप्तिरितिवा
च्यम् ॥ अपिशब्देनसांवत्सरिकादीनामपिसंगृहीतत्वेनतत्प्राप्तिसंभवात् ॥ नचपि
तृशब्दस्यापिंडनिर्वपणशब्देनान्वयात्कथमेतदितिवाच्यम् ॥ सन्निहितपदान्वयसंभ
वेऽग्यवहितान्वयकल्पनस्यानुचितत्वात्॥ सांवत्सरिकादिषुगर्भिणीपतिकर्तृकाऽपिंड
दानाचारस्यबहुशोदृष्टत्वाच्चेतिकेचित् ॥वस्तुतस्तुएतन्मतेपिक्षयाहादिश्राद्धेष्वपिपि
डनिषेधोनैवास्ति ॥ श्राद्धंचसप्तमान्मासादूर्ध्वनैवसमाचरेदित्याश्वलायनवचनस्य
श्राद्धशब्दार्थःश्राद्धभोजनपरइतिमतेश्राद्धकरणस्यैतस्मादेववचनात्प्राप्तत्वात्पित्रोः

क्षयाहमिति वचनं सर्पापिडकत्वविविधानार्थं द्रष्टव्यम् ॥ यथाचारं व्यवस्था ॥ इति गर्भि
 णीपतिधर्माः ॥ ॥ अथ गर्भवृद्ध्युपायः ॥ ॥ वरीविश्वचगंधाचमधुकंभृंगराट्समम् ॥
 अजादुग्धेन पानंतु नार्यागर्भस्य वृद्धि कृदिति ॥ वरीशतावरी ॥ विश्वाशुंठी ॥ गंधा
 अश्वगंधा ॥ भापायामास्कंदइत्युच्यते ॥ मधुकंज्येष्टीमधुम् ॥ भृंगराट् ॥ भाषायां
 माका इति ॥ ॥ अथ गर्भरक्षोपायः ॥ ॥ शांखायनगृह्ये ॥ चतुर्थे मासि गर्भरक्ष
 णम् ॥ ब्रह्मणाग्निः संसंविदान इति स्थालीपाकेन हुत्वा क्षीभ्यां तइति प्रत्युचमज्यलेपेनां
 गान्यवमृजेदिति ॥ ब्रह्मणाग्निः संविदान इति राक्षोघ्नम् ॥ अथ वास्वशाखोत्तराशोघ्नीसू
 क्तग्रहणम् ॥ शाखांतरोक्तत्वाल्लौकिकान्नाविदं कार्यम् ॥ इति गर्भरक्षणोपायः ॥ ॥ अ
 थ गर्भिण्यागर्भस्त्रावहरोपायः ॥ ॥ तत्रेदं गृह्यं ॥ यदि गर्भः स्त्रवेदाद्रैणास्याः पाणिना
 त्रिरूध्वनाभेरुन्मापुं ॥ पराचंतवानावाचं च त्रैवधा तु वंधने ॥ सक्तूनुपेवेदयदशा

मासोअवीरहेति ॥ यदिगर्भोगर्भिण्याःस्रवेत्तदातस्यानाभेरुर्ध्वयोदेशः ॥ गर्भावे
 स्थितियोग्यःसस्वेनपाणिनापराचंत्वेतिमंत्रेणत्रिरुन्माष्टिऊर्ध्वापवर्गंसंमृजतित्यर्थः ॥
 सकृदेवमंत्रः ॥ यत्रैकस्मिन्द्रव्यइतिसूत्रात् ॥ नैमित्तिकमिदंकर्म ॥ औषधमपि ॥ श
 पीत्वातंडुलतोयेनतंडुलीयजटाऋतौ ॥ पतद्गर्भान्चयानारीस्थिरगर्भाप्रजायते ॥ श
 कंराथचतिलैःसमांशैर्कैर्माक्षिकेणसहमाक्षितैःस्त्रियाः ॥ नास्तिगर्भपतनोद्भवंभयंपाप
 भोक्त्वारिवतीर्थसेवनमिति ॥ तंडुलीयजटातंडुलजामूलम् ॥ माक्षिकंमधु ॥ इतिग
 र्भस्नावहरोपायः ॥ अथसीमंतोन्नयनम् ॥ तत्रानिर्णयः ॥ हारीतः ॥ सकृत्संस्कृत

१ इदंचकर्मसकृदेवकार्यं ॥ स्त्रीसंस्काररत्वान्नप्रतिगर्भमावर्ततइतिवृत्तिकाराद्युक्तेः ॥ यत्तुविष्णुः ॥ सीमं
 तोन्नयनंकर्मनस्त्रीसंस्कारइष्यते ॥ किंचिद्गर्भस्यसंस्कारात्प्रतिगर्भप्रयुजतेइति ॥ तत्कात्यायनविपयम् ॥ म
 मतुबहुसंमतेसकृत्कार्यमित्युक्तं ॥ तदुक्तंभवति ॥

संस्काराःसीमंतेनाद्विजस्त्रियः ॥ यंयंगर्भंप्रसूयंतेससर्वःसंस्कृतोभवेदिति ॥ यदिसी
मंतस्यमुख्यकालातिक्रमस्तदाप्रसवाद्वर्गागपिकर्तव्यम्॥तथाचोक्तं ॥ सीमंतोन्नयनं
मुख्यकालेनस्यात्कथंचन ॥ कार्यमाप्रसवादितिशंखोब्रवीत्स्फुटमिति ॥ अकृ
तसीमंतायाःप्रसवेविशेषःसत्यव्रतेनोक्तः ॥ स्त्रीयद्यकृतसीमंताप्रसूयेतकदाचन ॥ पु
त्रंगृहीत्वाविधिवत्सातंसंस्कारमहर्हतीति ॥ ॥ अथसीमंतोन्नयनंनामक्षेत्रगर्भसंस्का
रकर्मव्याख्यायते ॥ तच्चप्रथमगर्भसंभवान्मासेपष्ठेष्टमेवापुन्रक्षेत्रशुक्लपक्षादिज्यो
तिःशास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यम् ॥ अत्रापिनियतकालेअधिमामसगुरुशुक्रास्तादिदोषोना
स्ति ॥ असंभवेयावत्प्रसवकालपर्यंतम् ॥ अत्राप्यनियतकालेअधिमामासादिप्रत्यवा
योनास्ति ॥ ॥ अथसीमन्तोन्नयनप्रयोगः ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ ॥ सीमंताख्यं
रवीज्येभवतिचयुवतेर्वाष्टमेमासिपष्ठेशालाकर्मादिनांदीश्रपयतिसातिलं मुद्गमिश्रंच

रुं प्राक् ॥ प्राजापत्यै कहुत्वोदितमनुहवनं सर्वपंचादशस्यात्पश्चात्पीठोपविश्यं विनय
तिपुलिकास्थाप्यतां प्रेष्यगानम् ॥ १ ॥ तत्र पत्न्या सह संगलस्नापित अहतवासोऽयुग
लालंकृतः पत्न्या सह वै हिः शालायां शुभासने उपविश्या च म्यप्राणानायम्य देशकाल-
कीर्तनाति अस्या मम भार्यायाः गर्भावयवेभ्यस्तैर्जोवृद्धयर्थं क्षेत्रगर्भयोः संस्कारार्थं
प्रतिगर्भसमुद्भवैर्नो निर्वहणेन बीजकोत्पत्त्यतिशयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सीमंतो
न्नयनाख्य संस्कारकर्म करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचन
मविघ्नपूजनं मंडपस्थापनं मातृकापूजनं वसोद्धारमायुष्यमंत्रजपनां दीक्षाद्वंद्वचकीर

१ यद्यपि सीमंतैर्वहिः शालाउक्ततथापीदानां तनानां नाम करणान्नात्र लिखिता ॥ पुंसवनं सीमंतेन सह कार्यं
मित्युक्तं सीमंतेन सह करणे अनादिष्टपूर्वकार्यमिति प्रयोगरत्ने ॥ गर्भसंस्कार एव स्यादित्यादि निर्णयो गदाधरा
दौज्ञेयः ॥ अनादिष्टपूर्वकार्यमित्युक्तं प्रयोगरत्ने गदाधरादौ ॥

प्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनं तैधाता प्रीयतामित्यूहः कर्तव्यः ॥ तत्र बहिःशा
 लायां स्थडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं मंगलनामाग्नेः स्थापनम् ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मासना
 दि आज्यासादनानंतरं तंदुलतिलमुद्गानामासादनम् ॥ अनंतरमुपकल्पनीयानि ॥ मृ
 दुपीठं ॥ युग्मान्यौ दुंदुवरफलान्यपक्वान्येकस्तवकनिबद्धानि ॥ त्रयोदशपरिमाणका
 स्त्रयोदभौ पिजूलाः ॥ त्र्येणी शूलली ॥ वीरंतरशंकुः ॥ केचिदश्वत्थशंकुः ॥ पूर्णचा
 त्रम् ॥ अलोहितम् ॥ सूत्रेण पूर्णम् ॥ वीणागाथिनै चैति ॥ गानं गायनम् ॥ त्रिवर्णिकौ वीणा
 गायिनौ राजवर्णनसंबाधिगानं कुरुतः ॥ ॥ अथवानलादिसंबाधिगानं कुरुतः ॥ ॥

१ तीनठिकाणीं श्वेत ॥ २ वीरतरो वीरितरुशिरेति जयरामः ॥ ३ अश्वत्थशंकुः परैपिकेवतिहरिहररे
 णुकारिकाकारौ ॥ अश्वत्थशंकुरित्तिकारिकाकारः कर्कश्व ॥ खादिरः शंकुरिति गर्गः ॥ ४ चात्र ह्यणजे
 सूतकण्ठण्याची चाकी ॥ ५ लेखंडाखेरीज ॥

आज्यनिर्वपणानंतरम् ॥ चरुपात्रेमुद्रप्रक्षेपंकृत्वाधिश्रपणम् ॥ ईपत्त्रश्रितेषुतिलतंडु
 लप्रक्षेपः ॥ पर्यग्निकरणातिआधारावाज्यभागैस्तुवेणजुहुयात् ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजा
 पतयेस्वाहा इदंप्रजा० ॥ ॐ इंद्राय० इदमिं० ॥ ॐ अग्नयेस्वाहा इदम० ॥ ॐ
 सोमायस्वा० इदंसो० ॥ ततश्चरुमभिधार्यस्तुवेणचरुंजुहुयात् ॥ ॐ प्रजापतये०
 इदंप्र० ॥ ५ ॥ ततःस्थालीपाकेनोत्तरार्धात्स्विष्टकृत् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वा० इ
 दम० ॥ ६ ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ॐ भूःस्वाहा इदम० ॥ ७ ॥ ॐ भुवः
 स्वा० इदंवा० ॥ ८ ॥ ॐ स्वःस्वा० इदंसूर्या० ॥ ९ ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने० इदम०
 वरु० ॥ १० ॥ ॐ सत्वन्नोऽअग्ने० ॥ इदमग्न० वरु० ॥ ११ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० ॥ इ

दम० अयसे० ॥१२॥ ॐ ये ते शतं० इदं वरु० सवित्रे० ॥१३॥ ॐ उदुत्तुमम्० इदं वरु० दित्या
यादि० ॥ १४॥ मनसा ॐ प्रजाप० इदं प्र० ॥१५॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीता वि
मोकांतं होमशेषं समाप्य ॥ ततः पश्चादग्नेर्भद्रं पीठे मृद्रासनं संस्थाप्य तदुपरि गर्भिणी
मुपवेशयेत् ॥ ततो युग्मेन सदालुग्रप्सेनौ दुर्वरेण त्रिभिर्वेण्या कृतिदर्भापि जूलहयेण्या
शलल्या वीरतरशंकुना सूत्रपूर्णचात्रेण चेत्यैतैः सर्वैः पुंजीकृतैः सीमंतमूर्ध्नि विनयति ॥
ललाटांतरमारभ्य केशान् द्विधा करोति भर्ता ॥ ततो विनयनं ॥ ॐ भूर्विनयामि ॥ ॐ भुव
र्विनयामि ॥ ॐ स्वर्विनयामि ॥ तत औदुंबरादिपंचकस्य वेण्यां बंधनं ॥ ॐ अयमू
र्जावतो वृक्षऽऽर्ज्ज्विव फलिनी भव ॥ १ ॥ इत्यनेन मंत्रेण ॥ अथैवाथागानं ॥ सोमऽए

१ तैलदेवदारुपीठे ॥ २ ततस्त्रैर्वर्णैर्कैर्वाणागाथिनैराजवर्णनसंबंधि अथवानलादिसंबंधि गानं
कुरुत इति गदाधरः ॥ राजन्यव्यतिरिक्तवीरतरगानमिति हरिहरः ॥

वनोराजेमामनुपीःप्रजाः ॥ अविमुक्तचक्रऽआसिरंस्तिरेतुभ्यमसाविति ॥ १ ॥ ए
तयागाथयावीणागाथिनौगानंकुर्याताम् ॥ असौस्थानेसमीपावस्थितायाःमहानद्या
नामग्रहणम् ॥ गंगा अमुना सरस्वतीत्येवमादिप्रथमांतनामग्रहणंरुयेवकरोति ॥
कृतस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थस्मृत्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ तेन
श्रीकर्मांगदेवताःप्रीयंताम् ॥ ब्राह्मणान्गन्धतांबूलादिभिःसंपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणांदत्त्वा
तदाशिपोगृहीत्वाअग्निविसृज्यमातृणांविसर्जनम् ॥ यांतुमातृगणाःसर्वेपूजामादाय
पार्थिवाम् ॥ इष्टकामप्रासिद्धयर्थपुनरागमनायच ॥ ॥ इतिसंस्कारभास्करसीमंतोन्न
यनसंस्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथजातकर्मकारंभः ॥ ॥ अथकस्माच्चिद्योगाद्भोधा
नादिसंस्काराअकृताश्चेत्तर्हिगोदानपूर्वकमनादिष्टप्रायश्चित्तंकृत्वांतरितसंस्कारान्सं
पाद्यचजातकर्मकार्यमिति ॥ शीघ्रप्रसवोपायःग्रंथांतरे ॥ हिमवत्युत्तरेपार्थशव

दानामयक्षिणी ॥ तस्यानुपुरशब्देनविशल्यास्यात्तुगभिर्णीस्वाहा ॥ इतिमंत्रैणैक
 विंशतिद्वर्वाकुरैरेकपलंतिलतैलंप्रदक्षिणमावर्तयन्नष्टशतमंत्रंजपित्वातत्तैलंकिञ्चित्पा
 ययेच्छेषमुदरेलेपयेदिति ॥ अथयंत्रप्रकाशयंत्रमप्युक्तम् ॥ गजाग्निवेदाउडुराट्शरा
 ङ्कारसर्पिपक्षाड्तिहिक्कमेण ॥ लिखेत्प्रसूतेःसमयेगृहेदःसुखेननार्यःप्रसवंतिशीघ्रमि
 ति ॥ अस्यार्थः ॥ गर्भिण्यानार्यादृष्टिगोचरेदेशेसमचतुरस्त्रसंसाध्यतस्यसमान्नव
 कोष्ठकान्कृत्वाईशानोत्तरवायुकोष्ठेषुअष्टमतृतीयचतुर्थानिकान्क्रमेणलिखित्वापूर्व
 मध्यमपश्चिमकोष्ठेषुप्रथमपंचमनवमांकान्क्रमेणविलिख्यआग्नेयदक्षिणनैऋतको
 ष्ठेषुपष्ठसप्तमद्वितीयांकान्क्रमेणविलिखेत् ॥ इदंयंत्रंप्रसूतिसमयेपूर्वसूतिकागृहे
 लेखनीयमेतददर्शनेनसुखेनशीघ्रनार्यःप्रसवंति ॥ ॥ यंत्रंयथा सोष्यंतीमिति
 प्रसवकालेशूलवतीस्त्रियंभर्ताएयंतुदशमास्योगर्भादितिमंत्रेणदशकमभिमं

८१६
 ३५७
 ३६२

व्यतेनोदकेनशीघ्रप्रसवार्थं त्रिवारमभिषिंचेत् ॥ ॐ एयंतुदशमास्योगभौजरायुणासु
ह ॥ यथायम्वायुरेयंतियथासमुद्रऽएयति ॥ एवायन्दशमास्योऽअस्त्रजरायुणासु
ह ॥ १० ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ अभ्युक्षणानन्तरं वरावपतननिःसारपर्यंतं प्रसूतिसमीपे अ
वैतुष्टाश्चैव लामिति मंत्रं जपति भर्ता ॥ ॐ अवैतुष्टाश्चैव लठं शुने जराज्वपत्तवै नैव
मार्ठसेनपीवरिनकस्मिंश्चानायतनमवजरायुपद्यताम् ॥ १ ॥ शांतिप्राप्ततिथिनक्षत्र
योगादिसंभवे पुत्रमुखमदृक्खवस्नानं कार्यं ॥ दुष्टकालेपि कुर्वीत जातकर्म यथाविधीति
खंडूभट्टपद्धतौ जैमिनिः ॥ देशकालोपधाताद्यैः कालातिक्रमणं यदि ॥ अनस्तके ज्येष्ठसि
ते तत्कार्यं चोत्तरायणे ॥ तथैवानिष्टतिथिनक्षत्रयोगविषयटीसंक्रांतिग्रहणपर्वपौषज
ननेवैकृतप्रसवे च शांतयोमयूखादिशांतिग्रंथेषु द्रष्टव्याः ॥ ग्रंथविस्तरभयान्नात्र लिखि

ताः ॥ ॥ अथजातकर्मसंस्कारनिर्णयः ॥ ॥ तद्यथा ॥ नपक्षेननचामेनश्राद्धंहेम्नैव
 कारयेत् ॥ पुत्रजन्मनियान्नायांशर्वयार्थोदत्तमक्षयमिति ॥ १ ॥ जातकर्मणिनां दीश्राद्धं
 रात्रावपिकार्यम् ॥ यद्यपिकिञ्चित्कर्मगंगादीश्राद्धकृतं तथापि पुत्रजन्मनिमित्तनां
 दीश्राद्धद्वितीयं तद्दिने एव भुक्त्वा पिजननकाले कार्यमिति ॥ नालच्छेदने कालप्रतीक्षा
 माहहारीतः ॥ कालप्रतीक्षावालस्य नालच्छेदनकर्मणि ॥ षण्मुहूर्तात्परं कार्यं सं
 कटेष्टमुहूर्तके ॥ १ ॥ तद्दूर्ध्वच्छेदमच्छेद्यं पित्रादिः सूतकी भवेत् ॥ २ ॥ ब्रह्म
 सूत्रधृतं नालं तेन विष्टयानि कृतयत् ॥ मूलतोष्ठांगुलं त्यक्त्वा नालं छिद्यात्क्षुरादिने
 ति ॥ ॥ तत्रायंक्रमः ॥ ॥ जाते पुत्रे सचैलं भवति जनयतो मातृनां दीयमेधागुण्ये त्वे
 नं जपः स्याज्जननभुवममुं मंत्रयेन्मतीतरंच ॥ सव्यं प्रक्षाल्य वामं स्तनमुदकयुतं पात्रप्र
 च्छिद्य नालं भूत्यग्निं स्थाप्य हुत्वा द्वितयमनुदिनं विंशतिद्वेदशाहम् ॥ १ ॥ इति ॥ अथ

जातकर्मप्रयोगः ॥ तत्रजातिपुत्रेपिताकुलदेवतावृद्धप्रणामपूर्वकंतस्यमुखंनिरी
क्ष्यनद्यादावनुष्णवारिणातडागादौवाउदङ्मुखंस्नायात् ॥ मूलज्येष्ठाव्यातिपातादौ
उत्पन्नेमुखमदृष्ट्वस्नायात् ॥ अथासंभवेदिवाहताभिः शीताभिरद्भिः सुवर्णयुताभि
गृहेएवस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतकुंकुमतिलकः शुभासनेउपविद्याचम्यप्रा
णानायम्यदेशकालैस्मृत्वाममास्यबालकस्यगर्भाबुपानजनितसकलदोषनिर्बहणा
युर्मैधाभिवृद्धिवीजगर्भसमुद्भवैनोनिर्बहणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्मकरि
ष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृपूजनाग्रुष्यमंत्रजपपूर्व
कमाभ्युदयिकश्राद्धहैम्नवकरिष्येइतिकृत्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनंतिस्सविताप्रीयता
मित्यूहः ॥ अच्छिन्नेनालेमैधाजननाग्रुष्येकरोति ॥ तत्रमैधानजननंयथा ॥ अनामि
कयासुवर्णीतहितयामधुघृतेएकीकृत्यधृतंवाकेवलंकुमारंप्राशयतिपिता ॥ ॐ भूर्स्व

यिदधामि ॥ ॐ भुवस्त्वयिदधामि ॥ ॐ स्वस्त्वयिदधामि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सर्वत
 यिदधामीत्यनेनमंत्रेणसकृत्प्राशयति ॥ अथास्यायुष्मन्तं करोति ॥ तत्र कुमारस्य
 नाभिदेशेवाक्षिणकर्णसमीपे अग्निरायुष्मानित्यादिवक्ष्यमाणमंत्रा अपति ॥ ॐ अ
 ग्निरायुष्मान्तसवनस्पतिभिरायुष्मास्तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥ १ ॥ ॐ सोमआ
 युष्मान्तसऽओपधीभिरायुष्मास्तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥ २ ॐ ब्रह्माऽआयुष्मन्तद्वा
 ह्मणैरायुष्मन्तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥ ३ ॥ ॐ देवाऽआयुष्मन्तस्तमृतैरायुष्मन्तस्ते
 नत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥ ४ ॥ ॐ ऋषयऽआयुष्मन्तस्तत्रैरायुष्मन्तस्तनत्वायुषायु
 ष्मन्तं करोमि ॥ ५ ॥ ॐ पितरऽआयुष्मन्तस्तेस्वधाभिरायुष्मास्तेनत्वायुषायुष्मन्तं क
 रोमि ॥ ६ ॥ ॐ यज्ञऽआयुष्मान्तसदक्षिणाभिरायुष्मास्तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥
 ७ ॥ ॐ समुद्रऽआयुष्मान्तसस्रवंतीभिरायुष्मास्तेनत्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥ ८ ॥

एतावत्पर्यंतमग्निरायुष्मानित्यारभ्यत्रिर्जपति ॥ ॐ न्यायुषश्चमर्दने कुश्यर्पस्य न्या
युषम् ॥ यद्वेपुं न्यायुषन्तन्नोऽस्तु न्यायुषम् ॥ न्यायुषमित्येतमपि मंत्रं त्रिर्जपति ॥
सयदिकामयेत कुमारः सर्वमायुरियादितितदा कुमारं वात्सप्रेणा भिमृशति ॥ दिवस्प
रीत्यारभ्य गोमंतमुशिजो विवधुरित्यंतो वात्सप्रः ॥ ॐ दिवस्प रित्प्रथमं यज्ञेऽअग्निर्
स्मद्वितीयं परित्जातं वेदा ॥ तृतीयं मप्सु नृमणाऽअजं स्त्रामिन्धानऽएन अरते स्वाधीः ॥
॥ १ ॥ विद्वातेऽअग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्वाते धाम विभृता पुरुत्रा ॥ विद्वाते नाम परमं हुहाय
विद्वातमुत्सुयतऽआयगन्ध ॥ २ ॥ समुद्रे त्वानुमणाऽअप्स्वन्तर्नृचक्षाऽईधदि
वोऽअंगंऽऊधन् ॥ तृतीयं त्वारजसितस्तिथ्वा ७ संमपासु पस्थैर्महिषा अवर्धन् ॥ ३ ॥

अक्रन्ददुग्निस्तनयं निवद्यौः क्षामारैरिह द्दरीरुधः समञ्जः ॥ सुद्योयज्ञानो विहीमिद्धोऽअ
 ल्युदारोदसीभानुनाभात्युन्तः ॥ ४ ॥ श्रीणामुदारो धरुणैरथीणाम्मन्नीषाणाम्प्रा
 णैः सोमगोपाः ॥ वसुः सुनुः सहसोऽअप्सुराजा विभात्यग्रं उपसां मिधानः ॥ ५ ॥ वि
 श्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भं आरोदसीऽअष्टुणा ज्ञार्यमानः ॥ वीडुञ्चिदद्रिमभिनत्पराय
 अनायदुग्निमयं जन्तुपञ्च ॥ ६ ॥ उशिक्पविकोऽअरुतिः सुमेधामत्येष्वाग्निरमृता
 निधायि ॥ इयति धुममं रुपम्भरिभ्रदुच्छुक्केण शोचिषाद्यामिनक्षम् ॥ ७ ॥ दृशानोरु
 कमऽऊर्च्या व्यद्यौ दुर्मर्मऽक्रपुमायुः श्रियेरुचानः ॥ अग्निरमृतोऽअभवद्भयोभिय्यदेन
 न्द्यौरजं नयत्सुरेताः ॥ ८ ॥ यस्ते अद्य कुणवं द्रशोचेषु पन्देव धृतवन्तमग्ने ॥ प्रतन्नय

प्रतुरम्भस्योऽअच्छाभिसुम्नन्देवभक्तं कथय विष्टः ॥ ९ ॥ आतम्भजसौ श्रवसेष्वग्रऽउ
कथऽउकथुआर्भजशुस्यमाने ॥ प्रियःसूर्येऽपिप्रयोऽअग्राभवात्युज्जातेनभिनेदुदुज्जनि
त्वैः ॥ १० ॥ त्वामग्नेयजमानाऽअनुद्यान्विश्यावसुदधिरेवायानि ॥ त्वयासुहद्रविण
मिच्छमानाव्रजंगोमन्तमुशिजोविवर्त्रः ॥ ११ ॥ ततःकुमारस्यप्रागादिचतुर्दिक्षुचत्वा
रऽउपरिभागस्याभावेमध्येवानैर्ऋत्यकोणेएकः पंचमएवंपंचब्राह्मणानवस्थाप्य ॥
इममनुप्राणेतियजमानोब्रूयात् ॥ ॥ एवंसर्वत्र ॥ व्यानेत्यादयः ॥ ततःपूर्वादिक्
स्थितोब्राह्मणःकुमारंलुश्रीकृत्यप्राणेतिब्रूयात् ॥ एवंव्यानेतिदक्षिणतः ॥ अपानेत्य
परतः ॥ उदानेत्युत्तरतः ॥ समानेतिपंचमउपरिष्ठादवेक्षमाणोब्रूयात् ॥ अविद्यमा
नेषुब्राह्मणेपुस्वयमेवप्रतिदिशंपरिक्लम्येतत्करोति ॥ स्वयंकरणपक्षेप्रेषाभावः ॥ य
स्मिन्मन्देशेकुमारोभवति तंदेशमभिमंत्रयते ॥ देशंस्मृतिकागारम् ॥ ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ

वेदतेभूमिहृदयन्दिविचन्द्रमसिश्रितम् ॥ वेदाहन्तन्मान्तद्विधात्पश्येमशरदःशतओ
 वेमशरदःशतर्कशृणुयामशरदःशतम् ॥ १ ॥ अथैनंकुमारमभिमृशति ॥ ॐ अहमा
 भवपरशुर्भवहिरण्यमसृतम्भव ॥ आत्मवैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥
 अथास्यमातरमभिमंत्रयते ॥ ॐ इडासिमैत्रावरुणीवीरेवीरमजीजनथाः ॥ सात्व
 म्बीरवतीभवयास्मान्वीरवतीकरत् ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ अथास्यमातुर्दक्षिणस्तनंज
 लेनप्रक्षाल्यकुमारायप्रयच्छति ॥ ॐ इमर्ठस्तनमूर्यं ॥ १ ॥ ततोवामस्तनं प्रक्षाल्य
 प्रयच्छति ॥ ॐ यस्तेस्तनः शशुयोजोर्मयोभूर्योर्तनुधाधसुविक्ष्यंसुदत्रं ॥ येनवि
 श्वापुण्यसिवायानिसुरस्वतीतमिहधातवेकं ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततःसूतिका
 याः खदाधस्तात्कुमारस्यशिरःप्रदेशेऽदकपूर्णकलशंनिदधाति ॥ ॐ आपोदेवेषुजा

१ इदं कुमारस्यमूर्धांति कारिकाकारः ॥ हृदितुजयरामः ॥ सर्वशरीरेतुहरिहरः ॥

ग्रथयथादेवेपुजाग्रथं ॥ एवमस्यार्ठसूतिकायाः सप्तत्रिकायां जाग्रथ ॥ १ ॥ इत्यने
नमंत्रेण ॥ तदुदकपात्रं स्थापितमेव दशाहं तिष्ठति प्रागुत्थानात् ॥ ततो नालच्छेदनम् ॥
ततः सूतिकागृहद्वारदेशे अरतिमात्रे स्थंडिले पंचभूसंस्कारान्कृत्वा सूतिकाग्नेः स्थाप
नम् ॥ संपूज्य हविः संस्कृत्य पर्युक्ष्य ॥ अतः प्रभृत्युत्थानं यावत्तावत्सायंप्रातः संधिवेल
योद्धयोः प्रत्यहं यावत्सूतिकास्नानं करोति तावद्दशाहपर्यंतं फलीकरणमिश्रान्सर्पपां
स्तास्मिन्नग्नौ द्वाद्रे आहुतीं हस्तेन जुहोति ॥ फलीकरणमिश्रान्मूक्ष्मतंडुलाग्रमिश्रान् ॥
तत्र मंत्रौ ॥ ॐ शंभामर्का उपवीरः शौण्डिकेयः उल्लूखलः ॥ मलिम्लुचो द्रोणासश्च वनो
नश्यतादितः स्वाहा ॥ इदं शंभामर्काय उपवीराय शौण्डिकेयाय उल्लूखलाय मलिम्लुचो
द्रोणासश्च वनो नश्यतादितेभ्यश्च नमः ॥ १ ॥ ॐ आलिखन्ननिमिषः किम्वदन्तऽउप
श्रुतिः ॥ हर्यक्षः कुम्भीशत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्री मुखः सर्पपारुणश्च वनो नश्यतादितः

स्वाहा ॥ इदमालिखन्ननिमिषाय किं वद्भय उपश्रुतये हयक्षाय कुंभीशत्रवे पात्रपाणये नृ
 मणये हं त्रीमुखाय सर्पपारुणाय च वनाय च नमः ॥ २ ॥ इत्याहुतिद्वयम् ॥
 यदि कुमारग्रहो बालमुपद्रवेत्तदा तं बालं जलिनप्रच्छाद्योत्तरयिणवासंसावाप्रच्छाद्या
 कआधाय तं बालं हृदि स्पृशन्निपताजमति ॥ ॐ कुर्कुरः सुकुर्कुरः कुर्कुरो बालबन्धनः ॥
 चेच्चैच्छुनकः सृजनमस्तेऽअस्तु सीसरोलपेता पण्डितसत्यम् ॥ यत्ते देवावरमददुः स
 त्वं कुमारमेव वावृणीथाः ॥ चेच्चैच्छुनकः सृजनमस्तेऽअस्तु सीसरोलपेता पण्डितस
 त्यम् ॥ यत्ते सरमामाता सीसरः पिता श्यामशबलौ भ्रातरौ ॥ चेच्चैच्छुनकः सृजनमस्तेऽ
 अस्तु सीसरोलपेता पण्डितसत्यम् ॥ इत्थं तं पठितेन रक्षति ॥ ॐ ननाभयतिन रुदति न
 हृष्यति न ग्लायति यत्र वयं वदामो यत्र चाभिमुशामसि ॥ १ ॥ इत्यनेन मंत्रेणाभिमुश
 तिकुमारं पिता ॥ ॥ कृतस्य कर्मणः सांगता सिद्धयर्थं स्मृत्युक्तान् दशसंख्याकान् ब्राह्म

णान्सूतकतिभोजयिष्ये ॥ तेनश्रीकर्मा० ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलवस्त्रालंकारादाभ
र्ग्याविभवंसंपूज्य॥तेभ्यश्चसुवर्णादिदक्षिणांदत्वातेभ्यआशिपोगृहीत्वा ॥ मातृणां
विसर्जनम् ॥ यांतुमातृगणाः सर्वस्वशक्त्यापूजितामया॥इष्टकामप्रसिद्धचर्थपुनराग
मनायच ॥ १ ॥ इतिविसर्जयेत् ॥ कुमार्याश्चैतज्जातकर्ममंत्रकंकार्यम्॥रात्रौसंध्या
यांग्रहणेजाताशौचांतरमध्यैपीदंकार्यम् ॥मृताशौचमध्येजातश्चैतदैवाशौचांतिवाका
र्यम्॥पितरिग्रामांतरगतपितृव्यादिगोत्रजोज्येष्ठक्रमेणदंकुर्यात् ॥ इदमायुष्यक
रणंकालातिक्रमेपिक्रियते ॥ मेधाजननंतुमुख्यकालातिक्रमान्ननिवर्ततेतस्मात्कुमा
रंजातंघृतंवेवाग्रेप्रतिलेहयंतिस्तनंवानुधापयंतीतिजातमात्रस्यकुमारस्यश्रुत्यामेधा
जननोपदेशात्संस्कारकर्मत्वाच्च ॥ इतिसंस्कारभास्करेजातकर्मसंस्कारप्रयो
गः ॥ अथवालस्यदुष्टदृष्टिदोषादौरक्षाविधिः॥ वासुदेवोजगन्नाथःपूतनातर्ज

नोहरिः ॥ रक्षित्वारित्वालमुंचमुंचकुमारकम् ॥ कृष्णरक्षशिशुंशंखमधुकैटभमर्द
 न ॥ प्रातःसंगवमध्यान्हेसायान्हेषुचसंध्ययोः ॥ महानिशिसंदारक्षकंसारिष्टनिषू
 दन ॥ यद्गोरजः पिशाचांश्चगृहान्मातृग्रहानपि ॥ बालग्रहान्विशेषेणच्छिधिच्छिधि
 महाभयान् ॥ त्राहित्राहिहरेनित्यंलक्ष्मद्रक्षाभूपितांशिशुम् ॥ इतिभस्माभिमंत्र्यैवभूषये
 तेनभस्मना ॥ शिशोर्ललाटाद्यंगेषुरक्षांकुर्याद्यथाविधि ॥ इतिप्रयोगसारि ॥ ॥ रक्ष
 रक्षमहादेवनीलिग्रीवजटाधर ॥ ग्रहस्तुसहितोरक्षमुंचमुंचकुमारकम् ॥ अमुंमंत्रंभूजे
 पत्रेविलिख्यतत्पत्रंदक्षिणभुजेवधनीयादितियंत्रोद्दारे ॥ ॥ बालरोदनपरिहारार्थ
 यंत्रमुक्तंमयूखे ॥ षडस्रमध्येर्हिकारस्तन्मध्येशि
 शोर्नामविलिख्यपट्कोणेषुॐलुलुवस्वाहेतिमंत्रपडक्ष

इदंयंत्रयथो
 क्तंलिखेत्

राणिविलिख्यतद्बहिर्निमिवहृतद्रयं विलिख्यतद्बहिर्धोमुखैरर्धचंद्रैरावेष्ट्यपंचापचा
रैः संपूज्यबालहस्ते बध्नीयादिति । बालग्रहशान्त्यादिकं बालग्रहस्तवश्चांति क मला क
रशांति मग्रूखयोर्द्रष्टव्यः ॥ अथ षष्ठी पूजनम् ॥ तद्यथा ॥ विघ्ने शजन्मदानां च जीवं
त्याश्च प्रपूजनम् ॥ जातादिपंचमे षष्ठे निशीथे बलिमाहरेत् ॥ १ ॥ द्वारतृतीयभागे तु पु
त्तलैश्चापिकज्जलैः ॥ दक्षिणोत्तरयोर्दशैलेख्यचत्वारिपूजयेत् ॥ २ ॥ द्वारस्योर्ध्वतु
तीयभाग इति ॥ अर्चयेद्दशदिक्पालान्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ कृत्वा जागरणं रा
त्रौ गीतैश्चांतिपाठकैः ॥ ३ ॥ दशाहं भूतिकागारमायुधैश्च विशेषतः ॥ वन्दिहः सधू
मः सलिलापूर्णकुंभैः प्रदीपकैः ॥ ४ ॥ मुसलादितथा शस्त्रैर्वर्णकैश्चित्रितेन च ॥ विभू
तिरक्षां कुर्वीत सर्पपान् विकिरेत्तथेति ॥ ५ ॥ सूतिकावासानिलया जन्मदानां भद्रं
ताः ॥ तासां यागनिमित्तं तु शुद्धिर्जन्मनि कीर्तितेति ॥ प्रथमे दिवसे षष्ठे दशमे च वसवं

दा॥ त्रिष्वेतेषु न कुर्वति भूतकं पुत्रजन्मनीति संस्कारनृसिंहे ॥ तच्च पंचमपष्टदिने वा पूर्व
रात्रौ पित्रादिर्द्विराचम्य प्राणाना यम्य देशकालसंकीर्तनाति अनयोः सूतिका बालकयोः
आयुरारोग्याभिवृद्धयर्थं सकलारिष्टशान्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं विघ्नेशस्य जन्मदा
नां जीवंत्य परनाम्न्याः षष्टिर्देव्याः शस्त्रगर्भा भगवत्याश्च यथा मिलितोपचारैः पूजनं क
रिष्ये ॥ ॥ एतत्प्रतिमाः पीठादौ वा क्षतपुंजेषु पूर्णा फलेषु विनिवेद्याः ॥ संप्रदायस्तु स्व
र्णमयी मेकांजीवंतिका प्रतिमां कृत्वा तस्याश्च अश्रुत्तारणपूर्वक प्राणप्रतिष्ठां कुर्वति ॥ स
र्वासां पृथग्वा एकतंत्रेण षोडशोपचारैः पूजनम् ॥ तद्यथा ॥ आयाहि वरदे देवि षष्टौ देवी
ति विश्रुता ॥ शक्तिभिः सह पुत्रं मे रक्ष रक्ष वरानने ॥ १ ॥ मनोज्ञतिरिति प्रतिष्ठा ॥ अथ
ध्यानम् ॥ देवी मंजनसंकाशांचंद्रार्धकृतशेखराम् ॥ सिंहाखंडांजगद्धात्रीं कौमारीं भक्त
वत्सलाम् ॥ खड्गं खेटं च विभ्राणामभयं वरदां तथा ॥ तारकाहारभूषाढ्यांचितया मिन

वांशुकाम् ॥ १ ॥ ॐ श्रीश्चतिलक्ष्मीं ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःविघ्नेशजन्मदाषष्ठीदेवा
जीवांतिकाभ्योनमः ॥ ध्यायामि ॥ एवंसर्वत्र ॥ आगच्छवरदेदेविस्थानेचात्रस्थि
राभव ॥ आराधयामिभक्त्यात्वारक्षबालंचमूतिकाम् ॥ १ ॥ ॐ हिरण्यवर्णाहरिणीसुव
विघ्नेशमावा ॥ चंद्राहिरण्मयीलक्ष्मींजातवेदोमुमावह ॥ ॐ भू० विघ्नेशाय०
णैरजतस्रंजाम् ॥ जन्मदायैषष्ठीदेव्यैनमः ॥ जन्मदांषष्ठीदेवीमावाह ॥ ॐ शस्त्र
विघ्नेशमावा ॥ जन्मदायैषष्ठीदेव्यैनमः ॥ संध्यारागनिभंरक्तमासनंस्वर्णनि
गर्भाभगवत्यैनमःशस्त्रगर्भाभगवतीमावाह ॥ ॐ तांमुऽआवहजातवेदोलुक्ष्मीम
मितम् ॥ गृहाणसुमुखीभूत्वारक्षबालंचमूतिकाम् ॥ ॐ भू० विघ्ने० ॥ आस
लपगुमिनीम् ॥ यस्यांहिरण्यम्विन्देयङ्गाम्श्वम्पुरुषानहम् ॥ ॐ भू० विघ्ने० ॥ आस
नंममर्पयामि ॥ गंगाजलंसमानेनांतसुवर्णकलशेस्थितम् ॥ पाद्यंगृहाणमेबालंसूतिकां

चैवपालय ॥ ॐ अश्वपूणारिथ्रमध्याह्निस्तिनादप्रमोदिनीम् ॥ श्रियन्देवीसुपव्हये श्री
 मीडिवाजुषताम् ॥ ॐ भू० वि० पाद्यं ॥ अक्षतापुष्पगंधाढ्यमध्यार्थनिर्मलंजलम् ॥ गृ
 हाणपाहिमेपुत्रं सूतिकां भयहारिणि ॥ ॐ कांसोस्मितां हिरण्यप्राकारां माद्राञ्ज्वलं
 न्तीं तृप्तान्तु पर्यन्तीम् ॥ पुद्गोस्थितां पुद्गवर्णां तामिहोपव्हये श्रियम् ॥ ॐ भू० वि० अद्य
 सम० ॥ गृहाणा चमनीयं तु कपूरैरलादिवासितम् ॥ सवालां सूतिकां पाहि जगन्मातन
 मोस्तुते ॥ ॐ चद्राम्रभासां यशसु ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुष्टा सुदाराम् ॥ ताम्पुद्गने
 मिं शरणमुहम्प्रपद्ये अलक्ष्मीं नश्यतु न्त्वां वृणोमि ॥ ॐ भू० वि० आचमनं स०
 पंचामृतं गृहाणेदं पयोदधिघृतमधु ॥ शर्करासहितं देवि पाहि वालं समातृकम् ॥ ॐ धुतेन

सीतामधुनासमंज्यताम्विश्वदेवैरनुमतामरुद्धिः ॥ अर्जस्वतीपयं सुपिन्वमानास्मा
न्सीतिपयं सुभ्याववृत्स्व ॥ ॐ भू० वि० पंचामृतस्नानं स० ॥ दुकूलादिमयं देवीना
नारत्नैः परिष्कृतं ॥ परिधत्स्वामलं वस्त्रं रक्षमे सुतसूतिके ॥ ॐ उ० पैतुमां देवमुखः कीर्तिश्च
मणिनासुह ॥ प्राडुर्भूतो सुराष्ट्रैस्मिन्कीर्तिमृद्धिदुदातुमे ॥ ॐ भू० वि० वस्त्रं समर्प
यामि ॥ नानारत्नमयं दिव्यं मुक्ताहारमयं शुभम् ॥ गृहाण कालरात्रि त्वं रक्ष मे सुतसूति
के ॥ ॐ क्षुतिपासार्मलाज्येष्ठा अलक्ष्मीनां शयाम्यहम् ॥ अभूतिमसंमृद्धिचसुर्वोनिर्णु
दमेग्रहात् ॥ ॐ भू० वि० अलंकारान्समर्पयामि ॥ कर्पूरागरुकस्तूरीकं कोलादिसम
न्वितम् ॥ चंदनं स्वीकुरु त्वं मे रक्ष बालं च सूतिकाम् ॥ ॐ गंधद्वारां दुर्गाधुर्षा नित्यपुष्पां

करीपिणीम् । ईश्वरसर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियं ॥ ॐ भू० वि० चंदनं समर्पयामि ॥
 सुमाल्यानि सुगंधानि मालत्यादीनि वै प्रभो ॥ गृहाण वरदे देवि रक्षवालं च सूतिकां ॥ ॐ
 मनसः काममाकूतिं म्वाचः सुत्यमं शीमहि ॥ पशुनारूपमन्यस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः
 ॥ ॐ भू० वि० पुष्पं सम० ॥ हरिद्राकुंकुमादीनि नानापारिमलानि च ॥ गृहाण काल
 रात्रित्वं रक्षवालं च सूतिकां ॥ ॐ अहिरिव भोगैः ॥ ॐ भू० वि० परिमलद्रव्यं स
 म० ॥ वनस्पत्युद्भवधूपं दिव्यं स्वीकुरु देवि मे ॥ प्रसीद सुमुखी भूत्वारक्ष मे सुतसूतिके ॥ ॐ
 कर्दमेन प्रजाभुता मयि संभ्रमं कर्दम ॥ श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥ भू०
 वि० धूपं सम० ॥ आज्यं वतिकृतं देवि ज्योतिषं तथा ॥ जीवंतिके गृहाणे संरक्ष मे सुत
 सूतिके ॥ ॐ आपः स्रजं न्तु स्निग्धानि चिह्नानि तव समं गृहे ॥ नीचदेवी म्मातरं श्रयं म्वास

ग्रंमेकुले ॥ ॐ भू० वि० दीपंसम० ॥ नैवेद्यंलेह्यपेयादिषड्रसैश्चसमन्वितम् ॥ भुंक्ष्व
देविगणैर्युक्तारक्षमेसुतसूतिके ॥ १ ॥ ॐ आर्द्रायुःकरिण्यिष्टसुवर्णहिंसुमालिनीं ॥
सुयार्हिरण्मयीलक्ष्मीजातवेदोममावह ॥ भू० वि० नैवेद्यंसम० ॥ इदंफलंमयादे
विस्थापितपुरतस्तव ॥ तेनमेपरितुष्टात्वंरक्षवालंचसूतिकाम् ॥ ॐ याः फुलिनी० ॥
ॐ भू० वि० फलंस० ॥ नागवल्लीदलंरम्यं पूर्णफलसमन्वितम् ॥ भद्रेगृहाणतांबूलं
पाहिमेसुतसूतिके ॥ ॐ आर्द्राम्पुष्करिणीपुष्टीपिंगलांपद्ममालिनीम् ॥ चन्द्रां हिरण्म
यीलक्ष्मीजातवेदोममावह ॥ ॐ भू० वि० तांबूलंसम० हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां ॐ
भू० वि० दक्षिणांस० ॥ कदलीगर्भसंभूतंकूर्पूरचप्रदीपितम् ॥ आरातिकमहंकुर्वैरक्ष

बालंचमूतिकाम् ॥ ॐ इदं हविः ॥ ॐ भू० वि० कर्पूरनीराजनंसमपर्यामि ॥ नाना
 सुगंधपुष्पाण्यथाकालोद्भवानि च ॥ पुष्पांजलिं गृहाणे मंरक्षमै सुतसूतिके ॥ ॐ श्री
 श्रैतिलक्ष्मी० ॥ ॐ भू० वि० पुष्पांजलिं सम० ॥ यानिकानि० सप्तास्येति प्रदक्षि
 णां० ॥ अथ प्रार्थना ॥ पृष्टादेवि नमस्तुभ्यं सूतिकाग्रहशालिनी ॥ पूजिता परयाभ
 तया दीर्घमायुः प्रयच्छ मे ॥ १ ॥ जननी जन्मसौख्यानं वार्धिनी धनसंपदाम् ॥ साधि
 नी सर्वभूतानां जन्मदेत्वा न तावयम् ॥ २ ॥ गौरीपुत्रो यथास्कंदः शिशुत्वे रक्षितः पुरा ॥
 तथा ममाप्यमुं बालं पष्टिकेरक्षते नमः ॥ ३ ॥ यथा दाशरथी रामश्चतुर्भूतिर्भवप्रदे ॥
 त्वया संरक्षितस्तद्ब्रालं पाहि शुभप्रदे ॥ ४ ॥ विष्णुनाभिस्थितो ब्रह्मा देत्येभ्योरक्षित
 स्त्वया ॥ तथामे बालं कंरक्षयोगनिद्रे नमोस्तुते ॥ ५ ॥ रक्षितौ पूतनादिभ्यो नंदगो

पसुतौयथा ॥ तथा मे बालकं पाहि दुर्गे देवि नमोस्तुते ॥ ६ ॥ यथा वृत्रासुरादिद्रोरक्षि
तोदिति बालकः ॥ त्वया तथा मे बालो यं रक्षणीयो मे हे श्वरि ॥ ७ ॥ यथा त्वयांजनीपुत्रो
हनुमान्नक्षितः शिशुः ॥ तथा मे बालकं रक्ष दुर्गे दुर्गतिहारिणि ॥ ८ ॥ रुद्रस्वर्गाद्यथा देविक
इयपादि सुतास्त्वया ॥ मातस्त्राहितथा बालं विष्णुमायेनमोस्तुते ॥ ९ ॥ सर्वविघ्नानपाकृ
त्य सर्वसौख्यप्रदायिनि ॥ जीवंतिके जगन्मातः पाहिनः परमेश्वरि ॥ १० ॥ अनया पूजया
विघ्नेशस्य जन्मदा जीवंत्य परनाम्ना पृष्टी देवी शस्त्रगर्भा भगवत्यः प्रीयंताम् ॥ ततो दिक्पा
लपूजनम् ॥ ततो नाराजनम् ॥ सूक्तिका गृहे बलिं सोपस्करं दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ क्षेत्रस्या
धिपते देवि सर्वा रितृष्टविनाशिनि ॥ बालिं गृहाण मे रक्ष क्षेत्रं सूती च बालकम् ॥ १ ॥ इमं सो
पस्करं बलिं क्षेत्राधिपत्यै देव्यै समर्पयामि ॥ तत आगत्य द्वारस्योभयतः कज्जलेन द्वे द्वे
मातरौ लिखेत् ॥ तन्नामानि ॥ धिषणा वृद्धिमाता च तथा गौरी च पूतना ॥ आयुर्दात्र्यो

भवंत्वेता अद्यवालस्यमेशिवाः ॥ पंचोपचारैः पूजयेत् ॥ सुवासिनीभोजनम् ॥ विप्रेभ्य
 श्रखाद्यतांबूलदक्षिणादिदद्यात् ॥ तेभ्य आशिषो गृहीत्वा ॥ दशमेन्हविः सर्जनं कार्यम् ॥
 जननाशौचमध्ये प्रथमपष्ठदशमदिने पुदाने प्रतिग्रहे च न दोषः ॥ अन्नं तु निषिद्धम् ॥ अत्र
 पंचमपष्ठदिनयोः पुरुषाः शस्त्रहस्ताः स्त्रियश्च नृत्यगीतकारिण्यः अस्यां रात्रौ जा
 गरणं कुर्युः ॥ सूतिकगेहं सधूपाग्निदीपं शस्त्रमुशलांबुविभूतियुतं कार्यम् ॥ सर्पपांश्च सर्व
 तो विकिरेत् ॥ अन्यदपि यथाचारं कार्यम् ॥ विप्राश्च शांतिपाठं पठेयुः ॥ इति संस्कार
 भास्करपष्ठी पूजनम् ॥ अथ रात्रि वर्गः ॥ रात्रि वर्गो नाम शांतिपाठः ॥ तं च दशदि
 नं सूतिकासमीपे प्रदोषसमये जपेत् ॥ अद्य पू० तिथौ सकलारिष्टशांतिपूर्वकं सूति
 कावालकयोः आयुष्याभिवृद्धचर्थं श्रीपरमेस्वरप्रीत्यर्थं शांतिपाठजपं करिष्ये इति संक
 ल्पः ॥ तत्रायं क्रमः ॥ गणानां त्विति प्रथमं श्रीश्च ते तदनंतरम् ॥ ब्रह्मयज्ञानम् प्रथम

मिदम्विष्णुस्तुत्र्यम्बकम् ॥ भूरसिभूमिप्रथममापोहिष्ठाततः परम् ॥ तेजोसिशुक्रमि
तिचवायोयेतेधृतं धृतम् ॥ २ ॥ नवग्रहाणामंत्राश्चदिकपालानां तथैव च ॥ आशुः शिशा
नमारभ्यमर्मार्ण्यंततः पठेत् ॥ ३ ॥ दिवस्परिसमारभ्यविवब्रुह्यायुषं जपेत् ॥ आ
नोभद्राः समारभ्यजनितां ततः परम् ॥ ४ ॥ ऋचम्वचंसमारभ्य अंतैतुशरदः शतात् ॥
रात्रिवर्गमिमं जाप्यं बालानां भयनाशनम् ॥ ५ ॥ इतिसंस्कारभारुकरैरात्रिवर्गक
मः समाप्तः ॥ अथनामकरणसंस्कारनिर्णयः ॥ एकादशाहेद्वादशाहेवाविप्रस्यना
मकर्म ॥ क्षत्रियाणां त्रयोदशेषोडशेवादिने ॥ वैश्यानां षोडशेविंशतितमेवादिने ॥
द्राविंशेमासतिवाशूद्राणाम् ॥ दशम्यामुत्थाप्येति प्रसवादिनमारभ्य दशम्यां रात्र्याम
तीतायामेकादशे हिंस्रूतिका मुत्थाप्यस्नापयित्वा मातृपूजापूर्वकं नादीमुखश्राद्धं व्य
तिरिक्तं त्रीन्ब्राह्मणान्भोजयित्वा पितानामकरोति ॥ तद्यथोक्तम् ॥ अत्रापितृगृहणाद

भवंत्वता अद्यवालस्यमेशिवाः ॥ पंचोपचारैः पूजयेत् ॥ सुवासिनीभोजनम् ॥ विप्रेभ्य
 अस्वाद्यतां बूलदक्षिणादिदद्यात् ॥ तेभ्य आशिषो गृहीत्वा ॥ दशमेन्हि विसर्जनं कार्यम् ॥
 जननाशौचमध्ये प्रथमपष्ठदशमदिने पुदाने प्रतिग्रहे च न दोषः ॥ अन्नं तु निषिद्धम् ॥ अत्र
 पंचमपष्ठदिनयोः पुरुषाः शस्त्रहस्ताः स्त्रियश्च नृत्यगीतकारिण्यः अस्यां रात्रौ जा
 गरणं कुर्युः ॥ सूतिकागेहं सधूपाग्निदीपं शस्त्रमुशलांबुविभूतियुतं कार्यम् ॥ सर्पपांश्च सर्व
 तो विविकिरेत् ॥ अन्यदपि यथाचारं कार्यम् ॥ विप्राश्च शांतिपाठं पठेयुः ॥ इति संस्कार
 भास्करपठौ पूजनम् ॥ अथ रात्रिवर्गः ॥ रात्रिवर्गो नाम शांतिपाठः ॥ तं च दशदि
 नं सूतिकासमीपे प्रदोषसमये जपेत् ॥ अद्य पू० तिथौ सकलारिष्टशांतिपूर्वकं सूति
 कावालकयोः आयुष्याभिवृद्धयर्थं श्रीपरमेस्वरप्रीत्यर्थं शांतिपाठजपं करिष्ये इति संक
 ल्पः ॥ तत्रायं क्रमः ॥ गणानां त्वेति प्रथमं श्रीश्च ते तदनंतरम् ॥ ब्रह्मयज्ञानम् प्रथम

मिदम्बिष्णुस्तुत्र्यम्बकम् ॥ भूरासभूमिप्रथममापोहिष्ठाततः परम् ॥ तेजोसिशुक्रमि
तिचवायोयेतेधृतधृतम् ॥ २ ॥ नवग्रहाणां मंत्राश्चदिवपालानां तथैव च ॥ आशुः शिशा
नमारभ्य मर्माण्यंततः पठेत् ॥ ३ ॥ दिवस्परिसमारभ्य विवदुह्यायुषं जपेत् ॥ आ
नो भद्राः समारभ्य जनित्वांततः परम् ॥ ४ ॥ ऋचम्वचंसमारभ्य अंतैतु शरदः शतात् ॥
रात्रिवर्गमिमं जाप्यं बालानां भयनाशनम् ॥ ५ ॥ इति संस्कारभास्करे रात्रिवर्गक्र
मः समाप्तः ॥ अथ नामकरणसंस्कारनिर्णयः ॥ एकादशहैद्वादशाहवा विप्रस्यना
मकर्म ॥ क्षत्रियाणां त्रयोदशेषोडशे वादिने ॥ वैश्यानां षोडशे विंशतिमेवादिने ॥
द्राविशे मासंति वा शूद्राणाम् ॥ दशम्यामुत्थाप्येति प्रसवादिनमारभ्य दशम्यां रात्र्या म
तायामेकादशे हिसूतिका मुत्थाप्य स्नापयित्वा मातृपूजापूर्वकं नदीमुखश्राद्धव्य
क्तं स्त्रीन्ब्राह्मणान्भोजयित्वा पितानामकरोति ॥ तद्यथोक्तम् ॥ अत्रापितृगृहणाद

ऽऽर्थापिपितुर्नियमोवगम्यते ॥ अत्राप्यसन्निधौपितरिअन्यः कश्चित्कुलवृद्धःकरो
 ति ॥ तत्र ॥ कृष्णोर्नतोऽच्युतश्चक्रवैकुण्ठोथजनार्दनः ॥ उपेंद्रोयज्ञपुरुषोवासुदेवस्त
 आहारिः ॥ योगीशःपुण्डरीकाक्षोमासनान्यनुक्रमात् ॥ अत्रयथाचारंचैत्रादिमा
 र्गशीर्षादिर्वाक्रमः ॥ तच्चत्रिपुरुषवाचिदेवतावाचिस्विष्टंवायुगमाक्षरंप्रतिष्ठाकामः ॥
 चतुरक्षरंब्रह्मवर्चसकामोनामकुर्यात् ॥ तच्चघोषवदादि ॥ घोषवंतिअक्षराणि ॥ गघडः ॥
 जज्ञञ ॥ डढण ॥ दधन ॥ बभम ॥ नामादौ ॥ अंतःस्थायरलवाः नाम्नोमध्येभवं
 ति ॥ दीर्घावसानम् ॥ कृत्प्रत्ययांतम् ॥ नतद्धितांतम् ॥ कन्यकायास्तुअयुगमाक्षरम् ॥
 आकारांतम् ॥ तद्धितांतम् ॥ अत्रब्राह्मणस्यशर्मंतंनामकुर्यात् ॥ क्षत्रियस्यवर्मंतम् ॥ वै
 श्यस्यगुप्तांतम् ॥ शूद्रस्यदासांतम् ॥ नाक्षत्रनामानितुचूचेचोलाश्विनीप्रोक्तेत्यादिज्यो
 तिर्ग्रथोक्तावकहडाचक्रानुसारेणाश्विन्यादिचतुश्चरणेषुचूडामणिश्चेदीशश्चोलेशोल

क्षमणइत्यादिकानिकुर्वति ॥ कातीयानांकृत्तिकोत्पन्नस्याग्निशर्मेतिनक्षत्रदेवतासंब
द्धनाक्षत्रं नामकुर्यात् ॥ नाक्षत्रनामैवाभिवादनीयं गुप्तं चामौजीबंधनात् मातापि
तरावेवजानीयाताम् ॥ व्यावहारिकं नामचतुर्थम् ॥ तच्चकवर्गादिषु तृतीयचतुर्थपंचमव
र्णहकारान्यतमवर्णाद्यावयवकम् । यरलवान्यतममध्यवर्णयुतमृत्ववर्णरहितं विसर्गा
तम् ॥ पित्रादिपुरुषत्रयान्यतमवाचकं शत्रुवाचकं भिन्नतद्धितप्रत्ययरहितं कृत्प्रत्ययां
तं युग्माक्षरं पुंसामयुग्माक्षरं स्त्रीणां कार्यम् ॥ तद्यथा ॥ भक्ताइत्याबंतं देवतानाम् ॥
मासनामसु ॥ चक्रिणी ॥ वैकुण्ठी ॥ एतानि त्रीणि ङीबंतानि ॥ हरिरि
त्यतन्नामकन्यापुत्रयोः समानम् ॥ शेषाण्यष्टौ ॥ जनार्दना ॥ उपेन्द्रा ॥ यज्ञपुरुषा
योगीशा ॥ पुंडरीकाक्षा ॥ कृष्णा ॥ अनंता ॥ अच्युता ॥ एतान्याबंतानि ज्ञेयानी
ति धर्मसिधौ ॥ एतन्नामकरणं कन्यायास्तु अयुजाक्षरमाकारांतं तद्धितप्रत्ययां

तंकार्यम् ॥ मासनामानितु ॥ श्रीलक्ष्मीः कमलापद्मासीतासत्याचरुकिमणी ॥ मा
 धवीर्चदिरादेवीतुलसीजांववत्यपि ॥ एतानिमासनामानिकन्यायाःक्रमतोवदेत् ॥
 इतिखंडूभट्टपद्धतौ ॥ ॥ तच्चजन्मतएकादशेन्हवायथाचारंनियतदिनेनामकरणं
 कार्यम् । नियतकालेपिष्वैधृतिव्यतीपातग्रहणसंक्रांत्यमावास्याश्राद्धदिनंचेत्ताहि
 नकार्यम् ॥ नियतकालेक्रियमाणेगुरुशुक्रास्तवाल्यवार्धक्यवक्रातिचारमलमासादिनि
 पेधोनास्ति ॥ नियतकालातिक्रमेतुज्योतिःशास्त्रोक्तशुभादिनेकार्यम् ॥ यदिकेनचित्प्र
 कारेणप्राप्तकालेजातकर्मनभवतितदाअनादिष्टप्रायाश्चित्तपूर्वकनामकर्मकालेजात
 कर्मनामकर्मचसहैकतंत्रेणकार्यम् ॥ सकृदेवभवेच्छ्राद्धमित्याशयस्तुप्रसिद्धः ॥ अ
 थप्रयोगः ॥ तत्रायंक्रमःशिष्टाचारश्च ॥ नामाख्येमातृनांदीन्यजतिजननतोद्वादशै
 कादशेवाविप्रास्त्रीन्भोजयित्वाकृतमपिचभवेत्तद्धितनैवपुंसः ॥ तस्यादौघोषवंतोयर

लवपुरतःशर्मवर्मतिशुभेत्येतेविप्रादिवर्णास्त्रितयेषुअभिधानंत(१)मीवंतमस्याः ॥ १ ॥
ततःकुमारपितामंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकःशुभासनेउपवि
श्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनातेअस्यशिशोःबीजगर्भसमुद्भवैनोनिवर्हणा
युरभिवृद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थनामकरणंकरिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थगणपतिपूज
नंस्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनंनंदिश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा॥ अत्रपुण्याहवा
चनातिप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ नामकरणेअधिकारार्थत्रोन्ब्राह्मणान्भोजयि
ष्ये ॥ अत्रशिष्टाचारप्राप्तंनामदेवतापूजनम् ॥ तद्यथा॥कांस्यपात्रेतंडुलान्प्रसार्यतंडु
पारिसुवर्णशलाकयाकुलदेवताप्रयुक्तमादावमुकदेवताभक्तइतिनाम ॥ मासनाम ॥
नक्षत्रनाम ॥ व्यवहारनाम ॥ एवंनामचतुष्टयंलिखित्वा ॥ अस्यशिशोर्वन्हायु
ल्लापार्थ्यनामदेवतापूजनंकरिष्यइतिसंकल्पः ॥ मनोजूतिरितिप्रतिष्ठा ॥ श्रीश्चते

इतिमंत्रेणनामदेवताभ्योनमइतिपोडशोपचारैःसंपूज्य॥ततःदक्षिणतःमातुरुत्संगस्थ
 स्यशिशोर्दक्षिणकर्णेकथयति॥हेकुमारत्वंगणपतिभक्तोसि॥हेकुमारत्वंकुलदेव्याभ
 क्तोनाम्नामार्तडोसि॥हेकुमारत्वंमासनाम्नाकृष्णोसि॥हेकुमारत्वंनक्षत्रनाम्नाचूडाम
 णिरसि॥हेकुमारत्वंव्यवहारनाम्नारामचंद्रोसीति॥इतिकथयित्वा॥मनोज्ञतिरिति
 मंत्रपठनंतिविप्रैर्नामसुप्रतिष्ठितमितिवाचयित्वा॥ततोब्राह्मणानभिवादयेत्॥त
 द्यथा॥हेकुमारत्वंगणपतिभक्तोसिसर्वान्ब्राह्मणानभिवादय॥इत्युपांशुपितावदेत्
 आयुष्मान्भवसौम्यगणपतिभक्तः॥इतिद्विजाद्वयुः॥हेकुमारत्वंमार्तडशर्मकुलदे
 व्याभक्तोसिसर्वान्ब्राह्मणान्॥आयुःमार्तडशर्मा॥हेकुमारत्वंमासनाम्नाकृष्णशर्मासि
 सर्वान्ब्रा०॥आयुःकृष्णशर्मा॥हेकुमारत्वंनक्षत्रनाम्नाचूडामणिशर्मासि स०
 ॥आयुःचूडामणिशर्मा॥हेकुमारत्वंव्यवहारनाम्नारामचंद्रशर्मासिस०॥आ

यु० रामचंद्रशर्मा ॥ ततो विप्राः वेदोसीति मंत्रेणाशिषं शिवे दधुः ॥ ॐ वेदोसि
येन त्वेदं वेदं देवब्भ्यो वेदो भवस्तेन मह्यं वेदो भूयाः ॥ १ ॥ उपांशुलक्षणम् ॥
अभिवादननामिदमस्येत्यालोच्य चेतसा ॥ उपांशुनिर्दिशैच्चैतं न जानीयुः परे यथे
ति ॥ ॥ अथास्यायुष्यं करोति दक्षिणकर्णमभिनिधाय वाग्वागिति त्रिरथास्य ना
मधेयं करोति वेदोसीति तदास्यैतद्ब्रह्म मेव नामस्यादथ दधिमधु घृतं सठं सूज्यान्तर्हि
तेन जातरूपेण प्राशयति ॥ अथास्यायुष्यं करोति दक्षिणकर्णे ॥ ॐ अग्निरायुष्मान्त्स
वनस्प० ॥ ॐ सोमऽआ० ओषधी० ॥ ॐ ब्रह्मऽआ० तद्ब्राह्म० ॥ ॐ देवाऽ
आयु० मृतै० ॥ ॐ ऋषयऽआ० व्रतै० ॥ ॐ पितरऽआ० स्वधा० ॥ ॐ यज्ञाऽ
आ० न्तस्मदक्षिण० ॥ ॐ समुद्र आ० न्सस्रवं० ॥ ॐ त्र्यायुषश्मम० ॥ १ ॥ इ

तिन्निः ॥ अथास्यदधिमधुघृतमेकीकृत्यप्राशयति ॥ ॐ भूर्स्त्वयिदधाम ॥ ॐ हु
 वस्त्व ॥ ॐ स्वस्त्वयि ॥ ॐ भूर्भुवस्वः सर्व्व ॥ अथैनमभिभृशति ॥ ॐ अहमा
 भवपरशुर्भवाहिरण्यमस्युतम्भव ॥ आत्मवैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतम् ॥ १ ॥ अ
 थास्यमातरमभिमंत्रयते ॥ ॐ इडासिमै ॥ १ ॥ अथैनमातुःस्तनंप्रक्षाल्यप्रय
 च्छति ॥ ॐ इमर्ठस्तनु ॥ १ ॥ यस्तुस्तनः इति ऋभ्याम् ॥ ॐ तंवाऽएतमाहुः अ
 तिपितावताभूरतिपितामहोवताभूः परमांवतकाष्ठांप्रापिश्रियायशोसाब्रह्मवर्चसेनयऽ
 एवंविदोब्राह्मणस्यपुत्रोजायते ॥ १ ॥ ततः कर्तोदिवताभ्योब्राह्मणेभ्यश्चनत्वा ॥ द
 शसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वा तेभ्यआशिषोगृहीत्वा
 यांतुमातृगणाः सर्व्वे इति मातृणां विसर्जनमकुमार्या अपिनामकरणममंत्रकं कार्यम् ॥ इ
 तिसंस्कारभास्करेनामकरणम् ॥ ॐ आंदोलशयनेषु सोद्रादशोदिवसः शुभः ॥ त्रयो

दशस्तुशय्यायां नक्षत्रविचारणा ॥ १ ॥ अत्रादिनेशु भकाले कुलदेवतां योगशायिनं
च संपूज्य स्मृतवान् त्वाचमात्रादि सुभगस्त्रीभिः अलंकृतं शिशुं गीतवाद्यघोषपुरःसरमा-
न्दले दक्षिणशिरसं निधापयेत् ॥ प्राप्तकाले कुयोगसत्त्वं पिजातकर्मवत्कार्यम् ॥ इत्यां
दोलारोहणम् ॥ एकत्रिंशद्दिने चैव पयःशंखेन पाययेत् ॥ अन्नप्राशन नक्षत्रे दिवसे वा
परे शुभे ॥ १ ॥ अत्रोक्तदिनेशु भकाले गणपतिं कुलदेवतां च संपूज्य गोक्षीरं शंखेन धात्री
माता दक्षिणशिरसं शिशुमैकं निधाय आप्यायस्वेति मंत्रेण पाययेत् ॥ इति दुग्धपानम् ॥
अथ निष्क्रमण संस्कारः ॥ तच्च द्वादशे न्हि चतुर्थे मासे वा यात्रोक्तशुभदिने शुभकाले
कार्यम् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ निष्क्रामस्तुर्यमासे भवति सुदिवसे मातृनां दीमुखां ततश्चक्षु
र्ऋक् प्रपाठैर्दशैर्यतिसंविता जातपुत्रस्य नार्या ॥ कुर्यात्कन्यां विमंत्रे ग्रहमखमथ वा केचि
दिच्छंति विप्रान् भोज्यं दानादि कृत्यं भवति विधिरयं सर्वसंस्कारमुख्यः ॥ १ ॥ शिशु

स्मिन्नेवदिनेरात्रौशुभवेलायांचंद्रदर्शनकार्यम् ॥ तद्यथा ॥ चंद्रार्कयोर्दिगीशानांदिशां
चवरुणस्यच ॥ निक्षेपार्थमिदंदद्वितैत्वारक्षंतुसर्वदा ॥ प्रमत्तंवाप्रसुप्तंवादिवारात्रम
थापिवा ॥ रक्षंतुसततैत्वां देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ १ ॥ इतिसंस्कारभास्करेनिष्क्र
मणसंस्कारः ॥ अथभूम्युपवेशनम् ॥ पंचमेचतथामासेशिशुभूमौनिवेशयेत् ॥
तत्रसर्वग्रहाःशस्ताभौमोप्यत्रविशेषतः ॥ १ ॥ तच्चध्रुवमृदुलघुनक्षत्रादिज्योतिःशास्त्रो
क्तशुभादिनेपूर्वाणहस्वस्तिवाचनंकृत्वावारहंकूर्ममनंतंपृथ्वीचसंपूज्य ॥ ततो गोमयो
पलितभूमौरंगवल्लीमंडलंकृत्वातत्रद्रोणसमानंगोधूमराशिकृत्वा ॥ तत्रराशौमंगलग्नी
तवाद्यवोपपुरःसरमलंकृतंशिशुमुपवेशयेत् ॥ तत्रमंत्राः ॥ रक्षैनंवसुधादेविसदासर्व
गतेशुभे ॥ आयुःप्रमाणंलिखितंनिक्षिपस्वहरिप्रिये ॥ १ ॥ अचिरादायुषस्तस्ययेकेचि
त्परिपंथिनः ॥ जीवितारोग्यवित्तेषुनिर्दहस्वाचिरेणतान् ॥ २ ॥ धारिण्यशेषभूतानां

मातात्वमसिकामधुक् ॥ अजराचाप्रमेयाचसर्वभूतनमस्कृता ॥३॥चराचराणांभूता
नांप्रतिष्ठानाम्निधाह्यसि ॥ कुमारंपाहिमातस्त्वंब्रह्मातदनुमन्यताम् ॥४॥सुवासिनीभि
नीराज्य ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्वातराशिषोगृहात्वाधान्यराशिंशुरवेदद्यात् ॥ एवंकु
मार्याअपि ॥ इतिभूम्युपवेशनम् ॥ अथान्नप्राशनम् ॥ षष्ठेमासेन्नप्राशनं ॥ तच्चज्योतिः
शास्त्रोक्तशुभदिनेकार्यं ॥ तत्रायंक्रमः ॥ अन्नप्राशोथनांदौश्रपयतिचचरुंपायसंचाथहु
त्वातन्नाधाराज्यभागौद्वितयमथधृतादिवदेवीतुवाजः ॥ प्राणाद्यासूंश्चतस्रश्चरुहुतिरथहु
नेतिस्वष्टकृद्भूभुवाद्याः सर्वास्ताविंशतिस्तुमुदितमथशिशुंप्राशयेद्धंतहेम्ना ॥१॥ततः
पितासभार्यःशिशुनासहमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृततिलकःशुभासनेचो
पविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनंतिममास्यशिशोर्मातृगर्भामंगलप्राशन
शुद्धचर्थमन्नाद्यब्रह्मवर्चसतेजइंद्रियायुर्वलक्षणफलसिद्धिवीजगर्भसमुद्भवैर्नोनिव

हृणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमन्नप्राशनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नार्थं गणपति
 पूजनं स्वास्ति पुण्याहवाचनं मातृका पूजनं नादीश्राद्धं च करिष्ये इति कृत्वा ॥ तत्र पुण्याह
 वाचनं तैसविता प्रीयतामिति वदेत् ॥ ततः स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं शुचिनामान
 मग्निं प्रतिष्ठाप्य षोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ ततो ब्रह्मोपवेशनादि ॥ आसादिते विशे
 षः ॥ [सर्वान् पङ्कसान् क्षारकटुतिक्तकषायमधुराम्लौल्लिह्य पेयचोष्य स्वाद्यं यवशाल्या
 दिनिर्मितं घृतादिपाचितमन्नं तैजसपात्रे धृतम् ॥ पुस्तकशस्त्रवस्त्रादिशिल्पं च विन्यसेत् ।
 पवित्रच्छेदनादि आज्यभागां तं कृत्वा नंतरमाज्येनाहुतिद्वयम् ॥ तत्र मंत्रौ ॥ ॐ देवी वा
 चमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ॥ सानो मद्रुषमूर्जं दुहानाधेनुर्वागुस्मानु

पुसुष्टुतैतुस्वाहा ॥ १ ॥ इदंवाचेन० ॥ ॐ देवींवा० नुपसुष्टुतैतुस्वाहा ॥ ॐ वाजोनाऽ
 अद्यप्रसुंवातिदानंवाजोर्देवाँरऽऋतुभिःकल्पयाति ॥ वाजोहिमासर्द्धवीरअजानु
 विश्वाऽआशुवाजपतिर्जयेयठस्वाहा ॥ २ ॥ इदंवाचेवाजाय० ॥ ततःस्थालीपा
 केनाहुतिचतुष्टयम् ॥ ॐ प्राणेनान्नमशीयस्वा० इदंप्रा० ॥ ॐ अपानिनगंधान
 शीयस्वा० इदमपानाय० ॥ ॐ चक्षुपारूपाण्यशीयस्वा० इदंचक्षुषे० ॥ ॐ श्रोत्रि
 ण्यशीशीय० इदंश्रो० ॥ ततःस्थालीपाकेनस्विष्टकृत् ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिनवा
 हुतयः ॥ ततःसंस्त्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतं होमशेषंसमाप्य ॥ ततःस्थाल्या
 मासादितसर्वरसाञ्शाल्यादीन्यन्नानिचआनीयएकस्मिन्पात्रेप्रत्येकमुद्धृत्यसकृ
 देवप्राशयेद्धंतेतिमंत्रेण ॥ ॐ हंत० ॥ हंतकारंमनुष्याइतिश्रुतेः ॥ ततोवालकंभूमौउ

पवेद्यतदग्रेपुस्तकशस्त्रवस्त्रादिशिल्पविन्यस्यजीविकापरीक्षांकुर्यात्॥ शिशुस्स्वेच्छ
याप्रथमंयत्स्पृशेत् तेनैवतस्यजीविकाभविष्यतीतिज्ञायेत् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणां द
त्वातैराशिषीगृहीत्वादशब्राह्मणान्भोजयिष्येइतिसंकल्प्य मातृणामग्नेश्चविस्रज
नंकुर्यात् ॥ इतिसंस्का० भा० अन्नप्राशनम्॥ अथशौनकोक्तदत्तपुत्रप्रतिग्रहविधान
निर्णयः ॥ तत्रादौतिथ्यादिनिर्णयः ॥ ज्योतिषसारसंग्रहे ॥ हस्तादिपंचकभिप
ग्वसुपुण्यभेपुसूयैचभौमगुरुभार्गववासरेषु ॥ रिक्ताविवर्जिततिथिष्वलिकुंभलग्नेसिंहे
वृषेभवतिदत्तपरिग्रहोयम् ॥ १ ॥ पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः ॥ तस्मा
त्पुत्रइतिप्रोक्तःपितृन्यःपातिसर्वतः॥इतिअयोध्याकण्डिभरतंप्रतिरामवचनम् ॥ शौ
नकः ॥ अपुत्रोमृतपुत्रोवापुत्रार्थसमुपोष्यच ॥ वाससीकुंडलेदद्यादुष्णीषंचांगुली
यकम् ॥ १॥ अन्वाधानादियत्तंत्रकृत्वाज्योत्पवनादिकम्॥ दातुःसमक्षंगत्वातुपुत्रंदे

निन्याचयेत् ॥ २ ॥ दानेसमर्थोदातास्मैयेयज्ञेनेतिपंचभिः ॥ देवस्यत्ववेतिमंत्रेण
 न्नाभ्यांपरिगृह्यच ॥ ३ ॥ अंगादंगत्यृचंजट्वाचाप्रायशिशुमूर्धनि ॥ गृहमध्येत
 यचरंहुत्वाविधानतः ॥ ४ ॥ यस्त्वाहदेत्यृचाचैवतुभ्यमग्नेऽऋचैकया ॥ सो
 दित्येताभिःप्रत्यृचंपंचभिस्तथा ॥ ५ ॥ स्विष्टकृतादिहोमंचकृत्वाशेषंसमाप
 वंधुभिःसहभुंजीतब्राह्मणांश्चविशेषतः ॥ ६ ॥ दत्तेकविशेषः ॥ पितुर्गोत्रे
 पुत्रःसंस्कृतःपृथिवीपते ॥ आचूडांतंनपुत्रःसपुत्रतांयातिचान्यतः ॥ ७ ॥ चू
 यनसंस्कारानिजगोत्रेणवैकृताः ॥ दत्ताद्यास्तनयास्तेस्युरन्यथादासउच्यते ॥
 ॥ २ ॥ नत्वेकपुत्रिणोदद्युस्तथैवज्येष्ठपुत्रकमिति ॥ ब्राह्मणानांसपिंडिषुकर्तव्यःपुत्र
 संग्रहः ॥ सोदकोवासगोत्रोवाअन्यत्रतुनकारयेदिति ॥ ॥ कात्यायनः ॥ अत्रा
 तृष्टद्वयसोअसंपदत्तपालने ॥ कुलस्योद्धरणार्थायग्राह्यांकन्यांविवाहयेदिति कन्या

दत्तकग्रहणेविशेषः ॥ ॥ स्त्रीशूद्रयोस्तुविशेषः ॥ पराशरेणशूद्रकर्तृकहोमोविप्रद्रा
रैवोक्तः ॥ तथापिब्राह्मणस्यशूद्रत्ववाधापत्तेः ॥ अतएवदातापौराणमंत्रपठेत् ॥ कु
लस्योद्धरणार्थायदेवाग्निद्विजसन्निधौ॥वंशविस्तरणार्थायप्रतिगृण्हामीमंसुतम्॥ १ ॥
कन्याविषयेउत्तरार्धभेदः ॥ अप्रजस्त्वनिवृत्त्यर्थकन्यासत्ताप्रगृह्यतामिति ॥ मूढ्न्य
वध्राणे ॥ अंगादंगानिसंभूतान्हृदयादीनिसर्वशः ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवश
तवत्सरान् ॥ १ ॥ इति ॥ होममंत्रः ॥ सोमोददद्गंधर्वायगंधर्वाददद्गन्धे ॥ अनेन
अग्निनादत्तोयेनदत्तोमयाइममिति ॥ अथप्रयोगः ॥ पुण्येहनिसपत्नीकोयजमानः
शुभासनेउपविश्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनंतिममअप्रजस्त्वप्रयुक्तपैतृक
ऋणापाकरणपुत्रामनरकत्राणद्वारावंशाभिवृद्धचर्थसंततिविच्छेदजनितप्रत्यवायप
रिहारार्थसनातनकुलधर्माणामुत्पत्तयेचसमस्तपितॄणांशाश्वतत्रह्यलोकनिवासाथ

स्वस्योद्धर्तुकामोहंस्वकुलासावनवत्पुत्रवतासमत्वासिद्धयर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं शौ
 नकोक्तंविधिनापुत्रप्रतिग्रहंकरिष्ये॥कन्याविषयेविशेषः॥ अप्रजस्त्वनिरासार्थंमम
 समस्तपितृणानिरतिशयानंदवंशोद्धारकल्पोक्तफलावाप्तयेश्रीपरमेश्वरप्रीत्यथमेत
 त्कन्यायाःस्वकन्यारूपसत्ताकरणंकरिष्येइतिसंकल्पेऊहः॥ तत्रनिर्विघ्नार्थगणपति
 पूजनंस्वास्तितपुण्याहवाचनमाचार्यवरणंविष्णुपूजनंचकरिष्येइतिकृत्वा विष्णुपू
 जनंतुस्थंडिलात्प्राग्देशेमहीधौरित्यादिनाकलशंसंस्थाप्योपरिविष्णुपूजयेदिति ॥
 कुलदेवतागुरुश्चसंपूज्यनत्वापुत्रप्रतिग्रहांगविहितमग्निप्रतिष्ठापनंहवनंचकरिष्ये ॥
 एवंकन्यासत्ताकरणांगत्वेनेति ॥ तत्रस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निप्रति
 ष्ठाप्य । ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिप्रोक्षण्याःप्रत्युत्पवनांतंकृत्वा ॥ ततआचार्येणस
 हदातुःसमक्षंगच्छेत् ॥ आचार्यद्वारायाच्चांकारयेत् ॥ आचार्योदातारंप्रत्येतस्मै

पुत्रं देहीति याच्नां कुर्यात् ॥ दं दामीति दाता वदेत् ॥ ततो दाता आचम्य प्राणाना यम्य
देशकालक्रीर्तना तैतववंशाभि वृद्धये मम च पुत्रफल प्राप्ति कामः श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं पु
त्रदानं करिष्ये ॥ कन्या विषये तु ॥ तववंशोद्धारार्थं कन्यारूपसत्ता सिद्धयर्थं च कन्या
स्वसत्ता निवृत्तिपूर्वकं तुभ्यमेतत् कन्या निवेदनं करिष्ये इति ऊहः ॥ तदंगविहितगणप
तिपूजनं करिष्ये इति कृत्वा ॥ ततो यथाशक्ति चंदनादिना प्रतिग्रहीतारं संपूज्य दानमं
त्राः ॥ ॐ ये यज्ञेन दक्षिण्यासमक्ता इंद्रस्य सख्यममृत त्वमानशम् ॥ तिभ्यो भद्रं मंगिरसो
वोऽअस्तु प्रतिगृभ्णीत मानवंसु मे धसः ॥ १ ॥ यऽउदायि निपतरो गोमयं वस्वृतेनाभिन्दन्प
रिवत्सरवलम् ॥ दीर्घायुत्वमंगिरसो वोऽअस्तु प्रतिगृभ्णीत मानवंसु मे धसः ॥ २ ॥ य
ऋतेन सूर्यमारोहयन्दिदव्यप्रथयन्पृथिवीमातरं वि ॥ सुप्रजास्त्वमंगिरसो वोऽअस्तु प्र
तिगृभ्णीत मानवंसु मे धसः ॥ ३ ॥ अयन्नाभावदतिबलवोगे हे देव पुत्र ऋषयस्तु वृणा

तन ॥ सुब्रह्मण्यमंगिरसोवोअ० ॥ ४ ॥ ॐ विरूपासुइदृपयुस्तइदंभीरवपसः ॥
तेऽअंगिरसःसुनवुस्तेऽअग्नेःपरिजज्ञिरे ॥ ५ ॥ इतिमंत्रपठनाति ॥ इमंपुत्रंतवपेतृकऋ
णापाकरणपुत्रामनरकोत्तारणार्थंवशाभिवृद्धयर्थमात्मनश्चमुक्तयेश्रीपरमेश्वरप्रीत
येतुभ्यमहंसंप्रददेनमम॥कन्याविपयेविशेषः॥ इमांकन्यांतवअप्रजस्त्वनिरासार्थं
यासहएकविंशतिपुरुषोद्धरणार्थमात्मनश्चमुक्तयेवंशोद्धारकल्पोक्तफलावाप्तयेश्रीप
रमेश्वरप्रीतयेआत्मसत्तानिवृत्तिपूर्वकंतुभ्यंकन्यारूपसत्तांसंप्रददेनममेति ॥ एतद्वा
नोदकंपुत्रविपयेप्रतिग्रहीतुहस्तेनिर्पिच्य ॥ कन्याविषयेप्रतिग्रहीतुसमीपेजलमध्ये
जलंक्षिपेदिति ॥प्रतिगृण्हातुपुत्रंभवान्॥कन्यारूपसत्तांप्रतिगृण्हातुभवान्॥ देवस्यत्वे
तिमंत्रेणहस्तद्वयेप्रतिगृण्हामीतिप्रतिगृह्यस्वांकैउपवेशयेत् ॥ ततअंगादंगादितिमं

त्रेणशिंशुमूढ्यंभिजिघ्रेत् ॥ ॐ अंगादंगात्संभवसिहदयादाधिजायसे ॥ आत्मावैपुत्र
 नामासिसर्जविशरदःशतम् ॥ १ ॥ ततोयुवासुवासादितिमेत्रणवालकायवस्त्रपीरधायउ
 ण्णीपंवद्धाकुंडलादिभिरलंकृत्यकुंकुमादिनातिलंककृत्वाप्रावरणेनसंवैष्टयधृतच्छ-
 त्रंगीतनृत्यमंगलवाद्यपुरःसरंब्राह्मणैःस्वस्तिनंद्रेतिसुमंगलसूक्तंपठन्नैरस्तंवालंगृहे
 आनीयपुरंध्रीभिर्नाराजयेत् ॥ ततोग्रहीता हस्तौपादौचप्रक्षाल्यअग्नेःपश्चिमतःशुभा
 सनेउपविश्यस्वदक्षिणतःपत्नीपत्न्युत्संगेवालचोपवेश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्यदेश
 कालकर्तनंतित्तविधानांगहवनंकरिष्ये ॥ उपयमनकुशानादाययेत्यादिआज्यमा
 गांतंकृत्वा ॥ ततश्चरुमभिधायहोमः ॥ ॐ यस्त्वाहुदाकीरिणामन्यमानोमर्त्यमर्त्यो
 जोहंवीमि ॥ जातवेदोयशोऽअस्मासुधेहिप्रजाभिरग्नेऽअमृतत्वमस्यांस्वाहा ॥ १ ॥
 इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदऽउलोकमग्नेकृणवःस्योनम् ॥ अश्विनंस

पुत्रिणं वीरवंतं गोमंतरुयिन्नशतेस्वस्तिस्वाहा ॥ २ ॥ इदमग्नये नमः ॥ कौस्तुभेतुमं
 न्नद्रये नैकाहुतिः प्रदर्शिता ॥ ॐ तुभ्यमग्ने पर्यवहन्तसूर्यार्वहतुनां सुह ॥ पुनः पतिभ्यो
 जायां दग्ने प्रजयां सह स्वाहा ॥ १ ॥ इदं सूर्यासा वित्र्यै ॥ ॐ सोमो ददद्गन्धर्वाय गन्ध
 वो ददद्गन्धै ॥ रुयि च पुत्रांश्चां दग्निर्मह्यमथोऽहुमां स्वाहा ॥ २ ॥ इदं सूर्यासा वित्र्यै
 न ॥ ॐ इहैव स्तं मा विर्यौष्टु विरुवमायुर्व्यश्नुतम् ॥ क्रीळंतौ पुत्रैर्नष्टुभिर्मादमानौ स्वैरु
 हे स्वाहा ॥ ३ ॥ इदं सूर्यासा वि० ॥ ॐ आर्नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाय समन
 क्तवर्यमा ॥ अहुर्मंगलीः पतिलोकमाविशुशन्नो भवद्विपदेशं चतुष्पदं स्वाहा ॥ ४ ॥ इ
 दं सूर्यासा वित्र्यै ॥ ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्ना धिशिवापशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसु

हुंवर्कामास्योनाशन्नौभवद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा ॥ ५ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ इ
 मांत्वमिद्रमोहःसुपुत्रांसुभगांकृणु ॥ दशास्यांपुत्रानाधेहिपतिमेकादशंकृधिस्वाहा ॥
 ॥ ६ ॥ इदंसूर्यासावित्र्यैनमम ॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहतिभिरष्टाहुतीहुत्वा ॥
 उभाभ्यांस्विष्टकृत् ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयः ॥ ततःसंस्त्रवप्राशनादिप्रणीताविमो
 कांतहोमशेषसमाप्य ॥ आचार्यायवस्त्रालंकारादिभिर्यथाविभवंपूजयित्वाधेनुंदद्या
 त् ॥ ब्राह्मणेभ्योदक्षिणांदत्त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ समोपविष्टानृगंधतांबूलादिभि
 स्तोपयेत् ॥ दशंब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ देवताग्निचविसृज्य ॥ कर्मणःसंपूर्णतांवाच

१ ब्राह्मणभोजनतिहोमपुरःसरपुत्रग्रहणंकार्यमितिकौस्तुभादिग्रंथाशयः ॥ तथापीदानंतिनशिष्टःप्रा
 गेवपुत्रप्रतिग्रहंकुर्वीति ॥

यित्वा ईश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ बंधुसुहृद्भिः सह मुंजीत ॥ ततः स्वस्तिवाचनादिनां दीक्षा
 द्वांतं कृत्वा जातकर्मादीन् संस्कारान् कुर्यात् ॥ अथ वाकृतजातकर्मादिषु चौलोपनय
 नादिकुर्यात् ॥ इति संस्कारभा० दत्तपुत्रप्रतिग्रहविधानम् ॥ ॥ अथांतरितसंस्कारे
 प्रायश्चित्तम् ॥ गर्भाधानादि चूडाकरणानि संस्कारकर्माणि नियतकालान्यभिहिता
 नि ॥ यदि देवशात्पुरुषापराधाद्वा दोषा नि यतस्य कालस्य अतिक्रमो भवति
 तदा प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ कात्यायनः ॥ आरभ्याधानमाचौलात्कालेतीति तु कर्म
 णाम् ॥ व्याहृत्याज्यंतु संस्कृत्य हुत्वा कर्म यथाक्रमम् ॥ व्यस्तैः समस्तैर्व्याहृत्या चत्वा
 रिपंचवारुणम् ॥ प्रतिसंस्कारलोपेतु हुत्वा ज्येन पृथक् पृथगिति ॥ अन्यच्च ॥ एतेष्वैकै
 कलोपेतु पादकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ चूडाया अर्धकृच्छ्रं स्यादापदीत्येव मीरितम् ॥
 अनापदितु सर्वत्र द्विगुणं चरेत् ॥ लुप्तकर्मणि सर्वत्र प्रायश्चित्तं विधीयते ॥

प्रायश्चित्तकृतेपश्चाच्छुप्तकर्मसमाचरेत् ॥ इति ॥ अशक्तौगोदानं ॥ अथवागोनिष्कयी
 भूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानमिति । अथोपनयनदिनात्पूर्वेन्हि आचम्यप्राणानायम्य
 देशकालकर्तनति । अस्यकुमारस्यगर्भाधानादीनांवापुंसवनार्दीनांचूडाकर्णानां
 संस्काराणांकालातिपत्तिजनितप्रत्यवायपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रोत्यर्थमनादि
 ष्टप्रायश्चित्तहोमपूर्वकंगोदानंकरिष्ये ॥ स्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंलौकिकाग्निप्रति
 ष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागंतिप्रतिसंस्कारेआज्येनव्यस्तसमस्तव्याहतीश्चत
 स्रस्त्वन्नोअग्नेइत्यादिपंचवारुणंहुत्वा ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥
 ततःसंस्त्रवप्राशनंतंहोमशेषंसमाप्य ॥ गंचिदध्यात् ॥ अथवाकालातिपन्नसंस्कारप्रत्य
 वायपरिहारद्वारागोनिष्कयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यंदातुमहमुत्सृजे ॥ तेनश्रीकर्मो
 १ चौलस्योपनीत्यासहकरणेकुलधर्मप्राप्तत्वेकालातिपत्तिहोमंचौललोपप्रायश्चित्तंचनकार्यमितिधर्मसिधौ ।

गदे० ॥ इत्यंतरितसंस्कारेप्रायश्चित्तं॥एवंकन्यायाश्चगर्भाधानादिचौलांताष्टसंस्कारा
 रातिक्रान्ताभवन्ति तदाअस्याःकन्यकायाइत्यहेनप्रायश्चित्तमनादिष्टहोमंचकुर्या
 त् ॥ अथसंक्षिप्तांतरितसंस्कारप्रयोगः ॥ यथा ॥ प्राङ्नामकरणाद्बालःप्रागन्नप्रा
 शनाच्छिशुः ॥ कुमारकस्तुविज्ञेयोयावन्मौजीनिबंधनम् ॥ तदूर्ध्वब्रह्मचारोस्याद्वि
 सर्गातेतुस्नातकः ॥ कृतेविवाहेविविधवदूहस्थाश्रमिणंवदेदिति॥सर्वतारितसंस्कारे
 कुमारःपरिकीर्तितइति ॥ गणशःक्रियमाणानामातृणांपूजनंसकृत् ॥ सकृदेवभवे
 च्छ्राद्धहोममंत्राःपृथक्पृथगिति॥ ॥ ततोयजमानःपत्नीकुमारसहितउपनयनदिना
 तपूर्वेन्निमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकः शुभासनेउपविश्य ॥
 आचम्यप्राणानायम्यदेशकालकीर्तनातिअस्यकुमारस्यबीजगर्भसमुद्भवैनोनिवहणे
 नबीजकोत्पत्त्यतिशयमातृगर्भामंगलप्राशनशुद्धिपुरुषताज्ञानोदयतेजइन्द्रियबला-

शुर्वचोभिव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थगर्भाधानादीन्वापुंसवनादानन्नाप्रा
 शनांतान्संस्कारानेकतंत्रेणाद्यतथाचोद्विजत्वासिद्ध्यावेदाध्ययनाधिकारसिद्धयर्थ
 श्वःकारिण्यमाणचौलोपनयनेब्रह्मवचस्त्वसिद्धयर्थवेदारंभैकतंत्रेणकरिष्ये ॥ तदं
 गत्वेननिर्विघ्नार्थगणपतिपूजनंस्वस्तिवाचनादिनादीश्राद्धांतंकरिष्येइतिकृत्वाअर्थां
 तरितसंस्काराणामवश्यकर्तव्यानि ॥ॐपूषाभगइतिगर्भाधानं॥ॐहिरण्यगर्भोद्भूतः
 संभृतइत्येताभ्यांद्वाभ्यामृग्भ्यांपुंसवनम्॥ ॐ भूर्भुवःस्वरितिमहाव्याहृतिभिर्विनया
 मीतिसंमितः॥ॐभूस्त्वयिभुवस्त्वयिभूर्भुवःस्वःसर्वत्वयिदधामोतिमेधाज
 ननं॥ॐअग्निरायुष्मानित्यादित्र्यायुषकरणंतंजातकर्म ॥ श्रीकुलदेवता० अमुकदे

१ प्रायश्चित्तोक्तपश्चादतीतमपिकर्मवै । कार्यमित्येकआचार्यानेत्यन्येतुविपश्चितइतिवचनात् ॥जाता
 दिसंस्कारावृत्तिः कार्यनकार्याइतिपक्षद्वयमितिधर्मोसंधौ ॥

वताभक्तमासनामनक्षत्रनामव्यवहारनामप्रतिष्ठाप्यवेदोसीत्याशिषमितिनामकर्म
 ॥ ॐ तच्चक्षुरितिनिष्क्रमणम् ॥ ॐ हन्त ॥ इतिमंत्रेणान्नप्राशनम् ॥ पुण्याहवाचनां
 तेमृत्युःसवितासवितासवितान्वैतेप्रीयंतामिति ॥ इत्यंतरितसंस्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथ
 चूडाकरणसंस्कारः ॥ ॥ सांवत्सरिकस्यचूडाकरणम् ॥ संवत्सरोजातीयस्यसमां
 त्सरिकः ॥ सचाद्यसंवत्सरस्यांतिमेमासे ॥ तृतीयेवाप्रतिहते ॥ अथतृतीयेसं
 वत्सरेअपूर्णचूडाकरणंकुर्यात् ॥ यथामंगलंवासर्वेषाम् ॥ अथवायथाकुलाचा
 रंपंचमेद्वेवाउपनीत्यासहक्रियेततथाव्यवस्था ॥ उदगयनेशुक्लपक्षेगुरुशुक्रयो
 र्वाल्यवार्द्धिक्यास्तसमयाभावेअक्षयेअनाधिकेचमासेज्योतिःशास्त्रोक्तप्रशस्ततिथि-
 वारलगेशुभेमुहूर्तेदिनेएवकार्यः नतुरात्रौ ॥ यदिगर्भाधानादिसंस्कारलोपस्तत्प्रा
 यश्चित्तंकालात्ययनिमित्तंप्रायश्चित्तहोमंचकृत्वाकार्यमिति ॥ प्रायश्चित्तप्रकारस्तुअं

तरितसंस्कारलोपप्रकरणेद्रष्टव्यः ॥ सूनोर्मातरिगर्भिण्यांचूडाकर्मनकारयेत् ॥ पंच
माब्दात्प्रागूर्ध्वतुगर्भिण्यामपिकारयेत् ॥ सहोपनीत्याकुयञ्चित्तदादोषोनविद्यते ॥
ज्वरितस्यचोलादिमंगलनकार्यम् ॥ मातरिरजस्वलायामपिनकार्यं ॥ विवाहव्रतचू
डासुमातायादिरजस्वला ॥ तस्याः शुद्धेः परंकार्यमंगलं मनुरब्रवीत् ॥ नांदीश्राद्धोत्ति
रंरजस्वलायां शांतिं कृत्वा कार्यम् ॥ केचित्तुमुहूर्तांतराभाविप्रारंभात्प्रागपिरजोदोषेश्री
पूजनादिविधनाशांतिं कृत्वा कार्यमित्याहुः ॥ मातुलपितृव्यादेः कर्तुः पत्न्यां रजस्व
लायामपिमंगलं नेति सिंधुः ॥ त्रिपुरुपात्मककुलेपणमासमध्ये मौंजीविवाहरूपमंग
लोत्तरं मुंडनाख्यं चूडाकर्मो दिनकार्यं ॥ संकटे तु अब्दभेदे कार्यम् ॥ चतुः पुरुषपर्यंतं कु
ले सपिंडीकरणमासिकश्राद्धांतं प्रेतकर्म समाप्तेः प्राक् चूडाकर्मोदिकमाभ्युदयिकं कर्म
नकार्यम् ॥ एकमातजयोरैकं संवत्सरे अपत्ययोर्द्वयोः समानसंस्कारौ न कार्या ॥ न सं

स्कारःसमानःस्यान्मातृभेदेविधीयते ॥ प्रारंभोत्तरंसूतकप्राप्तौकूष्मांडीभिर्ऋग्भिर्म
 धृतंहुत्वागांदत्त्वाचूडोपनयनोद्वहनादिकमाचरेत् ॥ चौलकर्मणिजातकर्मणिचभोज
 नेसांतपनकृच्छ्रप्रायश्चित्तम् ॥ अन्येषुसंस्कारेषूपवासेनशुद्धिः ॥ चूडांताःसर्वेसंस्का
 राःस्त्रीणाममंत्रकाःकार्याः ॥ होमस्तुसमंत्रकः ॥ इदानींशेषेषुस्त्रीणांचूडांतसंस्कार
 करणंनदृश्यते ॥ विवाहकालेचूडांतलोपप्रायश्चित्तमात्रंकुर्वति ॥ चौलोत्तरंमासत्रय
 पर्यंतंसापिंडः पिंडदानंतिलतर्पणंचनकार्यं ॥ महालयेगयायांपित्रोः प्रत्यव्दश्राद्धेच
 पिंडदानादिकार्यम् ॥ इतिधर्मसिधौ ॥ इतिचूडाकरणोपयोगीनिर्णयः ॥ अथक्रमः ॥
 चौलंस्यात्त्र्येकवर्षाद्युदितमथकुलान्मातरोवाह्यशालांत्रीन्विप्रान्भोज्यहुत्वामनुमि
 तमुदकैश्चौदनंदक्षिणेप्राक् ॥ त्र्येण्याशल्यविनीयत्रिकुशतरुणकंधार्यधूरैः संकेशा
 ञ्छित्त्वोक्षणोगोमयेऽस्यादिति वदपरयोःकेशमेवंनृपाव्दे ॥ १ ॥ अथप्रयोगः ॥ त

त्रवहिःशालाभवति ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तेशुभमुहूर्तेमाताकुमारमादायाप्लाव्याहतेवा
ससीपरिधाप्यांकआधायपश्चादग्रेरुपविशति ॥ तत्रसंकल्पः ॥ देशकालौस्मृ०
अस्यकुमारस्यवीजगर्भसमुद्भवैनोनिवर्हणेनबलायुर्वर्चोभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वारा
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंचौलकमर्मकारिष्ये ॥ यदाउपनीत्यासहक्रियेततदासंकल्पस्तु
चूडोपनयनेकरिष्येएवमूहःकर्तव्यः ॥ तत्रनिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याह
वाचनमविघ्नपूजनंमंडपस्थापनंमातृकापूजनंवसोद्धारानांदीश्राद्धंचकारिष्येइतिकृ
त्वा ॥ अत्रपुण्याहवाचनातिप्रजापतिःप्रीयतामितिवदेत् ॥ चूडाकरणाधिकारार्थंत्री
न्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ ततोबहिःशालायांस्थंडिलेपंचभूसंस्कारान्कृत्वासभ्यना
म्नाग्नेःस्थापनं ॥ ततोब्रह्मोपवेशनादिपात्रासादने॥नात्रचरुः ॥ पात्रासादनानंतरमुप
कल्पनीयानि ॥ शीतोदकम् ॥ उष्णोदकम् ॥ नवनीतापिंडः ॥ घृतापिंडोदधिपिंडोवा

द्वादशांगुलदीर्घात्र्येणीशलली ॥ साग्राणिद्वादशांगुलदीर्घाणिसप्तविंशतिःकुशतरु
 णानि ॥ ताम्रपरिष्कृतआयसक्षुरः ॥ आनडुहगोमयपिंडः ॥ नापितः ॥ वरश्चेति ॥
 पल्वलेवा ॥ पवित्रीकरणाद्याज्यभागानंतरंमहाव्याहृत्यादिप्राजापत्यंतानवाहु
 तयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा० इदं प्र० ॥ ॐ इंद्रायस्वा० इदमि० ॐ अग्न
 येस्वा० इदम० ॥ ॐ सोमायस्वा० इदं सो० ॥ ॐ भूःस्वा० इदमग्न० ॥ ॐ भुवः
 स्वा० इदं वा० ॥ ॐ स्वःस्वा० इ० सूयाय ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने० स्वाहा ॥ इदमग्नी
 वरुणाभ्यां न० ॥ ॐ सत्त्वन्नोऽअग्ने० स्वा० इदमग्नीवरुणाभ्यां न० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने०
 स्वा० ॥ इदमग्नये अयसे० ॥ ॐ ये ते शतम्ब० ॥ इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
 देवेभ्यो मिरुद्रयः स्वर्केभ्यश्च न० ॥ ॐ उदुत्तमं० ॥ इदं वरुणायादितये० ॥ ॐ
 प्रजापतये स्वा० इदं प्रजाप० ॥ ततःस्विष्टकृत् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृते स्वा० इदम०

नरेकवारं कर्तव्यम् ॥ पश्चिमगोदाने अप्येवमेव कर्म करोति ॥ ॐ सवित्रा प्रसू ॥ १ ॥
इत्यनेन पश्चिमगोदाने उदनम् ॥ त्र्येण्याशलल्या विनयनम् ॥ ॐ ओषधे त्रायस्वेति त्रि
कुशतरुणां तर्धानम् ॥ ॐ शिवो नामैतिलो हक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ निवर्तयामीति सैलुग्रीकर
णम् ॥ छेदने मंत्रविशेषः ॥ ॐ त्र्याष्टुषंजमदग्नोरिति ॥ गोमया पिंडे प्रासनम् ॥ पुनः पश्चि
मगोदाने एवमेवापरं वारं द्वयंतूष्णीं कर्तव्यम् ॥ तत्प्रकारः ॥ उदनम् ॥ विनयनम् ॥ त्रिकु
शतरुणां तर्धानम् ॥ सैलुग्रीकरणम् ॥ छेदनं ॥ गोमया पिंडे प्रासनं ॥ एवमुक्तेन प्रकारेण ॥
अथोत्तरगोदाने ॥ ॐ सवित्रा प्रसूता इति मंत्रेण उदनम् ॥ त्र्येण्याशलल्या विनयनम् ॥
ॐ ओषधे त्रायस्वेति त्रिकुशतरुणां तर्धानम् ॥ शिवो नामैतिलो हक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ नि
वर्तयामीति सैलुग्रीकरणम् ॥ छेदने मंत्रविशेषः ॥ ॐ येन भूरिश्चरादिवंज्योक्चपश्चा
द्धिसूर्यम् ॥ तेन तेव पा मि ब्रह्मणा जीवा तवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्तये ॥ १ ॥ इति

ननेमंत्रेण ॥ शिवोनामेलिलोहक्षुरमादाय ॥ ॐ शिवोनामासिस्वधितिस्तोपितानम
 स्तेऽअस्तुमामाहिर्हसीः ॥ १ ॥ निवर्तयामीतिकेशकुशक्षुरसंलम्बीकरणम् ॥ ॐ निव
 र्तयाम्यायुपेन्नाद्यायप्प्रजननायरायस्पर्षायसुप्प्रजास्त्वायंसुवीर्याय ॥ १ ॥ छेदने
 मंत्रः ॥ ॐ येनावपत्सविताक्षुरेणसोमस्यराज्ञोवरुणस्यविद्वान् ॥ तेनब्रह्माणोवपते
 दमस्यायुष्यंजरदष्टिर्यथासम् ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणसकेशानिकुशतरुणानिप्रच्छि
 द्यानडुहेगोमयापिंडेप्रास्यत्युत्तरतः ॥ अग्रेरुत्तरतः गोमयापिंडस्यस्थापनमितिगदा
 धरः ॥ ततस्तस्मिन्नेवदक्षिणगोदानेएवमेवापरंवारद्वयंतूष्णींकर्तव्यम् ॥ एकद्रव्येक
 माधितौसकृन्मंत्रवत्कर्मेतिकात्यायनः ॥ तत्प्रकारः ॥ उदनम् ॥ विनयनम् ॥ त्रिकुश
 तरुणांतर्धानम् ॥ सैल्लम्बीकरणम् ॥ छेदनम् ॥ गोमयापिंडेप्रासनम् ॥ एवमुक्तेनप्रकरणपु

नरेकवारं कर्तव्यम् ॥ पश्चिमगोदाने अप्येवमेव कर्म करोति ॥ ॐ सवित्रा प्रसू ॥ १ ॥
इत्यनेन पश्चिमगोदाने उदनम् ॥ त्रेण्याशल्ल्या विनयनम् ॥ ॐ ओषधे त्रायस्वेति त्रि
कुशतरुणां तर्धानम् ॥ ॐ शिवो नामेति लोहक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ निवर्तयामीति सल्लुग्रीकर
णम् ॥ छेदने मंत्रविशेषः ॥ ॐ त्र्यायुषं जमदग्नौ रिति ॥ गोमया पिंडे प्रासनम् ॥ पुनः पश्चि
मगोदाने एवमेवापरं वारं द्वयंतूष्णीं कर्तव्यम् ॥ तत्प्रकारः ॥ उदनम् ॥ विनयनम् ॥ त्रिकु
शतरुणां तर्धानम् ॥ सल्लुग्रीकरणम् ॥ छेदनं ॥ गोमया पिंडे प्रासनं ॥ एवमुक्तेन प्रकारेण ॥
अथोत्तरगोदाने ॥ ॐ सवित्रा प्रसूता इति मंत्रेण उदनम् ॥ त्र्येण्याशल्ल्या विनयनम् ॥
ॐ ओषधे त्रायस्वेति त्रिकुशतरुणां तर्धानम् ॥ शिवो नामेति लोहक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ नि
वर्तयामीति सल्लुग्रीकरणम् ॥ छेदने मंत्रविशेषः ॥ ॐ येन भूरिश्चरादिवंज्योक्वचपश्चा
द्धिसूर्यम् ॥ तेन तेव पा मि ब्रह्मणा जीवा तवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्तये ॥ १ ॥ इति

मंत्रेणच्छेदनंगोमयपिंडेप्रासनम् ॥ पुनरुत्तरगोदानेएवमेवापरमुक्तप्रकारेणवारद्वयं
तूष्णींकर्तव्यम्॥उदनम्॥विनयनम्॥त्रिकुशतरुणांतर्धानम्॥सल्लुभीकरणम् ॥ छेदन
मगोमयपिंडेप्रासनम् ॥ ततस्त्रिःक्षुरेणशिरःप्रदक्षिणंपरिहरति ॥ ॐ यत्क्षुरेणमज्जयि
तासुपेशसावप्तावावपतिकेशाञ्छिन्धिशिरोमास्यायुःप्रमोषीः ॥ १ ॥ सकृन्मंत्रेण
द्विस्तूष्णींशिरसःसमंतात्क्षुरभ्रामणम् ॥ततस्ताभिरद्भिःशिरःसमुंघनापितायक्षुरंप्रय
च्छति ॥ ॐ अक्षण्वंपरिवपइतिमंत्रेण ॥सचनापितउदङ्मुखस्थितस्यकुमारस्यप्रा
कंसंस्थंप्राङ्मुखस्थितस्यउदकसंस्थंशिरोवपेत् ॥ यथामंगलंकेशशेषकरणमित्यस्या
यमर्थः ॥ कुलव्यवस्थयाशिखास्थापनम् ॥ केचित्पंचशिखाः॥केचिदेकशिखाः ॥
यस्ययथाप्रसिद्धिस्तस्यतथाशिखास्थापनम्॥ यथा ॥ केशशेषंततःकुर्याद्यस्मिन्नंगेत्रे
यथोचितम्॥कुर्वन्त्यन्येशिखामात्रंमंगलार्थमिहकचित् ॥कांवाजानांवासिष्ठानांदक्षि

णेकारयेच्छिवाम् ॥ द्विभागेऽत्रिकश्यपानांमुंडाश्चभृगवोमताः ॥ पंचचूडाआंगिरस
 एकावाजसनेयिनामिति ॥ ततःसर्वान्केशान्गोमयपिंडवस्त्रादिनविष्टयअनुगुप्तंकृ
 त्वागवांगोष्ठस्थापयेत् ॥ अथवापल्वलस्योदकांतोदकसमोपस्थापयेत् ॥ पल्वलं
 तडागः ॥ ततश्चूडाकरणसंस्कारकर्त्तास्वाचार्यायवरंददाति ॥ वरंगोनिष्क्रयम् ॥ स्मृ
 त्युक्तान्दशसंख्याकान्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ यांतुदेवेतिमातृणांविसर्जनम् ॥ इति
 संस्कारभास्करेचूडाकरणम् ॥ स्पृष्टास्पृष्टेशातातपः ॥ बालस्याभ्युक्षणंप्रोक्तंशिशो
 राचमनंस्मृतम् ॥ रजस्वलादिसंस्पर्शेस्नानमेवकुमारके ॥ १ ॥ ग्राहवल्क्यः ॥ चां
 डालादिषुसंस्पर्शेसर्चैलंस्नानमाचरेत् ॥ तोयेनिमज्जनंविनाशुद्धिर्नास्तीतिनिश्चयः ॥
 ॥ २ ॥ इतिसंस्कार्यस्यस्पृष्टास्पृष्टविचारः ॥ अथकर्णवेधः ॥ सौवर्णीराजपु
 त्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोः ॥ शुद्रस्यचायसीसूचीकर्त्तव्यासूर्यरंध्रयुक् ॥ १ ॥ कर्ण

रंध्रेरवेदछायाप्रविशेदग्रजन्मनः ॥ स्त्रीणांयथेच्छंरंध्रंचकर्णभिरणधारेणैइति ॥ तच्च
 वर्षेतृतीयेपंचमेवाज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लपक्षेशुभदिनेशुभमुहूर्तकार्यम् ॥ कृ
 तमंगलस्नानअहतेवाससीपारिधायधृतमंगलतिलकःशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्याच
 म्यप्राणानायम्यदेशकालकर्तनतिअस्यकुमारस्यआयुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्रा
 राश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंकर्णवैधंकरिष्ये ॥ तदंगत्वेननिर्विघ्नार्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये
 इतिकृत्वा ॥ ततोगणेशसरस्वतीकुलदेवताब्रह्मविष्णुशिवान्नवग्रहल्लोकपालान्ब्राह्म
 णांश्चनत्वाकुमारंप्राङ्मुखंशुभासनेउपवेश्य ॥ तद्धस्तेमधुरंदत्त्वा ॥ दक्षिणंकर्णमभि
 मंत्रयते ॥ ॐभद्रंकर्णेभिरितिमंत्रेण॥ ततोवामकर्णमभिमंत्रयते॥ ॐवक्षन्तीवेदांगनी
 गन्तिकर्णीम्प्रियठंसखांयंपीरुपस्वजानाः॥योषैवशिङ्क्तेवितुताधिधन्वञ्ज्याऽडुयठं

समनेपुारयन्ति॥१॥ततःशिशोःकर्णवेधस्थलमारुक्तरसेनांकयित्वाथथावेभवसुवणा
दिस्त्रुच्यामंगलसूत्रोपेतयाकुशलसुभगस्त्रियाकर्णवेधयेत् ॥ कुमारस्यपूर्वदक्षिणक
र्ण॥कुमार्यास्तुपूर्ववामकर्णवेधयेत् ॥ यथाशक्तित्राह्मणान्भोजयेत् ॥ तेभ्यश्चदक्षिणां
दत्त्वातेभ्यश्चाशिपोगृहात्वा ॥ सुवासिन्यैचकुंकुमतांबूलादिदत्त्वागणपतिं विसृजेत् ॥
अथकर्णवेधनक्षत्रात्तृतीयनक्षत्रेकर्णक्षालनमुष्णोदकेनरोहणार्थंकार्यं ॥ रूढौचकर्णा
ग्रथाभरणधारणक्षमताभवतितथावर्धनीयौ॥पुंसःसूर्यरश्मिप्रवेशपर्यंतरंध्रवर्धयेत् ॥
स्त्रीणांयथेच्छम् ॥ इतिसंस्कारभास्करेकर्णवेधः ॥ ॥ जातकर्मादिचूडाकरणांतानि
संस्कारकर्माणिकुमार्यास्तुअमंत्रकाणिकार्याणि ॥ होमस्तुसमंत्रकः॥स्त्रीशूद्रयोस्तु
गर्भाधानादिविवाहंतानवसंस्काराः ॥ तत्रापिशूद्रस्यैकेवलपौराणविधिनाइतिहरि
हरभाष्येनिर्देशः ॥ यथा ॥ जातकर्मसमारभ्यस्त्रीणांचूडांतसर्वशः ॥ होमःसमंत्र

कः कार्यः संस्कारस्तु अमंत्रकः ॥ १ ॥ इति स्त्रीविषये ॥ शूद्रे तु प्राणुक्तम् ॥ अथ वर्धाप
ननिर्णयः ॥ तच्च वर्षपर्यंतं प्रतिमासे जन्मतिथौ कार्यम् ॥ तदनंतरं प्रत्यब्दे जन्मतिथौ
कार्यं ॥ तिथिद्वैधेयत्रयजन्मक्षयोगः सातिथिग्राह्या ॥ दिनद्वये जन्मक्षयोगसत्त्वासत्त्व
योरौदयिकी द्विमुहूर्ताधिकाग्राह्या ॥ द्विमुहूर्तन्यूनचितपूर्वा ॥ जन्ममासेधिमाससत्त्वे
शुद्धमासे कर्तव्यम् ॥ नत्वाधिके ॥ इदं वर्धापनं वाल्ये पित्रादिना कार्यम् ॥ पश्चात्तु स्वय
मेवेति ॥ अथ प्रयोगः ॥ जन्मदिने कुमारपत्नी सहितो यजमानः मंगलं स्नात्वाऽहते
वाससी अलंकारांश्च परिधात्तु मंगलतिलकोमातापित्रोर्गुर्वाचार्यकुलदेवताविप्रा
श्च नमस्कृत्य गृहाभ्यन्तरतः शुभासने प्राङ्मुख उपविश्य स्वदक्षिणतः पत्नीं तद्दक्षिणतः
कुमारमुपवेश्य धृतपवित्रपाणि राचांतः प्राणानायम्य देशकालकीर्तनं ति अस्य कुमार
स्य दीर्घायुः श्रौतेजोवृद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं मद्यजन्मदिने वर्धापनाख्यं कर्म

करिण्ये ॥ स्वयंकरणेममचर्दार्थायुस्तेजोवृद्धिद्वाराश्रीप० प्रीत्यर्थमद्यमदीयज
न्मदिनेवर्धापनाख्यं कर्म करिण्ये ॥ इतिसंकल्पः ॥ तत्रानिर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनं
स्वस्तिपुण्याहवाचनं च करिण्ये इति कृत्वा ॥ ततः श्रीपण्यादिपीठपंक्तिरूपेणाक्षतपुं
जपुदेवताआवाहयेत् ॥ तद्यथा ॥ ॐ गणपतये न० गणपतिमावाह० एवं सर्वत्र ॥
ॐ दुर्गायि० ॥ ॐ कुलदेवतायै० ॥ ॐ प्रजापतये० ॥ ॐ विष्णवे० ॥ ॐ महेश्व
राय० ॥ ॐ सूर्याय० ॥ ॐ सोमाय० ॥ ॐ भौमाय० ॥ ॐ बुधाय० ॥ ॐ
हस्पतये० ॥ ॐ शुक्राय० ॥ ॐ शनैश्चराय० ॥ ॐ राहवे० ॥ ॐ केतवे० ॥ ॐ
कालाय० ॥ ॐ युगाय० ॥ ॐ संवत्सराय० ॥ ॐ अयनाय० ॥ ॐ ऋतवे० ॥ ॐ मा
साय० ॥ ॐ पक्षाय० ॥ ॐ जन्मतिथये नमः ॥ ॐ जन्मक्षाय० ॥ ॐ जन्मयोगा
य० ॥ ॐ जन्मकरणाय नमः ॥ ॐ जन्मराशये० ॥ ॐ जन्मलग्नाय नमः ॥ ॐ शि

वायै०॥ॐसंभूतयै०॥ॐप्रीतयै०॥ॐसंतयै०॥ॐअनसूयायै०॥ॐक्षमायै०॥ॐ
 उपविष्टायै० ॥ ॐभद्रायै० ॥ ततःपंक्तिरूपेणाष्टदलानित्रीणिविरच्यतदुपरि
 पूगीफलेदेवताआवाहयेत् ॥ ॐषष्ठीदेव्यै० ॥ मार्कण्डेयाय० ॥ ॐजमदग्नये० ॥
 पुनस्तदग्रेपंक्तिरूपेणाक्षतपुंजेषु॥ अश्वत्थाम्नेनमः अश्वत्थामानमावाहयामि ॥ ए
 वंसर्वत्र ॥ ॐ वलये० ॥ ॐव्यासाय० ॥ ॐविभीषणाय० ॥ ॐकृपाचार्याय०॥
 ॐ परशुरामाय० ॥ ॐ कार्तिकेयाय० ॥ पुनःपंक्तिरूपेणाक्षतपुंजेषु ॥ ॐइष्टदे
 वतायै० ॥ स्थानदेवतायै० ॥ ॐवास्तुदेवतायै० ॥ ॐक्षेत्रपालाय० ॥ ॐ पृथि
 व्यै० ॥ ॐअद्भ्यः० ॥ ॐ तेजसे० ॥ ॐ वायवे० ॥ ॐआकाशाय० ॥ सर्वासांसमं
 तात्प्रागादिदिक्षुवापंक्तिरूपेण ॥ ॐइंद्राय० ॥ ॐ अग्नये० ॥ ॐ यमाय० ॥ ॐ नि
 ऋतये० ॥ ॐ वरुणाय० ॥ ॐ वायवे० ॥ ॐ कुबेराय० ॥ ॐ ईशानाय० ॥ ॐ

ब्रह्मणे० ॥ ॐ अनंता० ॥ इत्यावाह्य ॥ मनोज्ञतिरिति प्रतिष्ठाप्य ॥ आवो देवोति मंत्रेण
पोडशोपचारैः संपूज्य ॥ ॐ आवो देवाऽसई महेश्वर ॥ आवो देवाऽस
आशिपोयज्ञियासो हवामहे ॥ १ ॥ इति मंत्रेण ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मार्कण्डेयाद्यावाहि
तदेवताभ्योनमः इत्यावाहनादिपोडशोपचारसमर्पणम् ॥ षष्ठ्यै दधिभक्तनैवेद्यम् ॥ अ
न्येभ्यः पायसादि ॥ प्रार्थना । जय देवि जगन्मातर्जगदानंदकारिणि ॥ प्रसीद मम
कल्याणि नमस्ते पृष्टिदेवते ॥ १ ॥ आयुष्प्रद महाभाग सोमवंशसमुद्भव ॥ महातपो
निधि श्रेष्ठ मार्कण्डेय नमोस्तुते ॥ २ ॥ चिरं जीवो यथा त्वं भो भविष्यामि तथामुदे ॥ रू
पवान्वित्तवानायुः श्रियायुक्तं च मांकुरु ॥ ३ ॥ कर्ता पिता च तर्हि श्रियायुक्तं शिशु कुरु इ
ति ॥ मार्कण्डेय नमस्तेस्तु सप्तकल्पांतर्जन ॥ आयुरारोग्यं मे देहि प्रसीद भगवन्मुने ॥

॥ १ ॥ कर्तापिताचेद्आयुरारोग्यंवालायदेहित्वंभगवन्मुनेइति॥ चिरंजीवोयथात्वं
 भोमुनीनांप्रवरोद्विज ॥ कुरुष्वमुनिशार्दूलतथाभांचिरजीविनं ॥१॥कर्त्तापिताचेत् ॥
 वालंमेचिरजीविनामिति ॥ जमदग्नेमहाभागमहातेजोमयोज्ज्वल ॥आयुरारोग्यसि
 द्धयर्थमस्माकंवरदोभव॥१॥ कर्त्तापिताचेद्वालायवरदोभव ॥ त्रैलोक्येयानिभूतानि
 स्थावराणिचराणिच ॥ ब्रह्मविष्णुशिवैःसाधरक्षांकुर्वतुतानिमे ॥ १ ॥ प्रीयंतांदेव
 ताःसर्वाःपूजांगृह्णंतुतामम ॥ प्रयच्छंत्वायुरारोग्यंयशःसौख्यंचसर्वदा ॥ २ ॥ सं
 न्यूनंक्रियान्यूनंद्रव्यन्यूनंमहामुने ॥ यदचिंतंमयादेवपरिपूर्णतदस्तुमे ॥ ३॥अ
 नयापूजयामाकंडेयाद्यावाहितदेवताःप्रीयंतां ॥ ततःपायसेनसर्वेभ्योभूतेभ्योनमइ
 तिवाल्लिदद्यात् ॥ क्वचित्स्थंडिलंपंचभूसंस्कारपूर्वकलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोप
 वेशनाद्याज्यभागांतंकृत्वा ॥ ततोघृताक्तिलैर्नाममंत्रेणपष्ठेदिवांमार्कंडेयजमदग्नी

नांप्रीत्यर्थमष्टाष्टसंख्ययाअन्वाहितदेवतानामैककयाहुत्यामहाव्याष्टाष्टावश-
तिसंख्ययाचजुहुयात् ॥ शेषेणास्विष्टकृत् ॥ ततोभूराद्यानवाहुतयआज्येन ॥ ततः
संख्यप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ दानानिदद्यात् ॥ तत्रादौसुव
र्णयुक्ततिलपात्रदानम् ॥ तिलाःकाश्यपसंभूतास्तिलाःपापहराःस्मृताः ॥ तिलकांचन
दानेनदीर्घायुष्यंददातुमे ॥ १ ॥ इदंतिलपात्रंसदक्षिणाकंदीर्घायुष्यप्राप्तिकामनया
मार्कण्डेयाद्यावाहितदेवताप्रीत्यर्थममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ घृतपा
त्रदानम् ॥ आज्यतैजसमुद्दिष्टमाज्यंयज्ञेप्रतिष्ठितम् ॥ आज्यपात्रप्रदानेनदीर्घायुष्यं
कुरुष्वमे ॥ १ ॥ इदमाज्यपात्रंसदक्षिणाकंदीर्घायुःश्रीप्राप्तिकामनयाश्रीमार्कण्डेया
द्यावाहितदेवताप्रीत्यर्थममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ गोदानमपिदद्यात् ॥
ततस्तिलशर्करायुतंपयःपिवेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ सतिलंशर्करामिश्रमंजल्यर्थमितंपयः ॥

मार्कण्डेयाद्वल्लब्ध्वापि वाम्यायुर्विवृद्धये ॥ २ ॥ इति मंत्रेण पिबेत् ॥ ब्राह्मणेभ्यो गं
धादिभिः संपूज्य तेभ्यश्च दक्षिणां दत्त्वा तैराशिषो गृहीत्वा आवाहित देवता अग्निं च विस्तृ-
ज्य ॥ यथा शक्तिब्राह्मणान् भोजयित्वा ॥ यस्य स्मृत्येत्येति नत्वा ॥ सुहृद्भ्युभिः सह स्व
यं भुंजीतेति ॥ ग्रंथांतरे तु मातुरेव सुवासिन्याश्च हरिद्राकुंकुमपुष्पतांबूलादिभिः संपू-
ज्य ताभ्यां च नीराज्य अनंतरं अक्षतपुंजेषु कुमुदां षष्ठीं देवीं जन्मक्षदेवतां कुलदेवतां च संपू-
ज्य ब्राह्मणान् संपूज्य तेभ्यश्चापूपपूरकापायसयुक्तां निकुमुदां दिदेवतां प्रीतये पुत्राय
विवर्धनार्थं यथा शक्तिवायनानि दद्यात् ॥ तेभ्यश्च दक्षिणां दत्त्वा तैराशिषो गृहीत्वा ॥ सुवा-
सिन्यै शिशवे च भोजनं दत्त्वा देवतां विस्तृज्य यस्य स्मृत्येत्येति न मेत् ॥ इति वधार्थापनप्रयोगः ॥
अथाक्षरलेखनारंभनिर्णयः ॥ मार्कण्डेयः ॥ पंचमे सप्तमे वा ऽन्वे पूर्वस्यान्मौजिबंधना
त् ॥ तत्र चैवाक्षरारंभः कर्तव्यस्तु शुभे दिने इति ॥ पंचमे सप्तमे वा वर्षे अक्षरलेखनारंभ

उत्तरायणेकार्यः ॥ अत्रकुंभस्थःसूर्योवर्ज्यः ॥ शुक्लपक्षःशुभःप्रोक्तःकृष्णश्चातिव्रिकं
विना॥द्वितीयातृतीयापंचमीदशम्येकादशीद्वादशीत्रयोदश्यःश्रेष्ठाः॥अश्विनीमृगा
र्द्रापुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणधनिष्ठाशततारकारवत्योभौमशनिभि
न्नवाराश्चशुभाः ॥ तत्रायंक्रमः ॥ संपूजयेद्गुणाधीशंतथैवचसरस्वतीम् ॥ कुलदेवोतत
श्चैवपूजयेच्चद्वहस्पतिम् ॥ नारायणंमहालक्ष्मींगंधधूपादिभिस्तथा॥स्वविद्यासूत्रका
रांश्चस्वविद्यांचविशेषतः ॥ एतेपामेवदेवानानामंत्रेणपूजनम् ॥ कृत्वाहोमं
स्वशाखोक्तमाधारंतंसमाचरेत् ॥ पूर्वोक्तदेवतानांचनाम्नातुहुयाद्ध्यतम् ॥ प्राङ्मु
खोगुरासीनःपश्चिमाभिमुखंशिशुम् ॥ कुर्यादक्षरसंस्कारलेखनंवाचनादिकम् ॥
राजत्यांपाटिकायंवैप्रसार्यंकुंकुमादिकम् ॥ सुवर्णलेखनीयेनलिखेत्तत्राक्षराणिवै॥
नमोगणेशायतथासरस्वत्यैनमस्तथा ॥ नमःकुलदेवतायैश्रीगुरुभ्योनमस्त

था ॥ लक्ष्मीनारायणाभ्यांचलिखित्वापंचनामभिः ॥ ॐ नमःसिद्धामित्या
दिलेखयित्वाअनुक्रमात् ॥ एवंलिखित्वाआचार्यः शिशुहस्तेनपूजयेत् ॥ तत्रैव
तेनसंलेख्यपुनस्त्रिर्वाचयेत्ततः ॥ आचार्यपूजयेत्पश्चाद्ब्रह्मालंकारभूषणैः ॥ त्रि
भिःप्रदक्षिणाकार्यादेवताश्चाथैवैश्वरं ॥ ब्राह्मणान्पूजयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥
तोपयेद्दक्षिणादिभिराशिपंपरिगृह्यच ॥ नीराजनंततःकुर्यात्सुवासिन्याःकरणच ॥
उष्णीपंगुरवेदद्याद्देवताग्निविसर्जयेदिति ॥ अथप्रयोगः ॥ तत्रपंचमेवर्षज्योतिःशास्त्रो
क्तउदगयनेगुरुशुक्रास्तरहितेशुभमासेशुक्रपक्षेशुभादिने सुमुहूर्तेयजमानः शिशुना
सहमंगलंस्नात्वाऽहतेवाससीपरिधायालंकृत्य धृतमंगलतिलकःशुभासनेउपविश्य
चम्यप्राणानायम्यदेशकालकर्तनान्ते अस्यशिशोःलेखनवाचनादिविपुलविद्याज्ञान
प्राप्तयेविद्यारंभंकरिष्ये॥तत्रनिर्विघ्नार्थगणपतिपूजनंकरिष्येइतिकृत्वा ॥ ततस्तंडुला

पृदलेगणेशं सरस्वतीकुले देवतां गुरुलक्ष्मीं नारायणं चावाह्य अक्षतपुंजेषु पांक्तिरूपेण ना
रदं पाणिनिपतंजलिं सांख्यं कात्यायनं पारस्करं यास्कं कपिजलं गोभिलं जैमिनिं विश्व
कर्माणमाचार्यं व्यासं चावाह्य ॥ सविद्यासूत्रं व्याकरणं भाष्यादिकं च संस्थाप्य ॥ ना
ममंत्रेण पोडशोपचारैः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ सर्वविद्येत्यमाधारः स्मृतिज्ञानप्रदायके ॥
प्रसन्नावरदाभूत्वा देहि विद्यां स्मृतिं यश इति ॥ अनया पूजया आवाहिते देवताः प्रीयतां ॥
ततः स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं लौकिकं अग्निप्रतिष्ठाप्य संपूज्य ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मा
सनाद्याज्यभागां तंकृत्वा ॥ आज्येनावाहिते देवतानामष्टाष्टसंख्याहुतीं हुत्वा ॥ ततो
महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततः संस्रवप्राशनं ॥ पवित्राभ्यां मार्जनं ॥
अग्नौ पवित्रप्रतिपत्तिः ॥ ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् ॥ प्रणीता विमोक्तः ॥ आपः शिवा इति मं
त्रेण विमोक्तजलेन मूर्धानमभिर्पिचयेत् ॥ एवं होमशेषं समाप्य ॥ ततो बालक आवाहिते दे

वताअध्यापनगुरुंचनमस्कृत्य ॥ अध्यापनगुरोःसमीपेप्रत्यङ्मुखमुपविश्यरजता
दिपाटिकायांकुंकुमादिकंप्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकया॥श्रीगणेशायनमः॥ श्रीसर
स्वत्यैनमः॥ श्रीकुलदेवतायैनमः॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यांन
मः॥ ॐ नमःसिद्धम् ॥ इत्यादिलेख्य ॥ पूजनमंत्रः॥ ॐ पावुकानुःसरंस्वतोवाजैभि
र्वाजिर्नावती ॥ यज्ञम्वष्टुधियावसुः ॥ १ ॥ ॐ लिखितसरस्वत्यैनमः ॥ इतिमंत्रेण
पोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ गुरुःकुमारहस्तात्रिवारंलेखनवाचनादिकंकारयेत् ॥ अ
नंतरंकुमारःदेवताक्षरंगुरुंच त्रिःप्रदक्षिणीकृत्यगुरुंसंपूज्यतस्मैचोष्णीपंसमर्प्य नम
स्कृत्य। आचार्यगंधादिभिःसंपूज्यतस्मैअन्यब्राह्मणेभ्यश्चदक्षिणांदत्वातैराशिषोगृ
हीत्वा ॥ सुवासिन्याकुमारंनाराज्य । देवताग्निविसृज्य । अन्येभ्यस्तांबूलादिकंप्र

दापयेत् ॥ इति सं० भा० विद्यारंभविधिः ॥ ॥ अथोपनयनमुच्यते ॥ ॥ तत्रका
लः ॥ सूत्रम् ॥ अष्टवर्षब्राह्मणमुपनयेत् ॥ गर्भाष्टमेवावर्षे ब्राह्मणमुपनयेत् ॥ एकाद
शवर्षराजन्यमुपनयेत् ॥ द्वादशवर्षवैश्यमुपनयेत् ॥ अत्रापिकालावधिश्च ॥ आ
षोडशाद्वर्षा ब्राह्मणस्यानतीतः कालो भवत्याद्वाविंशोऽप्यस्य चतुर्विंशोऽद्विंशस्य
ति ॥ यथामंगलवासर्वेषामुपनयनं कार्यम् ॥ यथामंगलशब्देन स्मृत्यन्तरोक्तं पंचवर्षा
दिकालाभिधानम् ॥ कैश्चित्तु ॥ उपनयनशब्देनोपनयनमेवाभिधीयते तदुक्तं ॥ उ
पनयनविषयं प्रयोजकव्यापारस्योपनायनशब्दवाच्यत्वाल्लक्षणायां मानाभावादि-
ति हेमाद्रिः ॥ अन्येतु आचार्यसमीपनयनांगं कायत्र्युपदेशप्रदानं ॥ गायत्र्या ब्राह्म
णमसृजदिति श्रुतौ गायत्र्या ब्राह्मणमुपनयतीति कात्यायनस्मृतौ चोपनयनस्य गाय
त्र्युपदेशांगत्वदर्शनात् ॥ एवं चोपनयनपदं यो गरूढं समिदं दर्शादिपदस्यैवांगवाचिनोऽप्यु

पनयनपदस्य तत्संबन्धेन प्रधानसंज्ञात्वोपपत्तोरित्याहुः ॥ परेतुपंकजपदस्यैव एकत्र
 यौगिकस्य रूढस्य च योगरूढपदवाच्यत्वात् ॥ अत्र तूपनयने योगस्य गायत्र्युपदेशे च
 रूढश्च सद्भावेनैकत्र विद्यमानत्वाभावाच्च योगरूढत्वमुपनयनपदस्य तेन समीपनयन
 स्यैव प्रधानत्वादित्याहुर्गृह्यमिति संस्काररत्नमालायां ॥ वसंतैर्ब्राह्मणं ग्रीष्मे राजन्यं श
 रदिवैश्यमिति ॥ माघादिपंचमासेषु मेखलाबंधनं शिशोः ॥ ज्येष्ठमासे विशेषेण सर्व
 ज्येष्ठस्य वर्जयेत् ॥ ज्येष्ठमासेन ज्येष्ठस्य जन्ममासेन सर्वशः ॥ इति स्मृत्यन्तरं ॥ वृ
 त्तशते ॥ न जन्मधिष्ये न च जन्ममासेन जन्मकालीयादिने विदध्यात् ॥ ज्येष्ठेन मासि
 प्रथमस्य सूनोस्तथा सुताया अपि मंगलानि ॥ १ ॥ संग्रहे ॥ मिथुने संस्थिते भानौ ज्ये
 ष्ठमासेन दोषकृत् ॥ राजमार्तंडे ॥ जातं दिनं दूषयते वासिष्ठो ह्यष्टौ च गार्गो नियतं दशा
 त्रिः ॥ जातस्य पक्षं किल भागुरिश्च शेषाः प्रशस्ताः खलु जन्ममासे ॥ जन्ममासतिथौ

भेचविपरीतदलेसति ॥ कार्यमंगलमित्याहुर्गर्गभार्गवशौनकाः ॥ संग्रहे ॥ जन्म
मासेनिपिद्वेपिदिनानिदशवर्जयेत् ॥ आरभ्यजन्मदिवसाच्छुभाः स्युस्तिथयोपराः ॥
जन्ममासेचजन्मर्क्षेनजन्मदिवसेपिच ॥ आद्यगर्भसुतस्याथदुहितुर्वाकरग्रहः इति ॥
करग्रहोविवाहः ॥ इतिरत्नमालायाम् ॥ तच्चोदगयनेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासेशुक्लप
क्षेगुरुशुक्रास्तवात्यवार्धक्यादिदोषरहितेप्रदोषानध्यायादितिथिरहितेदुष्टवासरक्ष
दुर्योगादिदोषरहितेशुभेदिनेसुलग्नेसुमुहूर्तकार्ये ॥ अथतिथ्यादि ॥ ज्योतिर्निबन्धेनृसि
हः ॥ तृतीयापंचमीपष्ठीद्वितीयावापिसप्तमी ॥ पक्षयोरुभयोश्चैवविशेषेणसुपूजिताः ॥
धर्मकामौसितेपक्षेकृष्णेचप्रथमातथा ॥ कृष्णेनत्रयोदशीकेचिदिच्छंतिमुनयस्तथा ॥
द्वादश्यैकदशीचैवमध्यमेचप्रचक्षतइति ॥ धर्मोदशमी ॥ कामस्त्रयोदशी ॥ सिते
शुक्लेपक्षधर्मकामौग्राह्यौ ॥ कृष्णेचैत्यत्रचकारः सितेपक्षेइत्यस्यानुकर्षणार्थः ॥ तेन

शुक्लप्रतिपदोपिग्रहणं ॥ केचिदाचार्याः कृष्णपक्षांतर्वर्तिनीमप्युपनयनेस्वीकुर्वन्ति ॥
 मध्यमेचेत्यत्रपक्षद्वयइतिज्ञेयम् ॥ टोडरानन्देवासिष्ठः ॥ नैमित्तिकमनध्यायंकृष्णे
 चप्रतिपद्दिनं ॥ मेखलाबंधनेशस्तंचौलेवदव्रतेषुचेति ॥ अयंचप्रतिपद्दिनविधिर्नैमि
 त्तिकानध्यायविधिश्चातीतकालस्यार्तस्यबटोरुपनयनविषयः ॥ प्रशस्ताप्रतिपत्कृष्णे
 कदाचिच्छुभगेविधौ ॥ चंद्रेवल्युतेलग्नेवर्षाणामतिलंघनमितिव्यासोक्तेः ॥ एवम् ॥ चंद्रे
 बल्युतेलग्नाच्छुभभावंशुभेक्षिते ॥ चतुर्दशीप्रशंसंतिकुमारेवयसाधिकइति ॥ चतुर्दशी
 विधिरपि ॥ स्वाध्यायवियुजोघम्नाः कृष्णप्रतिपदादयः ॥ प्रायश्चित्तनिमित्तेतुमेखला
 बंधनेमताइतिकालादर्शादिधृतवृद्धगार्ग्यवचनात्सर्वेर्षानैमित्तिकानध्यायानांकृष्ण
 प्रतिपदादिनित्यानध्यायानांचप्रायश्चित्तोपनयनपरतैवनापूर्वोपनयनपरता ॥ वियु
 जोविपमाः ॥ घम्नादिनानि ॥ स्वाध्यायवियुजोदिवसास्तृतीयापंचमीसप्तमीनवम्येका

दशीत्रयोदश्यन्ताः प्रायश्चित्तोपनयने उपयुज्यन्त इत्यर्थः ॥ अमावास्या त्वत्रापि निषिद्धे
व ॥ अमावास्या तु सर्वत्र निदिता शुभकर्मणातिवचनात् ॥ अपराह ॥ नष्टे चंद्रेऽष्टमे शुक्रे
निरंशे भास्करे तथा ॥ कर्तव्यं नोपनयनं नान्ध्याये गलग्रह इति ॥ निरंशस्वरूपं ज्योति
निबंधे ॥ राशेः प्रथमभागस्थो निरंशः सूर्य उच्यत इति ॥ अत्रिः ॥ पराजितेति नोचस्थे
नोचेशुक्रे गुरो तथा ॥ व्रतिनं यदि कुर्वीत स भवेद्देवर्जित इति राजमार्तदः ॥ नष्टेशुक्रे तथा
जीवे निरंशे चैव भास्करे ॥ उपनीतस्य शिष्यस्य जडत्वं मृत्युरेव चेति ॥ युगादिदिना
नध्यायानामपि प्रतिप्रसवमाह ॥ भरद्वाजः ॥ याचैत्रवैशाखसितातृतीयामाघस्य
सप्तम्यथ फाल्गुनस्य ॥ कृष्णे द्वितीयोपनये प्रशस्ता प्रोक्ता भरद्वाजमुनीन्द्रमुख्यैरिति ॥
अत्र चैत्रसिततृतीयामाघशुक्लसप्तम्योर्मन्वाद्योः प्रतिप्रसवः ॥ मन्वादिषु तयोः स्मृत्य
र्थं सारपाठात् ॥ वैशाखतृतीयायुगादेरपि ॥ मुहूर्ततत्त्वे ॥ त्रयोदश्यादि चतुष्कंसप्त

म्यादित्रयंचतुर्थींचअष्टौगलग्रहास्त्याज्यागर्गस्यमतेतथापठति ॥ अत्राप्यपवा
 दः ॥ षष्ठासप्तमीत्रयोदशीनांविनियोगोपन्यासेनदर्शितः ॥ अयंगलग्रहापवादोमू
 काष्टुपनयनविषयइतिकंचित् ॥ स्मृत्यंतरे ॥ अनध्यायस्यपूर्वेष्टुरनध्यायात्पररेऽह
 नि ॥ व्रतारंभंविषर्गचविद्यारंभंचवर्जयेदिति ॥ एतदपवादोद्वितीयासप्तमीत्रयोदशी
 नांविनियोगोपन्यासेनदर्शितः ॥ स्मृतिसारे ॥ सोपपदासूपनीतःपुनःसंस्कारमह
 तीति ॥ अयंचनिषेधोयजुर्वेदिनांनभवति ॥ वेदव्रतोपनयनेस्वाध्यायाध्ययनेतथा ॥ न
 दोपोयजुषांसोपपदास्वध्यापनेपिचेतिस्मृतिदर्पणेस्मृत्यंतरोक्तेरितिकंचित् ॥ महानि
 बंधेष्वदर्शनादिदंनिर्मूलंतेनतेषामपिनिषेधोस्त्येवेत्यन्ये ॥ ताश्चोक्तस्तत्रैव ॥ ज्येष्ठशु
 क्लाद्वितीयातुआश्विनेदशमीसिता ॥ चतुर्थीद्वादशीमाघेएताःसोपपदाःस्मृताइति ॥ चतु
 र्थीद्वादशीमाघइत्यत्रसितेत्यनुषज्यते ॥ वासरानाहनारदः ॥ गरुडाक्रव्यधानार्जननाम

श्रेष्ठतमाःस्मृताः ॥ अधमःसोमवारस्तुसूर्यवारस्तुमध्यमः ॥ वारौमंदारयोर्वर्ज्यौकृ
ष्णेवर्ज्यौनिशापतेः ॥ अस्तंगतस्यसौम्यस्यवारोवर्ज्योद्विजन्मनामिति ॥ मंदःश
निः ॥ आरोभौमः ॥ निशापतिश्चंद्रः ॥ सौम्योबुधः ॥ तथा ॥ सर्वपांजीविशुक्रज्ञवा
राः प्रोक्ताव्रतेशुभाः ॥ चंद्रार्कौमध्यमौज्ञेयौसोमबाहुजयोः कुजः ॥ शाखाधिपति
वारश्चशाखाधिपवलंतथा ॥ शाखाधिपतिलग्नचटुर्लभंत्रितयंत्रतेइति ॥ गुरुशुक्रौभौम
बुधावृग्वेदाद्यधिपाः स्मृताः ॥ सर्वपांत्राह्मणादीनाम् ॥ जीवोबृहस्पतिः ॥ ज्ञोबुधः ॥
बाहुजः क्षत्रियः ॥ वलंगोचराष्टवर्गादि ॥ शाखाधिपवलासंभवेदोषमप्याह म
दनरत्नेष्टुद्धगार्ग्यः ॥ शाखाधिपेवल्लिनिर्केन्द्रगतेचमौजीवंधस्तदीयदिवसेषुशु
भायहृतः ॥ अस्मिन्वलेनरहितेतुपुनर्द्विजानांस्यार्द्रासंकरइतिप्रवदंतितज्ज्ञाइति ॥
तथा ॥ वर्णाधिपवलमप्यपेक्षते ॥ सदानुकूलेचैकस्मिन्वर्णेशेवलशालिनि ॥ ब्राह्मणा

देः प्रकुर्वीतकुमारं व्रतचारिणमिति पराशरोक्तेः ॥ पतीसितेज्यौ विप्राणां नृपाणां कुज
 भास्करौ ॥ वैश्यानां शशभृत्सौ म्यावितिवर्णाधिपाः स्मृता इति तेन वव्यवस्थाप्रदर्श
 नाच्च ॥ मदनरत्ने राजमार्तडः ॥ पितुः सूर्यबलं श्रेष्ठं शाखावर्णेशयोर्वटोः ॥ सर्वेषां गुरु
 चंद्रक्षेत्रं श्रेष्ठं व्रतादिषु ॥ मौजीबंधविवाहे च प्रतिष्ठायां विशेषत इति ॥ सर्वेषां मित्यने
 नये पांनशाखाधिपो गुरुस्तेषामपि बटूनां तत्पितृणां च गुरुबलमावश्यकम् ॥ उभयोर
 लाभे वटोरावश्यकमिति ध्वन्यते ॥ संकटे चंद्रताराद्यभावेऽप्यधिकारायदानमुक्तं
 ज्योतिर्निबंधे ॥ चंद्रेशखलवर्णचवारे दिने विरुद्धे त्वथ तंडुलांश्च ॥ धान्यं च दद्यात्क
 रणे तथा भेयो गे विरुद्धे कनकं च देयमिति ॥ दिनेति थौ ॥ नित्यकाले बटोर्गुरुबलाला
 भे शांत्या तत्कालः ॥ अनित्यकाले नैव मित्याहनारदः ॥ बालस्य बलहीनोऽपि शांत्या
 जीवो बलप्रदः ॥ यथोक्तवत्सरे कार्यमनुक्तेनोपनायनमिति ॥ केषुचिद्बहुस्थानेषु स्थि

तेतु गुरौशांत्यापिनोपनयनाधिकारइत्याहवसिष्ठः ॥ बंधौतृतीयैरिपुराशिसंस्थइ
 च्छंतिपूजांजनिगेव्ययस्थे ॥ पुरातनाअष्टमगेपिमुरौशांत्यापिनैवोपनयाधिकारइ
 ति ॥ बंधुश्चतुर्थः ॥ रिपुराशिः षष्ठः ॥ जनिर्जन्मराशिः ॥ व्ययोद्वादशराशिः ॥ अ
 तिसंकटेएतेष्वपिराशिपुपूजाहोमादेर्द्विगुणत्वाद्विद्विक्कल्पनयोपनयनंकार्यमेव न
 तत्कृतसंवत्सरातिक्रमःकार्यः ॥ तस्माद्रग्रहेभ्यःकालत्वाद्दलीसंवत्सरोमतइतिवचना
 त् ॥ राशिविशेषस्थस्यगुरोरष्टमाधिस्थानस्थितस्यापिनाधिकारप्रतिबंधकत्वमि
 त्याहभरद्वाजः ॥ धनुर्मीनकुलीरस्थोजीवोजन्मांत्यमृत्युगः ॥ अतिसौख्यंवदोःकुर्याद्भ
 सिष्ठवचनंयथेति ॥ कुलीरः कर्कः सचगुरोरुच्चस्थानम् ॥ यथाहुर्देवज्ञाः ॥ अजवृषभमृगां
 गनाकुलीराज्ञपवणिजौचिदिवाकरादितुंगाइति ॥ अजोमेपः ॥ वृषभः प्रसिद्धोराशिः ॥
 मृगोमकरः ॥ अंगनाकन्या ॥ कुलीरः कर्कः ॥ झषोमीनः ॥ वणिक्कुतुला ॥

दिवाकरादीनांसप्तानांग्रहाणांक्रमेणमेषादीनिसप्तोच्चस्थानानीत्यर्थः ॥ राजमार्त
 डः ॥ व्रतेजन्मत्रिकारिस्थोजीवोपीष्टोर्चनात्सकृत् ॥ शुभोतिकालेतुर्याष्टव्ययस्थो
 द्विगुणार्चनादिति ॥ द्विपंचसप्तनवैकादशस्थोगुरुः शुभफलप्रदः ॥ जन्मतृतीयपट
 दशमस्थानेषुपूजाहोमात्मकशांत्याशुभः ॥ चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः ॥ क
 र्कधनुर्मीनराशिषुचतुर्थादिस्थानेषुनदोषः ॥ अतिसंकटेचतुर्थद्वादशस्थोद्विगुणपूजा
 होमादिनाशुभः ॥ अष्टमस्तुत्रिगुणपूजाहोमादिनाशुभः ॥ केचिदनिष्टोवामवेधशु
 भइत्याहुस्तत्रैतिराजमार्तडः ॥ अष्टमवर्षेपिमुख्यकालेगुरुबलाभावेपिमीनगतरवि
 ग्रुतचैत्रेवाशांत्याव्रतबंधः कार्यो नतुमुख्यकालातिक्रमः ॥ नित्यकालस्यबलीयस्त्वा
 दितिधर्मसिधौ ॥ नक्षत्राण्याहनारदः ॥ श्रेष्ठान्यर्कत्रयांत्येज्यचंद्रादित्युत्तराणि
 च ॥ विष्णुत्रयांश्चिमित्राब्जयोनिभान्युपनायनेइति ॥ अर्कत्रयंहस्तचित्रास्वातयः ॥

अंत्यरेवती ॥ इज्यःतिष्यः ॥ चंद्रोमृगशिरः ॥ आदितिःपुनर्वसुः ॥ उत्तराशब्देन उ
त्तरात्रयम् ॥ विष्णुत्रयंश्रवणधनिष्ठाशतभिषजः ॥ अश्विनौअश्विनी ॥ मित्रोन्नुरा
धा ॥ अब्जयोनिभरोहिणीनक्षत्रम् ॥ बृहस्पतिः ॥ त्रिषूत्तरपुरोहिण्यांहस्तेमैत्रेचवा
सवे ॥ त्वाष्ट्रसौम्यपुनर्वस्वोरुतमंह्यपनायनामिति ॥ वेदविशेषेणनक्षत्रविशेषावधि
ज्योतिर्निबंधे ॥ मूलेहस्तत्रयेसार्पणेशैवपूर्वात्रयेतथा ॥ ऋग्वेदाध्यायिनांशस्तंमखला
बंधनंबुधैः ॥ पुष्येपुनर्वसौपौष्णेहस्तेमैत्रेशांकभे ॥ ध्रुवेषुचप्रशस्तंस्याद्यजुषांमो
जिवंधनम् ॥ पुष्यवासवहस्ताश्चिवाशिवविष्णुत्तरात्रयम् ॥ प्रशस्तंमेखलाबंधवटूनांसाम
वेदिनां ॥ मृगमैत्राश्विनीहस्तेरेवत्यादितिवासवं ॥ अथर्ववेदिनांशस्तोभगणायंत्रता
र्षणेइति ॥ सार्पमाइलेषा ॥ शैवमाद्रा ॥ पौष्णरेवती ॥ मैत्रमनुराधा ॥ शशांकभं
मृगशिरः ॥ ध्रुवाणिउत्तरात्रयरोहिणीच ॥ वासवंज्येष्ठा ॥ अश्विनौअश्विनी ॥ शिव

आर्द्रा॥ विष्णुःश्रवणम् ॥ अदितिःपुनर्वसुः ॥ एषामसंभवेसारसमुच्चये ॥ मघाग्नेय
विशाखेन्द्रयाम्यंहित्वाचवारुणम् ॥ त्रतेशस्तानिसर्वेपंचिद्वेदेोक्तंनलभ्यतइति ॥ अग्नि
यंकृत्तिका ॥ एंद्रज्येष्ठा ॥ याम्यंभरणी ॥ वारुणंशततारका ॥ तत्रापिपुन्नक्षत्राण्य
तिप्रशस्तानि ॥ विशेषेणपुन्रामधेयइतिगृह्योक्तेः ॥ त्वानितुप्रागेवोक्तानि ॥ यस्तु ॥
ताराचंद्रानुकूलेपुग्रहाव्देपुशुभेष्वपि ॥ पुनर्वसौचोपनीतःपुनःसंस्कारमऽहतीतिराज
मातंडवचनेपुनर्वसुनिपेधःसज्योतिर्विदप्रसिद्धोवसिष्ठादिसंहितास्वदर्शनात् ॥ हेमा
द्र्यादिमहानिवंधेषुपुनर्वसुविधेरवप्रतीतिः दाक्षिणात्यसकलशिष्टानांपुनर्वसावुपनय
नानुष्ठानाचरणस्यापलंभाच्चनिर्मूलः ॥ समूलत्वेपिनयजुर्वेद्वथवैदिविषयः अनंतरो
दाहतज्योतिर्निबंधवचनेयजुर्वेद्वथवैदिनांतस्यविहितत्वात् ॥ योगेपुव्यवस्थामाह
श्रीपतिः॥सर्वेधृतिस्तुव्यतिपातनामासर्वोप्यनिष्टःपरिधस्यचार्धम्॥तिस्रस्तुयोगेप्रथ

मेसवज्रेव्याघातसंज्ञेनवपंचशूले ॥ गंडेतिगंडेचषडेवनाढ्यःशुभेषुकार्येषुविवर्जनी
याइति ॥ प्रथमोयोगोविष्कंभः ॥ उक्तानन्यविषयेत्वाहदृहस्पतिः ॥ शिष्टाष्टाद
शयोगेषुप्रशस्तमुपनायनमिति ॥ करणव्यवस्थापितेनैवोक्ता ॥ बवादीनांतुपङ्क्त्या
दुपनायेसुपूजितम् ॥ शकुन्यादीनिविष्टिचवर्जयेच्चविशेषतइति ॥ दिनभागव्यवस्था
माहमनुः ॥ सर्वदेशेषुपूर्वाह्नेमुख्यंस्यादुपनायनम् ॥ मध्याह्नेमध्यमंप्रोक्तमपराह
चगर्हितमिति ॥ उत्तराह्नेपिसर्वदेशेष्वित्यनुषज्यते ॥ एवंव्यवस्थितेपिशुभकालेनि
मित्तविशेषेणानिपेधमाहगर्गः ॥ ग्रहेरवींद्रारवनिप्रक्रमपेकतौमहोल्कापतनादिदो
षे ॥ त्रतेदशाहानिवदंतितज्ज्ञास्त्रयोदशाहानिवदंतिकेचिदिति ॥ वर्ज्यानीतिशेषः ॥
संकटेतुचंडेश्वरः ॥ दाहेदिशांचैवधराप्रकंपेवज्रप्रपातेचविदारणेच ॥ केतौतथोल्कां
शुकणप्रतापेऽन्यहंनकुयांभ्रतमंगलानीति ॥ धर्मप्रकाशेगर्गः ॥ चंद्रसूर्योपरागेषुऽन्य

हंप्रागशुभंभवेत् ॥ सप्ताहमशुभंपश्चात्स्मृतंग्रहणसूतकमिति॥एतच्चार्यग्रासविषयं ॥
 सर्वग्रासेषुसप्ताहमर्धग्रासेदिनत्रयम् ॥ त्रिद्वयेकांगुलतोग्रासेदिनमेकंविवर्जयेदित्यं
 गिरसाविशेषस्योक्तेः ॥ विस्तरतोदुष्टकालांस्तुविवाहप्रकरणेवक्ष्यामः ॥ एतेषुसूक्तेषु
 सूत्रोक्तोमुख्यकालः । स्मृत्युक्तस्तुसंकटेमुख्योविधिः ॥ स्वशाखोक्तइतरः स्यात्तुसं
 कटइतिवचनात् ॥ लल्लुः ॥ व्रतेन्हिपूर्वसंध्यायांवारिदोयदिगर्जति ॥ तद्दिनेस्या
 दनध्यायोव्रतंतत्रविवर्जयेदिति ॥ व्रतेन्हिउपनयनदिवसे ॥ वारिदोमेघः ॥ तद्दिने
 व्रतदिनेउपनयनदिनइतियावत् ॥ व्रतमुपनयनम् ॥ अत्रअनध्याये ॥ अनेनवचने
 नसर्वस्यैवोपनयनक्रियाकलापस्यनिषेधेप्राप्ते ॥ नांदीश्राद्धोत्तरवेदारंभरहितस्यसर्व
 स्योपनयनस्यकर्तव्यतोक्ताज्योतिर्निबंधे ॥ नांदीश्राद्धेकृतेचैत्स्यादनध्यायस्त्वका
 लिकः ॥ मौजीबंधंतदाकुर्व्याद्वेदारंभनकारयेदिति ॥ मृगादिविशाखांतव्यतिरेकेषु

ग्रहृष्टिगर्जनादिकंतदकालिकंतन्निमित्तोनध्यायोऽकालिकः ॥ सचनांदीश्राद्धोत्तरेच
तदामौजीबंधमुपनयनंकुर्यात् ॥ तत्रत्यवेदारंभमात्रंतुनैवकारयेदित्यर्थः ॥ नांदीश्रा
द्धकृतइतिवचनान्नांदीश्राद्धात्प्राग्वारिदगर्जनेमौजीबंधोपिनभवति ॥ वेदारभंनकार
येदितिनिषेधस्तुयेषांसूत्रेवेदारभस्तिदिनएवविहितस्तत्परः ॥ सत्याषाढसूत्रानुसारि
भिरकालिकानध्यायेपिमौजीबंधएतस्माद्धचनात्कतंव्यएव ॥ वेदारंभस्त्वविहितत्वा
देवनभवति ॥ ननुगायत्र्यारंभेणैवसर्ववेदारंभोभवतिप्रयोगांतरलुक्तत्वात्गायत्र्युपदे
शात्मकारंभएवसर्ववेदारंभंनकारयेदित्यनेननिषेधइतिचेन्न ॥ तस्याथर्ववेदव्यतिरि
क्तसर्ववेदांतराध्यापनार्थकपुनरुपनयननिवृत्तिवोधनार्थत्वात् ॥ नचात्रकिंमानमिति
वाच्यं ॥ सर्वेभ्योवेदेभ्यःस्वसावित्र्यनूच्यतइतिहिब्राह्मणमितिधर्मसूत्रस्यअगृह्यमाण
विशेषत्वादिकमेवोपनयनंसर्वार्थमिति न्यायः ॥ अस्मिन्नर्थेशाख्यायनब्राह्मणमेवपठित

॥ अथर्ववेदस्यतुष्ट्यगुपनयनं वचनात्कर्तव्यं ॥ तथा च तत्रैव श्रुतं नान्यत्र संस्कृतो भृगुर्व
 गिरसो धीयीतेति ॥ अन्यत्र अन्यवेदार्थं ॥ भृगुर्वगिरसो र्थवेद इत्युज्ज्वला कृद्भ्याख्यान
 स्य च मानत्वात् ॥ उपनयनारंभोत्तरं सूतके प्राप्ते विशेषः संग्रहे ॥ कूष्मांडीभिर्घृतं हु
 लागां च दद्यात्पयस्विनीं ॥ चूडोपनयनोद्गाहप्रतिष्ठादिकमाचरेदिति संस्काररत्नमाला
 यां ॥ तच्चोदगयनेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभमासे शुक्लपक्षे गुरुशुक्रास्तवाल्यवाह्वय्यादिदो
 षरहिते प्रदोषानध्यायादिति थिरहिते दुष्टवासरक्षदुर्यागादिदोषरहिते शुभे दिने सुलग्ने
 सुमुहूर्ते कार्यम् ॥ माधवायै कालनिर्णये लग्नकालश्च ॥ प्राक्कपालेऽद्विजातीनां व्रतबंधः प्रश
 स्यते ॥ व्रतोद्गाहे द्विजातीनामपराणहं विवर्जयेत् ॥ तत्कालः पितृकर्मणो मंगलेत्यशु
 भप्रदः ॥ रात्रौ निशीथात् परत आसुरः काल उच्यते ॥ तत्रैव पाणिग्रहणं सुलग्नेऽप्यशुभ
 प्रदमिति ॥ पाराशरस्मृतौ ॥ अनन्यगतिकत्वे तु गौणपक्षं समाचरेत् ॥ अन्यथा

स्वीकृतोदोपस्त्वनिष्टफलभागभवेदिति ॥ तत्राधिकारिच ॥ गार्ग्यः ॥ पितैवोप
नयेत्पुत्रंतदभावेपितुःपिता ॥ तदभावेपितुर्भ्रातातदभावेतुसोदरइति ॥ व्रतबंधं कु
मारस्यविनापितुरनुज्ञया ॥ यः करोति द्विजो मोहान्नरकं प्रतिपद्यतेइति ॥ पितरिप्रोषि
ते प्रते संन्यस्ते पतितेथवा ॥ विनाज्ञयाप्युपनयेदन्यत्र अधिकारिणःइति ॥ अथाचार्या
दिश्च ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ सगुरुयः कृपां कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति ॥ उपनीय दद
द्देदमाचार्यः स उदाहृतः ॥ ॥ मनुः ॥ एकदेशं तु वेदस्य वेदांगान्यथवा पुनः ॥ यो ध्या
पयति वृत्त्यर्थं मुपाध्यायः स उच्यते ॥ ॥ पारस्करः ॥ निषेकादीनि कर्माणि यः क
रोति यथाविधि ॥ संभावयति चान्नेन स विप्रो गुरु रूच्यते ॥ अग्न्याधेयं पाकयज्ञमग्निष्टो
मादिकान्मखान् ॥ यः करोति वृत्तान्येन स द्विजो ऋत्विगुच्यतेइति ॥ ॥ उपाध्याया
दशाचार्य आचार्याणां शतं पिता ॥ सहस्रं तु पितुर्माता गौरवेणातिरिच्यतेइति ॥ अधि

कारसिद्धयेप्रायश्चित्तमाहवृद्धविष्णुः ॥ कृच्छ्रत्रयंचोपनेतात्रीन्कृच्छ्रांश्चबटुश्चरेत् ॥
 आचार्योदशसाहस्रांगयत्रीचजपेत्तथा ॥ बटुप्रायश्चित्तकारणम् ॥ प्रागुपनयनात्का
 मेराचारःकामवादिभिः ॥ लशुनादीन्यभक्ष्याणिऋतौस्त्रीस्पर्शनादिभिः ॥ ॥ मंड
 पश्च ॥ संग्रहे ॥ दशद्वादशहस्तोल्पोमध्यमोऽर्कमनून्मितः ॥ षोडशाष्टादशकरउ
 त्तमःपरिकीर्तितः ॥ युग्महस्तोविनिर्मायविषमकरोनैवच ॥ चतुरस्रसमःकार्यःषो
 ढशस्तंभसंयुतः ॥ चूडाषोडशभिर्युक्तःद्रात्रिंशद्भिःप्रचूडकः ॥ सप्तर्षिमते ॥ मङ्गले
 पुचसर्वेषुमंडपोगृहवामतः ॥ कार्यःषोडशहस्तोवाङ्मनहस्तोदशावधीति ॥ साधनच
 त्वारिपंचैर्वासप्तहस्तसमुच्छ्रितः ॥ नारिकेलदलैर्वाह्येदुकूलादिभिरंतर ॥ छादये
 न्मंडपं सर्वचतुर्द्वारविवर्जितमिति ॥ ॥ वेदीच ॥ बटोर्वेदीप्रकर्तव्याचतुरस्राचतुःक
 रा ॥ करोन्नतावटोर्हस्तैःपृष्ठेसोपानसंयुता ॥ १ ॥ प्रयोगदीपितु ॥ आचार्यस्यपदे

ष्यद्विश्वतुभिरथवासमैः ॥ विस्तृताचतुरस्राचवटोर्वेदीकरोन्नता ॥ प्राकृपश्चिमायां
पदपट्युक्तमुदीचियाम्यानिपदानिपंच ॥ एवंविधाज्यौतिषरत्ननिर्मितावटोःशता
युमुनयावदंति ॥ आचार्यपदसंख्याकैर्वेदिकांकारयेद्बुधः ॥ बटोर्निर्गमदक्षिण्यांवि
वाहेविपरीतकेति ॥ विवाहेश्रीधरीवेदीविंशत्यस्रसमन्विता ॥ चतुर्विंशत्यस्रयुतात्र
तेवेदीप्रकीर्तिता ॥ १ ॥ विवाहोपनयेवेदीएतेषुवज्रउच्यते ॥ तदग्रेकलशाकारामि
तियज्ञविदामतम् ॥ १ ॥ गृहान्निर्गमवामांगेवसोद्दाराश्चवेदिका ॥ कार्योविवाहेविद्व
द्भिर्मौजीनांगृहदक्षिणेइति ॥ १ ॥ गृह्यकारिकायाम् ॥ वेदिकुर्यात्स्वगेहस्यवामेमंड
पमंडिताम् ॥ हस्तोच्छ्रितांचतुर्हस्तांकन्यायाश्चव्रतेवटोः ॥ रत्नावल्याम् ॥ पश्चिमाभिमु
खंद्वारंयद्वाचेदुत्तरामुखं ॥ वेदिकातुतदाकार्यागृहान्निर्गमदक्षिणे ॥ निर्गमशब्देनगृहद्वार
रमुच्यते ॥ दक्षिणाभिमुखंद्वारंपूर्वाभिमुखमेववा ॥ वामभागेतदाकार्याव्रतेवेदीयथात

यम् ॥ एवंचनैर्ऋत्यांवेदीनभवतीतितात्पर्यार्थः ॥ विवाहोपनयेयज्ञेवेदंक्रियात्प्रयत्न
 तः ॥ वेदींविनायदाहोमःकर्मभ्रष्टोभिजायतेइति अश्वत्थामकारिकायाम् ॥ ऊखरेदु
 भगानारीशल्येचैवमृतप्रजा ॥ कोणवेधेह्यनापत्यंद्धारवेधेधनक्षयइति ॥ अथघटी
 यंत्रप्रकारमाह ॥ कालसाधनेयंत्रनिर्णयोयथा ॥ कालसाधनयंत्राणिवहूनिष्टथि
 वीतले ॥ तन्मध्येमंगलेमुख्यंघटीयंत्रप्रकीर्तितमितिसंस्कारकौमुद्याम् ॥ ततःकुमार
 पितासुस्नातोधृताहृततिलकोहस्तप्रमाणोर्ध्वदीर्घताम्रपात्रंजलेनापूर्यधान्यराशौसं
 स्थाप्यतदग्रेगणपतिवरुणौसंपूज्यस्थापितजलपूर्णपात्रेअधोभागकुंभाधाकृतिताम्र
 मयींदशपलैस्तुलितांपडंगुलोच्छ्रितांद्वादशांगुलविस्तृतांघटीमहोरात्रपष्टितमपूर्णप्र
 माणांकालसाधनार्थमार्तैडमंडलार्धोदयवीक्ष्याक्षिपेत् ॥ तामेवास्तसमयेअवशेषार्ध
 विवंनिरीक्ष्यक्षिपेत् ॥ घटीगंधादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ मुख्यात्वमसियंत्राणांब्र

ह्मणानिर्मिताघटी ॥ भवभावायवटवेकालसाधनकारणमिति ॥ प्रक्षिप्य घटीअ
ष्टदिशांमध्यैयद्दिग्गतातत्प्रागादितःक्रमेणफलानि ॥ यथा ॥ प्रार्थितासाघटीतो
येयांदिशंप्रतिगच्छति ॥ पूर्वादिदिक्फलंचैवस्थितामध्येशुभप्रदा ॥ सुखंदुःखंतथा
मृत्युरोगीप्रियसुबुद्धिमान् ॥ वेदविद्यारतःश्रीमान्फलंपूर्वादिदिक्क्रमात् ॥ यदा
अनिष्टदिग्गताघटीपूर्णावातदाउपनयनानंतरंसुदिनेतिथिवारनक्षत्रलग्नादिवपतीनां
पूजनंतिथ्यादिदेवतानामुक्तमंत्रेणायुतजपंतद्वशांशतिलाज्यैर्होमंदानादिकंचकुर्वा
दितिघटीसूत्रे ॥ अथसंभाराः ॥ तत्रपरिधानवस्त्राणांसूत्रव्याख्या ॥ वासार्ठसि
शाणक्षौमाविकानिब्राह्मणक्षत्रियविशां त्रयाणांब्रह्मचारिणांक्रमेण ॥ शणत्वङ्
ग्रंशाणम् ॥ क्षौमंक्षुमाअतसीतद्विकारमयंपट्टकूलम् ॥ आविकमवेमपस्यरोमनिर्मि
तंनेपालकंवलम् ॥ सर्वपांकार्पासंवा ॥ शुक्लमहतंवासीनाह्मणस्य ॥ मांजिष्टंक्षत्रिय

स्य ॥ पीतवैद्यस्येति ॥ संस्काररत्नमालायाम् ॥ उत्तरीयंधर्मसूत्रे ॥ हारिणमैणयं
वाकृष्णं ब्राह्मणस्य कृष्णं चेदनुपस्तीर्णासनशायी स्याद्रौरवराजन्यस्य वस्तांजिनैव
इयस्य आविकं सार्ववाणिकमिति ॥ हारिणं मृगस्तस्य विकारं हारिणं चर्म ॥ एणीमृगीतस्या
विकार एणेयं तच्च कृष्णम् ॥ कृष्णं चेद्विभृतं न केवलं हारिणं तदा तस्मिन्नास्तीर्णेनास्मिन्ने
न च शयीतरुर्विदुमान्मृगः तस्य विकारो रौरवम् ॥ वस्तश्छागस्तस्याजिनम् ॥ अविह
र्णायुर्मपस्तस्य विकार आ विकंत तत्सर्वपावर्णानाम् ॥ तस्य हारिणादिभिर्विकल्पः ॥ कं
वल्लोप्या विक एव सर्वपामित्यर्थ इति व्याख्यातमुज्ज्वलाकृता ॥ प्रावरणपर्याप्तोत्तरीया
जिनासंभवे शाकलः ॥ अखंडवात्रिखंडवाष्टाचत्वारिंशदंगुलम् ॥ चतुरंगुलविस्तीर्णं
धारयेदजिनं सदेति ॥ खंडत्रयमानं स्मृत्यंतरे ॥ त्र्यंगुलं तु बाहिलोमग्रद्रास्याच्चतुरंगु
लम् ॥ अजिनंधारयेद्विप्रश्चतुर्विंशाष्टपोडशैरिति ॥ चतुर्विंशांगुल एकः ॥ अष्टांगुलो

द्वितीयः ॥ पौडशांगुलस्तृतीयः ॥ एवंत्रिभिःखडैरष्टाचत्वारिंशदंगुलपरिमंडलम
जिनंधार्यमित्यर्थः ॥ अत्रपरिपेचनार्थंकिंचिदधिकंग्राह्यम् ॥ अन्यथाअष्टाचत्वारिं
शदंगुलमजिनंधार्यमित्यनेनविरोधापात्तिः॥अत्रांगुलानिसंस्कार्यस्यग्राह्याणि ॥ स्मृ
त्यर्थसारे ॥ अहतंवस्त्रयुगमंचश्वेतरक्तमथापिवा॥काष्णरौरववास्तानिविप्रादेरजिना
नितुइति ॥ यथा ॥अजिनंत्र्यंगुलंवापिचतुरंगुलविस्तृतम् ॥बहिःसरोमसंगृह्यधारये
दुपवीतवत् ॥ यथावर्णस्यवसनंतत्तत्सूत्रेणधारयेदिति ॥ गदाधरेणकापासमयमं
वरमीपद्मांतनवंश्वेतनान्यधारितंप्रावारार्थंकालिप्तम् ॥ मेखला ॥ मौजीमेखलांत्रिवृ
त्तांब्राह्मणस्यधनुज्योर्ध्वार्तराजन्यस्याविसूत्रंवैश्यस्यइति ॥ मौजीमुंजतृणनिर्मितांत्रि
वृत्तांत्रिगुणाम् ॥ धनुषोरज्जुज्या ॥ आविसूत्रंअविलोममयोरिज्जुः ॥ धर्मसूत्रेपि॥त्रि
वृन्मौजीमेखलाब्राह्मणस्यशक्तिविषयेशक्तसत्यांदाक्षिणावृतानांज्याराजन्यस्यमौ

जीवाऽयोमिश्राविसूत्रवैश्यस्यसैरीतामलीवेत्येकइति ॥ त्रिवृत्त्रिगुणा मुंजानांवि
 कारोमौजी एवंभूताब्राह्मणस्यमेखलाभवति ॥ साचशक्तिविषयेशक्तौसत्यांदक्षि
 णावृत्तानांकर्तव्या ॥ तद्धितार्थेगुणभूतानामपिमुंजानामेताद्विशेषणम् ॥ ज्याधनुषोर
 ज्जुः ॥ अथवामौजीसाचायोमिश्राक्षचित्कालायसेनबद्धा ॥ अविरेवाविराव्याःसू
 त्रमाविसूत्रमविलोममयरिज्जुःसैरीसीरवाहयोक्त्ररज्जुः ॥तामलोवृक्षस्तस्यत्वचाग्र
 थितातामलीएवंभूतासावैश्यस्यमेखलेत्येकेआचार्यामन्यंतइतिव्याख्यातमुज्ज्वला
 कृता॥विशेषपमाहमनुः ॥ त्रिवृन्मौजीसमाइलक्षणाकार्याविप्रस्यमेखला॥क्षत्रियस्यतु
 मौर्वीज्यावैश्यस्यशणतांतवीतिसमानाक्षचित्सूक्ष्मानक्षचित्स्थूला किंताहिंसर्वतएव
 समा॥श्लक्ष्णांतंतुतनुत्वगुणयुक्तापरिधृष्टाच॥ज्याकदाचिच्चर्ममयीभवतिकदाचित्तृण
 मयीतत्रचर्ममयीव्यावृत्यर्थमौर्वीज्याविशेषणं॥ तयाधनुषोवतारितयाश्रोणिबंधःक

तव्यइति मेधातिथिः ॥ ज्यायां त्रिवृत्त्वादिगुणेन स्वरूपनाशप्रसंगात् ॥ शणतांतव्या
स्त्वस्त्येवेति ज्ञेयम् ॥ अनुकल्पमाहमनुः ॥ मुंजाभावे तु कर्तव्या कुशाश्मंतकवल्व
जैः ॥ त्रिवृताग्रिथेनैकेन त्रिभिः पञ्चभिरेव वेति ॥ अत्रादिशब्दलोपो द्रष्टव्यः ॥ तेने
त्थं वाक्यं भवति ॥ मुंजाद्यभाव इति ॥ ग्रंथयश्च प्रवरसंख्यया ॥ एकप्रवरस्यैको ग्रांथिः ॥
त्रिप्रवरस्य त्रयः ॥ पञ्चप्रवरस्य पञ्चेति वृद्धाः ॥ इति संस्काररत्नमालायाम् ॥ कात्या
यनस्तु चतुर्हस्तादीर्घा मेखलाकार्या ॥ मौजीरशना ब्राह्मणस्य ॥ धनुज्यारारान्यस्य ॥
मौर्वीविश्यस्य ॥ मुंज्यः शरः तत्त्वङ्ग्यौ ॥ धनुज्यो धनुर्गुणः ॥ मुंजाद्यभावे कुशाश्मं
तकवल्वजानां क्रमेण ब्राह्मणादीनाम् ॥ अश्मंतकवल्वजस्तत्त्वङ्मयी वाश्मंतकारण्य
वल्वजान्यतुणमयीति भर्तृयज्ञव्याख्याने ॥ तां त्रिवलीकृतांबटोः कटिप्रदेशे प्रदक्षि
णवात्त्रिवेष्ट्य अनंतरं ग्रंथयस्त्रयः पञ्चवायथा प्रवरनियमेन कार्याः ॥ यज्ञोपवीतम् ॥

कार्पासोनिर्मलः प्रोक्तः शुचिक्षेत्रसमुद्भवः ॥ तच्चात्रेसूत्रनिष्कासं संहतां गुलिमूलके ॥
 आविष्टचपणवत्याता त्रिगुणीकृत्ययत्नतः ॥ अधिप्रदक्षिणावृत्तं समं स्यान्नवसूत्रकम् ।
 तत्रिण्णप्रदक्षिणीकृत्य ब्रह्मग्रंथिः प्रदायते ॥ पृष्ठवंशे च नाभ्यां च धृतं यद्विदते कटिम् ॥ स्त
 नादूर्ध्वमधो नाभ्यां तन्नाधार्य कदाचन ॥ तद्वार्यमुपवीतं स्यान्नातिलंबनं चोच्छ्रितम् ॥ वि
 च्छिन्नं वाप्यधौतं वा मुक्त्वा निर्मितमुत्सृजेत् ॥ ब्रह्मचारिण एकं स्यात्स्नातस्यैद्रवहूनि
 वा ॥ तृतीयमुत्तरीयार्थं वस्त्राभावे चतुर्थकमिति ॥ ॥ यज्ञोपवीतानि बहूनि चायुष्का
 मानिरत्नमालायां देवलः ॥ त्रीणि च त्वारिपंचाष्टौ गृहिणः स्युर्दशापिवेति ॥ ॥ दंडः ॥
 पालाशो ब्राह्मस्य दंडो वैल्वो राजन्यस्य औदुंबरवैश्यस्य ॥ सच अंगुष्ठमात्रस्थूलतरः
 अवक्रः साग्रः सत्वकपादादिललाटांतिमर्केशसंमितदीर्घो ब्राह्मणस्य ॥ विल्ववृक्षोद्भवो
 ललाटमूलसंमितो राजन्यस्य ॥ औदुंबरवृक्षोद्भवो दंडो ब्राह्मणसंमितो वैश्यस्येति ॥

उपनयनेमात्रासहभोजनमनुज्ञातंसंग्रहकारेण ॥ मात्रासहोपनयनेविवाहेभार्यया
सह ॥ अन्यत्रसहभुक्तिश्चेत्पातित्यंप्राप्नुयान्नरइति ॥ कुच्छत्रयात्मकप्रायश्चित्ता
चरणोत्तरंकामचारकामवादकामभक्षणनिषेधप्रवृत्तोरिवनस्त्रियासहभुंजतीतिनिषेध
स्यापिप्रवृत्तत्वात्तस्यबाधोनेनक्रियते ॥ नचमात्रासहोपनयनइतिवचनादुपनयनम
ध्येग्रावन्तिभोजनानितेषुसर्वेष्वपिमातृसहितत्वमस्त्वितिवाच्यम् ॥ आचारसंवादेन
सूत्रोक्ताशनपर्यायिकभोजनएवैतस्यप्रवृत्तेरुचित्वनप्रधानोत्तरकालिकेसूत्रकृताकं
ठरवेणानुक्तेभोजनेमात्रासहेत्यस्याप्रवृत्तेः ॥ यत्तु ॥ मात्रासहैवभुंजीतऊर्ध्वमाता
रजस्वला ॥ व्रतबंधःप्रशस्तःस्यादित्याहभगवान्नयमइतिवचनतःभोजनात्प्राङ्मात
रिरजस्वलायांव्रतबंधोनभवतीतिकेचित् ॥ अन्येतुएतस्यवचनस्यैवमहानिबंधप्वद
शनेननिर्मूलत्वात्कर्तव्यमेवेत्याहुः ॥ तदत्राचारानुरोधेनग्राह्यम् ॥ मातृभोजनानं

कारसिद्धयर्थं श्रीपरमेश्वरं प्रीत्यर्थं च उपनयनं श्रोवा अद्य करिष्ये ॥ यदा चैलिनसह उ
पनयनं क्रियते तदा संकल्पे चौलोपनयनाख्ये कर्मणि अहं करिष्ये इत्यहः । तत्र निर्विघ्ना
र्थं गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनं मंडपस्थापनं मातृकापूजनं वसो
र्द्धारा आयुष्यमंत्रजपनां दीश्राद्धं चाद्य करिष्ये ॥ नां दीश्राद्धं तं कृत्वा ॥ अत्र पुण्याहवाच
नां तिष्ठं प्रीयतामित्यहः कर्तव्यः ॥ यदा तद्दिने ग्रहयज्ञं करोति तदा ॥ अस्य कुमा
रस्य ग्रहानुकूलता सिद्धयर्थं ग्रहयज्ञं करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनं स्व
स्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनं मंडपस्थापनं मातृकापूजनं वसोर्द्धारा आयुष्यमंत्रज
पनां दीश्राद्धं ब्रह्माचार्य ऋत्विग्वरणं दिग्गक्षणं पंचगव्यकरणं भूमिपूजनमग्निस्थापनं न
वग्रहस्थापनं रुद्रकलशस्थापनं चाद्य करिष्ये ॥ नां दीश्राद्धानंतरं यजमानेन वंशपात्रं
स्वयंगृहीत्वा अविघ्नगणपतिकलशं भार्यया ग्राहयित्वा घंटादिवाद्यघोषेण सहितः सत्रा

ह्यणःस्वतिनऽद्रेत्यादिमंत्रान्वक्ष्यमाणार्थेना आप्याश्च पठन्सन्नगृहमध्ये गत्वा प्रति
ष्ठापनदेशमुपलेपयित्वा तदुपरितंदुलान्नप्रक्षिप्यते पुतद्वंशपात्रम् ॥ नयं प्रजाममैपाहि श
ठस्य पशून्मैपाह्यर्थय्यपितुम्मैपाहि ॥ इति मंत्रेण प्रतिष्ठाप्य तत्रैवोत्तरतः कलशं भार्य
यानि धाप्य पंचोपचारैः संपूजयेत् ॥ अथवा देवस्याग्रे स्थापनीयम् ॥ तत्र मंत्रः ॥
ॐ अथैनाऽ आप्या नवतीभ्यामभिमृशतीदमेवैतद्रुतः सिक्तमुप्यायते सौमिभ्यां प्रा
णौ वैसुमः प्राणन्तर्द्रतसि दधाति तस्माद्रुतः सिक्तं प्राणमभिसम्भवति पूयेद्धयदृते प्राणा
त्सुम्भवेदुपौहैवात्र सुददोहाः प्राणौ वैसुमः प्राणः सुददोहाः ॥ १ ॥ ग्रहयज्ञं करो
ति चेत्तदा आचार्यवरणादि होमशेषं समाप्य ॥ कृतस्य कर्मणः सांगता सिद्धयर्थ

नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योगंधादिनापूजयिष्ये ॥ तेभ्यश्चभूयसीं दक्षिणांदत्वा
 तैराशिपोगृह्णीयात् ॥ ततउपनयनदिनेकुमारपितावहिःशालायांदेशकालकीर्तनात्
 उपनयनांगविहितमस्यकुमारस्यवपनंकरिष्ये॥कारयित्वा॥ पुनःअस्यकुमारस्यउ
 पनयनेअधिकारार्थत्रोन्ब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥अनुच्छिष्टपाकेनब्राह्मणत्रयभोजनम्
 तत्पंक्तौमुंडिताशिराः सुस्नातः कुमारोभुंजीत॥भोजनानंतरंकुमारंस्नोपयित्वा॥ पुनः
 कुमारपितावहिःशालायांविद्युपरिशुभासनेउपविश्यअस्यकुमारस्योपनयनांगभू
 तमग्निप्रातिष्ठापनंकरिष्ये ॥ वेद्युपरिस्थंडिलेपंचभूसंस्कारपूर्वकंसमुद्भवनामाग्निप्रति
 ष्ठाप्य ॥ ततोवटुंपर्युत्ताशिरसमलंकृतंवेद्यग्रेआचार्यसमीपमानयति॥वेद्याःसोपानेअ
 वस्थाप्य॥ततःसहृत्तयःस्ववर्णदृढपुरुषाःमध्यंतःपटंधारयेयुः॥दैवज्ञाःसुमंगलपद्यानि
 पठेयुः ॥ सुलग्नेसुसुहूर्तेमनोजूतिरितिमंत्रमेपवैप्रातिष्ठाइतिमंत्रमाचारात्द्विजाःपठेयुः

ॐ प्रतिष्ठेति पठित्वासुमुहूर्तसुप्रतिष्ठितमस्त्विति ब्रूयुः ॥ अंतःपटमुदङ्निःसार्यकुमार
माचार्यपादौ प्रणाम्य तद्दक्षिणतः पश्चाद्ग्रेरवस्थाप्य ॥ ततो ब्राह्मणाः प्रतिष्ठा मंत्रान्प
ठित्वा माणवकशिरसि अक्षतान्समर्पयेयुः ॥ तत्र मंत्रः ॥ ॐ मनोज्ञ तिज्जु षता माज्यं स्यु बृ
हस्पतिर्यज्ञमि मन्तं नो त्वारिष्ट्यं ज्ञाठं समिमन्दधातु ॥ विश्वे देवास इह मादयन्तामौ ३ प्र
तिष्ठ ॥ १ ब्राह्मणं ॥ मनोज्ञ तिज्जु षता माज्यं स्येति मुनसा वा इदं सर्वमाप्तन्तन्मनसैव त
त्सर्वमाप्नोति बृहस्पतिर्यज्ञमि मन्तं नो त्वारिष्ट्यं ज्ञाठं समिमन्दधात्विति यद्विदुर्दंतसुन्द
धाति विश्वे देवास इह मादयन्तामिति सर्ववै विश्वे देवासुर्वेणैव तत्सुन्दधातिसयुदिका
मयेत ब्रूयात्प्रतिष्ठेति ॥ १ ॥ एष वै प्रभूर्नाम यज्ञो यत्र ते न यज्ञेन युजन्ते सर्वमेव प्रभूतम्भव

ति ॥ २ ॥ एष्वैविभूनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवविभूतंभवति ॥ ३ ॥
 एष्वैव्यष्टिर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवव्यष्टम्भवति ॥ ४ ॥ एष्वैविधृति
 तिर्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवविधृतम्भवति ॥ ५ ॥ एष्वैव्याद्यात्तिर्नामय
 ज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवव्याद्युत्तम्भवति ॥ ६ ॥ एषवाऽर्जस्वान्नामयज्ञोयत्रै
 तेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवव्यावृत्तम्भवति ॥ ७ ॥ एष्वैपयस्वान्नामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयज
 न्तेसुर्वमेवपयस्वद्भवति ॥ ८ ॥ एष्वैब्रह्मवर्चसीनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तऽआब्राह्म
 णोब्रह्मवर्चसीजायते ॥ ९ ॥ एषवाऽतिव्याधीनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तऽ
 आराजुन्योतिव्याधीजायते ॥ १० ॥ एष्वैदीर्घोनामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तऽआदी

धीरण्युआयते ॥ ११ ॥ एष्वैच्छासिनोमयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवकुसुमभव
ति ॥ १२ ॥ एष्वैप्रतिष्ठानामयज्ञोयत्रैतेनयज्ञेनयजन्तेसुर्वमेवप्रतिष्ठितम्भवति ॥
॥ १३ ॥ ॐ प्रतिष्ठामुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ ब्रह्मवचसमीभव ॥ आब्रह्मान्नित्याशिपंदह्युः ॥
ततःप्रेपद्वयम् ॥ ब्रह्मचर्यमागामीतिब्रूहीत्याचार्योवदति ॥ ब्रह्मचर्यमागामीतिकुमा
रोब्रूयात् ॥ ब्रह्मचारीप्राङ्मुखस्तिष्ठन्ब्रह्मचर्यमागामीतिब्रूयादितिगदाधरादयः॥उ
दङ्मुखइतिरेणुदीक्षिताः ॥ ब्रह्मचार्यसानीतिब्रूहीत्याचार्योवदति ॥ ब्रह्मचारीअ
सानीतिबहुर्ब्रूयात् ॥ अथाचार्योमाणवकस्यकटिसूत्रंबङ्काकौपीनंपरिधापयति ॥
ॐ येनेन्द्रायबृहस्पतिर्वासःपर्यदधादमृतं॥तेनत्वापरिदधाम्यागुषेदीर्घायुत्वायबला
यवर्चसे ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचमनम् ॥ ततआचार्योमाणवकस्यकटिप्रदेशे

मेखलांप्रदक्षिणं त्रिर्बेष्टं यित्वा यथोक्तलक्षणां यथाप्रवरग्रंथियुतां विधाति ॥ ॐ इयन्दुरु
 कम्परिवाधमानावर्णम्पवित्रम्पुनतीमऽआगात् ॥ प्राणापानाभ्याम्बलमाददानास्व
 सादेवीसुभगामेखलेयम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचमनं ॥ अत्रावसरे यज्ञोपवीतदाना
 नि ॥ बटुः पूर्वोच्चारितद्विजत्वसिद्धिवेदाध्ययनाधिकारार्थं श्रौतस्मार्तकर्मोधिकारसि
 द्व्यर्थयज्ञोपवीतधारणाधिकारार्थं श्रीसवितृसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं नानानामगोत्रेभ्यो
 ब्राह्मणेभ्यः यथाशक्त्या यज्ञोपवीतदानानि कारिष्ये इति संकल्पः ॥ इदं यज्ञोपवीतं सफलं
 दक्षिणासहितममुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददे ॥ इत्याचारः ॥ अथाचार्यो यज्ञो
 पवीतमभिमंत्रयेत् ॥ तत्प्रकारः ॥ आपो हि ष्ठेति तिसृभिर्ऋग्भिर्मुपवीतं प्रक्षाल्य ॥ ब्रह्म
 यज्ञानं ॥ इदं विष्णुं ॥ नमस्ते रुद्र ॥ इति तिसृभिर्ऋग्भिर्मुपवीते अंगुष्ठं भ्रामयेत् ॥
 पुनस्तथैव न वतं तु पुदेवताः विन्यसेत् ॥ तद्यथा ॥ ओं कारं प्रथमतस्तौ न्यसामि ॥ अनेन प्रका

रेणाग्रेऽष्टसु ॥ ॐकारश्चाऽग्निर्नागाश्चसोमइंद्रःप्रजापतिः ॥ वायुःसूयोविश्वेदेवाइ
त्येतेनवतंतवः ॥ १ ॥ ॐ उपयामगृहीतोसिसावित्रोसिचनोधाश्चनोधाऽअसिचनो
मयिंधेहि ॥ जिन्वयज्ञजिन्वयज्ञपतिम्भगायदुवायत्वासवित्रे ॥ १ ॥ इतिसूयो
यप्रदर्शयेत् ॥ ततउपवीतंकरसंपुटेनिधायदशगायत्र्याभिमंत्रयेत् ॥ ॐ तत्संवि
तु० ॥ १ ॥ ततोमाणवकोमंत्रपठन्द्दक्षिणहस्तेनोर्ध्वकृतेनदक्षिणकरमध्येयज्ञोपवी
तंप्राक्षिप्यवामेनवामस्कंधेधारयेत् ॥ ॐ यज्ञोपवीतम्परमम्पवित्रम्प्रजापतयेत्सह
जम्पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्न्यम्प्रतिमुञ्चशुभ्रंयज्ञोपवीतम्बलमस्तुतेजः ॥ १ ॥ यज्ञो
पवीतमसियज्ञस्यत्वायज्ञोपवीतेनोपनह्यामि ॥ २ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ आचम्य ॥
ततः कार्पासमहतवासःप्रावारमुपवीतवत्प्रयच्छति ॥ ॐ युवासुवासाः परि० ॥ १ ॥

अथाजिनं प्रयच्छति ॥ ॐ मित्रस्य चक्षुर्धरुणम्बलीयस्तेजोयशस्विस्थविरठं समिद्ध
 म् ॥ अनाहनस्य म्वस न अरीणुपरीदम्वाज्यजिनन्दधेहम् ॥ १ ॥ इति माणवकस्य
 मंत्रपाठः ॥ आचार्यो माणवकाय दंडं प्रयच्छति ॥ तं प्रतिगृह्णाति ॥ ॐ घोमे दंडः
 परापतद्ब्रह्माय सोधिभूम्याम् ॥ तमहम्पुनराददाम्यायुपे ब्रह्मणे ब्रह्मवचं साय ॥ १ ॥
 इति माणवकस्य मंत्रपाठः ॥ दीक्षावदेके दीर्घसत्रमुपैतीति वचनात् ॥ अथाचार्यः स्वां
 जलिजलेनापूरितेन माणवकांजलिं पूरयत्यापोहिष्ठेति तिसृभिर्ऋग्भिः ॥ आचार्यप
 ठितेन माणवकः सूर्यायार्धदद्यात्त्रिः ॐ आपोहिष्ठा० ॥ १ ॥ ॐ योर्वंशिव० ॥ २ ॥
 ॐ तस्माऽअरंग० ॥ २ ॥ श्रीसूर्याय नमः ॥ इदमर्धदत्तं नमम ॥ इत्याचार्यस्य मंत्रपा
 ठः ॥ तत आचार्यो माणवकं सूर्यमुदीक्षस्वेति प्रेषयेत् ॥ माणवकः सूर्यमुदीक्षते ॥ ॐ

तच्चक्षुर्दुर्वहितं ॥ १ ॥ इतिमाणवकस्यमंत्रपाठः ॥ अथमाणवकस्यदक्षिणस्कंधो
 परिहस्तं नीत्वा तस्य हृदयमालभते आचार्यः ॥ ॐ मम व्रते ते हृदयन्दधामिममचित्तम
 नुचिन्तन्ते अस्तु ॥ मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिद्वानियुनक्तुमह्यम् ॥ १ ॥ इत्या
 चार्यस्यमंत्रपाठः ॥ ततो माणवकस्य दक्षिणहस्तमाचार्यो गृहीत्वा ॥ कोनामासि ॥
 इत्याह ॥ एवं पृष्टः कुमारः प्रत्याह ॥ अमुकशर्मा अहं भोः ॥ एवं त्रिः आचार्यः प्रतिपृच्छ
 ति माणवकम् ॥ कस्य ब्रह्मचार्यस्येति आचार्यः ॥ भवत इत्युच्यमाने माणवकेन ॥ माण
 वकं प्रति आचार्यो ब्रूयात् ॥ इंद्रस्य ब्रह्मचार्यस्य गिराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासौ अमु
 कशर्मन् ॥ अथैनं भूतेभ्यः परिददात्याचार्यः ॥ ॐ प्रजापतयेत्वा परिददामि देवाय
 त्वासवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः परिददामि द्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिददामि

१ असावित्यस्य स्थाने कुमारस्य नाम गृह्णीयादिति गदाधरः ।

विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यःपरिददामिसर्वेभ्यस्त्वाभूतेभ्यःपरिददाम्यरिष्ट्यै ॥ १ ॥ इत्या
 चार्यपठितमंत्रेणवदुरक्षणम् ॥ प्रदक्षिणमग्निपयुक्ष्योपविशत्याचार्यस्योत्तरतोमाणव
 कः ॥ ततःब्रह्मोपवेशनादिपर्युक्षणांतंचरुवर्ज्यम् ॥ पर्युक्षणानंतरमाधारावाज्यभागौ
 महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तंप्राजापत्यांतस्विष्टकृच्चैताश्चतुर्दशाहुतयः ॥ ॐ प्रजा
 पतयेस्वा० इदंप्रजापतयेनमम ॥ १ ॥ ॐ इंद्रायस्वा० इदमिद्रा० ॥ २ ॥ ॐ अग्नये
 स्वा० इदमग्न० ॥ ३ ॥ ॐ सोमायस्वा० इदंसोमा० ॥ ४ ॥ ॐ भूःस्वाहाइदमग्न० ॥
 ॥ ५ ॥ ॐ भुवःस्वा० इदंवायवेन० ॥ ६ ॥ ॐ स्वःस्वाहाइदंसूर्याय० ॥ ७ ॥ ॐ
 त्वन्नोअग्ने० स्मत्स्वा० इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ८ ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० एधिस्वा० इ
 दमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ९ ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० जठस्वाहा ॥ इदमग्नयेअयसे० ॥ १० ॥

१ पश्चादग्नेराचार्यस्योत्तरतउपविशतीतिजयरामवासुदेवहरिहरगदाधरादयः ॥ दीक्षितइतिगर्गः ॥

ॐ येतेशतं० स्वर्कोःस्वा० इदंवरुणायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योदेवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्के
 भ्यश्च० ॥ ११ ॥ ॐ उडुत्तुमम्० स्यामस्वा० इदंवरुणायदित्यायादितये० ॥ १२ ॥
 ॐ प्रजापतयेस्वाहा० इदंप्रजाप० ॥ १३ ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहाइदमग्नयेस्वि
 ष्टकृतेन० ॥ १४ ॥ ततःसंस्तवप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनम् ॥ अग्नौपवित्रप्र
 तिपत्तिः ॥ पूर्णपात्रवरयोरन्यतरस्यब्रह्मणेदानम् ॥ तच्चताम्रादिपात्रे ॥ प्रणीता
 विमोकः ॥ ॐ आपःशिवइतिमंत्रेणप्रणीताविमोकोदकेनमूर्ध्वभिषिंचेत् ॥ अथै
 नंब्रह्मचारिणमाचार्यःसर्दशास्ति ॥ ब्रह्मचार्यसीत्याचार्योवदति ॥ भवामीतिब्रह्मचा
 रीवदति ॥ आपोशान ॥ इत्याचार्यः ॥ अशनानि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ कर्मकुरु ॥
 इत्याचार्यः ॥ करवाणि ॥ इतिब्रह्मचारी । मादिवासुपुण्याः ॥ इत्याचार्यः ॥ नस्व

१ सप्तमंत्राणालक्षणानिब्रह्मचर्यब्राह्मणे ।

पिमि॥इतिब्रह्मचारी॥वाचंयच्छइत्याचार्यः॥यच्छामिइतिब्रह्मचारी॥अध्ययनंसंपा
 दय ॥इत्याचार्यः ॥ संपादयामि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ समिधमाधेहि ॥ इत्याचार्यः ॥
 आदयामि ॥ इतिब्रह्मचारी ॥ आपोशानइत्याचार्यः ॥ अशनानीतिब्रह्मचारी ॥ ॥
 अथार्स्मैब्रह्मचारिणेसावित्रीमन्वाहआचार्यः ॥ तत्रादौआचारात्कांस्यपात्रेतंडुला
 न्प्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकयाॐ कारव्याहतिपूर्वकंगायत्रील्लिखित्वा ॥ अद्यपू०
 तिथौममब्रह्मवचंससिद्धयर्थवेदाध्ययनाधिकारसिद्धयर्थगायत्र्युपदेशांगविहितंगा
 यत्रीसावित्रीसरस्वतीपूजनपूर्वकमाचार्यपूजनंकरिष्ये॥मनोज्ञतिरितिप्रतिष्ठाप्य ॥
 श्रीश्चतेइतिपोडशोपचारैःपूजनंकृत्वा॥ततआचार्यपूजनंकुर्यात् ॥कथंभूतायब्रह्मचा
 रिणेइत्यपेक्षायांदक्षिणतस्तिष्ठतऽआसीनायउत्तरतोऽग्नेःव्यवस्थितायप्रत्यङ्मुखोप
 विष्टायपादोपसंग्रहणपूर्वकमुपसन्नायाचार्यसमीक्षमाणायस्वयमपिसमीक्षितायब्रू

यादाचार्यः ॥ कथम् ॥ ओंकारव्याहतिपूर्वकंप्रथमंपच्छः ॥ द्वितीयमर्धर्च्चशः ॥ तृती
 यंसर्वशः पठेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ हरिः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सु वितुर्वरेण्यम् भर्गो देवस्य धीम
 हि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ १ ॥ एवं त्रिरुक्तो भयोरपि प्रणवपूर्वकं स्वस्ति करणम् ।
 संवत्सरे षण्मास्ये चतुर्विंशत्ये हे द्वादशाहे वैत्ये पाकालानामन्यतमे काले क्षत्रियवैश्य
 योः ॥ सद्यस्त्वेव गायत्री ब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥ त्रिष्टुभं सावित्री क्षत्रियस्य ॥ जगती
 सावित्री वैश्यस्य ब्रूयात् ॥ इत्युपदेशः ॥ अत्रावसरे ब्रह्मचारिणा समिदाधानम् ॥ कु
 शोपग्रहो भूत्वा तिस्रः समिध आदाय दंडसहित एव पश्चादग्नेरुपविश्य ॥ तत्र प्रथमं ताव
 दक्षिणहस्ते नाग्नेः संधुक्षणम् ॥ संधुक्षणमिधनप्रक्षेपः ॥ वक्ष्यमाणमंत्रैः पंचभिः ॥ ॐ

१ शुष्कगोमयखंडैरिधनप्रक्षेप इति गदाधरः ॥

अग्रे सुश्रवः सुश्रवसं माकुरु ॥ १ ॥ ॐ यथा त्वमग्रे सुश्रवः सुश्रवाऽऽसि ॥ २ ॥ ॐ एवं मा ॐ
 सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ॥ ३ ॥ ॐ यथा त्वमग्रे देवानां यज्ञस्य निधिपाऽऽसि ॥ ४ ॥ ॐ
 एवमहं मनुष्याणां विदस्य निधिपो भूयासम् ॥ ५ ॥ इत्येतैः पञ्चभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रमिध
 न प्रक्षेपः ॥ उभाभ्यां संधुक्षणप्रसिद्धिरस्ति ॥ ततः प्रदक्षिणमग्निं जलेन पर्युक्ष्योत्तिष्ठ
 न्समिध आदधाति ॥ ॐ अग्नये समिधमाहार्पम्बुहते जातवेदसे ॥ यथा त्वमग्नसमिधा
 समिध्यसऽएवमहमायुषामेधया वच्चासा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवचसे नसमिन्धे जीवपुत्रो
 ममाचार्यो मेधाव्यहमसान्य निराकर्ण्य शस्वी ते जस्वी ब्रह्मवचस्यन्नादो भूयासठं
 स्वाहा ॥ १ ॥ इत्यनेन मन्त्रेण प्रथमाम् ॥ ततो नैनवमन्त्रेण द्वितीयां समिधमादधाति ॥
 एपात इति वासमिदाधानमन्त्रः ॥ मन्त्रसमुच्चयो वा ॥ तत उपविश्य पूर्ववत् पारिसमू
 हनम् ॥ प० समूहनम् ॥ अग्रे सुश्रव इत्यादि पञ्चभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रमिधन प्रक्षेपः ॥ तत

स्तूर्णीपाणीप्रतप्यवक्ष्यमाणैःसप्तभिर्मंत्रैःप्रतिमंत्रेणमुखविमार्जनम् ॥ ॐ तनूपाऽ
अग्नेसितन्वमेपाहि ॥ १ ॥ ॐ आयुर्दाऽअग्नेऽस्यायुर्मेदेहि ॥ २ ॥ ॐ बभ्रुर्दाऽअ
ग्नेसिवचोमेदेहि ॥ ३ ॥ ॐ अग्नेयन्मेतन्वाऽनुनन्तन्मऽआर्पण ॥ ४ ॥ ॐ मेधांमे
देवःसविताऽआदधातु ॥ ५ ॥ ॐ मेधांमेदेवीसरस्वतीआदधातु ॥ ६ ॥ ॐ मेधाम
श्विनोदेवावाधत्तांपुष्करस्त्रजौ ॥ ७ ॥ इत्येतेमुखमार्जनमंत्राः ॥ अत्राशिष्टाचारप्रा
प्ताःकेचनपदार्थोलिख्यन्ते ॥ ॐ अङ्गानिचमऽआप्यायन्ताम्॥इतिमंत्रेणशिरःप्रभृति
पादांतसर्वांगालंभनम्॥ ततोदक्षिणहस्ताग्रेण॥ ॐवाक्चमऽआप्यायताम्॥इतिमुखा
लंभनम् ॥ ॐ प्राणश्चमऽआप्यायताम् ॥ इतिनासिकयोरालंभनं॥ ॐ चक्षुश्चमऽआ

१ वाक्यभेदात्प्रतिवाक्यंपाणयोःप्रतपनंमुखमार्जनंचेतिगदाधरः॥ललाटादिचुबुकान्तरुपृथेदिहिरिहः ॥

प्यायताम् ॥ इतिचक्षुषीयुगपत् ॥ ॐ श्रोत्रंचमऽआप्यायताम् ॥ इतिदक्षिणश्रोत्रम् ॥
 अनेनैवमंत्रेणवामम् ॥ ॐ येशावलचमंऽआप्यायताम् ॥ इतिबाव्होरुपस्पर्शनम् ॥ तत
 ह्यायुपकरणम् ॥ भस्मनाललाटेग्रीवायां दक्षिणेऽर्धे सहदिच ॥ ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्ने ॥
 इतिललाटे ॥ ॐ कश्यपस्यत्र्यायुषम् ॥ इतिग्रीवायाम् ॥ ॐ ग्रहेवेषुत्र्यायुषम् ॥
 इतिदक्षिणेऽर्धे ॥ ॐ तन्नोऽस्तुत्र्यायुषमितिहृदि ॥ ततः गोत्रनामपूर्वकं वैश्वानरा
 दीनामभिवादनम् ॥ ततोब्रह्मचारीदक्षिणश्रोत्रेऽसमौकारौ कृत्वाभिवादयेत् ॥ अमुकस
 गोत्रअमुकप्रवरान्वितअमुकशर्मा अहंभौ वैश्वानरअभिवादयामि इति त्रिः ॥ ३ ॥
 अमुकसगोत्रं ॥ भोः सूर्यअभिवादयामि ॥ ३ ॥ अमुकसगोत्रं ॥ भोऽआचार्यअ

१ अभिवादेनेपाणिग्रहणं नास्ति पादस्पर्शनं कार्यमिति हरिहरः ॥ २ सायाह्ने वरुणम् ॥

भिवादयामि ॥ ३ ॥ अमुकसंगोत्र० ॥ भोअध्यापकगुरोत्वामभिवादयामि ॥ ३ ॥
ततआचार्यादिःप्रत्यभिवादयेत् ॥ अभिवादयस्वआयुष्मान्भवसौम्य अमुकशर्म
न् ॥ इतिप्रत्यभिवादनम् ॥ ॥ यथाहयाज्ञवल्क्यः॥ दक्षिणंपदमालभ्यपाणिनादक्षिणे
नच ॥ सव्येनसव्यंरूप्रष्टव्यमभिवादनकर्मणि ॥ व्यवस्थपाणिनाकार्यमग्निमूर्त्यगुरु
तथा ॥ उपसंग्रहणंयथाइतिपाठभेदः ॥ उभाभ्यामपिहस्ताभ्यांकारयेच्छ्रोत्रसंहशौ
इति ॥ अन्यथादोषोस्ति यथा ॥ जन्मप्रभृतियत्किञ्चिक्वित्साधर्ममाचरत् ॥ स
र्वतन्निष्फलयातिएकहस्ताभिवादनादिति ॥ अभिवादनंतु ॥ भोःशब्दंकर्तयेदंतस्व
स्यनाम्नोभिवादाने ॥ आयुष्मान्भवसौम्येतिवाच्यःप्रत्यभिवादनेइति ॥ प्रत्यभिवा
दनाकरणे ॥ योनैवेत्यभिवादस्यविप्रःप्रत्यभिवादनम् ॥ नाभिवाद्यःसविदुषायथाशू
द्रस्तथैवसः ॥ इत्यभिवादनम् ॥ ॥ संध्यावंदनाधिकारस्तु ॥ यावद्ब्रह्मोपदेशोनताव

तसंध्यादिकंचन ॥ ततोमध्याह्नसंध्यादिसर्वकर्मसमाचरेदिति ॥ ॥अत्रभिक्षाच
र्यचरणम् ॥ ब्रह्मचारीपात्रगृहीत्वा ॥ भवतिभिक्षादेहि ॥ इत्येवमुक्त्वाब्राह्मणोभिक्षां
ग्रान्चते ॥ भिक्षाग्रहणोत्तरंब्रह्मचारी ॥ ॐ स्वस्तीत्याशीर्वचनंदद्यात् ॥ भिक्षांभव
तिदेहीतिक्षत्रियः ॥ भिक्षादेहिभवतीतिवैश्यः ॥ यत्रप्रत्याख्यानंनकुर्वतितत्रभिक्षा
र्थगच्छेत् ॥ तिस्रोवाभिक्षाग्राह्याःपट्द्वादशाऽपरिमितावा ॥ आत्मनआचार्यस्यच
आहारपरिमितावाधिवा ॥ मातुःसकाशात्प्रथमंभिक्षांयाचेतेत्येकेआचार्यामन्यन्ते ॥
अयंप्रथमोधर्मइतिकर्कः ॥ एवंयथोक्तांभिक्षांभिक्षयित्वाआचार्यायभैक्षानिवेदयेत् ॥
भुंक्ष्वेत्याचार्यानुज्ञातोभिक्षांस्वीकुर्यादितिभिक्षाचर्यचरणम् ॥ वाग्यतोहःशेषंतिष्ठे

१ अत्रमध्याह्नसंध्याकार्येत्युक्तंगदाधरे प्रयोगपारिजातेच ॥ नेतिकृष्णभट्टीकारः ॥ ब्रह्मयज्ञस्तुद्विती
यदिनमारभ्यगायत्र्याकार्येइतिधर्मसिंधुः ॥

दित्येकेअहिर्ःसन्नरण्यात्समिध आहत्यपूर्ववदाधायवाचंविमृजते ॥ वाग्यतोमा
नी ॥ अहःशेषंतिष्ठेदिति ॥ वाग्यमनेनियमःकेचिन्मते ॥ नेतिगदाधरः ॥ भिक्षा
निवेदनोत्तरंयावदस्तमयंगुरुसेवनाध्ययनेतिष्ठेदित्येकेआचार्यमन्यन्ते ॥ अहिंस
न्नितिअच्छिदन्स्वयंभग्नाः समिध आहत्यपूर्ववदाधायइति ॥ पूर्ववत्संध्योपासनपूर्व
कंतास्मिन्नेवाग्नौपरिसमूहनादित्र्यायुषकरणांतंसमिदाधानमभिवादनंचकुर्वादित्य
र्थः ॥ वाचंविमृजतइति वाग्विसर्गः ॥ यावद्भतंतावदग्निरक्षणंत्रिरात्रंवा ॥ अत
आरभ्यआब्रह्मचर्यपरिसमाप्तेब्रह्मचारिणोयमानियमाःकथ्यन्ते ॥ अधःशायीस्या
त् ॥ अक्षारलवणाशीस्यात्॥दंडधारणंकर्तव्यम् ॥ अरण्यात्स्वयंप्रशीर्णाःसमिधआ
हत्य ॥ सायंप्रातःसंध्योपासनपूर्वकपरिसमूहनादित्र्यायुषकरणांतंयथोक्तकर्मकत
व्यम् ॥ गुरुशुश्रूपाकर्तव्या ॥ सायंप्रातर्भोजनार्थेभोजनसन्निधानेवारद्वयंभिक्षाचर

णं कर्तव्यम् ॥ मधुमांसाशनं कर्तव्यम् ॥ मज्जनं कर्तव्यम् ॥ उद्धृतो देकेन स्नायादित्य
 र्थः ॥ कुशासनोपरि मसुरिकाष्टुपधानं कृत्वानोपविशेत् ॥ स्त्रीणां मध्ये अवस्थानं न
 कर्तव्यम् ॥ अनृतं न वक्तव्यम् ॥ अदत्तं न गृह्णीयात् ॥ स्मृत्यन्तरोक्ताश्च यमनियमा अ
 नुष्ठेयाः ॥ यथा ॥ परिधृतवस्त्रं क्षालनं विनान दधीत ॥ भग्नं सुसंल्लग्नितं विकृतं वस्त्रं न
 दधीत ॥ अस्तसमये भास्करावलोकनं न कुर्यात् ॥ शुष्कवदनं परिवादादिवर्जयेत् ॥
 पर्युपितमन्नं भिस्सटान्नं च न भक्षयेत् ॥ कांस्यायसं वगमृदपात्रे भोजनं तेन पानं च न कुर्या
 त् ॥ तांबूलभक्षणं न कुर्यात् ॥ अभ्यंगमक्ष्णोरंजनं मुपानच्छत्रादर्शं च वर्जयेत् ॥ इति ॥
 यस्यैव मध्यवयसेश्चत्वारो वेदा मया पाठितव्याः सोऽष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं च
 रेदिति ॥ स्मृत्युक्तान् पंचाशत्संख्याकान् ब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति ॥ ॥ अथाशीर्वादः
 ॥ हरिः ॐ ब्रह्मचर्यमगा मित्याह ॥ ब्रह्मणऽणुवैतुदात्मानं निवेदयति ब्रह्मचार्यसानी

त्याहब्रह्मणऽएवैतदात्मानम्परिददात्युथैनमाहकोनामासीतिप्रजापतिर्वेकः प्राजाप-
त्युमेवैनन्तरक्तुवोपनयते ॥१॥ अथास्यहस्तंगृह्णाति॥ इन्द्रस्यब्रह्मचार्यस्यगिराचार्य
स्तुवाहमाचार्यस्तुवासावित्येतैवैश्रेष्ठेबुलिष्ठेदेवतेऽएतुभ्यामेवैनर्तुश्रेष्ठाभ्याम्बुलिष्ठा
भ्यान्देवताभ्याम्परिददातितथाहास्यब्रह्मचारीनकांचनार्तिमाच्छतिनसयऽएवैवेद
॥ २ ॥ अथैनम्भूतेभ्यःपरिददाति ॥ प्रजापतयेत्वापरिददामिदेवायत्वासवित्रेपरिद-
दामीत्येतैवैश्रेष्ठेवर्षिष्ठेदेवतेऽएतुभ्यामेवैनर्तुश्रेष्ठाभ्याम्बुर्षिष्ठाभ्यान्देवताभ्याम्परि-
ददातितथाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्तिमाच्छतिनसयऽएवैवेद॥३॥ अद्रचस्त्वोषधी-
भ्यःपरिददामीति। तदेनमद्रचश्चौषधीभ्यश्चपरिददातिद्यावापृथिवीभ्यान्त्वापरिददा-

मीतितुदेनमाभ्यान्ध्यावापृथिवीभ्याम्परिददातिययोरिदठःसर्वमुधिविश्वभ्यस्त्वाभू
 तेभ्यःपरिददाम्युरिष्ट्याऽद्भुतितुदेनठःसर्वेभ्योभूतेभ्यःपरिददात्युरिष्ट्यतथाहास्यब्र
 ह्मचारीनकाञ्चनार्तिमाच्छतिनस्यऽएवंवेद॥४॥ब्रह्मचार्यसीत्याहब्रह्मणऽएवेनन्तत्प
 रिददात्यपोशानेत्यमृतंवाऽआपोमृतमशानेत्यैवेनन्तदाहकर्मकुर्वितिवीर्यैवकर्मवी
 र्यं कुर्वित्यैवेनन्तदाहसामिधमाधेहातिसुमितस्वत्मानन्तेजसाब्रह्मवचसेनेत्यैवेनन्तदा
 हमासुप्त्याऽद्भुतितुदेनमाभ्यान्ध्यावापृथिवीभ्याम्परिददाहोपोशानेत्यमृतंवाऽआपोमृतमशानेत्यैवे
 नन्तदाहतेनमुभयतोऽमृतंनपरिगृह्णातितुथाहास्यब्रह्मचारीनकाञ्चनार्तिमाच्छति
 नस्यऽएवंवेद ॥ ५ ॥ अथास्मैसावित्रीमन्वाह ॥ ताठःहस्मैताम्पुरासंवत्सरेन्वाहुः

संवत्सरसम्मितावैगर्भाः प्रजायन्ते जातुऽएवास्मिन्स्तद्ब्रुचन् दध्मऽइति ॥ ६ ॥ अथ पट्
धुमासेषु ॥ षड्वाऽऽकृतवः संवत्सरस्य संवत्सरसम्मितावैगर्भाः प्रजायन्ते जातुऽएवा
स्मिन्स्तद्ब्रुचन् दध्मऽइति ॥ ७ ॥ अथ चतुर्विंशतिवैगर्भाः प्रजायन्ते जातुऽएवास्मिन्स्तद्ब्रुचन् दध्मऽइति ॥ ८ ॥
धर्मासाः संवत्सरसम्मितावैगर्भाः प्रजायन्ते जातुऽएवास्मिन्स्तद्ब्रुचन् दध्मऽइति ॥ ९ ॥ अथ द्वादशाहे ॥ द्वादशवैगर्भाः संवत्सरस्य संवत्सरसम्मितावैगर्भाः प्रजायन्ते जातु
एवास्मिन्स्तद्ब्रुचन् दध्मऽइति ॥ १० ॥ अथ षड्हे ॥ षड्वाऽऽकृतवः संवत्सरस्य संवत्सरस
म्मितावैगर्भाः प्रजायन्ते जातुऽएवास्मिन्स्तद्ब्रुचन् दध्मऽइति ॥ ११ ॥ अथ त्र्यहं ॥ त्र
येणाऽऽकृतवः संवत्सरस्य संवत्सरसम्मितावैगर्भाः प्रजायन्ते जातुऽएवास्मिन्स्तद्ब्रुचन्

न्दध्मऽइति ॥ ११ ॥ तदुपिश्लोकङ्गायन्ति ॥ आचार्यो गभीरुर्भवति हस्तमाधाय दक्षि
 णम् ॥ तृतीयस्यार्धः सजायते सा विन्यासहुब्राह्मणऽइति सद्यो हत्वा वब्राह्मणायानुब्रूया
 दग्ने यो वै ब्राह्मणः सद्यो वाऽअग्निर्जायते तस्मात्सद्यऽएव ब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥ १२ ॥
 तार्द्धैर्हता मेके ॥ सा वित्री मनुषु भमन्वा हावर्गाऽअनुष्टुप् तदस्मिन्वाचन्दध्मऽइति न तु
 थाकुर्याद्यो हेनन्तु त्रब्रूयादान्वाऽअयमस्य वाचमदितमूको भविष्यतीतीश्वरो हतथैव
 स्यात्तस्मादेताङ्गायत्री मेव सा वित्री मनुब्रूयात् ॥ १३ ॥ अथैकदक्षिणतः ॥ तिष्ठते
 वासीनायवान्वाहुर्न तथाकुर्याद्यो हेनन्तु त्रब्रूयाद्ब्रुल्वन्वाऽअयमिममर्जाजुनतब्रुल्वो भ
 विष्यतीतीश्वरो हतथैव स्यात्तस्मात्पुरस्तादेव प्रतीचे समीक्षमाणायानुब्रूयात् ॥ १४ ॥

तावैयच्छेन्वाह ॥ त्रयोवैप्राणाः प्राणऽउदानऽव्यानस्तानेवास्मिस्तदधात्यथाद्वैम्ब्रे
 शोद्भवाऽइमौ प्राणौ प्राणोदानविवप्राणोदानवैवास्मिस्तदधात्यथकृत्स्नामेकोवाऽअ
 यम्प्राणः कृत्स्नऽएवप्राणमेवास्मिस्तत्कृत्स्नन्दधाति ॥ १५ ॥ तदाहुः ॥ नब्राह्मणम्ब्रह्म
 चर्यमुपनीयमिथुनञ्चरेद्गर्भोवाऽएषुभवतियोब्रह्मचर्यमुपैतिनेदिमम्ब्राह्मणंविपिक्ता
 द्रेतसोजनयानीति ॥ १६ ॥ तुडुवाऽआहुः ॥ काममेवचरेद्दुह्योवाऽइमौः प्रजद्वैव्यश्चै
 वमनुष्यश्चतावाऽइमामनुष्यः प्रजाः प्रजननात्प्रजायन्तेच्छन्दार्ठसिवैदुव्यः प्रजास्ता
 निमुखतो जनयतेतुतऽएतञ्जनयतेतस्मादुकाममेवचरेत् ॥ १७ ॥ तदाहुः ॥ नब्रह्मचारीस
 न्मद्वश्रीयादोषधीनांवाऽएषुपरमोरसोयन्मधुनदन्नाद्यस्यान्तङ्मुच्छान्नित्यथहस्माह

श्वेतकेतुरारुणेयो ब्रह्मचारी सन्मध्वश्चैस्त्रयौ वाऽएतद्विधायौ शिष्टं यन्मधुसतुरसौ यस्ये
 दृक्शशिष्टमिति युथा ह वाऽऋचं वायुजुर्वसामवाभिर्व्याहरेत्तादृक्तेद्व्यऽएवं विद्वान्ब्रह्मचा
 री सन्मध्वश्चातितस्मादुक्तममेव वा श्रीयताम् ॥ १८ ॥ इत्येकादशकाण्डे तृतीयप्रपा
 ठके पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ॐ ब्रह्मैवमुत्येव प्रजाः ॥ प्रायच्छत्तस्मै ब्रह्मचारिणमेव न प्राय
 च्छत्सो ब्रवीदुस्तु मह्यमप्येतस्मिन् भागऽद्वितिया मे वरात्रिं सुमिधन्ना हुराताऽद्वितितु
 स्माद्वार्ठरात्रिम् ब्रह्मचारी समिधन्ना हुरत्यायुषऽएवतामिव दायवसतितुस्माद्ब्रह्मचारी स
 मिधमाहरेन्नैदायुषो वदायवसानुति ॥ १ ॥ दीर्घसन्नैवाऽएषऽउपैति ॥ यो
 ब्रह्मचर्यमुपैतिसया सुपयन्त्समिधमादुधातिसा प्रायणीया यार्ठस्नास्यन्त्सोदयनीया

थयाऽअन्तरेणसुत्र्याऽएवास्यताब्राह्मणोब्रह्मचर्यमुपयन् ॥ २ ॥ चतुर्धाभूतानिप्रवि
 शति ॥ अग्निम्पदामृत्युम्पदाचार्यम्पदात्मन्येवास्यचतुर्थःपादःपुरिशिष्यते ॥ ३ ॥
 सयुद्ग्रयेसामिधमाहुरति ॥ युऽएवास्याग्नौपादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितर्तुसंस्कृत्या
 त्मन्धत्तेसुऽएनमाविशति ॥ ४ ॥ अथयुदात्मान ॥ न्दरिद्राकुत्येवान्हीर्भूत्वाभिक्ष
 तेयुऽएवास्यमृत्यौपादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितर्तुसंस्कृत्यात्मन्धत्तेसुऽएनमाविश
 ति ॥ ५ ॥ अथयुदाचार्यवचसुङ्करोति ॥ युदाचार्यायकुर्मकरोतियऽएवास्याचार्ये
 पादस्तमेवतेनपरिक्रीणातितर्तुसंस्कृत्यात्मन्धत्तेसुऽएनमाविशति ॥ ६ ॥ नृहवैत्ता
 त्वा ॥ भिक्षेतापहवैत्तात्वाभिक्षाअयत्यपज्ञातीनामशनायामपपितुणार्तुसुऽएवैविद्वा

न्यस्याऽएताभूयिष्ठं श्लक्ष्ण्येतताम्भिभक्षेतुत्याहुस्तुल्लोक्युमितिसयद्यन्याम्भिभक्षितु
 व्यान्नाविन्देदुपिस्वामेवाचार्यजायाम्भिभक्षेताथोस्वाम्मातरुन्ननठंसप्तम्याभिभक्षिताती
 यात्तमेवाम्बिद्वार्ठसमेवञ्चुरन्तठंसुववेदाऽआविशन्तिथथाहवाऽअग्निः सुमिद्धोरोचतऽ
 एवुठंहैवसुस्नात्वारोचतेयुऽएवविद्वान्ब्रह्मचर्यञ्चरति ॥ ७ ॥ अष्टावष्टौकुत्वो ॥
 ब्रह्मवर्चसुकामस्याभिषुणुयादित्याहुरष्टाक्षरावैगायत्रीब्रह्मगायत्रीब्रह्मवर्चसीहैवभ
 वति ॥ ८ ॥ सयुःकामयेत ॥ ब्रह्मवर्चसीस्यादितिवसन्तेसऽआदधीतब्रह्मवै
 वसन्तोब्रह्मवर्चसीहैवभवति ॥ ९ ॥ शतमानम्भवति ॥ शतायुर्वपुरुषःशते
 न्द्रियुऽआयुरेवेन्द्रियवीर्यमात्मुन्धत्ते ॥ १० ॥ कां० ११ , प्र० २

ब्रा० ६ ब्रह्मवर्चसीभव ॥ आचार्यादीनाङ्गधादिभिः संपूज्यतेभ्यश्चदक्षिणां द
त्वातैराशिषोगृहीत्वा ॥ स्थापितमात्रादिदेवकोत्थापनं मण्डपोद्भासनं च कार्यम् ॥ तद्वि
धिश्चाग्नेवक्ष्यते ॥ इति संस्कारभारस्करे उपनयनप्रयोगः समाप्तः ॥ अथोपनयना
दूर्ध्वब्रह्मचारिणः सायंप्रातरग्निनित्योपासनविधिः ॥ सायंसंध्योपासनं कृत्वा धृतदंडा
दिगृहीतैर्धनाज्यसमिस्ताग्निसमीपे स्वासने उपविश्या च म्यप्राणानायम्य देश
कालकर्तनान्तिममसतेजो ब्रह्मवर्चससिद्धयर्थमाग्निनारायणप्रीतये च सायमाग्निपरिसमू
हनं समिदाधानादिकं च करिष्ये ॥ अग्निमुखं कृत्वा च त्वारिशृंगेति ध्यात्वा गंधादिना
भ्यर्च्य ॥ ततोऽग्ने सुश्रव इत्यादिपंचभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं धृतप्लुतैर्धनप्रक्षेपः ॥ जलेनाग्नि
पर्युक्ष्य ॥ उत्थाय आज्यप्लुतसमिधमेकांगृहीत्वाऽग्नये समिधमाहर्षमित्यारभ्य भूया
सर्तुस्वाहेत्यतं मंत्रं पठित्वा तामग्नौ जुहुयात् ॥ अनेनैव मंत्रेणाद्वितीयां तथा तृतीयां समि

धमादध्यात् ॥ पुनरग्रे सुश्रवइत्यादिपंचभिर्मंत्रैरिंधनंप्राक्षिप्य ॥ तूष्णींपाणीप्रतप्य
तनूपाअग्नेइत्यादिमंत्रैःप्रतिमंत्रंमुखविमार्जनम् ॥ पुनःअंगानिचमइत्यादियशोबलमि
त्यंतमंत्रैःप्रतिमंत्रंप्रत्यंगालंभनंकार्यम् ॥ ततर्ह्यायुषमितिप्रतिमंत्रेणभस्मललाटेग्री
वायांदक्षिणेऽसहदिचसंधार्यम् ॥ ततोऽंगोत्रनामपूर्वकंवैश्वानरादीनामभिवादनं ॥ अ
नेनसायमग्निपरिचरणेनअग्निनारायणःप्रीयताम् ॥ एवंप्रातःस्नानसंध्योपासनोत्तरमा
चमनादिदेशकालकर्तनोत्तरंप्रातरग्निपरिसमूहनंसमिदाधानादिकंचकारिष्येइत्यूह
नइंधनप्रक्षेपादिअभिवादनांतं सर्वकर्मकुर्यादिति ॥ उपनयनाग्नौनष्टेपुनरुत्पादनवि
धिःरेणुकारिकायाम् ॥ व्रताग्निनाशेव्रतिनात्रीन्कृच्छ्रांश्चव्रतंचरेत् ॥ प्राग्वदग्निप्र
तिष्ठाप्यकटिसूत्रादिकंपुनः ॥ स्पृशन्मंत्रान्पठेदग्नावाज्येनाहुतिपूर्ववत् ॥ नगायत्र्यु
पदेशंचकृत्वाग्निपरिशुश्रुषामिति ॥ ॥ अथयमलजातपुत्रयोरुपनयनेनिर्णयः ॥ ॥

संस्कारक्रमार्थं ज्येष्ठकनिष्ठभावउच्यते ॥ मनुः ॥ जन्मज्येष्ठेन चाव्हानं सुब्रह्मण्या
स्वपि स्मृतम् ॥ यत्तयोश्चैव गर्भेषु जन्मतो ज्येष्ठता स्मृता इति ॥ देवलः ॥ यस्य जात
स्य गमयोः पश्यति प्रथमं मुखम् ॥ संतानः पितरश्चैव तस्मिन् ज्येष्ठ्यष्टयं प्रतिष्ठितम् ॥ भाग
वते तु ॥ द्वा तदा भवतोगर्भा सूतिर्वैशविपर्ययादित्युक्तेः पश्चादुत्पन्नस्य ज्येष्ठ्यष्टयमुक्तम् ॥
वैद्यकेऽप्यात्रैयसंहितायाम् ॥ यदा विशोद्विधा भूतं बीजं पुष्पपरिक्षरत् ॥ तदा भवेद्विधा ग
र्भः सूतिर्वैशविपर्ययादिति ॥ तथा पिबहुसंमतं मनुवचनं युक्तम् ॥ निर्णयसिधौ ॥ एक
स्मिन् वासरे प्राप्ते कुर्वाद्यमलजातयोः ॥ क्षौरं चैव विवाहं च मौजीवं धनमेव चेति ॥ यम
लयोर्युगपदेव संस्कारकरणे एकमेव नादी श्राद्धं कार्यमिति धर्मसिधौ नादी श्राद्धप्रकर
णां तिष्ठतम् ॥ यमलयोरैककाले एकमंडपे वा समान संस्कारो न दोषायेति धर्मसिधौ विवा
हनिषेधापवादप्रकरणे उक्तम् ॥ रेणुकारिकायाम् ॥ एकस्मिन् वासरे चैव वासरे मंडपे त

था ॥ कर्तव्यमंगलं स्वस्त्रोऽर्चात्रोयमलजातयोः ॥ एकंचाभ्युदयं कार्यं पृथग्वेद्यौव्रतेषु
 च ॥ पृथक्कुर्वीतसंभारान्पृथगाचार्यमेवच ॥ यमलेकन्यकोद्वाहेपृथग्वरौचवेदिके ॥
 पृथग्यौतुकदानंच ऐरिण्यादितथैवचेति ॥ संग्रहे ॥ जातैककालेयमलौसुतौव्रतेत
 थैवकन्येअपिऊढकाले ॥ आचार्ययुग्मंखलुवेदियुग्मंकुर्वीतनादीमुखमेकमेवेति ॥
 अथयमलपुत्रयोः उपनयनेसर्वसंभारान्प्राग्वद्विगुणंसंपाद्य ॥ वेदिकेचद्वैविरच्य
 आचार्यौद्वाइति ॥ ॥ अथयमलपुत्रयोः उपनयनप्रयोगेविशेषः ॥ कर्तापत्न्यासं
 हमंगलंस्नात्वाऽहतवाससीपरिधायधृतमंगलतिलकोमंडपमध्येशुभासनेप्राङ्मुख
 उपविश्यस्वदक्षिणतः पत्नीतद्दक्षिणतःयमलजातकुमारौउपवेश्यपवित्रपाणिराचां
 तःप्राणानायम्यदेशकालकर्तनैतैरनयोःयमलजातकुमारयोःद्विजत्वसिद्धयैवेदा
 द्ययनाधिकारार्थंचउक्तप्रकरणज्येष्ठस्यस्वयंकनिष्ठस्यान्यद्वाराउपनयनाख्यसं

स्कारौ अद्यवाथः करिष्ये ॥ ममोपनेतृत्वाधिकारसिद्धयर्थं कृच्छ्रत्रयात्मकप्रायाश्च तत्
पूर्वकं द्वादशसहस्रमथवा द्वादशाधिकसहस्रं गायत्रीजपं स्वयंवा ब्राह्मणद्वारा अहमाच-
रिष्ये ॥ कुमारैणापिकामचारकामवादकामभक्षणादिदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रत्रयात्म-
कप्रायश्चित्तपूर्वकं ब्राह्मणद्वारा द्वादशसहस्रं वा द्वादशाधिकसहस्रं गायत्रीजपमहमा-
चरिष्ये ॥ पुनः पिता ॥ अनयोः कुमारयोः कुमार्याग्रहानुकूलतासिद्धयर्थं ग्रहयज्ञं करिष्ये ॥ त-
त्र निर्विघ्नार्थं गणपतिपूजनं स्वास्तिपुण्याहवाचनमविघ्नपूजनं मंडपस्थापनं मातृकापू-
जनं वसोर्द्धारा आयुष्यमंत्रजपनां दीश्राद्धं ग्रहयज्ञांगमाचार्यादिवरणं दिग्भक्षणं पंचग-
व्यकरणं भूमिपूजनं पंचभूसंस्कारानग्निप्रतिष्ठापनं ग्रहस्थापनं रुद्रकलशस्थापनं चाद्य-
कुरिष्ये ॥ कालांतरे ग्रहयज्ञकरणे संकल्पे यथा कालं ग्रहयज्ञं करिष्ये इत्यहः कर्तव्यः ॥
सर्वथा ग्रहयज्ञाकरणे ग्रहयज्ञसंकल्पमेव न कुर्यात् ॥ तत्पक्षेनां दीश्राद्धांतं संकल्पं कु-

यात् ॥ नां दीश्राद्धोत्तरं पूर्वोक्तप्रकारेण गृहमध्ये मातृकाः स्थापयेत् ॥ ग्रहयज्ञकरणे
 ग्रहयज्ञांतं कुर्यात् ॥ यदा चोलेन सहोपनयनं क्रियेत तदा संकल्पे चोले उपनयनारख्ये क
 र्मणी अहं करिष्ये इत्यहः ॥ अथ पिता स्वभ्रात्रादिभ्यः यमलजातकनिष्ठकुमारस्य चू
 डोपनयनादिवा उपनयनादिसंस्कारस्याधिकारं दद्यात् ॥ तद्यथा ॥ आदौ गणपतिं
 संपूज्य ॥ अथाधिकारदानम् ॥ आत्रेममास्य यमलजातकनिष्ठकुमारस्य चूडोपनय
 नादिवा उपनयनादिसमावर्तनांतं संस्कारकर्माधिकारार्थं त्वामहं वृणे ॥ आतरंगंध
 वस्त्रादिना पूजयेत् ॥ तथा च संग्रहे ॥ आतरस्य कुमारस्य चूडादिस्नातकावाधि ॥ सं
 स्कारकर्मकरणाधिकारं ते ददाम्यहम् ॥ १ ॥ इत्युक्तवा कुमारं आतुरुत्संगे दद्यात् ॥ सं
 द्याया ॥ ग्रहीता वक्ष्यमाणमंत्रेण गृहीयात् ॥ चूडादिस्नातकांतानि कर्माणि तु तवा
 ज्ञया ॥ आतरस्य कुमारस्य करिष्ये हं स्वपुत्रवत् ॥ इति मंत्रेण कुमारं गृहीत्वा कंकमा

॥
दिभिरलंकृत्य प्रयोगवत्सस्कारान्कुयात् ॥ अथ यमलजातकन्यकोद्वाहप्रकारः ॥
तत्र संभाराः ॥ वेद्यौद्धे ॥ यौतुकद्वयम् ॥ सोपस्करम् ॥ ऐरिण्याख्यवंशपात्रद्वयम् ॥
अंतःपटवस्त्रेद्धे ॥ मधुपकर्णदिसर्वसामग्रीद्वयं संपाद्येति ॥ यमलजातकन्ययोर्दिना
तरेणोद्वाहकरणे पितुरेवाधिकारः ॥ तत्र संकल्पे ममास्याः कन्यकायाः इत्यहः का
र्यः ॥ यमलजातकन्ययोरुद्वाहस्यैकदिने करणपक्षेनादीश्राद्धांतं पितैव कुर्यात् ॥ वि
वाहदिनकृत्यं तु आत्रादिना कार्यम् ॥ अत्र प्रधानसंकल्पे ममानयोः कुमार्योरित्यहः क
र्तव्यः ॥ दातृप्रतिगृहीत्रोरधिकारदाने प्रतिग्रहे च विशेषः ॥ अस्याः कुमार्याः इत्यहः
कर्तव्यः ॥ उभा गणेशं संपूज्य ॥ आतर्ममास्याः यमलजातकन्यायाः विवाहसंस्कारक
र्माधिकारार्थं त्वामहं वृणे ॥ आतरंगंधवस्त्रादिना पूजयेत् ॥ संग्रहे अधिकारदानमन्त्रः ॥
आतर्ममास्याः कन्याया विवाहोत्साहकर्मसु ॥ अधिकारं प्रदास्यामि कुरु कर्म यथो

दितम् ॥ इति मंत्रेण कन्यां आतुरुत्संगे दद्यात् ॥ ग्रहीता वक्ष्यमाण मंत्रेण गृह्णीयात् ॥
 विवाहादीनि कर्माणि सांगानि तु तवाज्ञया ॥ आतरस्याः कन्यकायाः करिष्ये ह्यथोदितं
 म् ॥ इति मंत्रेण कन्यां गृहीत्वा कुंकुमादिभिरलंकृत्य विवाहप्रयोगोक्तवत्संस्कारं कुर्यात्
 विवाहोपनयनयोर्देवकोत्थापनं पितैव कुर्यादिति यमलजातविवाहोपनयनसंस्कारप्र
 करणम् ॥ अथ विकलांगान् उपनयनप्रकारः ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ षंढां धर्वाधिरस्तब्धजड
 गद्गदपंगुषु ॥ कुञ्जवामनरोगार्तशुष्कांगविकलांगिषु ॥ ध्वस्तपुंस्त्वेषु चैतेषु संस्का
 राः स्युर्यथोचितम् ॥ मत्तोन्मत्तौ न संस्कारौ पतितश्च तथैव च ॥ तदपत्यं तु संस्कार्य
 मपरेत्वा हुरन्यथेति ॥ पतितलक्षणं तु ॥ आपोडशाद्वर्षाद्वा ह्यणस्यानतीतः कालो भ
 वति द्वाविंशद्वर्षाद्राजन्यस्य चतुर्विंशद्वर्षाद्देश्यस्य ॥ एतद्वर्षेऽनतिक्रान्त एवोपनयन
 कालो भवति ॥ अत ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति ॥ तेनैतान्नोपनयेद्युर्नाध्यापयेद्युः

नयाजयेयुर्नचैभिर्व्यवहरेयुस्तदपत्यं संस्कारयेयुः ॥ ब्राह्मण्यां ब्राह्मणादुत्पन्नो ब्राह्मणः
एवेति श्रुतेः ॥ अन्येतु संस्कार्यमित्याहुः ॥ होममाचार्यः करोति ॥ उपनयनमाचार्य
समीपानयनम् ॥ अग्निसमीपेवा ॥ सावित्रीवाचनं वा ॥ अन्यदंगं यथासंभवं कार्य
मिति ॥ त्रयाणां पक्षाणामन्यतमेन प्रधानसिद्धिरित्याशयः ॥ मूकबधिरादेः सा
वित्रीवाचनासंभवे स्पृष्ट्वा आचार्येण जपः कार्यः ॥ वाचकश्चेत्तर्हि मंत्रोलिखित्वा चा
ग्नें दर्शयितव्यः ॥ तेन मनसा चिंतितव्यः ॥ यथा ॥ संस्कारमंत्रं होमादीनां करो
त्याचार्य एव तु ॥ उपनेयाश्च विधिवदाचार्यस्य समीपतः ॥ आनीयाग्निं समीपे तु सावि
त्रीं स्पृश्य वाचयेदिति पारस्करवचनम् ॥ अन्यत्समानम् ॥ उपनेयस्य वासः परिधानादि
पुये संस्कारमंत्रास्तानाचार्यः पठेदित्यर्थः ॥ तेषां त्रिरात्रोर्ध्वनदीर्घव्रतम् ॥ इति संस्का
रमास्करे विकलांगाद्युपनयनप्रकारः ॥ अथ पुनरुपनयनकारणं तद्विधिश्च ॥ तत्र पु

नरुपनयनकारणमाह॥ तच्चप्रत्यवायनिमित्तकंप्रायश्चित्तभूतंपुनरुपनयनमाद्यं॥तच्च
जातकर्मादिसंहितंतद्रहितंप्रायश्चित्तांतरसहितंकेवलंचेत्यनेकविधं॥कृतस्योपनयन
स्योक्तकालाद्यंगवैगुण्येनैवफलयापत्तावपरम्॥तत्रप्रथमंयथा॥अमत्याऔषधान्तरा
नाश्रयरोगनाशार्थपैष्ट्याःसुरायाःपानेत्रिमासकृच्छ्राचरणंपुनरुपनयनंच॥ मत्या
पैष्ट्यन्यसुरायाऔषधार्थपानेकृच्छ्रातिकृच्छ्रौपुनरुपनयनंचपैष्टीपानेद्वादशाब्दम्॥
अज्ञानाद्भारुणीगौडिमाध्वीसुरापीताचेत्तप्तकृच्छ्रंपुनरुपनयनं॥अज्ञानाद्रितोविण्मूत्रा
णामशनेसुरासंमृष्टान्नजलादिभक्षणेचत्तप्तकृच्छ्रंपुनःसंस्कारश्च॥ ज्ञात्वाविण्मूत्रा
द्यशनेचांद्रायणपुनःसंस्कारौ॥ लशुनपलांडुगृजनविडूराहश्रामकुक्कुटनरगोमां
सभक्षणेद्विजातीनांतत्प्रायश्चित्तातेपुनरुपनयनम्॥माधवमतेरत्तलशुनकृष्णवृता
कभक्षणेनपुनरुपनयनम्॥अविश्वरोमृहस्तिनीवडवामानुषीक्षीरपानेतप्तकृच्छ्रंपुनःसं

स्कारश्च ॥ रासभोष्टाधारोहणेकृच्छपुनःसंस्कारश्च ॥ इदंहेमाद्रिमतमिति ॥ सिं
धौकंचित् ॥ मिताक्षरास्मृत्यर्थसारादिमतेरासभोष्टारोहोपवासत्रयादिमात्रंनतुपु
नःसंस्कारः ॥ कौस्तुभाशयोप्येवम् ॥ वृषभारोहणेअमत्याकृच्छमत्याकृच्छत्रया
दि ॥ केचिद्वपारोहेपुनःसंस्कारंकुर्वीतितत्रमूलंमृग्यम् ॥ एवमजबस्तमहिपारोहेपि ॥
मांसभक्षकमलभक्षकपशोर्विट्भक्षणेपुनरुपनयनमात्रम् ॥ केचिन्मानुषमलभक्षणेपि
पुनःसंस्कारमात्रमाहुः ॥ प्रेतशय्याप्रतिग्राहीपुनःसंस्कारमर्हति ॥ जीवतोमृत
वार्तौश्रुत्वापुत्रादिनांऽत्यकर्मकरणेतंधृतकुंभेनिमज्ज्योद्धृत्यस्नापयित्वाजातकमा
श्रुपनयनांतसंस्कारान्कृत्वात्रिरात्रव्रतांतैर्पूर्वभार्ययातस्यांमृतायामन्यभार्ययावावि
वाहःकार्यः ॥ आहिताग्निश्चेत्पुनराधानायुष्मदित्यादि ॥ तीर्थयात्रांविनाकलिगांगवं
गांध्रांसिंधुसौवीरप्रत्यंतवासिदेशगमनेपुनःसंस्कारः ॥ चांडालान्नभक्षणेचांद्रायणंबु

द्विपूर्वकभक्षणंकृच्छ्राब्दमुभयत्रपुनःसंस्कारश्चाजिनंमेखलादंडोभैक्ष्यचर्याव्रतानि
 च॥निवर्ततेद्विजातीनांपुनःसंस्कारमर्हति ॥ वपनमेखलेतिस्मृत्यंतरपाठः॥एवंगणि
 कान्नभक्षणेपिब्रह्मचारिणोमधुमांसाशनेपुनरुपनयनंप्राजापत्यंत्रिरात्रोपवासोवा ॥
 मत्याभक्षणेपराकः ॥ अभ्यासेद्विगुणंपुनःसंस्कारश्च॥पितृमातृगुरुभ्योभिन्नस्यप्रेत
 स्यांत्यकर्मकरणेब्रह्मचारिणःपुनरुपनयनम्॥ हस्तमथितदधिभक्षणेबाहिर्वेदिपुरोडा
 शाशनेअभ्यासेकृच्छ्रःपुनःसंस्कारश्च ॥ यःसंन्यासंगृहीत्वाततोनिवृत्त्यगार्हस्थ्यंनि
 कीर्पतिसपण्मासंकृच्छ्रान्कृत्वाजातकर्मादिसंस्कारैःसंस्कृतःशुद्धोगार्हस्थ्यंकुर्यात् ॥
 एवमनशनंमरणार्थंसंकल्प्यनिवृत्तोपिकुर्यात् ॥ कर्मनाशाजलस्पर्शात्करतोयाविलं
 यनात् ॥ गंडकीबाहुतरणात्पुनःसंस्कारमर्हति ॥ ॥ अथानध्यायादेश्चद्वितीयम् ॥
 प्रदोपेनिरयनध्यायेमंदेकुण्णेगलग्रहे ॥ अपराह्णेचोपनीतःपुनःसंस्कारमर्हति ॥

अत्रप्रदोषःप्रदोषदिनम् ॥ कृष्णःकृष्णपक्षएकादश्यादिरंत्यत्रिकरूपोपरह्णश्चदिन
तृतीयभागरूपइत्युक्तम् ॥ अनध्यायाअपिनित्याएवपौर्णिमाप्रतिपदादयःपुनरुपन
यननिमित्तम् ॥ नतुनैमित्तिकाः ॥ अकालवृष्ट्यादिनिमित्तकत्रिरात्रादयः ॥ न
मित्तिकेषुप्रातर्गजितनिमित्तानध्यायएवपुनःसंस्कारनिमित्तम् ॥ अत्रविस्तरःकौ
स्तुभे ॥ अंसाभिमर्शकवटोःसमीपमानयनंप्रधानकर्मतस्यविस्मरणेपुनरुपन
यनम् ॥ एवंगायत्र्युपदेशविस्मरणेपि ॥ अत्रापितेषानर्द्धव्रतम् ॥ ब्रह्मपुराणेनार
दः ॥ सावित्रीग्रहणादूर्ध्वतद्दिनेवाचतुर्थके ॥ पंचमेष्टेद्वादशेवावत्सरेव्रतमुत्सृजे
त् ॥ मनुः ॥ पक्षमासेचवर्षेचमाजीमोक्षःप्रशस्यते ॥ तृतीयादिवसे कार्यंपंचमेच
विशेषतइति ॥ पुनरुपनयनकारणनिर्णयः ॥ ॥ अथयजुर्वेदिनांप्रायश्चित्तैःसह
पुनरुपनयनप्रयोगः ॥ प्रायश्चित्तार्थेव्रतबंधविशेषः ॥ तत्रानिमित्तानंतरमेवकरणे

उदगयनपुण्यनक्षत्राद्युक्तकालोनापेक्ष्यते ॥ अन्यथातुयथोक्तकालापेक्षा ॥ तत्र
 कर्तापितातदभावेपितृव्यादिः सपिंडः ॥ तदभावेन्यःकश्चित् ॥ यत्रपुनरुपनयनं
 प्रायश्चित्तत्वेनोक्तं तत्र पृषदुपदिष्टविधिना तदेवकार्यम् ॥ यत्रतुप्रायश्चित्तांतरसाहितं त
 त्रोक्तविधिना प्रायश्चित्तं संस्कार्येणकारयित्वाऽऽचार्येण तस्योपनयनं कार्यम् ॥ यत्रजा
 तकर्मोदिसंस्कारसाहितमुपनयनं विहितं तत्रजातादिचौलांतसंस्कारान्कृत्वा कार्यं ॥
 तत्रादौ ब्रह्मचारिणः पितृजेष्टाभ्यामन्योच्छिष्टभोजनेस्त्रियासहभोजनेवाश्राद्धसूत
 कान्नगणिकान्नाशनेवाअमुकदोषपरिहारार्थं पृषदुपदिष्टं प्रायश्चित्तं करिष्ये इति कु
 त्वा ॥ आचार्यस्तु अमुकदोषपरिहारार्थं पुनरुपनयनं संस्कारसिद्धिद्वारा श्रीपर० द्वा
 दशसहस्रगायत्रीजपमंहवा ब्राह्मणद्वारा करिष्ये ॥ ब्रह्मचारिस्थंडिले ग्निप्रतिष्ठा
 प्यअग्निमुखं कृत्वा आज्यं संस्कृत्याधाराज्यभागान्तं कृत्वा आज्यप्लुतपलाशसमिधं

गृहीत्वा ॐ पुनस्त्वादि० कामाः स्वाहा ॥ १ ॥ ॐ पुनर्मन्त्रं पुनरायुर्मन्त्रं आगुन्पुनः
प्राणः पुनरात्माम् आगुन्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं मन्त्रं आगन् ॥ वैश्वानरोऽदब्धस्तनु
पाऽअग्निर्द्विः पातु दुर्गिताद्वत्तु द्यात्स्वाहा ॥ २ ॥ ततश्च रुहोमः ॥ ॐ सुप्ततै अग्ने० घृते
नस्वाहा ॥ १ ॥ यत्तैपवित्रं मन्त्रिष्यन्नेवितर्तमन्तरा ॥ ब्रह्मतेन पुनातु मास्वाहा ॥ २ ॥
पर्वमानः सोऽअद्य नः पवित्रेण विचर्षणिः ॥ यः पोता स पुनातु मास्वाहा ॥ ३ ॥ उभा
भ्यां देवसवितः पवित्रेण सुवेन च ॥ माम्पुनीहि बिभ्रतुः स्वाहा ॥ ४ ॥ ततः स्विष्टकृ
दादि नवाहुतीर्हित्वा होमशेषं समाप्य ॥ गां दत्वा अथवा गोनिष्क्रयं दद्यात् ॥ ततः कृत
मंगलस्नानो धृततिलकः कर्ता शुभासन उपविश्य ॥ दक्षिणतः संस्कार्य चोपवेद्य ॥

आचम्यप्राणानाम्यदेशकालकीर्तनातिअस्यसंस्कार्यस्यपुनःसंस्कारसिद्धिद्वारा
 श्रीपरमेश्वर० जातकर्माद्युपनयनानां संस्कारान्करिष्ये ॥ अथवाकेवलमुपनयन
 संस्कारं करिष्ये इति संकल्पः ॥ तदंगविहितं निर्विघ्नता सिद्धयर्थं गणेशपूजनादिमंड
 पप्रतिष्ठानां दीश्राद्धांतं कृत्वा ॥ अधिकारार्थं ब्राह्मणान्भोजयित्वा कुमारवपनादिकं
 कृत्वा प्रयोगानुसारेण उपनयनं कृत्वा जातकर्म प्रभृत्युपनयनानां संस्कारान्कृत्वा ॥ इ
 त्याद्यः पक्षः ॥ अथापरमापरिधानात्कृत्वा पालाशीसमिधमादाय ब्रातय प्रायाश्चित्तं हु
 त्वा व्याहृतीर्जुहोति ॥ इति द्वितीयः पक्षः ॥ अथापरो ब्राह्मणवचनात्सावित्र्याशतकु
 लोभिर्मंत्रितं धृतं प्राश्य कृतप्रायश्चित्तो भवतीत्यादिकमवददिति तृतीयः पक्षः ॥ ॥
 तत्रोक्तपक्षाणां शक्ताशक्तभेदेन व्यवस्था ॥ इदं कौस्तुभे द्रष्टव्यम् ॥ एवं शाखांतरेष्व
 पिवपनमेखलाजिनदंडभैक्ष्यचर्याव्रतादिकं वैकल्पिकव्यवस्थयानुष्ठाय स्वस्वशाखा

कोपनयनकार्यम् ॥ ॥ इतिसंस्कारभारकरेसंक्षिप्तपुनरुपनयनप्रयोगः ॥ ॥ अथ
ह्मचारिव्रतलोपेप्रायश्चित्तम् ॥ बौधायनः ॥ अत्रशौचाचमनसंध्यावंदनदर्भभिक्षा
ग्रिकार्यराहित्यशूद्रादिस्पृशकौपीनकटिसूत्रयज्ञोपवीतमेखलादंडाजिनत्यागदिवा
स्वापच्छत्रधारणपादुकाद्यारोहणमालाधारणोद्धर्तनानुलेपनोजनजलक्रीडाद्युतनृ
त्यगीतवाद्याभिरतिपाखंडादिभाषणपर्युषितभोजनादिव्रतलोपसकलदोषपरिहारा
र्थकृच्छ्रत्रयंचरेन्महाव्याहृत्यादिअनादिष्टहोमंचकुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ आचम्यप्रा
णानायम्यदेशकालकर्तनान्तिपूर्वोक्तशौचाचमनादिव्रतानियमानामध्येकश्चिद्रतलो
पस्तज्जनितदोषपरिहारार्थकृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तंवातप्रत्याम्नायगोनिष्कयर्जतद्रव्य
द्रव्यदानंमहाव्याहृत्यादिअनादिष्टहोमंचकरिष्ये ॥ तत्रादौगोनिष्कयर्जतद्रव्य
दत्त्वा ॥ व्रतलोपजनितदोषपरिहारार्थकृच्छ्रत्रयात्मकप्रत्याम्नायेनइदंयथाशक्तिगो

निष्कथद्रव्यममुकशमिणेव्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइति ॥ ततःस्थंडिलेपंचभूसंस्कार
 रपूर्वकंविटनामानमग्निप्रतिष्ठाप्य ॥ ब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागंतेव्यस्तसमस्तव्या
 हृतीश्चतस्रः पंचवारुणेत्यादिनवाहुतीश्चाज्येनजुहुयात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ भूःस्वाहा
 इदमग्नयेनमम ॥ ॐ भुवःस्वाहाइदंवायवेन० ॐ स्वःस्वाहाइदंसूर्याय० ॥ ॐ भूःस्वाहा
 भुवःस्वःस्वाहाइदंप्रजापतयेन० ॥ ॐ त्वन्नोऽअग्ने० स्मत्स्वाहा० इदमग्नीवरुणाभ्यां
 न० ॥ ॐ सत्वन्नोअग्ने० एधिस्वा० इदमग्नीवरुणा० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० जठस्वा० इ
 दमग्नयेअग्नयेनमम ॥ ॐ येतेशतं० स्वर्काःस्वा० इदंवरुणायसवित्रोविष्णवेविश्वेभ्यो
 देवेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्चन० ॥ ॐ उदुत्तमम्ब० स्यामस्वाहा० इदंवरुणाया
 दित्यायादितयेचनमम ॥ एताअनादिष्टनवाहुतयः ॥ अनंतरंमहाव्याहृत्यादि
 स्विष्टकृदंतादशाहुतीराज्येनहुत्वा ॥ संस्रवप्रागनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमा

मेखलामजिनदड ॥ तथाचमनुः ॥ मेखलामजिनदड
॥ त्रुटितानामेखलादीनांपुनर्ग्रहणंकार्यम् ॥ तत्राचमनुः ॥ मेखलामजिनदड
मुपवीतंकमंडलुम् ॥ अप्सुप्रास्यविनष्टानिगृहीत्वान्यानिमंत्रवादितव्रतलोपेप्रायश्चि
त्तम् ॥ अथवेदारंभनिर्णयः ॥ तत्रवेदब्रह्मचर्यचरेदित्यनेनवेदाध्ययनांगतयाब्रह्म
चर्याचरणमुक्तम् ॥ वेदाध्ययनारंभकालस्येतिकर्तव्यताचनोक्ता ॥ केवलंसमावर्तन
कर्मसूत्रकारेणारब्धम् ॥ वेददठंसमाप्यस्नायात् ॥ अत्रवेदस्यारंभविनासमाप्तिःकर्तुंन
शक्यते ॥ अतउपनयनानंतरमेववेदारंभस्यसमयः इत्यवगम्यते ॥ इतिकर्तव्यता ॥
पुनःएतदेवव्रतादेशनविसर्गेष्विति ॥ उपाकर्महोमातिदेशाद्व्रतादेशनवेदारंभःप्राप्नो
ति ॥ अतश्च ॥ उपनीयगुरुःशिष्यमहाव्याहृतिपूर्वकम् ॥ वेदमध्यापयेदेनंशौचाच्चा
रांश्चशिक्षयेदिति ॥ अत्रापिनादीश्राद्धविनानारभ्यते ॥ अतः कारणाज्ज्योतिःशा
स्त्रोक्तेश्चमेदिनेकार्यम् ॥ सचस्वशाखापूर्वकोवेदारंभः ॥ वसिष्ठः ॥ पारंपर्यागतोयेषां

वेदः सपरिवृंहणम् ॥ यच्छाखाकर्मकुर्वीत तच्छाखाध्ययनं तथा ॥ १ ॥ अधीत्य शा-
 खामात्मियामन्यशाखां ततः परम् ॥ स्वशाखायः परित्यज्य शाखारंढः स उच्यते ॥
 ॥ २ ॥ पराशरः ॥ वेदस्याध्ययनं सर्वधर्मशास्त्रस्यैव हि ॥ अजानतोर्थं तद्वचर्थं तु
 पाणां कंडं न यथा ॥ १ ॥ मनुः ॥ यो न धीत्यद्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् ॥ स जीवन्ने-
 व शूद्रत्वमाशुगच्छति सान्वयः ॥ १ ॥ इति ॥ अत्र प्रतिवेदस्यारंभणं पृथक् पृथक् ॥
 तत्पक्षे प्रतिवेदस्याहुतिद्वयं ब्रह्मणे इत्यादि नवाहुत्यनंतरं महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदं-
 तादशाहुतीहुत्वा होमशेषं समाप्य वेदारंभं कृत्वा अभ्यसेत् ॥ ततः परं द्वितीयस्य नां दी-
 श्राद्धाधारंभः ॥ एवं सर्वत्र ॥ तदशक्तौ एकतंत्रेण नां दीश्राद्धमेकमेवेति प्रतिवेदस्याहु-
 तिद्वयं ब्रह्मणे छंदोभ्यश्च हुत्वा अंतैः प्रजापत्यादि सप्ताहुती हुत्वा अनंतरं महाव्याहृत्या-
 दिदशाहुतयः ॥ तत्रायंक्रमः ॥ वेदाख्ये मातृनां दीमुखमथ जुहुयाद्ब्रह्मैवैकैः स्तरिक्षवायुं

ब्रह्मादिद्वित्वानवयजुषिभवेन्मुख्यतोभूर्भुवाद्याः ॥ ऋग्वेदेप्राक्पृथिव्याग्रयइतिचाद
वेसूयमेवंचसामाथर्वदिभ्यश्चचंद्रमसइतिनिखिलातत्वसंख्याहुतीनाम् ॥ १ ॥ अथ
प्रयोगः ॥ तत्रआचार्यउपनयनोत्तरमनध्यायरहितेज्योतिःशास्त्रोक्तशुभदिनेब्रह्मचा
रिणमाहूयशुभासनेस्वस्योत्तरतउपवेश्य ॥ व्रतादेशोवेदारंभस्तत्रप्राणानायम्यदेश
कालकर्तनतिअस्यब्रह्मचारिणः अद्यकरिष्यमाणानांवेदव्रतचतुष्टयारंभणकर्मणां
स्वशाखापूर्वकवेदारंभमहंकरिष्येतत्रानिर्विघ्नार्थगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंतिअपाप
मातृकापूजनंवसोद्धारानांदीश्राद्धंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ तत्रपुण्याहवाचनंतिअपाप
कःप्रीयतामित्यूहः ॥ ततःस्थंडिलपंचभूसंस्कारपूर्वकंसमुद्भवनामानमग्निप्रतिष्ठा
प्य ॥ ततोब्रह्मोपवेशनाद्याज्यभागांतंचरुवर्जकृत्वा ॥ आज्यभागानंतरंयजुर्वेदाहु
तीर्जहोति ॥ ॐ अंतरिक्षायस्वाहाइदमंतरिक्षायनमम ॥ ॐ वायवे० इदंवायवेन० ॥

ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदं ब्रह्मणे० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदं छंदोभ्यो० ॥ अथ ऋग्वेदाहुती
 जुहोति ॥ ॐ पृथिव्यैस्वा० इदं पृथिव्यै० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदमग्नये० ॥ ॐ ब्र
 ह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदं छंदोभ्यो० ॥ अथ सामवेदाहुती जुहोति ॥
 ॐ दिवेस्वा० इदं दिवे० ॥ ॐ सूर्यायस्वा० इदं सूर्या० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र
 ह्म० ॥ ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदं छंदोभ्यो० ॥ ॥ अथाथर्ववेदाहुती जुहोति ॥ ॐ दि
 ग्भ्यःस्वा० इदं दिग्भ्यो न० ॥ ॐ चंद्रमसेस्वा० इदं चंद्र० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥
 ॐ छंदोभ्यःस्वा० इदं छंदो० ॥ ॐ प्रजापतये० इदंप्र० ॥ ॐ देवेभ्यःस्वा० इदं देवे० ॥
 ॐ ऋषिभ्यःस्वा० इदमृ० ॥ ॐ श्रद्धायैस्वा० इदं श्रद्धायै० ॥ ॐ मेधायै० इदं मेधायै० ॥
 ॐ सदसस्पतयेस्वा० इदं सदसस्पतये० ॥ ॐ अनुमतयेस्वा० इदमनुमतये० ॥ ततो
 महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीता विमोकांतं हो

मशेषं समाप्य ॥ ततो वेदाध्ययनमारभेत् ॥ तच्च कारिकायां ॥ वेदारंभेवसाने च पादौ
ग्राह्यौ गुरोः सदा ॥ व्यवस्थपाणिना कार्यमुपसंग्रहणं गुरोः ॥ १ ॥ सव्येन सव्यः सप्रष्ट
व्योदक्षिणेन तु दक्षिणः ॥ ब्राह्मणः प्रणवंकुर्यादादावन्ते च सर्वदा ॥ २ ॥ प्रत्यङ्मुखायोपवि
ष्टायोपसमीक्षते गुरुः ॥ वेदारंभमनुब्रूयाद्यथाशास्त्रमतं द्रितः ॥ ३ ॥ हस्तौ तु संयुतौ धा
र्यौ जानुनोरुपरि स्थितौ ॥ गुरोरनुमतिकुर्यात्पठनान्यमतिर्भवेत् ॥ ४ ॥ हस्तहीनं तु
योधीते स्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुः सामभिर्दग्धो विद्योनिर्मधि गच्छति ॥ ५ ॥ प्र
णवं प्राक्प्रयुंजीत व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥ सावित्रीं चानुपूर्वेण ततो विदान्समारभेत् ॥ १ ॥
प्रणवमादावन्ते च कुर्यात् ॥ ततः शिष्टाचाराद्ब्रह्मचारिणा वेदसरस्वतीपूजनं कार्यम् ॥
अद्य पू० तिथौ ब्रह्मवर्चससिद्धयर्थं वेदसरस्वतीपूजनं च करिष्ये ॥ वेदसरस्वतीं स्थाप्य
॥ श्रीश्रते इति ऋग्भ्यां षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ ततः प्रत्यङ्मुखायोपवि

प्रायपादोपसंग्रहणपूर्वकमाचार्यमुखमीक्षमाणाय अनसूयकायस्वहस्तौ जानुभ्यामु
 परिकृतवते ब्रह्मचारिणे वेदं प्रयच्छति ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः ॐ तत्सवितुः ॥ १ ॥ ॐ इषेत्सो
 ज्जैत्वाद्याय वस्थे देवोर्वः सविता प्राप्स्यतु श्रेष्ठतमाय कर्मणऽआप्याय ध्वमध्न्याऽइ
 न्द्राय भागम् प्रजावर्तीर नमीवाऽअयुक्षमामावस्तेनऽईशतमाघशर्ठः सोऽध्रुवाऽअस्मिन् गो
 पंतौ स्यात बुह्यं जमानस्य पशून् पाहि ॥ १ ॥ इति यजुर्वेदः ॥ ॐ अग्निमीळपुरोहि
 तं यज्ञस्य देवमृत्विजम् ॥ होतारं रत्नधातमं ॥ १ ॥ इति ऋग्वेदः ॥ ॐ अग्नऽआयाहि वीत
 ये गृणानो हव्यदातये ॥ निहोतासत्सिवाहि पि ॥ १ ॥ इति सामवेदः ॥ ॐ शन्नो
 देवीरुभिष्ट्युऽआपो भवंतु पीतये ॥ शंक्र्योरुभिस्त्रवन्तु नः ॥ १ ॥ इत्यथर्ववेदः ॥ ॐ स्व

स्तीत्युक्ता ॥ इतिस्वशाखाविधिवत्स्वशाखावेदं परशाखाविधिवत्परशाखावेदं च पठे
 त् ॥ ब्राह्मणभोजनम् ॥ यांतुमातृगणेति मातृणां विसर्जनम् ॥ इति संस्कारभारस्करेवे
 दव्रतचतुष्टयं ॥ अथैकशांतकर्मोच्यते ॥ जन्मतः सप्तदशवर्षेनोचेद्भ्रतविसर्गात्पूर्वं
 कालापकपर्पणंकृत्वा उदगयेन शुक्लपक्षे चौलोकतिथ्या दौ गोदानं कुर्यात् ॥ तत आचार्यो
 बहिःशालायां पत्न्या सह शुभासने उपविश्य ॥ तद्दक्षिणतो ब्रह्मचारिणमुपवेदय ॥ आ
 चम्य प्राणानायम्य देशकालकीर्तनंति अस्य ब्रह्मचारिणः कैशांतकर्मोहं करिष्ये ॥ त
 दंगविहितंगणपतिपूजनं स्वास्ति पुण्याहवाचनमविघ्नपूजनं मंडपस्थापनमातृकापूज
 नं वसोद्धारा आयुष्यमंत्रजपनां दीश्राद्धं च करिष्ये इति कृत्वा ॥ अत्र पुण्याहवाचनंति

१ ब्रह्मचारिणः रेतोत्सर्गादिप्रायश्चित्तप्रयोगरत्नादिभ्यो गंतव्यम् । २ कैशांतकालनिर्णयोगदाधरादि
 भोजिगः ॥ मंडपप्रतिष्ठाकर्तव्या ॥ तथा पीदानीं तनानामकरणात्नात्र लिखिता ।

प्रजापतिः प्रीयतामित्यूहः कर्तव्यः ॥ वहिःशालायां स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं सूर्य
 नामाग्निप्रतिष्ठाप्य ॥ ततो ब्रह्मोपवेशनादि पात्रासादनं च रुवर्जम् ॥ पात्रासादनानंतर
 मुपकल्पनीयानि ॥ शीतोदकं ॥ उष्णोदकं ॥ नवनीतापिंडः ॥ घृतापिंडोवा ॥ त्र्ये
 णीशलली ॥ सप्तविंशतिकुशंतरुणानि ॥ ताम्रपरिष्कृत आयसक्षुरः ॥ आनडुहगो
 मयपिंडः ॥ नापितोवरश्च ॥ अन्नगौरिवरः ॥ एतान्युपकल्प्य ॥ पवित्रच्छेदना
 दिपर्युक्षणातिआधारावाज्यभागौ च हुत्वा ॥ ततो महाव्याहृत्यादिस्विष्टकृदंतदशाहु
 तयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा० इदं प्रजा० ॥ ॐ इंद्राय स्वाहा० इदं मिद्रा० ॥ ॐ
 अग्नये स्वा० इदम० ॥ ॐ सोमाय स्वा० इदं सोमा० ॥ ॐ भूः स्वाहा इदमग्न० ॥ ॐ
 भुवः स्वा० इदं वा० ॥ ॐ स्वः स्वा० इदं सूर्याय० ॥ ॐ त्वन्नो अग्ने० इदमग्नीवरु० ॥

ॐ सत्त्वन्नोऽअग्ने० इदमग्नीव० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० इदमग्नेयेअ० ॥ ॐ येतेशतं० इदं
वरुणा० सवि० ॥ ॐ उर्दुत्तमं० इदंवरुणायादि० ॥ ॐ प्रजापत० इदंप्रजा० ॥ ॐ अ
ग्नेस्विष्टकृते० इदं० ॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतं होमशेषं समाप्य ॥
ततो मातुरं केवलं चारिणमुपवेदय ॥ एकस्मिन्पात्रे शीतास्वप्सूणा अपआसिंचति ॥
उदकासेकमंत्रविशेषः ॥ ॐ उष्णेन० केशश्मश्रुवपेति ॥ अथात्र नवनीतपिंडं प्रास्य
ति ॥ तत उदकमादाय दक्षिणगोदानमुंदति ॥ ॐ सवित्रा प्रसूता इति मंत्रेण ॥ ततः
त्र्येण्याशलल्या विनयति ॥ त्रीणि कुशतरुणान्यंतर्दधाति ॥ ॐ ओषधे त्रायस्व इ
ति मंत्रेण ॥ ताम्रपरिष्कृताय सक्षुरग्रहणम् ॥ ॐ शिवो नामासि० इति मंत्रेण ॥ ततः
केशकुशक्षुरसंलग्नीकरणम् ॥ ॐ निर्वर्तयाम्या० इति मंत्रेण ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ ये

नावपत्सवि० इति मंत्रेण प्रच्छिद्यानहुहेगोमयपिंडे प्रास्यत्युत्तरतोऽधियमाणे ॥ एवमे
 वापरं वारद्वयं दक्षिणगोदाने तूष्णीं कर्म कर्तव्यम् ॥ ततः पश्चिमगोदाने उदनादिसंलग्नक
 रणांतमेकवारं पूर्ववत्समं मंत्रं कुर्यात् ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ त्र्यायुषश्चमदं ॥ इति
 मंत्रेण प्रच्छिद्या ॥ पश्चिमगोदाने एवं पुनर्वारद्वयं तूष्णीं कर्म कर्तव्यम् ॥ ततः उत्तर
 गोदाने उदनादिसंलग्नकरणांतमेकवारं पूर्ववत्समं मंत्रं कुर्यात् ॥ छेदनमंत्रस्तु ॥ ॐ
 येनभूरिश्च ॥ इति मंत्रेण प्रच्छिद्यानं ॥ पुनरुत्तरगोदाने एवं पुनर्वारद्वयं तूष्णीं कर्म
 कर्तव्यम् ॥ ततः शिरःसमं तान्मुखांतं क्षुरं त्रिवारं आमयित्वा ॥ मंत्रे विशेषः ॥ ॐ
 यत्क्षुरेणमज्जं शिरोमास्यायुः प्रमोपीमुखम् ॥ १ ॥ इति मंत्रेण ॥ ततः शिरःसमुद्धना
 पितायक्षुरं प्रयच्छति ॥ ॐ अक्षण्वं पारिवपेत्यनेन मंत्रेण ॥ नापितः शिखारक्षित्वा
 केशश्मश्रुवपनं कुर्यात् ॥ ब्रह्मचारिणः स्नानम् ॥ केशांते आचार्याय गार्गं ददाति ॥ स

५
वैपुसंस्कारकर्मस्वाधानादिविवाहातिष्ठुपितैवकर्ता ॥ तदभावान्यः ॥ यथाशू
क्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ यांतुमातृइतिमातृणां विसर्जनम् ॥ संवत्सरं ब्रह्मचर्य
मवपनंचइतिकेशांतकर्मनंतरंब्रह्मचारी ब्रह्मचर्यव्रतंचरेत् ॥ अवपनंचकेशांतोत्त
रंसंस्कृतः संवत्सरं वपनं वर्जयेत् ॥ द्वादशरात्रं षड्रात्रं त्रिरात्रं मंततः इति विकल्पः ॥ समावर्त
इति संस्कारभास्करकेशांतप्रयोगः ॥ अथ समावर्तनकर्मोच्यते ॥ समावर्त
नमुदगयनेकार्यं तथापि कर्मवशान् मार्गशीर्षे विवाहप्रसक्तौ दक्षिणायने पिकार्यम् ॥ इ
ति धर्मसिंधौ ॥ समावर्तनकालः ॥ सावित्रीग्रहणादूर्ध्वतद्दिने वा चतुर्थके ॥ तृती
ये द्वादशे वर्षे वत्सरं व्रतमुत्सृजेत् ॥ पूर्वार्धोक्तकालौ अन्यथा गौणे तिकारिकाकारः ॥
वेदमधीत्य गुरुणानुज्ञातः स्नायात् ॥ ब्रह्मचर्यं वाष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि समाप्य स्ना
यात् ॥ द्वादशवर्षिकं वा व्रतं समाप्य गुरुवर्णुज्ञातः स्नायात् ॥ उभयं वा समाप्य स्ना

यात् ॥ वेदशब्देन विधिविधेयस्तर्क इत्येतन्नयमुच्यते ॥ विधिविधायकं ब्राह्मणवा-
क्यम् ॥ विधेयो मन्त्रः ॥ तर्कोऽर्थवादः ॥ शिक्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तं छंदो ज्योतिषमि-
त्येभिः पङ्क्तैः सहितं वेदमधीत्यावगम्य च स्नानमिच्छंत्येके आचार्याः ॥ न कल्पमा-
त्रं ग्रंथमात्रे अधीतेऽनवबुद्धे स्नानमिच्छंति ॥ अनुष्ठानायोग्यत्वात् ॥ ग्रंथमात्रा-
ध्ययनेन विकृतयाज्ञिकोऽयज्ञविद्याकुशलः कामं स्नायात् ॥ तच्च ज्योतिःशास्त्रोक्तशुभादि-
नेन ब्रह्मचारीकृतं नित्यक्रियोऽर्थो दिनानुरूपं पूज्यते नानुज्ञातः समावर्तनाख्यं कमक्रुया-
त् ॥ वागीशादितिसौम्यपौष्णदिनकृन्मित्रोत्तरारोहिणीगोविंदेषु शशांकभानुगुरु-
विच्छुक्कार्कवारादिषु ॥ रिक्तापर्वतथाष्टमीप्रतिपदं पंचमीं टं हरिं हित्वा शुद्धियुतेष्टमे-
न्हिविमले कुर्यात्समावर्तनमिति श्रीधरः ॥ तत्रायं क्रमः ॥ स्नानेच्छोर्मातृनां दीप्तसप्तत्रिंश-
तिसमिन्त्वाष्टं कुम्भमिपेको माँजौ मुक्त्वारवीक्षादधितिलवपनंदं तथा वावनेजौ ॥ लेपो

वासंसि सूत्रं स्रजमथ शिरसो विष्टनं कर्णभूषां कृत्वानेत्रां जनानां दिरापेचपदत्राणयोऽन्यथा
साः ॥ तत आचार्य उक्तदिने कृतनित्यक्रियः सभार्यः ब्रह्मचारिणा सह शुभासने उपवि
श्या च म्यप्राणानां यम्यदेशकालं कर्तनं तिस्र्यस्य ब्रह्मचारिणः ॥ तदंगविहितं गणपति पूजनं
द्वारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं समावर्तनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ तदंगविहितं गणपति पूजनं
स्वस्ति पुण्याहवाचनं मातृका पूजनं वसो धारा आयुष्यमंत्र जपं नां दी श्राद्धं च करिष्ये इ
तिकृत्वा ॥ अत्र पुण्याहवाचनं तिसु श्रवः प्रीयतामिति वदेत् ॥ ततः भो आचार्य अहं स्ना
स्ये इत्यनुज्ञा प्रार्थना ब्रह्मचारिणः ॥ स्नाहति प्रत्यनुज्ञा गुरोः ॥ ततो ब्रह्मोपवे
गुरोः ॥ ततः परिश्रिते पंचभूषं स्कारपूर्वकं सूर्यनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ संधुक्षणानि ॥ द
शनादि पात्रासादनं च रुवर्जम् ॥ पात्रासादनं ततः सुपकल्पनीयानि ॥ धौतवस्त्रम् ॥ द
पर्युक्षणार्थं मुदकम् ॥ समिधः ॥ हरिताः कुशाः ॥ अष्टौ वारि कुंभाः ॥ धौतवस्त्रम् ॥ द

धितिलावां ॥ नापितः ॥ स्नानार्थमुदकम् ॥ औदुंबरं कनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलं द्वादशांगुलं
दीर्घं सरलं सत्त्वं चंदंतधावनकाष्ठं ब्राह्मणस्य ॥ दशांगुलं दीर्घं राजन्यस्य ॥ अष्टांगुलं दीर्घं वै
श्यस्य ॥ उद्धर्तनद्रव्यम् ॥ स्नानार्थमुष्णोदकं ॥ चंदनं ॥ अहतेवाससी ॥ यज्ञोपवीतं ॥
पुष्पाणि ॥ उष्णीषं ॥ कर्णालंकारौ ॥ अंजनं ॥ आदर्शः ॥ छत्रम् ॥ उपानहौ ॥ वै
णवदंडः ॥ पूर्णपात्रं ॥ वरोवा ॥ एतान्युपकल्प्य ॥ पवित्रच्छेदनादिपर्युक्षणं ति आवा
राज्यभागौ च जुहुयात् ॥ ॐ प्रजापतये स्वा० इदं प्र० ॥ ॐ इंद्राय स्वा० इदमि० ॥ ॐ
अग्नये स्वा० इदम० ॥ ॐ सोमाय० इदं सो० ॥ इत्याज्यभागानंतरं स्वशाखावेदारं भ
णाहुतिहोमः ॥ अनंतरं ब्रह्मणे छंदोभ्य इत्याहुतिद्वयमपि जुहोति ॥ यदि वेदचतुष्टय
मधीत्यस्नानं करोति तदा प्रतिवेदं दाहुतिद्वयं हुत्वा ब्रह्मणे छंदोभ्य इत्याहुतिद्वयं पुनर्जु
होति ॥ ततः प्रजापतय इत्यारभ्यानुमत्यंताः सप्ताहुतीर्जुहोति ॥ एवं वेदद्वयत्रयाध्य

गनेपियोज्यम् ॥ ततोमहाव्याहृत्यादिसिषष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ तद्यथा ॥ ॐ अंत
रिक्षायस्वा० इदमंत० ॥ ॐ वायवेस्वा० इदंवा० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥ ॐ छं
दोभ्यः स्वा० इदंछं० ॥ इतियजुः ॥ ॐ पृथिव्यैस्वा० इदंपृ० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदमग्न
ये० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्यः स्वा० इदंछं० ॥ इति ऋक् ॥ ॐ दिवे
स्वा० इदंदि० ॥ ॐ सूर्यायस्वा० इदंसू० ॥ ॐ ब्रह्मणेस्वा० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्यः स्वा०
इदंछं० ॥ इतिसाम ॥ ॐ दिग्भ्यः स्वा० इदंदि० ॥ ॐ चंद्रमसे० इदंचं० ॥ ॐ ब्रह्म
णे० इदंब्र० ॥ ॐ छंदोभ्यः स्वा० इदंछं० ॥ इत्यथर्वः ॥ ॐ प्रजापतये० इदंप्र० ॥ ॐ देवे
भ्यः स्वा० ॥ ॐ ऋषिभ्यः स्वा० ॥ ॐ श्रद्धायै० ॥ ॐ मेधायै० ॥ ॐ सदसस्पतये०
॥ ॐ अनुमतये० ॥ ॐ भूः स्वा० इदम० ॥ ॐ भुवः स्वा० इदवा० ॥ ॐ स्वः स्वाहा०

इदं सू० ॥ ॐ त्वन्नो अग्ने० इदमग्नाव० ॥ ॐ सत्वन्नो अग्ने० इदमग्नीव० ॥ ॐ अया
 श्वाग्ने० इदम० अ० ॥ ॐ ये ते शतं० इदं व० स० वि० ॥ ॐ उदुत्तुमम्० ॥ इ० व० दित्या० ॥
 ॐ प्रजाप० इदं प्र० ॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृ० इदम० स्वि० ॥ ततः संस्रव प्राशनादिप्रणी
 ता विमोक्तं होमशेषं समाप्य ॥ ततः परिसमूहनादित्र्यायुषकरणं तं सामिदाधानं ब्र
 ह्मचारी करोति ॥ आचार्यस्योत्तरत उपविश्य ॥ दक्षिणहस्ते नाग्नेः संधुक्षणप्रक्षेपः व
 क्ष्यमाणमंत्रैः पंचभिः ॥ ॐ अग्ने सु० ॥ ॐ यथा त्वमग्ने० ॥ ॐ एवं मा २० ॥ ॐ यथा त्व
 म० ॥ ॐ एवमहं म० ॥ इत्येतैः पंचभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रमिधनप्रक्षेपः ॥ प्रदाक्षिणमग्निपशु
 क्ष्योत्तिष्ठन्तसमिधआदधाति ॥ ॐ अग्नये स० ॥ १ ॥ इति मंत्रेण प्रथमसमिधमादधा
 ति ॥ अनैनैवमंत्रेण द्वितीयां तथा तृतीयाम् ॥ उपविश्य पुनः ॥ अग्ने सुश्रवेत्यारभ्यपं

चैधनप्रक्षेपः ॥ ॥ तूष्णीपाणोप्रतप्यवक्ष्यमाणैः सप्तभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं मुखविमार्जनं ॥
ॐ तनूपा० तन्वंमे० ॥ ॐ आयुर्दा० स्यायु० ॥ ॐ वर्चोदा० वर्चो० ॥ ॐ अग्रेय
न्मे० ॥ ॐ मेधांमिदेवः ॥ ॐ मेधांमिदेवी० ॥ ॐ मेधामिधि० ॥ इत्येतैर्मुखमार्जनम् ॥
अत्रशिष्टाचारः ॥ ॐ अंगानिचम० इतिमंत्रेणप्रतप्तपाणिभ्यांशिरःप्रभृतिपादपर्यं
तानिसर्वाण्यंगान्यालभते ॥ ततोदक्षिणहस्ताग्रेण ॥ ॐ वाक्चमआ० इतिमुखालंभनं ॥
ॐ प्राणश्च० इतिनासारंघ्रेयुग० ॥ ॐ चक्षुश्च० चक्षुर्पायु० ॥ ॐ श्रोत्रं च० इ० श्रोत्रेच०
इ० श्रोत्रेयु० ॥ ॐ यशोवलंच ॥ इतिबाह्वोरुपस्पर्शनम् ॥ ततस्त्वयायुषाणिकरोति ॥
अनामिकयाभस्मगृहीत्वाभस्मनाललाटेग्रीवायां दक्षिणेऽसेहृदिच ॥ त्र्यायुपमिति
प्रतिमंत्रम् ॥ ॐ त्र्यायुपंजुमदंग्रे० ॥ १ ॥ इतिमंत्रस्यप्रतिपादेन ॥ ततो गोत्रनाम
पूर्वकं वैश्वानरादीनामभिवादनम् ॥ तत आचार्यः परिश्रितस्योत्तरतोऽधानासुदं कुम्भानां

दक्षिणोत्तराणांस्थापनम् ॥ उदकुंभानांपुरस्तात्प्रागग्रकुशास्तरणम् ॥ तेषु स्नानकर्ता
 तिष्ठेदुदङ्मुखः ॥ ॐ येप्स्वंतरग्रयः प्राविष्टागोह्यऽउपगोह्योमयूखोमनोहास्खलुविरु
 जस्तनुदुपुरिंद्रियहातान्विजहामि योरोचनस्तमिह गृह्णामि ॥ इत्यनेन मंत्रेण कस्मादुद
 कुंभादुदकं गृह्णात्वा तेनोदकेनाभिषिच्येति स्नानकर्ता तस्मान्म् ॥ ॐ तेन मामभिषिचामि
 श्रियैयशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसाय ॥ १ ॥ इति मंत्रेणाभिषिचति ॥ पुनः येप्स्वंतरग्रय इति
 मंत्रेणैवाद्वितीयोदकुंभादुदकमादाय ॥ ॐ येन श्रियमकृणुतां येनावमृशतां १ सुरान् ॥
 येनाक्षावभ्यर्ग्यपि च तां यद्वा तं ददश्विनायशः ॥ १ ॥ इति मंत्रेणाभिषिचति ॥ पुनः येप्स्वं
 तरग्रय इत्यनेन तृतीयोदकुंभादुदकमादाय ॥ ॐ आपो हि ष्ठा ० ॥ १ ॥ इति मंत्रेणा
 भिषिचति ॥ पुनः येप्स्वंतरग्रय इत्यनेन चतुर्थोदकुंभादुदकमादाय ॥ यो वः शिव ० ॥
 ॥ १ ॥ इति मंत्रेणाभिषिचति ॥ पुनः येप्स्वंतरग्रय ० ॥ १ ॥ इति मंत्रेण पंचमोदकुं

भादुदकमादाय॥ॐ तस्माऽअरंग०॥१॥ इति मंत्रेणाभि० ॥ पुनः येऽपस्वंतरग्रयइत्यनेन
 मंत्रेण षष्ठसप्तमाष्टमोदकुंभेभ्यः प्रत्येकमुदकमादाय तूष्णीं वारत्रयमभिषिचति स्ना
 नकर्तात्मानम् ॥ तत उर्दुत्तममिति मंत्रेण मेखलां शिरोमार्गेण निःसार्य भूमौ निधाय ॥
 तथैवाजिनं चोत्तार्य ॥ दंडत्यागं कृत्वा तमुदगग्रं भूमौ निधाय ॥ अन्यद्वासस्तू
 ष्णीं परिधायादित्यमुपतिष्ठते ब्रह्मचारी॥ ॐ उद्यन् भ्राज भृष्णुरिंद्रो मरुद्भिरस्तात्प्रात
 र्यावभिरस्तादशसनिरसि दशसनं माकुर्वा विदन् मागमयोद्यन् भ्राज भृष्णुरिंद्रो मरुद्भिर
 रस्ताद्दिवायावभिरस्ताच्छतसनिरसि शतसनं माकुर्वा विदन् मागमयोद्यन् भ्राज भृष्णु
 रिंद्रो मरुद्भिरस्तात्सायं यावभिरस्तात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनं माकुर्वा विदन् मागमय
 ॥ १ ॥ इत्यादित्योपस्थानमंत्रः ॥ ततोदधिप्राशनं तिलप्राशनं वा तूष्णीम् ॥ जटालो
 मनखानां निंकृतनम् ॥ स्नानम् ॥ औदुंबरकाष्ठेन दंतधावनम् ॥ ॐ अन्नाद्याय व्यूहध्वजं

सोमोराजायमागमत् ॥ समेमुखंप्रमार्क्षितयशसाचभगेनच ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणदंता
 न्धावयेत् ॥ ततःसुगंधिद्रव्येणोद्धर्तनम् ॥ उष्णोदकेनस्नानम् ॥ अंगप्रोच्छनम् ॥ तत
 श्रंदनाद्यनुलेपनमध्यमानामिकभ्यांगृहीत्वामुखनासिकयोरालंभनम् ॥ ॐ प्राणा
 पानौमेतर्पयचक्षुर्मैतर्पयश्रोत्रंमैतर्पय ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणालंभनम् ॥ ततःपाण्योर
 वनेजनंकृत्वातदुदकमादायापसव्यंकृत्वादक्षिणामिमुखोभूत्वातदुदकंदक्षिणस्यांदि
 शिनिर्पिचेत् ॥ ॐ पितरःशुन्धन्ताम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ ततोयज्ञोपवीतीभूत्वा ॥
 उदकोपरस्पर्शनम् ॥ ततश्चंदनादिनात्मानमनुलिप्यजपेत् ॥ ॐ सुचक्षाअहमक्षीभ्या

१ चंदनेनमुखनासिकेचानुलिपयतीतिगदाधरः सर्वशरीरोद्धर्तनकार्यमितिहरिहरः ॥ २ अत्रपा
 णिभ्यांचंदनंग्राह्यपाण्योरवनेजननिर्पिचेदितिवक्ष्यमाणत्वाद्गदाधरेण ॥

म्भूयासर्ठमुवर्चासुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्यांभूयासम् ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणानुलिप्य ॥
 सकृद्धौताहतवासःपरिधानम् ॥ ॐ परिधास्यैयशोधास्यैदीर्घायुत्वायजरदष्टिरस्मि
 ॥ शतंचर्जवामिशरदःपुरुर्चारायस्पोषमभिसंव्ययिष्ये ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणवा
 सःपरिधाय ॥ अथयज्ञोपवीतधारणम् ॥ ॐ यंज्ञोपवीतम्पर० ॥ १ ॥ आचम्य ॥
 अथोत्तरायधारणम् ॥ ॐ यशसामाद्यावापृथिवीयशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशोभग
 श्रमाविदद्यशोमाप्रतिपद्यताम् ॥ इतिमंत्रेणात्मानमाच्छादयति ॥ एकंचेद्वासोभव
 तितदातस्यैवपरिधानीयवाससउत्तरार्धमुत्तरायंकुर्यात् ॥ ॐ याऽआहरज्जमदग्निः
 श्रद्वायैकामायेन्द्रियाय ॥ ताऽअहम्प्रतिगृह्णामियशसाचभगेनच ॥ १ ॥ इतिमंत्रे

१ धारयेद्दणवीं याष्टि सोदकं च कमंडलुम् ॥ यज्ञोपवीतद्वंदं च शुभेरुक्मेचकुण्डलेइतिमनुः ॥ हरिहरौपि
 एकं चेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेणप्रच्छादयतिगदाधरादयः ॥

णपुष्पमालाग्रहणम् ॥ ततस्तांपुष्पमालांशिरसिवध्नीयात् ॥ ॐ यद्यशोप्सरसामिन्द्र
 श्वकारविपुलंपृथु ॥ तेनसङ्ग्रथिताःसुमनसऽआवध्नामियशोमयि ॥ १ ॥ इत्यनेनपु
 ष्पमालाबंधनम् ॥ उष्णीपेणशिरवेष्टयते ॥ ॐ युवासुवासाःपरिवीतऽआगात्सऽउश्रे
 यान्भवतिजायमानः ॥ तन्धीरासःकवयऽउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तः ॥ इ
 त्यनेनमंत्रेणोष्णीपम् ॥ ॐ अलङ्कुरमसिभूयोलङ्कुरणम्भूयात् ॥ इत्यनेनमंत्रेणक
 र्णवेष्टकौप्रतिमुंचते ॥ प्रथमंदक्षिणकर्णेततोऽनैनवमंत्रेणवामकर्णे ॥ ॐ वुत्रस्या
 सिकुनीकंश्चक्षुर्दाअसिचक्षुर्मंदेहि ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणाक्षिणीकज्जलंअंक्ते ॥ प्र
 थमंदक्षिणंततोऽनैनवमंत्रेणवामम् ॥ सौवीरांजनमितिहरिहरः ॥ अत्रचसव्यंनेत्रमं
 क्ताततोदक्षिणांजनमंत्रावृत्त्यासव्यंवाअग्रेमानुपेतिमंत्रालिंगादयंगदाधराशयः ॥

प्रथमंदक्षिणंततोवाममितिहरिहराशयः॥ मंत्रेणोपानहौप्रतिमुच्यतेपादयोर्युगपत् ॥
 ॐ विश्वाभ्योमानाष्ट्राभ्यस्परिपाहिस्वतः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणवैणवंदंडमादत्ते ॥
 मेखलोन्मोचनाविदंडदानांतस्नानकर्ताकर्मकरोतिनाचार्यः ॥ दंतप्रक्षालनादीनि
 नित्यमपिमंत्रवद्भवति ॥ वासश्छत्रोपानहंचनवानामुपादानेमंत्रोभवति ॥ नतु
 नित्यधारणे ॥ ततआचार्यःस्नातस्थानियमान्वदेत् ॥ शूद्रादिस्पर्शनंनकर्तव्यम्॥
 इच्छयाशूद्रोपिअस्नातकोनियमेष्वधिक्रियते ॥ नृत्यगीतवादित्राणिनप्रतिगच्छे
 त् ॥ इच्छयापरैःक्रियमाणंसद्गीतंश्रोतुंगच्छेत् ॥ रागसहितंसद्गीतम् ॥ स्वयंचनकु
 र्यात् ॥ क्षेमेसतिरत्रोग्रामांतरंनगच्छेत् ॥ अक्षमेतुकामंगच्छेत् ॥ क्षेमेसतिनधा
 वेत्तद्वतिनशीग्रंगच्छेत् ॥ उदपानावेक्षणइतिकूपमध्यैअवलोकनंनकर्तव्यम् ॥ वृक्षा
 रोहणंनकर्तव्यम् ॥ फलप्रपतनमितिफलत्रोटनंनकर्तव्यम्॥संधिसर्पणइतिसंध्यासम

येगमनंवाअपमार्गेगमनंनकर्तव्यम् ॥ विधृतइतिनग्रस्नानंनकर्तव्यम् ॥ विषमलंघन
 मितिपर्वतगतादिलंघनंनकर्तव्यम् ॥ शुक्लवदनामितिलज्जाकरंदुःखकरममंगलभाषणं
 कर्तव्यम् ॥ संध्यादित्यप्रेक्षणमितिसंध्यासमयेउपरक्तसूर्यविवावलोकनंनकर्तव्यम् ॥
 भ्रक्षणानिइतिसवर्णविनासिद्धभिक्षाचर्यानकर्तव्या ॥ अप्स्वात्मानंनावेक्षेतइतिजल
 मध्येस्वमुखंनपश्येत् ॥ अजातलोम्नामितिअनुत्पन्नलोम्नास्त्रीम् ॥ पुंसीमितिपुरुषा
 कृतिस्त्रीम् ॥ पटंचइतिनपुंसकंप्रासिद्धम् ॥ एतान्नोपहसेत् इतिअभिगमनंनकारये
 त् ॥ गर्भिणीविजन्याइतिव्रूयात् ॥ सकुलमितिनकुलंव्रूयात् ॥ भगलमिति कपालम्
 ॥ माणिधनुरितींद्रधनुर्व्रूयात् ॥ गांधयंतीपरस्मैनाचक्षीतइतिपरस्यगांवत्संपाययं
 तीतांपरस्मैस्वामिनेवानकथयेत् ॥ उर्वरायामनंतहितायांभूमौइतिसस्यवत्यांवाकु
 शादियज्ञियतृणवत्यांभूमौमूत्रपुरीपोत्सर्गंनकुर्यात् ॥ उत्सर्पेतिष्ठन्नइतितथैवधाव

मानः सन्नृत्तिष्ठन्तस्मन्मूत्रपुरीषोत्सर्गनकुर्यात् ॥ स्वयंप्रशीणेनकाष्ठेनगुदमृत्पातः
तिआत्मनः प्रयत्नं विनापतितेनयज्ञियरहिताकंटककाष्ठेनगुदं प्रोच्छेत् ॥ यथातृणाद्य
तर्हितभूमौ शिरःप्रावारैरविष्टयज्ञोपवीतं निवीतं कृत्वा अलंबितं कर्णे कृत्वा दिवोदङ्मु
खोरात्रौ दक्षिणाभिमुख उपविश्य मौनीभूत्वा मूत्रपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् ॥ यज्ञोपवीतस्य
निवीतत्वं विनैव कर्णधारणमनाचारः ॥ मूत्रोत्सर्गं शुद्धमिदं लिंगं सकृद्विवारं वामकरे द्वि
वारमुभयोः करयोर्दत्त्वा तावद्भारं जलेन क्षालयेत् ॥ पुरीषे तु शुद्धमृदमेकं लिंगं गुदे तिस्रः
वामकरे दश उभयोः करयोः सप्तपंचत्रिंशोऽपि पादयोर्दत्त्वा तावत् जलेन क्षालयेत् ॥ मूत्रे
चत्वारिंशोऽपि पुरीषे द्वादश गंडूपोद्विरेणमिति ॥ विकृतं वा सोनाच्छादयतीति नी
ल्यादिरंजितवस्त्रं न परिदधीत् ॥ दृढव्रत इति स्थिरं समाख्यव्रतो भवेत् ॥ वधत्रः स्या
त्सर्वतः आत्मानं गोपायेत् सर्वेषां मित्रमिवेति वधात् ॥ धाता त्रायकः स्वेषां परेषां च मित्र

मिवसखेवज्ञायेत् ॥ स्नातकस्यसतोऽहोरात्रत्रयं व्रतचर्योच्यते ॥ अमांसाशीभवति
 अमृन्मयेनपात्रेणउदकादिकंपिबति ॥ ऋतुमतीस्त्रीशूद्रभाषणंनकरोति ॥ शवंप्रसि
 द्धम् ॥ कृष्णशकुनिरितिकाकः ॥ शुनामितिश्वाकुक्कुरः ॥ एतेषां दर्शनं च न कुर्यात् ॥
 शवो मृतकस्तस्मिन्जाते सति क्रीत्वा लब्ध्वा ज्ञातिभिर्यदद्यते तच्छावान्ननाद्यात् न गृ
 ह्णीयान्नभक्षयेदित्यर्थः ॥ शूद्रस्य अवरवर्णस्य नापि तादेरपि अन्नं तच्छूद्रान्ननाद्यात्
 न गृह्णीयादित्यर्थः ॥ सूतकैः प्रसवाशौचैः सति ज्ञातीनामन्नं तत्सूतकांश्च नान्नभक्षये
 दित्यर्थः ॥ मूत्रपुरीषेष्ठीवनं चातपेन कुर्यादिति ॥ मूत्रपुरीषेः प्रासिद्धे ॥ ष्ठीवनं मुखालादि
 आतपेन च न कुर्यात् ॥ सूर्याच्चात्मानं नान्तर्हृतीति च्छत्रादिना मूत्रोत्सर्गं न कुर्यात् ॥ तस्मै
 नोदकार्थान्कुर्वीतइति ॥ तस्मै नोदकेन शौचाच्च मनोदिकाः क्रियाः कार्यीः ॥ अवज्योत्य

दीपादिनारात्रौ भोजनं न कर्तव्यम् ॥ सत्यवदनमेव वा कर्तव्यम् ॥ यथा ॥ रागं द्वेषमहंका
 रं त्यक्त्वा च त्वारि अभ्यसेत् ॥ क्षमादया शांतिसत्यं सवैज्ञानी समोक्षभागिति ॥ नाध
 स्तना अमांसादयो यमनियमाः कर्तव्याः ॥ यदि प्रवर्ग्यवान् महावीरः सोमयागार्थं स्वी
 कृतदीक्षः दीक्षितो भवति तदा मूत्रपुरीषेष्ठीवनादि अवज्योत्य रात्रौ भोजनं तानि न कु
 र्यादिति यमनियमा अनुष्ठेयाः ॥ यथा शक्तिब्राह्मणान् भोजयिष्ये ॥ आचार्यादि पू
 जनं तेभ्यश्च दीक्षिणां दत्वा तैराशिपोगृहीत्वा मातृणां विसर्जनं कृत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्या
 त् ॥ ॥ इति संस्कारभास्करे समावर्तनप्रयोगः ॥ अथातुरदशायां समावर्तनविधिः ॥
 आतुरदशायां यथोक्तसमावर्तनाभावे संक्षेपतस्तत्कार्यम् ॥ तत्र प्रयोगसंकल्पं कृत्वा ब्र
 ह्मचारिर्लिङ्गानि मेखलादीनि त्यक्त्वा तीर्थे स्नात्वा वासः परिधानाचमनतिलकधारणा
 नि कृत्वाग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा तूष्णीं समिधमा दध्यात् ॥ अन्यदपि

अविरोधितूष्णीं कर्तव्यमितिसमावर्तनानुकल्पइतिधर्मसिंधुः ॥ इति संस्कारभा
स्करेसमावर्तनेआतुरदशार्थासमावर्तनविधिःसमाप्तः ॥

अथक्रमप्राप्तोविवाहः ॥ तत्रअनाश्रमिनिर्णयःप्रायश्चित्तंच ॥ यथा ॥ अनाश्रमी
नतिष्ठेतिदिनमेकमपिद्विजः ॥ आश्रमेणविनातिष्ठन्प्रायश्चित्तीभवेद्विजइतिदक्षस्मृ
तेः ॥ एतत्प्रायश्चित्तनिष्कृतिर्मिताक्षरायाम् ॥ अनाश्रमिप्रायश्चित्तंतयथा ॥ अनाश्र
मीसंवत्सरंप्राजापत्यकृच्छ्रंचरित्वाश्रममुपेयात् ॥ द्वितीयेऽतिकृच्छ्रंतृतीयेकृच्छ्राति
कृच्छ्रमत ऊर्ध्वचांद्रायणमितिहारीतोक्तेः ॥ धेनोरभावेनिष्कःस्यात्तदधपादमेववा ॥
गुंजाअशीतिःकर्पस्तुकर्पाश्चत्वारिनिष्ककः ॥ सुवर्णरजतंवापिदद्याच्छक्त्यनुसारत

इति ॥ अशीतिगुणात्मकः कर्षः चत्वारः कर्षाएकोनिष्कश्चेति ॥ ॥ प्राजापत्यकृ
 च्छंद्वादशादिनसाध्यंतद्यथा ॥ प्रथमे त्रिदिने प्रातः एकमुक्तं षड्विंशतिग्रासपरिमितं हवि
 र्प्यान्नं भोक्तव्यम् ॥ द्वितीये त्रिदिने नक्तं द्वाविंशतिग्रासपरिमितं भोक्तव्यम् ॥ तृतीये त्रि
 दिने अयाचितं चतुर्विंशतिग्रासपरिमितं मध्याह्ने भोक्तव्यम् ॥ अत्र सर्वत्र हविष्यान्नं भो
 क्तव्यम् ॥ अयाचितं याश्चारहितम् ॥ चतुर्थे त्रिदिने अनशनमिति प्राजापत्यकृच्छम् ॥ ए
 तत्प्रत्याम्नाये गौरेका ॥ ॥ अतिकृच्छ्रं यथा ॥ प्रथमे त्रिदिने एकमुक्तं पाणिपूरितं हवि
 र्प्यान्नं भोक्तव्यम् ॥ द्वितीये त्रिदिने अयाचितं पाणिपूरितं भोक्तव्यम् ॥ तृतीये त्रिदिने उप
 वास इति नवादिनसाध्यमतिकृच्छ्रम् ॥ एतत्प्रत्याम्नाये गोद्वयम् ॥ ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रं
 यथा ॥ एकग्रासपर्याप्तस्य प्राणधारणपर्याप्तस्य वादुग्धस्य एकविंशतिदिनेषु भक्षणे कृ
 च्छ्रातिकृच्छ्रम् ॥ एतत्प्रत्याम्नाये गोचतुष्टयं त्रयं वा ॥ ॥ चांद्रायणं यथा हविष्या

न्नस्यमयूरांडप्रमाणमेकग्रासमेवंशुक्लप्रतिपदमारभ्यपौर्णिमांतमेकैकवार्धितग्रासंकृ
 ष्णप्रतिपदमारभ्यअमांतमेकैकग्रासंन्यूनंचेतियवमध्यचांद्रायणव्रतम् ॥ पक्षेति
 थिवृद्धचापोऽशग्रासाः ॥ क्षयेचतुर्दशग्रासाश्चेति ॥ ग्रासान्नगायत्र्याभिमंत्रयेदि
 तिमहार्णवे ॥ एतत्प्रत्याम्नायेष्टौपंचचतस्रोवागावइति ॥ प्रथमाब्देप्राजापत्यंकृच्छ्रं
 व्रतेसंकल्पः ॥ देशकालकीर्तनांतेअमुकशर्मणःममब्रह्मचर्यव्रतविसर्गदिनमारभ्य
 एकाब्दपर्यंतंवातश्चूनादिनपर्यंतमनाश्रमास्थितिजन्यदोषपरिहारार्थंप्राजापत्यकृ
 च्छ्रव्रतप्रत्याम्नायैकगोनिष्कयीभूतंयथाशाक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इ
 तिसंकल्पंतिब्राह्मणंसंपूज्यपूर्वकलिपतद्रव्यंगृहीत्वा ॥ इमांप्राजापत्यंकृच्छ्रप्रत्या
 म्नायैकगोनिष्कयीभूतरजतद्रव्यमुद्राममुकशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ द्वि
 तीयाब्देअतिकृच्छ्रव्रतेसंकल्पः ॥ देश० ममब्रह्मचर्यव्रतमारभ्यअब्दद्वयपर्यंतम

नाश्रमास्थितिजन्यदोषपरिहारार्थमतिकृच्छ्रव्रतप्रत्याम्नायगोद्वयनिष्क्रीयभूतं यथा
शक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इतिसंकल्पतिब्राह्मणंसंपूज्यपूर्वकल्प
तंद्रव्यंगृहीत्वा ॥ इदमतिकृच्छ्रप्रत्याम्नायगोद्वयनिष्कयीभूतरजतमुद्राद्रव्यममुं
तुभ्यमहंसंप्रददे ॥ तृतीयाब्देकृच्छ्रातिकृच्छ्रव्रतेसंकल्पः ॥ देशं ममब्रह्मचर्यव्रतमा
रभ्यअब्दत्रयपर्यंतमनाश्रमस्थितिजन्यदोषपरिहारार्थकृच्छ्रातिकृच्छ्रव्रतप्रत्या
म्नायगोचतुष्टयनिष्कयीभूतं यथाशक्तिरजतमुद्राद्रव्यदानमहमाचरिष्ये ॥ इतिसं
कल्पतिब्राह्मणंसंपूज्य ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रप्रत्याम्नायगोचतुष्टयनिष्कयीभूतरजतद्र
व्यमुद्राममुं तुभ्यमहंसंप्रददे ॥ तृतीयाब्दोर्ध्वकस्मिंश्चिद्रूपंचांद्रायणव्रतेसंकल्पः ॥
देशं ममब्रह्मचर्यव्रतमारभ्यअद्यदिनपर्यंतमनाश्रमस्थितिजन्यदोषं चांद्राय
णव्रतंतत्प्रत्याम्नायपंचगोनिष्कयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यमुद्रादानेनाहं ॥ इति

गौनिष्कयीभूतैरजतद्रव्यमुद्राममु०तुभ्यमहंसंप्रददेइतिअनाश्रमित्वप्रायाश्चित्तम् ॥
 विवाहोपयोगिकन्यादिप्रकारोनिर्णयश्च ॥ गुरवेतुवरंदत्वास्नार्यीततदनुज्ञया ॥ वेद
 व्रतानिवापारं नीत्वाह्युभयमेववा ॥ अविष्कृतब्रह्मचर्यौलक्षण्योस्त्रियमुद्रहेत् ॥ अनन्य
 पूर्विकांकांतामसपिंडायवीयसीम् ॥ अरोगिणीभ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजामिति
 याज्ञवल्क्योक्तेः ॥ त्रिविधोपिवेदव्रतोभयस्नातकोऽविलंबेनलक्षणादिविशिष्टास्त्रियं
 परीक्षितामुद्रहेत् ॥ अनन्यपूर्विकामितिअन्येषांवाग्दानादिनानिपूर्वदत्ताम् ॥ असपिं
 डांसापिंड्यसंबंधरहिताम् ॥ यवीयसीन्यूनवयस्काम् ॥ असमोनार्षगोत्रजांस्वसमान
 गोत्रप्रवररहितामिति ॥ अत्रापिकुलमग्रेपरीक्षेतेतिगृह्यादिवचनादादौसदाचारादि
 गुणवद्धीनक्रियत्वादिदोषरहितंकुलंपरीक्ष्यतज्जोद्वाह्या ॥ तदनुलक्षणान्यपिपरीक्ष

नीयानि ॥ लक्षणानि च शुभाशुभसूचकानि ॥ तनुलोमेकेशदशनादानि प्रत्यक्षानि ॥ तनु
म्यानि वाह्यानि ॥ तथा च मनुः ॥ अव्यंगांगीसौम्यनाम्नीहंसवारणगामिनीम् ॥ तनु
लोमेकेशदशनां मृद्वंगीमुद्वहत्स्त्रियमिति ॥ कात्यायनः ॥ अव्यंगांगदोषरहितां सु
रूपां वयपूर्विकाम् ॥ सर्वणसुकुलोत्पन्नां शुभलक्षणसंयुताम् ॥ प्रतिगृह्णीत तां कन्यां कुल
संतानवर्धिनीमिति ॥ तथा च ज्योतिर्विबन्धे ॥ मृद्वंगी गूढगुल्फा समकुचनयनवृत्तना
भोरुवक्त्रा कृष्णभ्रूनेत्रे केशास्थिरतरसुनखादीर्घनेत्रा विलोमा ॥ मृद्व्राणी स्वल्पभाला
लघुललितगमापीणि पादोष्ठरक्तासा कन्याद्विहिता चेत्सुतधनविपुलान्नायुराशिगयदा
स्यादिति ॥ अथ कन्यादोषाः ॥ निर्गुणा शुक्लसंभाषी क्रोधयुक्ता सरो गिणी ॥ विषयो
गावंध्ययोगा कुलविध्वंसयोगका ॥ दरिद्रजारयोगा च हीनचिरणसंयुता ॥ एतद्दोषदशै
र्गुक्ता तां कन्यां न प्रतिग्रहेदिति ॥ अथ वरगुणाः ॥ तत्र बुद्धिमेतैकन्यां प्रयच्छेदिति बहू

चगृह्यो॥ तथा च ज्योतिर्निबन्धे ॥ विद्यावंतं सुरूपमुभयकुलशुचिं ज्ञातशीलं दृढांगं निर्व्याधिं शांति युक्तं द्विजसुरप्रणतौ किञ्चिदाढ्यं प्रयुक्तं ॥ सम्यक्पटुञ्चिपृच्छं प्रचुरतराधियं मूत्रधारं सुर्लिङ्गमेतद्रूपं वरिष्ठं वरमिह वरयेत्कन्यकायाः सुवेशम् ॥ १ ॥ यमः ॥ कुलं च शीलं च वयश्च रूपं विद्यां च विवृतं च सनाथतां च ॥ एतान्गुणान्सप्तपरीक्ष्य देया कन्याबुधैः शेषमचितनीयम् ॥ १ ॥ अथ वरदोषाः ॥ मूर्कोऽधोवाधिरः कुब्जः स्तब्धः पंगुर्नपुंसकः ॥ कुष्ठीरोगी ह्यपस्मारदिशदोषाः प्रकीर्तिताः ॥ अन्यच्च ॥ आचारहीनो मूर्खश्च कुरूपश्चौरजारकः ॥ पाखंडी च तथोन्मत्तो गूहकः कुलद्रूपकः ॥ द्यूतकर्मरतश्चैव दशदोषाः प्रकीर्तिताः ॥ एवदोषप्रयुक्ता ये ते पुत्रकन्या न दीयते ॥ अन्यच्च ॥ पटुमूर्कां धवाधिरकाणकुब्जाश्च वामनः ॥ अश्रोत्रोपपंगवश्चैव ते पुत्रकन्या न दीयते ॥ अन्यच्च ॥ श्वित्रीकुष्ठी ह्यपस्मारिकुनखीरयावदंतकः ॥ व्रणयुक्तो व्याधियुक्तस्ते पुत्रकन्या न दीयते इति ॥

पतितः प्रागुक्तः ॥ असपिंडामितिसापिंडचं वर्जनीयम् ॥ अथसापिंडच्यनिर्णयः ॥ व
ध्वावरस्यवातातः कूटस्थाद्यादिसप्तमः ॥ पंचमीचत्तयोर्मातातत्सापिंड्यनिवर्तते इ
ति ॥ कूटस्थइतिमूलपुरुषमारभ्यात्रगणना ॥ कूटस्थोमूलपुरुषोयतः संतानभेदतः ॥
संस्कारकौस्तुभे ॥ दशभिः पुरुषैः ख्याताच्छेत्रियाणां महाकुलात् ॥ सप्तमीचतथा
दूर्ध्वतदभावेतुसप्तमाम् ॥ पंचमी तदभावेतुपितृपक्षेऽप्ययंविधिरिति ॥ चतुर्थीवातृती
पष्टीपंचमीचतथैवच ॥ एवमुद्राहयेत्कन्यांनदोषः शाकटायनः ॥ चतुर्थी
यांवापक्षयोरुभयोरपि ॥ विवाहयेन्मनुः प्राहपाराशर्योगिरायमः ॥ १ ॥ इतिसापिंड्य
मुद्रहेत्कन्यांचतुर्थः पंचमोवरः ॥ पराशरमतेषष्ठीपंचमोनतुपंचमीम् ॥ इतिसापिंड्य
दीपिकायाम् ॥ पंचमवरपंचमीकन्योद्राहेव्यवस्थोक्ताविश्वरूपनिबंधे ॥ द्वौपुत्रौपूर्व
जात्स्यातांतयोरपिचसंततिः ॥ पंचमः पंचमीकन्यांनतत्रवरयेद्विजः ॥ १ ॥ द्वेक

न्येपूर्वजात्स्यातांसंततिः स्यात्तयोरपि ॥ पंचमः पंचमीकन्यांवरस्तत्र समुद्रहेतु ॥
 ॥ २ ॥ कन्यापुत्रौतुसंभूतौपूर्वजात्संततिस्तयोः ॥ यदिस्याद्द्वरेत्तत्रपंचमः पंचमी
 मपीति ॥ ३ ॥ असपिंडान्वयामातुरसपिंडान्वयापितुः ॥ साप्रशस्ताद्विजातीनांदा
 रकर्मणिमैथुने ॥ यत्तुदोषानुरूपेणकुलमार्गेणचोद्गृहेत् ॥ नित्यंसंव्यवहार्यः स्याद्वि
 दौक्तैस्तत्प्रतीयतेइति ॥ तच्चयथाशाखोक्तप्रकारेणयथादेशाचारकुलाचारानुसारेण
 कुलदीर्घसंकोचितविचारतोव्यवस्थाज्ञेया ॥ विस्तरस्तुग्रंथांतरेज्ञेयः ॥ मातुलक
 न्यानिषेधस्तु ॥ यथा ॥ मातुलस्यसुतांविप्रोदक्षिणेतांसमुद्गृहेत् ॥ वर्जनीयाप्रयत्ने
 नसर्वैर्वाजसनयिभिरिति ॥ तत्रगोत्रप्रवरविचारेणोद्गृहेत् ॥ गोत्रप्रवरैक्येमहद्वोषः ॥
 अथदत्तकसापिण्ड्यनिर्णयः ॥ तद्विवरणंयथा ॥ गौतमः ॥ अर्ध्वसप्तमात्पितृबंधु
 भ्योर्बीजिनश्च ॥ मातृबंधुभ्यः पंचमादिति ॥ उक्तंच ॥ वसुदेवांगजाताचकौतेयस्य

विरुद्धयतइतिवार्तिकव्याख्यावसरेन्यायसुधाकृतादत्तकविषयमेतदित्यंगीकृत्यकु
त्याजनककुलेसाप्तपूरुषंसापिंड्यमिति व्याख्यातं तद्विषयत्वेनैव सापिंड्यमीमांसाया
म् ॥ अतःकुलद्वयेपि साप्तपूरुषंसापिंड्यं प्रतीयते ॥ पैठीनसस्तुः ॥ त्रीन्मातृतः पंच
पितृतः सप्तपूरुपानतीत्योद्ब्रह्मेदित्याह ॥ व्याख्यातमेतदपराकदत्तकादिपुत्रान्पितृ
पक्षतो निवृत्तापिंडगोत्रार्थेयान्प्रत्येतदुच्यते पंचपितृतइति ॥ अतश्च प्रतिग्रहीतृकुले
साप्तपूरुषंसापिंड्यं प्रतीयते प्रतिग्रहीतृमातृपितृककुलयोस्त्रिपूरुषसापिंड्यमिति प्रा
ञ्चः ॥ अथात्रव्यवस्थोक्तासापिंड्यदीपिकायाम् ॥ दत्तक्रीतादीनां जनकगोत्रेणोपन
यनेकृते जनककुले साप्तपूरुषंसापिंड्यम् ॥ प्रतिगृहीतृमातृपितृकुले निर्वाप्य पिंडलक्ष
णं त्रिपूरुषंसापिंड्यम् ॥ प्रतिग्रहीतृगोत्रे उपनयनमात्रेकृते पंचपूरुषम् ॥ जातकर्माद्युप
नयनार्तिकृते साप्तपूरुषमिति पैठीनसि वचः साफल्याय व्याख्येयम् ॥ न केवलं दत्तकस्य

परिणयनार्थमेवैषसापिण्ड्योपन्यासः ॥ किंतुतत्संततेस्तत्पित्रादिकुलोत्पन्नैःसहसंबंध
 संभवनिर्णयार्थमपि ॥ अन्यथापार्थसुभद्रयोरदत्तकयोःसंबंधासंभवशंकायाअर्जुन
 सुभद्रयोरदत्तकयोःसंबंधासंभवशंकायाआचार्यकर्तृकोपन्यासस्यतदुपपत्त्यसुधा
 यांगातमीयोपन्यासस्यालग्नकतापत्तेःयादृशदत्तकस्ययथासापिण्ड्यमुक्ततत्सतताव
 पितृवैवतद्गोध्यम्॥अतएवयन्मदनपारिजातोक्तं॥दत्तपुत्र्याःसुतस्यमातुःप्रतिगृहीतु
 मातुःकुलेत्रिपूरुषंसापिण्ड्यं॥ दत्तकपुत्रसुतस्यस्वजनककुलेपंचपूरुषमितितदपिपूर्वा
 क्करीत्यादत्तकविशेषसंततिविषयत्वेनव्याख्येयम् ॥ मुख्यवयवानुवृत्त्यभावेपिद्वि
 तीयसापिण्ड्यप्रकारमाह सुमंतुः॥पितृपत्न्यःसर्वामातरस्तद्भ्रातरोमातुलास्तद्भ्रगि
 न्योमातुःस्वसारस्तद्बुहितरश्चभगिन्यस्तदपत्यानिभागिनेयानिअन्यथासंकरकारि
 णःस्युरितिमदनपारिजातेमाधवीयेचतद्भगिन्यइतिपाठितेअन्यग्रंथेषुतुपठ्यंते ॥ अत्र

यावद्धचनंचार्चनिकमितिन्यायेनपरिणीतेष्वेवातिदेशिकंसापिंढ्यंनतुपंचमसप्तमादि
पर्यंतमितिभट्टचरणप्रभृतयोबहवइति॥ यवीयसींस्वापेक्षयावयसावपुषाचन्यूनाम्॥
अरोगिणीमचिकित्स्यराजयक्ष्मादिरोगरहिताम् ॥ भ्रातृमतीमितिपुत्रिकाकरणशं
कानिवृत्त्यर्थम्॥यत्रतुपुत्रिकाकरणाभावनिश्चयस्तत्रतामभ्रातृकामप्युद्धहेतु ॥ इति
दत्तकसापिंड्यानिर्णयः ॥ अथगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ विश्वामित्रोजमदग्निर्भरद्वाजो
थगौतमः ॥ वसिष्ठोत्रिः कश्यपश्चइत्येतसप्तऋषयः ॥ सप्तानामृषीणामगस्त्याष्ट
मानांयदपत्यंतद्गोत्रमित्याचक्षतइति ॥ असमानार्पणोत्रजामिति ॥ ऋषेरिदमार्पणो
त्रप्रवर्तकस्यमुनेर्व्यावर्तकःप्रवरइत्यर्थः॥गोत्रवंशपरंपरयाप्रसिद्धम् ॥स्वसमानेआर्प
णोत्रेयस्यतस्माज्जातायानभवतितांयास्कमाधूलमौकानांभिन्नगोत्राणामपिभागवै
तहव्यसावेतसेतिप्रवरैक्यमस्तित्रविवाहोमाभूदितिअसमानार्पणामित्युक्तम् ॥आं

गिरसांवरीपयौवनाश्चेतिमांधात्रांवरीषयौवनाश्चेति ॥ आंगिरसमांधातृप्रवरभेदे
 पियौवनाश्चगोत्रैक्यम् ॥ तादृशविवाहवारणायासमानगोत्रजामित्युक्तम् ॥ तथाचगो
 त्रप्रवरौपृथक्पर्युदासेनिमित्तभूतौ ॥ प्रवरैक्येविशेषमाहवौधायनः ॥ पंचानांत्रिषु
 सामान्यादविवाहस्त्रिषुद्वयोः ॥ भृग्वंगिरोगणेष्वेवंशेषेष्वेकोपिवारयोदिति विवाहमि
 ति शेषः ॥ भृगूणांनविवाहोस्तिचतुर्णामादितोमिथः ॥ इयेतादयस्त्रयस्तेषांविवाहोमि
 थइष्यते ॥ षण्णवैगौतमादीनांविवाहोनेष्यतेमिथः ॥ दीर्घतमाओतथ्यश्चकक्षी
 वांश्चैकंगोत्रजाः ॥ भरद्वाजाग्निवैश्याश्चशृंगाःशैशिरयःकताः ॥ एतेसमानगोत्राःस्यु
 र्गर्गानैकवदंतिवै ॥ पृषदश्चामुद्गलाविष्णुवृद्धाएकोगस्त्योहारीतःसंस्कृतयाकपिः ॥
 यास्कश्चैषामिथइष्टोविवाहः सर्वैरन्यैर्जामदग्न्यादिभिश्च ॥ यावत्समानगोत्राःस्यु
 र्विश्चामित्रोनुवर्तते ॥ तावद्वासिष्ठश्चात्रिश्चकश्यपश्चपृथक्पृथक् ॥ द्व्यार्षेयाणांत्र्या

पेयः सन्निपातोऽविवाहः सन्निपातोऽविवाहः ॥ एकएवऋषयाव
त्प्रवरेष्वनुवर्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वमृतेभृग्वंगिरोगणादित्यसमानप्रवरैर्विवाहः ॥ १ ॥
भरद्वाजाश्चकपयोगारौक्षायणादिति ॥ चत्वारोपिभरद्वाजानोद्ग्रहेयुः परस्परम् ॥ १ ॥
औत्तथ्यप्रवरोयेपांगैतमानांभवेदिह ॥ तैः सवरपिनैवेष्टाभरद्वाजस्यसंगतिः ॥ १ ॥
इतिसंक्षिप्तगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ अथदत्तकस्यगोत्रादिनिर्णयः ॥ तत्रयश्चप्रतिग्रही
त्राजातकमादिभिश्चूडादिभिर्वासंस्कृतस्तदेकगोत्रः ॥ एवमभिप्रेत्यैवगोत्रारिक्थेज
नग्रितुर्नभजेदंतिमः सुतइतिशास्त्रमापिप्रवृत्तम् ॥ एतदन्यस्तुप्रतिगृहीत्रोपनयनमा
त्रसंस्कृतस्तदुत्तरतः प्रतिगृहीतोवादेवरातवांद्दिगोत्रएवेतिव्यवस्थाप्रागवादि ॥ तथा
त्रयेपांव्यवस्थाअभिवादनश्राद्धादिगतगोत्रनिर्द्देशार्था ॥ विवाहेतुदत्तकमात्रेणबी
जिप्रतिग्रहीत्रोः पित्रोगोत्रप्रवरवर्जनंकार्यम् ॥ प्रवरमंजयादिनिबंधेषुतन्निषेधोक्तेः ॥ इ

तिदत्तकस्यगोत्रप्रवरनिर्णयः ॥ अथप्रत्युद्वाहादिनिषेधो नारदेन ॥ प्रत्युद्वाहो नैव कार्यो
 नैकस्मै दुहितुद्भयम् ॥ नचैकजन्ययोः पुंसोरेकजन्येतुकन्यके ॥ नैवं कदाचिदुद्वाहो नै
 कदामुंडनद्वयमिति ॥ यत्कुटुंबोत्पन्ना कन्यकास्वकुलानीयते तत्कुटुंबे एव स्वकुटुं
 वोत्पन्नकन्यकाप्रदानं प्रत्युद्वाह इत्युच्यते ॥ प्रायस्तत्र विरुद्धसंबंधसद्भावात् ॥ तथाच
 गृह्यपारिशिष्टे ॥ कन्यां यवीयसीमसिपिडामसगोत्राम विरुद्धसंबंधामुपयच्छेदिति ॥
 विरुद्धो लौकिकसंबंधो यस्य सा तथा ॥ भार्यास्वमुदुहितापितृव्यपत्नीस्वसाभ्रातृदु
 हितृकन्यादेवरकन्याचेत्यादयः ॥ प्रकृते तु भ्रातृदुहितृकन्यादेवरकन्याचकन्यैव
 व्यवह्रियत इति कृत्वानस्त्रीपरिणयनम् ॥ लोकविरुद्धसंबंध एव मादौ विरुद्धसंबंधे सत्ये
 व प्रत्युद्वाहनिषेधो नान्यत्रतिवेदितव्यम् ॥ आसां प्रत्युद्वाहो न कार्य एव ॥ तथैकस्मै
 वराय दुहितुद्भयं न दद्यात् ॥ ज्येष्ठार्यां जीवत्यां सत्यां किं निष्ठान दद्यात् ॥ मृतांत

स्यैववरस्यकनिष्ठादद्यात् ॥ अन्यथाविरुद्धसंबंधाभावात् ॥ इदमपिप्राग्विरुद्धसंबं
 धेऽसतिवेदितव्यम् ॥ एवंविधउद्वाहः कदाचिन्नकार्यः ॥ तथैकस्मिन्नेवकालेमुंडनद्वयं
 नकार्यम् ॥ तथाच ॥ एकजन्येतुकन्येद्रेपुत्रयोर्नैकजन्ययोः ॥ नपुत्रीद्वयमेकस्मैप्रद
 द्यात्तुकदाचनेति ॥ इतिप्रत्युद्वाहनिर्णयः ॥ अथसोदरकन्यापुत्रयोर्विवाहयोःसमान
 संस्कारत्वेऽप्येकवर्षेकर्तव्यत्वमनुज्ञातंज्योतिःशास्त्रे ॥ सोदर्ययोः कन्यकयोःसुतयोरे
 कवत्सरे ॥ विवाहोनस्मृतइति ॥ अत्रैकवर्षनिषेधनभिन्नवर्षेकर्तव्यताविधीयते ॥
 निषेधस्त्वेकवर्षेपिपणमासादर्वागेव ॥ तथाचसारसमुच्चये ॥ एकोदरभ्रातृविवाहकृ
 त्यंस्वस्त्रोर्नपाणिग्रहणंविधेयम् ॥ पणमासमध्येमुनयःसमूचुर्नमुंडनंमुंडनतोपिकुर्या
 त् ॥ अतएकवर्षनिषेधाद्भिन्नवर्षेतुपणमासादर्वागपिनैवदोषः ॥ यदितुज्येष्ठमासेय
 म्यविवाहादौकृतेकार्तिकेमार्गशीर्षेत्तत्सोदरस्यविवाहादौक्रियमाणेपणमासाभ्यन्तरे

पिचतुर्मासातिक्रमणान्नदोषः ॥ यदुक्तंवाक्यसारे ॥ एकःकर्ताशुभंकुर्यान्निपुण्योःपु
त्रयोरपि ॥ पण्मासेवाचतुर्मासवर्षभेदेतुशोभनमिति ॥ पण्मासमध्येचतुर्मासमध्ये
वापुत्र्योः पुत्रयोरपिशुभंविवाहादिकमेकः कर्तानिकुर्यात् ॥ वर्षभेदेतुषण्मासासातिक्रमा
भावेपिशुभंस्यादिति ॥ तदुपलक्षणेनात्रप्रवेशनिर्गमादिदोषोनास्तीतिगम्यते ॥ त
थाचज्योतिःसारे ॥ नैकस्मिन्वत्सरेकुर्यात्प्रवेशान्निर्गमंकचित् ॥ अतिक्रान्तिवत्सरेस्या
त्तथामासचतुष्टयेइतिद्वितीयादिविवाहेपुनरुपनयनादौचसमानसंस्कारत्वाविचारः ॥
जातकर्मसंस्कारत्वाद्द्विआद्वादौस्वयमेवकर्तव्यत्वाच्च ॥ तथाचवचनम् ॥ जातकर्मा
दिसंस्कारेपिताकुर्वीतनादिकम् ॥ समावृत्तौस्वयंकुर्यादाद्येपाणिग्रहेपितेति ॥ पुनरु
पनयनेआश्वलायनः ॥ अथोपेतपूर्वस्यकृताकृतंकेशवपनंमेधाजननंचानिरुक्तंपरि
दानंकालश्चेति ॥ अत्रपरिदानादीनामभावात्स्वयमेवकर्तृत्वंसिद्धम् ॥ देशव्यवस्था

यामपिनदोषः पठ्यते ॥ ज्योतिःशास्त्रे ॥ एकोदर्योः करतलग्रहणंयदिस्यादेकोदर
 स्थवरयोः कुलनाशनंच ॥ एकाब्दिकेहिविधवाभवतीहकन्यानद्यंतरेपिशुभदंपृथुशै
 लरोधेइति ॥ एकाब्दमध्येएकोदर्योः कन्ययोः करतलग्रहणंयदिस्यात् ॥ एकोदरस्थ
 वरयोर्वाकरतलग्रहणंस्यात्तदाकुलनाशनंकन्याविधवाचभवति ॥ नदीव्यवधानेष्ट
 थुशैलव्यवधानेपिशुभदंभवति ॥ नद्यंतरेणशैलांतरंचलक्ष्यते ॥ तथाचस्मृ
 तिः ॥ व्यवधानंमहानद्यागिरिर्वाव्यवधायकः ॥ वाचोयत्रविभिद्यंतैतद्देशां
 तरमुच्यते ॥ अतः पृथुपदंनद्यापिसंबंधनीयंतेननदीमहतीगृह्यते ॥ चतुर्विंश
 तियोजनायामहानद्योगोदावर्यादयोद्वादशपुराणादौप्रसिद्धाः ॥ पृथुशैलः सह्य
 विंध्यादिः ॥ अयंचसकलभिन्नाब्दादौविधिः प्रवेशनिर्गमनिर्णयेवेदितव्यः ॥
 समानन्यायतत्त्वात् ॥ अथैकमातृप्रसूतयोर्निर्णयः संहितासारावल्याम् ॥ एकमातृ

प्रसूतानामेकस्मिन्वत्सरेयदि ॥ विवाहं नैव कुर्वीत वदंति मुनयो यथा ॥ १ ॥
 स्मृत्यन्तरे ॥ ॥ विवाहस्त्वेकजन्यानामेकस्मिन्नुदयेकुले ॥ नाशं करोत्येकवर्षे
 स्यादिकविधवायतः ॥ २ ॥ उदयो लग्रम् ॥ एकजन्यानामेकस्मिन्नुदये विवाहः कुल
 विनाशं करोति ॥ एकवर्षे लैकविधवा स्यादित्यन्वयः ॥ विवाहो व्रतबंधादीनामुपल
 क्षणम् ॥ तथा च ज्योतिःशास्त्रे ॥ एकमातृजयोरैकवत्सरे पुरुषस्त्रियोः ॥ न समानक्रि
 यांकुर्यान्मातृभेदे विधीयते ॥ पुरुषौ च स्त्रियौ च पुरुषस्त्रियौ ॥ पृथक्कविधवायां बहुत्वा
 संभवाच्च बहुत्वम् ॥ एकमातृजयोर्द्वयोः स्त्रियोरैकवर्षे समानक्रियां न कुर्यादित्यर्थः ॥
 समानक्रिया तु ल्यसंस्कारः ॥ अत्र वर्षं तु मनुजमानेन ॥ मनुजवर्षेण संवत्सरव्यवहा
 रात् ॥ तद्वर्षं च त्रादिफाल्गुनामांतं ग्रहगणिते प्रसिद्धम् ॥ यत्तु गर्गवचनम् ॥ आतृयुगे स्व
 सृयुगे आतृस्वसृयुगे तथा ॥ न जातु मंगलं कुर्यादिकस्मिन्मंडपेऽहनीति ॥ एकस्मिन्मंड

पेऽहनीतिनिषेधादेकवर्षेपिभिन्नेऽहनिकर्तव्यतार्थसिद्धा ॥ अपिच ॥ पुत्रीपरिणयाद्
 ध्वयावदिनचतुष्टयम् ॥ पुत्र्यंतरस्यकुर्वीतनोद्वाहमितिस्मृत्यः ॥ दिनचतुष्टयमध्येपु
 त्र्यंतरस्यविवाहनिषेधादिनचतुष्टयोत्तरमेकवर्षेपिपुत्र्यंतरस्यविवाहोविधीयतइत्यु
 क्त्वादिनचतुष्टयग्रहणमंडपोद्वासनांतानिविवाहसमाप्तिकर्माणि लक्ष्यन्ते ॥ प्रायश्च
 तुर्थदिनेतेषांविधानात् ॥ अतएववराहः ॥ उद्वाह्यपुत्रीनपिताविदध्यात्पुत्र्यंतरस्यो
 द्रहर्ननजातु ॥ दिनानिचत्वारिहिमंगलस्यसमापनंतावदतोविदध्यात्इति ॥ अत
 श्चैकमंडपेशोभनद्रयस्यनिषेधोस्तीतिसिद्धम् ॥ तथाचयमलजातेनिर्णयसिंधौ ॥ ए
 कस्मिन्वासरेप्राप्तैकुर्याद्यमलजातयोः ॥ क्षौरचैवविवाहंचमौजीबंधनमेवच ॥ अ
 न्नविशेषः भट्टकारिकायाम् ॥ एकस्मिन्वत्सरेचैववासरेमंडपेतथा ॥ कर्तव्यमंगलंस्व
 स्मोभ्रात्रोर्यमलजातयोरिति ॥ ननुस्त्रीणामुपनयनस्थानेविवाहइत्युक्तत्वात् ॥ सो

दरकन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनयोःसमानसंस्कारत्वमिति चेदुच्यते ॥ अष्टमेवर्षे
 ब्राह्मणमुपनयेदित्याश्रलायनवचनेनकुमारमित्यनुवर्तते ॥ कुमारीनिवृत्त्यर्थमिदं
 मिति वृत्तिकृताव्याख्यातम् ॥ हरदत्तेनापि ब्राह्मणग्रहणं चात्र स्त्रीशूद्रादिनिवृत्तय इति ॥
 अतोऽध्ययननाधिकारात् स्त्रीणामुपनयननिषेध एवायथाहभारद्वाजः ॥ उपनयनारख्यं
 यत्कर्मविद्यार्थसमुद्धारितमिति ॥ अतएवाहोपनयेद्गुरुः शिष्यं ॥ जाताधिकाराज्जन
 नादष्टमेव्देभवेदिदम् ॥ कुमाराधिकृतेश्चापिनस्त्रीणामिदमुच्यत इत्यतः स्त्रीणामुपनय
 ननिषेध एव ॥ एवं चेत्तर्हि स्त्रीणां द्विजन्मत्वं न स्यात् ॥ तस्मात् स्त्रीणां द्विजन्मत्वसिद्धयर्थं
 भवोपनयनस्थाने विवाह इत्युक्तमेतदेव स्पष्टीकृतं मनुना ॥ वैवाहिको विधिः स्त्रीणामौप
 नायनिकः स्मृतः ॥ पतिसेवागुरौ वा सो गृहस्थाग्निपरिक्रियेति ॥ अतः स्त्रीणां विवाह
 विधिरेवोपनयनमिति कृत्वा कन्यापुत्रयोर्विवाहोपनयनयोः समानसंस्कारत्वमिति उ

च्यते ॥ पुरुषाणामुपनयनादूर्ध्वस्त्रीणां विवाहादूर्ध्वयथावर्णपूर्णमाशौचमित्युक्तत्वा
त्स्त्रीणां विवाह एव चेत्स्त्रीणां विवाह एवोपनयनं स्यात्तदा पुरुषाणां स्त्रीणां चोपनयनादूर्ध्व
पूर्णमाशौचमित्यवक्ष्यत् ॥ अपिच ॥ स्त्रीणां विवाहकाले चेद्गुरुशुद्धिर्न विद्यते ॥
द्विजानां चोपनयने गुरुं तत्रैव पूजयेत् ॥ इत्यादौ स्त्रीनरयोः पृथगुपादानात् ॥ स्त्रीवि
वाहस्तु विवाह एव ॥ एतत्सु मनुवचने विवाह एवोपनयनं तत्स्त्रीणां द्विजन्मत्वोपादानप
रम् ॥ अन्यथा श्वलायनादिवचनैर्विरुध्यते ॥ अतः कन्यापुत्रयो रूद्राहोपनयनयोर्न स
मानसंस्कारत्वमिति सिद्धम् ॥ अतः सोदरकन्यापुत्रयो विवाहोपनयने एकवर्षेऽपि कर्त
व्ये एव ॥ तत्रापि पुत्रोपनयनकर्म समाप्य पुत्र्युद्राहं कुर्यात् ॥ नमुंडनं मुंडनतोऽपि कु
र्यादिति निषेधात् ॥ परिवेत्तृत्वं तु पुत्रकृतं पुत्रस्य कन्याकृतं कन्याया एव ॥ तथा विध
गर्गादिवचनदर्शनात् ॥ अतः कन्यापुत्रयोः परस्परकृतो न परिवेत्तृत्वपरिवेत्तित्ववि

चारः ॥ अथप्रवेशनिर्गमनिर्णयः ॥ तत्रज्योतिःशास्त्रे ॥ स्त्रीविवाहःकुलेनिर्गमः क
 थ्यतेपुंविवाहःप्रवेशोमुनोद्रेःस्मृतः॥निर्गमादादितोनप्रवेशः शुभस्त्वेकसंवत्सरांताव
 धिःकीर्तितः ॥ कुलेसापिंडये ॥ उभयत्रकुलस्यान्नामित्यादिपुंविज्ञानाचार्यविद्येद्रा
 रण्यादिमुनिभिस्तथाव्याख्यातत्वात् ॥ सापिंडयंसप्तपूरुषंप्रसिद्धम् ॥ वासिष्ठे ॥ नपुंवि
 वाहोर्ध्वमृतुत्रयेपिविवाहकार्यदुहितुःप्रकुर्यात् ॥ नमंडनाच्चापिहिंसुडनंतुगोत्रैकता
 यांग्रदिनाब्दमेदेइति ॥ गोत्रैकतायामितिसापिंडयेद्रष्टव्यम् ॥ सापिंडानामेववि
 वाहसंबंधनिपेधइति ॥ तथाचस्मृतिः ॥ नित्यश्राद्धमधीतंचस्नानंचशिशिरैर्जलैः ॥ सपि
 ङोनैवकुर्वीतापिंडान्नोद्भासनावधीति ॥ तथाचगार्ग्यः ॥ नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मातृ
 विसर्जनम् ॥ दर्शश्राद्धंक्षयश्राद्धंस्नानंशीतोदकेनच ॥ अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंत
 थैवच ॥ ब्रह्मयज्ञंचाध्ययनंनदीसीमोश्चलंधनं ॥ उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच ॥ अप

सव्यं स्वधाकारं नित्यं श्राद्धं तथैव च ॥ नैव कुटुम्बः सः पिंडाश्च मंडपोद्भासनावधीति ॥
 विवाहव्रतचूडासुवर्पमर्द्धतदर्धकम् ॥ पिंडान्सः पिंडानोदद्युः प्रेतपिंडं विनानरेति ॥
 ॥ स्मृत्यन्तरे ॥ पुत्रोद्गाहान्नैव पुत्रीविवाहोऽपि ऋतुत्रये ॥ अब्दांतरान्मुंडनं च नैक
 दामुंडनद्वयम् ॥ पूर्वार्द्धं स्पष्टम् ॥ विवाहानंतरं मब्दांतरादब्दमध्ये मुंडनं च न कार्यम् ॥
 तथा ॥ एकदा एकस्मिन्नेव काले मुंडनद्वयं न कार्यम् ॥ एतदपि सः पिंडयेद्रष्टव्यम् ॥ भि
 न्नवर्षादिपुनरोपश्रुतिप्रागुक्तमेव ॥ तथा च ज्योतिःसागरे ॥ संवत्सरे विदेशेतु मंड
 नादपि मुंडनम् ॥ नरोद्गाहात्स्त्रीविवाहं प्राहुर्गर्गमुखा अपि ॥ तथा च ॥ संवत्सरे कि
 यन्न्यूनं नरोद्गाहे कृते सति ॥ राजांतरं यदि भवेच्छस्तः पाणिग्रहः स्त्रिय इति ॥ राजांतरं
 वत्सरांतरम् ॥ ज्योतिःशास्त्रेऽपि ॥ पण्मासमध्ये यदि भूभृदंतरं भवेद्विवाहः पुरुषे विवा
 हिते ॥ स्त्रीणामपीच्छंति पराशराद्याः कुले विवाहव्रतपूर्वकंचेति ॥ भूभृदंतरं राजां

तरम् ॥ तच्चोत्तरवर्षे एव भवति ॥ अतो भूभृदंतरवर्षांतरमित्यर्थः ॥ तथाचोक्तम् ॥
 यश्चैत्रशुद्धप्रतिपद्यैकोवारः सराजामुनिभिः प्रतिष्ठित इति ॥ वर्षतुमात्रुषमानेने
 ति प्रागुक्तम् ॥ कुले सापिण्ड्येशे पंस्पष्टं ॥ यत्तु मेधातिथिवचनम् ॥ पुरुषत्रयपर्यंतं प्रति
 कुलं च गोत्रिणाम् ॥ प्रवेशनिर्गमौ तद्गतथामंडनमुडनामिति ॥ एताद्भिन्नजातीयेषु सापि
 ण्ड्ये वेदितव्यम् ॥ यतस्तेषां सापिण्ड्यं त्रिपुरुषमेव ॥ तथाह शंखः ॥ यद्येकजाता बहवः
 पृथक्क्षेत्राः पृथग्जनाः ॥ एकपिण्डाः पृथक्छौचाः पिण्डेष्ववर्तते त्रिष्विति ॥ अथ
 शोभनसन्निपातनिर्णयः ॥ तत्र सायणीये ॥ एकस्मिच्छोभने वृत्ते द्विशुभेनैव कार
 येत् ॥ यदिकुर्यात्प्रमादेन तत्र न स्याच्छुभं श्रुवामिति ॥ वृत्ते प्रवृत्ते समाप्त इति यावत् ॥
 ततः संवत्सरे चूडाकर्म विधीयते ॥ द्वितीये वातृतीयेऽपि कर्तव्यं श्रुतिचोदनादित्या
 दिप्रयोगदर्शनात् ॥ इदमेकमंडपविषयम् ॥ एकमंडपे शोभनद्रव्यस्य प्राङ्निषिद्धत्वात् ॥

एकगृहेऽपि सहशोभनस्य निषेधः ॥ मंदिरवामभागे वेदीविधानाद्विद्यास्तु मंडपमध्योव
धानाच्च एकगृहे एकमंडपः स्यादिति ॥ अत एव स्पष्टमुक्तं प्रयोगसारे ॥ एकलग्रे द्विलग्रे वा
द्वेगृहेऽग्रस्य शोभने ॥ तयोरेकं प्रनष्टं स्याद्द्वतेन्यादिति श्रुतिरिति ॥ ग्रस्य गृहे एकलग्रे
द्वेगृहेऽग्रस्य शोभने ॥ शोभनं विवाहोपनयनादि ॥ एवमेकमंड
पेऽग्रां लग्नयोर्वा द्विशोभने भवत इत्यन्यथः ॥ शोभनं विवाहोपनयनादि ॥ एकमातृ
पे एकगृहे वा एककर्तारि वा शोभनद्वयस्य निषेध इति ॥ यत्त्वाचार्यवचनम् ॥ एकमातृ
प्रसूते द्वे कन्ये वा पुत्रकौतयोः ॥ सहो द्राहं न कुर्वीत तैथ वव्रतबंधनमिति ॥ अत्र सोदययो
रेककाल उद्राहादि निषेधात् भिन्नमातृकयोः सहो द्राहादिकरणमागतं तद्विन्नकर्तृत्वे
न भिन्नगृहे साते वेदितव्यम् ॥ अन्यथा पूर्ववचनविरोधः ॥ एवं द्वयोर्निषेध आदि निषेधः
सिद्ध एव ॥ कर्तृत्वमेवात्र विवक्षितम् ॥ वृद्धिश्चाद्धाधिकारिपित्रादेरेव न तु विवाहहोमक
तुवरस्य ॥ उद्राह्यपुत्री न पिता विदध्यात्पुत्र्यंतरस्यो द्रहनं न जातु ॥ इत्यादि वचनलिङ्ग

दर्शनात् ॥ अन्यथाकन्याविवाहेकर्तृत्वासंभवाच्च ॥ ॥ अथमंडनमुंडनविचारः ॥
 संहितासारावल्याम् ॥ नमंडनान्मुंडनमूर्ध्वमिष्टनपुत्रयोर्मुंडनमेकवर्षे ॥ नपुंविवाहो
 र्ध्वमृतुत्रयेऽपि विवाहकार्यदुहितुश्चकुर्यादिति ॥ एतत्सापिडतायांज्ञातव्यम् ॥ कुले
 ऋतुत्रयादवर्णनकुर्यान्मुंडनत्रयम् ॥ प्रवेशान्निर्गमपश्चान्मंडनान्नतुमुंडनमितिग
 दितत्वात् ॥ मंडनंविवाहः ॥ मुंडनंचौलोपनयनादि ॥ तथाचसारसमुच्चये ॥ पा
 णिपीडनविधेरनंतरंचौलकोपनयनेविवर्जयेदिति ॥ चौलोपनयनाभ्यांगोदानसमाव
 र्त्तनयोरपिग्रहणमतिदेशत्वात् ॥ तथाचश्रीपतिः ॥ व्रतबंधवाद्विधेयंनियतव्रतविसर्ग
 श्च ॥ केशांतकर्मविहितंचौलसमंपोडशेषवर्पेदति ॥ एतदेवस्पष्टीकृतं ज्योतिर्निबंधे ॥
 व्रतंसमावर्तनकंसचौलकेशांतमेतानिवदंतितज्ज्ञाः ॥ क्षौरंपुरस्कृत्यभवंतियस्माच्चत्वा
 रितस्मादिहमुंडनानीति ॥ केचिच्चौलकर्मवमुंडनमितिवदंतितद्बहुवाक्यविरोधा

नादरणीयं शिष्टसमाचाराच्च भिन्नवर्षादिषु न दोष इति प्रागुक्तमेव ॥ तदेवोदाहृतं संहि
तासारावल्यम् ॥ फाल्गुने चैत्रमासे तु पुत्राद्वा होपनायने ॥ भेदादब्दस्य कुर्वीत न तु
त्रय उल्लंघनमिति ॥ एतद्बहुवाक्यतायां न संशयनिवृत्तिः ॥ किंतु षोडश वर्षे केशांतो द्वा
दशद्वादश वर्षे कस्य वेदस्य ब्रह्मचर्यमिति वेदप्रामाण्येन कुले त्रिपुरुषसापिंडश्चे
विवाहः किं न भवति इत्यादि शंकया मुंडनशब्दार्थनिश्चये कात्यायनः ॥ मुंडनं चौलमि
त्युक्तं ततो द्वाहौ तु मुंडनम् ॥ चौलं मुंडनमित्युक्तं वज्रये द्वरणात् परम् ॥ मौजी चोभयतः
कार्याय तो मौजी न मुंडनम् ॥ मौजी प्राधान्यमित्युक्तं मौज्यं गं मुंडनं स्मृतं ॥ मौज्यां मुंड
नमंगं न प्रधानमिति ॥ वरणात् परं कन्यावरणोत्तरमिति संस्काररत्नमालायां ॥ मंडने कृ
ते पुनरुपनयनादेः च नानां निषेधः ॥ तत्र केशं मुंडनस्य कृताकृतत्वात् पुनरुपनयनादेः प्रा
गश्चित्तात्समकत्वेन विहितस्य कालातिक्रमे प्रायश्चित्तावृत्तिभयादनुक्तकालत्वाच्च ॥ इ

तिमंडनमुंडननिर्णयः ॥ ॥ अथगुरुलघुमंगलनिर्णयः ॥ ॥ सारसमुच्चये ॥ चूडा
 केशांतसीमंतविवाहोपनयनंबुधाः ॥ गुरुमंगलमित्याहुस्तद्वर्ज्यलघुमंगलम् ॥ तच्चणु
 रुमंगलाल्लघुमंगलं निपिध्यते ॥ ज्योतिःशास्त्रे ॥ ज्येष्ठकृत्वातुषण्मासं न कुर्याल्लघुमंग
 लम् ॥ कुर्वतिमुनयः केचिदन्यस्मिन्नापि वत्सरइति ॥ तथाच ॥ मातृयज्ञक्रियापूर्वं
 ज्येष्ठकृत्वातुमंगलं ॥ ऋतुत्रयंपुनर्यावन्नकुर्याल्लघुमंगलं ॥ मातृयज्ञोमातृपूजातस्याः
 क्रियावृद्धिश्चाद्धादिः ॥ तथाचचतुर्विंशतिमते ॥ तिस्रः पूज्याः पितुः पक्षेतिस्त्रोमाता
 महेतथा ॥ इत्येतामातरः प्रोक्ताः पितुर्मातुः स्वसाष्टमी ॥ ब्राह्म्याद्यास्तुततः सप्तदुर्गा
 क्षेत्रगणाधिपान् ॥ वृद्ध्यादौ पूजयित्वातुपश्चाद्ब्राह्मदीमुखान्पितृन् ॥ मातृपूर्वान्पितृ
 न्पूज्यततोमातामहानपि ॥ मातामहीततः पूज्यायुग्माभोज्याद्विजातयः ॥ एत
 द्विधिपूर्वकंगुरुमंगलंकृत्वापण्मासाभ्यंतरेलघुमंगलं न कार्यमित्युक्तंभवति ॥ मातृपू

जादीनां चूडाकर्मादिषु प्राधान्येन विहितत्वाच्चूडाकर्मादिकं गुरुमंगलमित्युच्यते ॥ त
थाच गृह्यकारिकायाम् ॥ पुंसवेन च सीमंतचौलोपनयनो ष्विह ॥ विवाहे चानलाध्यै यप्र
भृतिश्रौतकर्मसु ॥ इदं श्राद्धं प्रकुर्वीत बीजवृद्धिनिमित्तकम् ॥ अन्येषोऽष्टशसंस्कारे श्रा
वण्यादिष्वपीष्यत इति ॥ अत्र पुंसवनग्रहणात् सीमंतसाहचर्याच्च पुंसवनमपि गुरुमंग
लं भवति ॥ चोलातिदेशात् केशांतमपि ॥ अयं गुरुमंगलानंतरं लघुमंगलस्य निषेधः
कालातिपन्नस्यैव ॥ न यथा कालप्राप्तस्य ॥ सिंहस्थगुरौ गुरुशुक्रास्ताधिमासादिषु
चास्य विधानात् ॥ जातकर्मादिराशौचांतरप्राप्तावपि विधानाच्च ॥ तथा च ज्योतिः
शास्त्रे उक्तम् ॥ सीमंतजातकादीनि प्राशनानि च क्रमात् ॥ कर्तव्यानि न दोषोऽस्ति प
चाननगते गुरौ ॥ वृद्धमनुः ॥ अग्न्याधेयं प्रतिष्ठांच यज्ञदानव्रतानि च ॥ वेदव्रतवृषो
त्सर्गचूडाकरणमेखलाः ॥ मांगल्यमभिषेकं च मलमासे विवर्जयेत् ॥ बाल्ये वा यदि

वावृद्धेशुक्रेचास्तमुपागते ॥ मलमासद्वैतानिर्वर्जयेद्देवदर्शनमिति ॥ अत्रचूडाकर
 णादीनां वर्जनाच्छेषाणां न दोष इति ज्ञापितम् ॥ तथा च बृहस्पतिः ॥ यस्याः क्रियायाः
 संप्राप्तः कालो मासैर्हि नैरपि ॥ न तत्र मौढ्यदोषोऽस्ति अस्तौ वा गुस्तु क्रयोरिति ॥ आव
 र्यकत्वमाहाश्वलायनः ॥ ततो मृते वापति ते संन्यस्ते वा विदेशगे ॥ तद्गोत्रजेन श्रेष्ठेन का
 र्याः पुंसवनादय इति ॥ अतः कालप्राप्तस्य जातकमादि रावश्यककर्तव्यत्वादयं दोषो
 न ॥ अयंच निषेधः प्राय एककर्तृकस्येति गम्यते ॥ गुरुलघुमंगलयोर्भिन्नकर्तृकत्वे तु न
 दोषः ॥ वाक्यद्वयेऽपि ज्येष्ठकृत्वेति उक्त्वा ॥ प्राप्त्यप्रदर्शनादेककर्तुः प्रतीयमानत्वाद्दि
 शे पादर्शनाच्चाभिन्नवर्षादिष्वपि न दोष इति प्रागुक्तमेव समावर्तनसंज्ञकमिति ॥ एत
 द्विगवलेवनान्यदपि सुधीभिर्निर्णेतव्यम् ॥ इति गुरुलघुमंगलनिर्णयः ॥ अथ परि
 त्वादि निर्णयः ॥ तल्लक्षणमाह मनुः ॥ दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते ॥ परि

वेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजइति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ ज्येष्ठायांयद्यनूढायांकन्यानोद्भा
वतेऽनुजा ॥ स्यादग्रेदिधिषुर्ज्ञेयापूर्वान्यादिधिषुःस्मृता ॥ परिवेत्तादिस्वरूपकथनपूर्व
ह्यतेऽनुजा ॥ ज्येष्ठेऽनिविष्टेकनीयान्निविशमानःपरिवेत्ताभवतिपूर्वः
कंतप्रायश्चित्तमाहहारीतः ॥ ज्येष्ठेऽपरिप्रायश्चित्तमाहहारीतः ॥ अकामतः
परिवित्तिःपरिवेदिनीकन्यापरिदारीदातापरिप्रायश्चित्तमाहहारीतः ॥ अकामतः
जापत्येनकृच्छ्रेणपावयेयुरिति ॥ एतत्कामतःपितृद्वयदत्तोद्भाह्यज्ञवल्कीयंव्रत
पितृद्वयदत्तोद्भाहेतुमानवतंत्रेमासिकम् ॥ अज्ञानतःपितृद्वयदत्तोद्भाह्यज्ञवल्कीयंव्रत
चतुष्टयम् ॥ उपपातकशुद्धिःस्यादेवंचांद्रायणेनवा ॥ पयसावापिमासेनपरिकेणाथ
वापुनरिति ॥ एवमितिगोवधप्रायश्चित्तातिदेशः ॥ अज्ञानतःपितृद्वयदत्तोद्भाहेतुय
मः ॥ कृच्छ्रद्वयंपरीवित्ताकन्यायाःकृच्छ्रएवतु ॥ अतिकृच्छ्रंचरेदाता यष्टांचांद्राय
णंचरेदिति ॥ प्रायश्चित्तातिविशेषमाहवासिष्ठः ॥ परिवेदनःकृच्छ्रतिष्ठकृच्छ्रचरित्वा

तस्मैदत्त्वापुनर्निविशेतांचैवोपयच्छेदिति ॥ परिवेदनइतिपरिवेत्तुरेवसंज्ञा ॥ तस्मै
ज्येष्ठायब्रह्मचर्यंतंभैक्ष्यमिवनिवेद्यपुनरुद्ग्रहेत्कामित्युक्तेतामेवेतिव्याचष्टेविज्ञानिश्च
रः ॥ तथाग्रादिधिषुपत्यादेरपिविशेषवसिष्ठः ॥ अग्रेदिधिषुपतिःकृच्छातिकृच्छौद्राद
शरात्रिंचरित्वानिविशेततांचैवोपयच्छेतेति ॥ दिधिषुपतिःकृच्छातिकृच्छांचरित्वा
तस्मैपुनर्निविशेदितिचरित्वाज्येष्ठायामन्येनोढायांपश्चात्तामेवोद्ग्रहेत् ॥ तस्मैकनी
यस्याःपूर्ववज्ज्येष्ठांदत्त्वाअन्यामुद्ग्रहेतेतिव्याख्यातंपारिजातादौएवंनिर्णयति ॥ प
रिवेदनदोषस्यापवादमाहयमः ॥ पितृव्यपुत्रान्सापत्नान्परपुत्रांस्तथैवच ॥ दाराग्निहो
त्रधर्मपुनदोषःपरिवेदिनइति ॥ परपुत्रादत्तकादयइतिपारिजातः ॥ सौदर्यविष
येपित्वाहकात्यायनः ॥ देशांतरस्थान्कुर्वांश्चतथाकुष्ठव्रणानपि ॥ वेद्यातिसक्तप
तितशूद्रतुल्यातिरेगिणः ॥ जडमूकांधवधिरकुब्जवामनखेलकान् ॥ अतिवृद्धानभा

यौश्चकृपिसक्तानपास्यच ॥ धनंवृद्धिप्रसक्तांश्चकामतःकारिणस्तथा ॥ कुहका
 न्मत्तचौरांश्चपरिवेत्तानदुप्यति ॥ खेलकोभग्नपादद्वयः ॥ अमार्यानैष्ठिकब्रह्मचा
 रिणः ॥ कामतःकारिणोविवाहादिच्छायानिवृत्ताइतिव्याख्यातंपारिजाते ॥
 देशांतरगतज्येष्ठस्यप्रतीक्षावधिमाहवासिष्ठः ॥ अष्टौद्वादशवर्षाणिज्येष्ठभ्रातरमसंनि
 विष्टमप्रतीक्षमाणःप्रायश्चित्तीभवतीति ॥ द्वादशेतुमुख्यःपक्षः ॥ द्वादशैवतुवर्षाणि
 श्रेयान्धर्माथयोगतः ॥ न्याय्यःप्रतीक्ष्यतंभ्राताश्रूयमाणःपुनःपुनरिति ॥ अत्राप्यप
 वादःकाष्ण्णीजिनिः ॥ उन्मत्तःकिल्बिषीकुष्ठपतितःक्लृबएववा ॥ राजयक्षमामया
 वीचनन्याय्यस्यात्प्रतीक्षितुमिति ॥ कन्याविषयेप्युक्तदोषापवादंगर्गः ॥ एकमा
 तृप्रसूतानांकन्यानांपरिवेदने ॥ दोषःस्यात्सर्ववर्णेषुनदोषोभिन्नमातृष्विति ॥
 बृद्धमनुः ॥ विवाहेनाधिकारेणज्येष्ठकन्यास्थितायदि ॥ तदनुज्ञाविनाचापिकनि

ष्टामुद्रहेतुदेति ॥ अन्यत्सर्वपीरवेदनोक्तमनुसंधेयमिति पारिजातः ॥ इति परिवे
 ज्ञादिनिर्णयः ॥ ॥ अथ विवाहे आशौचप्राप्तौ तदपोह्यसद्यः शौचं चंद्रिकाकार आह ॥
 ॥ तत्र याज्ञवल्क्यः ॥ दाने विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशे विप्लवे ॥ आपद्यपि च कष्टायां
 सद्यः शौचं विधीयते ॥ दातुर्वरस्य कन्यायाः सद्यः शौचं विधीयते इति षड्विंशन्मते ॥
 विवाहे तत्सवयज्ञेषु त्वंतरामृतसूतके ॥ परैरन्नं प्रदातव्यं भोक्तव्यं च द्विजोत्तमैः ॥ व्रत
 यज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमार्चने जपे ॥ प्रारंभे सूतकं न स्यादनारंभे तु सूतकम् ॥ प्रारंभश्च
 तेनैवोक्तः ॥ प्रारंभो वरणं यज्ञे संकल्पो व्रतसत्रयोः ॥ नां दीमुखं विवाहादौ श्राद्धे पाक
 परि क्रियेति ॥ वरणं तु मधुपकर्तृज्ञेयम् ॥ तथा च ब्राह्मे ॥ गृहीतमधुपक्कस्य यजमा
 नाच्च ऋत्विज इत्युक्तेः ॥ एतच्च वरणमस्त्येव ॥ अवरणवत्स्वाधानेष्टिपशुबंधादिषु
 तु स्वीयाद्यपदार्थे प्रवर्तने मेवारंभः ॥ तथा च दर्शपूर्णमासयोरवृतस्य होतुः सामिधेनी

५
पुप्रवृत्तस्याशौचाभावः ॥ कन्यायाः वरपितरं प्रतिदानमेव विवाहः ॥ वरं प्रातर्तुहाम
पाणिग्रहणादि ॥ प्रारब्धपाके श्राद्धकर्तुः ॥ कृतनिमंत्रणे श्राद्धे तु श्राद्धभोक्तुरिति व्यव
स्येति कालविवेचनकारादयः ॥ शंकरभट्टकृतधर्मप्रकाशे तु तत्तत्स्मृतिषु पाकनिष्पत्ति
कृतसंकल्पितनिमंत्राणां त्रयाणामपि आशौचाभावनिमित्तत्वोक्तेर्निमित्तत्रयसमुच्च
य एव श्राद्धेनाशौचं तथैव शिष्टसमाचारादित्युक्तम् ॥ मुहूर्तांतरालाभिसामग्र्यांकृतायां
सूतकिनोप्यधिकारोपायमाह पारिजाते विष्णुः ॥ अनारब्धविशुद्धचर्थकूष्मांडैर्जुहु
याद्दधृतम् ॥ गांदद्यात्पंचगव्याशीततः शुद्ध्यति सूतकीति ॥ ततः शुद्ध्यतीति पुनरुक्ति
र्विवाहाद्युपयोगिपाकपरिवेपणादावपिशुद्धिज्ञापनार्थः ॥ गांपयस्विनीं दद्यात् ॥
संकटे समनुप्राप्ते सूतके समुपस्थिते ॥ कूष्मांडाभिर्घृतं हुत्वा गांच दद्यात्पयस्विनीम् ॥
चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेत् ॥ यदैव सूतकप्राप्तिस्तदैवाभ्युदयक्रियेति स

ग्रहोक्तेः ॥ स्मृतिकौस्तुभेचौलप्रसंगेतुआरंभोत्तरं सूतके प्राप्तिविशेषः ॥ संग्रहे इत्यु-
 क्त्वा कूपमांडीभिर्घृतं हुत्वेति संग्रहवाक्यमुपन्यस्तम् । एवं शुद्धिपूर्वकं विवाहाद्यनुष्ठाने
 तदंगत्वेन संकल्पितान्नभोजनेन दोष इति बृहस्पतिनोक्तम् । विवाहोत्सवयज्ञेषु त्वंतरामृ-
 तसूतके ॥ पूर्वसंकल्पितान्ननदोषः परिकीर्तित इति ॥ मृतसूतकमध्ये विवाहाद्यनु-
 ष्ठाने उक्तशुद्धिपूर्वकमारब्ध इत्यर्थः ॥ नादीश्राद्धोत्तरं सूतकादौ विवाहारं भोत्तरमपि
 संकल्पितान्नेनैव विशेष इति पट्टत्रिंशन्मते ॥ पूर्वार्धे तु पूर्ववत् ॥ परैरन्नं प्रदातव्यं भो-
 कव्यं च द्विजोत्तमैरिति ॥ विवाहादिमध्ये सूतकादिप्राप्तावित्यर्थः ॥ पूर्वसंकल्पिता
 न्नभोजनसमये सूतकादौ तु विशेषस्तत्रैव ॥ भुंजाने पुनरुविप्रेषु त्वंतरामृतसूतके ॥ अन्य-
 गेहोदकाचांताः सर्वे ते शुचयः स्मृता इति ॥ भोक्तृभिर्भुक्तशेषस्त्याज्यः ॥ पक्वशेषः
 सूतकिभिर्भोक्तव्य इत्याशयः ॥ ॥ अथ विवाहे वधूवरजननीरजोदोषनिर्णयः ॥

वधूवरान्यतरयोर्जननीचेद्रजस्वला ॥ तस्याः शुद्धेः परं कार्यमांगल्यं मनुरब्रवीत् ॥
॥ १ ॥ माधवीयि ॥ प्रारंभात्प्राग्विवाहस्य मातायादिरजस्वला ॥ निवृत्तिस्तस्य कर्त
व्यासहत्वश्रुतिचोदनात् ॥ १ ॥ प्रारंभात्प्रागिति नां दीश्राद्धात्प्रागिति ज्ञेयम् ॥
नां दीमुखं विवाहादावित्यादिना तस्यैव प्रारंभः ॥ वृद्धमनुः ॥ विवाहव्रतचूडासुमा
तायादिरजस्वला ॥ तदानमंगलं कार्यं शुद्धौ कार्यं शुभेप्सुभिः ॥ मेधातिथिः ॥ चौले
चव्रतबंधे च विवाहे यज्ञकर्मणि ॥ भार्या रजस्वलायस्य प्रायस्तस्य नशो भनम् ॥ गर्गः ॥
ग्रस्योद्ग्राहादिमांगल्ये मातायादिरजस्वला ॥ तदानतत्प्रकर्तव्यमायुः क्षयकरं यतः ॥
बृहस्पतिः ॥ वैधव्यं च विवाहे स्याज्जडत्वं व्रतबंधने ॥ चूडायां च शिशोर्मृत्युर्विघ्नो या
त्राप्रवेशयोः ॥ रजोदर्शनस्य नां दीश्राद्धोत्तरमुत्पत्तौ ततः पूर्वमुत्पत्तावापि मुहूर्तांतरा
लाभे श्रीपूजनादिकां शांतिं कृत्वा तदैव चौलादिकार्यम् ॥ यथाकारिका निबंधे ॥ स्मृति

कोदकययोः शुद्धयैगां दद्याद्दोमपूर्वकम् ॥ प्राप्ते कर्मणि शुद्धास्यादितरास्मिन्नुद्बुध्यति ॥
 अलाभे सुमुहूर्तस्य रजोदोषे ह्युपस्थिते ॥ अग्र्यं संपूज्य तत्कुयां हूत्रहत्याभयै करीम् ॥
 हर्मीमापमितां पद्मां श्रीसूक्तविधिना चरेत् ॥ प्रत्यृचं पायसं हुत्वाऽभिपिच्य शुभमाचरे
 त् ॥ श्लोकभेदेन प्रतिपदोक्तारं भस्य मुहूर्तातिरालाभस्य श्रवणान्नपरस्परसापेक्षत्वम् ॥
 रजोदर्शनादिसंभावनायां नादीश्राद्धस्यापकृष्यानुष्ठानेऽप्यवधिरुक्तः प्रयोगरत्ने ॥ एक
 विंशत्यहर्गज्ञे विवाहे दशवासराः ॥ त्रिपट्चौलोपनयने नादीश्राद्धं विधीयते ॥ अथ क
 न्यारजोदर्शने निर्णयः ॥ विवाहात्पूर्वकं न्यारजोदर्शने जाते विवाहयोग्यता सिद्ध्यर्थ
 मुपायमाहोश्चलायनः ॥ पिता ऋतून्स्वपुत्र्यास्तुगणयेदादितः सुधीः ॥ दानावाधिगृहे
 यत्नात्पालयेच्च रजोवर्ती ॥ दद्यात्तद्वत्सुख्यागाः शक्तः कन्यापितायदि ॥ दातव्यैकापि
 यत्नेन दानेन तस्याथवा विधिः ॥ दद्याद्दानाह्मणेष्वन्नमतिनिःस्वः सदक्षिणं ॥ तदतीतत्वं

संख्येपुवरायप्रतिपादयेत् ॥ उपोष्यत्रिदिनंकन्यारारात्रौपीत्वागवांपयः ॥ अदृष्टरजस
दद्यात्कन्यायैरत्नभूषणं ॥ तामुद्रहन्वरश्चापिकूष्मांडिर्जुहुयाद्दधृतमितिविष्णुः ॥ यद्वे
तिचक्रसूक्तंकूष्मांडं परि कीर्तितम् ॥ नवावृत्त्याहुर्नैदाज्यं होमः कूष्मांडिकीर्तितः ॥ त
स्याः कन्यायादाने कर्तव्ये यथाविधिसुवर्णशृंगादिगोदानाविधिनेत्यर्थः । वरायेति उ
क्तप्रकाराणामन्यतमेन दातुः कन्यादाने योग्यता भवतीत्यर्थः । उपोष्येति श्लोकेन दृष्ट
रजस्कन्याया उपवासत्रयंतिगव्यपयः पानपूर्वकमदृष्टरजसेकुमार्यैरत्नभूषणदा
नेन विवाहयोग्यता उच्यते ॥ तामुद्रहन्निव रस्य कूष्मांडहोमेन तदुद्राहयोग्यतेति बो
द्धव्यम् ॥ अथ विवाहहोमकाले कन्या ऋतुमती चेत्तत्र यज्ञपार्श्वे ॥ विवाहविहितं तत्र हो
मकाल उपस्थिते ॥ कन्यामृतुमतीं दृष्ट्वा कथं कुर्वेति याज्ञिकाः ॥ स्नापयित्वा तु तां क
न्यामर्चयित्वा यथाविधि ॥ शुभानाज्याहुतिं हुत्वा ततः कर्मणि योजयेत् ॥ अन्यच्च ॥

युञ्जानः प्रथमं मंत्रैरष्टाविंशतिसंख्यया ॥ आज्याहुतिं च जुहुयाद्वां च दद्यात्पयस्विनीम् ॥
 ॥ यद्वा ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ विवाहहोमे प्रकृतियदिकन्यारजस्वला ॥ त्रिरात्रंदंपती
 स्यातां पृथक्छय्यासनाशिनौ ॥ चतुर्थे हनि संस्नातौ तस्मिन्नग्नौ यथाविधि ॥ विवा
 हहोमं कुर्वीत इत्यादि स्मृतिसंग्रह इति ॥ अथ प्रतिकूलनिर्णयः ॥ कृष्णभट्टीये
 ॥ वधूवरार्थे घटिते सुनिश्चिते वरस्य गेहेऽप्यथ कन्यकायाः ॥ अग्रेतकश्चिन्मनुजोऽथ
 नारी तदानुकुर्युः खलु मंडनंते ॥ मनुः ॥ वाग्दानानंतरं यत्र उभयस्य कुलेषु च ॥ अथ
 वदेन बालमरणे प्रतिकूलं न विद्यते ॥ स्मृतिरत्नावल्याम् ॥ ऊनद्विवापिके प्रेतैः न तस्य प्र
 तिकूलता ॥ शांतिः स्याच्छुभदानृणां कूष्माण्डगणहोमतः ॥ वाङ्मनिश्चये कृते पश्चा
 त्पितरौ निधनं गतौ ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलं स्यान्नान्येषां तु कदाचनेति बृद्धवासिष्ठः ॥ वर
 वध्वोः पिता माता पितृव्यश्च सहोदरः ॥ एतेषां प्रतिकूलं स्यान्महाविघ्नप्रदं भवेत् ॥ पि

तापितामहश्चैवमाताचैवपितामही ॥ पितृव्यस्त्रीसुतोभ्राताभगिनीवाविवाहिता ॥
 एभिरेवविपन्नैश्चप्रतिकूलबुधैःस्मृतम् ॥ अन्यैरपिविपन्नैस्तुकेचिदूचुर्नतद्भवेदिति ॥
 मांडव्यः ॥ वाग्दानानंतरमातापिताभ्राताविपद्यते ॥ विवाहोनैवकर्तव्यः स्ववंशहि
 तमिच्छतेति ॥ अथसंकटेप्रवृत्तिप्रकारमाहमेधातिथिः ॥ वाग्दानानंतरंय
 त्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः ॥ ततःसंवत्सरादूर्ध्वविवाहः शुभदोभवेत् ॥ पुरुषत्रयप
 र्यंतप्रतिकूलस्वगोत्रिणाम् ॥ प्रवेशान्निर्गमस्तद्वत्तथामंडनमुडने ॥ प्रेतकर्माण्यनिर्व
 त्यचरेन्नाभ्युदयक्रियाम् ॥ आचतुर्थततः पुंसिपंचमेशुभदंभवेदिति ॥ स्मृतिरत्नाव
 ल्याम् ॥ पितुरब्दमिहाशौचंतदूर्ध्वमातुरेवचः ॥ मासत्रयंतुभार्यायास्तदूर्ध्वभ्रातृपुत्रयोः
 ॥ अन्येषांपातुसर्पिडानामाशौचंमासंसमितम् ॥ तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलंमविधीयत
 इति ॥ ज्योतिःप्रकाशे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्योविवाहामासमंतरा ॥ शांतिविधायगांद

गुंजानः प्रथमं मंत्रैरष्टाविंशतिसंख्यया ॥ आज्याहुतिं च जुहुयाद्वांचिदद्यात्पयस्विनीम् ॥
 यद्वा ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ विवाहहोमे प्रकृतियदिकन्यारजस्वला ॥ त्रिरात्रंदंपती
 स्यातां पृथक्छय्यासनाशिनौ ॥ चतुर्थे हनि संस्नातौ तस्मिन्नग्नौ यथाविधि ॥ विवा
 हहोमं कुर्वीत इत्यादि स्मृति संग्रह इति ॥ अथ प्रतिकूल निर्णयः ॥ कृष्णभट्टीये
 ॥ वधूवरार्थे वटिते सुनिश्चिते वरस्य गेहेऽप्यथ कन्यकायाः ॥ म्रियेत कश्चिन्मनुजोऽथ
 नारी तदानकुर्युः खलु मंडनंते ॥ मनुः ॥ वाग्दानानंतरं यत्र उभयस्य कुलेषु च ॥ अथ
 ब्देन बालमरणे प्रतिकूलं न विद्यते ॥ स्मृतिरत्नावल्याम् ॥ ऊनद्विवापिके प्रेतनतस्य प्र
 तिकूलता ॥ शांतिः स्याच्छुभदानूणां कूष्माण्डगणहोमतः ॥ वाङ्निश्चये कृते पश्चा
 त्पितरौ निधनंगतौ ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलं स्यान्नान्येषां तु कदाचनेति वृद्धवासिष्ठः ॥ वर
 वध्वोः पितामाता पितृव्यश्च सहोदरः ॥ एतेषां प्रतिकूलं स्यान्महाविघ्नप्रदं भवेत् ॥ पि

तापितामहश्चैवमातान्चैवपितामही ॥ पितृव्यस्त्रीसुतोभ्राताभगिनीवाविवाहिता ॥
एभिरेवविपन्नैश्चप्रतिकूलंबुधैःस्मृतम् ॥ अन्यैरपिविपन्नैस्तुकेचिदूचुर्नतद्भवेदिति ॥
मांडव्यः ॥ वाग्दानानंतरमातापिताभ्राताविपद्यते ॥ विवाहो नैवकर्तव्यः स्ववंशहि
तामिच्छतेति ॥ अथसंकटेप्रवृत्तिप्रकारमाहमेधातिथिः ॥ वाग्दानानंतरं य
त्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः ॥ ततःसंवत्सरादूर्ध्वविवाहः शुभदोभवेत् ॥ पुरुषत्रयप
र्यंतंप्रतिकूलंस्वगोत्रिणाम् ॥ प्रवेशान्निर्गमस्तद्गतथा मंडनमुंडने ॥ प्रेतकर्मण्यनिर्व
त्यचरेन्नाभ्युदयक्रियाम् ॥ आचतुर्थततः पुंसिपंचमेशुभदंभवेदिति ॥ स्मृतिरत्नाव
ल्याम् ॥ पितुरव्दमिहाशौचंतदूर्ध्वमातुरेवचः ॥ मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धभ्रातृपुत्रयोः
॥ अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमासंसमितम् ॥ तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलग्नविधीयत
इति ॥ ज्योतिःप्रकाशे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्योविवाहोमासमंतरा ॥ शांतिविधायगांद

मं विगदानादिचरेत्पुनरिति ॥ स्मृत्यन्तरे ॥ प्रतिकूलेपिकर्तव्यं केप्याहुर्बहुसंल्लवे ॥
 प्रतिकूलेसर्पिडस्य मासमेकं विवर्जयेत् ॥ विवाहस्तु ततः पश्चात्तयोरेव विधीयत इति ॥
 ज्योतिःसागरे ॥ दुर्भिक्षे राष्ट्रभङ्गे चापित्रोर्वाप्राणसंशये ॥ प्रौढायामपि कन्यायांना
 नुकूलं प्रतीक्षत इति ॥ अन्यत्रापि ॥ दीर्घरोगाभिभूतस्य दूरदेशस्थितस्य च ॥ उदा
 सीनस्थितस्यापि प्रतिकूलं न विद्यते ॥ संकटे समनुप्राप्ते याज्ञवल्क्येन योगिना ॥ शां
 तिरुक्तागणेशस्य कृत्वा तां शुभमाचरेत् ॥ अकृत्वा शांतिकं यस्तु निषिद्धे सति दारुणे ॥
 प्रकरोति शुभं कर्म विघ्नस्तस्य पदे पदे ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ प्रतिकूले तु संप्राप्ते विवाहं नै
 व कारयेत् ॥ अतैदोपविना शायकुर्याच्छांतिमिमांशुभाम् ॥ श्रियै जात इति श्रियम् ॥
 इदं विष्णुरिति विष्णुम् ॥ गौरीमिमायेति गौरीम् ॥ त्र्यम्बकमिति त्र्यम्बकम् ॥ परं मू
 र्त्योरिति यमम् ॥ पूजयित्वा तिलाज्यं च हुने ददष्टोत्तरं शतम् ॥ ॐ भूः स्वाहा मृत्युर्न

इयतांस्तु पायै सुखं वर्धतां स्वाहा ॥ ततो होमं समाप्य गोदक्षिणा भव
ति चंद्रिकायाम् ॥ कृते वाङ्मिश्रये पश्चान्मृत्युर्भवति गोत्रिणः ॥ तदानमंगलं कार्यं नाश
वैधव्यदंष्ट्रवम् ॥ वाग्दानानंतरं यत्र कुलयोः कस्यचिन्मृतिः ॥ तत्रोद्वाहनैव कार्यः
स्ववंशक्षयदोषकृदिति ॥ अत्र यद्यपि मिश्रयेत कस्यचिदिति मृत्युर्भवति कस्यचि
दिति चाविशेषोक्तम् ॥ तथापि पिता महादीनामपि मरणस्य प्रतिक्कूलदोषनिमित्त
त्वेन क्वचिदकर्तृनादविवाहिताया भगिन्या इति विवाहितायामरणस्य तथात्वा नुक्तेर्मे
धातिथिवाक्ये स्वगोत्रिणामिति चंद्रिकावाक्ये मर्त्यस्य गोत्रिण इति च कर्तृनाद्वाव
रस्य वासगोत्रस्य पिडे पुत्रिपुरुपांतर्गते मर्त्ये मृते प्रतिक्कूलदोष इति मंतव्यम् ॥ स्त्रीचवरस्य
द्वितीयादिविवाहसमये पूर्वोदासुतास्तस्या पूर्वोत्पन्नः एतत्पौत्रोपलक्षणम् ॥ एवं पितृ
व्यग्रहणं तत्पुत्रस्य एवं वरमारभ्य जनकत्रिपुरुपीकूटस्थमारभ्य संतानभेदे चात्रिपुरुषी

॥ वधूवरयोःसमानगृहेतन्मरणेकंचित्कालंप्रतीक्ष्यैवविवाहइति ॥ त
 यादिशब्दैर्वोध्यते ॥ तयोस्तत्प्रतिकूलंस्यादितिकालप्रतीक्षाशान्तिभ्यामस
 दोपःद्वयोर्युगपन्मरणजइत्यर्थः ॥ अतएवोक्तनान्येषांतुकदाचनेति॥अन्ये
 डानांतयोरप्यैकमरणजस्तुसमाधेयइतिआशयः ॥ वृद्धवसिष्ठवाक्येचतु
 ामरणस्यमहाविघ्नकरत्वकथनेतत्रप्रतीक्षासहिताकेवलंवाविनायकशांतिरितिक
 थनार्थम्॥ अतएवतद्विधिवाक्यशेषेणशांत्यकरणेपदेपदेइतिविघ्नस्यमहत्त्वंप्रदर्शितं
 ॥ एभिरेवविपन्नैरितिकालप्रतीक्षासहितायाः श्रीपूजनादिशांतेर्निमित्तमेतन्मरणमे
 वेत्याशयः ॥ अतएवमांडव्यवाक्येनैवकर्तव्योनिमित्तानंतरमिति व्याख्ये
 यम् ॥ इतिप्रतिकूलनिर्णयः ॥ अथचूडोपनयनोद्वाहानांप्रारंभोत्तरंमुहूर्तांतरालाभेज
 ननाशौचपातेसंकटवशात्प्राप्तकर्मकरणेतच्छुद्धचर्थप्रायश्चित्तीभूतमातडानुसारी

४
 कूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥ ॥ कृतस्नानादिर्यजमानः पत्न्या संस्कार्येण च सह पीठादा-
 बुपविश्या च मय अस्या मुक संस्कार्यस्य जनना शौच मध्ये संकटवशेन अमुक संस्कार-
 कर्तुं कूष्मांडमंत्रैराज्यहोमं पयस्विनीगोदानं तन्निष्क्रयं वापंचगव्यप्राशनं च करिष्ये
 इति ॥ तत्रादौ निर्विघ्नतार्थं गणपतिपूजनं स्वास्ति वाचनमापि कुर्वति ॥ कूष्मांडहोमं कर्तुं
 मस्मिन् स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं विटनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य संपूज्य ॥ तत्र देवताभि-
 ध्यानम् ॥ तत्र प्रजापतिमिद्रमग्निं सोमम् ॥ प्रधानमग्निं वायुं सूर्यं कूष्मांडमंत्रैः ॥ अग्निं वा-
 गुं सूर्यं मग्निं वरुणं अग्निं वरुणं मग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान् देवान् मरुतः स्वर्कान् नृव-
 रुणमादित्यमदितिं प्रजापतिमग्निं स्वष्टकृतमेता अंगप्रधानां देवताः आज्येनास्मि-
 न्कर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनादि आज्यभागां तं कृत्वा ॥ नात्र चरुः ॥ कू-

गदिवहडनेदेवासश्चकुमावियम् ॥ अग्निर्मातस्मादेनसो
॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यदिदिवायदिनक्तमेनां

युर्मातस्मादेनसोविश्वान्सुञ्चत्वहंसठं स्याहा ॥ २ ॥ इदंवा
दुद्यदिस्वप्नऽएनां॥सिचकुमावियम् ॥ सूर्योमातस्मादेनसोविश्वो
॥ हा ॥ ३ ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ततोभूराद्याःस्विष्टकृदंतादशाहुत

॥ संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतहोमशेषं समाप्य ॥ ततः पयस्विनीगो
नम् ॥ प्रतिग्रहीतु ब्राह्मणपूजनम् ॥ गांवस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य ॥ दानमंत्रः ॥ ग
वामंगेपुतिष्ठतीति ॥ इमां गांपयस्विनीयथाशक्त्यलंकृतां जननाशौचदोषानिरसना
र्थं कूष्मांडीप्रायाश्चित्तहोमसांगतासिद्धयर्थं प्राप्तकर्मकरणे अधिकारार्थं च अमुकशर्म

नेत्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ दानसांगता० इमांदक्षिणां० अथवागोनिष्क्रयाभूत
निष्कार्थपादवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणाकंतुभ्यमहं० ततोविधिवत्पंचगव्यंकृ
त्वा॥ यत्त्वगस्थिगतपापं देहेतिष्ठतिमामके ॥ प्राशनात्पंचगव्यस्य दहत्यग्निरिवंधनमि
ति पठितं मंत्रपूर्वकम् ॥ ॐ इत्यनेन प्राशयेत् ॥ यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ ब्रा
ह्मणान्संपूज्य तैराशिषोगृहीत्वा अग्निविमृज्य ॥ अनेन कृतेन कर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्रो
यताम् ॥ इति संस्कारभास्करे कूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥ अथ विवाहहोमकाले कन्या ऋ
तुमती चित्तत्रहोमप्रयोगः ॥ कन्या सुस्ताता शुभासने उपविश्य ॥ ऋतुदोषविनाशार्थं
प्राप्तकर्मणि योग्यता सिद्धयर्थं युंजान हवनं पयस्विनीगोदानं पयःप्राशनं च करिष्ये ॥ नि
र्विघ्नता सिद्धयर्थं गणेशं संपूज्य ॥ युंजान होमं कर्तुं महमस्मिन् स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वं
ऋचिन्नामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य संपूज्य ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनाद्याज्यभांगं तिनत्र चरुः ॥

ष्मांडहोममंत्राः ॥ ॐ यद्देवादिवहेडनंदेवासश्चक्रुमाव्रियम् ॥ अग्निर्मातस्मादिनसो
 विश्वान्मुञ्चत्वर्हसस्वाहा ॥ १ ॥ इदमग्नयेनमम ॥ ॐ यदिदिवायदिनक्तमेनां
 सिचक्रुमाव्रियम् ॥ वायुर्मातस्मादिनसो विश्वान्मुञ्चत्वर्हसर्हस्यहा ॥ २ ॥ इदंवा
 यवे ॐ यदिजाग्रद्यदिस्वप्नऽएनां सिचक्रुमाव्रियम् ॥ सूर्यो मातस्मादिनसो विश्वा
 न्मुञ्चत्वर्हसस्वाहा ॥ ३ ॥ इदं सूर्यायनमम ॥ ततोभूराद्याः स्विष्टकृदंतादशानुत
 यः ॥ ततः संस्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतहोमशेषं समाप्य ॥ ततः पयस्विनीगो
 दानम् ॥ प्रतिग्रहीतृब्राह्मणपूजनम् ॥ गांवस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य ॥ दानमंत्रः ॥ ग
 वामंगेषु तिष्ठतीति ॥ इमां गांपयस्विनीं यथाशक्त्यलंकृतां जननाशौचदोषानिरसना
 र्थं कूष्मांडी प्रायाश्चित्तहोमसांगता सिद्धयर्थं प्रातर्कर्मकरणे अधिकारार्थं च अमुकशर्म

नेत्राह्मणाग्रतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ दानसांगता० इमांदक्षिणां० अथवागोनिष्कयाभूत
निष्कार्थपादंवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणाकंतुभ्यमहं० ततोविधिवत्पंचगव्यं कृ
त्वा॥ यस्त्वगस्थिगतपापं देहेतिष्ठतिमामके ॥ प्राशनात्पंचगव्यस्य दहत्यग्निरिवेधनमि
ति पठितमंत्रपूर्वकम् ॥ ॐ इत्यनेन प्राशयेत् ॥ यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ ब्रा
ह्मणान्संपूज्य तैराशिषोगृहीत्वा अग्निविमुज्य ॥ अनेन कृतेन कर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्री
यताम् ॥ इति संस्कारभास्करकूष्मांडीहोमप्रयोगः ॥ अथ विवाहहोमकाले कन्या ऋ
तुमतीचेत्तत्र होमप्रयोगः ॥ कन्यासुहृताशुभासने उपविश्य ॥ ऋतुदोषविनाशार्थं
प्राप्तकर्मणि योग्यतासिद्धयर्थं युंजानहवनं पयस्विनीगोदानं प्रयः प्राशनं च करिष्ये ॥ नि
र्विघ्नतासिद्धयर्थं गणेशं संपूज्य ॥ युंजानहोमं कर्तुमहमस्मिन्स्थांडिले पंचभूसंस्कारपूर्व
कं विटनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य संपूज्य ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनाद्याज्यभांगं तेनात्र चरुः ॥

गुंजानप्रथमं ॥ गुंजतेमर्नऽइतिऋग्यांचतुर्दशाष्टत्याहुतीराज्येनहुत्वा ॥
 तीचमंत्रो ॥ ॐ गुआनःप्रथमंमर्नस्त्वत्वार्यसविताधियः ॥ अग्निज्योतिर्निचार्यपृ
 थिव्याऽअध्याभरत्स्वाहा ॥ इदंसवित्रेनमम ॥ १ ॥ गुअतेमर्नऽउतयुञ्जतेधियोवि
 प्राधिप्रस्यबृहतोविपश्चितः ॥ विहोत्रादधेद्युनाविदेकुऽइन्महीदेवस्यसवितुःपरिष्टु
 तिःस्वार्हा ॥ १ ॥ इदंसवित्रेनमम ॥ ततोभूराद्याःस्विष्टकृदंतादशाहुतयः ॥ संस्र
 वंप्राशनादिप्रणीताविमोकांतहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःपयस्विनींगांदद्यात् ॥ गांवस्त्रा
 लंकारादिभिःसंपूज्य ॥ प्रतिग्रहीतुव्राह्मणंसंपूज्य ॥ दानमंत्रः ॥ गवामंगेषुतिष्ठति
 भुवनानिचतुर्दश ॥ यस्मात्तस्माच्छिवमेस्यादिहलोकैपरत्रच ॥ इमांगांपयस्विनीं
 यथाशक्त्यलंकृतामृतुदोपनिरासार्थंयुआनप्रायश्चित्तहोमसिद्धयर्थंप्राप्तकर्मकरणेअ

धिकारार्थंचब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददे॥ दानसांगतासिद्धचर्थमिमांदक्षिणांतुभ्यमहं
संप्रददे ॥ अथवागोनिष्क्रयाभूतंनिष्कनिष्कार्धवासुवर्णमूल्यरजतद्रव्यंसदक्षिणा
कंतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ ततःपयःप्राशनम् ॥ कामधेनुसमुद्भूतंघृतबीजंशशिप्रभम् ॥ त
स्यप्राशनमात्रेणरजोदोषोविनश्यतु ॥ इदंरजोदोषनिवृत्त्यंतंत्रिदिनंपयःप्राश्यम् ॥
अग्निविसृजेत् ॥ इतियुञ्जानहोमविधिः ॥ ॥ अथवधूवरमातुरजःप्राप्तौनांदीश्राद्धो
त्तरंमुहूर्तोतरालाभेसंकटेप्राप्तकर्माधिकारार्थंश्रीशांतिकरणेप्रयोगः ॥ आचम्यदे
शकालासंकीर्त्यअस्यसंस्कार्यस्यविवाहादिमंगलमध्येअस्मत्पन्यारजउत्पन्नदोष
निरासार्थंसकलारिष्टशान्त्यर्थंसंस्कार्यस्यबह्वायुष्यप्राप्त्यर्थंश्रीशांतिकरिष्ये ॥ त
दंगत्वेनगणपतिपूजनंस्वास्तिवाचनंकृत्वाआचार्यवृत्वास्थंडिलपंचभूसंस्कारपूर्वकं
वरदनामानमग्निप्रतिष्ठाप्यसंपूज्य॥तत्पुरतःभद्रपीठेतंदुलाष्टदलंविरच्यतदुपरिकल

शंसंस्थाप्योपरिपूर्णपात्रंनिधायवस्त्रयुग्मेनसंवेष्टयतदुपरिअभ्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठापू
 र्णकंस्वर्णमयीश्रीमूर्तिप्रतिष्ठाप्य ॥ श्रीसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ म
 हालक्ष्मिणमनमस्तुभ्यंसहस्रकरमंडिते ॥ आयुःश्रीमंगलंदेहिरजोदोषंनिवारयेति ॥ द
 क्षिणतोत्रह्मासनाद्याज्यभागांतंकृत्वापंचदशार्चाश्रीसूक्तेनप्रत्यृचंतिलाज्यपायसहो
 मंकृत्वा ॥ भूरादिस्विष्टकृदंतादशाहुतीहुत्वाज्येन ॥ ततःसंस्त्रवंप्राशनादिप्रणीतावि
 मोकांतहोमशेषं समाप्य ॥ गवामंगेष्वितिगांवातन्निष्क्रयद्रव्यंदत्त्वा ॥ ऐंद्रवारुण
 पावमानीयमंत्रैरंगसूक्तैरभिषेकमंत्रैश्चसंस्कार्येणसहाभिषिच्य ॥ प्रतिमामाचार्या
 यदत्त्वादक्षिणांदत्त्वाविप्राशिषोगृहीत्वाब्राह्मणभोजनसंकल्पंकृत्वाप्रतिमांशिविसृ-
 ज्य ॥ यस्यस्मृत्येतिनत्वाकमसंपूर्णतांवाचयेदितिसंस्कारभास्करेश्रीशांतिप्रयो
 गः ॥ अथविघ्नपरिहारायविनायकशांतिरुच्यते ॥ ॥ तत्रकालः ॥ विष्णुधर्मे ॥

हस्तपुण्याश्वयुक्कसौम्यैवैष्णवेचोत्तरात्रये ॥ नक्षत्रेचमुहूर्तेचमैत्रेवान्नह्नदैवते ॥ शु
क्लपक्षेचतुर्थ्याचिवासरेधिषणस्यच ॥ विघ्नस्यपरिहारार्थंशांतिकुर्याद्विनायकीमिति
॥ अथविनायकशांतिसंभाराः ॥ सिद्धार्थाः ॥ गोघृतम् ॥ सर्वोषध्यः ॥ प्रियंगुः ॥
नागकेशरम् ॥ चंदनम् ॥ अगरु ॥ कर्पूरः ॥ कस्तूरी ॥ सप्तमृदः ॥ अश्वस्थानात् ॥
गजस्थानात् ॥ बल्मीकात् ॥ सरित्संगमात् ॥ अशोष्यह्मदात् ॥ राजद्वारात् ॥
गोगोष्ठात् ॥ ७ ॥ गोरोचनम् ॥ चंदनम् ॥ कुंकुमम् ॥ अगुरुप्रभृतयोगंधाः ॥ गुग्गु
लः ॥ अत्रणाश्चत्वारःकुंभाः ॥ आनडुहंरोहितचर्म ॥ भद्रासनम् ॥ श्रीपार्ष्णिपीठम् ॥
चूतादिपंचपल्लवाः ॥ चतस्रःस्रजः अहतवस्त्राणि ॥ श्वेतवस्त्रम् ॥ सार्षपतैलम् ॥
औदुंबरवृक्षोद्भवःस्रुवः ॥ शूर्पम् ॥ सकृत्फलीकृतास्तंडुलाः ॥ तिलपिष्टम् ॥ तिलपिष्ट
मिश्रितौदनः ॥ गूद्रवर्णे ॥ पक्वापक्वमांसम् ॥ पक्वापक्वाश्चमत्स्याः ॥ द्विजवर्णेमा

पपिष्टमयंमत्स्यमांसंच ॥ चित्रविचित्राणिपुष्पाणि ॥ सुगंधिद्रव्याणि ॥ शूद्रव
 र्णे ॥ त्रिविधासुरा ॥ गौडी ॥ पैष्टी ॥ माध्वीच ॥ द्विजवर्णे ॥ पयोगुडलवणमि
 श्रगौडी ॥ पयोलवणमापपिष्टमिश्रपैष्टी ॥ पयोमधुलवणमिश्रमाध्वी ॥ मूलकः ॥
 कंदाकारोभक्ष्यइत्यर्थः ॥ पूरिकाः ॥ अपूपोः ॥ ३ ॥ स्नेहपक्वगोधूमविकारइत्य
 र्थः ॥ उंडेरकस्रजः ॥ ३ ॥ मापपिष्टदामयापोतास्रजइत्यर्थः ॥ दध्यौदनम् ॥ पा
 यसम् ॥ गुडमिश्रशाल्यादिपिष्टम् ॥ मोदकाः ॥ दूर्वाः ॥ यजमानपत्न्योरहतवस्त्रा
 णि ॥ विनायकांविकयोः सौवर्ण्यौद्वेप्रतिमे ॥ इतिविनायकशांतौसंभाराः ॥ अ
 थप्रयोगः ॥ उक्तकालेपवित्रपाणिरधिकारप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्य ॥ अ
 द्वे० ममअमुकस्यकर्तव्यउपनयनेविवाहेनिश्चयोत्तरंकस्यचिदमुकसपिंडगोत्र
 जपुरुपस्यसंजातमृतिजनितप्रतिकूलसकलदोषपरिहारद्वारावधूवरयोः आयुरभि

वृद्धिपूर्वकसंतत्यविच्छेदसकलभूतिसिद्धयर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सनवग्रहमखां वि
 नायकशांतिकरिण्ये ॥ वा अस्य कुमारस्य उपनयनकर्मणो निर्विघ्नफलसिद्धयर्थं वि
 नायकशांतिकरिण्ये ॥ इति संकल्पः ॥ तदंगत्वेन गणेशपूजनानादिना दीश्राद्धांतं कृत्वाऽऽ
 चार्यवरणं कुर्यात् ॥ आचार्यस्तु यथास्वर्गेशक्रादनां बृहस्पतिः ॥ तथा ॥ एवं चतुरः
 पराशरमतेष्टौ वा ऋत्विजो वृणुयात् अष्टौ चेत्तेषु च त्वारोस्वास्तिवाचकाः ॥ तथा च त्वा
 रः स्वास्तिवाचका इति मदनरत्ने ॥ अस्य यागस्य ॥ १ ॥ तेषां वस्त्रादिभिः पूजनम् ॥
 ततः साचार्यो यजमानो वामहस्ते गौरसर्पपान्गृहीत्वारक्षो हणमित्यादि मंत्रैः सर्पपान् वि
 कीर्य ॥ गायत्र्यादिभिर्मंत्रैः पंचगव्यं कृत्वा ॥ आपो हि ष्ठीति त्रिभिर्मंत्रैः कर्मभूमिं प्रो
 क्ष्य ॥ भूरसीति मंत्रेण भूमिं पूजयेत् ॥ तत आचार्यः पंचवर्णैः शुक्लैर्वीपिष्टैर्मध्यैस्व

स्तिकंकृत्वातदुपरिआनडुहंचर्मप्राग्ग्रीवमुत्तरलोमतदभाविप्रागग्रकुशानास्तोर्यतत्र
 श्रीपर्णिकाष्ठजंपीठमुत्तरच्छदंसंस्थाप्यतच्छृतवस्त्रेणाच्छाद्यतच्चतुर्दिक्षुचत्वारिस्व
 स्तिकानिकृत्वातेषुप्रागादितएकवर्णाश्चतुरःकुंभान्महाद्यौरित्यादिमंत्रैःपूर्णपात्रांतं
 चतुर्ब्राह्मणैः पृथक्पृथक् मंत्रावृत्यासंस्थापयेत् ॥ तत्रविशेषः ॥ कलशेषुद्वदोदकं
 नदीसंगमोदकेनापूर्यपंचमृदःक्षिपेत् ॥ पंचमृदयथा ॥ अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्भ्र
 ल्मीकात्संगमाद्भ्रदादिति ॥ उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना ॥ मृत्तिकेहरमेपा
 पंयन्मयादुष्कृतंकृतमितिमंत्रेणक्षिपेत् ॥ गंधनिक्षेपेचंदनागरुकेशरकस्तूरीकर्पूरगो
 रोचनगुग्गुलुंनिक्षिपेदिति ॥ चंदनमालाविभूषितान्कृत्वा ॥ कलशस्यमुखेविष्णु
 रित्यादिदेवदानवइत्यंतपठेत् ॥ ततश्चतुर्दिक्षुचत्वारऋत्विजः त्वन्नोऽअग्नेतिमंत्रे

णवरुणमावाह्यषोडशोपंचरैःसंपूज्य ॥ आनोभद्राः ० ॥ १ ॥ शन्नोवार्तः० ॥
॥ २ ॥ इत्यादिस्वशाखोक्तशांतिकमंत्रान्पठेयुः ॥ ततआचार्योभद्रासनस्यपूर्वतो
होमार्थस्थंडिलंकृत्वा ॥ तंदीशान्याहस्तमात्रवेदिकायांपीठेवस्त्रादौवामहीद्यौरित्या
दिपूर्णपात्रांतंकलशंसंस्थाप्य॥ ततःस्वर्णमयविनायकांभिकामूर्त्योरगुत्तारणपूर्वक
प्राणप्रतिष्ठांकृत्वा॥कलशोपरिसंस्थाप्य॥आवाहयेत् ॥ ॐ तत्पुरुषायवि
द्महेवक्रतुंदायधीमहि ॥ तन्नोदंतिःप्रचोदयात् ॥ इतिविनायकम् ॥ सुभगायैविद्महे
काममालिन्यैधीमहि॥तन्नोगौ०इत्यंवि०हेमप्र०गौरीमावा०अपराकैर्भविष्येत्वन्या
अपिउक्ताःतत्परितोयथावकाशंप्रतिमास्वक्षतपुंजेषुवाव्योमकेशम् ॥ पार्वती॥भीम
१ गणानान्त्वाअम्बिकेतिमंत्रावुक्तौक्षांतिमयूखे ॥ २ एतादेवताः अपराकौक्तभविष्यत्पुराणानुसारेण ॥

जम् ॥ वासुदेवम् ॥ अर्कमंडलम् ॥ सोममंडलम् ॥ भौमं ॥ बुधम् ॥ बृहस्पतिम् ॥ शुक्रम् ॥
 शनैश्चरं ॥ राहुं ॥ केतुम् ॥ बाहुलेयं ॥ विष्णुम् ॥ एतान् ॥ इंद्रादिलोकपालांश्चावा
 हनादिनैवेद्यांतैरुपचारैः संपूज्य ॥ भद्रासनस्य पूर्वतः कृते स्थंडिले ग्रिस्थापनं कुर्यात् ॥
 ॥ तद्यथा ॥ अद्य पू० अस्मिन्सग्रहमखाविनायकशांत्याख्ये कर्मणि अस्मिन्स्थंडि
 ले पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निस्थापनं करिष्ये ॥ पंचभूसंस्कारान्कृत्वा वरदनामानम
 ग्निस्थापयेत् ॥ विनायकादुत्तरतोऽग्रहवेद्यां ग्राहवाहनं कुर्यात् ॥ अद्य पू० प्रारिप्सित
 कर्मणः सांगता सिद्धयर्थमादित्यादिग्रहाणां स्थापनं पूजनं च करिष्ये ॥ तत्र ग्रहपीठम
 ध्ये आदित्याद्यनंतपर्यंतरजो दर्शनशांतिवद्ग्रहाणां स्थापनं पूजनं च कार्यम् ॥ तदै
 शान्यां दध्यक्षतादिभूपितं कलशं विधिना स्थाप्य तत्र वरुणं पूजयेत् ॥ देवदानव० भ
 वसर्वदा ॥ ततोऽग्निसमीपमागत्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ अद्य० अस्मिन्सग्रहमख

विनायकशांत्याख्येकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये ॥ पूर्वैणगमनमित्या
 दिपदार्थानहंकरिष्ये ॥ अथदेवताभिध्यानम् ॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमाग्निं सोममा
 ज्येनएकैकयाहुत्यायक्ष्ये ॥ अत्रप्रधानम् ॥ आदित्यादिनवग्रहान् अर्कादिस
 मिच्चरुतिलाज्यद्रव्यैः प्रत्येकंप्रतिद्रव्येणचतुश्चतुःसंख्याकाभिराहुतिभिर्गन्धैः ॥
 विनायकादिपंचदेवताः क्षेत्रपालंवास्तोष्पतिमिंद्रादिलोकपालांश्चतैरेवद्रव्यैः प्रत्ये
 कंप्रतिद्रव्येणद्वाभ्यामाहुतिभ्यांयक्ष्ये ॥ पुनरत्रप्रधानम् ॥ मितम् ॥ समि
 तम् ॥ शालम् ॥ कंटंकटम् ॥ कूष्मांडम् ॥ राजपुत्रम् ॥ प्रत्येकमैककयाचर्वाहुत्या॥
 व्योमैकेशादीन्प्रत्येकमैककयाचर्वाहुत्यायक्ष्ये ॥ शेषेणस्विष्टकृतमित्यादि ॥

१ अष्टाष्टसंख्याकाभिराहुतिभिः तथाचअधिदेवताप्रत्यधिदेवतानांतैरेवद्रव्यैःप्रत्येकंप्रतिद्रव्येण ॥

दक्षिणतोऽग्नेर्ब्रह्मासनादिपरिस्तरणांतंपात्रासादनम् ॥ पवित्रच्छेदनादर्भास्त्रियः ॥ प
वित्रेद्वे ॥ प्रोक्षणापात्रम् ॥ आज्यस्थाली ॥ चरुस्थाली ॥ ग्रहहोमार्थगृहसिद्धचरु
स्थाली ॥ संमार्गकुशाः पंच ॥ उपयमनकुशाः सप्त ॥ समिधस्तिस्त्रः ॥ स्रुवः ॥ आज्यम् ॥
तंडुलाः ॥ पूर्णपात्रम् ॥ पवित्रच्छेदनादिपात्रप्रोक्षणांतंकृत्वा ॥ आज्यस्थाल्यामा
ज्यनिर्वापः ॥ सपवित्रकेचरुपात्रेतंडुलावापः प्रणीतोदकमासिच्य ॥ दक्षिणतआ
ज्याधिश्रयणम् ॥ चरोरधिश्रयणमाज्यस्योत्तरइत्यादिचरुद्रासनांतंकुर्यात् ॥ त
तोगव्याज्यलालीकृतेनगौरसर्पपकलेकनोद्धतितसर्वांगसर्वाषधीभिः सर्वगंधैश्चालित
शिरसंयजमानमाचार्यो मंगलवेदधौर्षैर्भद्रासने उपवेशयेत् ॥ ततोयजमानः पूर्ववृ

१ कृतोद्धर्तनादिकस्ययजमानस्य भद्रासने उपवेशनं कार्यमिति विज्ञाने इवरमहार्णवबृहत्पाराशराः ॥ उ
पवेशनोत्तरमुद्धर्तनादिकं कार्यमिति मदनरत्नः ॥

तेश्चतुर्भिर्ऋत्विग्भिःस्वस्तिवाचनं कुर्यात् ॥ भो ब्राह्मणाः मम गृहे अद्य करिष्यमाणस
ग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्य कर्मणः बहु पुण्याहं भवं तो ब्रुवंतु ॥ अस्तु पुण्याहमि
ति द्विजावेदयुः ॥ एवं कल्याणादि ० ॥ ततो जीवत्पतिपुत्राभिः सुवासिनो भिनो राज
नं कार्यम् ॥ ताभ्यश्च यजमानो वस्त्रकंचुक्क्यादि दद्यादित्याचारः ॥ तत आचार्यो यजमा
नदक्षिणतल उदङ्मुखस्तिष्ठन् पूर्वदेशस्थकलशमादाय ॥ सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः
पावनं कृतम् ॥ तेन त्वामभिषिंचामि पावमान्यः पुनंतु ते ॥ इति मंत्रेण यजमानमभि
षिंचेत् ॥ कुंभमध्याकिंचिज्जलमवशेषणीयम् ॥ दक्षिणं कुंभमादाय ॥ भगंते वरुणो
राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः ॥ भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ॥ इति दक्षिणं कुंभे
नयजमानमभिषिंचेत् ॥ ततः पाश्चिमं कुंभमादाय ॥ यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमंते यच्च मू
र्द्धनि ॥ ललाटे कर्णयो रक्ष्णो रापस्त दधंतु सर्वदा ॥ इति पाश्चिमं कुंभे नयजमानमभि

पिंचेत् ॥ ततउत्तरकलशमादाय ॥ सहस्राक्षंशतधारमृषिभिःपावनंकृतम् ॥ तेनत्वा
 मभिर्पिचामिपावमान्यःपुनंतुते ॥ भगैववरुणोराजाभगंसूयोबृहस्पतिः ॥ भगमिंद्र
 श्वायुश्चभगंसप्तर्षयोददुः ॥ यत्तेकेशेषुदोर्भाग्यसीमंतेयच्चमूर्धनि ॥ ललाटेकर्ण
 योरक्ष्णोरापस्तद्ग्रंतुसर्वदा ॥ इतिमंत्रैरभिर्पिंचेत् ॥ तंतश्चतुर्भिर्मिलितैःकुम्भैरभि
 पेकः ॥ तत्रमंत्राः ॥ एतद्वैपावनंस्नानंसहस्राक्षमृषिस्मृतम् ॥ तेनत्वांशतधारणपाव
 मान्यःपुनंत्विमाः ॥ शक्रादिदशदिक्पालाब्रह्मेशकेशवादयः ॥ आपस्तेघ्नंतुदोर्भा
 ग्यंशांतिददतुसर्वदा ॥ ॐ सुमित्रियानुऽआपुऽओषधयःसंतुदुर्मित्रियास्तस्मैसंतुयो

१ अपरार्कमते सहस्राक्षमिति त्रिभिर्मंत्रैर्ककुम्भेनाभिपेकः ॥

२ चतुःकुम्भैःस्नपनमेतद्बृहत्पराशरमते ॥

स्मान्द्वेष्टियं च वयं द्विष्मः ॥ समुद्रागिरयो नद्यामुनयश्च पतिव्रताः ॥ दौर्भाग्यं घ्नंतु ते
 स्तनोरुबाहु ॥ स्तनोरुबाहु ॥ पादगुल्फोरुजंघास्यनितंबोदरनाभिषु ॥ तदापोघ्नं
 सर्वशांतिं चच्छंतु सर्वदा ॥ नासाललाटकणेषु कैशंतिषु च यतिस्थितम् ॥ तदापोघ्नं
 हस्ताग्रग्रीवास्वंसांगसंधिषु ॥ तत आचार्यः प्राङ्मुखो यजमानस्य पश्चात्तिष्ठन्
 तु दौर्भाग्यं शांतिं चच्छंतु सर्वदा ॥ तत्र सावर्षं तैलमौंडुबरस्रुवेणा
 व्यपाणिना कुशान्यजमानस्य शिरसि प्रागग्रान्निधाय ॥ ॐ संमिताय स्वाहा इदं
 दाय ॐ मिताय स्वाहा इदं मिताय नमः ॥ यजमानस्य त्यागः ॥ ॐ संमिताय स्वाहा इदं
 संमिः ॥ ॐ शालाय स्वाहा इदं शालायः ॥ ॐ कंटकटाय स्वाहा इदं कंटकटायः ॥ इति
 ॐ कूष्मांडाय स्वाहा इदं कूष्मांडायः ॥ ॐ राजपुत्राय स्वाहा इदं राजपुत्राय ॥ इति

१ अपरा किंमते शालकंटकटाम्ब्यामैकैका कूष्मांडराजपुत्राम्ब्यामैकैका इति च तस्य आहुतयः ॥

पडाहुतीर्मस्तकेजुहुयात् ॥ ततोऽग्निसमीपमागत्य ॥ पवित्रेणाज्योत्पवनादिसोमा
 यस्वाहेत्यंतकुयात् ॥ पङ्क्तिरग्नौश्रपितचरुणाजुहुयात् ॥ मितायस्वा० इदंमिताय० ॥
 ॐ संमितायस्वा० इदं संमिताय० ॥ ॐ शालायस्वा० इदं शालाय० ॥ ॐ कटकटा
 यस्वा० इदं कटकटाय० ॥ ॐ कूष्मांडायस्वा० इदं कूष्मांडाय० ॥ ॐ राजपुत्रायस्वा०
 इदं राजपुत्राय० ॥ तेनैव चरुणाव्योमकेशादीनां होमः ॥ ॐ व्योमकेशायस्वा० इदं
 व्योमकेशाय० ॥ यथामंत्रलिङ्गंत्यागः ॥ ॐ पार्वत्यै० ॥ ॐ भीमजाय० ॥ ॐ वासुदे
 वाय० ॥ ॐ अर्काय० ॥ ॐ सोमाय० ॥ ॐ भौमाय० ॥ ॐ बुधाय० ॥ ॐ बृहस्पत
 ये० ॥ ॐ शुक्राय० ॥ ॐ शनये० ॥ ॐ राहवे० ॥ ॐ केतवे० ॥ ॐ बाहुलेयाय० ॥ ॐ
 विष्णवे० ॥ ॐ इंद्राय० ॥ अग्नये० ॥ ॐ अयमाय० ॥ ॐ निर्ऋतये० ॥ ॐ वरुणाय० ॥
 १ एतानि पङ्क्तिनायकनामानांतिविज्ञानेश्वरः ॥

ॐ वायवे० ॥ ॐ कुबेराय० ॥ ॐ ईशानाय० ॥ ततोयजमानेनद्रव्यत्यागः
 कार्यः ॥ इमानिसंपादितानिहवनीयद्रव्याणि यायायक्ष्यमाणदेवतास्ताभ्यस्ता
 भ्यः मयापरित्यक्तानि नमः ॥ ततो गणेशाय वराहुतिः ॥ ततो ग्रहहोमं पूर्ववत्कुर्या
 त् ॥ ततः स्थापितदेवतानां पंचोपचारपूजा ॥ स्विष्टकृदादिप्राजापत्यां तोहोमः ॥
 ततो बलिदानं पूर्ववत् ॥ क्षेत्रपालबलिः ॥ हस्तपादप्रक्षालनम् ॥ ततो हुतशेषचरुणा
 इंद्राद्रिलोकपालेभ्यो नाममंत्रैर्बलिदत्त्वा ॥ शुद्धोदकेन मुस्नातो यजमानः विनायक
 समीपे उपविश्य ॥ ॐ तत्पुरुषाय वि० तन्नो दंतिः० ॥ १ ॥ ॐ सुभगायै वि० तन्नो गौ
 री० ॥ २ ॥ द्वाभ्यां मंत्राभ्यां विनायकां विकारभ्यां नमः ध्यायामीत्येवं षोडशोपचारैः संपू

१ अत्रमितादिषड्भ्यो मापभक्तबलिर्देयं ति शान्तिमयूखे ॥

ज्य ॥ कृताकृततंडुलान् ॥ तिलयुक्तौदनम् ॥ पक्वापक्वमत्स्यान् ॥ पक्वापक्वमांसं ॥
 त्रिविधांसुराम् ॥ पक्वमांसम् ॥ मूलकापूपपूरिकोडेरजस्रगृद्ध्यन्नपायसगुडमिश्रपि
 ष्टमोदकलङ्कानिचित्रसुगंधपुष्पकूष्मांडफलानिचैकपात्रिशूपैवाकृत्वा ॥ ॐ तत्पु
 रुषा० तन्नोदंतिः० ॥१॥ ॐ सुभगायै० तन्नो गौरी० विनायकां विकाभ्यां नमः इमं उपहारं
 निवेदयामि ॥ इति निवेद्या ॥ कुंकुमगंधदूर्वासर्पपसहितोदकेनांजलिमापूर्य ॥ ॐ तत्पु
 रुषाय० ॥ ॐ सुभगायै० ॥ इति मंत्राभ्यां विनायकां विकाभ्यामिदमर्घ्यं समर्पयामि ॥ अर्घ्यं

१ कंडिता कंडिततंडुलाः । २ मापमयान् । ३ मापमयम् । ४ पात्रत्रयमध्ये लवणयुतं दुग्धम् ।
 ५ मापमयं । ६ कंदाकारो भक्षविशेषो भूमिकंदः । ७ क्षुद्रा पूपा इत्यपराकै महार्णवैवतुवर्तुलैश्चतुरस्रैश्च दीर्घैः
 पिष्टविकारनिर्मिताः सृजः उडेरका उच्यन्ते अस्नेहपक्वगोधूमविकारा पूपाः पूरिकाः प्रासिद्धाः । ८। अर्घ्यदानं
 चोपस्थानं चतुष्पथवत्यनंतरं कार्यमिति मद्वनरत्ने ।

दत्त्वा ॥ भूमौ शिरःकृत्वा ॥ रूपं देहि जयं देहि भगवन् देहि मे भगम् ॥ पुत्रान् देहि धनं
 देहि सर्वान् कामान्श्च देहि मे ॥ इति विनोयिकम् ॥ रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति देहि मे ॥
 पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कामान्श्च देहि मे ॥ इत्यं बिकां चोपतिष्ठेत् ॥ सौभाग्यमंबिके
 देहि रूपं भाग्यं यशोऽपि च ॥ स्त्रियं पुत्रांश्च कामांश्च तथा शौर्यं च देहि मे ॥ गणेशमात
 रं वालेत्यात्किंचिन्मदभीप्सितम् ॥ एकनाम्नैव तद्देहि देहि गौरिवरानने ॥ तत आचार्यः
 शूर्पकुशानास्तीर्य कृताद्युपहारं पूर्वोक्तं सर्वतत्र निधाय चतुष्पथं गत्वा ॥ तत्र भूमिं
 जलेनाभ्युक्ष्य तत्र कुशानास्तीर्य ॥ तत्र मंत्रोक्तं देवताः संपूजयेत् ॥ आदित्यादि मंत्रो
 क्तं देवं ताम्भ्यो नमः ध्यायामीत्येवं षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ तत्र शूर्पं निधाय बलिं दद्यात् ॥

१ इदं प्रार्थनांतरं बृहत्पराशरोक्तम् ॥

मंत्रास्तु ॥ बलिगृह्णत्वमेदेवाआदित्यावसवस्तथा ॥ मरुतश्चाश्विनौदेवाः
 सुपर्णाःपन्नगाग्रहाः ॥ अमुरायातुधानाश्चापिशाचामातरोगणाः ॥ शाकिन्यो
 यक्षवेतालायोगिन्यःपूतनाग्रहाः ॥ जंभकाःसिद्धगंधर्वांनागाविद्याधरानगाः ॥
 दिक्पालालोकपालाश्चयेचविघ्नस्यनायकाः ॥ जगतांशांतिकर्तारोब्रह्माद्याश्चमहर्ष
 यः ॥ माविघ्नोमाचमेपापंमासंतुपरिपंथिनः ॥ सौम्याभवंतुतृताश्चभूतप्रेताः सुखा
 वहाः ॥ ततोयजमानोऽगृहमागत्यहस्तौपादौचप्रक्षाल्याचामेत् ॥ ततआचार्यः
 कृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्धचर्थवसोद्धारिसमन्वितं
 पूर्णाहुतिहोमंकरिष्ये ॥ उक्तविधिनापूर्णाहुतिवसोद्धारंचहुत्वाभस्मधारणंकुर्यात् ॥
 संस्रवप्रा० ॥ कृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणः सांगता० ॥ प्रणीतावि
 मोकः॥श्रेयोदानम् ॥ यजमानःकृतस्यसग्रहमखविनायकशांत्याख्यस्यकर्मणःसां०

श्रेयःस्वीकरणंकरिष्ये ॥ आचार्यैःकृतस्यसंश्रेयोदानंकरिष्ये ॥ शिवाआपः सं
लित्यादि ॥ भवन्नियोगेनमयाअस्मिन्सग्रहमखाविनायकशांत्याख्यैकर्मणि यत्कृत
माचार्यत्वम् ॥ ततआचार्यगंधादिनापूजयेत् ॥ ततोग्रहकलशोदकेनयजमानस्य
सकुटुंबस्याभिपेकः ॥ विनायकांविकयोःपंचोपचारैःपूजांकृत्वा ॥ यांतुदेवोतिवि
सृज्य ॥ इमेविनायकांविकयोर्मूर्तीआचार्यायतुभ्यमहंसंप्रददे॥ इदग्रहपीठतुभ्यं ॥
अग्निगंधादिनासंपूज्य ॥ गच्छगच्छेतिविसृज्य ॥ कृतस्यसग्रहमखविनायकशा
त्याख्यस्यकर्मणःसांगतासिद्धयर्थयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ अनेनकृतेनक
र्मणाश्रीपरमेश्वरःप्रीयताम् ॥ ब्राह्मणेभ्योभूयसीदत्त्वातेभ्यश्चाशिपोगृह्णीयादितिसं
स्कारमास्करेविनायकशांतिप्रयोगः ॥ अथगुर्वकवलंज्योतिर्निबंधगर्गः ॥ स्त्रीणांगुरु
वलंश्रेष्ठंपुरुषाणारिवेवलम्तयोश्चंद्रवलंश्रेष्ठमितिगर्गेणभाषितंजन्मत्रिदशमारिस्थः

पूजयाशुभदोगुरुः ॥ विवाहेथचतुर्थीष्टद्वादशस्थोमृतिप्रदः ॥ देवलः ॥ नष्टात्मजाधनव
 तीविधवाकुशीलापुत्रान्विताहतधवासुभगाविपुत्रा ॥ स्वामिप्रियाविगतपुत्रधवाधना
 द्यावंध्याभवेत्सुरगुरैक्रमशोभिजन्म ॥ बृहस्पतिः ॥ झषचापकुलीरस्थोजीवोप्य
 शुभगोचरः ॥ अतिशोभनतांदद्याद्विवाहोपनयादिषु ॥ राजमार्तडः ॥ तृतीयष
 ष्ठगश्चैवदशमैकादशस्थितः ॥ रविः शुद्धोनिगदितोवरस्यैवकरग्रहे ॥ जन्मस्येच
 द्वितीयस्थेपंचमेसप्तमेऽपिवा ॥ नवमेभास्करेपूजांकुर्यात्पाणिग्रहोत्सवे ॥ चतुर्थेवा
 ष्ठमेचैवद्वादशेभास्करेस्थिते ॥ वरःपंचत्वमाप्नोतिकृतेपाणिग्रहोत्सवे ॥ लल्लुः ॥
 द्वादशदशमचतुर्थेजन्मनिषष्ठाष्टमेतृतीयेच ॥ प्राप्तेपाणिग्रहणेजीवैवैधव्यमाप्नोति
 साकन्या ॥ मुहूर्तदीपिकायाम् ॥ व्ययत्रिदिगंबंधुमृति १२ । ३ । १० । ४ । ८ ॥
 स्थितोऽपिस्त्रियोधनास्तांकसुतायगैश्च ॥ विद्धोग्रहैर्देवपुरोहितश्चशुभप्रदश्चेतिवसि

ए आह ॥ गर्गः ॥ सर्वत्रापिशुभंदद्याद्वादशाब्दात्परंगुरुः ॥ पंचषष्ठाब्दयोरिवशु
भगोचरतामता ॥ सप्तमात्पंचवर्षतुस्वोच्चस्वर्क्षगतो यदि ॥ अशुभोपिशुभंदद्याच्छु
भक्तक्षेपुर्किंपुनः ॥ रजस्वलायाः कन्यायागुरुशुद्धिर्नचितयेत् ॥ अष्टमेपिप्रकर्त
व्योविवाहस्त्रिगुणार्चनात् ॥ अर्कगुर्वोर्बलंगौर्यारोहिण्यर्कबलास्मृता ॥ कन्याचंद्र
बलाप्रोक्तावृपलीलग्नतोबला ॥ अष्टवर्षाभवेद्गौरिनववर्षाचरोहिणी ॥ दशवर्षाभवे
त्कन्या अत ऊर्ध्वरजस्वला ॥ अथबृहस्पतिशांतिः ॥ शौनकः ॥ कन्यको
द्राहकालेतुआनुकूल्यंनविद्यते ॥ ब्राह्मणस्योपनयनेगुरोर्विधिरुदाहृतः ॥ सुवर्णेनगुरु
कृत्वापीतवस्त्रेणवेष्टयेत् ॥ ऐशान्यांधवलंकुम्भंधान्योपरिनिधायच ॥ मदनंमधुपु
ष्पंचपलाशंचैवसर्षपान् ॥ मांसीगुडूच्यपामार्गविडंगीशंखिनीवचा
रिक्तांतासवौषधिश्तावरी ॥ बलान्चसहदेवीचनिशाद्वितयमेवच ॥ कृत्वाज्यभाग

पर्यंतस्वशाखोक्तविधानतः ॥ ग्रहोक्तमंडलेऽभ्यर्च्यपतिपुष्पाक्षतादिभिः ॥ देवपूजो
 तरेकालेततः कुंभानुमंत्रणम् ॥ अत्र तथसमिधश्चाज्यं पायसं सार्पिषायुतम् ॥ यवव्रीहि
 तिलाः साज्यामंत्रणैव बृहस्पतेः ॥ अष्टोत्तरशतं सर्वहोमशेषं समापयेत् ॥ पुत्रदारस
 मेतस्य अभिषेकं समाचरेत् ॥ कुंभान्निमंत्रणौक्तैश्च समुद्रज्येष्ठमंत्रतः ॥ प्रतिमांकुंभ
 वस्त्रं च आचार्याय निवेदयेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छुभदः स्यान्न संशयः ॥ इति
 बृहस्पतिशान्तिः ॥ अथाष्टौ विवाहभेदाः ॥ तत्र मनुरुदशपूर्वकं क्रमेण तल्लक्षणमा
 ह ॥ ब्राह्मो देवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः ॥ गांधर्वो राक्षसश्चैव पेशाचश्च तथाष्ट
 मः ॥ आच्छाद्य चार्हयित्वा च श्रुतशीलवते स्वयम् ॥ आहूय दानं कन्याया ब्राह्मो धर्मः
 प्रकीर्तितः ॥ यज्ञेतु वितते सम्यगृत्विजे कर्म कुर्वते ॥ अलंकृतसुतादानैर्देवधर्मं प्रचक्ष
 ते ॥ एकंगो मिथुनं द्वे वावरा दादाय धर्मतः ॥ कन्याप्रदानं विधिवदा र्षो धर्मः स उच्यते

सहोभौचरतां धर्ममिति ग्रथानुभाष्य तु ॥ कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्रोजोपत्यो वि
धिः स्मृतः ॥ अत्र विशेषं पारिजातिभगवान् ॥ अन्येष्वपि विवाहेषु धर्मस्य चरणं सह ॥
ग्रथप्युक्तं तथाप्यत्र विशेषोक्तिर्गृहाश्रमात् ॥ आश्रमांतरसंप्राप्तिर्निषेधार्थेति ग
म्यते ॥ न चात्र तस्यां जीवत्यां विवाहस्य परिग्रहः ॥ आश्रमांतरयोगो वा मृतायां भ
वतस्तुताविति ॥ अन्येतु पुत्रादावनग्निसाध्येषु साहित्यनियमार्थासिति ॥ जातिभ्यो
द्रविणंदत्त्वा कन्यायाश्च स्वशक्तिः ॥ कन्याप्रदानं स्वच्छं दादासुरोधर्म उच्यते ॥ इ
च्छयान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्च वरस्य च ॥ गंधर्वः स इति ज्ञेयो मैथुनेन कामसंभ
वः ॥ हत्वा च्छित्त्वा च भित्त्वा च क्रोशंतीं रुदतीं गृहात् ॥ प्रगृह्य कन्याहरणं राक्षसो वि
धिरुच्यते ॥ सुप्तां मत्तां प्रमत्तां वा होरात्रौ यः प्रयच्छति ॥ स पापिष्ठो विवाहानां पेशा
चः प्रथितोष्टमः ॥ औषेगो मिथुनादानं च कन्यार्हणम् ॥ न तु तावत्कन्या विक्रयेण निंद्य

त्वमित्यपिमनुनेवोक्तम् ॥ आपर्णेगोमिथुनंशुल्कंकेचिदाहुर्मृषैवतदित्युपक्रम्य ॥ शुल्कं
मूल्यम् ॥ अर्हणंतत्कुमारीणामानृशंस्यंहिकेवलमिति ॥ तद्गोमिथुनमानृशस्यम
निदितम् ॥ किंतुतत्कुमारीणामर्हणंपूजनमित्येवमाचारमदनरत्नेव्याख्यातम् ॥ ए
षांव्यवस्थामाहमनुः ॥ पडानुपूर्व्याविप्रस्यक्षत्रस्यचतुरोवरान् ॥ विट्शूद्रयोस्तुता
नेवविद्याद्वम्यानराक्षसान् ॥ तत्रब्राह्मादीन्गंधर्वान्तान्ब्राह्मणस्यधर्म्यान्धर्मादनपे
तान्निर्विद्यात् ॥ क्षत्रस्यआसुरगंधर्वराक्षसपैशाचान् ॥ वैश्यशूद्रयोराक्षसवर्जिताना
सुरगंधर्वपैशाचानितिव्याख्यातंमदनपारिजाते ॥ एषामपिप्राशस्त्यव्यवस्थामा
हमनुः ॥ चत्वारोब्राह्मणस्याद्याःशस्तागंधर्वराक्षसौ ॥ राज्ञस्तथासुरोवैश्येशूद्रच्चा
त्यस्तुर्गर्हितइत्यष्टौविवाहभेदाः ॥ कन्याविवाहकालः ॥ सोमोददद्गंधर्वायगंधर्वोददद्
ग्रयेइतिश्रुतिः ॥ तथाचज्योतिर्निबंधे ॥ पडब्दमध्येनोद्ग्राह्याकन्यावर्षद्वयंयतः ॥

सोमोभुंकेततस्तद्भ्रंघर्वश्चतथानलः ॥ यमः ॥ सप्तसंवत्सरादूर्ध्वसर्ववर्णस्यकन्य
का ॥ विवाहेशस्यतेराजन्नन्यथाधर्मगर्हितइति ॥ यथा ॥ अष्टवर्षाभवेद्गौरानवव
र्षाचरोहिणी ॥ दशवर्षाभवेत्कन्याअत ऊर्ध्वरजस्वला ॥ १ ॥ गौरींददन्नाकलोक
वैकुण्ठेरोहिणींददत् ॥ कन्यांददद्ब्रह्मलोकैरौरवेतुरजस्वलाम् ॥ २ ॥ द्वादशेब्देरज
स्वलामित्यन्यपाठः ॥ रत्नमालायांदेवलः ॥ ऊर्ध्वदशाब्दाद्याकन्यावर्षेएकादशेतु
सा ॥ गांधारीस्यात्समुद्राह्याचिरंजीवितुमिच्छेति ॥ तत्रसप्तमाष्टमाब्दउत्तमः ॥
नवमदशमोमध्यमः ॥ एकादशाब्दअधमइति ॥ अत्रकन्यावयोब्दोर्ध्वद्विगुणाब्द
वयस्कवरायकन्यांदद्यात् ॥ अन्यथादानेदोषभागीस्यादिति ॥ ॥ कन्यादाना
धिकारी ॥ माधवीयेनारदः ॥ पितादद्यात्स्वयंकन्यांभ्रातावानुमतेपितुः ॥
मातामहोमातुलश्चसकुल्योजननीतथा ॥ मातात्वभावेसर्वेषांप्रकृतौयदिवर्तते ॥

तस्यामप्रकृतिस्थायांकन्यांददुःस्वजातयः ॥ यदातुनैवकश्चित्स्यात्कन्याराजान
माव्रजेदिति ॥ अप्रकृतिस्थाउन्मत्तादिदोषयुतागम्येत्वभेविदातृणांकन्याकुर्या
त्स्वयंवरमिति ॥ दानप्रशंसा ॥ संवर्तः ॥ अलंकृत्यतुयःकन्याभूषणाच्छादना
दिभिः ॥ दत्त्वास्वर्गमवाप्नोतिपूज्यतेवासवादिभिरिति ॥ ऋण्यशृंगः ॥ वरगोत्रं
समुच्चार्यप्रपितामहपूर्वकम् ॥ नामसंकीर्तयेद्विद्वान्कन्यायाश्चैवमेवहीति ॥ दानविशेष
स्तु ॥ सर्वत्रप्राङ्मुखोदाताप्रतिग्राहीउदङ्मुखः ॥ एषएवविधिर्यत्रकन्यादानेविपर्ययइ
ति ॥ विवाहेमंडपस्तुप्रागुक्तः ॥ वेदिकाप्रकारः ॥ नारदः ॥ हस्तोच्छ्रितांचतुर्हस्तांचतुरस्त्रां
समंततः ॥ वरस्येतिशेषः ॥ वेदीप्राक्प्रवणाचतुर्वरकरहस्तोच्छ्रिताग्र्यस्यदोर्जादे
द्वित्रियुगांशुलैरपचितासोक्तावहिर्वामतः ॥ इतिमुहूर्तमार्तडेउक्तः ॥ हस्तोच्छ्राया
वेदहस्तैः समंतात्तुल्यावेदीसञ्जतोवामभागे ॥ विवाहेकन्याहस्तैनववेदानिर्मणिमि

तिमुहूर्तचिंतामणौ ॥ कन्याहस्तैःपंचभिःसप्तभिर्वीर्वीकुर्वन्मंदिरवामभागेऽर्शते स
ग्रहे ॥ अथविवाहादिनात्प्राक्कृविवाहंगमंगलकार्यकर्तव्यतोच्यते ॥ वराहः ॥ का
यंविवाहकार्यंगंविवाहोदितभैरवैः ॥ विबलंचविधुहित्वात्रिषष्टनवमंदिनम् ॥ १ ॥
हेरंबपूजनंतैलहरिद्राचांकुरार्पणम् ॥ पेषणंकंडनाद्यंचवेदिकामंडपादिकम् ॥ यवार
कुंकुमादिश्चलङ्कुकव्यंजनादिनीति ॥ यवारंचिकसा ॥ विवाहेदिनशुद्धिस्तु ॥
उदगयनआपूर्यमाणपक्षेपुण्याहेकुमार्याःपाणिंगृहीयात् ॥ तथाच ॥ विवाहशु
द्धिप्रवदंतिसंतोवात्स्यादयःस्त्रीजनिजन्ममासादिति ॥ अत्रवधूवरयोर्धटितादिविचा
रीगुरुबलादिकंपुण्याहादिविनिर्णयोलग्नशुद्धिश्चेत्यादिज्योतिःशास्त्रज्ञेयम् ॥ विस्तर
भयान्नात्रालिखितं ॥ इतिसंस्कारभास्करेविवाहोपयोगीसापिंड्यादिसंक्षिप्तनिर्णयः॥

तस्म्यमुख्यब्राह्मविवाहांगभूतोवाग्दानविधिरुच्यते ॥ ज्योतिर्विदादिष्टेविवाहनक्षत्रा
 दियुतेशुभकालेप्रशस्तवैषैर्युग्मब्राह्मणैःपुरंध्रीभिर्ज्ञातिवांधवैश्चसहवरपितृःगंधाक्षतपु
 ष्पयुग्मवस्त्रभूषणतांबूलादिगृहीत्वातूयमंगलवाद्यादिभिर्युतःकन्यागृहेआगत्यशुभ
 वस्त्रपीठासनेप्रत्यङ्मुखउपविशेत् तद्भदासनेकन्यापिताप्राङ्मुखउपविश्यस्वदाक्षि
 णतःप्राङ्मुखीकन्यामुपवेश्य ॥स्वपुरतःगणपतिकलशंचसंस्थाप्य ॥श्रीगणपत्यादि
 स्मरणपूर्वकंदेशकालकीर्तनतिकरिष्यमाणकन्याविवाहांगभूतंवाग्दानमहंकरिष्ये
 इतिकन्यापितुःसंकल्पेऊहः ॥ करिष्यमाणपुत्रविवाहांगभूतंकन्यानिरीक्षणंपूजनंच
 करिष्येइतिवरपितुःसंकल्पः ॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिष्येइति

१ गणपतिपूजनंकन्यापितुरेवोक्तंरत्नगदाधराभ्यांप्रयोगदर्पणधर्मीसिधौचउभयोरप्युक्तम् ।

उभौकृत्वा ॥ ततोवरपिताअमुकगोत्रोत्पन्नयअमुकप्रवरान्वितायअमुकशमण
 वरायअमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुकनाम्नीकन्याभार्यात्वेनवृणीमेहे ॥
 इतिकन्यापितरंप्रतिब्रूयात् ॥ ततोदाताभायासुहृद्ध्वनुमतिगृहीत्वायथोक्तमनु
 वाद्यवावृणीध्वमिति वेदेत् ॥ ततोवरपिताकन्यानिरीक्षणपूर्वकंकुमाक्षतपुष्पयुग्म
 वस्त्रभूषणतांबूलादिभिःकन्यांस्थानेपूजयेत्संप्रदायागतमंत्रैः ॥ ततोदाताप्रत्य
 ङ्मुखोपविष्टवरपितरंगंधतांबूलादिभिःपूजयेत् ॥ सचवरपितादातारंपूजयेत् ॥
 ततोदाताहारिद्राखंडयुतपंचपूगीफलानिगृहीत्वापठेत् ॥ अव्यंगेऽपतितेऽक्षीबेदश
 दोषविवर्जिते ॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्निद्विजसन्निधौ ॥ १ ॥ अमुकसगोत्रो

१ गदाधरेणगोत्राद्युच्चारार्वेनैवकन्यावरणमुक्तम् । २ गोत्रोच्चारपूर्वकंवृणीध्वमित्यंतंपुनर्वारद्वयंका
 र्यमिति प्रयोगरत्नाशयःउक्तस्यपुनर्भाषणमनुवादः । कन्यापूजनंवाचादत्तोतिस्वीकारांगेगदाधरेणोक्तम् ।

तपन्नायअमुकप्रवरान्वितायअमुकशर्मणःप्रपौत्रायअमुकशर्मणःपौत्रायअमुकशर्म
 णःपुत्रायअमुकशर्मणेवराय ॥ अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुकशर्मणः
 प्रपौत्राममुकशर्मणःपौत्राममुकशर्मणःपुत्राममुकनान्नीमिमांकन्याज्योतिर्विदा
 दिष्टमुहूर्तदास्येडातिवाचासंप्रददे ॥ यदावधन्नितिमंत्रेणहरिद्राखंडपूर्णाफलानिवर
 पितृवस्त्रप्रातिवद्धाग्रंथिचंदनेनार्चयित्वापठेत् ॥ वाचादत्तामयाकन्यापुत्रार्थस्वीकु
 तात्वया ॥ कन्यावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुखीभव ॥ १ ॥ ततोवरपितापूर्व
 वत्हरिद्राखंडयुतपूर्णाफलानिगृहीत्वाअमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुक-
 शर्मणःप्रपौत्राममुकशर्मणःपौत्राममुकशर्मणःपुत्राममुकनान्नीमिमांकन्याममु
 कसगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रवरान्वितायअमुकशर्मणःप्रपौत्रायअमुकशर्मणःपौत्राय
 अमुकशर्मणः पुत्रायअमुकशर्मणेवरायभवंतोनिश्चिताभवंत्वितिदातृवस्त्रप्रातिपूर्वव

नमंत्रेणवद्वाग्रार्थेचंदनेनार्चयित्वापठेत् ॥ वाचादत्तात्वयाकन्यापुत्रार्थेस्वीकृताम
 या ॥ वरावलोकनविधौनिश्चितस्तत्सुखीभव ॥ १ ॥ ततोदातापात्रस्थसिततंडुल
 पुंजोपरिशचीमावाह्यकन्याहस्तेनसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ देवद्राणिनमस्तुभ्यंदेवोद्रिप्रि
 यभामिनि ॥ विवाहंभाग्यमारोग्यंपुत्रलाभंचदेहिमे ॥ १ ॥ पुंश्र्चीभिर्निराजनादि
 मांगलिकंकार्यम् ॥ विप्रेभ्योगंधतांबूलदक्षिणादिभिःसंपूज्य ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥
 गणपत्यादिविसर्जयेत् ॥ इतिसंस्कारभारस्करेवाद्गानविधिः ॥ ॥ ततोविवाहदि
 नात्पूर्वतृतीयपष्ठनवमरहितान्यशुभादिनेविवाहनक्षत्रादियुतेवधूवरयोस्तैलहरिद्रा-
 रोपणंगोधूमपूजनंचकार्यम् ॥ सिंहासनेरथारोहंदपत्योःपादक्षालने ॥ अभिषेकेसौ
 ख्यकृत्येतिष्ठेत्पत्नीतुवामतः ॥ २ ॥ श्राद्धेसदैववामंगिपत्नीचोदकमाहरेत् ॥
 वृद्धिश्राद्धादिमार्गाल्येदक्षिणांगिसदाभवेत् ॥ २ ॥ लाजहोमंसमिद्धोमंसूध्विहोमंतथै

तपन्नः पूर्णाहुतिं यो सोर्द्वारातिष्ठतैव हि कारयेत् ॥ ३ ॥ ततो विवाहदिनात्पूर्वादिने
 स्थस्वेगृहे कन्यापितावरपिताच सपत्नीकः कन्यापुत्राभ्यां सह मंगलं स्नात्वाऽहतवास
 सीपरिधाय धृततिलकोलं कारादिभिरलंकृतो वहिःशालायां शुभासने उपविश्य ॥
 स्वदक्षिणतः पत्नीं तदक्षिणतः संस्कार्य चोपवेश्य ॥ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ
 संकीर्त्य अस्य अमुकशर्मणः मम पुत्रस्य देवपितृ ऋणापाकरणधर्मप्रजोत्पादनसिद्धि
 द्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं श्वः करिष्यमाणविवाहाख्य संस्कारकर्मं हिंकरिष्ये इति वर
 पक्षे ॥ अस्याः अमुकनाम्न्याः मम कन्यकायाः भर्त्रा सह धर्मप्रजोत्पादनगृह्यपरिग्र
 हधर्माचरणेष्वाधिकारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं श्वः करिष्यमाणविवाहाख्य सं
 स्कारकर्मं हिंकरिष्ये इति कन्यापक्षे ॥ कन्यायाः यदा गर्भाधानादिचौलांताष्टसंस्का
 रः स्वस्वकालेन कृताश्चेत्तदा तिकांतसंस्कारलोपजनितप्रायश्चित्तसंकल्पमनादिष्ट

होमं च यथोक्तं कृत्वा विवाहः कार्यः ॥ तदंगविहितानि विघ्नाथगणपतिपूजनं स्वास्तिपु
ण्याहवाचनमविघ्नपूजनं मंडपस्थापनं मातृकापूजनं मायुष्यमंत्रजपं वसोद्धारानां दी
श्राद्धं चाद्यकारिण्ये ॥ अत्र पुण्याहचनंति प्रजापतिः प्रीयतामिति वदेत् ॥ ग्रहानुकूल
तां सिद्धयर्थं ग्रहमखं करिण्ये इति करणमुभयपक्षसमानम् ॥ इत्येवं विवाहदिनात् पूर्ववह्नि
सर्वकुर्यादिति ॥ अथ विवाहदिनकर्तव्यमुच्यते ॥ घटीयंत्रनिर्माणस्था
पनपूजनप्रार्थनाप्रकारस्तूपनयनप्रकरणे ज्ञेयः ॥ प्रक्षिप्तघटी अष्टदिशं मध्ये यदि
गता तत्प्रागादितः क्रमेण फलानि ॥ यथा ॥ प्रार्थिता सा घटी तोये यां दिशं प्रति गच्छ
ति ॥ पूर्वाशादिफलवक्ष्ये स्थिता मध्ये शुभप्रदा ॥ सौभाग्यं निधनं चैव अपमृत्युरुजा
न्विता ॥ भर्तुः प्रिया च वश्या च मान्या सुखधनान्वितेति ॥ यद्यनिष्टादिगता पूणा
वा तदा तिथिवारनक्षत्रलग्नादिकपतीनां विवाहमंगलोत्तरं पूजनमुक्तमंत्रेणाशुतजपंतद्व

शांशतिलाज्यैर्होमंगोदानादिकंचकुर्वादिति ॥ अथगौरीहरपूजनम् ॥ ततःक
 न्यामातासुधांलिप्तकुण्ड्येआम्रवृक्षंकुमेनचंदनेनवाविलिख्यतदग्रेभूमौरंगवह्नीवि
 रच्यतत्रकोणचतुष्टयेस्थापितकलशश्रेणीनामध्यसूत्रवेष्टितदृषदनिधायतदुपरिअ
 ग्रभागेउपलंनिधायतत्रवस्त्रेवातदुलपुंजेअन्योन्यालिङ्गितगौरीहरयोःप्रतिमांसुवर्ण-
 रौप्यादिनिर्मितांकात्यायनीमहालक्ष्मीशचीभिःसहपूजयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ सिंहा
 सनस्थांदिवेशींसर्वालंकारसंयुताम्॥पीतांबरधरंदेवंचंद्रार्धकृतशेखरम् ॥ करेणाथसु
 धापूर्णकलशंदक्षिणेनतु ॥ वरदंचाभयंवामेनाश्लिष्यचतनुप्रियामितिध्यानमंत्रः ॥
 गौरीहरमहेशानसर्वमंगलदायक ॥ पूजांगृहाणदेवेशसर्वदामंगलंकुरु ॥ इतिपूजामं
 त्रः ॥ कन्यादेहप्रमाणेनसप्तविंशतितंतुभिः ॥ कृतवार्तिकयादीपंप्रज्वाल्यतैलपूरि
 तम् ॥इति॥ सुवासिनीब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ततोवधूर्मंगलसुस्नातादृषदग्रेपरिहितासने

पीतवस्त्रं परिधाय कुंकुममालयादिभिर्भूषिता उपविश्य ॥ कुंकुममालयाक्षतान् पुनः
पुनः गौरीहरोपरि उभाभ्यां हस्ताभ्यां प्राक्षिपेदिति ॥ अथ शिष्टाचारप्राप्तं सीमांति काचन
मपिलिख्यते ॥ तत्रायंक्रमः ॥ पादप्रक्षालनांतिकुरुशुभतिलकमक्षताभालदेशे उ
ष्णीषं पुष्पमालां शिरसि च कुर्वतैलारोपणं नारिहस्तात् ॥ दद्याद्द्वस्तप्रपूर्णं शुभफलम
थ तत्संमुखं नारिकेलमवसीमंतपूजां प्रकुरुत विधिवदागमार्थं वरस्य ॥ ततो दातागं
धाक्षतपुष्पवस्त्रोष्णीषनीराजनफलतांबूलादिगृहीत्वा पुरंध्रीभिर्ब्राह्मणैश्च सह मंगलतू
र्यधो षपुरःसरं वरगृहे वा स्थले गच्छेत् ॥ वरः प्रशस्तं वैपालं कृतो वस्त्राच्छादितपीठे
प्राङ्मुख उपविशेत् ॥ तत्पुरतः दाता प्रत्यङ्मुख उपविश्या च मयदेशकालौ स्मृत्वा
कन्याविवाहार्थं मागताय स्नातकाय वराय सीमांति केनार्चयिष्ये ॥ तदंगत्वेन निर्वि
घ्नतार्थं गणपतिवरुणपूजनं कारिष्ये इति कृत्वा ॥ ततो वरपूजनम् ॥ ॐ विराजो दोहो

सिविराजोदोहमसीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणपादप्रक्षालनम् ॥
 ॐ सुचक्षा० इतिमंत्रेणगंधम् ॥ अनाघृष्टाइत्यक्षतावंदनम् ॥ ॐ युवासुवासोतिवस्त्रो
 णीपम् ॥ ॐ यद्यशोप्सरसामि० इतिमंत्रेणपुष्पम् ॥ ॐ वसोःपवित्रमसीतित
 लारोपणंकार्यम् ॥ तैलमस्तकेक्षिपेत् ॥ ॐ ऋतवस्तथऋतावृधंऋतुष्टास्थंऋतावृ
 धं॥ घृतंघृतौमधुंघृतौधिराजोनामंकामदुघाऽअक्षीयमाणाः ॥ १ ॥ ॐ ऋतव
 स्तथेयुतुवोह्येताऋतावृधइतिसत्यवृधइत्येतद्वतुष्टास्थऋतावृधइत्यहोरात्राणि
 वाऽइष्टकाऋतुपुवाऽअहोरात्राणितिष्ठतिघृतंघृतौमधुंघृतुइतितुदेनाघृतंघृतश्च
 मधुंघृतुश्चकुस्ते ॥१॥ विराजोनामेत्येतद्वेदेवाऽएताऽइष्टकानामभिरूपान्हयन्तय
 थायैथेनाऽएतदाचक्षतेताऽएनानभ्युपावर्तेताथलोकंप्रणाऽएवपरोच्यस्तस्थुरहितना

मन्योनिमुमिहत्युस्ताविराजोनामाकुर्वतताऽएनानभ्युपावर्तततुस्माद्दशदशेष्टकाऽउ
 ध्यायलोकंप्रेणयाभिर्मंत्रयतेतुदेनाविराजःकुरुतेदुशाक्षराहिविराट्कामदुघाऽअक्षीय
 माणाऽइतितुदेनाः कामदुघाऽअक्षीयमाणाःकुरुते ॥ २ ॥ इतिमंत्रेणवरहस्तेसन्मुखं
 श्रीफलंदयंसुहूर्तमस्त्विति विप्राः पठेयुः ॥ अनेनवरपूजनेनलक्ष्मीनारायणः प्रीयतां ॥
 नानानामगोत्रेभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसीदक्षिणां दत्वा ॥ तैराशिषोगृहीत्वा ॥ अन्येभ्य
 स्तांबूलादिकंदत्वागणपत्यादिविसर्जयेत् ॥ इतिसंस्कारमास्करेसीमांतपूजनं ॥ ततः
 शिष्टाचाराद्वरपिताएवंविधिनारवस्त्रकुंकुमपुष्पफलैर्धूपैर्धूपूजयेदिति ॥ वरः कृतनित्य
 क्रियोविधिवत्कृतस्वास्तिवाचनोब्राह्मणैः सहसात्त्विकाहारंभुक्त्वावाइषद्वातंनवंश्वेतंस

१ इदंरत्नगदाधरादिषुनद्वयतेसिधुदर्पणाभ्यांलिखितम् ॥

दशंपरेणाधृतं वस्त्रयुगलं परिधाय स्वेष्टदेवतापित्रादीन्नमस्कृत्य तैरनुमोदितो यथाविभ-
वमश्वादिद्यानमारुह्य धृतसितच्छत्रः स्ववित्तैर्ज्ञातिवांधवैः स्वस्तिन इन्द्रेति सुमंगलसूक्तं
पठनपरैर्ब्राह्मणैः पुरंध्रीभिः पूर्णकलशोदकपात्रं कन्यापुष्पाक्षतदीपमालाध्वजलज्जैर्म-
गलतूर्यधोपैश्च सह धूम्रगृहे गत्वा तद्द्वारदेशे प्राङ्मुखः स्थितनीराजनपूर्णकुंभयुतैः स्त्रीपुरु-
षैः प्रत्युद्यातो नीराजितस्तन्मंडपं प्रविशेत् ॥ तत्रायंक्रमः ॥ साधूक्तिर्विष्टरं पाद्याचमपर-
मुदकाध्यं मधुप्राशनं त्रीनाचामेद्राङ्गमलेपः सुमनसमुपवीतानि वस्त्राणि भूषाः ॥ का-
लं स्मृत्वाग्निं संस्थापयति अथ वरो वस्त्रमेनां प्रदद्यात्सन्मुखं पाणिपीडाजिगमिषति य-
दैषीति वान्हि स्मरित्वा ॥ आचारौ भूभुवाद्याष्टयजतिचक्रताषाडिति द्वादशैताश्चिन्ता-
द्याविश्वसंख्याकृतिपरिमितयोभ्यास्तसंज्ञाग्निपंच ॥ बध्वाचोत्थाय लाजायजति दश-
मितं स्यात्प्रजानां पते सो दीचीं क्रामेत्यदानीं स्थितवत उदकेनोत्तरेणाभिषिंचेत् ॥ सू-

र्गैक्षात्वन्हिचास्तेध्रुवमसिहृदयालंभसौभाग्यदानंचर्मण्याथोनिवेद्यंतिहजपतिवरः
 स्विष्टमेताद्विसप्तारिति ॥ अथमधुपर्कः ॥ तत्रवरस्यार्घदानंस्मर्यते ॥ तत्प्रसंगेन
 यावंतोद्य्यास्तेकथ्यते ॥ षड्य्याभवंति ॥ आचार्यऋत्विग्वैवाह्योराजाप्रियःस्नात
 कइति ॥ अथसर्वसाधारणोर्धविधिरुच्यते ॥ बाहुमात्रंहस्तमात्रवादीर्घवामावर्तेनप
 चर्विंशतिकुशैर्घटितंविष्टरद्वयम् ॥ आचमनार्थंजलम् ॥ पाद्यंपादप्रक्षालनार्थंजलम् ॥
 अर्घ्यार्थंशंखपात्रस्थंजलम् ॥ चंदनाक्षतपुष्पाणि ॥ मधुपर्कार्थंर्द्धिमधुघृतंकांस्यपा

१ विष्टरलक्षणंविष्टरस्त्रिवृदरत्निमात्रंकोशेयज्जुविशेषइतिभर्तृयज्ञः ॥ प्रादेशमात्रंत्रिवृतंकोशमथवाका
 शनिर्मितमित्तिरेणुः ॥ पंचविंशतिदर्भतरुणमयंकूचमित्तिहरिहरः ॥ पाणिभ्यांविष्टरंगृह्णीयादितिहरिहरः ॥
 ऐकनपाणिनेतिगदाधरः ॥ आर्द्राभ्यांपाणिभ्यामित्तिहरिहरः ॥ शुष्केनेतिगदाधरः ॥ २ दध्यलाभेपयोजलंवाम
 ध्वलाभेगुडः सर्पिर्वाग्रातिनिधिः ॥

त्रैएकीकृतं कांस्यपात्रेणापिहितम् ॥ यज्ञोपवीतवस्त्रालंकरणानि ॥ एवमासाद्य ॥
 ततोवरं शुभवस्त्राच्छादितपीठे प्राङ्मुख उपवेश्य ॥ दाता उदङ्मुखः प्रत्यङ्मुखो वा
 उपविश्या च म्यप्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा ॥ कन्याविवाहं गत्वेन आगतं स्नातकं
 वरं मधुपर्केणार्चयिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नार्थं गणपतिं स्मृत्वा ॥ ततो दाता वरस्याग्रिकृतां
 जलिपुटस्तिष्ठन् पठेत् ॥ ॐ साधुभवानास्तामर्चयिष्यामो भवंतम् ॥ ॐ अर्चय ॥
 इति वरो ब्रूयात् ॥ विष्टरादीनि अन्यः संबोधयति ॥ तद्यथा ॥ अर्चकादपरो वि
 प्रो विष्टरादीनि मधुपर्कानि त्रिः संबोधयति ॥ विष्टरो विष्टरो विष्टरः प्रतिगृह्यताम् ॥
 ततो द्यौर्वीर्यितुः सकाशाद्विष्टरं प्रतिगृह्णाति ॥ ॐ वर्ष्मोऽस्मि समानानामुद्यतामिव

१ विष्टरस्तु पंचविंशतिमर्थैर्द्वैर्भरधो मुखैर्वाभावर्तेन यथावेणी भवति तथा त्रैगुण्यैः अथियुते विष्टरं सं
 पाद्येति रत्नमालायाम् ॥

सूर्यः ॥ इमंतमभितिष्ठामियोमाकश्चाभिदासति ॥ १ ॥ इतिमंत्रेणविष्टरमुदगग्र
मासनेनिधायउपविशति ॥ पांदार्थमुदकंपादार्थमुदकंप्रतिगृह्यताम् ॥
प्रतिगृण्हामि ॥ सव्यंपादंप्रक्षाल्यदक्षिणंप्रक्षालयतिब्राह्मणश्चेद्वक्षिणंप्रथमम् ॥ ॐ
विराजोदोहोसिविराजोदोहमसीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणद
क्षिणंपादंप्रक्षाल्य ॥ ततोवाममनेनैवभेदेनमंत्रावृत्तिः ॥ पूर्ववद्वितीयोविष्टरः ॥ इया
स्तुविशेषोविष्टरमुदगग्रंभूमौकृत्वातस्योपरिपादौकरोति ॥ ॐ वष्मोस्मीत्यनेनमं
त्रेण ॥ ततोर्ध्वयितुरर्धदानम् ॥ अर्धोऽधोऽर्धःप्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ आपः स्थयुष्माभिःस

१ पादप्रक्षालनार्थं सुखोष्णोदकं ताम्रादिपात्रस्थमितिसर्वं ॥ २ अर्धजलंगंधपुष्पाक्षतवदरामिश्रं शं
खपात्रस्थमिति भर्तृयज्ञः ॥ गंधपुष्पाक्षततिलशुभ्रसर्पपदूर्वादध्यन्वितं सुवर्णपात्रस्थमिति हरिहरः ॥

र्वान्कामानवाप्तवानीतिमंत्रेणोभाभ्यां प्रतिगृण्हाति ॥ ततोऽर्घ्यं शिरसाभिवंद्य प्रागुदग्वा
 निनयन्नाभिमंत्रयते ॥ ॐ समुद्रं वः प्राहिणो मिस्वां योनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टास्माकं
 वीरामापरासेचिमतपयः ॥ १ ॥ इत्यनेन मंत्रेणार्घं निनयेत् ॥ आचमनीयमुदकमा
 चमनीयमुदकमाचमनीयमुदकं प्रतिगृह्यताम् ॥ अर्घ्यं आचामति ॥ ॐ औमागन्यश
 सासर्ठेऽसृजवर्चसा ॥ तं माकुरु प्रियम् प्रजानामधिपतिम् पशूनामरिष्टितनूनाम् ॥ १ ॥
 इत्यनेन मंत्रेण ॥ ततोऽद्विराचमनम् ॥ मधुपर्कौ मधुपर्कौ मधुपर्कः प्रतिगृह्यताम् ॥ ततो
 र्घ्ययितुर्हस्ते स्थितं मधुपर्कमर्घ्यं ईक्षते ॥ ॐ मित्रस्य त्वाचक्षुषा प्रतीक्षते इत्यनेन मंत्रेण ॥
 देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति ॥ ततो मधुपर्कं प्रतिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा पिधानं निष्कास्य

१ अर्घ्यं शिरसाभिवंद्य भूमौ प्रवाह्याभिमंत्रयेदिति हरिहरगदाधरौ अत्र तु वासुदेवाशयो गृहीतः ॥

२ आचमनार्थं कमंडलुसंभृतं जलम् ॥ स्मार्तान् च मनकेशवाद्यौस्त्रिभिः पीत्वेत्यादि ॥

दक्षिणस्यानामिक्यात्रिःप्रयौतिमधुपर्कत्रिःप्रदक्षिणमालोडयति ॥ ॐ नमःश्यावा
 स्यायान्नशनेयतऽआविद्धंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेणानामिकांगुष्ठेन
 चत्रिर्निरूक्षयति ॥ तस्यत्रिःप्राश्नाति ॥ ॐ यन्मधुनोमधव्यम्परमर्ठरूपमन्नाद्यम् ॥
 तेनाहंमधुनोमधव्येनपरमेणरूपेणान्नाद्येनपरमोमधव्योन्नादोसानि ॥ इत्यनेनमं
 त्रेणाश्नाति ॥ पुनरप्यनेनैवमंत्रेणवारद्वयमुच्छिष्टमेवप्राश्नाति ॥ तांबूलक्षुफलैचैव
 भुंक्तेस्नेहानुलेपने ॥ मधुपर्कचसोमेचनोच्छिष्टंमनुरब्रवीदितिवचनात् ॥ मधुमती
 भिर्वाप्रत्यृचंपुत्रायतिवासिनेवोत्तरतऽआसीनायोच्छिष्टंदद्यात्सर्ववाप्राश्रीयात्प्राग्वा
 ऽसंचरेनिनयेत् ॥ आचम्य ॥ प्राणान्संमृशति ॥ ॐ वाङ्मऽआस्येस्तु ॥ इ

१ प्राणायतनस्पर्शःसजलपाणिनाकार्येइतिहरिहराशयः ॥ जलरहितेनपाणिनेतिगदाधरः॥प्राणायतन
 स्पर्शान्तिमेवमधुपर्ककर्मकलौभवतीतिसंप्रदायभाष्ये ॥

तिमुखंकराग्रेणस्पृशेत् ॥ ॐ नसोमैप्राणोस्तु ॥ इतितर्जन्यंगुष्ठाभ्यांनासारंध्रद्वयं
स्पृशेत् ॥ ॐ अक्ष्णोमैचक्षुरस्तु ॥ इतिअनामिकांगुष्ठाभ्यांचक्षुर्द्वयंगुगपत् ॥ ॐ
कर्णयोमैश्रोत्रमस्तु ॥ इतिमध्यमांगुष्ठाभ्यांदक्षिणकर्णम् ॥ अनेनैववामकर्णम् ॥ ॐ वा
ह्वोमैबलमस्तु ॥ इतिकराग्रेणदक्षिणबाहुम् ॥ एवंवामबाहुम् ॥ ॐ ऊर्वोर्मऽओजो
स्तु ॥ इतियुगपद्वस्तेनोरू ॥ ॐ अरिष्टानिमेङ्गानितनूस्तन्वामेसहसंतु ॥ इति
शिरःप्रभृतिपादांतानिसर्वांगानिउभाभ्यांहस्ताभ्यामालभते ॥ अथगवा

१ सर्वांगालंभउभाभ्यांकार्येइतिहरिहरः ॥ २ यज्ञविवाहयोरमांसोर्ध्वो
नभवतियज्ञमधिकृत्यविवाहंचाधिकृत्यकुरुतेत्येवंप्रयोगः ॥ गोरालंभश्चकलिवर्जितेकालेभवति ॥ उत्सर्गे
स्यचविवाहयज्ञयोरप्राप्तत्वात् ॥ गौरित्याद्युच्चारणंविवाहयज्ञयोःकलौनप्रवृत्तिरितिगदाधरः ॥ गोर्निपे
धात्तत्स्थानेअजालंभःपायसंवेतिजयरामः ॥ किंचिद्व्यंदेशमिति संस्कारकौस्तुभे ॥

लंभनम् ॥ ॥ यद्यपिसूत्रकारेणगवालंभोनियमेनउक्तस्तथापिमधुपर्केशोवर्धनइ
तिस्मृत्यंतरबलात्त्याज्यएव ॥ अतःकलियुगेउत्सर्गएव ॥ अथवातन्निष्क्रयद्रव्यो
त्सर्गः ॥ तत्प्रयोगस्तु ॥ वरस्यसमीपेभूमौउदगग्रदर्भानास्तीर्य ॥ दातावरहस्ते
निष्क्रयद्रव्यंदत्वागौर्गौरितिपठेत् ॥ वरोद्रव्यंगृहीत्वामंत्रंपठेत् ॥ ॐ मातारु
द्राणान्दुहितावसूना ॐ स्वसादित्यानाममृतस्यनाभिः ॥ प्रनुवोचंचिकितुषेजनाय
मागामनागामदितिवाधिष्ट ॥ ममचासुकशर्मणोयजमानस्यपाप्माहतः ॥ ॐ उ
त्सृजततृणान्यत्त्वितिब्रूयात् ॥ १ ॥ इत्यनेनवरः कुशोपरिद्रव्यमुत्सृजेत् ॥ ॐ का
रुडर्पांशूत्सृजतेत्याहुच्चैः ॥ अत्रशिष्टाचारप्राप्ताः केचनपदार्थाः लिख्यंते ॥ गंधाद्यलं
कारान्तेषुवरस्यैवमंत्रपाठः ॥ ॐ सुचक्षा ० इतिगंधम् ॥ ॐ अनाधृष्टेत्यक्षताः ॥ ॐ
परिधास्यैइत्यनेनपरिधानवस्त्रम् ॥ ॐ यज्ञोपवीतम् ० इतियज्ञोपवीतम् ॥ आचम्य ॥ ॐ

यशसामेत्युत्तरीयम् ॥ ॐ याऽआहाराज्य० इति पुष्पमालाग्रहणम् ॥ अथावबध्नीति ॥
 ॐ यद्यशोप्सर० इति मंत्रेण ॥ अथालंकारान् ॥ ॐ अलंकरण० इति प्रथमं दक्षिणकर्णे ॥ ततो नैनैव वामे ॥ ब्राह्मणेभ्यो भूयसीदत्वा ॥ तैराशिषो गृहीत्वा दाता अनेन मधुपर्कार्चनेन श्रीलक्ष्मीनारायणः प्रीयतामिति जलमुत्सृजेत् ॥ इति संस्कारभास्करे मधुपर्कप्रयोगः ॥ ॥ ततो वरो विवाहवेद्यांगत्वा शुभासने उपविश्य आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा ॥ एवं गुण० तिथौ धर्मार्थकामप्रजासिद्धचर्यदारपरिग्रहणनिमित्तमग्निस्थापनं करिष्ये ॥ हरिद्राचूर्णनिमित्ते अरत्निमात्रस्थं डिलेपं च भूसंस्कारान्कृत्वा योजकनामाग्नेः स्थापनम् ॥ पश्चादग्नेस्तेजन्यावधूपादनिवेशनार्थं स्थापनम् ॥ तेजनीतृणपूलिका ॥ अत्र देशाचारतो व्यवस्था ॥ दाक्षिणात्या नामाचारादिदमपि कर्तव्यम् ॥ पतिपुत्रान्वितसुमंगली स्त्रियावामहस्ते पयः पूरितपा

त्रं धृत्वा दक्षिणेन शर्करासंगृह्य सुमुहूर्ते ओं प्रतिष्ठेति शब्दसमये पयःपात्रे गृहीत शर्करा
प्राक्षिप्या ॥ तथैवान्य सुभगस्त्रियामंगलपद्यसावधानसमये वधूवरमस्तके मंगलाक्षता
समप्या इति शिष्टाचारः ॥ अग्निस्थापनोत्तरंगृहमध्ये गत्वा प्राङ्मुखीं कन्यामवस्थाप्य
प्रत्यङ्मुखो वरस्तिष्ठेत् ॥ वधूवरांतराले अविधुरसुदृढसद्गुत्तयः पुरुषा उदग्दशमंतः प
टंधारयेयुः ॥ तत्र दैवज्ञामंगलस्मृतीनां पठनं कुर्युः ॥ विंशोपका उच्चारणीयाः ॥ सुमुहू
र्ते ॐ प्रतिष्ठ इत्युच्चैः शब्दं कुर्युः ॥ अत्रावसरे वधूवरकरालं भवधूः करधृतपुष्पग्रथितव
रणमालां वरकंठे समर्पयेत् ॥ उदकसंस्थं धृतांतः पटनिःसरणं कार्यम् ॥ ततो वरः प्राङ्मु
ख उपविश्य कन्यां प्रत्यङ्मुखीमुपवेशयेत् ॥ तत आचार्यादिद्विजगणाः प्रतिष्ठा मंत्र
ब्राह्मणं पठेयुः ॥ ॐ मनोज्ञं त्रिजुषतामा० ॥ १ ॥ ब्राह्मणं ॥ ॐ मनोज्ञं त्रिजुष० ॥

॥ १ ॥ एष्वैप्रभूर्नामं ॥ १ ॥ एष्वैविभूर्नामं ॥ २ ॥ एष्वैव्यष्टिर्नामं ॥ ३ ॥
 एष्वैविधृतिर्नामं ॥ ४ ॥ एष्वैव्येष्टिर्नामं ॥ ५ ॥ एष्वेष्टिर्नामं ॥ ६ ॥
 एष्वैपयस्वान्नामं ॥ ७ ॥ एष्वैब्रह्मवर्चसी ॥ ८ ॥ एष्वेष्टिर्नामं ॥ ९ ॥
 एष्वैदीर्घोनामं ॥ १० ॥ एष्वैव्यष्टिर्नामं ॥ ११ ॥ एष्वैप्रतिष्ठानांमं ॥ १२ ॥ ॐ
 प्रतिष्ठासुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ ततोवरोवध्वैपरिधानार्थं
 वासोदद्यात् ॥ कुमायावासःपरिधानम् ॥ ॐ जराङ्गच्छपरिधत्स्ववासोमवाकृष्टीना
 मभिशस्तिपावा ॥ शतंचर्जविशरदःसुवच्चरार्थिचपुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदंपरिध

१ वस्त्रंचतुष्टयमध्येवरःकन्यायाःवस्त्रद्वयमंत्रणंदत्वाद्वयमंत्रणधत्तेइतिहरिहरः॥ हरिहरगंदाधरयोर्मत्तवर
 कर्तृकंपरिधानं भर्तृयज्ञमतेआचार्यकर्तृकम् ॥

तस्ववासः ॥ १ ॥ इति मंत्रपाठो वरस्य ॥ अथोत्तरीयवासो वरः कन्याय समपयात म
 त्रमुक्ता तां परिधापयति ॥ ॐ याऽ अकृन्तन्न वयं याऽ अतन्वत ॥ याश्च देवीस्तन्तून
 भितो ततन्व ॥ तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वायुष्मती दम्प्रिधत्स्ववासः ॥ १ ॥ ततः
 कन्यापिता वधूवरयोः परस्परं समं जेथा मिति प्रेषं दद्यात् ॥ समं जनं सम्मुखीकरण ॥ ॐ
 समं अन्तु विश्वे देवाः समापो हृदया निनौ ॥ सम्मातरि श्वासन्धाता समुदष्टा दधातु
 नौ ॥ १ ॥ सम्मुखीभूतो वरो मंत्रपठति ॥ तत आचार प्राप्तमागल्य ततु बंधनं कण्ठ
 तत्र मंत्रः ॥ मां गल्यं तनुना निनमं मजीविन हेतुना ॥ कंठे बंधामि सुभगे त्वं जीविं शरदां श
 तम् ॥ १ ॥ ॐ यदा बंधं दक्षायुणा हिरण्यं शतानि कायं सुमनस्य मीनां ॥ तन्मऽ आर्बन्धा

१ वरस्यैव मंत्रपाठ इति हरिहरगदाधरो ॥ उभयोर्मंत्रपाठ इति भट्टयज्ञः ॥ २ समं जनं संमुखीकरणमिति
 विष्णुस्मृतौ ॥ परस्परं गात्रं विश्वे पडति भट्टयज्ञः ॥ परस्परं नुलेपनमिति केचित् ।

मिशुतशोरदुयारुण्मात्रुरदष्टिर्यथासम् ॥ इति मंत्रवरः पठति ॥ अथ सूत्रवेष्टनप्रकारः ॥
यत्सूत्रं द्विगुणीकृतं शरमितं कंठे वधून् वेष्टयेत्सप्ताख्यं वरवेष्टितं च कटितस्तं तु श्रुतुं विशति
॥ ईशान्यामपि ऊर्ध्वनिष्कविधिवत्संपूज्य ऊर्णायुतं वध्नीयात्खलुकंकणां द्विजकरेऽम्बा
र्यधो पान्वितैः ॥ सूत्रेण पंचवारं च सप्तेना द्विगुणेन च ॥ परित्वेति च सूक्तेन वेष्टयेत् ॥ विस्तीर्णं
हस्तचत्वारिचतुर्विंशतितंतुभिः ॥ ब्राह्मसूत्रमिदं प्रोक्तं ब्रह्मणानिर्मितं पुरेति अश्वत्थदी
पिकायाम् ॥ ततो द्विजाः परित्वा गिर्वर्णो गिर इत्यनुवाकेन जुपाणोऽअप्तराज्यस्य व्येतु
स्वाहेत्यंतैर्न वधूवरा विच्छिन्नचतुर्विंशतितंतुभिर्द्विगुणीकृतसूत्रेण यथाचारं वेष्टयेयुः ॥
तच्च वधूदक्षिणस्कंधमारभ्य उभयोः स्कंधे पंचवारं कटिप्रदेशे सप्तवारं वेष्टयेदिति ॥ त
त्र मंत्राः ॥ ॐ परित्वा गिर्वर्णो गिर इदमाभवंतु विश्वतः ॥ वृद्धायुमनुवृद्धयोजुष्टाभवंतु

जुष्टयः ॥ १ ॥ इन्द्रस्यस्यूरसीन्द्रस्यध्रुवोसि ॥ ऐंद्रमसिबैश्वदेवमसि ॥ २ ॥ विवभू
रसिप्रवाहणोबन्धिरसिहव्यवाहनः ॥ शत्रोसिप्रचेतास्तुथोसिविंश्वेदाऽउशिगे
सि ॥ ३ ॥ उशिगसिकुविरङ्गारिसिवम्भारिरवस्यूरसिदुर्वस्वाञ्छुन्ध्यूरसिमार्ज्जा
लीर्यःसुम्भ्राडसिकुशानुःपरिषद्योसिपर्वमानोभौसिप्रतक्कामुधोसिहव्यसूदन
ऽऋतधांमासिस्वज्योतिःसमुद्रोसि ॥ ४ ॥ समुद्रोसिविंश्ववव्यचाऽअजोस्येकपाद
हिरसिबुध्न्योव्वागस्यैन्द्रमसिसदोस्यृतस्यद्वारुमामासंताप्तुमध्वंनामध्वपतेप्र
मातिरस्वास्तिमेस्मिन्पथिदेवयाने भूयान्मित्रस्यमा ॥ ५ ॥ मित्रस्यमाचक्षुषेक्षत्ध्व
मग्रयःसगराःसगरास्थसर्गरेणुनाम्नारैर्द्रुणानिकिनपातमाग्रयःपिवतमाग्रयोगोपा

यत्मानमैवास्तुमामाहिठसिष्ट ॥ ६ ॥ ज्योतिरसिब्विश्वरूपम्विश्वरूपानां सु
मित् ॥ त्वत्सोमितनूकद्रयोद्वेपोभ्योन्यकृतेभ्यः उरुयतासिब्वरुथुठस्वाहाजुषाणोअ
प्तुराज्यस्यबुस्वाही ॥ ७ ॥ अथकन्यादानसंकल्पः ॥ ततोदातास्वदक्षिणे
पत्न्यासंहदक्षिणवरपार्श्वभागे शुभां सने उदङ्मुखं उपविश्याचम्य प्राणानां यम्य देश
कालौ स्मृत्वा ॥ एवं गुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ अस्मिन्पुण्याहे अस्याः क
न्यायाः अनेन वरेण धर्मप्रजया उभयोः वंशयोः वंशवृद्धयर्थं तथा च मम समस्तापितृणां
निरंतिशयसानंदब्रह्मलोकवाप्त्यादिकन्यादानं कल्पोक्तफेलावाप्तये अनेन वरेण अ
स्यां कन्याया मुत्पादयिष्यमाणं सतत्यां दशपूर्वां दशपरान्मां च एकविंशति पुरुषान्

कर्तुर्ब्राह्मविधिना श्रीलक्ष्मीनारायणप्रतियेकन्यादानमहं करिष्ये ॥ ततो वर
 हस्ते सुप्रोक्षितादिकरणम् ॥ शिवा आपः संतिवत्यादिवचनप्रतिवचने ॥ शिवा आपः सं
 तु ॥ संतु शिवाऽ आपः ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अस्तु सौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥
 अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ अत्राः पांतु ॥ सुप्रोक्षितमस्तु ॥ गंधाः पांतु ॥ सुमंगल्यंचास्तु ॥
 अक्षताः पांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पं पांतु ॥ सौश्रियमस्तु ॥ यत्पापं रोगमशुभमक
 ल्याणं तद्दूरे प्रतिहतमस्तु ॥ ततो वरस्य गोत्रोच्चारः ॥ अमुकस गोत्रस्य अमुकप्रवर
 स्य अमुकशर्मणः प्रपौत्राय ॥ अमुकस गोत्रस्य अमुकप्रवरस्य अमुकशर्मणः पौत्राय ॥
 अमुकस गोत्रस्य अमुकप्रवरस्य अमुकशर्मणः पुत्राय अमुकशर्मणे श्रीधररूपिणे व
 राय ॥ ततः कन्यायाश्च गोत्रोच्चारः ॥ अमुकस गोत्रस्य अमुकप्रवरस्य अमुकशर्म

१ योग्यं वरमाहूया लंकृत्य कन्यादानविधिना तस्मै कन्यादानं ब्राह्मो विवाहः ॥

णःप्रपौत्रीम् ॥ अमुकसगोत्रस्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपौत्रीम् ॥ अमुकसगोत्र
 स्यअमुकप्रवरस्यअमुकशर्मणःपुत्रीम् ॥ अमुकीनाम्नीश्रीरूपिणीमिमांकन्याम् ॥ इ
 त्येकःपर्यायः ॥ एवमेवपुनःपर्यायद्वयमुक्त्वा ॥ पुनःअमुकसगोत्रोत्पन्नायअमुकप्रव
 रान्वितायशुक्लयजुर्वेदांतर्गतमाध्यंदिनीयशाखाध्यायिनेअमुकशर्मणेश्रीधररूपि
 णेवराय ॥ अमुकगोत्रोत्पन्नाममुकप्रवरान्विताममुकीनाम्नीश्रीरूपिणीमिमांकन्यां
 यथाशक्त्यलंकृतामुपकल्पितोपस्कारसहितांप्रजापतिद्वत्यांपुराणोक्तशतगुणीकृत
 ज्योतिष्टोमातिरात्रफलप्राप्तिकामःप्रजोत्पादनार्थंभार्यात्वेनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ इ
 त्युक्त्वासकुशजलंकन्यादाक्षिणहस्तंवरदाक्षिणहस्तेदद्यात् ॥ वरःप्रतिगृह्णातितांकन्यां ॥
 ॐद्यौस्त्वाददातुष्टथिवीत्वाप्रतिगृह्णातु ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ कृतैतत्कन्यादानप्रति

१ सकृदितिगंगाधरः ॥

प्रासिद्धयर्थमिमां यथाशक्तिस्वर्णमयीं दक्षिणां तुभ्यमहंसंप्रदेनमम ॥ स्वस्तीति व
रोब्रूयात् ॥ ततो दाताभाजनगोभूदासीमहिषी गजाश्ववाहनगृहशय्यावस्त्रालंकारा
दियथाविभवं संकल्पपूर्वकं दद्यात् ॥ तत्र गोदानमंत्रः ॥ यज्ञसाधनभूताया विश्वस्या
दौघनाशिनी ॥ विश्वरूपधरो देवः प्रीयताम नयागवा ॥ १ ॥ हिरण्यगर्भसंभूतं
सौवर्णं चांगुलीयकम् ॥ सर्वप्रदं प्रयच्छामि प्रीणा तु क मलापतिः ॥ इत्थं गुलीयकस्य ॥
क्षीरोदमथ ने पूर्वमुद्धृतं कुण्डलद्वयम् ॥ श्रिया सहसमुद्धृतं देवेशीः प्रीयतामिति ॥ कुण्ड
लयोः ॥ कांचनं हस्तवलयं रूपकांति सुखप्रदम् ॥ विभूषणं प्रदास्यामि विभूषयतु ते स
देति वलययोः ॥ परापवादपैशून्यादभक्ष्यस्य च भक्षणात् ॥ उत्पन्नपापं दानेन ताम्रपा
त्रस्य नश्यतु ॥ इति ताम्रजलपात्रस्य ॥ यानि पापानि काम्यानि कामोत्थानि कृतानि
च ॥ कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा ॥ इति भोजनार्थं कांस्यपात्रस्य ॥ अग

म्यागमनंचैवपरदाराभिमर्शनम् ॥ रौप्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदेतिजलार्थस्य
 भोजनार्थस्यचरौप्यपात्रस्य ॥ पूरितंपूगपूगेननागवल्लीदलान्वितम् ॥ पूर्णेनचूर्णपा
 त्रेणकर्पूरपिष्टकेनच ॥ सपूगखंडनंदिव्यगंधर्वाप्सरसांप्रियम् ॥ ददेदेवनिरातंकंत्वत्प्र
 सादात्कुरुष्वमामिति तांबूलस्य ॥ दीपस्तमोनाशयतिदीपःकांतिंप्रयच्छति ॥ त
 स्माद्दीपप्रदानेनममवंशप्रवर्धनम् ॥ इतिदीपस्य ॥ एवंदासीमहिर्षिगजाश्वभूमिस्व
 र्णपात्रपुस्तकशय्यागृहरजतवृषभानांदानमंत्राःकौस्तुभेद्रष्टव्याः ॥ ॥ ततःकन्या
 पितापठति ॥ ॥ धर्मार्थकामभिर्नामैर्योनैःसाध्यतेपरः ॥ धर्मस्त्वयानयासाधिमा
 चर्तव्यःसर्वैचिरम् ॥ १ ॥ धर्मेचार्थेचकामेचत्वयेयमतिचारतः ॥ नत्याज्याऽऽज्याहु
 तिरिवभूतांसंसारभूतिदाम् ॥ २ ॥ यस्त्वयाधर्मश्चरितव्यःसोनयासह ॥ धर्मेचार्थेच
 कामेचत्वयेग्रंथातिचरितव्या ॥ वरः ॥ अहंनातिचरामीहयदुक्तंभवताततः ॥ ध

मीर्थकामकैः कार्यैर्देहाच्छायेयसवदां ॥ १ ॥ नातिचरामीतिचरोवदेत् ॥ कामो
 दितिकामस्तुतिपठेत् ॥ ॐ कौडात्कस्मादअडात्कामोडात्कामायादात् ॥ कामो
 दाताकामः प्रतिगृहीताकामैतत्ते ॥ १ ॥ ॐ अथयुदन्यहुदातिकामेनैवतद्देवता
 दम्मेप्यपुत्रासादितितुत्प्रत्येतिकोदात्कुस्मादअदात्कुमोदात्कामायादात् ॥ कामोडा
 ताकामः प्रतिगृहीताकामैतत्ते ॥ १ ॥ एवंयस्त्वयैत्यादिकामस्तुतिश्चपुनर्द्विवक्तव्यो ॥ अ
 त्रैदिकाः सयः कामयेतब्राह्मणं पठित्वादपतिभ्यामुवर्णाभिषेकंकुयुः ॥ अत्रब्रह्मणेअ
 ग्रयेस्वाहेत्यादिहवनपरपदं निर्दिष्टं परं संस्त्रवं मवनयतीति सुवर्णरेता अग्निः स्वर्णष्टावी
 तितन्मन्थेन सुवर्णं संस्त्रवतीति सिद्धम् ॥ सयः कामयेदिति ब्राह्मणं दिवैव पठित्वानतुरात्रो

१ कामस्तुतिपठदिति वासुदेवहरिहरौ ॥

किंतु बृहदारण्यगतत्वेनारण्येनूच्यमानत्वात् ॥ गृहमंगलमध्ये रात्र्यादौ अशुचिभिः
 पठनं निषेधात् ॥ श्रुतिवाक्यादिप्रमाणैरविरुक्तत्वात् प्रयोगपशुभावविधाताच्चान्यदवि-
 रुद्धं पुरुषसूक्तमूचं वाचमध्यायं वा देवस्य त्वेत्यादि अभिपेक्षं चान्न पठेत् ॥ इति खंडू-
 द्यायाचितपद्धतौ ॥ ॐ समयं कामं ग्रेतमहत्प्राप्नुयामित्युदगयनऽ आपूर्यमाणपक्षे पु-
 ण्याहेद्गुदशहसुपसद्भर्तुभूत्वौदुवरेकं सेचमं सेवासवापधम्फलानां तिसम्भृत्य परि-
 समुह्य पारलिप्याग्निमुपसमाधाय वृत्तयाज्यं तसैस्कृत्य पुठं सानक्षत्रेण मन्यं तसन्नाय-
 जुहोति ॥ १ ॥ यावन्तो देवास्त्वयि जातवेदः ॥ तिर्यञ्चो घ्नन्ति पुरुषस्य कामान् ॥ तेभ्यो
 हं भागधेयञ्जुहोमि ते मातृताः कुमस्तुर्पयंतु स्वाहा ॥ २ ॥ याति रश्मीनि पृथ्वसेऽहं
 विधरणीऽ इति ॥ तान्त्वा घृतस्य धारया यजे स ठं राधनी महं ठं स्वाहा ॥ प्रजापते न त्व-

देतान्यन्यद्वितृतीयाञ्जुहोति ॥ ३ ॥ ज्येष्ठायस्वाहा श्रेष्ठायस्वाहा ॥
त्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति प्राणायस्वाहा ब्रह्मसिष्ठायैस्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमव
नयति वाचेस्वाहा प्रतिष्ठायैस्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति चक्षुषेस्वाहा सम्प
देस्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति श्रोत्रायस्वाहा युतनायस्वाहेत्यग्नौ हुत्वाम
न्थेसठ्स्रवमवनयति मनसेस्वाहा प्रजात्यैस्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति रेत
सेस्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति ॥ ४ ॥ भूतायस्वाहेति ॥ अग्नौ हुत्वाम
न्थेसठ्स्रवमवनयति भुवि ष्यते स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति विश्वायस्वाहु
त्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति सर्वायस्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थेसठ्स्रवमवनयति ॥

॥ ५ ॥ पृथिव्यैस्वाहेति ॥ अग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयत्यन्तरिक्षाय स्वाहेत्यग्नौ
हुत्वामन्थे स्रवमवनयति दिवे स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति दिग्भ्यः स्वा
हेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति ब्रह्मणे स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति क्ष
त्राय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति ॥ ६ ॥ भूः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वाम
न्थे स्रवमवनयति भुवः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति स्वः स्वाहेत्यग्नौ हु
त्वामन्थे स्रवमवनयति भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति ॥ ७ ॥
अग्नये स्वाहेति ॥ अग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति सोमाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स
्रवमवनयति तेजसे स्वाहेत्यग्नौ हुत्वामन्थे स्रवमवनयति श्रियै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा

मन्थेस्रवमवनयति लक्ष्म्यैस्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थेस्रवमवनयति सुवित्रेस्वाहेत्य
ग्नौ हुत्वा मन्थेस्रवमवनयति सुरस्वत्यैस्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थेस्रवमवनयति त्रि
श्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थेस्रवमवनयति प्रजापतयेस्वाहेत्यग्नौ हुत्वा म
न्थेस्रवमवनयति ॥ ८ ॥ अथैनमभिमुशति ॥ अमसि ज्वलदसि पूर्णमसि
प्रस्तब्धमस्येकसभमसि हिङ्कृतमसि हिङ्गियमाणमस्युद्गीथमस्युन्नमसि निध
तमसि प्रत्याश्रावितुमस्यार्द्रे सन्दीप्तमसि विभूरसि प्रभूरसि ज्योतिरस्यन्नमसि निध
नमसि सैव गोप्सुति ॥ ९ ॥ अथैनमुद्यच्छति ॥ अमोस्यामर्हते मयि ॥ सुहिरा
जेशानोधिपतिः सुमाराजेशानोधिपतिङ्करोत्विति ॥ १० ॥ अथैनमाचामति ॥

तत्सवितुर्धरेण्यमधुवाताऽऋतायेतेमधुक्षरं तिसिधवः ॥ माध्वीर्नःसन्त्वोषधीः ॥ भूः
 स्वाहा ॥ ११ ॥ भूर्गोदिवस्यर्धमिहि ॥ मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवर्जः ॥ मधुद्वौ
 रस्तुनःपिताभुवःस्वाहा ॥ १२ ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॥ मधुमान्नोन्ननस्पतिर्म
 धुमौ २ अस्तुसूर्यः ॥ माध्वीर्गावोभवन्तुनः ॥ स्वःस्वाहेतिसुर्वाञ्चसावित्रीम
 न्वाहसुर्वाश्चमधुमतीःसुर्वाश्चव्याहतीरहुमेवेदं सुर्धम्भूयासुम्भूवःस्वःस्वाहेत्यंत
 तऽआचम्यप्रक्षाल्यपाणिजघनेनाग्निम्प्राकूशिराःसंविशति ॥ १३ ॥ प्रातरादि
 त्यमुपतिष्ठते ॥ दिशामेकपुण्डरीकमस्यहम्भुष्याणामेकपुण्डरीकंभूयासुमितियथे
 तमेत्यजघनेनाग्निमासीनोवर्णशुभ्रपति ॥ १४ ॥ तूर्णैर्हृतमुद्दालकऽआराणवीसज

नेयाययाज्ञवल्क्यायतिवासिनऽउक्थोवाचापियुऽएनठंशुष्केस्थाणौनिषिञ्चेज्जायेर
ञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशानीति ॥ १५ ॥ एतमुहववाजसनेयोयाज्ञवल्क्ये
मधुकायपैङ्ग्यायान्तेवासिनऽउक्थोवाचापियुऽएनठंशुष्केस्थाणौनिषिञ्चेज्जायेर
ञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशानीति ॥ १६ ॥ एतमुहवमधुकःपैङ्ग्यश्चूडायभागवित्त
येन्तेवासिनऽउक्थोवाचापियुऽएनठंशुष्केस्थाणौनिषिञ्चेज्जायेरञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःप
लाशानीति ॥ १७ ॥ एतमुहवचूडोभागवित्तिर्जानकयऽआयुस्थूणायान्ते
वासिनऽउक्थोवाचापियुऽएनठंशुष्केस्थाणौनिषिञ्चेज्जायेरञ्च्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशा
नीति ॥ १८ ॥ एतमुहवजानकिरायस्थूणः सत्यकामायजाबालायान्ते

वासिनऽउक्थोवाचापियुएनठंशुण्केस्थाणौनिषिञ्चायेरञ्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशा
 नीति॥१९॥एतमुहवसत्यकामोजावालोन्तेवासिभ्युत्कथोवाचापियुएनठंशुण्केस्था
 णौनिषिञ्चायेरञ्छाखाःप्ररोहेयुःपलाशानीतितमेतन्नापुत्रायवानेतेवासिनेवाब्रू
 यात् ॥२०॥चतुरौदुंवरोभवत्यौदुंवरश्चमसऽऔदुंवरःस्रुवऽऔदुंवरऽइध्मऔदुंबर्याऽ
 उपमन्थिन्यौ ॥२१॥दशग्राम्याणिधान्यानिभवन्ति॥व्रीहियवास्तिलमाषाऽअणुप्रियं
 गवोगोधुमाश्चमसूराश्चखुल्वाश्चखलकुलाश्चतान्तसार्धम्विपद्वादधामधुनाघृतेनोपसिं
 चत्याज्यस्यजुहोति॥२२॥सर्वेपावाऽएपर्वे०॥१॥कांड १४प्र०७ब्रा०५ सुवर्णाभिषेकोऽ
 स्तु॥ततोदातावरंप्रार्थयेत्॥कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्थयोः ॥ कन्येमेपुष्ट

तोभूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् ॥ १ ॥ कन्यालक्षणसंपन्नांकनकाभरणैर्युताम् ॥ दा
स्यामिब्रह्मणेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया ॥ २ ॥ पृथिव्यादिमहद्भूताःसाक्षिणःसर्वदे
वताः ॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिपितृणांतारणायच ॥ ३ ॥ ममवंशकुलेजातापोषिता
वत्सराष्टकम् ॥ तवविप्रमयादत्तापुत्रपौत्रप्रवाद्विनी ॥ ४ ॥ इमांकन्यांशुभांविप्रय
थाशक्तिविभूषिताम् ॥ गोत्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ ५ ॥ इतिप्राथ्यं ॥ अ
त्रचतुर्थश्लोकस्यद्वितीयपादेयथाकन्यावयोब्दास्तथैवोच्चारणीयम् ॥ पोषितानववर्ष
कंदशवर्षकमिति ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलंभूयसीदक्षिणांचदत्वा ॥ तैराशिषोगृही
त्वा यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः ॥ अनेनकन्यादानाख्येनकर्मणाश्रीलक्ष्मी

नारायणः प्रीयताम् ॥ इतिकन्यादानविधिः ॥ ॥ अथाचारप्राप्तं गणपतिपूजनं कंक
णबंधनमक्षतारोपणमाभ्रासिचनमपिकार्यम् ॥ ॥ ततोवरः देशकालसंकीर्तनातिम
मचवध्वाः बह्वायुष्यप्राप्त्यर्थं गणपतिपूजनं कंकणबंधनमक्षतारोपणमाभ्रासिचनं च क
रिष्ये ॥ गणानां त्वेति मंत्रेण गणपतिं संपूज्य ॥ कंकणप्रकारः ॥ वधूवरयोः परि
त्वेत्यनुवाकेन वेष्टितान् कंठदेशस्थान् सूत्रं तंतूनधो निष्कास्य त्रिवलीकृत्य कुंकुमात्का
नृकृत्वा तेषु ऊर्णायुतद्विहरिद्राखंडं बद्ध्वा तत्कंकणं वधूवामहस्ते यदा बद्धनन्निमित्तं त्रै
णवरो वध्नीयात् ॥ कटिप्रदेशस्थांस्तंतूनूर्ध्वं निष्कास्य तादृशकंकणं कृत्वा तैर्नवमंत्रै
णवरदक्षिणहस्ते वधूर्बध्नीयात् ॥ अक्षत्रमीति मंत्रेण वधूवरयोः परस्परमक्षतारोपणम् ॥

१ पूजनं च गणेशस्य प्रणम्य च परस्परम् ॥ परस्परं मुखोच्छिष्टं कर्तव्यं प्रीतिहेतवे ॥ आम्रवृक्षस्य सेकोत्थं गो
रीपूजनपूर्वकम् ॥ कुंकुमद्रव्यं केन स्त्रीणां गीतपदः ॥

वध्वावसोः पवित्रेत्याग्निसिचनम् ॥ पित्रा प्रस्तामां दायगृहात्वा निष्क्रामति ॥ ततो वरः
 पित्रा जनकेन प्रस्तां संकल्प्य दत्तां वधूमादाय प्रतिग्रहविधिना प्रतिगृह्णित्वा पश्चात्तांगृ
 हात्वा हस्ते धृत्वा निष्क्रामति गृहमध्यान्मण्डपे अग्निसमीपं गच्छेदित्यर्थः ॥ यदैषि म
 नसा दूरं दिशो नुपवमानो वा ॥ हिरण्यपर्णवैकर्णः सत्वा मन्मनसां करोतु अमुकीति
 वधूनामग्रहणं मंत्रपाठो वरस्य ॥ निष्क्रमणप्रभृति एकः पुरुष उदकुम्भं कर्षेत्कृत्वा द
 क्षिणतो मेर्वाग्यतः स्थितो भवति उत्तरतो वा अभिषेकपर्यंतम् ॥ अथैनौ समीक्षयति
 कन्यापिता परस्परं समीक्षेथामिति प्रेषण ॥ ॐ अघोरचक्षुरपतिद्रव्येधि शिवा पशुभ्यः
 सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूदवकामास्यो नाशन्नो भवद्विपदेशं चतुष्पदे ॥ सोमः प्रथमो
 विविदे गंधर्वो विविद उत्तरः ॥ तृतीयोऽग्निष्टपतिस्तुरीयो हं मनुष्यजः ॥ सोमो ददद्गं

१ आदाय प्रातिग्रहविधिना प्रतिगृह्य ॥ ग्रहीत्वा हस्ते धृत्वेति हरिहरः ॥ वस्त्रप्रातिधृत्वेति गदाधरः ॥

दग्निर्मह्यमथोऽहमासु ॥ सानःपूषाशिवत
यस्यामुशंतः प्रहरामशेफयस्यामुकामाबहवो

पाठः ॥ इत्येतस्यमंत्रस्यातिवेदीसन्निधौपरस्पर
राप्रदक्षिणमग्निपर्याणीयैकपश्चादग्नेस्तेजनीकटंवादक्षि
: ॥ देशकालौ० प्रतिगृहीतायामस्यांवध्वांभार्यात्वासिद्धयेवि

॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिपात्रासादनंकृतवानात्रचरुः ॥ पात्रा
तरमुपकल्पनीयानि॥शमीपलाशमिश्रालाजाः॥ अश्मा ॥ लोहितमानहु
हंचर्म ॥ तदभावेवर्हिपः ॥ कुमार्याभ्राता ॥ शूर्प ॥ दृढपुरुषः ॥ आचा

१ तृणपूलकस्यदक्षिणपादेनोच्छेधनंवध्वासहकृत्योपरिउपविशेत् ॥इतिहरिहरभर्तृयज्ञयोराराशयः ॥ उ
च्छेधनंविनैवोपविशेदितिप्रयोगरत्नाशयः ॥

र्यायवरद्रव्यमिति ॥ पवित्रच्छेदनादिपर्युक्षणति आचारावाज्यभागौ च जुहुयात् ॥
 तद्यथा ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ इदं प्रजा ॥ ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमि
 द्रा ॥ ॐ अग्नये स्वा ॥ इदम ॥ ॐ सोमाय स्वा ॥ इदं सो ॥ अथ भूराद्याः
 प्रायश्चित्ताष्टाहुतयः ॥ ॐ भूः स्वाहा इदम ॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं वा ॥ ॐ स्वः स्वाहा
 इदं सूर्या ॥ ॐ त्वन्नो अग्ने ॥ इदमग्नीव ॥ ॐ सत्त्वन्नो अग्ने ॥ इदमग्नीव ॥ ॐ
 अयाश्चाग्ने ॥ इदमग्नये अयसे ॥ ॐ येतेशतं ॥ इदं व ॥ सवि ॥ मरु ॥ स्वर्केभ्य ॥ ॐ
 उर्दुजुमं ॥ इदं वरुणायादित्यायादि ॥ इदं सर्वप्रायश्चित्ताख्यम् ॥ अथ राष्ट्रभु

१ पूर्वोधारस्तूष्णीं स्वाहा विना होतव्यः ॥ न स्वाहेति च नानिरुक्तो हि नो निरुक्तं होता तूष्णीमिति मंत्रालिंगा
 द्वितिगदाधराशयः ॥ प्रजापतय इति मंत्रेण होतव्य इति हरिहराशयः ॥

द्वोमः ॥ ॥ ॐ ऋताषाडृतर्धामाग्निर्गन्धर्वः सनदुदम्ब्रह्मक्षत्रम्पातुतस्मै स्वाहावाद् ॥
 इदमृतसाहेऋतधाम्ने अग्नये गंधर्वाय नमः ॥ १ ॥ ॐ ऋताषाडृतर्धामाग्निर्गन्धर्वस्त
 स्यौपधयोप्सरसो मुदोनामंताभ्यः स्वाहा ॥ इदमोषधीभ्योप्सरोभ्यो मुद्रयोनमः ॥
 ॥२॥ ॐ स्रुहितो विश्वसा मासूयौ गन्धर्वः सनदुदम्ब्रह्मक्षत्रम्पातुतस्मै स्वाहावाद् ॥ इदं
 स्रुहिताय विश्वसाम्ने सूर्याय गन्धर्वाय नमः ॥ ३ ॥ ॐ स्रुहितो विश्वसा मासूयौ गन्धर्व
 स्तस्य मरीचयोप्सरसः सूर्याय नमः स्वाहा ॥ इदं मरीचिभ्योप्सरोभ्य आयुभ्यो
 नमः ॥४॥ ॐ सुपुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमौ गन्धर्वः सनदुदम्ब्रह्मक्षत्रम्पातुतस्मै स्वाहावा

१ ऋताषाडित्यादिद्वादशमंत्राः राष्ट्रभूतसंज्ञाः ॥ स्वाहाकुर्यान्नवाडतेन चैव जुहुयाद्भविः ॥ स्वाहाका
 रेण जुह्वाप्नोपश्चान्मन्त्रसमापयेत् ॥ एते पुमंत्रेषु स्त्रीपुंस्त्वादिहेतुर्मेहो धरभाष्ये ॥

॥ इदं सुपुम्णाय सूर्यरश्मये चन्द्रमसे गन्धर्वाय न० १५ ॥ ॐ सुपुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमांग
न्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो भेकुरयो नाम ताभ्यः स्वाहा ॥ इदं नक्षत्रेभ्योऽप्सरोभ्यो भेकु
रोभ्यो न० ॥ १६ ॥ ॐ इषिरो विश्वव्यचावातो गन्धर्वः स न इदं ब्रह्मक्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वा
द् ॥ इदमिपिराय विश्वव्यचसेवाताय गन्धर्वाय न० ॥ १७ ॥ ॐ इषिरो विश्वव्यचावातो
गन्धर्वस्तस्यापौ अप्सरस उज्ज्वो नाम ताभ्यः स्वाहा ॥ इदमप्सरोभ्यः उज्ज्वोभ्यो नम
म ॥ १८ ॥ ॐ मुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वः स न इदं ब्रह्मक्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाद् ॥ इदं
मुज्यवे सुपर्णाय यज्ञाय गन्धर्वाय न० ॥ १९ ॥ ॐ मुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षि
णा अप्सरसस्तवाना मताभ्यः स्वाहा ॥ इदं दक्षिणाभ्योऽप्सरोभ्यस्तवाभ्यो न० ॥

॥ १० ॥ ॐ प्रजापतिर्विश्वकर्मात्मनोगन्धर्वः स न इदमब्रह्मक्षुभ्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ॥
 इदं प्रजापतये विश्वकर्मेणे मनसे गन्धर्वाय नमः ॥ ११ ॥ ॐ प्रजापतिर्विश्वकर्मात्म
 नोगन्धर्वस्तस्य ऋक्सामान्यप्सरसुऽएष्टयेनामताभ्युः स्वाहा ॥ इदमृक्सामेभ्यो
 प्सरोभ्यऽएष्टिभ्यो नमः ॥ १२ ॥ अथ जया होमः ॥ ॐ चित्तं च स्वाहा इदं चित्ता
 यनं १ ॥ ॐ चित्तिश्च स्वा० ॥ इदं चित्त्यैनं ॥ २ ॥ ॐ आकूतं च स्वा० ॥ इदमा
 कूताय० ॥ ३ ॥ ॐ आकूतिश्च स्वाहा ॥ इदमाकूत्यैनं ॥ ४ ॥ ॐ विज्ञातं च स्वा० इदं
 विज्ञाताय न० ॥ ५ ॥ ॐ विज्ञातिश्च स्वा० इदं विज्ञात्यैनं ॥ ६ ॥ ॐ मनश्च स्वा

१ चित्तं चेत्यादि जयामंत्राणां चित्ताय स्वाहेति चतुर्थ्येतेन होम इति भर्तृयज्ञः ॥ नेतिकर्कादयः ॥ नचेमा
 निदवतानामानि कर्तहि मंत्राश्चेति च यथामातं प्रयोक्तव्या इति गदाधरादयः ॥

दश ॐ ८ ॥ ॐ शक्यश्चस्वा० इदंशकरीभ्योनि० ॥ ७ ॥ ॐ इदंमनसे० ॥ ७ ॥ ॐ शक्यश्चस्वा० इदंशकरीभ्योनि० ॥ ७ ॥ ॐ
 हा ॥ इदंमनसे० ॥ ७ ॥ ॐ शक्यश्चस्वा० इदंशकरीभ्योनि० ॥ ७ ॥ ॐ शक्यश्चस्वा० इदंशकरीभ्योनि० ॥ ७ ॥ ॐ
 शस्वा० इदंदर्शाय० ॥ ९ ॥ ॐ पौर्णमासंचस्वा० इदंपौर्णमासायन० ॥ १० ॥ ॐ
 बृहच्चस्वा० इदंबृहतेन० ॥ ११ ॥ ॐ रथंतरंचस्वा० इदंरथंतरा० ॥ १२ ॥ ॐ प्र
 जापतिर्जयानिद्रायवृष्णेप्रायच्छदुग्रःपुतनाजयेषु ॥ तस्मैविशःसमनमंतः सर्वाः स
 उग्रःसऽइहव्योबभूवस्वाहा ॥ इदंप्रजापतयेजयानिन्द्रायनम० ॥ १३ ॥ ॐ अ
 थाभ्यांतानहोमः ॥ ॐ अग्निर्भूतानामधिपतिःसमावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रे
 स्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यांदेवहूत्यांस्वाहा ॥ इदमग्नयेभूता
 नामधिपतयेनमम ॥ १ ॥ एवमभ्यातानहोमप्रत्याहुतौसमावत्वस्मिन्नित्र्यारभ्य

१ अग्निर्भूतानामित्यादयःपितरःपितामहाइत्यंताअष्टादशमंत्राअभ्यातानसंज्ञाइतिहरिहरगदाधरौ ॥
 अग्निर्भूतानामित्यादिसुगन्तःपंथामित्यंताद्वाविंशतिरभ्यातानसंज्ञाइतिकर्ककारिकाकारौ ॥

सर्वत्रसमानम् ॥ ॐ इन्द्रो ज्येष्ठानामधिपतिः समावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रे स्याम
 शिष्यस्याम्पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यादेवहूत्या ठस्वाहा ॥ इदमिन्द्राय ज्येष्ठानाम
 धिपतये नमः ॥ २ ॥ ॐ यमः पृथिव्या अधिपतिः समावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यं स्वाहा ॥
 इदं यमाय पृथिव्या अधिपतये नमः ॥ ३ ॥ दक्षिणस्या मन्यपात्रं निधाय तन्मध्ये त्या
 गः ॥ ॥ प्रणीतो दकोपस्पर्शः ॥ ॐ वायुरन्तरिक्षस्याधिपतिः स स्वाहा ॥ इ
 दं वायवेन्तरिक्षस्याधिपतये नमः ॥ ४ ॥ ॐ सूर्यो दिवोधिपतिः स स्वाहा ॥ इ
 दं सूर्याय दिवोधिपतये नमः ॥ ५ ॥ ॐ चन्द्रमानक्षत्राणामधिपतिः समा स्वाहा ॥ इ

१ पूर्वत्यागः परं मृत्योयमत्यागं तु दक्षिणे ॥ पश्चिमेऽपि तृत्यागं च रुद्रत्यागं तथोत्तरे ॥ एष उदकस्पर्शः इ
 तिकारिकाकारः ॥ एके प्राशनंति एके आचार्योः संस्रवप्राशनंति एतामाहुतिमिच्छन्ति ॥ तत्पक्षे परं मृत्यो
 रिति होमातिपुनरेतस्य संस्रवप्राशनमिति गदाधरः ॥

दंचंद्रमसेनक्षत्राणामधिपतयेन० ॥ ६ ॥ ॐ बृहस्पतिर्ब्रह्मणोधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंबृहस्पतयेब्रह्मणोधिपतयेन० ॥ ७ ॥ ॐ मित्रःसत्यानामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंमित्रायसत्यानामधिपतयेन० ॥ ८ ॥ ॐ वरुणोपामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंवरुणायपामधिपतयेन० ॥ ९ ॥ ॐ समुद्रःस्रोत्यानामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इ
दंसमुद्रायस्रोत्यानामधिपतये० ॥ १० ॥ ॐ अन्नर्त्तसाम्राज्यानामधिपतितन्मा०
स्वाहा ॥ इदमन्नायसाम्राज्यानामधिपतिनेन० ॥ ११ ॥ ॐ सोमऽऔषधीनाम
धिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंसोमायौषधीनामधिपतयेन० ॥ १२ ॥ ॐ सविताप्र
सवानामधिपतिःस० स्वाहा ॥ इदंसवित्रेप्रसवानामधिपतयेन० ॥ १३ ॥ ॐ रुद्रः
पशूनामधिपतिःसमा० स्वाहा ॥ इदंरुद्रायपशूनामधिपतयेन० ॥ १४ ॥ ऐशान्या
मन्यपात्रांनिधायतन्मध्येत्यागः ॥ ॐ त्वष्टारूपाणामधिपतिःस

मा० स्वाहा ॥ इदं त्वष्ट्रे रूपानामधिपतये नमः ॥ १५ ॥ ॐ विष्णुः पर्वतानामधिप
 तिः समा० स्वाहा ॥ इदं विष्णवे पर्वतानामधिपतये नमः ॥ १६ ॥ ॐ मरुतो गणाना
 मधिपतयस्ते मा० स्वाहा ॥ इदं मरुद्भ्यो गणानामधिपतिभ्यो नमः ॥ १७ ॥ ॐ पितरः
 पितामहाः परे वेरेततास्ततामहाः ॥ इह मावन्त्वस्मिन् ब्रह्म० स्वाहा ॥ इदं पितृभ्यः पि
 तामहेभ्यः परेभ्यो वेरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यश्च नमः ॥ १८ ॥ दक्षिणाग्र्योर्मध्ये अन्य
 पात्रं निधाय तन्मध्ये त्यागः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ एतेष्टादशमंत्रा अभ्यातानसंज्ञकाः ॥
 अथाग्निरित्यादिपंचकम् ॥ ॥ ॐ अग्निरितुप्रथमो देवतानां सोस्यै प्रजां मुचतुमृत्यु
 पाशात् ॥ तदयं रराजावरुणो नुमन्यतां यथेयं रक्षी पात्रमधं नरोदात्स्वाहा ॥ इदम
 ग्र्ये० ॥ १ ॥ ॐ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यैनयतुर्दीर्घमायुः ॥ अशून्योप
 स्थाजीवतामस्तु मातापौत्रमानंदमभिप्रबुध्यतामियं स्वाहा ॥ इदमग्र्ये नमः ॥ २ ॥

ॐ स्वस्तिनोऽग्नेदिवापृथिव्याविश्वानिधेह्यथायजत्र ॥ यदस्यामयिदिवि
 जातंप्रशस्तंतदस्मासुद्रविणधेहिचित्रंस्वाहा ॥ इदमग्नये० ॥ ३ ॥ ॐ सुग
 वृपंथांप्रादिशन्नऽएहिज्योतिष्मद्धेह्यजरन्नऽआयुः ॥ अपेतुमृत्युरमृतंमआगाद्रैवस्व
 तोनोऽभयंकृणोतुस्वाहा ॥ इदं वैवस्वतायन० ॥ ४ ॥ दक्षिणस्यामन्यपात्रेत्या
 गः ॥ वध्वक्ष्णोर्वस्त्रपटंप्रक्षिप्यतूष्णीम् ॥ ॐ परंमृत्योऽनुपरेहिपंथायस्तेऽअन्यइत
 रोदेवयानात् ॥ चक्षुष्मतेऽशृण्वतेतेब्रवीमिमानःप्रजांशरीरिषोमोन्तवीरान्स्वाहा ॥
 इदंमृत्यवेनममेतिअग्नौत्यागः ॥ ५ ॥ परंमृत्यवितिचैकेप्राशनाति ॥ परंमृत्यवि
 त्येतामेवाहुतिमेकेआचार्याःसंस्त्रवप्राशनातिइच्छंतीत्यर्थः ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ अथ

१ तिष्ठतीतिष्ठतापत्यागृहीतांजलिरेवसः ॥ अंजलिस्थांस्त्रिधासर्वान्प्राङ्मुखीप्रतिमंत्रतः ॥ प्राजापत्ये
 नतीर्थेनदैवैर्वेतिबृहचः ॥ इतिकारिकायाम् ॥ द्रव्यत्यागेतुवरस्यकर्तृत्वंस्वामिफलयोगादितिगदाधराशयः ॥

लाजाहोमः ॥ कुमार्यीभ्राताआसादितगूर्पस्थशमीपलाशमिश्राह्लोजानंजलि
 नांजलावावपति ॥ तान्संहतेनतिष्ठत्यग्नौजुहोतिवधूः ॥ ॐ अर्यमणंदेवंकन्याऽ
 ग्निमयक्षत ॥ सनोऽअर्यमादेवःप्रेतोमुंचतुमापतयेस्वाहा ॥ इदमर्यम्णेनमम ॥ अ
 नेनमंत्रेणांजलिस्थाह्लोजास्तृतीयांशंजुहोति ॥ ॐइयन्नार्युपब्रूतेलाजानावपंपंतिका ॥
 आयुष्मानस्तुमेपतिरेधन्तांज्ञातयोममस्वाहा ॥ इदमग्रयेनमम ॥ अनेनमंत्रेणांज
 लिस्थाह्लोजानर्धजुहोति ॥ ॐ इमाह्लोजानावपाभ्यग्नौसमृद्धिकरणंतव ॥ ममतु
 भ्यचसंवन्नंतदग्निरनुमन्यतामियठंस्वाहा ॥ इदमग्रयेनमम ॥ इत्यनेनमंत्रेणांजलि
 स्थान्सर्वाह्लाजाञ्जुहोति ॥ मंत्रत्रयंकन्यायावाचयतिवरः ॥ अथास्यैदक्षिणठंहस्तं
 वरोगृण्हातिसांगुष्ठम् ॥ ॐ गृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याजरदष्टिर्यथासः॥
 भगोऽअर्यमासवितापुरांधिर्मह्यंलवडुगर्हपत्यायदेवाः ॥ अमोहमस्मिमात्त्वठंसात्वम

स्यमोऽअहम् ॥ सामाहमस्मिऽऽकृत्वंद्यौरहं प्रथिवीत्वम् ॥ ताविविविहवैहसहरतोदधा
वहे ॥ प्रजां प्रजनयावहैपुत्रान्विद्यावैवहून् ॥ ते संतुजरदष्टयः संप्रियोरौ चिष्णू सु
मनस्यमानौ ॥ पश्येमशरदः शत औविमशरदः शत ठं शृणुयामशरदः शतम् ॥ १ ॥ इ
ति हस्तग्रहणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ अथैनामन्मानं वरोवामहस्तेन वधूदक्षिणपादमारो
हयत्युत्तरतोन्नेः ॥ ॐ आरोहेममन्मानमन्मेवत्वठं स्थिराभव ॥ अभितिष्ठ पृतन्यतो
नवाधस्वपृतनायतः ॥ १ ॥ इत्यन्ममारोहणेवरस्यमंत्रपाठः ॥ अथ गाथां गायति ॥ ॐ स
स्वति प्रेदमवसुभगे वाजिनीवति ॥ यान्त्वा विश्वस्य भूतस्य प्रजायामस्याग्रतः ॥ १ ॥
यस्यां भूत ठं समभवद्यस्यां म्विश्वमिदं जगत् ॥ तामद्य गाथां गस्यामियास्त्रीणा मुत्तमं

यशः ॥ १ ॥ इत्यंतं वरोगाथां गायति ॥ अथ वधूपुरः सरौ प्रदक्षिणमग्निपरिक्राम
 तो वधूवरौ ॥ ॐ तुभ्यमग्ने पर्यवहन्त्सूर्यावहतुना सह ॥ पुनः पतिभ्यो जायां दाग्ने प्रज
 या सह ॥ १ ॥ इति परिक्रमणे वरस्य मंत्रपाठः ॥ एवं कुमार्या भ्राता शमीपलाशमि
 श्रौल्लाजानं जलिनां जलावावपति ॥ इत्यारभ्य परिक्रमणां तं पुनर्वारद्वयंकुर्यात् ॥ तत
 स्तृतीयपरिक्रमणानंतरं कुमार्या भ्राता शूर्पकोणप्रदेशेन सर्वाल्लोजान् कुमार्या अंजला
 वावपति ॥ तिष्ठती कुमारि सर्वाल्लोजाञ्जुहोति ॥ ॐ भगव्य स्वाहा इदं भगव्य नमः ॥
 इति मंत्रं कन्यया वाचयति वरः ॥ ततः समाचारात्तूष्णीं चतुर्थपरिक्रमणम् ॥ नेतरथा वृ

१ वधू वरावग्निप्रदक्षिणी कुर्वतौ अंतरागत्वा तन्मध्य एव गच्छतामिति गदाधरः ॥ दंपती गच्छतस्तत्र ब्र
 ह्माग्नी अंतरा गतिरिति णुदीक्षिताः ॥

॥१॥ इति मंत्रणं संपूज्य वधूपदं क्रामयति ॥ ॐ एकमिषे विष्णुस्त्वानयतु ॥ इति वरेणीं किं
 नमंत्रेण वधूर्दक्षिणैकपदं दद्यादुदक् ॥ तदनंतरं वामपादं व्यर्थं ॥ पुनर्दक्षिणपददाने मंत्रमु
 च्छा ॥ एवं सर्वत्र ॥ ॐ द्वेऽलज्जे विष्णुस्त्वानयतु इति द्वितीयं ॥ ॐ त्रीणि रायस्पोषाय विष्णु
 स्त्वानयतु ॥ इति तृतीयं ॥ ॐ चत्वारि मायो भवाय विष्णुस्त्वानयतु इति चतुर्थं ॥ ॐ
 पंचपशुभ्यो विष्णुस्त्वानयतु ॥ इति पंचमम् ॥ ॐ षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वानयतु इ
 ति षष्ठम् ॥ ॐ सखे सप्तपदा भव सामि नुव्रता भवा विष्णुस्त्वानयतु ॥ इति सप्तमम् ॥ पप्र
 मणेन स्वस्थानोपवेशनम् ॥ केचित्प्रतिपदेकन्ययैकैकप्रतिज्ञा मंत्रः पठनीयस्ते मम ॥
 मुखदुःखानि सर्वाणि त्वया सह विभज्यते ॥ यत्र त्वंतदहंतत्र प्रथमे साव्रवीदिः नेतरथा वृ
 कुटुंबरक्षायिण्यामि आवृद्धवालकादिकम् ॥ अस्ति नस्तोति पश्यामि द्वि
 भर्तुभाक्तिरतानित्यं सदैव प्रियभाषिणी ॥ भविष्यामि पदै चैव तृतीयं ॥ इति त्रयं ॥ २ ॥

तांभविष्यामिसुखदुःखविभाग्िनी ॥ तवाज्ञांपालयिष्यामिकन्यातूर्यपदेब्रवीत् ॥
॥ ४ ॥ ऋतुकालेशुचिस्नातार्कालिष्यामित्वयासह ॥ नाहंपरतरंगच्छेःकन्यापंच
पदेब्रवीत् ॥ ५ ॥ इहाथसाक्षिणोविष्णुस्त्वयाहंनैववंचिता ॥ उभयोः प्रीतिसंभूता
कन्यापष्टपदेब्रवीत् ॥ ६ ॥ होमयज्ञादिकार्येषुभवामिचसहायिनी ॥ धर्मार्थकाम
कार्येषुकन्यासप्तपदेब्रवीत् ॥ ७ ॥ इतिकन्यामंत्राः ॥ इतिसप्तपदीक्रमणम् ॥ अथव
रःगृहानिष्क्रमणसमयेएकपुरुषस्कंधेकृतादुदकुंभादुदकंदक्षिणहस्तेनादायमंत्रंपठ
न्वधूमूर्धन्यभिर्पिंचति ॥ ॐ आपःशिवाःशिव० ॥ १ ॥ इत्यनेनमंत्रेण ॥ पुनस्त
स्मादेवकुंभादुदकमादायापोहिष्ठेतिऋक्त्रयमुक्त्वामूर्धन्यभिर्पिंचति ॥ अथदिवा

विवाहश्चेत्तदावधूर्वरेणसूर्यमुदीक्षस्वेतिप्रापितासतीसूर्यमुदीक्षते ॥ तच्चक्षुरित्यनेनमंत्रेणशृणुयामशरदः शतादित्येतेन ॥ वध्वाएवमंत्रपाठः ॥ अथवरोवध्वादक्षिणाढ्यं सस्योपरिहस्तेनीत्वातस्याहृदयमालभते ॥ ॐ ममव्रतेतेहृदयं दधामिममचित्तमनुचित्तंतेअस्तु ॥ ममवाचमेकमनाजुपस्वप्रजापतिद्वानियुनक्तुमह्यम् ॥ इत्यनेनमंत्रेण स्वपठितेन ॥ ततोवरोऽनामिकाग्रं वधूशिरसि धृत्वा तामभिमंत्रयते ॥ ॐ सुमंगली

१ सूर्यावलोकनं दिवा विवाहे भवतीति रेणुकारिका हरिहरौ ॥ सूर्याविक्षणस्यान्यथानुपपत्त्यास्तमिते शुभं दर्शयतीत्यत्रास्तमितग्रहणाच्च एतद्गृह्यानुसारिणां दिवैव विवाहो न रात्राविति गदाधरः ॥ २ वध्वाः सीमंते वरः सिद्धं ददातीति प्रयोगरत्ने ॥ अनामिकाग्रेण वधूशिरसि अभिमंत्रणमित्यन्ये ॥ अत्राचाराच्च तत्तत्स्त्रियो मंगलं कुर्वीरन् पतिपुत्रान्विता भव्याश्च तत्तत्सुभगा अपि ॥ सौभाग्यमस्यैव दद्युस्ता मंगलाचारपूर्वकमिति रेणुदीक्षिताः ॥

रियंवधूरिमार्ठसमेतपश्यत ॥ सौभाग्यमस्यैदत्वायाथास्त्वंविपरेतना ॥ इत्यनेन
 मंत्रेणस्वपाठितेन ॥ अत्रसमाचाराद्ब्रधुंवरस्यवामभागेऽपवेशयति ॥ अत्रावसरैव
 ध्वाःसीमतेवरःसिंदूरंददाति ॥ ॐ वाममद्यसंवितर्वाममुश्रोदिवेदिवेवाममस्मभ्यर्कं
 सार्वाः ॥ वामस्यहिक्षयंस्यदेवभूरैरयाधियावामभाजंस्याम ॥ १ ॥ दाक्षिणतुऽउह
 कऽउपदधातितदेताःपुण्यालक्ष्मीर्दाक्षिणतोदध्मइति तुस्माद्यस्यदाक्षिणतोलक्ष्मभव
 तितंपुण्यलक्ष्मीकऽइत्याचक्षतऽउत्तरतःस्त्रियाऽउत्तरतऽआयुतनाहिस्त्रीतत्तत्कृतमेव
 पुरस्तात्त्वेवैनाऽउपदध्याद्यत्राहैवशिरस्तदेवहनूतजिह्वाथैताःपुण्यालक्ष्मीमुखतोऽध
 तेतस्माद्यस्यमुखेलक्ष्मभवतितंपुण्यलक्ष्मीकऽइत्याचक्षते ॥ इतिमंत्रपाठोवर
 म् ॥ अथाग्नेः प्राग्दग्वानुगुप्तमागारंपूर्वपरिकल्पितंभवति ॥ तस्मिन्नानंदुह

रोहितचर्मप्राग्ग्रीवमुपरिलोमास्तीर्णंभवति ॥ कलौतदभावेप्रागग्रानुदगग्रान्वा
कुशानास्तेरेत् ॥ तदुपरितांवधूप्रत्यङ्मुखीदृढपुरुषउन्मथ्योतिक्षप्योपवेशयति ॥
ॐ इहगावोनिपीदंतिवहाश्वाइहपूरुपाः ॥ इहोसहस्रदक्षिणोयज्ञइहपूषानिपीदतु ॥
॥ १ ॥ इत्यनेनदृढपुरुषपठितेनमंत्रेण ॥ केचित्तुजामातरंदृढमाचक्षते ॥ अस्मि
न्पक्षेजामातेवोतिक्षप्यमंत्रमुक्त्वाआस्तृतकुशेषूपवेशयतिवधूम् ॥ ततआगत्यपूर्ववद्य
थास्थानंवरोदक्षिणतउपविश्यपश्चात्स्विष्टकृद्दोमंकुर्यात् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृते
स्वाहा ॥ इदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततःसंस्त्रवप्राशनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशे
पंसमाप्य ॥ अथस्वकीयाचार्यायगोदानंकरोतिब्राह्मणश्चेज्जामात्रेवाक्षत्रियआ

१ दृढपुरुषःकश्चिद्ब्रह्मवानुपुरुषइतिहरिहरः ॥ दृढपुरुषोजितेन्द्रियइतिभर्तृयज्ञः ॥ जामातेवदृढपुरुषइ
तिरेणुकाशदिक्षितगंगाधराः ॥

चार्यायग्रामंददाति ॥ वैश्यआचार्यायअश्वंददाति ॥ कृतस्यविवाहहेमाख्यस्यक
 र्मणःसांगतासिद्धयर्थयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयिष्ये ॥ अथरात्रौविवाहस्तदाएतद्ब्र
 रदानानंतरंवरवधूध्रुवमीक्षस्वेतिप्रैषंदत्वाध्रुवमीक्षयते ॥ ध्रुवमसिध्रुवंत्वापश्यामिध्रु
 वधिपोष्येमयिमह्यंत्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मयापत्याप्रजावतीसंजीवशरदःशतम् ॥
 इतिवरेणमंत्रपठितैवध्रुवमीक्षते ॥ सायद्यपिनपश्येत्तदापश्यामीत्येवब्रूयात् ॥
 ॥ अथाशीर्वादः ॥ ॐ यद्वैवैतद्वाजप्रसवीयंजुहोति ॥ एताहदेवताःसुताऽएतेनसर्वेन
 येनैतत्सोष्यमाणोभुवतिताऽएवैतत्प्रीणातिताऽअस्माऽइष्टाःप्रीताऽएतुर्ऽसवमनुम
 न्यंतेताभिरनुमतःसूयतेयस्मैवैराजानोर्राज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ १ ॥

१ ध्रुवमीक्षस्वेत्यध्येषणानभवतीतिकर्कः ॥ ध्रुवमीक्षस्वेतिप्रैषइतिहरिहरगंगाधरौ ॥

कांड ९ प्रपाठक ३ ब्राह्मण २ मंत्र ५ ॥ अथातोराष्ट्रभृतोजुहोति ॥ राजानोवैरा
 प्रभृतस्तोहिराष्ट्राणिविभ्रत्येताहदेवताः सुताऽएतेनसवेनयेनैतत्सोष्यमाणोभवतिताऽ
 एवेतत्प्रीणातिताऽ, अस्माऽइष्टाःप्रीताएतर्कःसवमनुमन्यंतेताभिरनुमतःसूयतेयस्मैव
 राजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ २ ॥ कांड ९ प्र० ३ ब्रा० ३ मं० १ ॥ अ
 थरथशीर्षंजुहोति ॥ एषवै सुसवऽएतद्वैतत्सूयतेयस्मैतमेतादेवताःसवमनुमन्यंतेया
 भिरनुमतःसूयतेयस्मैवराजानोराज्यमनुमन्यंतेसराजाभवति ॥ ३ ॥ कां० ९ प्र०
 ३ ब्रा० ३ मं० १३ ॥ तत्वैदेवस्वामेवएतानिहवर्धंषिनिर्वपेदताहदेवताःसुताएते
 नसवेनयेनैतत्सोष्यमाणोभवतिताऽएवैतत्प्रीणातिताऽअस्माऽइष्टाःप्रीताऽएतुऽस

वमुनुमुन्यतेताभिरनुमतःसूयतेयस्मैवैराजानोराज्यमनुमुन्यतेसराजाभवति ॥
॥ ४ ॥ कां० ९ प्र० ३ ब्रा० ५ मं० १२ ॥ अथराजानमभिषुत्याग्राह्युहोति ॥ ए
षैवैससवुऽणतुद्वैतसूयतेयस्मैतमेतादेवताःसवमुनुमुन्यतेयामिरनुमतःसूयतेयस्मै
वैराजानोराज्यमनुमुन्यतेसराजाभवति ॥ ५ ॥ कां० ९ प्र० ४ ब्रा० १ मं० ८ ॥
शतमानंभवति ॥ शतायुर्वपुरुषःशतैर्द्रियऽआयुरेवेन्द्रियम्वीर्यमात्मन्धत्ते ॥ ६ ॥
दंपत्योरविच्छिन्नाप्रीतिरस्तु ॥ वंशाभिवृद्धिरस्तु ॥ इत्याशीर्वादः ॥ यथाशक्तिब्रा
ह्मणभोजनसंकल्पः ॥ विवाहाग्निमहानसेप्रक्षिप्य ॥ कर्मस्वरार्पणंकुर्यात् ॥ कारि
कायाम्॥लाजहोमत्रयेमंत्रानश्मनोरोहणे तथा ॥ भगायैवैकमंत्रंचकन्यापठतिपंच
कम् ॥ ध्रुवदर्शनकालेचषष्ठश्चैवउदाहृतइति ॥ कन्यावस्त्रपरीधानेतथैवचोत्तरीयके॥

तथासमीक्षकालेतुपितुर्निष्क्रमणेगृहात् ॥ अश्मनोरोहणेचैवहस्तग्राहेतथैवच ॥ त
 थासप्तपदेचैववधूमूढन्यभिपेचने ॥ हृदयालंभनैचैवतथैवअभिमंत्रणे ॥ दृढपुरुषेक
 मेणैवएतान्मंत्रान्वरःपठेत् ॥ इति ॥ ॥ अथविवाहेमंत्राधिकारिणः ॥ वधूवरस्य
 पितरौवधूवरैतथैवच ॥ विवाहेमंत्रपाठीचअपरोन्येकबोधकइति ॥ १ ॥ रौद्रौपै
 त्रीतथामृत्युर्यमाहुत्याकृतेतथा ॥ अंतर्धानंविनायस्तुअल्पायुर्दंपतीभवेत् ॥ २ ॥
 रौद्रौपैत्रीमृत्युयमाहुतीहुत्वाह्यपःस्पृशेत् ॥ अपांस्पर्शनकालेतुस्पृशेत्प्रणीतकंज
 लम् ॥ यमायदक्षिणेत्यागमीशान्यांरुद्रमेवच ॥ दक्षिणाग्नेययोर्मध्येपितृत्यागोविधी
 यते ॥ ३ ॥ एतत्त्यागंस्वयंपात्रेअन्यंदेयानुप्रोक्षणीम् ॥ ४ ॥ भृष्टव्रीहिर्भवेल्लाजाश
 मीदलविमिश्रिता ॥ कन्याहोमंप्रकुर्वीतभर्तुर्भ्रातुश्चसंगमे ॥ ५ ॥ वरेणवामहस्तेन
 वधूपादंचदक्षिणम् ॥ शिलामारोहयेत्प्राज्ञोमंगलानियथाक्रमम् ॥ ६ ॥ शक्तिरूपेण

याशैल्याशिवरूपशिलापतिः ॥ उभावंगुहसंस्पृशोत्साकन्याविधवाभवेत् ॥ ७ ॥
कामस्त्वधोपवाणैःस्वैःप्रहरेदतिदारुणैः ॥ तस्मादग्रेभवेत्कन्यातस्यवाणस्यशोत
ये ॥ ८ ॥ कन्यकाग्रेवरंकृत्वाब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः ॥ विधवाजायतेनारीनिषिद्धस्त
त्रकारणात् ॥ ९ ॥ अग्रेतुशुभदापत्नीमांगल्येसर्वकर्मणि ॥ पदेपदेइवमेधंचधनायुः
पुत्रवर्धनम् ॥ १ ॥ लाजानाज्यंमृवंकुंभंब्रह्माणमृत्विजंगुरुम् ॥ एतेषांबाह्यतःकृत्वाशेषा
णांतुप्रदक्षिणा ॥ ११ ॥ बध्वादक्षिणपादानिसप्तानिप्रक्रमेतुसा ॥ याम्यादुदग्दिकसंस्था
प्यप्रक्रमेदुत्तरोत्तरम् ॥ १२ ॥ गणयेद्दक्षिणपदान्पदवामान्निरर्थकान् ॥ १२ ॥ पति
पुत्रान्विताभव्याश्चतस्रःसुभगाःस्त्रियः ॥ सौभाग्यमस्यैदद्युस्तामंगलाचारपूर्वक
मिति ॥ १३ ॥ पतिपुत्रवतीनारीसुहृपगुणशालिनी ॥ अविच्छिन्नप्रजासाध्वीसद
यासासुमंगली ॥ १४ ॥ इतिकारिकवचनानि ॥ ॥ अथकश्चिद्यादिअभ्रातृकांक

न्यामुद्ग्रहेतदास्याःपित्रोःरथाधिकंगवांशतंदत्वोद्ग्रहेत् ॥ एतेनपुत्रिकादोषान्मुच्यते ॥ ग्रामवचनंचात्रविवाहेकुर्यात् ॥ स्मशानेच ॥ विवाहस्मशानयोर्ग्रामःप्रमाणमिति श्रुतेः ॥ ग्रामशब्देनस्वकुलवृद्धाःस्त्रियोभिधीयते ॥ ताश्चपूर्वपुरुषैरनुष्ठीयमानंसदाचारंस्मरंति ॥ विवाहादारभ्यत्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौस्याताम् ॥ जायापतीअधःशयीयातांत्रिरात्रमेव ॥ अधःशब्दःखट्वाव्युदासार्थोनतुआस्तरणव्युदासार्थः ॥ संवत्सरंनमिथुनमुपेयातांद्वादशरात्रंवापड्वात्रिंवात्रिरात्रवेति ॥ मिथुनकरणेशक्त्यपेक्षयाएतेविकल्पाः ॥ संवत्सरादिपक्षाशक्तौत्रिरात्रपक्षेऽप्याश्रयमाणेचतुर्थ्युत्तरकालंपंचम्यारंत्रावाभिगमनं कर्तव्यम् ॥ कुत एतत् ॥ चतुर्थीकर्मण्यकृतेभार्यात्वमेवनाद्यापिसंवृत्तंतस्याविवाहेकदेशत्वाच्चतुर्थीकर्मणः ॥ इतिसंस्कारभास्करेविवाहदिनकृत्यप्रयोगः ॥ अथएरणीप्रदानम् ॥ तच्चआचारप्राप्तंविवाहाच्चतुर्थीदिनेऽ

पररात्रिकार्यम् ॥ तत्स्वरूपम् ॥ वंशपात्रमिहैकचक्षुषैः षोडशभिर्गुणैः ॥ करैरुद्रसंख्या
कैः सुवर्णपरिपूरितैः ॥ शतच्छिद्रं शुभमेकांगो धूमेन प्रपूरिताम् ॥ व्यजनैकतथैव चेति
वापाठभेदः ॥ सर्वस्वंच सदोपचसौ भाग्यद्रव्यसंयुतम् ॥ नानापक्वान्नसंयुक्तं फलतांबूल
संयुतम् ॥ एतावदैरिणीरूपं कर्तव्यं प्रीतिवर्धनम् ॥ उमाशंकरयोः प्रीत्यै ऐरिणीदानमुत्त
मम् ॥ वरमात्रे प्रदत्त्यामि कन्यादानस्य सिद्ध्ये ॥ ॥ अथ ऐरिणीपूजा ॥ ततः कन्या
पितासप्तर्नीकः मंडपमध्ये प्राङ्मुखः शुभासने उपविश्य ॥ स्वाग्रवंशपात्रं निधाय त
त्पुरतः वस्त्राच्छादितपीठं वधूवरौ प्रत्यङ्मुखौ प्रवेशयेत् ॥ वरमातरं भर्तृसहितां पी
ठउदङ्मुखौ प्रवेशयेत् ॥ आचम्य प्राणानाथम्यदेशकालौ संकीर्त्य ॥ एवं गुणवि
शेषं तिथौ मया चतुर्भिरहोभिः निष्पादितविवाहाख्यस्य कर्मणः सांगता सिद्धयर्थं शु
तिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं कन्यादानसंपूर्णफलावाप्तये वधूवरयोः बह्वायुष्यप्रा

सत्र्यवंशाभिवृद्धयर्थं श्रीउमामहेश्वरप्रीतयेचवरमात्रे ऐरिणीप्रदानमहं करिष्ये ॥ त
 त्रनिर्विघ्नतासिद्धयर्थं महागणपतिपूजनम् ॥ मनोज्ञतिरिति प्रतिष्ठा ॥ ततः श्रीश्चतेति
 मंत्रेण पोडशोपचारैः ऐरिणीं पूजयेत् ॥ प्रार्थना ॥ ऐरिणिलमुमादेवी महेशोगिरिजा
 पतिः ॥ अतस्त्वां पूजयिष्यामि ऐरिणीं सर्वकामदाम् ॥ ऐरिणिलमुमादेवी वंशपात्रस्व
 रूपिणी ॥ कन्यादानस्य संपूर्णफलं देहि हि शिवप्रिये ॥ यावच्चंद्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठति
 मेदिनी ॥ तावद्विवंशवृद्धित्वं देहि मे शंकरप्रिये ॥ अनया पूजया ऐरिणीस्वरूपिणावु
 मा महेश्वरौ प्रीयेताम् ॥ वरमातृहस्ते शिवा आपः संतु ॥ संतु शिवा आपः ॥ सौमनस्य
 मस्तु ॥ अस्तु सौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतम् ॥ गंधाः पांतु ॥ सौ
 मंगल्यंचास्तु ॥ अक्षताः पांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पाणि पांतु सौश्रियमस्तु ॥ यत्पा
 पं रोगमशुभमकल्याणंतद्दूरे प्रतिहतमस्तु ॥ दानमंत्रः ॥ वंशो वंशकरः श्रेष्ठो वंशो वं

शसमुद्भवः ॥ वंशपात्रमिदं दानं वंशवृद्धिकरं परम् ॥ वंशपात्रमिदं पुण्यं वंशजातसमुद्भ-
वम् ॥ वंशानामुत्तमं दानं कन्यादानं फलप्रदम् ॥ वंशपात्राणि सर्वाणि मया संपादिता-
नि वै ॥ उमाकांताय दास्यामि मम वंशाभि वृद्धये ॥ वंशवृद्धिकरं दानं सौभाग्यादिस-
मन्वितम् ॥ नानापधानसंयुक्तं दंपत्योर्वंशवर्द्धनम् ॥ वस्त्रेणाच्छादितं पूगफलेहमसमन्वि-
तम् ॥ ददामि वरमा तस्ते पावतीशं करीतथा ॥ दाता महेश्वरो देवो गृहीतापि महेश्वरः ॥
दानेनानेन मे देव प्रसीद परमेश्वर ॥ इदमैरिणी वंशपात्रं सदक्षिणां कंवरमात्रे तुभ्यमहं
संप्रददेन मम ॥ ततो वरगोत्रजादीन् गंधवस्त्रादिभिः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ यच्छ-
त्त्याविहितं स्वगृह्यकथितैर्मन्त्रैश्च पौराणिकैर्दानं वस्त्रजलान्नचंदनदलाद्यं वा चतुर्भिर्दि-
नैः ॥ दंपत्योर्मम वंशवृद्धिं मनघादद्यादु मां शकरो न्यूनं तत्कुपया खिलं सफलतां यातु-
द्विजानां नतिः ॥ १ ॥ ततो वधूगोत्रजाः तदैरिणी वंशपात्रं गृहीत्वा वरगोत्रजादीनां शि-

रासिधारश्रेयुः ॥ ॐ घृतवर्तुभुवनानामभिश्रियोर्वीपुश्वीमधुदुधसुपशसा ॥ द्यावापृ
 थिवीधरुणस्यधर्मणाविष्कम्भितेऽअजरेभूररतसा ॥ १ ॥ इतिमंत्रेण ॥ ततःकन्या
 निवेदयेत् ॥ अष्टवर्षात्तियं कन्यापुत्रवत्पालितामया ॥ इदानींतवपुत्रायदत्तास्नेहे
 नपाल्यताम् ॥ १ ॥ अनेनवरपितुरुत्संगेदद्यात् ॥ पुनरुत्थाप्य ॥ अस्मदादिसुहृद्वं
 धूंस्त्यक्त्वायातिभवद्ब्रह्म ॥ अतिस्नेहेनैवमातःकन्यामिपरिपालय ॥ २ ॥ अनेनवर
 मातुरुत्संगेदद्यात् ॥ अत्रावसरेवध्वावसिष्ठारुंधतीपूजनम् । रुक्मपीठेसुविस्तीर्णेमणि
 विद्रुमशोभिते ॥ तिष्ठत्वत्रासनेदेवीयावत्पूजां करोम्यहम् ॥ इतिआवाह्यः ॥ श्रीश्चतेइति
 मंत्रेणवसिष्ठारुंधतीभ्यांनमःपंचोपचारैःसंपूज्य ॥ पूजातिंगंधपुष्पफलहिरण्योपेत
 मर्धेदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ अरुंधतिमहाभागेवासिष्ठप्रियवादिनि ॥ सौभाग्यसंताति

देहिगृहाणार्धनमोस्तुते ॥ ९ ॥ इत्यर्घ्यं दत्त्वा प्रार्थयेत् ॥ अरुंधति महाभागिवासिष्ठा प्र
यवष्टुभे ॥ सौभाग्यं देहि सततं पुत्रपौत्रांश्च देहि मे ॥ पतिव्रतेन ममस्तुभ्यं सौभाग्याभिर
णेशुभे ॥ धनं देहि सुतं देहि अरुंधति नमोस्तुते इति प्रार्थ्य ॥ ततो अखंड सौभाग्यादिका
मनया वा सिष्ठारुंधती प्रीतये षोडशाष्टौ वा वायना निब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ॥ अथ वा वाय
न निष्कयी भूतयथा शक्तिरजतद्रव्यमखंड सौभाग्य प्राप्ति कामनया वा सिष्ठारुंधती प्री
तये अमुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं संप्रददेइति ॥ ततो वरहस्ते कन्या निवेदयेत् ॥ इ
यं कन्या मया दत्ता तव विप्रसहायिनी ॥ स्वदेशे परदेशे वा परि पाहि कुलोचितम् ॥ १ ॥
इति मंत्रेण निवेदयेत् ॥ ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा तैराशिषो गृह्णीयादित्यैरिणी प्रदानम् ॥
एतदकरणे दोषो यथा ॥ वंशदानं विनायस्तु मंडपोद्भासनं यदि ॥ आज्ञानात्कुरुते मू
ढो दंपत्योः क्षयमायुषाम् ॥ दंपत्योर्वाससी दत्त्वा पूजयेदैरिणी ततः ॥ वंशपात्रं तथा कन्या

वरमात्रे निवेदयेत् ॥ वंशदानं चतुर्थे हिकन्यादानांगमिष्यते ॥ रात्रौ कुर्यात्तृतीये
 शुकुर्योगेऽपि न दुष्यति ॥ पातो वा वैधृतिर्वा स्याच्चतुर्थे ह निचेद्यदि ॥ तत्रैवापररात्रे स्या
 दैरिणी पूजनादिकमिति ॥ एतत्कुर्योगेऽपि चतुर्थे हिकार्यनान्यत्रेति तात्पर्यार्थः ॥ वस्तु
 तस्तु न र्वा न ग्रंथेषु एतस्या दर्शनाद्वा द रणीयम् ॥ इति शाकलकारिकायाम् ॥ अथ व
 धूप्रवेशः ॥ ॥ वधूप्रवेशः प्रथमे तथैव शुभप्रदः पंचमकं तथा न्हि ॥ द्वितीये केवाथ चतुर्थे
 केवापष्ठे विद्योगामयदुःखदः स्यात् ॥ १ ॥ तथा च संग्रहे ॥ विवाहमारभ्य वधूप्रवेशो
 युग्मेति थौपोडशवासरांतात् ॥ ऊर्ध्वततोऽब्देऽयुजि पंचमांतादतः परस्तां न्नियमो न
 चास्ति ॥ २ ॥ अयुग्मे तृतीयं त्यक्त्वा युग्मे षष्ठं विवर्जयेत् ॥ प्राप्तकाले व्यतीपातवैधृ
 ती संक्रमंतथा ॥ उपरागश्राद्धदिने वर्जयित्वा शुभेषुभिः ॥ ३ ॥ ज्योतिःशास्त्रोक्तदि
 वसे शुभकाले तथैव च ॥ रात्रौ वधूप्रवेशः स्याद्दिवानैव कदाचनेति ॥ ४ ॥ तत्र ज्योतिः

शास्त्रोक्तशुभकालिवरः पित्रादस्तावधूगृहीत्वायानेउपविश्यमंगलवाद्यघोषपुरःसरंमं
गलगीतपठनपरैः पुरंधीजनैराचार्यादिविप्रैःआनोभद्राःस्वस्तिनऽइन्द्रइतिशुभमंगलसू
क्तपठनपरैश्चसहस्वगृहमागत्यगृहमध्येशुभासनेप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणतःवधू
निवेश्य ॥ देशकालौस्मृत्वाअस्याःममनवाढाभार्यायाः प्रथमगृहप्रवेशंकरिष्ये ॥ त
दंगविहितंगणपतिपूजनंस्वस्तिपुण्याहवाचनंचर्कारिष्येइतिकृत्वा ॥ ततआचारप्राप्तं
कांस्यप्रात्रेतंदुलान्प्रसार्यतदुपरिसुवर्णशलाकयाश्रीकुलदेवताप्रशुक्तमादौअमुकीइ
तिनामविलिख्यमनोजूतिरितिप्रतिष्ठाप्यश्रीश्चतेइतिमंत्रेणषोडशोपचारैःसंपूज्य ॥
अन्यद्यथाकुलाचारंकुर्यात् ॥ ततोवरणनामवाचनपुरःसरंवध्वानामप्रतिष्ठितंकुर्या
त् ॥ श्रीकुलदेवताप्रशुक्तमादौअमुकनामप्रतिष्ठितमितिनिर्वाचयित्वा ॥ ब्राह्मणाम
नोजूतिरितिमंत्रंपठित्वावधूशिरसिमंत्राक्षतान्दद्युः ॥ ब्राह्मणेभ्योगंधतांबूलदक्षिणा

दिदत्वा तैराशिपोगृह्णीयात् ॥ इतिवधूप्रवेशः ॥ ॥ अथप्रथमान्देवधूनिवासः ॥ ॥
 ज्योतिर्निबन्धे ॥ उद्धाहात्प्रथमेशुचौयदिवसेद्भर्तुर्गृहेकन्यकाहन्यात्तज्जननीक्षयेनिज
 तनुंज्येष्ठपतिज्येष्ठकम् ॥ पौषेचश्वशुरं पतिचमलिनैचैत्रस्वपित्रालयेतिष्ठतीपितरनिहं
 तिनभयंतेपामभावेभवेत् ॥ इतिप्रथमान्देवधूनिवासः ॥ ॥ अथचतुर्थीकर्मोच्य
 ते ॥ तंस्वविवाहश्चतुर्थीदिनेऽपररात्रेऽण्प्रदानोत्तरंकार्यम् ॥ गृहमध्येग्निस्थापनं
 तत्रैवचतुर्थीकर्मोक्तंहरिहरादिभिस्तथापिताच्छिष्टाः बहिःशालायांवेद्यांकुर्वतीति ॥
 तत्रायंक्रमः ॥ कृत्येचातुर्थिकेतुवधुवरउभयोर्मगलस्नानकार्यंस्थाप्योवैवाहिकाग्नि
 स्तदुत्तरउदकुम्भंचरुमग्नौपचेयुः ॥ हुत्वाधारज्यभागानथघृतहवनमग्निवायुश्चसूर्यश्च

१ चतुर्थ्यामपररात्रेभ्यंतरतोऽग्निमुपसमाधायेति सूत्रात्ग्रहमध्यएवाग्निस्थापनं तत्रैवचतुर्थीकर्मोक्तंहरिह
 रादिभिस्तथापीदानींतनशिष्टावेद्यांकुर्वतीति ॥

द्रोमं धर्वपंचप्रजापतिचरुणापटूस्त्रवंचोदपात्रे ॥ १ ॥ शैषैःस्विष्टेनवाज्याहुतिमनुहवनं
प्रोक्षणीसंस्त्रवंतत्प्राश्यशेषं समाप्य मथवरवधूधूर्धन्यविचोदपात्रात् ॥ प्राणैस्तेस्था
लिपाकं हुनितमपि वधूं प्राशयित्वा वरेण कर्मादीमंगलासारचितक्रमणिकासर्वसंस्कार
रमाला ॥ २ ॥ इति ॥ ततो वरो वध्वासहवधूपितु गृहे मंगलं स्नात्वाऽहतपट्टकूला
दिवाससीपरिधाय धृतकुंकुमतिलकोवेद्यां शुभासने उपविश्य दक्षिणतः पत्नीं चोपवे
श्य ॥ आचम्य प्राणानागम्य देशकालकीर्तनातिममास्याभार्यायाः सोमगंधर्वाभ्युप
भुक्तदोषपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं विवाहैकदेशत्वाच्चतुर्थीकर्महं करिष्ये ॥
तत्र निर्विघ्नतार्थं गणपतिपूजनं वा स्मरणं कुर्यात् ॥ तत्र गृहाभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय
स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं विवाहाग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनादि प्र
णीतास्थापनानंतरं प्रणीतोत्तरतऽदपात्रं प्रतिष्ठाप्य ॥ आज्यम् ॥ स्थालीपाक

चरुः ॥ पवित्रीकरणादिआधाराज्यभागांतमाधानवत् ॥ आज्यभागानंतरमा
 ज्येनपंचाहुतयोवक्ष्यमाणमंत्रैः ॥ ॐ अग्नेप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसि
 ब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैपतिघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदं
 मग्नयेनमम ॥ ॐ वायोप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथका
 मऽउपधावामियास्यैप्रजाघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंवायवेनमम ॥ ॐ
 सूर्यप्रायश्चित्तेत्वंदेवानाम्प्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यै
 पशुघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंसूर्यायनमम ॥ ॐ चन्द्रप्रायश्चित्तेत्वंदे
 वानांप्रायश्चित्तिरसिब्राह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैगृहघ्नीतनूस्तामस्यैना
 शयस्वाहा ॥ इदंचंद्रमसेनमम ॥ ॐ गन्धर्वप्रायश्चित्तेत्वंदेवानांप्रायश्चित्तिरसिब्रा
 ह्मणस्त्वानाथकामऽउपधावामियास्यैयशोघ्नीतनूस्तामस्यैनाशयस्वाहा ॥ इदंगंध

वायनम० ॥ ततःस्थालीपाकेनप्रजापतयइतिएकाहुतिः ॥ ॐ प्रजापतयेस्वाहा ॥
इदं प्र० ॥ आसांपडाहुतीनांप्रणीतापात्रस्योत्तरतउदपात्रेसंस्त्रवप्राशनम् ॥ स्विष्टकृ
तोपिकेचिदिच्छति ॥ अन्यासामाहुतीनांप्रोक्षणीपात्रेसंस्त्रवप्राशनम् ॥ ततःस्थाली
पाकेनस्विष्टकृतम् ॥ ॐ अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहाइदमग्नयेस्विष्टकृतेनमम ॥ ततआ
ज्येनमहाव्याहृत्यादिप्राजापत्यंतानवाहुतयः ॥ ततः प्रोक्षणीपात्रेयेसंस्त्रवास्ते
पांप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यांमार्जनादिप्रणीताविमोकांतंहोमशेषंसमाप्य ॥ ततःप्रणी
तोत्तरस्थानुदपात्रादुदकंपल्लवेनादायवधूमूर्धन्यभिषिचतिवरः ॥ ॐ यातेपतिघ्नीप्रजा
घ्नीपशुघ्नीगृहघ्नीयशोघ्नीनिदितातनूजार्घ्वाततऽएनां करोमिसाजीर्यत्वंमयासहासौ
॥ असौस्थानेनामादेशः ॥ अमुर्काइत्यनेन ॥ अथैनांवधूंस्थालीपाकंप्राशयतिवरः
॥ ॐ प्राणैस्तेप्राणान्तसन्द्धाम्यस्थिभिरस्थीनिमांश्चैसांनित्वचात्वचम् ॥

॥ १ ॥ इतिमंत्रेणवरपठितेनतांचाचम्यअत्रावसरैवधूवरौबंधनक्रमेणपरस्परंकंक
 णेविमुंचेताम् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणभोजनसंकल्पः॥ब्राह्मणेभ्योभूयसींदत्वातैराशिषो
 गृह्णीयाद्भरः ॥ इतिसंस्कारभास्करचतुर्थीकर्मप्रयोगः ॥ ॥ अथेदवकोत्थापनम् ॥
 तत्रकालः ॥ समेचदिवसेकुर्वाद्देवकोत्थापनंबुधः ॥ षष्ठंचविषमनेष्टमुक्त्वापंचमस
 सप्तमी ॥ १ ॥ मंडपोद्भासनंकार्यंसमंवाविषमेदिने ॥ समेषष्टादिनंवज्याविषमेत्रिनव
 त्यजेदिति ॥ २ ॥ अत्रस्थापनदिनात्परिगणना ॥ तत्रविषमेत्रिनवसमेषष्टादिनंव
 ज्यम्॥चतुर्थपंचमसप्तमातिरिक्तंनान्नेष्टमित्यर्थः ॥ ज्यातिग्रंथेतु ॥ प्रतिष्ठादिनमार
 भ्ययावत्पोडशवासराः ॥ देवकोत्थापनंकार्यमुद्गाहेचव्रतेदर्शेति मुहूर्तमार्तंडटी
 कायाम् ॥ विवाहदिनमारभ्यनवात्रिषष्टदिवसेषूद्भासनमपिनकार्यमित्युक्तंतन्मंडप
 स्थनतुदेवकादेरितिद्रष्टव्यम् ॥ विवाहोत्तरंयुग्मसमेद्वितीयचतुर्थीदिकेघस्रेदिनेपष्ठ

दिवसहीनेतथाविषमेतुपंचमेसप्तमेचाहनिदिवसेमंडपोद्भासनंदेवकोत्थापनंसच्छुभं
फलदातृस्यात् इतिमुहूर्तचिंतामणौपीयूषधारायां ॥ उक्तदिनेवरवधूसहितःस्वस्वगृ
हेवरपितावधूपिताचस्वदक्षिणतः पत्न्यासहशुभासनेप्राङ्मुखउपाविश्य ॥ आचम्य
प्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यममगृहेषट्सुषट्सुमासेषुशोभनप्राप्त्यर्थंविवाहांग
भूतंदेवकोत्थापनमंडपोद्भासनारख्यकर्मकरिष्ये ॥ तदंगविहितंगणपतिपूजनंस्वास्ति
पुण्याहवाचनंचकरिष्येइतिकृत्वा ॥ स्वस्तिवाचनेभोब्राह्मणाःमयाक्रियमाणयोदे
वकोत्थापनमंडपोद्भासनारख्यकर्मणोःपुण्याहंभवंतोऽस्तु ॥ ॐ पुण्याहं॥एवंकल्या
णमृद्धिस्वस्तिश्रियामिति ॥ ततःस्थापितदेवतानांपंचोपचारैरुत्तरपूजनंकार्यम् ॥ उ
त्तिष्ठब्रह्मणस्पतेयांतुमातृगणाइतिमंत्रेणस्थापितदेवताःविसृज्य ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मण
स्पतेदेवयन्तस्त्वमेहे ॥ उपप्रयन्तुमरुतःसुदानवइन्द्रंप्राशूभंवासचां ॥ १ ॥ यांतु

मातृगणाः सर्वस्वशक्त्या पूजिता मया ॥ इष्टकामप्रसिद्धचर्थपुनरागमनाय च ॥ १ ॥ आ
वाहितदेवताः स्वस्थाने गच्छतेत्युत्थापयेत् ॥ तत आचार्यो नानिदिन्यादिमंडपमातृणां
सूत्रमुन्मुच्य तेन द्वे पूगीफले वेष्टयित्वा ॥ नानिदिन्यादिमातृणां पणानि शूर्पे निदध्यात् ॥ त
तो र्यैर्जमानः पत्न्या सहवरो वधूश्च तच्छूर्पहस्तौ गृहीत्वा शूर्पे आचार्यः जलं सिंचति सोऽपि
शूर्पेण गृह्णाभ्यन्तरमारभ्य मंडपांतं त्रिवारं गत्वा जलधारां पातयेत् ॥ वसोः पवित्रमासि ॥
द्यौः शांतिरिति मंत्रेण ॥ धारापातनोत्तरं तेनैव मंत्रेण तन्मातृपल्लवैः सपत्नीकं यजमानम
भिषिच्य शूर्पस्थमातृपल्लवानि मंडपोपरि निक्षिप्य ॥ ईशानकोणप्रदेशे मंडपवितानं
विमुच्य ॥ ततः सूत्रवेष्टिते द्वे पूगीफले आचार्यो गृहीत्वा यजमानाय श्रेयोदानं कुर्यात् ॥
तद्यथा ॥ सपत्नीकयजमानस्यांजलौ ॥ शिवा आपः संतु ॥ संतु शिवा आपः ॥ सौमन
स्यमस्तु ॥ अस्तु सौमनस्यम् ॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु ॥ अस्त्वक्षतमरिष्टंच ॥ इति वच

नप्रतिवचने ॥ अत्राःपांतु ॥ सुप्रोक्षितमस्तु ॥ गंधाःपांतु ॥ सौमंगल्यंचास्तु
॥ अक्षताःपांतु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ पुष्पंपातुसौश्रियमस्तु ॥ यत्पापंरोगमशुभमक
ल्याणंतद्वरेप्रतिहतमस्तु ॥ इत्यंजल्युपरिउदकंभ्रामयित्वादीच्यानिषिंचेत् ॥ ततो
यजमानः ॥ भोब्राह्मणाःममगृहेषदसुषट्सुमासेषुशोभनानिभवंतोब्रुवंतु ॥ संतुशोभ
नानीत्याचार्यः ॥ इतित्रिरुक्ता ॥ कृतमेतद्विवाहकर्मणिआचार्यत्वंतदुत्पन्नंश्रयस्त
त्तुभ्यमहंसंप्रददेइतियजमानहस्तेसाक्षतजलपूर्गीफलद्रयंप्राक्षिष्यप्रतिगृह्यतामिति
देत् ॥ यजमानोदेवस्यत्वितिप्रतिगृह्णाति ॥ ततोवस्त्रालंकारादिभिर्यथाविभवमा
चार्यपूजनंकृत्वातस्मैमहादक्षिणांदत्वाऽन्येभ्योब्राह्मणेभ्योभूयसींदक्षिणांदत्वातैरा
शिषोगृहीत्वा ॥ यस्यस्मृत्येतिकर्मसंपूर्णतांवाचायित्वा ॥ ब्राह्मणान्भोजयित्वा
॥ सुहृद्भिःसहयजमानोभुंजीतेतिदेवकोत्थापनम् ॥ इति संस्कारभारुकरेविवाहसं

स्कारप्रयोगः ॥ ॥ अथाद्विरागमः ॥ तत्रमाघफाल्गुनवैशाखाः शुक्लपक्षश्च शु-
 भाः ॥ अश्विनीरोहिणीपुनर्वसुपुष्योत्तरात्रयानुराधाज्येष्ठाहस्तस्वातीचित्राश्रवण
 शततारकानक्षत्रेषु चंद्रबुधशुक्रवासरेषु गुरुशुक्रास्तादिरहिते स्थिरलगादिशुभकाले
 द्वितीयवधूप्रवेशः शुभः ॥ द्विरागमेऽधिमासविष्णुशंभुशयनमासौ समवत्सराः प्रति
 शुक्रादिदोषाश्चवर्ज्याः द्विरागमोपि यदि विवाहमारभ्य षोडशदिनमध्ये क्रियेत तदा प्र-
 तिशुक्रादिदोषोऽस्तादिदोषश्चनास्ति ॥ यथा ॥ द्विरागमः षोडशवासरांतमेका
 दशाहे समवासरेषु ॥ नचात्र ऋक्षं न तिथिर्न योगो न वारशुद्ध्यादिविचारणीयम् ॥
 केवलांगिरसकेवलभृगुभरद्वाजवसिष्ठकश्यपात्रिवत्सगोत्राणां प्रतिशुक्रदोषेन ॥
 रेवत्याश्विनीभरणीकृत्तिकाद्यचरणेषु चंद्रे सति शुक्रस्यांधत्वात् प्रतिशुक्रदोषेन ॥
 दुर्भिक्षदेशविप्लवे विवाहे तीर्थगमने एकनगरग्रामयोश्च प्रतिशुक्रदोषेन ॥ इति द्वि-

रागमः ॥ विवाहेभार्ययासहभोजनमाहांगिराः ॥ ब्राह्मण्यासहयोरनी
यादुच्छिष्टंवाकदाचन ॥ तत्रदोषंनमन्यतेसर्वएवमनीषिणः ॥ १ ॥ एकपात्रे
समश्नीयाद्विवाहेपुवधूरौ ॥ तत्रदोषंनमन्यतेआचारभ्रेषनैवचेति ॥ संग्रहे ॥
एकासनंचैकशय्यामेकपात्रेचभोजनम् ॥ एकत्रमंगलस्नानमेकवाहनरोहणम् ॥ कुर्व
न्विवाहेएतानिभवेद्विप्रोनदोषभागिति ॥ अथाभ्युदयिकश्राद्धोत्तरंदेवकोत्थापनप
र्यंतंनिषिद्धकर्माणि ॥ गार्ग्यः ॥ नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मातृविसर्जनम् ॥ दर्शश्रा
द्धंक्षयश्राद्धंस्नानंशीतोदकेनच ॥ अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच ॥ ब्रह्मय
ज्ञंचाध्ययनंनदीसीमांतलंघनम् ॥ उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच ॥ नैवकुर्युःस
पिंडाश्चमंडपोद्भासनान्वधि ॥ १ ॥ त्रिपुरुषसापिण्ड्यपर्यंतम् ॥ अत्रनित्यश्राद्धनिषेधे
नतत्कार्यंविहितपितृयज्ञनिषेधासिद्धिः ॥ स्वधाकारग्रहणंतत्सहितवैश्वदेवनिषेधार्थं ॥

तथान्यच्च ॥ अभ्यंगेसूतकेरात्रौ विवाहेषु च सर्वेषु न धायंगा
 पिचंदनम् ॥ १ ॥ इति ॥ ॥ अथ मातृविसर्जनानंतरमब्दपर्यंतं निषेधमाह ॥ व
 सिष्ठः ॥ स्नानं सचैलं तिलमिश्रकर्म प्रेतानुयानं कलशप्रदानम् ॥ अपूर्वतीर्थार्थामरदर्शनं
 चाविवर्जयेन्मंगलतोद्दमेकम् ॥ १ ॥ पितृणामुद्देशेन कलशदानमिति अर्थः ॥ ॥ अ
 त्रापवादः ॥ तीर्थं संवत्सरं प्रेतपितृयज्ञमहालये ॥ कृतोद्वाहोपिकुर्वीत पिंडनिर्वपणं
 सदेति ॥ ॥ मासपट्कविवाहादौ व्रतप्रारंभेणैव च ॥ जीर्णभांडादिनत्याज्यंगृहसं
 मार्जनीति चेति ॥ ॥ इमं श्रुकरणे ॥ ऊर्ध्वविवाहात्पुत्रस्य तथा च व्रतबंधनात् ॥
 आत्मनो मुंडनं चैव वर्षवर्षार्धमेव च ॥ त्रिमासं वा त्रिपक्षं वा न कुर्वीत कदाचनेति ॥
 कन्यागृहे भोजननिषेधः ॥ भविष्ये ॥ अप्रजायां तु कन्यायां न भुंजीत कदाचन ॥
 दौहित्रस्य मुखं दृष्ट्वा किमर्थमनुशोचति ॥ न भुंजीत त्यत्र कन्यागृहे इति शेषः ॥ अप

राकैआदित्यपुराणेच ॥ अप्रजायांतुकन्यायांनाश्रीयात्कन्यकागृहे ॥ ब्राह्मादिवि
धिनाकन्यांदत्वाश्रीयात्कदाचन॥अथभुंजीतमोहाच्चेत्सयातिनरकंध्रुवमिति ॥ ब्राह्म
विवाहविधिनादातुंयोग्यंकन्यांदत्वाकदापितस्यागृहेनैवाश्रीयादित्यर्थः ॥ शाकल
कारिकास्वपि ॥ दुहितृन्ननभुंजीयाद्यावत्तस्याभवेत्सुतः ॥ अन्यथायस्तुभुंजीतदा
नंतस्यवृथाभवेत् ॥ कन्यायास्त्वप्रसूतायायस्त्वन्नभुंजतेयादि ॥ अघंसकैवलंभुं
क्तेप्राजापत्येनशुध्यतीति ॥ अथवरस्यमृतभार्यत्वपरिहारोपायः ॥ तदुक्तंबृहद्वा
ज्ञवल्क्येन ॥ परिवेत्तृत्वपापेनमृतभार्यत्वजायते ॥ तद्वोषपरिहारार्थंप्राजाप
त्यत्रयंतथा ॥ चांद्रायणत्रयैकैकैकैकद्विगुणंचरेत् ॥ एकैकैकभार्यामरणेइदंप्राय
श्चित्तं॥अनेकैकैकभार्यामरणेतुएतत्प्रायश्चित्तंद्विगुणंचरेदित्यर्थः॥गणेशंपूजयेदा
दौपुण्याहंवाचयेद्विजैः ॥ दुर्गाग्निविष्णुप्रतिमाः स्थापयेत्पूजयेत्ततः ॥ त्रिभिस्तुदेव

ताप्रीत्यैहुनेदष्टाधिकायुतम् ॥ आहुतिंचरुणाज्येनप्रतिद्रव्योक्तसंख्यया ॥ दुर्गाग्निवि
ष्णुमंत्रैश्चपुनःपुनरितीरितइति ॥ अथप्रयोगः ॥ सुदिनेसुक्तातोयजमानआसनेउपवि
श्याचम्यप्राणानायम्यदेशकालकर्तनतिमममृतभार्यत्वदोषनिरासद्वाराश्रीपरमे
श्वरप्रीत्यर्थैवक्ष्यमाणप्रकारेणअष्टाधिकायुतसंख्ययाचर्वाज्यहवनंकर्षिष्ये ॥ तत्रादौ
निर्विघ्नतार्थगणपतिपूजनंस्वास्तिपुण्याहवाचनमाचार्यादिवरणंदिग्रक्षणंपंचगव्यक
रणंभूमिपूजनमाग्निस्थापनंकलशानांस्थापनंदुर्गाग्निविष्णुदेवतानांस्थापनंचकर्षिष्ये
इतिक्रमेणकृत्वा ॥ देवतामंत्रास्तु ॥ अम्बेअम्बिकेतिदुर्गा ॥ त्वन्नोअग्नेतवदेवेतिअग्निम्
॥ इदंविष्णुरिति विष्णुं ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिपवित्रयोःप्रणीतासुनिधानांतंकृत्वा
न्वादध्यात् ॥ तद्यथा ॥ अत्रप्रधानं ॥ तत्रप्रजापतिमिंद्रमाग्निंसोममेताःआधाराज्यभा
गदेवताःएकैकयाहुत्याआज्येनअत्रप्रधानंदुर्गामिग्निविष्णुंचस्वस्वमंत्रेणअष्टपष्टित

माधिकपोडशशतसंख्ययाचरुहोमंतथाचपुनरत्रप्रधानदेवतानांस्वस्वमंत्रेणपूर्वोक्त
संख्ययाआज्यहोमंशेपेणस्विष्टकृतमग्निवायुंसूर्यमग्नीवरुणावग्नीवरुणापुनरग्निवरु
णंसवितारंविष्णुंविश्वान्देवान्मरुतःस्वकान्वरुणमादित्यमदितिप्रजापतिमेतादेव
ताआज्येनैकैकयाहुत्याआस्मिन्कर्मण्यहंयक्ष्ये ॥ इत्यन्वाधानम् ॥ प्रतिदेवतंतूष्णीं
निरुज्यप्रोक्ष्यच ॥ त्यागकालेअष्टोत्तरायुतसंख्याहुतिपर्याप्तंचर्वाज्यद्रव्यंयथामंत्र
लिङ्गदुर्गायैअग्नयेविष्णवेचनममेतित्यागंकुर्यात् ॥ प्रथमंगणेशायवराहुतिंदत्वाअ
न्वाधानोक्तरात्याहवनंकार्यम् ॥ पूजास्विष्टेतिक्रमेणहोमशेषंसमाप्यदशविप्रान्भो
जयेदिति ॥ हवनाहुतिक्रमोयथा ॥ आज्यभागांतिपूर्वमम्बेअम्बिकैतिमंत्रेणदुर्गा
यैचर्वाहुतयः १६६८ ॥ त्वन्नोऽअग्नेइतिअग्नयेचर्वाहुतयः १६६८ ॥ इदंविष्णु
रितिविष्णवेचर्वाहुतयः १६६८ ॥ अनंतरमम्बे०दुर्गायैआज्याहुतयः १६६८ ॥

त्वन्नी० अग्रये आज्याहुतयः १६६८ ॥ इदं० विष्णवे आज्याहुतयः ॥ १६६८ ॥
 एवमेव प्रकारेण सर्वहुतयः ॥ १०००८ ॥ अष्टोत्तरायुताभवंति ॥ अथवाकस्यचि
 द्राक्ष्मणस्य विवाहं कुर्यात् ॥ ॥ इति मृतभार्यत्वपरिहारोपायः ॥ ६ ॥ अथ भार्या
 विद्यमानत्वे सति द्वितीयविवाहेऽधिवेदिनीयकारणमाह याज्ञवल्क्यः ॥ सुरापीव्या
 धिताधूर्तावंध्यार्थद्वयप्रियंवदा ॥ स्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्याख्यंतरं कारयेदिति ॥ ॥ अ
 धिवेदने कालप्रतीक्षामाह मनुः ॥ बंध्याष्टमेऽधिवेत्तव्या दशमे तु मृतप्रजा ॥ एकाद
 शे स्त्रीजननी सद्यस्त्वप्रियवादिनीति ॥ ॥ विवाहांतरे विशेषः ॥ एकामुत्क्रम्य का
 मार्थमन्यां लब्धुं य इच्छति ॥ समर्थस्तोषयित्वा र्थैः पूर्वोढामपरां वेहेत् ॥ याज्ञव
 ल्क्यः ॥ आज्ञासंपादिनो दक्षां वीरसूं प्रियवादिनीम् ॥ त्यजन्दाय तृतीयां शमद्रव्योभ
 रणं स्त्रियः ॥ सधनो धनतृतीयां शमधनो शनाच्छादनात्मकभरणं च दद्यादित्यर्थः ॥

अथस्त्रीनिधनेद्वितीयपरिणयनकालमाह ॥ सिंधौ ॥ प्रमदामृतिवासरादितः पुनरु
द्राहविधिर्वरस्यच ॥ विपमेपरिवत्सरे शुभोयुगले चापि मृतिप्रदो भवेदिति ॥ अथ
कन्याविपयोगसमुत्पन्नाचेद्वैधव्ययोगहरकुंभविवाहः ॥ सचविपयोगस्त्रिविधः ॥ सू
र्यभौमाकिंचारेपुतिथिभद्राशताभिधम् ॥ आश्लेषाकृत्तिकानागेतत्रजाताविषांग
ना ॥ १ ॥ जनुर्लग्नेरिपुक्षेत्रे संस्थितः पापखेचरः ॥ द्विसाम्यमपियोगे रस्मिन्संजा
ताविपकन्यका ॥ २ ॥ लग्नेशनैश्चरोयस्याः सुते किं न व मे कुजः ॥ विषाख्यासापि
नोद्राह्यात्रिविधाविपकन्यका ॥ ३ ॥ तदोपपरिहारोपायः ॥ सावित्र्यादिब्रतंकृ
त्वावैधव्यविनिवृत्तये ॥ अश्वत्थादिभिरुद्राह्यादद्यात्तार्चिर्जाविनेदति ॥ अन्य
च्च ॥ बालवैधव्ययोगेतु कुंभदुप्रतिमादिभिः ॥ कृत्वा लग्नततः पश्चात्कन्योद्राह्येति चाप
रे ॥ ॥ कुंभः प्रसिद्धः ॥ दुप्रतिमतिस्वर्णमयाश्च तथद्रुमप्रतिमा ॥ तैः सह अनूढाक

न्योद्वाह्या ॥ पुनर्भूदोषाभावस्तुविधानखंडे ॥ स्वर्णद्वुपिप्पलानांचप्रतिमाविष्णुरु
 पिणी ॥ तयासहविवाहेतुपुनर्भूतंनजायते ॥ सूर्यारुणसंवादे ॥ विवाहात्पूर्वकाले
 तुचंद्रताराबलान्विते ॥ कुंभसंस्थाप्याप्यविधिवत्तत्रद्वुप्रतिमांयजेत् ॥ मधुपकादिकंदत्वा
 तदग्रेकन्यकांनयेत् ॥ विवाहोक्तेन मंत्रेणकुंभेनसहचोद्भवेत् ॥ सूत्रेणवेष्टयेत्पश्चाद्दशतं
 तुविधानतः ॥ कुंकुमालंकृतंदेहतयोरैकांतमंदिरे ॥ ततःकुंभंचनिःसार्यप्रभज्यसलि
 लाशये ॥ ततोभिषेचनंकुर्यात्पंचपल्लववारिभिः ॥ ततोलंकारवस्त्राढ्यांवरायप्रतिपाद
 येदिति ॥ अथप्रयोगः ॥ तत्रपूर्वोक्तदिनेकन्यापिताकन्ययासहएकांतेविष्णुमंदिरंगत्वा
 आसनेप्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणतःकन्यामुपवेश्य ॥ देशकालकर्तनानंतरंकन्या
 याः नक्षत्रादियोगेनग्रहयोगेनपुनर्भूदोषाभावेनचविषाख्ययोगसंभववैधव्यारिष्ट
 परिहारार्थंश्रीपरमेश्वरप्रीतयेकुंभविवाहंकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतार्थंगणपतिपूज

नस्वस्तिपुण्याहवाचनादिनां दीश्राद्धांतंकृत्वाचार्यवृत्वा ॥ ततस्तंडुलादष्टदलेमहाद्या
रित्यादिक्रमेणकलशंप्रतिष्ठाप्यपूर्णपात्रंनिधायवस्त्रयुग्मेनसंवेष्टयतत्रवरुणंसंपूज्य॥
तत्राग्न्युत्तारणप्रतिष्ठापूर्वकंस्वर्णमयविष्णुरूपाश्चतद्रुमप्रतिमांप्रतिष्ठाप्यषोड
शोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ वरुणांगस्वरूपायजीवनानांसमाश्र
य ॥ पतिर्जीवयकन्यायाश्चिरं पुत्रसुखंकुरु ॥ देहिविष्णोवरंदेहिकन्यांपालयदुः
खतइति ॥ ततोमधुपर्कवस्त्रालंकारार्पणम्॥ अंतः पटंकन्यांकुभांतरालेधृत्वामंगलप
द्याष्टकंपठित्वा ॥ ओंप्रतिष्ठेत्यनंतरंपटंनिःसार्य ॥ कन्यायवस्त्रोपवस्त्रमंगलतंतुव
धनसमीक्षणांतंमंत्रपठनेनदत्वा ॥ दशवारमधस्तादुपरिचक्रुभंकन्यांचपरित्वेत्य
नुवाकेनसूत्रंसंवेष्ट्य ॥ कुंभस्यविष्णवेकन्यांसमर्पयेत् ॥ मंत्रस्तु॥ गौरीकन्यामिमाम्
श्रुक्ष्णांयथाशक्तिविभूषिताम् ॥ ददामिविष्णवेतुभ्यंसौभाग्यंदेहिसर्वदा ॥ १ ॥ वि

ण्णुरूपिणेश्वत्थकुंभायेमांकन्यांश्रीरूपिणिसंप्रददेइतिसमर्पयेत् ॥ ततोवेष्टितसूत्रा
 त्कुंभेनिःसार्यजलेप्रभज्य ॥ ततआचार्यःशुद्धजलेनएद्रवारुणपावमानीयमंत्रैः पल्ल
 वेनकन्यामभिमिच्यशुद्धवाससोर्पारधाप्य ॥ वैवाह्यवस्त्रादिकंसर्वमाचार्यायदद्या
 त् ॥ अनघाद्यास्मीतित्रिवारंकन्यावदेत् ॥ एवमस्त्वितिद्विजोब्रूयात् ॥ आचार्या
 यवरंदत्वातस्मादाशिषोगृहीत्वाकर्मश्वरायार्पयेत् ॥ इतिकुंभविवाहः ॥ अथ
 बालवैधव्यहरविष्णुमूर्तिदानम् ॥ तत्प्रकारोनारदनोक्तः ॥ ब्राह्मणंसाधुमामंत्र्यसं
 पूज्यविविधार्हणैः ॥ तस्मैदद्याद्विधानेनविष्णोर्मूर्तिचतुर्भुजाम् ॥ शुद्धवर्णसुवर्णेनप
 लस्यैकमुलक्षणाम् ॥ तदर्धेनतदर्धेनवित्तशक्त्यनुसारतः ॥ निर्मितांरुचिरांशंखगदा
 चक्राब्जसंयुताम् ॥ दधानांवाससीपीतिकुमुदोत्पलमालिकाम् ॥सदक्षिणांचतांदद्या
 न्मंत्रमेतमुदरियेदिति ॥ प्रयोगस्तु ॥ देशकालकर्तनान्तेममावैधव्यारिष्टनिरसना

र्थमखंडसौभाग्यप्राप्तयेचविष्णुप्रतिमादानंकरिष्ये ॥ ताम्रपात्रंतडुलेनापूर्यतदुपार
स्वर्णमयीकृताभ्युत्तारणप्राणप्रतिष्ठाविष्णुप्रतिमांचतुर्भुजायुधान्वितांप्रतिष्ठाप्यषो
डशोपचारैः पूजयेत् ॥ पूजाकालेपीतांबरदिवस्त्राणिकुंडलाद्यलंकारान्कुंकुमादिपुष्प
मालाश्चार्पयित्वाप्रणमेत् ॥ भगवन्कमलाकांतसर्वमंगलदायक ॥ हत्वासर्वाण्यरि
ष्टानिसौभाग्यंचाभिवर्धय ॥ १ ॥ इतिसंप्राप्त्यर्थ ॥ प्रतिग्रहीतारंब्राह्मणंसंपूज्या
र्चितप्रतिमांसोपस्करांदद्यात् ॥ दानमंत्रस्तु ॥ यन्मयाप्रांच्यजनुषिघ्नंत्यापातिस
मागमम् ॥ विषोपविपशस्त्रार्धैर्हतोवातिसुरक्तया ॥ प्राप्यमाणंमहाधोरंयशःसौख्य
धनापहम् ॥ वैधव्याद्यतिदुःखौघान्नाशयसुखलब्धये ॥ बहुसौभाग्यदात्रोचमहावि
ष्णोरिमांतनुम् ॥ सौवर्णीप्रतिमांशक्त्यातुभ्यंसंप्रदद्विज ॥ १ ॥ इमांमयार्चितांवि
ष्णुप्रतिमांसोपस्करांवैधव्यारिष्टनिरासार्थमखंडसौभाग्यप्राप्तयेचअमुकशर्मणे

ब्राह्मणायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदत्वा ॥ यथाशक्तिसुवर्णदक्षिणां दत्वा तस्मादाशिषो
 गृहीत्वा ॥ कन्याअनवाद्याहमस्मीतित्रिवदेत् ॥ एवमस्त्वितिप्रोक्तिंगृहीत्वा ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ ततैवैवाहिकंकुर्यात् ॥ इतिवैधव्ययोगहरविष्णुप्रतिमदानम् ॥
 ॥ ६ ॥ ॥ अथतृतीयमानुषीविवाहस्यनिषिद्धत्वात्तस्मिन्कर्तव्येसत्यर्कोविवाहवि
 धिरुच्यते ॥ ॥ तत्रतृतीयमानुषीविवाहनिषेधमाह ॥ कश्यपः ॥ तृतीयांमानुषी
 नैवचतुर्थीयःसमुद्रहेत् ॥ पुत्रपौत्रादिसंपन्नःकुटुंबीसाग्निकोवरः ॥ उद्गहेदिति
 सिद्धयर्थतृतीयानकदाचन ॥ मोहादज्ञानतोवापिगच्छेद्वायिदिमानुषीम् ॥ अयितेन
 चसंदेहोर्गस्यवचनंयथा ॥ ॥ वसिष्ठः ॥ चतुर्थ्याश्चविवाहार्थतृतीयाकोसमुद्रहे
 त् ॥ आदित्यदिवसेवापिहस्तर्क्षेवाशनैश्चरे ॥ शुभेदिनेवापूर्वाह्णिकुर्यादर्कोविवाह
 कं ॥ ब्राह्मे ॥ ग्रामात्प्राच्यामुदीच्यांवासुपुष्पफलसंगुतां ॥ निरीक्ष्ययत्नतोधस्तात्स्थं

डिलंरचयेद्बुधः॥व्यासः॥ स्नात्वालंकृतवासांसिरत्नगंधविभूषितः॥सुपुष्पफलशाखं
चअर्कगुल्मंसमाश्रयेत् ॥ सलक्षणेनकुंभस्थामर्कसंस्थाप्ययत्नतः ॥ अर्ककन्याप्र
दानार्थमाचार्यकल्पयेत्पुरा ॥ उभौगोत्रविभिन्नतंशांतंदांतंदयान्वितम् ॥ आ
चार्येणस्वग्रंभाव्यंदत्तांसूर्येणकन्यकाम् ॥ अर्कसन्निधिमागत्यतत्रस्वस्त्यादि
वाचयेत् ॥ नांदीश्राद्धहिरण्येनअष्टवर्गान्प्रपूजयेत् ॥ पूजयेन्मधुपर्कं
आचार्यैरत्नतोवरम् ॥यज्ञोपवीतंवस्त्रंचहस्तकर्णादिभूषितम्॥उष्णीषंगंधमाल्यादि
वरायचप्रदापयेत् ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ यथाविधीतिरुच्येतइत्यस्यानंतरंक्रमः ॥ कृत्वा
र्कपुरतस्तिष्ठन्प्रार्थयेत्तुद्विजोत्तमान् ॥ त्रिलोकवासिन्सप्तश्रद्धाययासहितोरवे ॥
तृतीयोद्गाहजंदोपनिवारयसुखंकुरु ॥ १ ॥ तत्राध्यारोप्यदेवेशंछाययासहितंरविम्॥
वस्त्रैर्माल्यैस्तथागंधैस्तन्मंत्रेणप्रपूजयेत् ॥ तन्मंत्राकृष्णेनेति ॥ अन्यच्च ॥ इवे

तवस्त्रेणसर्वैष्टयतथाकार्पासतंतुभिः॥गंधपुष्पैःसमभ्यर्च्यताल्लिङ्गरभिषिच्यतम्॥गुडौ
 दनंतुनैवेद्यंतांबूलंचसमर्पयेत् ॥ व्यासः ॥ अर्कप्रदक्षिणकुर्वञ्जपेन्मंत्रामिमंबुधः ॥
 ममप्रीतिकरायेयंतव्यासृष्टापुरातनी ॥ अर्कजात्रह्मणासृष्टाअस्माकंपारिरक्षतु ॥
 ॥ १ ॥ पुनःप्रदक्षिणंकृत्वामंत्रेणानेनमंत्रवित् ॥ ॥ नमस्तेमंगलेदेविनमःसवितु
 रात्मजे ॥ त्राहिमांकृपयादेविपत्नीत्वमेइहागता ॥ अर्कित्वंब्रह्मणासृष्टासर्वप्राणिहि
 तायच ॥ वृक्षाणामादिभूतात्वंदेवानांप्रीतिवर्धिनी ॥ तृतीयोद्वाहजंपापंमृत्युंचाशु
 निवारय ॥ ततश्चकन्यावरणात्रिपुरपकुलमुच्चरेत् ॥ आदित्यःसविताचारकःपुत्री
 पौत्राप्रपौत्रिका ॥ गोत्रंकाश्यपइत्युक्तंलोकैकमाचरेत्॥अन्यच्च॥वरःकश्यप
 गोत्रश्चेत्तदाचार्यःस्वपूर्वजान् ॥ उच्चरेन्ममपुत्रीतिस्वगौत्रैःसहतद्विधिः ॥ ॥ व्या
 सः ॥ सुमुहूर्तेकीर्तिरक्ष्यस्वस्तिस्मूक्तमुदीरयेत् ॥आशिषश्चततःकुर्यादाचार्यप्रमुखै

द्विजैः ॥ अथाचार्यः समाहूयविधिनातन्मुखाच्चताम् ॥ परिगृह्यततोहोमंगृह्योक्ताविधि
नाचरेत् ॥ ॥ अर्कादानमंत्रस्तु ॥ अर्ककन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषिताम् ॥ गो
त्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ १ ॥ ॥ अंजल्यक्षतकर्माणि कृत्वाकंकणपूर्व
कम् ॥ यावत्पंचावृतंसूत्रमर्कवृक्षेप्रवेष्टयेत् ॥ पंचीकृतंपुनःसूत्रंस्कंधेवध्नातिमंत्रतः ॥
स्वशाखोक्तेनमंत्रेणगायत्र्याचाथवाजपेत् ॥ बृहत्सामेतिमंत्रेणसूत्ररक्षांप्रकल्पये
त् ॥ अकर्म्याश्चपुरतःपश्चाद्दक्षिणोत्तरयोस्तथा ॥ आग्नेयादिक्रमेणविविदिक्षुर्वापिचै
वहि ॥ अष्टौकुंभान्प्रतिष्ठाप्यक्रमेणैवयथाविधि ॥ प्रस्रवप्रतिकुंभंचात्रिभिःसूत्रे
णवेष्टयेत् ॥ हरिद्रागंधसंयुक्तान्पूरयेच्छीतलैर्जलैः ॥ पंचपल्लवसंयुक्तान्फलरत्नस
मन्वितान् ॥ सर्वोपधिसमायुक्तान्पूर्णपात्रसमन्वितान् ॥ प्रतिकुंभेमहाविष्णुसंपूज्य
परमेश्वरम् ॥ पाद्यार्घादीनिनैवेद्यंकुर्यान्नाम्नैवमंत्रवित् ॥ कुंभोदकैर्वरमर्कवारुणैरभि

पिचयेत् ॥ अत्रहोमप्रकारःशौनकेदर्शितः ॥ तृतीयेतुविवाहेचसंप्राप्तिपुरुषस्य
 तु ॥ अर्कीविवाह्वद्व्यामिशौनकोक्तविधानतः ॥ अर्कीसन्निधिमागत्यतत्रस्वस्त्या
 दिवाचयेत् ॥ नांदीश्राद्धंप्रकुर्वीतआचार्यवरयेत्ततः ॥ अर्कीमभ्यर्च्यसौर्याचंगंध
 पुष्पाक्षतादिभिः ॥ सौर्याएवचसूर्यश्चआकृष्णेनऋचेनच ॥ स्वयंचालंकृतस्तद्भस्त्र
 माल्यादिभिःशुभैः ॥ अर्कस्योत्तरदेशेतुस्थंडिलंकारयेत्ततः ॥ उल्लेखनादिकंकृत्वा
 अग्निंसंस्थापयेत्ततः ॥ ब्रह्मासनादिकंकृत्वासमन्वारब्धएतया ॥ एतयाअर्कंकन्य
 या ॥ संस्कृताज्यंमृवैणैवआधारांतमतःपरम् ॥ आज्याहुतिंचजुहुयात्संगोभिरनगै
 कया॥यस्मैत्वाकामकामश्चएकयाचततःपरम् ॥व्यस्ताभिश्चसमस्ताभिस्ततश्चस्वि
 ष्टकृद्भवेत् ॥ परिवेशनपर्यंतमयाश्चेत्यादिकंक्रमात् ॥ प्रार्थनामंत्रादिविशेषमाह
 व्यासः ॥ पुनःप्रदक्षिणंकृत्वामंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ मयाकृतमिदंकर्मस्थावरेपुजरा

युगा ॥ अर्कापत्यानिनोदेहितत्सर्वक्षुप्तमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ इत्युक्त्वाशांतिस्सूक्तंचज
प्त्वाचविसृजेत्पुनः ॥ गीयुगमंदक्षिणांदद्यादाचार्यायचभक्तिः ॥ इतरेभ्योपिविप्रे
भ्योदक्षिणांचापिशक्तिः ॥ तत्सर्वगुरवेदद्यादतैब्राह्मणभोजनम् ॥ एवमर्कोसमभ्य
र्च्यविधिनामानुपीपुरा ॥ उद्ग्रहेदन्यथानैवपुत्रपौत्राभिवृद्धिमान् ॥ एवमेताद्विजश्रे
ष्ठविधिनासम्यगुद्ग्रहेत् ॥ धनधान्यसमृद्धिचइच्छामीष्टवरं ब्रजेदित्यर्कोविवाहक्र
मः ॥ ॥ अथप्रयोगः ॥ ॥ अत्राक्रियमाणविवाहात्प्राकृचतुर्दिनादिव्यवहितेरविश
निवासरेहस्तनक्षत्रेवाशुभतिथ्यादिदिनेग्रामात्प्राच्यामुर्दिच्यांवापुष्पफलयुतार्का
गुल्मंप्रयोज्यतदधोभागेपुरतःस्थंडिलं विरच्य ॥ अर्कोपश्चिमतोयजमानउपवि
श्य ॥ गुल्मस्यसंमतात्प्रागाद्यष्टदिक्षुतंदुलेनाष्टदलानिविरच्य ॥ आचम्यप्राणाना
यम्यदेशकालकर्तनंतिममतृतीयमानुषीविवाहजन्यदोषपरिहारार्थं शुभफलप्राप्तये

चश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमर्काविवाहंकरिष्ये ॥ तदंगविहितनिर्विघ्नतार्थगणपतिपूजनं
 स्वस्तिपुण्याहवाचनंमातृकापूजनं वसोद्वाराआयुष्यमंत्रजपनां दीश्राद्धं च करिष्ये इ
 तिकृत्वा ॥ तच्चनां दीश्राद्धं हस्माकर्तव्यम् ॥ कर्मार्थस्वकुलाचार्यवृत्त्वा ॥ कन्यापिता
 यथासूर्यो देवानां च प्रजापतिः ॥ तथा त्वर्कप्रदानार्थमाचार्यत्वं कुरु द्विज ॥ अपरमर्का
 दानाचार्यवृत्तुयात् ॥ ततो वरः अर्कगुल्मस्य ग्रेतं दुलाष्टदले महीधौ रितिक्रमेण पू
 र्णपात्रनिधानांतं कलशं प्रतिष्ठाप्य गंगाद्यावाभिमन्त्र्य वरुणं संपूज्य ॥ तदुपरि अग्न्यु
 त्तारणप्राणप्रतिष्ठां संपाद्य स्वर्णमयीं छांययासहितामर्कप्रतिमां प्रतिष्ठाप्य ॥ वस्त्रोपव
 स्त्राणि समर्प्य ॥ आकृष्णेनेति षोडशोपचारैः संपूज्य गुडौदनं नैवेद्यं दत्त्वा ॥ पूजनंति

१ धर्मोत्तमौ मधुपर्कोत्तरमर्कावाहनाद्युक्तम् ॥ शान्तिसारमयूखादावा दोषुक्तम् ॥

प्रार्थयेत् ॥ त्रिलोकवासिन्सप्ताश्वच्छाययासहितोरवे ॥ तृतीयोद्गाहजंदोषानवारय
सुखं कुरु ॥ १ ॥ ततोर्कीमापोहिष्ठेति तृचेन शुद्धजलेनाभिषिच्य षोडशोपचारैः सं
पूज्य प्रदक्षिणां कुर्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ मम प्रीतिकरायैव त्वया सुष्टा पुरातनी ॥ अक
जाव्रह्मणा सुष्टावस्माकं परिरक्षतु ॥ १ ॥ इत्येका ॥ नमस्ते मंगले देवि नमः सवितुरा
त्मजे ॥ रक्ष मां कृपया शश्वत्पत्नी त्वमेव इहागता ॥ १ ॥ इति द्वितीय प्रदक्षिणा ॥ त
तोर्की प्रार्थयेत् ॥ अकिं त्वं ब्रह्मणा सुष्टा सर्वप्राणिहिताय च ॥ वृक्षाणामादिभूता त्वं
देवानां प्रीतिवर्धिनी ॥ १ ॥ सर्वारिप्रहरानित्यं सर्वमंगलदायिनी ॥ तृतीयोद्गाहजं
पापं मृत्युं चाशुविनाशय ॥ २ ॥ ततः आचार्यः देशकालौ कश्यपगोत्रोत्पन्नामा
दित्यस्य प्रपौत्रीं सवितुः पौत्रीं मर्कस्य पुत्रीम् ॥ अमुकगोत्राय वराय दास्ये इति वाग्दा
नं कृत्वा ॥ वाग्दानं धर्मसिंधुमयूखयोर्नोक्तिम् ॥ शान्तिं सारदर्पणे च उक्तम् ॥ ॥ ततो

दानाचार्यः देशकालौ स्मृत्वा अर्को विवाहार्थमागतं वरं मधुपर्कणार्चयिष्ये इति संकल्प
पूर्वकं स्वशाखोक्ता विधिनावराय मधुपर्कपूजां समर्पयेत् ॥ ततो वरः स्थंडिले पंचभूसं
स्कारपूर्वकमग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ अर्को वरं तराले अंतः पटं धृत्वा कर्माचार्यादि ब्राह्मणैर्मग
लपद्याष्टकं पठित्वा ओं प्रतिष्ठेत्पुच्छा उत्तरतः अंतः पटं निःसार्य ॥ आचार्यादि ब्राह्मणाः
स्वस्ति न इंद्रेति मंगलसूक्तं पठेयुः ॥ ततो जरांगच्छेति अवयवा सोऽपि परिधाप्य ॥ याऽअंकु
तन्नेत्युत्तरीयम् ॥ समं जंत्वितीति अर्को निरीक्ष्य ॥ यदा वधन्निति मंत्रेण मांगल्यं तंतु बध्नी
यात् ॥ ततो गायत्र्या बृहत्सामेन परित्वेत्यनुवाकेन वा अर्को वरयोः सूत्रमावेष्ट्य ॥
ततो दानाचार्य उदङ्मुख उपविश्य देशकालौ स्मृत्वा श्रीपरमेश्वरं प्रीतये अर्को कन्या
दानं करिष्ये ॥ वरहस्ते शिवा आपः संति तया दिकृत्वा ॥ वरस्य गोत्रोच्चारः ॥ अमुक गोत्र
स्य अमुक प्रवरस्य अमुक शर्मणः प्रपौत्राय ॥ अ० गो० अ० प्र० अ० श० पौत्राय ॥

अ० गो० अ० प्र० अ० श० पुत्राय ॥ अ० गो० अ० प्र० अ० शर्मणेवराय ॥
अथार्कपक्षे ॥ काश्यपगोत्रस्यकाश्यपावत्सारनैध्रुवेतित्रिप्रवरस्यआदित्यस्यप्र
पौत्रौ ॥ का० गो० का० त्रिप्र० सवितुःपौत्रौ ॥ का० गो० का० त्रिप्र० अर्कस्यपुत्रौ ॥
का० गोत्रोत्पन्नाका० त्रिप्र० अर्कानाम्नामिमांकन्यांसूर्यदैवत्यांतवतृतीयमानुषीवि
वाहदोपनिरासार्थंभायतीत्येनतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ अनेनार्कशाखांवरहस्तेदत्वातदुप
रिसकुशोदकंनिपिचेत् ॥ एवंत्रिवारंकुर्यात् ॥ वरस्यकाश्यपगोत्रंचेतर्हिदानाचा
र्यःअर्कानाम्नामिमांकन्यांसूर्यदत्तांविभाव्यस्वगोत्रोच्चारपूर्वकमात्मनश्चत्रिपूर्वजान्
ममपुत्रीमित्यूहंकुर्यात् ॥ ॥ अर्कंकन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषिताम् ॥ गोत्रा
यशर्मणेनुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय ॥ १ ॥ ततोऽप्युपरिअक्षतान्गंधपुष्पोद

कपूर्णीनंजलींस्त्रीन्समर्पयेत् ॥ तत्रमंत्राः ॥ ॐ यज्ञोमेकामःसमृध्यताम् ॥ इतिप्र
थमांजलिः ॥ ॐ धर्मोमेकामःसमृध्यताम् ॥ इतिद्वितीयां ॥ ॐ यशोमेकामः
समृध्यताम् ॥ इतितृतीयां ॥ ततोर्कागुल्मेपरित्वेत्यनुवाकेनवेष्टितंमूत्रंनिष्कास्य
पंचगुणंकृत्वातत्रहरिद्राखंडबद्धा तत्कंकणंबृहत्सामेतिमंत्रेणअर्कौदक्षिणशाखायां
बध्नीयात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ ॐ बृहत्सामनक्षत्रमृद्गृद्धवृष्टयंत्रिष्टुभौजशुभितमुग्रवीरम् ॥
इंद्रस्तोमेनपंचदशेनमध्यमिंदंवातनुसगरेणरक्ष ॥ १ ॥ इतिमंत्रकंकणंबध्नीयात् ॥
ततोर्कादिग्विदिक्षुकृताष्टदलेपुमहीद्यौरित्यादिक्रमेणाष्टौकुंभान्संस्थाप्य ॥ केचि

१ अंजलिदानंमयूखदर्पणयोरुक्तंकमलाकरधर्मोसंध्वादौनोक्तम् ॥ २ धर्मोसिंधौवरस्यापिकंकण
बंधनमुक्तंकमलाकरादिभिरर्कस्यैवोक्तम् ॥ ३ धर्मोसिंधुकमलाकरमतेचतुःकुंभस्थापनंमयूखशान्तिसार
दर्पणेअष्टकुंभस्थापनमुक्तम् ॥

त्रागादिचतुर्दिक्षुचतुरःकुंभान् सूत्रेणावेष्टयचंदनप्रक्षेपणेऽष्टगंधंक्षिप्त्वापूर्णपात्रं
निधायतेपुनाम्नाविष्णुमावाह्यषोडशोपचारैःसंपूजयेत् ॥ वरः देशकालकीर्तनां
तेअर्कीविवाहांगभूतंहोमंकरिष्ये ॥ ततोदक्षिणतोब्रह्मासनादिआज्यभागंतं
चरुवर्जकुशकंडिकांसंपाद्य ॥ तत्राधारावाज्यभागौ ॥ मनसा ॥ ॐ प्रजापतयेस्वा०
इदंप्रजा०नमम ॥ ॐ इंद्रायस्वा० इदमिन्द्रा० ॥ ॐ अग्नयेस्वा० इदमग्नये० ॥ ॐ
सोमायस्वा० इदंसोमाय० ॥ ततोबृहस्पतिमग्निचैककयाहुत्याज्येनहुत्वा ॥
तद्यथा ॥ ॐ संगोभिरांगिरसोनक्षमाणोभगऽइवेदर्यमर्णनिनाय ॥ जनेमित्रो न दं
पतीअनक्तिबृहस्पतेवाजयाशूरिवाजौस्वाहा ॥ इदंबृहस्पतयेनमम ॥ ॐ यस्मैत्वाका
मकामायवयंसम्राडयजामहे ॥ तामस्मभ्यंकामंदत्वायथेदंघृतंपिवस्वाहा ॥ इदम
ग्नेनमम ॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतीहुत्वाज्येन ॥ ॐ भूःस्वा० ॥ इदमग्न० ॥

ॐ भुवःस्वा० इदं वायवे० ॥ ॐ स्वःस्वा० इदं सूर्याय० ॥ ॐ भूर्भुवःस्वःस्वा० इदं प्र
जापतये० ॥ ततः स्विष्टकृत् ॥ ततो भूराद्याः प्रजापत्यं तानवाहुतीराज्येनेत्यादिकं
कर्म कृत्वा ॥ ततः संस्रवप्राशनोदिप्रणीताविमोकांतं होमशेषमभिषेकं तं समाप
येत् ॥ ततोर्काप्रार्थयेत् ॥ मया कृतमिदं कर्म स्थावरेषु जरायुणा ॥ अकर्णपत्यानि नो देहि
तत्सर्वं क्षतुमर्हसि ॥ १ ॥ तत आचार्यौ गंधादिभिः संपूज्य तान्भ्यां च गोयुग्मं दद्यात् ॥
अष्टौ ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ नानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो भूयसीं दक्षिणां दत्वा ॥ तै
राशिपोगृहीत्वा ॥ पूजोपकरणादिकमाचार्याय दत्वा ॥ स्थापितदेवतानामुत्तरपूजां
कृत्वा ॥ देवताओं विस्मृत्य ॥ यस्य स्मृत्येत्येति नत्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा ॥ शान्तिं सू
क्तं जपेत् ॥ स्थापितकलशोदकेन अर्कं वरयोरभिषेकः ॥ धृतवस्त्रयोराचार्याय ददा
नमिति गोपीनाथदीक्षिताः ॥ दिनचतुष्टयमग्निं कुंभांश्च रक्षयेदिति मग्नूखः ॥ पंच

मदिनकृत्यन्त्राह्ने ॥ चतुर्थैदिवसेति पूर्ववत्तांप्रपूज्यच ॥ विसृज्यहोममग्निचविधि
नामानुपांपराम् ॥ उद्ग्रहेदन्यथानवपुत्रपात्रसमृद्धिमान् ॥ अयंचार्कविवाहःकाश्यप
गोत्रिणो न भवति गोत्रैक्यात् ॥ अथवासूयणचंद्रायदत्तां विभाव्यकाश्यपगोत्रस्था
ने अत्रिगोत्रकन्याविशेषणं संकीर्त्य आदित्यसवित्रकस्थाने चंद्रसोमं दुःशब्दानुच्चारये
दितिकेचित् ॥ अत्रगोत्रैक्यं न दोषायेत्यन्ये ॥ काश्यपगोत्रोवरःस्वगोत्रविरुद्धगो
त्रिणमाचार्यपरिकल्प्यतस्मादर्कप्रतिगृह्णीयात् ॥ आचार्यस्तुसूर्यदत्तां विभाव्य
॥ काश्यपगोत्रस्थाने स्वगोत्रकन्याविशेषणं संकीर्त्य ॥ आदित्यसवित्रकस्थाने स्व
पित्रादित्रयं स्वं नाम च कीर्तयेत् ॥ एवं रीत्यैव काश्यपगोत्रवरस्य अर्कविवाहो युक्त इ
ति गोपीनाथदीक्षिताः ॥ एवं कृत्वा विधानं तु भार्याक्षिप्तं च विदतीति ॥ इति श्री
मद्विभट्टविरचितं संस्कारभास्करे अर्कविवाहप्रयोगः ॥

॥ अथानादिष्टप्रायाश्चित्तम् ॥ कालातिक्रमेनियतवत् ॥ गर्भाधानादीनिउपनयनां
 तानिकर्माणिनियतकालान्यभिहितानि ॥ यदिदेववशात्पुरुषापराधाद्वादोषाद्वाते
 पांनियतस्यकालस्यअतिक्रमोभवतितदार्किककर्तव्यमितिमुंदेहेनिर्णयमाह ॥ काला
 तिक्रमेयस्यसंस्कारकर्मणःशास्त्रनियमितोयःकालस्तस्यअतिक्रमेलघनेनियतवत्
 नित्यवन्नित्येश्रौतकल्पेयद्विहितंतद्ब्रह्मनादिष्टप्रायाश्चित्तंभवति ॥ एवंकृतप्रायाश्चि
 त्तस्यअतिक्रांतकालेसंस्कारकर्मण्यधिकारःसंपद्यते ॥अनादिष्टप्रायाश्चित्तेतिकर्तव्य
 ताप्रयोगेवक्ष्यते॥अत्रकालातिक्रमइत्युपलक्षणम् ॥अतःअन्येषामपिकर्मणानांशेइद
 मनादिष्टमेवप्रायाश्चित्तं॥गृह्यकारेणप्रायाश्चित्तांतरस्यअनुपदिष्टत्वात्॥किंतुश्रौताना
 मतिदेशेप्राप्तेअविज्ञातेप्रतिमहाव्याहृतिभिःसर्वाभिश्चतुर्थंठसर्वप्रायाश्चित्तेचेत्यस्यै
 वकालातिक्रमेनियतवादित्यनेनातिदेशःकृतो नतूपदेशःकृतः॥गृह्यकारेणतत्प्रविज्ञात

मप्रत्यक्षश्रुतिमूलम् । किमिदमावर्गोदिकं यजुर्वेदिकं सामवेदिकं चेत्यनिश्चितं स्मातेक
र्मतस्य भ्रंशे श्रौतकल्पे व्याहृतिचतुष्टयपंचवारुणहोमंप्रायश्चित्तमुद्दिष्टमत्र ॥ गृह्यसूत्रे
गृह्योक्तकर्मणामपि स्मर्तत्वात्तदभ्रंषतस्यैवातिदेशो युक्तः । न पुनः प्रत्यक्षवेदमूलकर्म
भ्रंषोपादिष्टता ॥ कालातिक्रमे नियतवदित्यस्यार्थो उक्तः ॥ इतिकर्तव्यतात्र लिख्यते ॥ पू
र्णाहुतिवदाज्यं संस्कृत्य अनादिष्टप्रायश्चित्तहोमं कुर्यात् ॥ पूर्णाहुतिर्यथा ॥ कात्यायन
सूत्रे ॥ पूर्णाहुतिं जुहोति निरूप्याज्यगंहपत्यधिश्चित्य म्रुक् म्रुक् च संभृज्याज्यमुद्रास्यो
त्पूयावेक्ष्य गृहीत्वान्वारब्ध एवर्तं सर्वत्र ॥ अत्रैवं प्रयोगः ॥ यदावसाधिकस्य अनादि
ष्टं प्राप्नोति तदाग्निः संभृत एव ॥ यदि निरग्नेस्तदा शुद्धायां भूमौ उक्तमग्निं न स्थंडिलं वि
रच्य तत्र पंचभू संस्कारान्कृत्वा लौकिकं अग्निं स्थापयित्वा स्थाल्यामाज्यं निर्वप्याग्नाव
धिश्चित्य म्रुवं दग्धैः संभृज्याज्यमुद्रास्य कुशतरुणाभ्यामुत्पूयावेक्ष्य म्रुवेणादायोपरि

समिधंनिधायोत्थायस्रुवंसव्येकृत्वादिक्षिणेनाग्नौतिष्ठन्समिधमाधायोषविश्यदक्षिणं
 जान्वाच्यओम्भूःस्वाहेतिस्रुवस्थेनाज्येनैकाहुतिंहुत्वा ॥ इदमग्नयेनममेतित्यागः ॥
 एवंसर्वत्र ॥ ॐभुवःस्वाहा ॥ इदंवायवे० ॥ ॐस्वःस्वाहा ॥ इदंसूर्याय० ॥ ॐ
 भूर्भुवःस्वःस्वा० ॥ इदंप्रजापतये० ॥ ॐत्वन्नोऽअग्ने० सुगध्यस्मत्स्वाहा ॥ इदमग्नी
 वरुणाभ्यां० ॥ ॐसत्त्वन्नोऽअग्ने० नऽएधिस्वाहा ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां० ॥ ॐअया
 श्वाग्ने० भेषजठस्वाहा ॥ इदमग्नयेअयसे० ॥ ॐयेतेशतं० स्वर्काःस्वाहा ॥ इदंवरु
 णायसवित्रेविष्णवेविश्वेभ्योमरुद्भ्यःस्वर्केभ्यश्च० ॥ ॐउदुत्तमं० स्यामस्वाहा ॥ इ
 दंवरुणायादित्यायादितयेच० ॥ एवंस्रुवेणादायाज्याहुतिंजुहोति ॥ ॥ इदंनवाहु
 तिहोमात्मकंयत्रयत्रप्रायश्चित्तानादेशःकर्मणानियतकालातिक्रमोवातत्रतत्रानादि
 घृसंज्ञकंप्रायश्चित्तेवेदितव्यम् ॥ ॥ इत्यनादिष्टप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ ग्रंथाननेक

नालोक्ययथामतिमयाकृतः ॥ याज्ञिकानांहितार्थायश्रीरामचरणार्पितः ॥ १ ॥ भू
नेत्ररसभूशके १६२१ प्रमाथिनिशुभेमधौ ॥ ऋषिसंज्ञेनरचितः सर्वसंस्कारभास्करः ॥

॥ इति संस्कारभास्करः समाप्तः ॥

इस पुस्तकका रजिस्टरी सब हक सन् १८६७ का ऐक्ट २५ के बमजब यन्त्राधिकारीनें स्वाधीन रक्खा है ।

इदं पुस्तकं श्रीकृष्णदासात्मज-खेमराजेन मुम्बय्यां स्वर्गीये

“श्रीविष्णुटेश्वर” मुद्रालये मुद्रितम् ।

संवत् १९५३ शके १८१८.

जाहिरात ।

पत्र-

॥२९२॥

जन्मदिनपूजापद्धति की० २ आ० गोदानपद्धति की० १॥ आ० पूजापंकजभास्कर की० ४ आ० सकामशिवपूजनविधान भा. टी. की० ४ आ० स्वस्तिवाचन (पुण्याहवाचन) की० १॥ आ० आचारार्क. की० १२ आ० आचारादर्श की० १२ आ० दशकर्मपद्धति. की० ७ आ० वासिष्ठीहवनपद्धति की० ४ आ० लंबोदरीहवनपद्धति की० ४ आ० श्राद्ध विवेक (इसमें सब श्राद्धोंकी विधिहै) की० १२ आ० एकोदिष्टश्राद्धप्रयोग की० २ आ० की० २ आ० पार्वणश्राद्धप्रयोग की० २ आ० उपाकर्मपद्धति (श्रावणीयजुर्वेदकी) की० १२ आ० कर्मविपाकभाषाटीका की० १ रु० ४ आ० वेदोक्तवास्तुपद्धति की० ६ आ० व्रतोद्यापनकौमुदी की० १२ आ० दानचंद्रिका की० १० आ०

पुस्तक मिलनेका ठिकाना—

खेमराज श्रीकृष्णदास श्रीवेंकटेश्वर छापाखाना—बम्बई.

